

II

ARNOLDI FERRONI BURDIGALENSIS, REGII CONSILIARII,
DE REBUS GESTIS GALLORVM
LIBRI IX.

AD HISTORIAM PAULI AEMYLI

*additi, perducta historia usque ad tempora
Henrici II. Francorum Regis.*

Tertia editio nunc recens aucta & recognita.

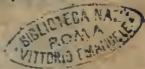
ex lib. S. Mariz in Portici in Campitello

LVTETIAE,

Ex officina typographica Michaelis Vascosani, uia Iacobaeae, ad insigne Fontis.

M. D. LV.

EX PRIVILEGIO REGIS.

PRIVILEGII SENTENTIA.

CAVTVM est auctoritate Henrici II. Francorum Regis, ne quis alius præter Vascofanum, hos nouem libros Arnoldi Ferroni Senatoris Burdigalensis, de rebus gestis Gallorum ad historiam Pauli Aemyly additos, ante sexennium imprimat, neue uendat. Qui secus fecerit, libris & pœna in sanctione æstimata, mulctabitur. Lutetia Parisiorum, V II. Idus Februarij: M. D. LIII.

Ex mandato Regis, D. Renato Baillet libellorum supplicum in Regia magistro, præsentente.

Mahieu.

VAE res magno atque excellenti ingenio homines olim ad monumenta rerum gestarum posteris tradenda excitarunt, hæ ipsæ quin me ab hoc instituto reuocarent, parum absuit. Partim enim laudis studio ducti, cum esse hanc unam, quæ tantos labores posteritatis memoria consolaretur, intelligerent, partim studio illustrandæ patriæ, præmiisque à populis, Regibusque propositis, partim studio veritatis proponendæ, similibusque aliis causis, exempla ut proponerent posteris, unde quod imitarentur acciperent, id aggressi sunt. Ac mihi quidem laudē sperare hoc seculo, cuius ea hæctenus labes & macula fuit, aliorum labores aut ridere, aut contemnere, suos sine riuali laudare, sani hominis non uidebatur. Illustrandæ autem patriæ consilium, etsi optimum, seponendum semper ab hoc scribendi genere putabamus. Præmia autem nulla hoc tēpore industriæ constituta uidimus: quippe illa honore, liberalitateque alitur. Ea ubi dempseris, parum sibi constant industriæ fructus. Nūc uerò cum diuitiis magni laudabilisque homines fiant, ingenium, eloquentia, constantia, integritas refrixisse uidentur, omnesque industriæ fontes exaruisse: præsertim cum ad ingenij laudem parandam labore opus sit & sudore, ad opes parandas, quæ cuique lubet nitatur. Ita fit ut homines docti, studiosi, industrij, ignoti sint, inter uulgus numerentur, nullo numero, nulla gratia, nulla auctoritate habeantur: præmia eruditæ debita, distributa teneantur à paucis. Veritatis autem studium etsi nos mouere maxime potuit, periculum tamen quod semper uidimus conflatum studiosis eius proponendæ, odiorumque segetes inde gliscentes progredientesque, hoc præsertim tempore, quo uirtutem alligatam uidemus, foris sine fide, tribunalia sine iure, conculcatam disciplinam omnē militarem,

BIBLIOTECA
 ROMA
 VITTORIO EMANUELE

2
omniū atatū ordines simulatores ac dissimulatores, uel ip-
sos homines philosophiæ sacris addictos ab hac prouincia
deterreret. Accedunt eò quorumdā ioci & sales qui scripto-
rum incōditorū omnia plena indignātur. Videndū uero ne
qua in re illi laudē modestiæ uenantur, qui ea causa nihil se
scribere profitentur, in ea ipsa re sint impudentes: & qui se
fontes esse iactitant Philologiæ, cū aliorum rigare debeant
ingenia, arescere illi siccitate deprehendātur, cū grauis-
sime sciamus à prudentissimis uiris scriptum, multos partim in-
ertia nihil scribere, partim ambitione, cū se putant satis ma-
gnam esse adeptos gloriā, eāmq; maiore uisum iri, si in exi-
stimantium arbitrium sua scripta nō uenerint. Hæc ego diu
mecum agitans, quin genus hoc scriptorū omne deleuerim,
parum absuit. At uicit tandē, quod unctere fuit æquum, &
uicit quidem studium ueritatis passim proponēde. Is mihi
solus stimulus, hi demum aculei fuere ad res gestas Gallorū
perscribendas, cum uiderē scriptores horū temporū, & uul-
gares, & eruditos passim res ita narrare & contexere, in-
uolucris ut rerum & uerborū ueritatis amicissimā simplici-
tatē tegant: potentiorum ut auribus omnia data prudentes
rerum aestimatores intelligāt, totāq; mente in ea cogitatione
curāq; uersati uideantur, ea demū ut literis mandarēt quæ
illis grata essent, & ad id unde aliquis status ostēdi potuit,
uel a dederint, ut quā lucem ueritatis, uitæ memoriā, nuntiā
uetusstatis historiā sapientissimi homines dixerūt, eā, quoad
eius fieri potuit, artificiosum mēdaciū, corruptelā disciplina-
rū reddiderint. Scribā autē quæ hac ætate aut certe proxima
gesta sunt, ab eōq; ordiar, unde Paulus Aemylius, nobilissi-
mus rerū Gallicarū scriptor, sinē fecit. Vnicus mihi erit sco-
pus ueritas, ex qua si quid in me odij conflatur, opprimi me
onere officij malo, q̄ illud quod cū fide mihi imponi oneris,
aut p̄pter metū descerere, aut p̄pter ingenij debilitatē reuicere

ARNOLDI FERRONI BURDIGALENSIS,
DE REBUS GESTIS GALLORVM
LIB. I.

MORTVO Britannorum Regulo, bellum Britannicum, quod iam extinctum esse uidebatur, repente renouatum est. Proceres Britannici dum dissentiunt de Anna Britanni filia collocanda, id bellum excitarunt. Nam pars Alanum Alebretum Aquitanum multorum oppidorum dominum præferbat, isque uoluntate patris cum ea matrimonium contraxisse falso iactabatur, priori die quam is decederet: sed repudiante Anna, uanum eorum erat studium. Pars tacite Gallo studebat: pars Maximilianum Federici Cæsaris filium ad eas nuptias aperte uocabat, non solum præsidio futurum (si quid aduersi à Gallis accideret) sed libertatem etiam Britannicam confirmaturum. Nec ignota eorum studia Gallo. Vtiro citroque legationes iisse sciebat. Iam omnia composita ex animi sententia Maximilianus coniectura augurabatur, totamque Britanniam animo inuaserat. Iam matrimonij nomine potitus parte Gallie opulentissima, Belgarumque principatu, quid non speraret adiuncta Britannia? Diu deliberatum est apud Gallos, quæ ratio iniretur depellendæ huiusce procellæ. Cunctatio Maximiliani consilium confirmauit. Adhibiti in consilium prudentissimi homines, ita statuerunt: & Maximiliani affectionem repudiandam, & Annæ nuptias Regi maturandas, præsertim cum potentissimi vicini dominatus periculosus esset, à quo nihil nisi simulatam amicitiam præsens, & postea bellum expectari par sit, cum iam imme-

mor affinitatis & fœderis, bella ex bellis serendo, regni æ-
 mulum sese profiteatur. Itaque datum est negotium qui-
 busdam Annam tentandi. Hæc primùm mirabatur: deinde
 etiam fidem datam Maximiliano (iam enim procuratorio
 nomine, uerbis conceptis, misso Volphango Polaymo Au-
 striaco, more maiorum, ritûque Regio, absens ei pacta fue-
 rat) frangere uerebatur. Sed Laualla, aliæque Britannice
 nobiles, quarum & consuetudine utebatur, & familiari-
 tate delectabatur, muneribus Gallicis delinitæ, ad sp̄e am-
 pliorem regni melioris puellam impulerunt: prætexentes
 Maximiliano marito tueri uix posse Britanniam: Pontifices
 authores sacrorû facile legibus eam soluturos: quas nec uio-
 latas esse, dum tutius & certius matrimoniû initur. Puella
 præclara indole, admirabilîq; uirtute, his persuasa, se, ditio-
 nêmque Britannicam in fidem Regis contulit, ac paucis po-
 stea diebus, magno Gallorum plausu, celeberrimæ nuptiæ
 confectæ sunt. Britannia Gallorum regno adiecta, Britan-
 nis frementibus, certûmque ducem desiderantibus. Maxi-
 milianus hæc à Carolo parari prius rescierat: ubi autem cõ-
 fectæ omnia intellexit, qui iam antea inimico in Carolum
 animo fuisset, multo grauius hoc dolore exarsit, atque ita
 commotus est, ut & conuitia fœda in Carolum ingereret,
 & pro Galliæ regno opprimendo sese deuoueret. Senserat
 Henricus Anglorum Rex id moliri Carolum: ac iam à Ma-
 ximiliano excitatus, exercitum in Galliam parauerat. Per-
 uenerat Anglus è Caleto Bononiam oppidum maritimum,
 tentans si quo tandem pacto id expugnare possit. Contra-
 xit & Carolus copias. hæc dum lentius progrediuntur, Phi-
 lippus Creperecors, qui præsidio Atrebatibus datus erat,
 Bononiam defendendam suscepit cum Cardone. Oppu-
 gnantur Bononienses lentè. Misso in castra ad Regem ca-
 duceatore, de pace agi cœptum est: à qua Henricus non ab-
 Arnol. Ferroni de rebus horrebat,

Cahs
 Bolugne

horrebat, & Gallorum opera in regno recuperādo usus, & domesticas seditiones ueritus, Maximiliano etiam nulla, ut conuenerat, subsidia afferente. Conuenit ut Carolus impensas belli refunderet, certa quotannis pecunia impensarum nomine eroganda. Anglus in Britanniam rediit. Atrebatenses interea urbem leui praesidio teneri sentientes, consilia imibant de urbe Maximiliano dedenda: is eò copias miserat: hæ celeritate usæ, urbi iam proxima erāt. Paratis omnibus, portisque summa custodum socordia ita obseruatis, ut claues adulterinæ admouerentur, post cantunculam pronuntiatam, qua milites maturare iuebantur, in urbem introducti sunt. Urbi tum præerat Paulus Carquilenus nomine absentis Cardoni, hic ad primum hostium motum cum militibus in arcem sese proripuit: mox arci etiam, sibi que timens, cum secundo die auxilium Gallorum adesset, arcem deseruit. Urbs direpta est: multi obtruncati: non à templis, non à domibus coniuratorum temperatum est. A uithor cōiurationis uilissimus quidam faber ferrarius fertur, qui secundum mœnia urbis habitabat: ac solus eò relictus erat, dum Ludouicus undecimus uertere solum Atrebatenses cogit, in Galliamque uelut coloniam eos deducit. Præfectum Carquilenum, quem & Carcaluentum uocant, Britannum fuisse constat. Eum uino languidum, confectum cibo, stertentem somno, interceptum aiunt ab hostibus: direptosque Atrebatenses fuisse ob stipendia multorum mensium militi non persoluta à Maximiliano. Est & fanam Omeri eodem tempore expugnatum, aliis in aliud tempus oppugnationem referentibus. Satis constat, quocunque tempore receptum sit oppidum, summa custodum socordia id accidisse: hostes duce Georgio Daberfio, copias eduxisse quasi urbem oppugnaturus, Gallos mœnibus siti que oppidi fretos paratos fuisse: sed hostes sese in castra recepisse: hoc idem totis octo diebus

finxiffe: quin & ex oppido Gallus prodeuntibus in castra
 quasi fugientes abiiffe. Ita multum remiffiffe Gallos de pri-
 ftina diligentia, qua antea ufi fuerant: ubi his creuiffe negli-
 gentiam cum audacia uident. Belgarum peditatum, &
 Germanos auxiliares, turres proximas murumque adhibi-
 tis scalis fuma ufos celeritate occupaffe, alibi fopitis custo-
 dibus, alibi custode nullo: reftactis deinde portis progressos,
 ceffis Francis & oppidanis, loco potitos. Eodem tempore
 Ambianorū ciuitas ab iisdem tentata eft: Catharina Licia,
 uirili mulier animo, dum uigiles parum fuo munere fungū-
 tur, dormitantes ftertentē que excitat. Ambiani ad strepi-
 tum aduenientium hoftium adcurrunt: pars ad urbis custo-
 diam relicta eft: pars alia urbe egreffa Maximiliani fugat
 milites, ingenue faffos unius muliercula uigiliis & indu-
 ftria ademptam uictoriam. Dum hæc in Gallia geruntur,
 Federicus Cafar fato functus eft, cum prius Maximilianū
 filium Francordie confortem imperij, ab iis qui Cafarum
 eligendorum iura fibi uendicant, declarari curaffet. Fuit is
 annus imperitæ nobis à Deo Opti. Maxi. falutis, millefi-
 mus quadringentesimus octogefimus fextus. Ita ille Cafar
 declaratus eft poft patris mortem: diadema, infulasque folē-
 nes illas Cafarum neque unquam fufcepit, neque (cum faci-
 le poffet) fufcipere admodum laborauit. Is imperij res con-
 pofiturus turbatas morte patris, reddita Margareta filia u-
 nâ cum quibusdam oppidis, quæ fuâ effe contendebat, fæ-
 dus inuit cum Carolo. Pace fruebatur Gallia cum Ludoui-
 cius ffortia (necdum tamen fumpto Ducis nomine, quippe
 uiuente adhuc Ioâne Galeatio duce Mediolanenfiū) cre-
 bris nuntiis, ob fimultates quas gesserat cum Alphonso Re-
 ge Neapolitano, non ceffabat Carolum in fperem certiffimam
 Regni Neapolitani impellere, ultro etiam ad eam prouin-
 ciam omnem fuam operam, opesque deferens. Ferdinandus
 Arnol. Ferroni de rebus quoque

Angus

1486

quoque Aragonum Rex maxime laborabat in recuperando Comitatu Ruscinonis & Perpeniani. Abhorrebant tamen proceres Gallici à Ferdinando, iusta uenditione quaesitas res negantes, tutum esse reddi, praesertim quae spectarent ad limnes Regni. Exclusus Ferdinandus Oluerium Maillardum unum è sodalibus Franciscanis magna uipercuniae sibi deuincit: alij id adscribunt Ioanni Mauleoni Franciscano. hic Annae Regiae soror erat à confessionibus sacris, uanam ambitionem eo cultu tegens, cui facile in rem id esse Gallicam persuasit: illa Ludouico Ambasiano, Albiensi Pontifici. U cum Regi infixissent aculeum, quasi non redditis his rebus, sese ipse falleret: imperatorem omnium & magistrum Deum non falleret: contrahi quidem animum utilitatis specie, sed ubi certum sit uitium adiunctum rei, quae speciem utilitatis affert, continuo arripiendum honestum, secernendam ab uiciendamque utilitatem: atque ita existimandum, conscientiam mentis nostrae quam à Deo accepimus, à nobis diuelli non debere: hanc unam testem optimorum nobis consiliorum uiuis, fatòque functis futuram. Haec illi cum subinde occinerent, facile eum in eam sententiam adduxerunt, maxime iam meditantem bellum Neapolitanum, neque post suum discessum conuelli res Gallicas uolentem. Ipse Ferdinandus postea, res eas tantum pignori obligatas fuisse, ac pecunia soluta, de hypothecis Regi decedendum aiebat. Si tamen iure aequo per eius gratiam aut potètiã uti potuisset, testamento que condito lui ea pignora posse, Ludouicum sanxisse: quae tamen in perditis & desperatis à se habita sint, cum hominem neminem inueniret, per quem haec à Carolo impetrare posset: donec à Franciscano sodale tacitum sibi subsidium comparasset, qui ex incerto certum sese compotèmiq; consilij reddidisset. Aragonensi pecunia omnis remissa est: & prouincia ea lege red-

dita, ut ipse, qui que ei succederent, comiter maiestatem Gallicam conseruarent: ipse in Gallos arma ne ferret: nec alios qui in Gallos bella essent gesturi, commeatu, aliaue ope iuaret: nec per fines regni sui transire sineret. Ludouicus Ambasianus oppida Aragonensi reddidit. Eodemque tempore Ludouicus Valesius dux Aureliorum, qui postea regnum adeptus est, uxoris precibus & lachrymis, quæ soror erat Caroli, insigni mulier & sanctitate & pudicitia, liberatus est à custodia: in amicitiam quoque Regis interiorem admisus, non sine laude mansuetudinis, cum bello uictum Rex seruasset, dignitati que pristinae restituisset. Interea Rex ad bellum Neapolitanum animum intendebat: milites scribebat: arma, equos, machinas bellicas parabat: auxiliares ex Heluetiis, Scotis, aliisque fœderatis uocabat. cômëatum, aut pecuniam quæ bello diuturno satis esset, congregabat. Ludouico Aureliorum principi negotium datum est, ut & ueteres naues quæ Massilia subsistebant, reficeret, & pararet alias plures: uti Campania, Lucaniaeque oram primo quoque tempore aut occuparet, aut infestaret. Missi legati ad Maximilianum Casarem, Alexandrum sextum Pontificem Max. Ferdinandum Aragonensium Regem, Henricum Britannia Regem, Venetos, aliosque Principes, pacifica omnia retulerunt. Alphonsus iunior regnum Neapolitanum, defuncto patre, obtinebat, Ferdinando patri industria dispar. Is, ubi tantos belli apparatus in se parari uulgò iactaretur, uelut incertis rumoribus rem exagitatam contemnebat. Posteaquam autem certissimis authoribus nuntiis, literis certior est factus de Caroli aduentu, non indiligenter quæ ad bellum, quæque ad rem militarem pertinebant, parauit. A Maximiliano Casare, Ferdinando Aragonensi, reliquisque Regibus, cum fœdere Gallico obstricti essent, subsidia nulla eo tempore impetrauit. Cum Alexandro Pötifice Romano,

spreto Gallico fœdere, per Ioannem Borgiam Nepotem & Pontificium occulta iniit fœdera Florentinos, Vrsinósq; sibi adiunxit, & Vidum Vbaldum Urbini Regulum, transitum Gallorum impedituros. Nicolaum Vrsinum Petilianum, Flaminiam cum ualido exercitu misit: Classẽ ualidam instruxit, eiq; Federicum fratrem præfecit. Romam deinde uenit, longáque oratione Pontifici, Purpuratisq; ostendit, non minus sibi quàm uniuersa Italiæ aduentum Gallorum pertimescendum esse. Impetrauitque à Pontifice exercitum, ut quem nuper contraxerat ad urbis defensionem, ad Petilianum mitteret. Parisienses longum Regis à Gallia discessum ueriti, conati sunt Regem ab ea expeditione missis Legatis deterrere, quos ille inauditos dimisit, dictitans nequaquam sibi tot opus esse consultoribus: eóq; posthac Parisiensibus insensus est. Causa potior indignationis fuit, quòd pecuniam ad id bellum à Rege petitam liberè negassent. Annus agebatur millesimus quadringentesimus nonagesimus quartus, cum Rex nunc Moliniũ, nunc Lugdunum adiens, pulcherrimarum mulierum amore tenebatur: conuiujs etiam eas adhibens, certáque loca designans, quibus hæ mulieres, quibus ipse consueuerat, conuenirent: nactus etiam homines non ignobiles emissarios, architectósq; libidinum. Ita diei breuitatem conuiujs, noctis longitudinem uoluptatibus conterebat. Inde Viennam adit, urbem sitam in sinibus Delphinatium: eóque loco ab Anna sorore magno ingenio muliere admonitus, resipiscere cepit, uoluptatumque occasiones bellicis cogitationibus occupationibusque fallere. Ibi Petrum Borbontum qui Annam sororem in matrimonium duxerat, uicarium ac rectorẽ regni donec abesset, pronuntiauit: singulisque præfecturis præfectos constituit, omnes tamen Borbonio parituros. Anna soror multum apud fratrem gratia atque authoritate

Mulier
 Lyon

nalebat: quo factum est ut ad eam absente Rege omnia referrentur. Igitur non sine uenustissimarum mulierum lachrymis, quae aegre ab eo diuellerantur, accinxit se ad Neapolitanam profectioem. Regem in expeditionem proficiscentem nobilitas Gallica secuta est: calonum, luxarum, plaustrorum, carrucarum infinitus numerus: nam multis opus erat ad machinas bellicas centum quadraginta insignes uehendas, cum interim paruorum innumerabilem traherent copiam. Diu deliberatum est, Rexne praesens bello adesse deberet, Petro Borbonio & Anna sorore, reliquaque nobilitate Gallica Regem reuocante. Sed Stephani Versu supra facti Belcarientis, & Gulielmi Brissonneti Quaestoris Regum, quibus solus ad interiorum Regis amicitiam aditus patebat, uicit sententia, ut is bellum id susciperet. Vna haec cura agebat Regem, unde pecuniam in sumptus belli pararet: nam quae parata erat, iam consumpta erat. A Genuensibus mercatoribus & Mediolanensibus constat non sine faenore mutuo sumptum ingentem numerum pecuniae. Rex cum ad Taurinos progrediretur, nactus est Blancham uiduam, Allobrogum ducis uxorem: ea quicquid auri in ornamentis esset, contulit. Ille id suscipiens, pignori dedit, sumptus inde mutuo duodecies mille nummis aureis. Tantumdem sumpsit a uidua Montferrati: eaque in Galliam reuersus bona fide persoluit: totoque itinere dum partim a mensariis, partim foederatis mutuas sumit pecunias, nec remige in supplementum ad classem quam instruxerat, opus fuit: nec stipendio qui ab eo educti sunt milites egerunt. Interea classis Gallica, cui Ludouicus Aureliorum dux praerat, classi Neapolitanae occurrit. Gallica classis ad portum Genuensem stationem habebat. Ibi sunt qui certatum scribant uario certamine: tandem depressas interceptasque naues hostiles, Federico fugato. Sed qui comites Carolo in ea expeditione adfuerunt,

Arnold. Ferroni de rebus . . . . . narrant

narrant ad Spediam locum quem uocant Speciem, & Rapalam, uicina Genuae loca, egressos hostes duce Obiecto Fescio, cum interim classe etiã Gallis occurrerent. Erant Gallis instructæ naues Gallicæ, maiores decem, myoparones maiores triginta, minores quindecim, onerariæ duodecim. Sperabant hostes ex urbe motum aliquem in Gallos. Ludouicum constat classi occurrisse: sed ita littori proximam nauem prætoriam ad nauigasse, ut pedestres hostium copias machinis bellicis emissis è mari & prosterneret & fugaret, terribis machinarũ impetu, quarum usum exactiore ignorabant Itali: etsi prius ad eos perlatas proditum sit. Antonium etiam Basseium sup præfectum Diuionensem cū Heluetiorum instructa acie præsto fuisse, & renouantes prælium multis casis fuisse: Sfortianus etiam militibus, quos Ioannes Adurnus e duxerat, angustias itinerum obsidentibus, etsi hi prælio abstinerint. Ita casus fugatiq; sunt hostes, captis multis, inter quos fuit Fregosinus, Petri Fregosi Purpurati Pontificij Genuensis filius, magni apud eos nominis: nanque illi spurios non minus quàm naturales & legitimos liberos obseruant. Est & Rapala oppidum expugnatum. Germani scriptores etsi his congruunt, prælium tamen ferriem aliter narrant: Federicũ cum quatuor hominũ millibus, Gallis occurrisse: eos à Gallis & Heluetiis circumuentos fuisse: neque tamen ideo minus aciem instruxisse: sed militũ numero & machinarum impetu impares fuisse hostes: ac tandem & casos & fugatos fuisse: Cecidisse ex Neapolitanis mille, ex Gallis uix trecentos. Ludouicus mare relinquens, cū Federicus inde sese proripuisset, Astam secessit, eoque loco nactus Carolum, certiore eum fecit de uictoria. Ludouicus Sfortia cum uxore, regio magnificòq; comitatu è Mediolano egressus, Regi ad Astam occurrit: ei que gratias egit quòd eam prouinciam se authore suscepisset. Regi q; fidẽ

Gestis Gallorum Lib. I.

dum uocabant) & Franciscum Roberti Seuerinatis filium cum quibusdam equitibus à Sfortia sumptis. Horum aduentu cognito Aragonenses & Neapolitani copias equestres educunt, equitatu pulso: sequentibusque Gallis & Sfortianis, repente pedestres copias emittunt. Ita dum utrinque receptui canitur, utrique in castra exercitum reducant. Aubignius castra celeriter uallo fossaque munit: leuibusque praeliis quotidie certabatur, cum castra castris essent proxima. Erant cum Aubignio Rodolphus Gonzaga, & Galeotus Mirandulanus. Ac quodam die cum tormentorum bellicorum pile ferreae ex uallo in hostium castra torquerentur, ita afflictae res sunt hostium, adcurrentibus Gallis, deleri ut potuerint eodem die, ni Vidus Vbaldus Urbini princeps, qui nuper in castra hostium uenerat, suos tergadantes reuocasset, paucisque ex fuga reuocatis restitisset. Enituit eodem praelio uirtus Gratiani Calmontij spurij è nobili Calmontiorum Aquitanorum familia. Hunc etiam alio nomine Artiguanum uocabant. Imitatus est hac in parte maiores suos, praecipue uero Brandelesium Calmontium, cuius ut uiri fortis, animosi, & acriter se morti offerentis uirtus, laudem ad posteros propagauit. Et Aubignius suspecta habebat auxilia Sfortiae: & Ferdinandus de suorum fide dubitabat: quo factum est, ut neutri rem praelio committerent. Alexander Pontifex irritatus Columnesium iniuriis, copias suas è Flaminia reuocauit. Ita cedente Ferdinando, equitibusque Gallicis extremum agmen carpentibus, dissolutae sunt eorum copiae: secuti que Galli & Sfortiani in Flaminia Mordanum ceperunt & diripuerunt: Catharinamque Hieronymi Riparij Sixti olim Pontificis Romani nepotis uxorem, Aragonesium partes secutam, Legatos ad Regem mittere coegerunt: qui ibi eam futuram, ubi ille praescriberet, & ea facturam quae imperaret, firmarunt. Ita

Gestis Gallorum Lib. I.

Vidus Vbaldus Urbini princeps

Mordanum

Mordanum in Flaminia episcopi à Sfortia captum, ac duxit

passim Italiae omnes proceres Regi adiuncti, uel eius aduentum spem nouarum rerum concipientes, uel machinarum impetu perterriti, ut sunt ad res nouas intenti. Accedebat inueterata de Gallorum humanitate liberalitateque memoria: quam tamen paulatim deposuerunt, Gallis insolentissime rapinis omnia fœdantibus. Carolum inde Sfortia & apud Mortarium & Papiam magnifice excepit. Ingressi Regi plausu maximo à multitudinc undique occurrente, gratulatio significata est: similiq; plausu & frequentia usque ad ædes deductus est: ibi Stephanus uersus, qui ad familiaritatem Regis intimam peruenerat, conatus est uoluntatem Regis à Sfortia alienare, uel suspectum eum palam sentiens, uel apud Ludouicum Aureliorum Ducem gratiam initurus, qui iam palam Mediolanensem ditionem ad se reuocabat. eoque factum est, ut duplicarentur apud Gallos nocturnæ excubiæ. Nec Sfortiam id latuit: sed simulationum inuolucris rem tegens, rogauit Regem qua tandem ratione suspectum eum haberet, qui opes omnes suas conferat ad prouinciam, quam ipse sibi semel decreuit debellandam. Rex bene eo sperare iusso, negauit unquam apud se uel leuiculam suspicionem resedisse: petiitque Ioannem Galeatum Ducem Mediolanensem uisere sibi liceret: is æger corpore, lectuloque decumbens, imo e pectore suspiria trahebat. Rex misertus est principis nobilissimi, qui uelut custodia septus ea arce adseruabatur: obsecrauit ne in consilium cogitationum, desperationem aut timorem adhiberet: curaret diligenter ualeitudinem: Dei ope futurum sanitati restitutus constituta ut omnia negotia, si quæ angunt uideret. Ille flens gratissimam sibi esse Regis ait uoluntatem: fecitque nihil eum à necessitudine ueteri obsequioque Galeatii patris in Gallos alienum: actum de se: commendauitque filiolum. Rex cum multa eum libenter esset rogaturus, supersedit ob Sfortiam

Arnol. Ferroni de rebus presentem.

Ludouicus Regi obui
ic

Mortari
Papia

Ludouicus Gallos sagittarum

Rex Io. Galeatum Ducem
opulentiam inuicem
et solit. m.

aduē-
um im-
inue-
moria:
rissime
apud
ti Re-^{Lucian}
gra-^{Paua}
usque
fami-
unta-
ā sen-
m in-
euo-
s no-
num
ione
at ad
lam.
leui-
rium
ore,
Rex
ptus
et: o-
lgē-
asti-
gra-
num
illos
cum
iam
teme

de
sua
m
den
ego
red
pla
sua
his
tis
sit
reg
ex
con
bus
eo
lat
mi
lea
pro
pro
me
an
Gal
luc
Lou
cia
ita
ber

præsentē. Ibi Isabella Alphōsi Regis Neapolitani filia, Ga-^{Isabella ad Napolē}
 leatij uxor, pedibus Sfortie aduoluta humum conspersit la-^{verō}
 chrymis, capillo passo, circumque caput reiecto negligenter,
 tandem aliquando patris Alphonsi Ferdinandique fratris
 misereretur, orauit. satis iam ultum iniurias suas. quid tan-
 dem expectaret, nisi ut è Regibus seruos redderet? Quid
 ego uobis (inquit) pater & frater, præter lachrymas possim
 reddere, quas uos ex morte mariti imminente pro me ipsa
 plurimas uideo effundere? quid possum nisi materere? quid nisi
 squalida gemere? memini quidem, memini, dum hæc mi-
 hi nuptias conciliaretis, præsidium uos uobis quasi patrare-
 tis, huc me deduxisse: pro quo præsidio præsens uobis ad-
 sit ruina. Sfortia respondit iactam aleam, neque rem esse in-
 tegram: depromendas fuisse eas deprecationes pro marito
 & pro seipsa, quæ uenustula esset & adolescentula. Fuere
 ex aulico comitatu qui ita putarunt, Regem eius oratione
 commotum, ut si, quas ad Sfortiam illa preces effudit, geni-
 bus suis obuoluta effudisset, ad æquas pacis cōditiones, quas
 eo tempore per Venetos Alphonsus maiore regni parte de-<sup>J. Sebastianus Augu-
arici.</sup>
 lata offerebat, uenturus existimaretur. Inde Placentiā co-
 mitante Sfortia Rex peruenit: ibi certior factus Sfortia Ga-
 leatium nepotem animam agere, equis sæpe mutatis Papiā
 properabat: sed in itinere audiit decessisse: Mediolanūmq;
 properauit, cum prius rediturum se Regi recepisset, nec ta-
 men rediit. Fama est Galeatium nepotem pronepotemque
 ueneno ab eo sublatos, ita apte temperato, ut sub aduentum
 Gallorum occumberet. eius rei indicium fuisse tumore &
 liuore decoloratum corpus utriusq; mortui. Ita ille Medio-
 lancensem principatum malis artibus quæsitum obtinuit, <sup>Indonius prius
fuit abiret</sup>
 cuius dominatio neque iucunda fuit multitudini, & bonis
 ita molesta, magno ut omnibus in odio fuerit. Ciccus Cala-
 ber uir natura peracutus & prudens, expulso Ludouico
 Gestis Gallorum Lib. I. B

Piscola.

Indonius prius
fuit abiret

Cicco Calaber

de Sfortia Sclero
Jo. Sfortij no.

Sfortia cum Bona Sabaudiana matre, moderabatur Galea-
tij nomine res Mediolanensium. Bona, cum esset leui ingenio,
per Antonium Telesinum Ferrariensem adolescentem ue-
nustissimum, qui ad eius amicitiam arrepererat, totamque
eam possidebat, ei que obsequentior ea erat, quam castam
mulierem deceret, reuocauit Sfortiam, ne quicquam dissua-
dente Cicco. Is reuocatus. Cicco necato cum in amore &
deliciis illa aliquantulum Telesini uersata fuisset, tandem &
tutela filij, & omnium rerum administratione priuata est,
omnia ad se Ludouico Sfortia reuocante, donec sublatis ne-
potibus Mediolanensi imperio potitus est. Inde Rex, cum
Florentinis non satis æquis uteretur ob Petri Medicis factio-
nem, qui Neapolitano adhaerebat, Sarzanam obsidere co-
pit. Secus Macram amnem Lunam uetustum olim aiunt
fuisse oppidum & nobilissimum: quod hodie nullum ex-
tat, uicinis tamen locis Lunensis regionis nomen retinenti-
bus. Ad Macrae dextram supra Lunam est Sarzana, cuius
arcem à Thoma Fregoso communitam lautissimè que adifi-
catam proditum est. Ad eam perueniens Carolus cepit ma-
chinis admotis oppugnare: erat ea neque commeatu, neque
defensoribus admodum munita. Sed & prius Monpensie-
rius locum eum munitum, cui Castro nouo nomen, diripue-
rat. Florentini quibuscunque conditionibus cum Rege tra-
sfigendum censuerunt: agrè que impetrauit Petrus medices,
ut eò mitteretur cum paucis. Sed Franciscus Valorus, Ta-
naus, Nertius, & plerique aduersæ factionis paucos post
dies legationem aliam decreuerunt. Missi sunt obuiam Me-
dici Franciscus Piennesus, & Gulielmus Brissonetus, acturi
de pacis conditionibus. Hi multa petierunt quæ se non im-
petraturos credebant. Primum ut Sarzanam dederet, idque
ille abnuir: deinde ut Pisas, Petrasanctam, Liburnum, Pisani
portus munitissimam arcem, Librasactam, postremo liberum

Sarzanam
Macra f.

Sarzanam

qui à Florantibus
Naxa petic, per
uocifer.

de Librasacta nulla
apud Iouiu, nec Suietimbria
mentio.

Arnol. Ferroni de rebus

per
Pisas
Petrasactam
librasactam

per Florentiam transitum Regi praeberet. Quae omnia concessa sunt. Ad dextram Macrae amnis sunt Castrum nouum, Fossa noua, Ortus nouus, Villafranca: atque in Apennini radicibus Pontremulum haud ignobile oppidum: quae omnia in Regis uenerunt potestatem. Ad Pontremulum inter Sfortianos & Germanos qui Regi militabant, seditio orta est: caesisque Germanis quibusdam ad arma conclamatum est. Sed Galeatio Senerinate & Ludouico Luxemburgo occurrentibus contentio composita est, non sine Heluetiorum clade. Inde Pisas Rex peruenit nullo non honore genere acclamationumque a populo exceptus. Ibi cum stipendia militi soluta non essent, Sfortia triginta millia numerum aureorum mutuo dedit Regi, eod id libentius faciens, quod speraret futurum ut Sarzanam & Petrasanctam, loca munita, quae a Florentinis maioribus suis extorta contendeat, recuperaret: itaque non destitit a Rege petere. Vbi autem ex cunctatione Gallica satis agnoscit extenuari suas spes & euanescere, commotior factus abiit, dicitur eo statim res esse suas, quae se absente explicari non possint. Reliqui tamen cum Rege Galeatium Senerinatem cui spuriam filiam collocarat, hominem prudentem rei que militaris non imperitum. Pisanorum ciuitas magna atque opulenta fuit. Hos cum Florentini multis saepe bellis uexassent, uectigales tandem sibi fecerunt: multo que infirmiores redegerunt, cum res eorum terra marique diu floruisent. Galeatius spe potius ciuitatis, cum Pisanis communicat, hortatusque est eos accurata oratione, ut se liberos meminissent, adesse Regem aetate copiosaque florentem, a quo libertatem petere possint: qua nisi hoc tempore potiantur, nequicquam posthac sperare debeant. Hac impulsu occasione Pisani, qui iam antea se Florentinorum obnoxios dominationi dolerent, liberius audaciusque de libertate recuperanda consilia inire cepere.

Gestis Gallorum Lib. I. B ij

Galea-
genio,
m ue-
mque
astiam
dissua-
ore &
em &
ita est,
us ne-
, cum
actione
re ex-
aiunt
m ex-
nenti-
cuius
e ad-
t ma-
neque
penfe-
ripue-
ge tra-
edices,
, Ta-
s post
n Me-
a turi
m im-
id que
Pisani
liberis
per

Castel nouu
Fossa noua
Ortus
Villafranca
Pontremulij

Seditio orta per
inter Sforti-
anos & Ger-
manos.

Pisas Rex in
dicitur.

Teoraphia, et
Zona ludicra a
Dago posthac, non
obstant.

Quae

Solutio

Magis

Solutio

Pisani

liberis

per

CAROLVS VIII. REX SS.

runt: indictoque consilio, uel sui capitis periculo Pisas in libertatem uindicandas decernunt. Galeatius huius se consilij principem futurum pollicetur. Querebatur ratio persciendi. Erat Ioannes Rabotius, Regius apud Gratianopolim consiliarius, uario homo ingenio: sed ei potiora semper omnia unde quaestum undecunque pararet, quam fides atque integritas, fuere. Hic eo tempore munere fungebatur Libellorum, magistri nomine, absentis: cum eo agitur, postulationes ut suas ad Regem deferat: id ille recepit, uictus muneribus. ita constituta re, cum Rex è solennibus sacris rediret, uel ad ea adiret, obuiam prodeunt, effusa plebe, feminis mærentibus, populoque libertatem identidem atque identidem acclamante. Rogat Rex Rabotium, petitione insolita concursuque plorantium commotus, quorsum hæc plebis petitiones tendant. Ille miserrimam esse populi conditionem respondit, direptas à Florentinis fortunas ciuium: locupletes in exilium actos: sana uexata: uectigalem urbem singulis rebus, quæcunque uentrent, nouis portoriis impositis, factam. Rex, cum ille iustas preces diceret, quando libertatem peterent, libertatem se eis dare professus est. Ita ad plebem Rabotius cõuersus, libertate eos à Rege donatos pronuntiat. Paulisper fremitus gaudentium libertate fuit: mox etiam omnes acclamarunt, gratiasque Regi egerunt. Inde effusa plebs ad pontem circa Arnum situm properant. Ima parte pontis stabat leo marmoreus (quem Maiorem uocabant) referens Florentinorum dominationis insignia. Illi leonem deturbant, comminuunt, dissipant: odiumque quod in Florentinos attulerant, in eorum insigne profuderunt: mox etiam suo loco reposuerunt, addito Regis simulachro magnifice depicto, equestrique statua, è qua Rex stricto ense leonem pedibus conculcatum prosterneret. Sed hæc adulantis populi studia quam uana fuerint, postea compertum est, cum urbe

Grano bbr.

Maestro di
richejl.

Libani a Page bbr
tab. d. ad.

Arnol. Ferroni de rebus à Maximiliano

à Maximiliano Casare recepta, in Regis statuâ eadem per-
 egerint, Casaris erecta statua quæ Gallicam comminueret.
 .. adeo semper est plebs in utranque partem immodica siue
 .. oderit, siue amavit. is est iocantis fortunæ ludus. Pisani inte-
 rea magistratus expellunt, bonus eorum publicatus, ut &
 eorum quos Florentinorum rebus studere uidebant. Politia-
 num quoque oppidum, Pisanorum consilia secutum, expul-
 so pratore arcemque delecta, rebellauit. Rex certior factus de
 Pici Mirandulani eruditi hominis morbo, tanti uiri fama
 commotus, medicos suos ad eum properare iussit. Sed mor-
 bi uis serum fuisse auxilium ostendit. Petrus Medices Flo-
 rentiam redierat, domumque suam lautissime regioque more
 ædificatâ Regi præparabat. Erat is summo apud suos odio
 ob munitiones locorum Regi traditas. Augebant inuidiam
 Franciscus Valorus & Nertiorum factio, Laurentiniisque
 Medices. hi cum quibusdam aliis, nacti locum quo iniurias
 ulciscerentur, in eum inimicitiarum dolorumque iracundia
 eruperunt. relata res est ad senatum. dicuntur in Medicen
 sententiæ graues. ut quisque grauisime dixit contumeliosis-
 simèque in Med'cen, ita quamaxime rempublicam iuuisse
 uisus est. de his rebus Medices admonitus, in curiam uenit.
 Iacobus Nertius solum se admissurum ait, cum comitatu
 prohibitorium aditu: uociferantique fores clausit. Aguntur
 omnia raptim & turbate: neque Medici deprecandi pur-
 gandique spatium datur. His de causis Medices armata fa-
 milia uocatòque ad partes Paulo Vrsino cum paucis aliis,
 cum iam uulgus inconditis uocibus streperet, libertatè iden-
 tidem acclamans, è Florentia se proripuit. absente n hostem
 iudicarunt, bona eius publicarunt & diripuerunt, ei que
 aqua atque igni interdixerunt. Matthæus Balasius qui Pe-
 tri domum à Rege missus exornabat, domum ipsam supel-
 lectilemque diripuit, qui si maxime ob Regem Petro hostis

Pulchro

Petrus Medices
 nobis, si e
 florentia.

esse debebat, tamē hospitis domus direpta, perfidiā cū aua-
ritia certasse significabat, quauis is rapinas suas prae textu
tegebat pecuniā, quā ab argentariis Mediceis Lugduni
sibi debitam contendebat. Omnes Medicis clientes & fa-
miliares institorēsque, quos plures habebat, sese ad motum
fortunae mouere ceperunt, ut narrantem multi eum postea
audierunt eo ipso tempore, nondum direptis bonis, neque à
magistratibus ad suum commodum (quod postea accidit)
conuersis, institorem Florentinum, à quo ad uestimenta sibi
suisque paranda aut pannos aut pecuniam ad centum usq;
numos aureos petebat, ei praecidisse, negasseque, quem hostes
ciues iudicassent, huic se sua posse etiā mutuò poscenti cō-
cedere. Medices patria profugus, Venetias peruenit: duosq;
dies extra urbem duxit, dum ambigunt Veneti, an eum re-
cipientes, Regis in se animum iritent: sed cum Philippus
Cominius qui apud eos à Rege legatus missus erat, nihil à
Rege hac de re literarum se accepisse profiteretur, magnifice
eum exceperunt, eumque unā cum uiginti aliis quos delige-
ret è familia (quod passim cōcedi non solet) armatū, in pu-
blicū prodire permiserunt. Rex etsi in eū à Stephano Versio
multisq; aliis incensus, nunquā tamen uerbo nec scripto
eū insectatus est: uicemq; eius se dolere professus est: impe-
trassetque ei reditum à Florentinis, nisi ipsi Florentini cōmodo
eius dolentes, florentibus rebus eius, regia consilia turbari
ostēdissent. Florentini paulò antea legationē nouā ad Regē
decreuerāt, qui se suāq; omnia in fidē eius clietelamq; dede-
rēt. Erat inter legatos Hieronymus Ferrariensis Dominica-
nus sodalis: hic Petriū Medicen proprio nomine anteuertisse
questus est, quod ciuitatis nomine factū deceret. Legatis be-
nigne responsum. Inde Rex instructo exercitu Florentiā in-
gressus, exceptus est incredibili honore & pompa, nihilque
praetermissum est, quod ad ornatū excogitari posset, quod nō

Arnol. Ferroni de rebus in eum

Rege florentiam
ingressus.

4.

in eū collatū sit, ut uel magnifici triūphi pōpa percipi posset.

• Rex cū Florētinis fœdera iniit, quorū summa fuit : Darent *scilicet conditiones*

• illi Regi centū & uiginti nummū aureorū millia , quin-

• quaginta millia statim numerarentur , reliqua aquis pen-

• sionibus : Loca à Medice Regi tradita , Rex ab eis precariū

• cum praesidio teneret : ea is redderet post quatuor menses,

• Neapoli capta, aut prius , si in Galliam rediret : insignia illi

• regia reciperent , ipse eos in fidem reciperet . Hæc ut rata in-

posterum essent , iureiurando ad altare diui Ioannis fanci-

ret. Multa quoq; cauta sunt eo fœdere Petro Medici & Al-

phonse uxori, cui dos restitui debebat. Florentiā post octa-

uum diem abiit, saluis & rebus ciuium, & pudicitia uxo-

rum, quod illi maxime uerebantur . Dum Rex Florentino-

rum res componit (nam hi Pisanus datam libertatem graui-

ter ferebant) ad eum ueniunt Antonius Lauretanus , & *Abbas lauretanus, et*

Dominicus Truissianus, Venetorum decreto legati missi, ea *Dominicus Truissianus*

quidem ratione (ut dictitabant) ut Regi Romam adeunti, *et*

si quid possent, Venetorum nomine commodarent. Misit &

Rex legatos ad Alexandrum Pontificem , Ludouicum Tre-

molium, Ioannem Ganaium , Paulum Vidaudum quæsto-

rem: premisit & Ludouicum Luxemburgum, & Ludoui- *Deo legatos ad Pontificem*

cum Alegrium Ostiam cum Heluetiis ad duo hominum *misit*

millia . Admiserat in urbem Pontifex Ferdinandum Al-

phonfi filium , unā cum Italicis aliquot militibus, quos an-

tea ad urbis defensionem contraxerat. Ita factum est ut le-

gati Regis dubio essent uitæ discrimine. Sed cū & Luxē-

burgus auxilio Columnensium fretus parte una ex Ostia

properare iactaretur, & appropinquare etiam Regis in ur-

bem aduentus putaretur, mutato consilio remissi ad Regem

sunt legati. Diffidereque tunc artibus suis & simulationi-

bis Pontifex cepit: ac tum demum , quando ita Regi pla-

ceret, etsi tumultum imminere non leuem uideret, aditum se

Regi præbiturum significauit. Postulauit tamen Ferdinan-
 do liberum reditum, quem & impetrauit, prius tamen ue-
 lus obsidibus retentus Ascanio Sfortia, & Prospero Colū-
 na. Inde Rex Senas: mox ueritus ne Viterbio hostes potien-
 tes, exercitum castraque transferrent, eò contendit: celerius
 omnino quàm Pontifex putarat, loco potitus. Vbi lacum
 Vulsinensium prætergressi sumus, campi nos excipiunt am-
 plissimi, in quibus est Viterbium, ruina olim Faleriæ urbis
 inter Hetruriæ urbes celebris. Adiacet Viterbium mōti. Re-
 ceptisque Castellis uicinis, præsidioque imposito, Brachianū
 adiit. Carolus Ursinus uenienti Regi oppida Virgilij patris
 obtulit, cū iam Ferdinandus è Roma secessisset: quæ res
 hostes uehementer sefellit, cū pater Ferdinandi partes to-
 to eo bello & secutus esset, & adhuc ei militans sequere-
 tur. ita ex una & eadem familia modò harum modò illa-
 rum partium erant, neque in Regis omnino, neque Neapo-
 litanorum Regum parte fidem habentes. Pridie calendas
 Ianuarias Romam uenit instructo exercitu Carolus: no-
 ctūque ingressus tanto lampadum splendore, ut dies nō de-
 sideraretur. hospitium ei decretum erat ad diui Marci Pa-
 latium. Cū autem seditio orta esset in uico Iudæorum, in
 authores seditionis, qui militem Gallicum occiderant, ani-
 maduersum est. Ad hæc tribus locis media urbe iussu Regis
 furcæ erectæ sunt, ut in alieno solo terror etiā Gallicus ostē-
 taretur. Regem in urbem ingredientem secuti sunt Ascanius
 Sfortia, Iulianus, quem postea agnouit Roma Pontificem,
 Baptista Sabellus, Ioannes Columna, pluresque alij ex
 Purpuratorum Cardinaliumque numero. Magistratus om-
 nnes cum nobilitate Romana, tantæque ad eius introitum
 effusiones hominum ex oppidis, concursus ex agris, plau-
 sus inconditæ multitudinis fuit, domesticum ut Regem non
 exterum recipere uiderentur. Alexander in Vaticanum se-
 Arnol. Ferroni de rebus cesserat,

cefferat, praesidiisque id firmarat, Baptista Ursino uno comitante ex Purpuratorum cœtu. Agitatum est de abroganda dignitate Pontifici: admotæque sunt machinæ bellicæ Vaticano, cum is Regius legatus de pace acturus portas clausisset. Ipsi Purpurati palam agere cœperunt, & dicere decernendam in eum quæstionem: ex Vaticano inuitum educendum: secernendos dandósque iudices apud quos causam dicat, Ascanius Sfortia Pontificatum emptum aiebat: idem plerique alij, & sane haud insulse, ni ipsi nundinationibus ipsis praefecti fuissent, cum & Vicecancellarij (sic enim uocant) ordinem, ingentemque pecuniam cum domo pontificia idem ipse Sfortia recepisset. Pontifex circumspæctis rebus omnibus, subductisq; rationibus, territus etiam ruina muri ex Vaticano suapte sponte disiecti, ne diutius de capite suo comitia agerentur, misit ad Regem qui nuntiaret ad æquas pacis conditiones se uenturum. Conuenit tandem ut oppida aliquot donec in Galliam rediret, à Pontifice Rex retineret: ut Valentinus Borgia Cardinalis Alexandri filius, Regia castra quatuor menses sequeretur: ut Zexymus quem & Gemen uocant, Turcarum principis frater daretur: ut Ostiensis arx Iuliano Cardinali redderetur: ei reliquisque Purpuratis, omnibusque aliis Gallos secutis fraudi ne in posterum esset quòd Regem secuti essent. ius si quid ablatum esset, restitueretur: ipse in Regem arma ne ferret, aliosue ferentes ne cõsilio ullane ope iuaret: ex Gallis duo quos deligeret Rex, Purpuratorum numero adscriberentur. Allecti mox in Purpuratorum ordinẽ Gulielmus Brissonnetus, qui prius quæstor Regius ac fuerat paulo antea, Maclouienfi Pontificatu donatus: & Philippus Luxemburgus, Cænomansensum Antistes. Mox Rex obside recepto Valentino Borgia intra paucos dies qui ad patrem perfugit, & accepto Zexymo Turca, Vaticanum ad Pontificem salutadum profectus est.

eique ut filius pius ueluti parenti & Pontifici se submisit. Eoque tempore Petrus Vachus, Antonellus Salernitanus, & plures alij à Genua cum classe Gallica profecti, cum incerti locorum diu deerrassent, ad Regem circa Populoniam in terram egressi peruenerunt: pecunia allata, ex qua Columnensibus maior pars erogata est, ob stipendia militum quos in Regis gratiam ad duo millia se aluisse aiebant. Alphonsus Caroli aduentum sentiens, magna cura & diligentia fines suos tueri uoluit. Sed angebatur memoria procerum aliquot Neapolitanorum à se iniuria caesorum: eorum uocibus resonare loca omnia & uigilans & dormiens, furiis ueluti quibusdam percitus, augurabatur. Neque uero ex pristina animi magnitudine ulla apud eum memoria resedit: sed ex anguis atque aestuans regno abdicato, Ferdinandum filium pro se regnare iubet, ipse parum apte compositis rebus, Mazaram secessit, arctioris uitae instituta sacra professus, sed prius eò ingentem uinorum suauissimorum copiam aduehendam curauit: eoque loco paucos post menses calculi doloribus uexatus occubuit, cum uere ad frugem rediisse, uigiliisque & ieiuniis corpus macerasse diceretur. Aquilam interea Galli pulsus Aragoniis recepere, ut & Populum & Tranium & Larinum pulsus Vrsinis, commotis iam omnibus ipsa fama & opinione fortitudinis Gallicae. Rex è Roma abiens instructo exercitu, omnia pacata Columnensium opera inuenit. Monfortij paululum restiterunt, sed à Gilberto Cliuensi Germanicarum copiarum ductore oppugnati, imperata fecerunt: oppidum expugnatum & direptum, caeso etiam Iacobo Cointio, qui cum prius Regi militasset, maiore à Ferdinando stipendio constituto rebellauerat. Idem accidit Ferentinis. Alexander quoque Pontifex passus est Ostia, Centumcellis, Anxuris que arce Francos potiri. Inde ad montem Ioannis properatum est, octoque horis conti-

nis cum machinarum impetu deiecta mania essent, irruentibus Gallis casi sunt hostes, oppidum receptum: pars quidem Gallicarum copiarum per Sabinorum in Neapolitanum Regnum perueniebat: pars alia per Latium ad Lirim contendeat. Admouebatur copia fanum Germani. Ad Casini montis radices fanum est id Germani, intra cuius mania ambitum scatent uberrimi fontes: hi annem augent quarto supra milliario ad fanum Eliæ orientem: is que cum aliis Lirim annem in Samnitibus producit: rursus que duodecim expletis passuum millibus, in maiorem Liris cursum, ad locum quem Pontem Curuum uocant, incidit. Ferdinandus fanum adiit Germani cum quinque millibus equitum, peditum quinque millibus: alij quatuor constituunt, quingentos addere equites: aiuntque quadrato agmine ad Gallica accessisse, sed Gallos detrectasse certam. Locus est Montanus Cancelli nomine, sex passuum millibus a fanum Germani distans: hunc occupari iubet Ferdinandus. Sese id Galli, missoque Petro Riuēsi Tribuno militari, fugati mox sunt hostes. Sed Ferdinandus, cum audiret cum prima acie Iacobum Lotaringum Guysium ad Germanum peruenire, uel praliū detrectans uel quod Neapolitanum tumultum uerebatur, inde sese proripuit: ita fanum Germani industria celeritateque Lotaringi receptum: quo tamen loco si unquam aliam, aut Galli ob locorum munitiones diutina obsidione fatigandi, aut pralio aperto laceffendi fuerat. Hoc loco edicto a Rege sancitum, ut ueteres possessores qui arces, aliaue loca, Ioannæ reginæ tempore possedissent, quorum Aragoniorum tyrannide interuersæ essent possessiones, ad ueterem dominatum possessionemque redirent. Aquilanis quoque multa extra ordinem indulta, eius monetæ cude. Circa id tempus Caieta a Gallis recepta, arx diu obfessa, a Braneto et Tuttimondo diu defensa, tandem deditionem fecit, Robino Frainazello strenuo industrioque homine operis Gallorum Lib. I.

pugnante. Eo loco caesus Menaldus Iuffanus, unus è Bigeronum nobilitate. Restabat Capua, ea supra Casiliñũ, duodecimo à mari milliaro, amni Vulturno adiacebat. Nunc aliò translata. Eò mox contendit Carolus, ut si quid ad urbẽ alioqui munitam hostes adderent, celeritate præcurreret, munitiõesq; impediret. Eam ualido præsidio tenebat Ferdinandus: præfeceratque ei Ioannem Iacobum Triuultium, Nicolaum Petilianum, & Virgilium Vrsinum, omnes rei militaris peritissimos. Venerat eò prius Ferdinandus. is solus in urbem admissus est: milites exclusi: hortatus tamen fuerat eos, ne necessario tempore fidem mutarent, futurum ut crastino die rediret. Interea ciues fremere, iam accisas res Ferdinandi, nobilitatis animos mutatos. quid tandem frustra nitendo, odium sibi quaererent? Conclamare omnes. & Iacobum Triuultium obsecrare, urbi consulat. quid pro his pugnarent, à quibus omnibus fortunis spoliati essent: quiq; ornamenta omnia, laudem, honorẽque ueterum familiarum depeculati essent? Hoc audito uulgi fremitu, magnus omnibus inceffit timor. His de causis concilio conuocato, de summa rerum Petilianus Vrsinus & Triuultius deliberat. Constitutum est uti Triuultius ad Regem de pace acturus deditiõneque mitteretur. Erat Triuultius summa apud suos nobilitate, patria tamen profugus Mediolanensi ob similitates quasdam, quas gesserat cum Ludouico Sfortia priuato adhuc, neque ad tantum principatũ euecto: transieratq; ad Alphõsum Neapolitanũ Regẽ, huiusq; opera & Alphõsus & Ferdinandus toto hoc bello Neapolitano optima fidißimãq; usus erat. Ipse autẽ uel ad motum fortunæ cõsilia dirigens, uel Ferdinandi res pro deploratus habens, discedere ab eo, Gallorũque experiri amicitiam constituit: nactisq; hanc legationis occasionem, ad Carolum transit. Rex Triuultium, quòd erat honesto loco natus, rei que militaris pe-

ritia laudatus, & in honore apud Ferdinādum fuerat, humanissime excepit: maiorique stipēdio conditionēque apud se turmis præpositum militariibus habuit. Hunc alij falso scribunt comitem initio fuisse Regi huius expeditionis. Impetrauit us ut Virgilio Vrsino & Nicolao Petruano fide publica Nolam abire liceret, aut in alia pacata loca. Erat Capuæ multitudo insolens belli, diuturnitate pacis. Itaque intellecta Triuultij ad Gallum profectio, ingens undique clamor, direptaque Regu pecunia & supellectili, militibus sine imperio hac atque illac cursitantibus, de deditioe legatos mittunt ad Regem. Petilianus interea & Virgilius Vrsinus Nolam peruenierunt, ibique post aliquot dies, etsi fide publica eis cautum esset, asservati tamen sunt diligentius quàm conditio eorum requireret, & sane egressi fuerāt è Capua, nondum diplomate Regio quo fide Regia abiret, misso. Turmāsque equitum plures missas ab eis ad Ferdinandum peruenisse constabat: quæ causa fuit, ut Galli fœdere se teneri non dicerent, cum ab his ipsis fœderis leges uiolata essent: nec tamen unquam in uincula coniecti sunt, quod quosdam odio Gallorum prodidisse uidemus. Ita Capua recepta est, misso à Rege Aubignio (quem Scoti Stuardum uocant) & Prospero Columna. Ferdinandus Neapolim rediens ciues cœpit benignissime alloqui, appellare singulos, maiorum suorum merita, si qua erant, referre: corum elias si quibus illatae erant, meritorum cumulo sarcire se in posterum decreuisse: omniāque ipse agebat, agitabatque quæ cōfirmandis animis placandūque conferrent. Sed Capuæ deditioe audita cum ex urbe abiisset, à ciuibus exclusus in arcem se contulit: eoque inspettante, ciues stabulum eius supellectilemque ornatissimam locis proximis sepositam diripuerunt, cum prius tumultuose & Iudæorum & Hispanorum, quos sectam Mahometis sequi aiebant, bona dirigitis Gallorum Lib. 1.

puissent. Vix è Capua Carolus prodierat, cū è Neapoli ad-
 sunt legati qui se omnia quæ imperaret facturos receperūt.
 Præmissi sunt Neapolum Petrus Rohannus Giensis Tribu-
 nus militaris, Stephanus Versius Belcariensis Suppræfectus,
 profectiois Regi author, & Ioannes Ganaius præses Pa-
 risiensis: Hi publice Regio nomine immunitates ciuim cō-
 firmarunt. Paulò post deiecta parte mœnium, in urbē Rex
 ingressus est triumphantis habitu. Ingredientem ciues nullo
 non honorum genere exceperunt. A ciuibus, fœminis, ado-
 lescentibus, sacerdotibus, omniq̃ ordine publice priua-
 timq̃ue signa lætitiæ præbita sunt. Adfuerunt præsto Regi
 Caraffe multis ab Aragoniis ditati opibus, Traianus Troice
 ac Montella Regulus, Cclancnsis, Grauinienſis, Merillaniē-
 sis. Ferdinandus diffusus Germanis, quos accerserat, cum
 Hispano tumultuantibus, ex arce Sicilia petiit, relicto tuen-
 dæ arci Alphonso Daualo cum quibusdam Germanis: dia-
 demâque Regium magnifice Rex suscepit. Hinc Oui arcem
 admotus machinis, cum ex arce alia Daualus abiisset, qua-
 tere cœpit. Federicus Alphonſi frater locum medium collo-
 quio petiit: uelle sese cum Rege de conditionibus agere. Huic
 fide publica permissum, ad Regem ut ueniret. ubi ad Regē
 uenit, primùm p̃sionem regni nomine quæ Regno non in-
 ferior uidebatur, offert: sequenti die rediens, maiorem partē
 regni tantum: partem Ferdinando nepoti, Regio nomine ti-
 tulôque possidendam petebat: sibiq̃ saluas res suas & uxo-
 ris. Huic Rex & nepoti in Gallia ditionem opulentam,
 quam ducatus nomine impertires, obtulit. Multa à Federi-
 co dicta sunt, cur eas conditiones respueret. Itaque colloquio
 finito se ad suas munitiones re infecta recepit, cum prius &
 Thomam Fregosum & Daualum initio tumultus arcibus
 præposuisset, & Antonium Picciolum Consentinum. Fama
 est Suzannam Borboniam neptem oblatam à Rege Ferdi-
 nando

nando nupturam cum quinquaginta millibus nummorum
 aureorum, annuis uectigalibus, totidem si in Galliam ueni-
 ret. Neapoli degens Carolus, proceres regni in uerba sua iu-
 rare uoluit: eosque postea in fidem recepit. Decursus quoque
 militares habiti. Audita ciuium querela, tributorum antea
 exactorum magnitudinem minui petentium. Id Rex libe-
 ter audiit: tributaque quantum eis uisum est, minuit, ob id à
 populo & laudatus & amatus. Loca deinde uicina adiit:
 atque iterum Neapolim rediēs magnifice exceptus est, cum
 antea ob arces nō deditas, honores delatos repudiasset. Nec
 tamen nobilitas Neapolitana diutius Regis aduentu lata-
 ta est cum difficiles eis ad Regem paterent aditus: rarique
 essent qui aut pramio essent affecti, aut magistratibus prio-
 ribus, stipendū sue quibus Aragoniūs militabant, non dele-
 eti. Cūque nobiles homines, qui magno suo incommodo
 Andegauenſium olim partes secuti erant, pramia expecta-
 rent, repente edicto Regio praecisa eis est spes, eoque confir-
 mata possessiones eorum qui Aragonensium partes tutati
 fuerant: cuius edicti causam sustinebant aulici aliquot no-
 biles: re quidem uera nemo dubitabat, quin Ioannes Gana-
 ius praeses Parisiensis & iuris praefectus, edictum id mer-
 cenarium ad suum questū nundnationemque finxisset, quod
 tamen prius propositum fuerat in gratiam tantū Mariuiani
 Comitis, ei que soli datum. Ita iritati multorum animi, qui
 nato questuosissimo illo edicto ius suū retinere se posse dis-
 fidebant. Qui ex hostibus in arce Ouerant, post longā ob-
 sidionem pacti nisi intra octauum diem auxilia adessent,
 facerent deditonem, octauo die lapsa arce Regi cesserunt.
 Ferdinandus in Ischiam secessit, agrē admissus, nec nisi post
 multas suorum preces, ab eo qui loco praerat, eo factum est,
 ut intromissus, & illum & filium pugione arrepto necatū:
 inde ad patrem transit, custodia alij tributa. Eodēque tē-

pore Petrus Medices Neapolim ueniens, humanissime à Rege exceptus est. Columnenses, Fundos cum multis oppidis à Rege acceperunt. Alienatis omnium animis à Ferdinando, Calabriam, Appuliam, Lucaniam per præfectos mox maiore ex parte recepit. Aubignium, Gallicamque nobilitatem multis etiam oppidis donauit. Stephanum Ursium profectiois authorem Nola imperio donat: ad eumque res omnes referri uoluit, pulso Urso Ursino uetere Comite Nola, ac Duce Asculi. Cum esset Carolus Neapoli, frequentes ad eum rumores afferebantur, literisque item Philippi Cominij, sui apud Venetos legati, certior fiebat, Alexander Pontificem Romanum, Maximilianum Casarem, Ferdinandum Hispaniæ Regem, Venetos, Ludouicum Sfortiam, contra se coniurare. Coniurandi hæ erant causæ: Primum quòd uerentur Alexander, Veneti, & Sfortia, ne pacato regno Neapolitano, in se Rex uerteret uires suas: deinde quòd Gallos nolebant in uetera scere in Italia: tum quòd uicini Regis calamitas cautiore eos reddebat: sollicitabantque illi Casarem in easdem partes, negantes saluo Rege, res imperij tutas. Maximilianum ueteres inimicitie & dolor repudiatæ filia incitant: Alexander contumelia dum Rex Romam adiit illatæ monetur: Sfortiam spes munitorum aliquot locorum, quæ Rex præsidio tenebat, recipiendorum, impellit: Ferdinandus iam se, Rege Italiâ ingressò, ubi Ruscinonè adeptus est, totum ab eius amicitia auerterat. atque ubi è Roma sciuit Regem egressum, Antonium Fonseca ad Regem caduceatorem mittit, qui doceret, Ferdinandum sibi consanguinitate coniunctum: proinde temperaret ab eius regno inuadendo: aliter futurum, ut cogeretur propinqui uisceribus iniurias. Huic Carolus inspectante exercitu, hæc ne essent fœdera cum eo inita: num illi profectioem indicatam rogauit: idne electum tempus turbandi sui consilij? Ad quæ

Fonsēca, nisi temperaret ab ea prouincia, futurum ait ut ille propinquum tueretur, cum interim Galli equites frendentes, Fonsēcam uelut uiolandæ pacis authorem, non caduceatorem, interimendum aiebant. Ille nihilominus fœderibus exhibitis, subscriptis à Carolo & Ferdinando ut erant ea chartis scripta, inscidit, Regique Ferdinandi nomine & amicitiam renuntiauit, & bellum indixit. Rex iactam alē respondit: sine ope Ferdinandi, ut cœpisset, iter ita se cōfecturum. Fonsēca postea caduceatoris munere egregie perfunctus, nihil non honorum in Regem contulit: auditas esse ait à se uoces militum sibi insultantium: quid minus deceret quā uiolari maiestatem legati sacrosanctā? multaque alia prudenter locutus, multis à Rege muneribus receptis, dimissus est: passimque interdictum ne quis eum dicto aut factō uel leuissime læderet: custodibusque datis in loca pacata perductus est. Ludouicus Sfortia, Aurelium Mediolani competitor, iactatāsque in itinere ab aulicis in se uoces suspitionum plenas, iustam sibi esse fidei mutatæ occasionem iactabat: Pontifex liberum aditum Carolo dait, ut Neapoli mox recepta in Turcam duceret exercitum: Neapoli recepta imminere Italiæ querebatur. Cautiores Veneti, qui tuendæ Italiæ fœdus contractum aiebant, ut non laceffendi Regis gratia, ita si ultro lacefferet, sese fœderatosque tuendi. Erat Venetiis Regio nomine Philippus Cominius, multis praesidiis ingenij, industriaque munitus: ille in hominum uel ciuium uel aliorum legatorum corruptelis, ad ea quæ tacite inibantur fœdera eruenda, cognoscendaque, mirandum in modum solers, atque aptus erat: quiduis facere, dicere, in eiusmodi rebus hostium ut consilia nota haberet, sciebat: industriisque ex familia sua hominibus gratiosis undique tota urbe emissis, præmiōque & pollicitationibus multis captis, acutissimè metūta urbe quid cōsiliij inirent legati Pontificis, Nea-

efferunt. Interea augebantur hostium copia: incertisque ru-
 moribus iactabatur, plusquam quinquaginta millia pedi-
 tum, equitumque ab eis scripta. Tantum numerum coactus
 Rex non putabat. At ubi super alium alius idem omnes
 nuntiantes superuenerunt, facta fides: parantque caepa sunt
 & quae ad Neapolim tuendam & quae ad reditum suffi-
 cerent. Praesidia multis locis imposita sunt. Gilbertus Borbo-
 nius, Mompenserius Praetor, & Legatus Regius. Proregis
 addito nomine, arci Neapolitanae cum praesidio Claudius
 Rabandaigeus & Lauernadeus relictus, Aubignius Cal-
 labriae, Georgius Suillius Tarëti: Iulianus Lotaringus, Ga-
 briel Mofalcons, Gulielmus Villanouanus, Gratianus Guer-
 rius, & plures alij hac atque illac locis munitis cum praesi-
 diis relictis sunt, parum tamen pecuniam re instructi. Spar-
 rum (alij Lesbarrum uocant ab oppidulo & arce in Aquitania
 eiusdem nominis) auunt Apuliae praepositum, ab eoq;
 edicto Regio impetratum, ut debitoribus ad credita soluenda
 bienniu daretur. Aquilanis praepositus diacetes Vitriacus
 Robertus Lenocurtius, Ostiae Nauarrus aut Nauarris
 uicinus, qui & Catabri dicitur, Menaldus Guerrus: Brutus
 praepositus Fraciscus Persius ex Alegreorū familia. Spar-
 rum narrant cum ex Brundusio prodies saepe qui Messanae pro
 Aragonio erat, ad pugnam eliceret, ubi saepe fuisset superior,
 tandem cum quingentis hostes pedibus Messana egressos:
 at multos in insidiis dispositos. Produisse Sparrum cum Gallis
 ducentis: pulsosque mox hostes donec peruentum sit ad lo-
 cum insidiarum: tum demum impetu facto undique circū-
 uentos Gallos, multosque caesos, captum Sparrum. Nec de-
 sunt qui eodem tempore Rhegium à Ferdinando ducentis
 Gallis caesis, receptum uelint: Crotonem ex pugnatam, Tarë-
 tinos seditione concussos, cum plebs Aragonios, nobilitas Gal-
 los tueretur: Ferdmandum edicto proposito condonasse

Gestis Gallorum Lib. 1. Cij

omnia nobilitati: Aquilanos tamē nūquā à Gallis desciuisse. id nos pressius suo loco exequemur. quindecim tantū constat ad regnum tuendum hominū millia reducta. Ipse cum decem aut nouem hominum millibus quā potest celerrime ad iter se accingit. Ferunt Venetorum aliorumque nomine legationem missam ad Regem: hos hanc habuisse summam orationis. Aut Ferdinando regnum redderet, aut in
 " Turcam duceret copias. Regem respondisse, solitos Gallos in
 " Turcas sine eorum hortatu bella capeffere, & suis auspiciis
 " gerere. Regnum Neapolitanum maioribus suis ademptum
 " per uim. Actum in iram prorapisse, subiunxisseque: Bellos
 " uerò Venetos consultores, qui architecti sint totius huius tu-
 " multus, quorum sit negotiationes potius quā bella exer-
 " cere: futurum ut breui catenam illam quam adamantinam
 " iactitent, dissoluat. Pontificem hanc telam texuisse: Venetos
 " diduxisse: filum eos neuisse, & opus esse acu: daturumque
 " se operam, ut neque tantum eis supersit otij ad Gallica nego-
 " tia curanda, neque bello potius quā negotiationibus se
 " immiscendi. Id si uerum est, mirum est Baizetis Turcarum
 imperatoris legatum Venetiis eo tempore fuisse, foederis etiam huius non ignarum, cum Turcæ Gallorum arma maxime uereretur: etsi Zexymo extincto maxima cura liberati sunt, summa nequitia Alexandri Pontificis, qui pecunia accepta Zexymum ueneno corruptum Carolo dederit. Sunt qui narrent, petitā pecuniam præsentem à Rege à Neapolitanis remissa maiore parte, modò præsentem numerarent. petitos obsides ducentos, qui in Galliam Regem sequeretur: quod non sit impetratum. Est & ob Gallorum rapinas cōiuratum in Regem: sed de duobus detectis insidiis supplicij sumptum. Camillus cum è Brundusio in Gallos saepe erumpens leuibus præliis eos fatigasset, tandem cæsus est. Hunc & Camillum Pandoneum uocant. Eodēque tempore cō-
 Arnol. Ferroni de rebus stat

stat Virgiliū Vrsinum & Petilianum, qui iustōne bello cā-
 pti essent dubitabatur, Regia sententia liberatos. Hos tamē
 Rex usque ad Astam secum uolebat educere, ne quid inte-
 rea molirentur. Pontificem audiebat Rex ex urbe ueteri, lo-
 co diffidentem, Perusiam contendisse. Posthac paratis om-
 nibus, è Neapoli in Galliam rediens, Romam peruenit:
 misitque ad Pontificem qui in urbem ueterem confugerat,
 qui ad colloquium eum elicerent: nec tamen potuit iritarum
 eius animum mollire. Inde Viterbium. Cū autem Tusca-
 nelle ciues in gratiam Pontificis Gallos aditu prohiberent,
 Carolus scalas aliāque ad oppugnationem necessaria ex-
 pedi iuber: docuitque Gallos, optimum esse, oppiduli huius
 exemplo, reliquis inferre timorem, ita posthac infesta mi-
 ni ne futura itinera: ususque alacri militum opera, multis
 cæsis, post horam tertiam expugnauit oppidum. præda mi-
 litibus concessa est. Alij ob negatū cōmeatum oppugnatū
 oppidum aiunt: Laurentanosque & Phaliscos eandem ex-
 pertos cladem. Sunt etiam qui eam oppugnationem Caro-
 lo prius Romam petente factā scribant: Potiores sunt apud
 me authores qui in reditu Tuscanellam expugnatam aiūt.
 Narrant uerō Guysium Lotaringum cum suis urbe exclu-
 sum, impetum in urbem fecisse, ubi plusquā ducenti sint
 cæsi è suis. Sequenti die multis necatis urbe potitum, Rege
 tamen grauius id ferente. Inde Senas adiit: ibique à Philip-
 po Cominio certior factus est de hostium numero. Hic non
 destitit monere Regem, celeritatem adhiberet ad iter confi-
 ciendum, priusquam hostium copie conuenirent, nec suos
 distraheret. prudens consilium: sed iuuenem principem, iu-
 uenes consultores magis delectabant. Eo loco Rex suos ad
 conciliū conuocat: ostendit Florentinos offerre triginta mil-
 lia nummū aureorum, quæ prius sint polliciti mutua da-
 tuos: præterea septuaginta millia: equitum mille, peditum

duo millia, unà cum Frãncisco Ciccorci militaris peritissimo, qui Regem donec in Galliam redierit, sequatur tantum petere munita loca, quæ ab ipsis, Petroue Medice precario accepisset, praesidium deductis redderet. Ludouicus Tremolius & Ioannes Iacobus Triuultius, & plures alij, conditiones à Florentinis latas, recipiendas contendunt, Liburno tantum retento dissentiu Ludouicus Lignius Luxemburgus. In Pisanorum gratiam Regis consensu hæc sententia probata est, repudiatus optimis Florentinorum conditionibus. Refertur etiam ad consilium, petentibus Senensibus, sint ne hi in fidem Regis recipiendi, praesidiumque eis relinquendum. Missos hos faciendos Triuultius, Cominius, & plerique alij aiebant: accelerandum Regi iter, ut primo quoque die Astam perueniret, antequam copia quas Veneti contrahebant, in unum locum coactæ, Gallos distraherent, & implicarent: dispersos neque Regi utiles, neque sibi ipsis praesidio esse posse. Cùm in eam sententiam omnes transissent, mutato consilio, quod Luxemburgo Senenses ingentem pecuniam pollicebantur, urbisque Praefectum uolebant, trecenti praesidio relictis sunt, qui intra paucos menses inde fugati sunt. Deinde consumptis frustra aliquot diebus, Carolus iter Pisas facere cepit. Cùm Pisas uenisset, Pisani Luxemburgum, Tremolium, aliosque homines nobilissimos rogare ceperunt, ut qua hæctenus fide & humanitate Galli in calamitosos fuissent, ea in se essent: neue paterentur iterum eos in Florentinorum miseram seruitutem recidere. Atque eos quidem benignitas comitatusque Pisanorum, qua in eos usi erant antea, utebanturque, & fortuna ita mouebat, ut hominum miserorum & ope non indignorum preces mouere debebant. Sed iniurandum à Rege Florentiæ praestitum & Regem ipsum & aulicos plerosque mouebat: ipsique Florentini, ubi aperte ea à Rege petere non audent, occulte cuniculis oppugnare Pisanorum,

norum libertatem ceperunt, uocatis ad suas partes Gulielmo Briffoneto Cardinali, Petro Rohanno tribuno Giensi, Ioâne Ganaio præfide, incertum precibus an precio, an motis Reipublicæ utilitate. Ad hæc, plebs gregarios ipsos milites, custodésque & stipatores Regios deliniuerat, ut passim illi & Briffoneto & Ganaio, ni sententiam mutarent, munitarentur. Accidit ut quodam die Pisani multis stipati ex Gallica nobilitate, ad Regem adirent: atque ubi longa oratione pro libertate ad Regem usi essent, aculeos in Briffonetum, Ganaium, Giensem iniiceret. Ac Rex Pisanos abiectos exciuit, datam libertatem se adæpturum negans. Inuectus autem in audaciã eorum, qui homines de se optime meritos apud se traducerent: mox, sed consumptis frustra septem diebus, Robertum Entraguium Pisis reliquit, Lignij consilio. Huic etiam & quibusdam aliis loca alia munita cum præsidio relicta sunt, quæ illi fidem metientes utilitate, uelut addictione palàm proposita magna inde pecunia sumpta distraxere. Deliberatum est an Genua tentanda esset: negabãt duces distrahendas Regi copias: nec tamen fatigatus Rex Iuliani Cardinalis Ostensis precibus, temperauit, quin Genuam Philippum Sabaudianum mitteret, unã cum Claudio Polignaco & Hugone Ambasiano, cum aliquot equitibus & peditibus. Petrus Borbonius certior factus de Regis reditu, præmiserat Genuam Ioannem Molonium, & Stephanum Neuesum cum octo myoparonibus. Hi excepti à Ludouico Elisco & Ioanne Adurno, circa Rapalam partim capti, partim fugati sunt: ipsique Philippus Sabaudianus & Iulianus Cardinalis & Hugo Ambasianus, qui in suburbia Genuæ peruenerant, sperantes ex ciuitate ad seditionem aptissima motum aliquem: parum absuit quin in manus uenirent hostium. Ad Pontremulum hostes Regis iteri impediabant. Eò missus est Petrus Giensis Tribunus cū Gestis Gallorum Lib. 1. C. iij

prima acie. Erant ibi in praesidio trecenti, pro loci magnitudine satis instructi ad iter impediendum, atque his rebus quæ ad obsidionem ferendam opus erant. Superueniente Ioanne Iacobo Triuultio qui multos ex his priuata familiaritate notos habebat, factum est, ut deditionem facerent. Sed per incommode accidit, ut Heluctij à ciuibus aliquot pulsarentur, atque illi contumeliæ impatientes ad arma concurrerent: uiolatæque lege deditionis, in oppidanos seuiret; castrum etiam oppugnarent, ut inde uix tandem Regis iussu submoti sint. Suadebat Triuultius ut Rex iactaret, se ad Galeatio Mediolanensem ditionem restituendam, pueroque conseruandum imperium, proficisci: ac multos eo pacto sibi adiuncturus putabatur. Id consilium uelut maiestate Gallica indignum Rex contempsit. Inde circa Alpes, Pontremulo uicinas, præmisit Petrum Rohannum Giensem cum prima acie: ipse etiam suis summum iugum tenentibus, incipit Apenninum scandere, sequente post terga Tremolio. Sed prius ob machinarum bellicarum ingentium molem quæ summa difficultate trahebantur, propterea quod locus impeditissimus est ad iter faciendum, territus est: locoque humili quinque continuos dies statiuā habuit: identidemque de Germanorum Heluetiorumque perfidia querebatur, qui Pontremuli diripiendi authores fuissent. Sed consumpto com meatu, accidit ut Heluctij & Germani machinas perdendas deposcerent, si tamen scelus id admissum Rex condonaret. Fatigatus Rex precibus Tremolij, culpam hanc eis condonauit. Illi bini simul funibus adstricti iunctique, atque alij alios urgentes, recentisque fessis submissi, adiunctus Gallicis equis, alacriter machinas perduxerunt. Proditum est Tremolium ipsum depositis uestibus, ut accenderet reliquorum animos, cepisse machinarum bellicarum pilas æneas, alacriterque pertulisse. Ac iam Tarro proximi erant:

Arnol. Ferroni de rebus

Gallique

Gallique cum Rege die quinto Iulij, anno impertite nobis salutis à Deo. Opt. Max. millesimo quadringentesimo quinto & nonagesimo, peruenerunt ad uicini cui Foronouo nomen est. Accidit ut duobus ante Regis aduentum diebus, quidam ex leui Venetorum equitatu occurrentes quadraginta Gallicis equitibus, quos Petrus Giensis præmiserat ad hostium castra speculanda, facto equestri prælio secundo, quòd numero superiores erant, Gallos usque ad castra sequeretur: caesisque aliquot, capita eorum ad Venetos referrent, capto etiam Germano quodam, acri homine & prudenti. At Giensis ueritus ne si hostes in se impetum facerèt, impar esset, montem rursus scandere cœpit, eius sese angustius tutatus. Cõfederant hostes in Parmensi agro ad Tarurum. Principes tanti exercitus fuere Franciscus Gonzaga Mantuæ Regulus, Franciscus Seuerinas Sfortiæ nomine, Lucas Pisanus & Melchior Triuisianus legati Venetoriũ. Seuerinas producto Germano qui nuper captus fuerat, numerum ab eo petiit eorum qui Giensem secuti erāt. Ille prudenter auxit numerum, remissioque captiuo ad Gonzagam deliberare cœperunt de Giensi opprimendo. Gonzaga cum numerum à Germano ementitum pro uero haberet, negauit tutò posse deleri Giensem: Triuisianòque & Pisano idem sentientibus, cum nondum eo actas dicerent omnes copias, dilatatum est id consilium Seuerinatis, qui confingi à captiuo numerum diceret: & sane nullo negotio Giensis deleri potuit, ni paruo momento de territi hostes castris se continuissent. Sequenti die, antequam milites educeret in aciem, Rex

.. eos hortatus est breui oratione, in hunc modum. Si quam
 .. alacritatem hæctenus in propulsandis hostium iniuriis ostē-
 .. distis, eandem retinetis, certam tam uobis spondeo uictoriã,
 .. milites. Enim uero quin retineatis neque mihi unquam du-
 .. bium fuit, neque magnitudo animi uestri multis magnisq̃
 Gestis Gallorum Lib. 1.

„ rebus perspecta, uereri sinit. Cum eis hostibus res nobis est,
 „ quorum si nunquam uires experti essemus, hærendum no-
 „ bis fortè esset: iactitare enim & rei militaris peritiam, &
 „ proauos magno fastu soliti sunt. At quo magis facta dictus
 „ potiora sunt, eo toto hoc itinere superatos à nobis memini-
 „ stis. Si Neapolitanum principatum, quem se nobis hoc præ-
 „ lio adepturum putant, retenturi demum essemus, satis e-
 „ quidem ampla essent operæpretia. Nunc depulsis hostibus,
 „ & ille fixus manebit: & quicquid Veneti tot imposturis
 „ uersutiis que partum habent, in nostrâ forè uenturû est po-
 „ testatem. Equidè cum tota hac peregrinatione nostra Nea-
 „ politana, ut hospites amicissimi undique exciperemur, nullû
 „ pretium tanti itineris uigiliarumue referre uos angebar. Ve-
 „ niebat enim in mentem, præmio excitari magnorum etiam
 „ uirorum animos: nunc uerò illuxit dies, qua spoliatis ditissi-
 „ mis, sed inertissimis hostibus, digna tādè tot laboribus præ-
 „ mia recipiatis. Nec quàm multi hostes in nos irruere dicant-
 „ tur, anxie quæsieritis sæpe multitudo ipsa mole sua corrui-
 „ tota illæ copæ ex inertissimis hominibus coacta sunt, qui
 „ languidi uino, confecti cibo, debilitati stupris, eructare ser-
 „ monibus suis eadem nostram audent: sed pœnas iandudum
 „ perfidiæ inertiaeque debitas, hodie recepturi sunt. Nobis ad-
 „ sunt Heluetij fidelissimi socij, equites expeditissimi, machi-
 „ na bellicæ instructissima. Quòd si, quam fremitus iste ue-
 „ ster alacritatem ostendit, eandem retinetis, uicimus mili-
 „ tes: atque ita uicimus, ut hic dies in posterum & Gallicum
 „ nomen hostibus formidolosum redditurus sit: & nos post-
 „ hac à talibus eorum coniurationibus liberaturus. Succla-
 „ matum est, & frequenter à militibus, felicibus auspiciis in
 „ pugnam prodiret: futurum, ut per hostium cadauera uiam
 „ aperirent. His dictis instructa est acies. Sinistrum cornu
 „ Petro Rohanno Giensi Tribuno militari, & Ioanni Iacobo

Triuultio datum est, adiuncto etiam Ioãne Chabaneo Palatio: parumque absuit, quin Ioãnes Fuxeus Narbonæ Regulus, & Guysius, dum de ordinibus prius ducendis certant, in apertum certamē loco iniquissimo uenerint: sed hæc agrè tandem à Giensi sopita sunt, Ioanne dextro cornui præfesto. Deinde aderant Heluetij ad hominum duo milia, quos Niuernensis, Gilbertus Cleuensis, & Antonius Basseus, unus è Burgundiæ nobilitate dioceset Diuionensis, Ludouicisque Lornayus, magnus Regina prægustator, in certos numeros distributos ducebant. Aderant eo loco tormenta bellica, ductoribus Vido Louero (quem & Guydonem Loserium uccant) & Ioanne Grangio. Media aciei Rex ipse præerat, equo insigni (quem dono acceperat à Carolo Sabaudiano monoculum) uectus: lorica eleganter uarièque contexta, paludamentoque militari ornatus. Eadem arma eundemque amiculum uoluntate Regis sumpserunt Ludouicus Lignius Luxemburgus, Piennius, Mattheus Spurrus, Borbonius, Boneuallius, Adrianus Mombronus, cui Archieuo cognomen, Galiotus Tenolacus, aliique aliquot ex Gallica nobilitate florentes ætate, & uirum robore insignes: eosque circa se Rex eo die habere uoluit. Dextrum cornu tenebat Ludouicus Tremolius unà cum Ioanne Fuxco & Roberto Fricinesello. Hi que eo ordine & alacritate prodibant, ut in prædam non prælium profecturi uiderentur. Rex plusquam quadringentos ex equitibus stipatoribus suis, relictis equis primæ aciei adiunxit. Proditum est nefando præmio accensos hostes in Regem, pollicitis cæturum nummum aureorum millibus ei qui caput Regis retulisset. Sed & Epirotas aut Albanos auxiliij spem præcidisse sfortia, nisi is prius polliceretur ultra stipendia, & singulis mensibus nummum aureum, & pro capitibus singulis Gallorum conto elatus alterum nummum aureum, idque eum pollicitum.

Veneti quoque instruunt aciem. Præsidio castris non leuenum numerum relinquunt. Franciscus Seuerinas cum parte equitatus peditatisque ad Giensem primamque aciem debellandam cum Ioanne Bentiuolo missus est. Franciscus Gonzaga cum flore equitum peditumque in Regem proruit à sinistra. Antonius Vrbinas cum delecta manu equitum, iussu Gonzagæ lente sequebatur, ut cum propius esset accessum ordinisque perturbati, ab latere aperte Gallos aggrediretur, sed non nisi signo prius dato. Erant in hostium exercitu quinquaginta millia peditum, atque equitum: Regi uix octo millia aut equitum, aut peditum. Qui maiorem numerum addunt, decem millia adfuisse uolunt. In ipso procinctu cum nondum ad iactum teli uentum esset, Philippus Cominius, & Gulielmus Brissonetus Cardinalis, cum hostibus de fœderibus agebant, Lucas Pisanus & Rodolphus Gonzaga, quando Rex liberum tantum transitum peteret, non denegandum censebant. Franciscus Gonzaga & Melchior Triuisianus dissentiebant. Ac iam dextero Tarro Galli processerant, cum machinæ bellicæ primùm à Gallis in Venetos, deinde etiam à Venetis in Gallos emissa sunt, paruo utrinque incommodo. Tum demum hortante Gonzagæ, cum hostes undique procurrissent, triplici undique alueo ad ulteriorem ripam contendebant. Iam prima acies ita processerat, ut Rex hostes in se irruentes intuitus, coactus sit auertere uultum à prima acie, uertereque ad hostes, accederetque ad extremam aciem. Gonzaga cum delecta manu equitum procurrere cepit, aliique turmatim in Gallos inuehi acriterque instare. Horum aduentu qui à frequenti equitatu circuibantur, paulum loco cesserunt Galli. At mox simul connixi magno impetu in hostes concurrerunt, certatumque est aliquantulum acriter: sed proruentibus à sinistra Gallicis equitibus, à lateretereque undique in hostes inuectis, non tulerunt Gallorum Arnol. Ferroni de rebus impetum.

impetum. At mox incitati fuga alij in castra, alij longius profugerunt. Multum cōtulit ad uictoriam Gallis leuis hostium equitatus, qui cū à tergo Gallos inuadere debuisset, plaustris aliquot multisue conspectis, quibus uehebantur impedimenta, prædæ spe ducti in ea impetum fecerunt: qui & ipsi posteaquam receptui cecinit Gonzaga, trepidantes dum se ad suos recipiunt, concisi sunt. Seuerinas etiam Giensem adortus, uix dum abiectis hastis, non tulit Gallorum impetum: urgentibusque Heluctiis, sagittariisque Scotis & Aquitanicis, loco pulsus pedites, multis cæsis, uniuersi mox terga uerterunt. Gienensis suos ne sequerentur prohibuit, ignarus quo statu Regis res essent. Sed qui Regi proximi erant equites, in fugientes hostes ita inuecti sunt, ut eos usque ad castra sequerentur. Hos Rex sequi noluit: solusque, cum sui fugientibus instarent, unā cum Antonio Ambusio cubiculario suo, paucisque aliis relictus est. Id Gonzaga intuitus, qui signa suorum fugientium nunc manu prehendebat, nūc eos acerbis uocibus incessabat, consistere aliquot ex his iubet: ipseque in Regem rursus proruens, aquare pugnam uidebatur. Sed & Rege acriter dumicante, & Gallis aliquot occurrentibus, rursus in fugam hostes uersi sunt. Actum suadentibus suis, cum Gienſi Rex se coniunxit, qui si perterritis hostibus institisset, facile eo die perterritos castris exiisset. Accidit ut medio in prælio huiusce belli Nicolaus Petilianus & Virgilius Vrsinus, qui liberali custodia à Rege asseruabantur, nacti occasionem ad hostes transirent: iamque fugam meditantibus & castra relinquentes ab eo auerterint consilio. Petilianus, etiamsi recentes aliquot cohortes prælium renouarent, uictoriam certam spondebat. Sed ita consternati erant eorum animi, ut nihil minus, quā de prælio cogitarēt. Virgilius Vrsinus in domum secedens uicinā, Gallis deinceps fidelis futurus est. Hunc demum ad Astam

(ut æquum erat, & conuenerat) cum bona gratia à Rege dimissum alij aiunt. Ita Galli quò uoluerant trans Tarrum progressi sunt. Casi ex hostibus peditum duo millia, equites mille: submersi tantundem. Impedimèta Gallica dum bellum ferueret, direpta. *Matthæus Spurius Borbonius captus non longe à Rege, mórque pecunia Regia liberatus. Clades Italicorum principum qui in Regem irruerant, morte insignis. Nam Bernardum forte Brachium, Ioannem Piccininum, Rodolphum Gonzagam, & ainutium Farnesium, Antonium Scarampam, Gwydum Gonzagam, Ioannem Mariam, Galeotum Gazoldum, Theophilum Poëtam, Rubertum Bagnum, Vincentium Corjum, Afcanium Martingum, Robertum Strosium, Alexandrum Beraldum Patuinum, Petrum Maseum Veronensem, Bernardinum Sâctouitale, Ioãnem Georgium Colornum, Galeatum Corregium, aliósq; plerosque nobilissimos principes desideratos constat: Vulneratos Hannibalem Bentiuolum, Gilbertum Carpenssem, Galeotum Mirandulanum, Antonium Palauicinum, Bernardinum Montonum. Toróque eo certamine & pluuisse & cælum atratú ob ingentes tonitrus fuisse certum est. Mirum est Italicos aliquot, criptores in re tam recenti, cui multi hodie uiuentes adhuc interfuerunt, uictoriam ad Venetos pertrahere uoluisse: triumphos Gonzaga cecanisse: huic uni acceptam Italiae libertatem retulisse, quasi Carolus animo Italiam omnem inuasisset. Rex quo loco pralium commissum erat, cœnauit: curatisque corporibus militum, pernoctasse eum quidam eodem loco uolunt: alij, paulò altius castra translata: ubi saucios Rex ipse inuisens comiterque appellans, maxime recreauit: sed cum castra hostium uisrentur ad bellum instructissima, deliberatum est an renouato pralio impetus in ea faciendus esset. *Iacobus Triuultius, Franciscus Ciccus, Camillus Vitellius**

Itali rei militaris peritissimi, sequendos hostes decernebant: inde Parmam: mox Mediolanum in Gallorum uenturum potestatem. Luxemburgus, Fuxeus, Gienſis quiescendum Regi suaſerunt, eamque ſententiam Rege ſecuto, excubiarum obeundarum manus Heluetiis datum, ſane quàm liberiter id in ſe recipientibus: totaque nocte ignibus factis, clangoribusque buccinarum, non leuiter hoſtes terruerunt, unde à Rege ſequenti die trecentis nummis aureis donati ſunt: eoque loco & Regi & proceribus Gallicis Italicisq; qui eum ſequebantur, attenuato uictu utendum neceſſario fuit, cum Regi panis uix ſecundarius, reliquis uix ater adefſet: ut nec reliquis aliquot diebus quibus ad Aſtam peruenit. Sed hac parte nullius unquam expoſtulationes audite ſunt. eo illi erant in Regem animo, extrema ut pati mallent, quàm hiſce de rebus querelas ad eum peruenire, què ipſum ſeruire etiam tempori uidebant. Poſt pugnam, biduo de induciis pacisq; conditionibus utrinque actum eſt. Tertio die, inſtructa acie, hora una antequam illuceſceret, inde Rex profectus eſt: eoque die parum conſequi hoſtes potuerit, ob Tarrum mole undarum uaſtiores eadem nocte redditum: parumque certi duces itinerumue exploratores Gallicis aderant, quæ cauſa fuit, ut penè imprudentia inſigne facinus admiſſum ſit. Triuultio erat uexillum albū, non diſſimile ei quod geſtari uiderant Galli à Gonzagæ ſignifero. Erat eo die præmiſſa prima acies cum Triuultio impedimentis machinisque: reliqui cum Rege ſequebantur inſtructi intentique. Ac primùm quoniam prima acies uia militari proceſſerat, ultima decuo itinere paululū ex uia aperta deflexerat, conſpecto etiam uexillo albo, poſtquã hauã procul inter ſe fuere, ſtrepitu uelut hoſtes properarent, prima acies extrema metū ſimul & tumultū facere. ac penè parum ab fuiſſet quin concurriffent, ni utrinq; præmiſſi equites rem

Gestis Gallorum Lib. I.

certius explorassent. Regem secutus est Franciscus Seuerinas cum toto leni equitatu. Sed trecentis Heluetiis unà cum paruulus machinis agmen claudentibus ita perterriti sunt, ut ne uni quidem ex toto Gallico exercitu, negotium facebere potuerint. Gonzaga cum toto exercitu sequebatur. Sed primi diei mora illata, & aliquorum dierum frustra labore suscepto, sequendi finem fecit. Rex incolumis cum incolumi exercitu tandem Astam peruenit, nisi quòd pauci uigiliis fatigati, desiderati sunt: inter quos fuit Ioannes Andoinus auus eius qui postea ad Landrisium cæsus est. Interea ad Caietã tumultuatum est. multi Aragoniorum excitati pollicitationibus impetum in Gallos faciunt, cædunt, diripiunt, obrutiant Gallos, undique acclamantes Aragonium nomen. Necesse fuit Gallis in arcem se recipere. Admonent mox Versium, & Pompeium Columnam, qui nõdum ad Ferdinandum transferat, de oppidanorum insolentia. Illi die sacro Ioanni, mari in arcem ingressi prodeuntibus Gallis contuderunt oppidanorum superbiam, multis necatis, multis quoque captis, & aduectus inde cum mulieribus ad Neapolim, ut inde in Narbonensem prouinciam mari ueherentur. Sed hos aiunt dum Genuensi classi occurrunt, solutos. Gallos proditum est cum Quadrata in Apulia essent pulsus, euocantibus oppidanis, necatis Aragoniis, urbe iterum potitos. Monopolim cum Veneta classis cum Antonio Grimano appulisset, pulsa est à Gallico presidio, cui præerat Prudentius Tranus cum Georgio Duratio iuvene impigro, tandem tamen expugnata est. Primi qui mœnia ascendere, fuere Loderinus & Matthæus Capellus: inde Matthæus Risus & Georgius Volsimontius, Petro è Bemborum familia prius cum aliquot aliis necato, captus Prudentius, reliqui elapsi: ciues humanissime tractati. Pulignanum & Molã quoque receperunt. Sape tamẽ à Conuersanus ubi Duratius ierat, pul-

Arnol. Ferroni de rebus

si,

si, quibusdam casis, in quibus fuit Gauinus, deploratus maxime à Veneris. Desuilius, quem Suillium uocant, Tarento eos saepe expulit. Sunt qui ita exacte historiam hanc Neapolitanam persecuti sunt, ut Ephemerides ediderint totius huius itineris. Nemo tamen diligentius quàm Andreas Vineæ, cuius & opus Octauiano Pontifici Engolismensium, ex falsa inscriptione ante tributum, qui comes adfuit Carolo. Alius displicuit scrutari omnia hæc & excutere morosius exemplo ueterum, quorum scripta legimus. Is & Mōfortij à Gallis expugnati, & Montis Ioannis meminit. Addit, dum Rex è loco quem Florentinum uocant, ocreatus equos admiteret, in pedum iter Iudæ Isaacij precibus hominis industrij, qui initari uoluerit, abluique, Iudaismo spreto, sacrosanctæ persuasionis nostræ mysteris. Ita illum Rege patre lustro splendide salutari aqua expiatum à Ioanne Darcio Andegauensium pontifice, magnisque muneribus à Rege donatum. Meminit idem oppugnationis Mōtis Ioannis, ubi Oliuerij Coituij, quem & Talieburgum uocant, ab oppido eiusdem nominis in Aquitania, spectata sit industria, isque urbi præpositus, fanum Germani occupatum à Guysio, sed nulla hostium clade ait: in arce autem quam Ciuitatulam uocant, post uarie machinis strata mœnia, euocatos ait Gallos ad colloquium. Lignum & Gilbertum Cleuensem Neuersium collocutos cum his, impetratâque ab hostibus uiginti quatuor horarum inducias. His lapsis acrius emissas machinas. Rursus uocatos Gallos: fœdus ictum, nisi intra quartum diem subsidia uenirent, aut Ferdinandus copias eas educeret quæ congregari possent cum Gallis: aut deditionem facerent saluis impedimentis, relictis tamen machinis omnibus: post eum diem factam deditionem. Oppugnatam deinde Oui arcem per multos dies, deditamque tandem iisdem conditionibus: arci præpositos

Claudium Rabaudaigu'n & Carolum Lauerdacū. Nar-
 rat uerò eam omnium rerum copiam inuentam in Castro
 nouo, uix ut Lucretia suppeditare tantam posset. Nam præter
 frumenti triticique omnis generis, carnis suillæ, bouinæque,
 lucanicorum, panni aurei, argentei, ferici, coccinei omnis co-
 loris: holosericæ, byssinæ, subsericæ, undulatæ, Damascenæ,
 Atticæ, polymitæ uestis, omniumque pretiosorum pan-
 norum infinitum numerum inuētum. Aliquot præterea cu-
 bicula ubi inerant ephippia, & quæ uulgo uocantur sella
 equestres omnis generis. Aliquot ubi inerant conscensoria
 defultoriaque equorum, quæ pedum sustentacula dicuntur.
 Alia ubi frena & lupata, alia ubi parapleuridia, alia ubi
 phaleræ, alia ubi habenæ, alia ubi calcaria, alia ubi tela o-
 mnis generis & arma, quæ singula singulis essent locis cu-
 biculisque collocata. Alia ubi arcus, alia ubi chordæ, alia ubi
 pilæ, ferreæque fistulæ: alia ubi enses, alia ubi hastæ, alia ubi
 sulphurei apparatus omnis generis ad longissimam obsi-
 dionem ferendam aderant. Nam machinas bellicas omnis
 generis tantas inuentas ait, eaq; magnitudine, ut ægre Gab-
 li tantas tota Italia inueniri posse antea sibi persuasissent.
 Refert idem filiam Traiani Melphitani principis sæpissime
 in:tar equitum fortissimorum effusissimis habenis concitato
 maxime equo cum Gallis congressam magna omnium ad-
 miratione. Vasa uerò aurea argenteaque tanta inuenta, fa-
 cile ut eorum splendore & Regiæ familiæ, domusque &
 Aureliæ, Borbonicæque domus, simul omnem coniunctum
 splendorem uincerent. Nam uasorum murrhinorum, cry-
 stallinorum, fictilium, toreumatum pretiosorum, scyphorum
 sigillatorum, uasorum areorum, stanneorum, plumbeorum
 abundantiam neminem satis posse enarrare, cum singulis
 uasis, ut uitreis & fictilibus & aliis suæ essent sedes am-
 plissima: ubi hinc escaria, hinc potoria, hinc uinaria, hinc

aquaria, hinc olearia, hinc unguentaria, hinc pulmentaria
 & coquinaria summo essent ordine constituta, quæ referre
 frigide esset curiositatis, quibus tamen admoneri possunt
 qui circumfluunt omnibus copiis, atque in omnium rerum
 abundantia uiuunt, ne his fidant immodice, qui subitam
 fundatissimæ familiæ ruinam uideant. Quo die Tuscanella
 à Guysio, Lotaringo direpta est, Regem ait certiozem fa-
 ctum de Lessparri Orualli captiuitate, cuius & nos supra
 meminimus sub Sparri nomine, ut & Italici scriptores.
 Lessparrus uero dicitur ab oppido & arce eiusdem nominis
 sita in Aquitania, in Medulorum finibus: & illi in nomini-
 bus Gallicis, & nos interdum in Italicis cæcutimus: quo
 magis uenia danda est eis, qui eadem in hac expeditione diu
 oppugnationem Gallicam referunt, ut diuersa loca separa-
 runt: ut & iis qui pro Mazara Messanam, & Misagnam
 uocauerunt. Plane ita mutata sunt & locorum & urbium no-
 mina, ut qui interdum uulgaribus, qui ueterum nominibus
 loca designant, utcunque ferendi potius quàm reprehendē-
 di uideantur. Meminere & alij horum temporum scripto-
 res crebro Ludouici Vindocinensis è Vindocinensium illu-
 strissima familia, cuius fideli opera Rex sæpe usus sit, ut &
 alterius Vindocinensium principis natu maioris, qui ad
 Vercellas è Gallia properarat spe prælij capessendi dum ob-
 sidetur Aurelius ad Nouariam: quo defuncto ingens fuit
 tota aula luctus. Sed hæc postea accidere. Sæpe uidem me-
 minere Alegrij, Crussolli, Bauldricourtij, Mauleoni, Miolan-
 tij, Priæ, Camincani, Chalmontij, Vergij, Hospitalis, Beau-
 montij, Lislij, Palicij, Chadeneri, Clerusi, Claudij Chastrei,
 Daunoi, Toilei, quem & uocant Ganaichū, Francisci Sal-
 bei, Philippi Moulinij, Roberti seu Robineti Frainzellii, Iu-
 liani Bourgueni, Caroli Brillaci, Ioannis Cardonij, Rigaldi
 Doreilleij, Iehannoti Tetrj, Brisai, quem & Brisetum uocari

Chandiotti, Castridrusij, Chesnoi, Susannei Brosij, Tintauilla, Adami Malbranchij, Valletani, Odeti Riberaci, Bourdilloni, Balsaci, Lachausi, Calliotti Lenolaci, Castilloni, Edouilli. Persequi uerò omnia etiam minutissima, quae illi alijs in Ephemerides digessere, indignum est grauitate historiae quam instituimus, ne nobis usu ueniat, quod L. Sisenna eruditissimi homines aiunt uenisse, ut in historia puerile quiddam confectemur. Narrat Iacobus Sadoletus quo tempore Carolus Rex adit Italiam, certissimis nuntiis & literis allatum, Regem Turcarum metu percussum & territum, relinquendam sibi Epirum & Graeciam puasse, praesidia ex oppidis omnibus deducta, copias omnes Bizantium fuisse reductas, classes ad Hellespontum adesse iussas, cum nō iam de obsidione perferenda ullāue ratione resistendi, sed de fuga & traiectione cogitaret. Alexander Pontifex Romanus cachinnum dicitur sustulisse, in hanc Caroli expeditionem quam calcariligno demum adhibito confectam aiebat. Is uero adhibetur delicatis hominibus equitantibus ipsa in urbe media in pace.

ARNOLDI FERRONI RE-
RVM GALLICARVM
LIB. II.

HIC status rerū Gallicarum Rege è Neapoli reuerso erat. Caterum per eos ipsos dies, quibus Rex Senensium res rediens componebat, Anna ualesia Caroli soror, & Petrus Borbonius Galliae praetor literis Regis certiores facti de hostium coniuratione reditūque, multum dubitabant nouāsne copias, subsidio Regi futuras Arnol. Ferroni de rebus occursumque

occurſurūſque ei, ſcriberent, cūm is ut erat atate florens cō-
 temnēſque hoſtium minas, nihil de his ad eos perſcripſiſſet.
 Vt rem totam accelerarēt, effecerunt Philippi Cominū, Re-
 gū apud Venetos legati literæ, quæ fluctuantes adhuc ani-
 mo incertōſque de Venetorum apparatu excitarunt. Itaque
 cūm Ludouicum etiam Sfortiam paratum uiderent ad Aſtā
 occupandam, delectu raptim per urbes Gallie uicinas ha-
 bito, contractiſque aliquot Heluetiorum millibus, & au-
 xiliis quæ præſto à Ludouico Salutiano miſſa adſuerant: cū
 ſex peditum millibus, equitum mille quingentis eò miſſus
 eſt Ludouicus Valeſius Aureliorum princeps, eò ardentius
 eam prouinciam ſuſcipiens, quòd Aſtam materno iure iam-
 dudum poſſidebat, eripique ſibi nolebat: ſimul etiam fa-
 ciliorem inde uiam ad Mediolano Sfortiam deiciendum
 ratus. Huic tamen diſerte denuntiatum, ne nouas ipſe res
 moliretur: hoſtium demum conatibus obuiam iret: Regi
 tantum ad Ticinum amnem, ſi res paterentur, occurreret.
 Ludouicus cūm comperiſſet ſoluta omnia apud hoſtes, oc-
 caſione rei bene gerendæ inductus, ſeu indignatus ſibi ma-
 ioribusque ſuis à Sfortia Mediolanenſem principatum oc-
 cupari, inſtructo paratōque exercitu prope Nouariam per-
 uenit. Ciues Torniellorum factione impulſi expulſis Sfor-
 tianis cum in urbem receperunt, Monferrat: uidua eni-
 te, auxiliūque ei ſubmittente, arcem poſt tertium diem rece-
 pere. Nec oſioſus erat Sfortia: Calcatium Seuerinatem cum
 ualida peditum equitumq; manu Nonnum miſerat, locum
 Aſtæ proximum. Non intulerat commeatum in Nouariam
 Aurelius, eamque ualido præſidio tenebat. Urgebat Noua-
 ria recepta Sfortiam. Itaq; miſſo eò Seuerinate, cuius copias
 auxere & Germani à Maximiliano miſſi, & qui ex Itali-
 co exercitu è fuga Fornouenſi Parmam fugerant: adiun-
 ctō etiam ſæderis iure Franciſco Gonzaga, cum Venetorum co-
 geſtis Gallorum Lib. II. D ij

piis, Nouariam obsidet. Ita commutato rerum statu, ex ob-
 fessore Aurelius obsessus factus est. Galli fortiter obsidionē
 ferre: eruptionibusque crebris equitatum hostium fugare.
 seuerinas machinis admotis urbem oppugnandam cense-
 bat: Gōxaga non inutilem proximam oppugnationem, sed
 præcipitem periculo uictoriam futuram aiebat. Huius con-
 silium Veneti secuti, castra munierunt, aditus omnes, quibus
 commeatus in urbem inferri possent, præcluserunt. ita non
 iam armis, sed fame oppugnatur Aurelius. Erant qui sua-
 derent Aurelio, præsidio in urbe relicto, cum nondum undi-
 que septus esset, ipse ad Regē perueniret, curaturus res suas
 commodius, Regēque ad auxilium ferēdum excitaturus.
 Vidua Sabaudiana cum rex Thuriū peruenisset, per quæ-
 storem suum, adiuncto etiam Gulielmo Brissoneto Cardina-
 le, Regem ad bellum in Sfortiam parandum acuebat: de-
 cretumque est, ut Antonius suppraefectus Diuionensis ad
 Heluetios proficisceretur, ualidas ex his copias educturus.
 Georgius etiam Ambasianus, Rothomagensium Pontifex,
 qui Aurelium secutus fuerat, ab eoque ad Regem ex urbe
 emissus, Gulielmi Brissoneti promissus melius sperare iussus,
 cum is optime Aurelio cuperet, monebat eum, obsidionem
 ferret: satis in tempore ad futura auxilia, sed ad extremam
 famem iam obsessi peruenerant. Itaque Iacobus Castillo-
 nus cum delecta manu equitum, ingentem tritici cōminuti
 numerum in Nouariam ferendum suscepit: nec tamen tertia
 pars salua perlata est, insidiis hostium undique occurrentiū
 intercepta. Ipsi etiam Gallici equites magna ex parte aut
 caesi aut fugati sunt. Philippus Autengius qui rege reuerso
 multum apud eum authoritate ualebat, reliquique omnes
 proceres Gallici, æquis conditionibus bello finem imponi
 uolebant, reditum ad suos parantes: quorum desiderio Gal-
 lici milites, uenia nulla impetrata, è castris abibant. Ac tan-
 Arnol. Ferroni de rebus dem

dem, qui suadebant auxilia Aurelio mittenda, æquis ipsi conditionibus retransigi uolebant, modo ab hostibus prius hæ proponerentur. Sed fame homines interea consumebantur: ut iam ad equos, canes, mures, insignia præctia peruenirent. Necessitas ipsa delicias eas, quibus certabatur ab utroque prius ageretur de pace, Gallis extorsit: missis quæ literis tentatae sunt pacis conditiones. Ab hostibus mox in castra Regia missi qui palam suaderent pacem, oculis mandatis dissuaderent. Conuentum est, ut à Rege Philippus Aurengius, Petrus Rohannus Giensis Tribunus militaris, Piennæus, Philippus Cominius: ab hostibus, Franciscus Gonzaga, cum quibusdam aliis, in locum medium inter castra conuenirent. Sequenti die in Regia castra Franciscus Bernardinus, & quidam alij missi. Hi Nouariam occupatam repetebant: Galli Genuam ueluti Gallorum beneficiariam urbem petebant. Tandem frustra consumptis aliquot diebus, Aurengius, Rohannus, Piennæus, Ganaius, cum hostibus conuenerunt, ut donec certiora inirentur fœdera, Aurelio liber exitus ab urbe tribueretur, nihil eis tamen de obsidione remittentibus. Atque ut incolumis ille abiret, obses interea datus Franciscus Gonzaga Ioanni Fuxeo. Ibi etiam Sfortia impetere cauillo cœpit Gallicos legatos, cum in dictandis fœderis legibus alterum alter perturbaret, simulque eloquerentur: quod ab Italica grauitate alienissimum erat. Petrus Rohannus Nouariam peruenit: Aureliumque unum cum paruulo comitatu liberum abduxit. Res parum absuit à seditione, qui ritantibus obsessis, absumptis omnibus alimentis, illum abire incolumem, sese prædam hosti futuros: agrèque sopita est comitate Rohanni, qui nepote suo obside relicto sanxit, intra triduum omnes se liberaturum. Post quartum diem quàm redierat Aurelius, fœdus cum Sfortia iactum est, ut Galli omnes exteri que milites qui Nouariæ erant, h'ere

cum impedimentis abirent. Educendi eos munus suscep-
 runt Galeatius Seuerinas, & Franciscus Gonzaga: idque
 optima fide perfecerunt. Nouaria imperium penes ciues ma-
 nebat: triginta tantum Galli arcem tenerent: hi donec cer-
 tius fœdus iniretur, annonam à Sfortianis emere possent:
 ciues nec Gallos, nec Italos in urbem immitterent. Sed fame
 qui inde abierant, morbisque ita consumpti erant, ut in ipso
 itinere partim fame enecti sint, partim cibum ingestum re-
 cipere non potuerint: partim nimia deglutiendi, famemque
 explendi insania occumberent. Ex quinque millibus qui in-
 de prodierant, plusquam quadringenti mox absumpti. Rex
 pecuniam in eos liberaliter erogauit: affatiq; cibis redeun-
 tes expleuit, defunctorumque parentibus, si qui adfuere, sti-
 pendia persoluta sunt. At Sfortia interea Nouarienses sibi
 adiunxit, urbemque mox recepit. Arx praesidio Gallorum
 tenebatur: adfueruntque eodem tempore Heluetiorum decem
 millia, quos Antonius suppraefectus Diuionensis eduxerat
 militiæ auidos. Erant duo millia Heluetiorum qui Regi mi-
 litabant: tria millia partim ex his qui è Nouaria redierant,
 partim qui eò fama prælii excitati conuenerant. Alij maiorem
 addunt numerum, uiginti enim duo millia adfuisse: maior
 pars cum uxoribus liberisque è domo prodierat. Hos simul
 conuenire noluit Rex, ratus parum tutò tanta multitudini
 salutem suam committi, Ludouicus Aurelius Heluetiorum
 aduentu ferocior factus, unà cum Ludouico & Antonio
 Luxemburgis, Gulielmo Brissoneto Cardinale (cui montes
 aureos pollicebatur, cum gratia multum apud Regem uale-
 ret) Regem ad bellum excitabat, submissosque & concita-
 tos aliquot Heluetios prælium pascere ferocius iubebat: reli-
 quos qui prælium dissuadebant, minis etiam aperte terrens,
 ut Philippo Aurengio hac de re differenti, ementiri eum,
 mendaciâque struere exprobrarit: quod genus contumeliæ

apud Gallicos proceres multo maximum est. Diu delibera-
 ta re cum nihil promoueret Aurelius, decretum est, ut Ro-
 hannus, Piënaeus, Ganaius, rediret pacem inituri. Ea est his
 pacta conditionibus, ut Sfortia Regem potiri sineret, aduer-
 sus hostes quoslibet, Neapoli: nauesq; duas suppeditaret in-
 structissimas, subsidio futuræ arcibus Neapolitanis: sequen-
 ti anno tres naues daret: ipseq; præsens expeditioni, si præ-
 sens Rex ad recipienda sua rediret, Regem sequeretur. Ve-
 netis hostis esset, si hi pacis fœdera hæc abnuerent, Arago-
 nio sue sequerentur. idque eis intra duos menses denuntiaret:
 Regi pecuniam mutuo datam expensam ferret. Rex sequen-
 ti die quo fœdus initum est, reditum parabat. Id Aurelius
 grauitè ferens, per suos sollicitabat Heluetios, stipendia trium
 mensium integra peterent, ratus eo pacto Regem belli con-
 silia renouaturum. Illi nocte conueniunt: clangulis primùm
 sermonibus fremere: mox palam stipendia trium mensium
 petere, quæ pollicita sibi esse contendebant: totaque nocte
 tubicines cornicinèsq; extra uallum auditi sunt clangorem
 fundentes uastum, eod etiam prouecti, ut consilia iniernit de
 Rege abducendo. Nam quod Galli pauci adessent, facile id
 fieri posse putabant. Ita excitata ab his seditio acrius sauire
 cepit, quam illi ipsi uellent. Alij Regem mittendum: proce-
 res Gallicos opulentiores abducendos aiebant. Iamque in
 Antonium suppræfectum Diuionensem & Ludouicum
 Lornaium manus iniecerant. Rex prima uigilia, incertum
 an seditionis metu, an quòd ita prius constituisset, inde sese
 proripiens, consilia eorum frustratus est. Aurengius missus
 ad eos pacandos, stipendiaq; trium mensium his qui nuper
 domo acciti uenerant, soluta sunt: reliquis eius temporis quo
 militassent, addito stipendio quindecim dierum ob reditum.
 Ita illi ad suos, Regis liberalitate laudata, redierunt: sed Re-
 ge cautiore reddito, quantum se proferre, extero demum fre-

tus milite posthac audeat. Constituerat uero Rex, Francos suos ita bello assuefacere, ut deinceps extero non indigeret milite. huiusce rei plura exempla afferebantur ei exteriorū & Regum, & populorum qui iis exteris, quibus salutem suam crediderant, usi erant infide. uisum: qui ut eos inclinari paulisper timore uident, sic impellunt ut sua perfidia abutantur ad eorum exitium. Interea Neapolitani ab Aragoniis sollicitati Ferdinandum ad se reuocabant: usque captans omnes occasiones, copias iam contraxerat: Neapolimque aduolat. Gilbertus Mompenserijs populares conatus sedare primum conatus est: ut uidit omnia infesta, arces munix: in eas se recipit cum Salernitano principe. Auersæ & Capuæ ciues factum Neapolitanorum secuti, Ferdinandum etiam admiserunt. Is quò rebus suis rectius cōsuleret, Columneses etiam, quos tot beneficijs Erācus cumularat, sibi adiunxit. Hi florētibus Regis rebus, quā diu spes cōmodi præmittique affulsit, fideles fuerunt: ubi turbari res eius uident, mutato cū fortuna animo primi in partes Ferdinandi transgressi sunt. Veneti quoque accesserunt paribus, pacti maritima aliquot loca. Rex priusquam ex Asta abiret, nauibus aliquot instructis quibus præfecit Eymericum Darbanum, obsessis opem tulit. Is cum esset rei militaris non imperitus, nautici belli omnino rudis cū hostibus occurrisset, loco se tenuit, Liburnumque rediit, nec subsidio ulli obsessis fuit Gilbertus Mōpenserijs, cū sera esse auxilia uideret, & à multitudine commeatum in multos menses paratum consumi, aliud iniit consilium: quod ut sequeretur multa eum mouerunt. Quippe rumor inceserat sparsus literis sfortiæ, Regē pugna ad Tarum inita fato concessisse. Ergo cum ueretur ne omnia essent obstructa, pactus est cū Ferdinando, nisi intra præstitutum diē auxilia uenirēt, arces dederet: Gallus liber esset in Galliā reditus. Hæc ut rata essent, obsides dedit

Arnol. Ferroni de rebus

Franciscum

Franciscum Alegrum, & Petrum Marchianum, Gulielmū Capellā, Ioannem Roqueberfū, Georgium Genlium homines nobiles, relique militaris peritos. At Mompenscius, Stephanus Versius, & alij, Claudio Ognano Aquitano relicto in præsidio arcibus, cū aliquot alius Tarentū secesserunt: idque præsidio munierūt, aut (ut alij scribunt) Salernū. Plane cōstat Suilliū qui Tarento præerat, longo tēpore obsidionem tolerasse: Is tandem peste grassante egit supremū uitæ diem, nec nisi fame quasi enectus, urbe post reditum Caroli multis mensibus defensa, cessit. Id alij quoque adscribunt Iuliano Lotaringo, quem Rex ducem designarat montis S. Angeli. At is eo demum loco sape expulit hostes. Eorum audita profectio, parum absuit quin obsides à Ferdinando necarentur, quasi uiolatis fœderis legibus, dum eodem tempore in ora Apuliæ ab Antonio Grimano eò à Venetis cum classe misso, Monopolis Gallis extorqueretur: hique etiam mutua data pecunia Ferdinando, maritima aliquot loca pignoris nomine retinuerunt: Franciscūq; Gonzagā cum ualido exercitu subsidio Ferdinando miserunt. Addunt eo tēpore alij Galles qui Sanseuerinū obsidebant, pulsos Consentiam à Consaluo receptam, & hostes egregie Gabriele Monfalcono cum Gallis Manfredonium tuente pulsos. Rex Taurinos adit, Petrum Rohannū & Ioannē Ganaium ad Sfortiam legatos misit, qui nuntiarent, sane quàm libēter uenturum se cum eo in colloquium, ut de summa rei inter se transigerent. Is colloquij declinandi rationes aliquot attulit. Primum, tantis colloquiis cū Rex Neapolim adiret, nihil profectum: exemplisq; compertum & nostra & patriæ nostrorum memoria, ex mutuis hisce colloquiis accendi odia: deinde Ludouici Lignij Luxemburgi odium prætexebat, Gulielmiq; Brissoneti Cardinalis, qui suspectum eum iam dudum reddiderāt apud Regem. Tum iactitatas fuisse

querelas Ticini à quibusdam, qui eum inuitum abducendū
 palam ferebant. Sed si is ad Regem uel obsidibus datis uel
 fide publica uenisset, satis constabat, Regem pacis cupidum
 cum eo transacturum fuisse de Mediolanensi principatu,
 quem Aurelius uendicabat. Nam nec Rex potentiam Au-
 relij æquo animo ferebat: nec eius querelis turbari pacis cō-
 silia uolebat. Ita Sfortia, quod fœderatorum consiliis grati-
 ficaretur, prudenter declinare sibi uisus est Regis colloquiū:
 minus liberali eo responso, quo uno tantos motus bellicos,
 indignamque tali principe captiuitatem futuram auertere
 potuerat. Rex Philippum Cominium legatum ad Venetos
 remisit, sciscitatum, uellent iuberentne ratas esse pacis condi-
 tiones cum Sfortia initas: Monopolim redderent: Gonzagā
 à Ferdinando reuocarent: ipsumque Ferdinandum declara-
 rent eo nouo fœdere quod cum Pōtifice, Maximiliano, aliis-
 que pepigerant, non contineri. Hi post aliquot dies respon-
 derunt, nullum bellum à se in Gallū susceptum. Copias quas
 eduxerint, eductas Sfortia fœderati gratia, quem Rex eo
 principatu deicere uoluerat. Hæc palam priuatim recepe-
 runt, his se conditionibus hos motus temperaturos: Ferdi-
 nādus ut Neapolitanum regnum beneficiarium apud Re-
 gem profiteretur, in clientelamque, Alexandri Pontificis uo-
 luntate reciperetur: quinquaginta millibus nummum au-
 reorum pensione, æquis conditionibus Regi quotannis sol-
 uenda: quam ipsi ei mutuo se daturus profitebantur: Tarē-
 tum Regi interea relinqueretur. quod si Rex quod iactita-
 bat, Italiam prius ingressus, Turcam debellare cuperet, cen-
 tum naues instructissimas offerebant: daturōsque se operam,
 ut & Maximilianus & Pontifex ualida auxilia equitum
 peditumque suppeditarent. At Sfortia qui naues duas in-
 structas subsidio Regi mittere ex fœdere debebat, misso Ge-
 nuam à Rege Stephano Neueso, certior factus de Gallorum
 Arnol. Ferroni de rebus qui

qui obsidebantur, modico commeatu, rem uariis ex causis
 consulto extrahebat. Ad extremum etiã duas subsidio Fer-
 dinando, uiolato fœdere misit. Cominius rediens de his à
 Neuseo admonitus, expostulauit cum Sfortia, monuitque
 eum, uideret cautius quò progredieretur: quod sua sponte fa-
 cturus esset non solum libenter & prolixè, sed celeriter etiã
 faceret: his nauibus subductis Neapolitanas Regi arces a-
 dum, quibus ademptis Regis in se odium accendat. Ille na-
 ues quidã pactas, at non ut his Galli imponerentur, aiebat:
 sequenti tamen die futurum ei recepit, ut Galeatium Seue-
 rinatem cum ualida classe subsidio Regi mitteret, nec tamen
 misit: ita ille erat eruditus artificio simulationis utriusque ut
 se uendicaret. Galli interea Neapolitani regni loca aliquot
 præsidio tenebant. Tota moles belli uersa in fines Calabriae:
 eò Galli secesserant unà cum Gilberto Mompenserio. Ferdi-
 nãdus exercitum producit. Nec Galli detrectant certamen,
 tametsi Ebrardo Aubignio dissuadente, qui ager corpore
 moleste ferebat incuria Mõpenseriũ debiliores Regi res quo-
 tidie fieri. Sed tardissime Gallis pecunia suppeditabatur: &
 quæ ex regno aderat, consumpta iam erat, ut mēsiũ qua-
 tuordecim militi stipendia deberentur: quæ causa fuit ut
 Germanorum aliquot cohortes Gallis relictis ad Ferdinan-
 dum transferint, Heluetiis tamen ad extremum Gallo mili-
 tantibus: etsi eadem eos stipēdiorum causa mouere poterat.
 Occurrente itaque Ferdinando utrinque acriter pugnatum
 est. Sed Galli quòd locorum iniquitate explicare e quitatum
 non potuerant, fugati, in castra paucis desideratis rediere.
 Ea uictoria Ferdinandus elatus, per alios Tarentum iu-
 bet oppugnari. Id ualido præsidio Georgius Desuellius,
 uelut alij malunt, Gratianus Gwyenneus tenebat. Cæsi
 Neapolitani fugatiq̃ue, crumpentibus ex eo Gallis, obsidio-
 nem post decimum diem soluerunt. Gallus pabuli inopia

circa Ebulium secessit: castra muniit: equitatu fame consum-
 prum pabulo refecit. Hunc Ferdinandus secutus cum totis
 copiis, suos hortatus ne fugientem Francum elabi sinerent.
 Nec Francus praelium detreſtabat. Concurritur acerrime.
 Peditum æquale aliquantum fuit certamen. At hoſtes im-
 perio ducum minus audientes magna impetu ruentes, &
 ſeſe implicabant & Nauarrorum cohortes eodem metu
 pererruere. Italicique pedites Heluetios & Aquitanos ag-
 greſſi facile reieſti ſunt, equites quoque nullo ordine ruetes,
 excepti à robore Francici equitatus concifiſque. Gallus utri-
 bus fortior factus, Aragoniis inſtare cœpit: cum Ferdinan-
 dus clamitans partam iam ſibi adimi uictoriã, praelium in-
 ſtaurat. Sed Gallis equitibus undique premētibus, fugatiſq;
 his qui caſtra obſidebant, Ferdinandus quin in manus Gal-
 lorum ueniret parum abſuit: Eo perterritus Neapolim ad-
 currit. Hunc Galli ſecuti & ipſi Neapolim recipere fruſtra
 tētant. Ea ſpe deieſti inde abierunt. Interea arces Neapoli-
 tanæ à Ferdinando recipiuntur. Vergilius Vrſinus, & Ca-
 millus Vitellius cum ſatis ualido exercitu in Apuliam ſub-
 ſidio Gallis uenerunt: caſtra cum Mompenerſio iunxerunt.
 Ferdinandus caſtra propius mouit. & loco non in quo cõ-
 mitti poterat praelium: idque accelerandum & Mompense-
 rius & Vrſinus decreuerant: ſed ſeditione militum impediti
 ſunt, quos concitatos à Percio Mõpenſerius frendeſcit, ſum-
 pturus de eo ſupplicium, cum dicta imperiũmue Proregis
 palam contemneret, ni aduerſæ res ad alias eum cogitatio-
 nes traduxiſſent. Galli Atellam compulſi, ualidius à Ferdi-
 nando Hiſpaniæ Rege, miſſis etiam Hiſpanis cum Conſal-
 uo Aegidario, oppugnati ſunt. Hic uias omnes quibus com-
 meatus inferri poſſent, præcluſit. Tētauit etiam Atellæ mō-
 las frumentarias occulte immiſſo milite frangere. ſed accidit
 ut Mompenerſius admonitus eò mittere delectam equitum

Arnob. Ferroni de rebus manum,

manum, in quibus fuit Ferronus Burdigalēsis (qui suppræfectus eius urbu paucis antè annis fuerat) Camillus Vitellius, & Gimelus è Lemouicensi præfectura summo genere natus affinitatēque Regulo Turneo cōiunctus, qui hostes adorti, fugatosque usque in castra persecuti sunt. Sed cū singulis diebus noctibusque idem tentatum esset ab hostibus, tandem magno eorum discrimine concisæ sunt mole frumentaria. Mompenserijs etiam ægrotare cepit: ac uel morbo territus, uel fractus rebus aduersis, deditioem fecit, ea lege, ut loca omnia à Gallo occupata redderet: ipsi salui cum impedimentis in Galliam mitterentur. Ita & Mōmpenserijs & Vrsinus in Ferdinandi uenerunt potestatem, cum multis Gallorum Heluetiorūque cohortibus, deditioe ignobili pacti salutem: quam nec acceperunt, per speciem classis parandæ, qua in Galliam redirent, in loca parū salubria relegati. Mompenserijs alij febre ex immodicis aestibus cōtracta, alij ueneno sublaturum aiunt. Ex Gallis pauci domum rediere. Vrsino etiam fides uiolata est, Ferdinando fœdera palam uiolante, quòd diceret Caietā retineri adhuc à Gallis. Sed nec apud uiolatorem fœderum diurnum gaudiū mansit. Nupserat ei consanguinea adolescētula adhuc. Immodico coitu extenuatis uiribus, uel ut alij malunt febre circa Atellam contracta, uel profluuio sanguinis, fato concessit. Federico Aragonio Alphonsi fratri regnum delatum est. Caieta adhuc præsidio Gallorum tenebatur. Sunt ad Caietam terrestres aditus difficillimi, paruāque custodia indigent. Ibi nobilis portus, in cuius introitu arx est munitissima: ex qua si naues aut onerariæ, aut aliæ conspici possint, machinis inde facile fugari possunt. Stephanus Versinus eo loco collectos Gallos, qui Gilberti Borbonij Mompenserijs fœdera cum Ferdinando secuti non erant, in quibus fuere Ioānes Ferronus, & Camillus Vitellius, alique plu-

res, perduxit: commeatum in urbem affatim introduxit. Aeger Ferdinandus eo loco & Venetas aliquot naues cum Grimano, Federicóque misit: quæ machinis bellicis territæ, soluta mox obsidione, abierunt. Paratæ sunt etiam terrestres copiæ Francisco Gonzaga duce, quæ uel locorum iniquitate, uel quòd Gonzagam iam tæderet Aragonensium dominationis, inde abierunt. Vno enim loco, idque lente cum Galli oppugnarentur, facile hostium impetum depellebant. Ita Federicus Columnensibus eam prouinciam suscipientibus, ad Ferdinandi donationes adiecit etiam alia eis oppida: hi- que etiam cum oppugnarent Caietã, uigiliasque oscitanter agerët, antelucano tempore erumpentibus Gallis fugati sunt. Hæc Gallicos annales secutus scripsi. At exteri ita easdem res narrant, rex eãda ut nobis omnia rursus sint, ut me quidem pudeat tantæ incertitudinis. Narrabo uero bona fide quæ hi prodiderint: sic enim ij. Interea Ferdinãdus cum tribus millibus peditum, equitibus quingentis, quibus Hugo Cardonius præerat, unã cum Consaluo Ferdinando, quem uiolato fœdere subsidio Ferdinãdus Hispaniarum Rex miserat, cum quinque millibus peditum, & septingentis equitibus, è Messana Rhegium delatus est: facîleque impetrauit, ut portæ sibi aperirentur. Qui Gallicarum partium erant, sub aduentum Ferdinandi urbe excedentes, in arcem sese receperunt: hanc mox ille oppugnare adortus est. Non uidebantur Galli laturi obsidionem: itaque trium dierum inducias impetrarunt. Dum agitur de conditionibus, Consaluus machinas tormentaque auehi imperat, partèque arcis positus, multis casis qui imparati nihil tale expectassent: reliqui in partem aliam arcis munitiorem sese recepere: ea cum expugnari etiam posset, uelo expanso, colloquium petebant. Cum produssent hostes ad colloquium, quæsiere quod ob factum dictumue uiolatis induciis cæsi essent: simul orarunt,

ut remoto exercitu, si quid transigi possit, conficeretur. Emanuel Benavidius, unus è Cōsalui comitibus, uiolato fœdere, obambulantes è sua cohorte aliquot prius uulneratos que- rebatur. hæc etsi conficta apparebat, conuenit ut arce de- dita, Galli incolumes, complicatis uexillis, armis suctincti emitterentur. Præerat tum Rhegio Adrianus Maillius Cō- tius. Ferdinandus dum recens terror esset, ad sanum Aga- thæ, & Semenariam cum tribus peditum millibus misit. Nec ibi mora deditiois facta: emissi tamen ab oppidanis prius Gallici milites incolumes alia porta. Multi è Gallicis militibus, cum alij inermes quasi in pace abambulant, alij pabulatum dilapsi essent, à Consaluo intercepti sunt. Ber- nardus Aubignius, quem multi Ebrardum Stuardum uo- cant, qui Brutiis præerat, cum aperte bellum geri uideret, ad Terinam consilium habuit: is locus hodie Terranouæ no- mine notior est. Adfuerunt Aubignio præsto Franciscus Ale- grius iunior, cui Persio cognomen: Gratianus Guettrus, Ge- orgius Desuilius, Ludouicus Dillierius, Fraciscus Bouchat- dus Aubaterreus, Gabriel Alebretus Daucnesus, Gasto Ca- stelbaiacus, Nicolaus Dansfrenillus, Maserius Gaillardus, Riuerius Lislus. Placuit, quâdo equitatu polleant, pugnan- di copia fieret ferocienti hosti. Ita ad Semenariam propera- tum est, eo consilio, si se hostes in urbem reciperent, ut omni parte simul urbs oppugnaretur. Ferdinandus, qui satis nos- set, in euentu eius prælij positum esse si superior euaderet, ut facile postea paterno regno potiretur, tutam fore belli aleã ratus, dissuadente Consaluo totam curã in certamen intēdit. Aubignius, omnibus præparatis, in cãpos apertos qui Se- menaria subiacet, circa flumē uicinū collocauit suos: uidens- que ad flumen properare Ferdinandum & Consaluum, letatus est pugnandi copiam sibi fieri. Consaluus & Hu- go Cardonius, quorum consilio utebatur Ferdinandus, col-

locauere ad læuam pedites Hispanos & Terraconenses citiore in ripa: equitatum in dextram expansis late alis diduxerunt. Aubignius Heluetiorum peditatum Hispanico peditatui opponit: è Brutiis & Gallico peditatu cohortes aliquot in tergo subsidio relinquit: ipse parte equitatus sumpta partem alteram Alegrio committit. Erat Gallus flumen transeundum: expectatæque Consalus ut occupatos in traiciendo distraheret. At ubi uidet quadrato agmine Gallos in se ferri, ne suis distrahendis reliquorum robur minueret, instruit aciem, occurrereque Hispanos equites Gallicis iubet, si forte loco eos pellere possint. Hi cum cataphractis Gallicis congressi, ne primum quidem eorum impetum tulerent: nec Hispani pedites clamorem Heluetiorum sustinere, sed equitum suorum fuga commoti sensim sese proripiebant. Id intuitu Aubignius & Alegrius, à dextra & læua cum robore equitatus inuecti in pedites, proculcatis multis reliquos in fugam uerterunt. Helueti & Galli instantes ingentem eorum edidere cædem. Ferdinandus & Cardonius, quæ fugam suorum cernebant, cum cohorte pratoria occurrebant: redire eos in pugnam iuebant: multi redire, sed Aubignius cum sua ala acriter instabat. Ferdinandus cum suos pelli undique uidet, in fugam uertit equum: sequentibusque è Brutiis aliquot qui Regem agnouerant, parum abfuit quin interciperetur. Sed equo ob precipitatum cursum lapsus, cum iam Galli manum iniucerent, à Ioanne Andrea Altauillano subleuatus, equoque alio donatus, inde se proripuit: magna fortuna indulgentia. Quippe Altauillanus à quo subleuatus fuerat, uix dum eo paululum progresso ab equitibus Gallicis necatus est, dignissimus longissima uita, qui dum hero subuenit, niuis uidentis in certissimam perniciem sese coniecerat. Ferdinandus cum paucis fugiēs Messanâ, Consalus, in ipso itinere pluribus se adiungentibus,

Atrol. Ferroni de rebus

Semenariam

Semenariam prius, mox loco diffidens Rhegium concessit.
 Semenaria mox in Gallorum redit potestatem, unà cum
 Fano Agathæ & vicinis aliquot arcibus. Ferunt Ludouicū
 Aragonium unum è Pontificiis purpuratis captum: sed dum
 mutata veste in priuati sacrificuli modum obambulat, reli-
 ctum. Theodorus Triuultius, & Benauidius ita uulnerati
 sunt, ut desperata ualitudine uix tandem pristina ualitudi-
 ni restituti sint. Consaluum Semenaria egressum cum per
 ignotos Gallis calles Rhegium sese proripuisset, frustra Au-
 bignius persecutus est. Alegrius & Insulanus instandum
 esse mox putabant Semenariæ, nec percussis Hispanis &
 Consaluo sese inde proripiendi occasionem dandam. Id cum
 displicisset, Aubignio fatigato toto die labore, quando hoc
 bene successisset, hilarem hunc sumendum diem, & crastino
 die posse tentari diceretur, nequicquam postea, nocte fugiē-
 tibus Hispanis tentatum. Interea Ferdinandus, cum è Mes-
 sana conscendisset unà cum classe parum frequenti, uti sy-
 racusas transmitteret, non ita multum pronectus, reiectus
 uentis est in Messanam. Ibi literæ prius uenerant, Commo-
 tos Neapolitanos, Columnensium opera multos in armis
 esse. Duce tantum & authore Rege belli opus esse. Si se cō-
 motis ciuibus ostendat, & Neapolim & Capuam & Cā-
 pania loca omnia mox, Gallorum dominationis pertasa,
 ultero ueterē Regem acclamatura esse: ciues repudiatis ma-
 lus suasoribus, ad authoritatem Aragonum esse redituros.
 His literis lectis, repudiato consilio Cardonij & Ludouicij
 Aragonij, primum cœpit de reuersione cogitare: celeriterque
 Neapolim deuectus, propriora ciuium studia quàm exi-
 stimaret, nactus est, pulsus Gallis obtusos ciues, festo cultu
 proceres, Gilbertus Borbonius, ut uidit omnia aduersa, ar-
 cibus se continuit. Dum Galli, qui in præsidio Auersæ &
 Capuæ relictæ erant, Mompensero opem ferunt, ciues Fet-
 Gestis Gallorum Lib. II. E ij

dinandi uexilla erigentes in eius potestatem rediere. Neque
 uerò arcibus annona in multos menses illata fuerat, neque
 hæ instructæ rebus ad longam sustinendam oppugnationem
 necessariis. Ferdinandus arces, & Cardonij cōsilio, &
 Prosperi Columnæ auxilio usus, summa ui oppugnat, dum
 neque nūmi in stipendium militi, neque auxiliū spes adest.
 Borbonius re cum suis deliberata, inducias cum Ferdinando
 paciscitur: his additum, nisi intra eum diem qui cōuenerat,
 auxiliā adessent, arces dederet: Galli omnes incolumes cum
 omni & supellectile quā auertere possent, & armis, emit-
 terentur. Interea certiores facit Aubignium, nisi intra pau-
 cos dies obseſſus opem ferat, actum de arcibus. Aubignius
 cū longo morbo confectus esset, premereturq; adhuc do-
 loribus acerrimis corporis, eò e Lucanis accitum misit Ale-
 grium Persium cum robore equitatus & peditatus. Is ob-
 uios habuit in itinere Aragonios: exceptisq; angusta uia,
 cum equitatum explicare non potuisset, quā uenerat redire
 sese simulauit. mox Ebulium adiit. instare hostis, nec Galli
 detrectarunt certamen. Videbatur haud inæquale certam-
 en, donec Petrus Irigous, Alegrij monitu Aquitanos ur-
 gere cœpit, rogareque, siccine pugnatos sese spopondissent?
 In castris feroces, in acie trementes? ecquid cum toties uicto
 hoste litigaret? Illi incitati facile fregerunt Aragonios, præ-
 sertim cū iam distracti essent, missis qui castra Gallica op-
 pugnarent. Ea egregie defensa sunt à Francisco Mallherba.
 ita uersi sunt hostes in fugam: multi casi: uexilla tredecim
 relata. Ferdinandus parum abfuit quin à Carolo Bridaco
 Dargio necaretur fugiens. Alegrius uictis instans, cū in
 conspectum arcis uenisset, Gallos accendit, quasi paratum
 esset auxilium: ut iam de necãdis obsidibus deliberarit Fer-
 dinandus, quasi uiolatis conditionibus. Galli Neapolim re-
 cipere tētant. Magdalena sanum tenuerunt: hortos Regios
 Arnol. Ferroni de rebus inuasurunt:

inuaserunt: sperantes tumultum aliquem ex tam uasta ci-
 uitate. Iam admouebat obsides arcibus Ferdinandus, mi-
 nitans eis laqueum. Alegrius quidem longo circuitu in ar-
 cem peruenerat, erumpensque ancipiti praelio cum hoste cō-
 gressus est. Mompenserius quando Alegrij auxilium serum
 uidebat, in uetere sententia manebat: Reliqui uiolatas leges
 induciarum à Ferdinando aiebant, cū ingentes munitio-
 nes interea extruxisset. In eas Galli è portu erumpentes, de-
 iectis munitionibus Columnenses in fugam uerterunt. nā
 Prosper Columna totus & animo & corpore in eam curā
 incumbebat: Alfonso tamen Daualo strenue dimicante,
 Phari turre recepta, labare Gallis animi cōpere. Hi mox cō-
 firmati sunt morte eiusdem Dauali. nanque is cum Punico
 mancipio agens de incendenda Gallica classe, sagitta ictus
 occubuit, dum incautius pretium ad Pœnum per summum
 hororum parietē perfert. Iam Prosper eas munitiones Ec-
 cie monti admouerat, ut re desperata per Pausilippum mō-
 tem Persius redire cogeretur. Pomelianoque oppido direpto
 frustra sequente Ferdinando, fugatis ad Nolæ uicinos cam-
 pos Terraconensibus equitibus, expugnatisq; multis Sam-
 nitum oppidis, exercitum tandem in Apulia in hyberna di-
 misit. Itaque cum undique præcisa esset spes auxiliij, Mom-
 penserius nouis conditionibus scriptis, obsidibus prius re-
 ceptis instructo exercitu cecit. Secessit in Apuliam, & cor-
 rogata undique pecunia (neque enim à Rege afferebatur)
 exercitum instaurat. Huic adiuere Paulus Ursinius, Virgi-
 nius Ursinus, & Paulus Vitellius cum Salernitano. Hi soli
 ex exteris fidem minime cum fortuna mutarant. Persius
 euocatus à Mompenserio, tardius cum robore Heluetiorum
 aduenit. Rogatus ecquid tardius aduenisset toties efflagita-
 tus, contumeliose respondit ut nisi aut ab Heluetiis Mom-
 penserius sibi metuisset, quos ille sibi conciliarat oppidulorū

aliquot direptione, uel Virginij Vrsini oratione placatus
 esset, supplicium sumpturus de Alegrio quasi seditioso ia-
 ctaretur. Ferdinandus paulò ante legatos Venetias mise-
 rat auxilium à federata ciuitate petentes. Cùm negaretur,
 pollicitus est sese oppigneraturum Apulie aliquot ciuitates.
 Ea pactione Veneti Franciscum Gonzagam cum ualido
 exercitu misere. Eius aduentu recreatus Ferdinandus castra
 propius mouet. Occurrerat hic ad Fogiam Ferdinando. In-
 terea haud longe à furcis Caudinis Mompenserius audiens
 progressas aliquot Germanorum & Neapolitanorum co-
 hortas, uti se cum Prospero Columna coniungerent, nactus
 palanteis cum Paulo Vitellio eas mox coniectatus est &
 concidit: in ea tamen tumultuaria pugna necati ex Gallicis
 equitibus Cemperus unus ex Boiorum nobilitate, & Poi-
 ethus Aruernus. Ferdinandus auctus nouis copiis quas Io-
 annes Gonzaga adduxerat, Circellum uenit. id oppidum
 Galli obsidebant: soluta est obsidio. Inde Ferdinandus per-
 git ad Frangetum oppugnandum. Primo die uana fuit op-
 pugnatio, erumpentibus oppidanis: sequenti admota cūna
 essent machina, & prostrata mœnia, potitur urbe Ferdinā-
 dus. direpta urbi, dum Galli adsunt auxilio, faces subiiciuntur:
 miserēque uagante incendio serum fuit auxilium. Eodē
 impetu recepta Altauilla. Qui res gestas Gonzagæ scripse-
 re, narrant Valatenses direptos: inde Regem & Gonzagā
 Nuceriam conuenisse. Inde Paludem, Circellum, & Fran-
 getum. Ita proxima fuisse castra ut quo loco pranderent
 Galli, Aragonij cœnarent: eodem è flumine utrisque hauriē-
 tibus, ubi utrinque multi sint cæsi dum cunctantur aquatum. Ies-
 naldos, dum se Galli Atellam recipiunt ab hoste direptos,
 & Andretenses, qui loco cesserant. Nusquam integris uiri-
 bus certatū: tumultuariis pugnis quotidie: quibus Epirota
 equites Gallorum nim non sustinentes, per gyrum elabentes,

uarięque concurrentes Gallos fatigabant. Germanorum aliquot cohortes dum stipendia non repręsentatur, & ampliora ab hoste offeruntur, ad hostes transisse. Mompenserijs ubi suos arceri uidet, castra propius mouit Frangeto oppidulo. Luce prima iubet instruaturs pedestris acies, se equitatum omnem leuęmque armaturam educturum. Videbatur & hostes in certamen uenturi. At Heluetij uel causati stipendia non soluta, uel Alegrij Persij oratione commoti, qui infensior Mompenserio ueterib;sq; simultatibus incitatus grauiter imperium illius ferre uidebatur, negarunt nisi persoluto integro stipendio sese prodituros. Ita discordia horum conuulsa res Gallica. Accisis rebus in Atellam Galli se recepere, fremente freudentęque Mompenserio, qui talem contumeliam uindicturus erat, si per fata licuisset. Alegrijus leuibus ex causis irritatum aiebat Mompenserium, quem elato animo omnis, quę haberetur contra uoluntatem eius, oratio grauiter offenderet. Vocatus est Consaluis cum robore Hispanorum militum ad Atellam. Erat Gallicum pręsidiũ extra Atellam dispositum gratiã frumentariarum molarum tuendarum. Id cum opprimere uellet Consaluis, Hispani peditatum quo abundabat, Heluetiorum & Aquitanorum cohortibus opposuit: equitarum ita disposuit, ut ala una abderetur inter molas & oppidum decliui loco: altera undiq; excurręs Gallos sese proripientes opprimeret. Iam Hispani concitati cum ingenti clamore in Heluetios & Aquitanos incurrunt. Heluetij insolito tumultu turbati primũ dulabi, mox Aquitanos imitati qui sagittis hostes iam morabatur, inuecti in eos facili impetum sustinebant, nisi equitum clamore compulsi utrique in urbem sese proripuissent. Alegrijus ex urbe egressus cum lectissimis equitum copiis, cum ab Epirotis equitibus eluderetur, in peditatum Hispanum progressus, multis proculcatis & dissipatis & capriuis abdu-

Etis, in urbem redit. Consalvus feruente tumultu molas cō-
 fregit, eo ipso uictoria sese potitum magnifice iactitans. Is
 postero die ad laceffendos Gallos progressus cū loco fidē-
 tes detrectare diceret certamen, Ripam candidam oppidu-
 lum praesidio uacuum nequicquam quiritantibus ciuibus,
 qui se iam à Ferdinando in fidem receptos aiebant, Hispani-
 nis diripiendum dedit. Gallus plus animi quàm uirium erat.
 prohibebantur pabulatione, aquabantur agre, nullam ha-
 bebant annonae copiam propositis uariis consiliis, nihil ex-
 plicitius occurtebat quàm eruptione tentare fortunam: erat
 id plenum periculi: itaque desperata tutela urbis Atellanæ,
 de deditioe agere cœpere. Alegrius ipse in castra ad Ferdi-
 nandum profectus est. His legibus deditio facta, ut Galli in-
 columes cum supellectili impensis Ferdinandi in Gallia ui-
 cina loca ueherentur: machinas bellicas relinquerēt: maiores
 equos praeter unum ne quis auheret, nisi ex Regis uolun-
 tate: Virginius Ursinus liberè ad suos rediret. Ille author
 fuit Gallis ne in aciem dimicationemque uenirent. Nec ta-
 men fides illis seruata: nanque sub specie parandae classis in
 loca insalubria relegati multi periere, uel caeli inclementia,
 nullo hostium dolo, ut Italici scriptores prodidere: uel simu-
 lata fallacia, propinato etiam quibusdam ueneno, ut uideo
 Gallicos aliquot scriptores narrasse, praecipue de Virgino
 Ursino praeter fœdus necato. Occubuit Gilbertus Borba-
 nius, Mompenserijs, Robertus Lenocurtius. Mompenseriū
 indignatione, cū promissa non seruarentur, multi uolunt
 decessisse, tametsi à Gonzaga moneretur, si saperet, ne pra-
 terquam quas captiuitas ipsa haberet molestias adderet: Et
 illas quas haberet, recte ferret. Ex Heluetijs mille trecentis
 uix trecenti in Galliam rediere. Hi toto eo bello fidelissimi
 Gallo fuere, nisi quòd ab Alegrio concitati pugnam detre-
 ctarunt, libenter pugnaturi si ille imperasset. E Germanis
 Arnol. Ferroni de rebus octingenti

oſtingenti Mompenerio miſſi, cùm trium menſium ſolùm ſtipendia accepiſſent, ul'tro in caſtra Ferdinandi peruenere. dedũto facta Gonzaga Mantuano, non Ferdinando: erat enim Mompenerius ſororius Gonzaga. Ferdinandus paulò poſt deſideratus, ipſeque Gonzaga graui & diuturno morbo concuſſus eſt. Interea Aubignius & Cõſentiam & Laynum & pleraq; alia loca, quæ prius occuparat in Brutius Conſaluus, caſis qui in præſidio relictierant Hiſpanis, recepit. itaque ille in Brutios mox rediit aucto exercitu. Sane Aubignio præter opinionem improuiſo incidit Conſaluus, cuius fuerat uirtus domi militiæq; cognita. Venere ad Aubignium Hiſpani aliquot equites, colloquio locum petentes. Vbi quæ poſtularent audiit (narrabant autem Atellæ deditionem, hortabantur, mallet Federici noui Regis, nam is Ferdinando ſucceſſerat, clementiam quàm uim experiri) conuenit datis decem dierum induciis ut is è ſuis mitteret quosdam, qui exquirerent uerãne eſſent quæ narrata erant. Ea ubi uera eſſe audiit, pactus eſt ut urbes uacuas præſidiis relinqueret: ipſe cum uniuerſo exercitu liberè ad ſuos rediret. quo ſedere etiam cautum, ut ab Obertio Roſſeto, præſeſto Caietæ, orto ea parte Gallia quæ Delphini nomen retinet, impigro homine & nauo, Caietæ arx cum urbe dederetur. Oliuetanis dum Rodoricus Daualus arma temere infert, urbe illi erumpunt cum Gallis: circâque uicum cui Inſulæ nomen, multis caſis occubuit Daualus. Oliuetani tamen paulo poſt adueniente Conſaluo, emiſſis liberè Gallis, imperata fecere. Idem Conſaluus Menaldum Guerram, qui portu arcæque Oſtienti occupata Pontificem fatigabat, mox uictum abduxit. Aubignius inſtructis copiis in Galliã rediit. Atellæ deditionem & uictoriam multi Gõzaga acceptam referunt, non Conſaluo aut Hiſpanis. Id quidẽ conſtat, ea deditione ita fractos & comminutos Gallos, ut fa-

cile qui superfuere debellatisint. Circa ea tempora Neapoli dira scabies homines inuasit, cui cum pharmaca ut nouo morbo quaererentur, multos absumpsit. Hunc morbum uane quidam dixerunt elephantiasim: alij lichenas: & id impetiginis genus, quod accepto osculo mentum ueniretur: a C. Plinio, cuius & C. Celsus plures species prodiderit, designatum. Alij carbonem, alij ignem sacrum, alij lepra specie, alij inter morbos populatim aut ui astrorum, aut aeris intemperie uaganteis collocauere: adnotantq; eodem anno quo is morbus grassari coepit, in Romano agro Tyberim, in Bononiensi Rhenum, in Ferrariensi & Mantuano Padum, in Veneto Athesim extra solitos limites exundasse: tantisque imbribus annum eum maduisse, ut terris undique humentibus minus mirandum sit aestiuum aerem ad eam intemperiem peruenisse, calidam & humidam, qua M. Tullius ex Philosophorum placitis putredini corruptionique causam dare scripsit. Alij quidam inter morbos contagione polluentes adscribere occultam & uenenatam illius esse naturam uoluerunt. Ne hoc quidem praeterendum est, dum redit Carolus & diuersatur apud Astenses, singulari certamine, congressos Gallum & Italum. Gallus cum esset paruulo corpore, Landa nomine, quasi nanus ab Italo Christophoro Zerbulo Genuensi uasto corpore homine uocatus, At hic,

ait, nanus Herculi tuo clauam est extorsurus. Inspectante Rege, pompaque insigni parata, & praeparatus longo ordine his rebus, quae ad singulare certamen, nescias uanius an profusius, parari solent, tandem congressi diu gladiis acriter rem gesserunt. Vix unquam alias tanto animo & Galli & Itali in certamen singulare ullos uenisse ferebantur. Dum successu alitur utrinque certamen, dum neutri certum est cedere, dum Italarum praesentia Zerbulo, Gallorum Landae crescere uires uidentur: tandem impacto per uiscera gladio

iacuit Zerbulus. Iacentem sese condonare Italorum nobilitati Landa professus est: isque in vicinum tētorium delatus, curatus est. Zerbulo Rex uictō trecentos nummos aureos, Landa uictori quingentos donauit. Vix meminissem huius duelli, nisi Symphorianus Campegius M. Antonium Sabellicum odio Gallorum tam præclarum facinus præterisse indignaretur, qui & in tanta rei memoriam quo loco pugnatum est, trophæum erectum ait Fuit is Landa Burdigalensis, familia honesta potius quàm illustri. Carolus ad eos qui Caetam obtinebant, iterum atque iterum subsidia decreuit. Sed uel socordia eorum qui præpositi erant, uel hostium uigilantia labor irritus fuit, etsi fere integro biennio his qui ab Aubignio submissi erant, urbem acriter tuentibus, & Venetorum & Ferdinandia Hispani, & Federici Neapolitani conatus irriti fuerint. Rex Lugdunum peruenerat. eò allatum est ei de filij morte: magnumque dolorem cepit: at multo maiorem Anna Regina, quæ humi prostrata miserè deflebat extinctum filiolum, ut neque modus, neque intermissio lachrymarum, neque ulla admodum leuatio ad futura uideretur. Adfluctam mærentemque exquisitis undique oblectamentis Rex consolatus est: nihilque prætermisit quod ad eam recreandam pertineret. Eius pueruli ferociam patri exosam sunt qui scribāt: Ex quo omnibus sortem magnatum intuentibus, uideri necesse est miserrimam: sic distrahuntur in contrarias uoluntates eorum cupiditates, à liberis ut, eisque infantibus, sibi metuant. Ipse Carolus cum esset in rebus gerendis satis industrius, & comitate liberalitateque peculiaribus Regum uirtutibus abundaret: quorundam familiaritate & consuetudine ita oblectabatur, regnare ut hi demum uiderentur. Rex cum eum una hæc cura Neapolis recipiendæ urgeret, noua fœdera cum aliquot Italis principibus inibat, Pōtifice, Venetis quoque, &

Florentinis & Senensibus ad parteis uocatis. Exteri multa equitum pedumque millia pollicebantur: nec Gallus se-
gnius copias scribebat. Iamque parata erant omnia. præ-
missæ copia. his præesse debebat Ludouicus Aureliorū prin-
ceps: quem ut paludatus ad castra proficisceretur, Rex quo-
tidie expectabat. Is diem è die ducere, modo hanc, modo
illam causam impeditæ profectiois neçtere. Verebatur e-
nim longiorem profectioem, cum Regem parum esse firmam
ualetudine uideret, seseque regno potiturum. Re ad cõ-
siliū relata, decretum ut is primo quoque die exiret. Is nõ
sua ipsius querela, at Regio nomine prætozem exiturum se
aiebat. Itaque commotus huius dissimulatione Carolus, om-
nia belli consilia abiecit, crebro ductitans, neminem se ho-
minem inuitum in castra missurū, repositurus tamen Au-
relionem, ni priores res eum ab hoc consilio auertissent. Et tamẽ
ne nihil actum uideretur, missus est Iacobus Triuultius,
qui exercitui præesset: & huius quoque conatus uani fuere,
nouis occasionibus uetera consilia extrudentibus. Nanque
eodem tempore Baptistinus Fregosus Fliscorum factione,
adiuuante etiam Paulo Fregoso purpurato Pontificio, pa-
truo, urbe pulsus Genuensium, si expeditæ aliquot cohortes
mitteretur, quo die uenisset, Genuam se redditurum recipie-
bat. Ita Rex missis ad Triuultium literis, iubet parte copia-
rum ei data Genuam tentet. Eodemque tempore Iulianus
Ostiensis Pontifex, Sauonam quoque Regi pollicebatur, se
auxilia adessent. Huic etiam partem copiarum ad Sauonã
recipiendam Rex tradi imperat, uel ignarus satis distractas
copias missis ad Genuam cohortibus, uel sperans utraq; ur-
be se potiturum. Triuultius quo pacto curaret Regis man-
data, fideliter exquirebat. Dum uerò tempus ducitur, certior
factus sfortia, Genuam missis copiis munit: Galli que pro-
fecti cum Baptistino Fregoso, dubitare cœperunt de eius fide.

Tantum enim abfuit, ut eius præsidio Gallicam classem firmarent, ut & à Saouonensibus urbe, portu, statione, com-
 meatu, aqua deniq; prohiberetur. Ita labor hic irritus fuit. Iulianus etiam Cardinalis, Saouonensium res munitiores
 nactus quàm speraret, fatigatis nequicquam Gallis, inde se-
 se proripuit. Ita dum plures simul rei bene gerendæ occasio-
 nes miscentur, altera altera frustrata est. Triuultius Medio-
 lanensem ipsum principatum tentare uolebat: in Italiã cu-
 piebat belli molem transferre, in sede ac solo suorum: ab his
 armis, equis, com meatibus, auxilia uentura rebatur: omnia
 ibi sfortiæ inimica infestaque futura. Et iam aliquot oppi-
 dula receperat, cùm in Galliam à Rege reuocatus est. Eodẽ
 tempore & cum Ferdinando Hispaniæ Rege, quod iam
 ante suspectum fuerat, motum est bellum. Qui è Neapolive-
 dierant, auxilia Federico ab eo mitti nuntiant. Missi sunt
 qui eius regionem popularerent: ipse etiam misit qui Galliã
 Narbonensem excurrerent: hi terrore magno illato, agros
 populati, ad suos se receperunt. Accensa utrinque odia. Rex
 quum copias coëgisset, his præfecit Carolum Albonium, cui
 & Sanctoandream cognomen est, hominem acrem & rei
 militaris peritissimum. Arx est Salsarum (quam Salsulariũ
 nomine sunt qui putent à ueteribus designari) circa Rusci-
 nonem. Ea ita à Perpeniano distat, ut locus alter alteri au-
 xilio esse non possit. Valido eam hostes præsidio tenebant.
 Ridere hi consilia Gallorum, qui eò copias admouerant. Sed
 nihilo secius Albonius uineas agere, tormẽta castro admo-
 uere. & quo loco aquis palustribus locus septus est, eo etiã
 hostes terrere. Ferdinandus ipse ad Perpenianum exercitiũ
 comparauerat instructissimum. Sed Albonius inter Salsu-
 las & Perpenianum loco oportune capto, diremerat Hispani-
 nis societatem auxiliũ mutui continuatãque obsidione decẽ
 horis integris, Salsula in potestatem Gallorum uenẽte. Et
 Gestis Gallorum Lib. II.

sane eo tempore nõ erat his mœnibus præsidisq; locus, quibus hodie, firmatus. Nam tertio post hoc prælium anno à Ferdinando ita munitum esse, suadente Petro Nauarro, qui opus ipse ex rediuiuo quasi nouum extruxerit, relatum est. Sanctoandreas cum suadere uellet Regi, ut receptum locum muniret, minime ex auditus est, deterrito Rege impensarum magnitudine. Capti eo loco ex Hispanorum nobilitate quinquaginta, multi necati, præda ingens relata. Caieta tandem in hostium uenit potestatem, sed æ quis conditionibus: Commeatu, nauibus, pecunia instructi, ad suos se receperunt, Massiliamque appulerunt: unde agitari cœptum est de pace inter Ferdinandum & Carolum. Misit in Galliã Ferdinandus Ioannem Mauleonem sodalem Franciscanũ (nam hoc hominum genere maxime eum usum ait Cominius, & Italos plerosque proceres Corius, quasi specie religionis in speculis constituti diuina humanis miscere simulatione libera eis liceat.) Cum eo Rex ad Ferdinandum Renatum Clerium & Michaëlem Granlimontanum Aquitanum remisit. hi id agebant cum Ferdinando, ut auxilio esset Regi ad Neapolim recipiendam, ipse partem regni modicam Sicilia uicinam recepturus. Id illi redeuntes recepisse Ferdinandum aiebant. Sed cum Ferdinandi legati qui cum his redierant, parum hæc sibi comperta dicerent, remissi sunt ad Ferdinandum iidem illi, Clerius Grandimontanus & Paulus Bouchagius, rogantes, num hæc pepigisset, præsensque fœderibus se ad futurũ certo die edixisset. Is de his quidem se cum Regiis legatis egisse dicebat, sed rërãndi gratia, non quasi exploratam rem asserendi: sane quàm lubenter curaturum se, ut pax cum Aragoniis, Italisque coeat. Quæ cum Clerius & Grandimontanus audirent, excanduerunt. Grandimontanus etiam Ferdinando, uenia prius impetrata, palàm dixit, hos sermones cum prioribus parum conuenire.

Arnol. Ferroni de rebus gruere:

gruere. ad quæ ille quasi non exaudiens, uel quòd uere non exaudierat, nihil respondit. Ita pactæ sunt in aliquot menses induciæ. Paulò antea dira scabies homines inuasit tota Gallia, cuius & suprà meminimus: cui cùm remedia ut nouo morbo deessent, multos absumpsit. Galli Neapolitanam scabiem, quòd eo redeutes eam experti sunt: Itali Gallicam, quòd è Gallia à Gallis ad se euectam: rursus & alij Hispanicam, ob Hispanorum circa Neapolim appulsum, uocariūt, utroque populo in alterum nomen reiciēte. Veteribus olim non ignotam sunt qui contendant: tam frequentem nō fuisse certissimum est. Ac quidā ita prodidere, Hispanos ex Indica nauigatione cum Christophoro Columbo redeutes, ea infectos rediisse: iunctosque postea Consalui copius, mali contagione serpente socios infecisse. Esse porò apud Indos eum morbum frequentem, sed qui facile ligno Ebena eoque quod Gaiacū uocant, apud eos excellenti, curetur. unde & Indicā alij scabiem, in Indiā eam relegantes, uocant. Est illa quidē Columbi nauigatio omni laude dignissima, sed quam Artemidorus & Eudoxus olim designarant. Nec minus olim laudati, quos Græci narrant insulam in Oceanum uersus meridiem reperisse. Iambolus à pueritia eruditus, post patris qui mercaturam faciebat mortem, & ipse mercaturam fecit. Per Arabiam transiens ad aromata emenda, captus à latronibus: ac deinde ultra Aethiopiam maritimā ductus, ex more quo exteri expiationis gratia nauigiolo imponuntur, post quatuor mēsum nauigationem multis actus tempestatibus, cum suis ad insulam delatus est, figura rotundā, stadiorum ambitu quinque millium: cognouitque insula iutus. Septem quoq; insulas, simili magnitudine paribus interuallis eiusdem gentis. Nec prorsus fabulosa Eudoxi illa nauigatio quāquam refellat eam Strabo. Taprobanem ut liqueret insulā esse Onesicritus præstitit, cuius Eratosthenei

Et mensuram prodidit Et uicos. C. Plinius Claudij principi-
 patu notiozem factam hoc modo narrat. Annij Plocami qui
 maris rubri uectigal à fisco redemerat libertus circa Ara-
 biam nauigans, Aquilonibus raptus, prater Carmaniam
 decimoquinto die Hippuros portum eius inuectus hospita-
 li Regis clementia sex mensium tempore imbutus alloquio,
 percontanti postea enarrauit Romanos Et Casarem. Miru
 in modum in auditis iustitiam ille suspexit, quod pares po-
 dere denarij essent in captiua pecunia, cum diuersa imagi-
 nes indicarent à pluribus factos. Et hoc maxime sollicitatus
 ad amicitiam, legatos quatuor misit, principe eorū Rachia.
 hi narrabant Lunam apud ipsos non nisi ab octaua ad de-
 cimam sextam supra terram aspici: quod etsi falso narrarint
 cum nulla uideatur omni mari insula quæ eodem quo nos
 pacto non intueatur Lunam crescentem atque decrescen-
 te: C. Plinij tamen mendacium non est, at legatorum. Legimus
 Eudoxum cum Lathurum Regem fugeret, Arabico sinu
 egressum per hoc pelagus, ut C. Nepos affirmat, Gades usq;
 peruectum: Et apud C. Plinium Hannonem per fretū Ga-
 litanum egressum, ad Arabiam usque uenisse. Relata ab
 eodem Plinio insula Aethiopici maris plures. Stadius Se-
 dofus Fortunatas insulas recenset. Iuba Rex de iis ita inquit-
 suit, ut Et nomina referret, à quo Et Mauritania insule
 reperta, in quibus Getulicam purpuram tingere instituerat.
 Horum omnium diligentia uicta est atate ista à Christo-
 phoro Columbo. Circa idem tempus institutum fuerat Lu-
 teræ cœnobium prostitutarum mulierum ad frugem redeū-
 tiū respiscentiūmque: indèque ad alias Gallia urbes ma-
 nauit. Simile quid olim à Iustiniano Casare institutum
 narrat Procopius: Et Pius Pontifex apud Viennenses resi-
 piscentibus fœminis dicatum ait sanum, quæ Teutonica
 lingua hymnos decantent. Harum si quæ ad labem pristini
 Arnol. Ferroni de rebus sceleris

sceleris redierit, pœnam esse in Danubium præcipitationẽ. Caroli impetus resederant: certo tamen consilio Neapolis repetenda: cum Francisco Gonzaga & Vrsinis noua inibat fœdera, Florentinis adiunctis, Alexandroque Pontifice ad partes uocato. Veneti quoque accessuri uidebantur. Interea dum cautius res meditatur, profectionem iterum atque iterum differt. Ac cum in eum sermonem incidere, palam assererat nunc hac nunc illa parte erratum: sed si eò rediret, se perfecturum, ut errata prioris profectionis cautiorebus cõsiliis sarciret. Castrum Ambasianum magnifice, conquisitis undique architectis solertibus, ædificabat. Cœpit & ipsam Galliam probatissimis institutis regere. Ipse bis hebdomade, omnium querelis auditis, ius dicebat, libero omnibus aditu ad auditorium dato. Nemo fuit quantumuis abiectus, qui non ad pratorium ubi uenisset, audiretur. Constituerat, magistratus Regios salariis auctis, ab omni quæstus auocare, iure illo etiam sportularum sublato. Duodecies centum millia libellarum Turonicarum, nomine tributi à Gallia tantum quotannis exigere uolebat ad alendas copias. Ipse se familiamque suam, omnes etiam aulicos magistratus, ex fructibus obuentionibusque regionum prædiorum, canonis Regũ, aliorumque iurium, alere debebat: quem morem priscos Gallie Reges conseruasse ferunt. sacerdotũ ambitionem fastumque tollere uolebat. Vxorium torum caste colebat, cum prius adolescentiam uariis illecebris traduxisset. Pater puerum Latinis literis instrui noluerat. Ipse optimos quosque authores in linguam patriam uersos didicit. Magistratus non nisi eruditissimis probatissimisque uiris dedit. Ac sæpe falsus ab aulicis, qui inde pecuniam extorquebant, ad Senatorium gradum neminem admisit, qui non ab ipso Senatu nominatus lectisque esset. Nec temere nouam ullam sanctionem proposuit, quæ non à Gallia eu-

riis prius probata discussaq; fuisset. Ferebatur gloria, flagrabat cupiditate iusti triumpho, cupidus laureæ & nominis illustriandi, omnia apud eum lauta, elegãtia, exquisita: gibbo deformis, oculo peto, at ingenio acuto. Cum audisset Græca Iustiniani sanctione cautum, ne quid absenti Episcopo ex ecclesiæ redditibus mitteretur, at id uerteretur in alios usus ecclesiæ, cogitabat de ea lege renouanda. Sed hæc consilia interpellata bello refrixerant. Tanta indole Princeps, repente sublatus est. Nam quodam die ex cubiculo uxoris prodiens, unã cum ea in ambulacrum apud Ambasiã substituit, ut qui in castro pila ludebant simul spectarent. Atque ibi orto sermone cū Ioãne Episcopo Andegauense de prioris uitæ erratis, ita sibi futurum propitiū Deum obtestabatur, si nõ speraret posthac futurum, ut Deū neq; culpa ulla piabili, neq; expiabili, quoad eius fieri posset, offenderet. Hæc dicens mox auersus corruit, hora dici post meridiẽ secunda, iacutiq; ad horã noctis undecimã, quo cū uox eum defecisset, expirauit. Sed cū ad se redire uisus esset, extrema hæc uox tertio audita est, Deū sacrãque Virginẽ implorantis. Vbi primū corruit, in uicinū ambulacro cubiculū, quo nullū toto castro sordidius erat, perductus: ubi casu nõ culcitra, nõ torus linteo ornatus. Palearium tantūm aderat linteis sordidis substratum. Atque ibi is cui tot castra ornatissima, tot urbes florentissima parebant, animã egit, magno sui desiderio apud omnes relicto, annum agens uicesimum septimum, cū regnasset annos quatuordecim: magnificẽque ad Dionysij Parisiorum sepultus est, sepulcrõque maiorum illatus. Ipse pēdebat à quibusdam aulicis qui apud eum omnia poterant: quales fuere Stephanus Versius, Gulielmus Brissonetus Cardinalis, Burdelotus Castelloneus, Lignius, Florimondus Robertetus, & Ludouicus Poncherius, ille Regi à secretis, hic quæstor: Ludouicus Grauillus Tribunus maritimo-

tum. Sed tamen è Neapoli reuersus res acutius explorabat. Extinctus creditur attonito stupore, eoque morbo quo pariter nerui tum sentiendi, tum mouēdi uim amittunt. & multis antè mensibus signa morbi apparere: purgationēque indigere eum Regū medici tres censebant, uno dissidente, quem indoctum reliquis eruditissimis Rex præferebat. Iustis etiam Caroli manibus peragendus dies est dicta. Ex Ambasia corpus elatum, procerum Gallicorum magno comitatu, solennibusque his adhibitis quæ parentalibus Regum celebrandis adhiberi solent. Nam Ludouicus eum quā amplissime, supremo die suo efferrī uoluerat. Tres adfuerunt ex Purpuratorum ordine, Gulielmus Brissonetus, Philippus Luxemburgus, Ioannes Peraudus. Vbicunque corpus repositum est, tantus fuit lampadum, luminūque splendor, ardere ut sacræ ædes uideretur: quod & toto itinere accidit. Simulacrum uiuum, quoad eius fieri potuit Carolum referens, elatum est. Laudatio ei dicta est à Ioanne Bellouiso Andegauensium Pontifice. Erat is Regi à sacris confessionibus. Multus hinc de ipso Carolo sermo, plerisque inopinatā mortem mirantibus, breuitatem uitæ atque Regni laud uertentibus, qui adolescens ea confecerit, quæ pauci diutissime regnantes assecuti sint. At apud alios uita eius uarie laudabatur, reprehendebaturue. Aditum quidem paratū ab eo in Italiam, magno nominis splendore, nullo Regni commodo: quem si ceteri Reges amulari contendant, & armis & pecuniis & hominibus exhausturi breui sint Galliam, Italis proceribus aliisque exteris bellum ex bello semper ferentibus & augentibus, priuatorum commodorū gratia. Pro tot thesauris congestis in Neapolim uitia inde satis superque relata. Inuetum Carolum in Neapolim uictorem, cum insigni illa Laureā. At hostes triumphasse aëcore Gallico conuulso: expugnatas eorum arces. At Francos

genus hominum optime moratum, modestissimos mores ea expeditione exuisse, dominatum eos accepisse Neapolis. At in clientelam impegisse delutiarum fastusque exteri & Campani. Sane eum obsequentiorem fuisse aulicis quàm deceret. Repudiatam Maximiliani affinitatem spe Britannia regno adiucienda. Vanam spem fuisse nullis relictis liberis. quanquam quæ hinc Regni utilitas, cum fœdere matrimonij diserte Britanni cauissete uane tamen iactitarent, ut si duo inde liberi ex eo matrimonio nati essent, secundus Britannia imperaret. Conferrebant prudentes huius imperium cum Ludouici undecimi patris imperio. Illum, proceribus Gallicis uariis artibus circumuentis, Ioannem Armeniacum apud Lectoram fide data necari iussisse, sororis incestum præteritum, cum qua illum nunquam nuptias contraxissete uerissimum erat. Incestum, si fuerit, expiatum sane longo ante tempore, condonatumque à Pontificibus fuisse. Nihil hinc diplomate Pontificio opus fuisse, cum alij Pontifices culpam expiassent. Carolum fratrem ueneno per familiares ab eo sollicitatos sublatum, ut inuidi, aut Burgundiones iactitabant. Circumuentum Burgundionem, hostibus pecunia suppeditata, militetque per speciem missionis dato. Proscriptam ab eo nobilitatem. Unde populum aucto tributo fatigatum. Senatum, magistratum, legum munia in illum unum translata. Ut uerissime iocari solitus sit, se demum Rege Gallicos Reges ex ephēbis excessisse: à seque è pueritiae disciplina in ueri principatus splendorem eductos. Ludouicum, cum posset Caroli Burgundi heredem filiam Carolo collocare, id neglexisse pudendo errore, qui harum familiarum tot seculis mansuras controuersias sedare potuerit. At Carolum ducta Anna Britannia maxime promouisse res Gallicas. Contrà, huius mitia fuisse imperia, qui etiam tributa minuire uoluerit, magnum sui desiderium apud omnes reliquisse, quem aulici, plebs, Arnol. Ferroni de rebus nobilitas,

nobilitas, omnes ordines ut parentem pium lugerent. Et cæterorum quidem dolorem dies paulatim minuebat: Anna regina pannis pullis, uittisque obsita (tameſi pannis albis Regina Gallicæ Reges lugere ſolent. ſint) ita miſere lamentabatur, ut cibo & ſomno integros aliquot dies abſtinuerit: unamque eam uocem ſolantibus ſe emitteret, mariti ſibi iter ſequendum. Angebat ea cura Ludouicum Aurelium. Vocari ad ſe Gulielmum Briſſonetum Cardinalem iube: eumque partes Regina conſolande ſuſcipere uoluit. Erat is unus ex omnibus minime ad eam conſoladam accommodatus, qui tantum doloris ex Caroli morte receperat, ut conſolatione ipſe egeret. Fuerat is adminiſter uoluntatum regiarum. In quotidianis relaxationibus ad Regis naturam & mores ita aptus erat, regnare ut ipſe cum eo uideretur. itaque multus opibus cum Rex dignitatibusque ornat. Seu ſeria tractaret, ſeu ludicra, Briſſoneto acquieſcebat: adeo eos inter ſe morum ſimilitudo coniunxerat. Ioannes Mara Condomienſium Pontifex, homo & ſapiens & ſanctus & eruditus, Briſſoneti opera, adnitente etiam Alano Alebrieto, Pontificatum Condomienſium adeptus fuerat. Is Briſſonetum ueluti cliens obſeruabat: neque ab eius latere eo ſane tempore diſcedebat. Sed in Ioanne Mara elucebant præclara uirtutis, eruditionis, religionis, liberalitatis in egenos, in Deum ſingularis pietatis ornamenta: ex quibus totum ſe expendebat, mortalia cætera & caduca cenſens. Ille ueluti cæleſtem ciuitatem incoleret, in omnibus ſuis factis, dictis, cogitationibus, nihil præter diuina præcepta intuebatur: perfectus in literis: ſacrarumque rerum iam ab adoleſcètia traditam tenuit diſciplinam: ſumma orationis & elegãtia & acrimonia. Atque hæc omnia, uita decorabat modèſtia & integritas. Cum eo ſolo Briſſonetus ad Reginam conſolandam profeſtus, thalãmi ſui angulo humi iacentem morientemque

inuenit. At ille comite Regio familiaréque uiso, acerbius
 eiulare cœpit, reiciens se in eum flens quàm miserrime. In-
 cipiebat colligere Brissonetus rationes aliquot, quibus eius
 dolorem minueret. At cùm illa fleret uberius, homo miseri-
 cors ferre non potuit: ac nihil præter lachrymas reddidit. Itaque
 & Cardinalis & Regina multum simul lachrymarum
 effundebant. Hæc Mara intuitus, cœpit Reginam hac ora-
 tione consolari, eo lubentius audirus, quòd ob uita sancti-
 moniam Regina commendatus erat. Moxrentem te mariti
 mortem Regina, non esse reprehendendam arbitrabar. Pu-
 dicarum est id mulierum, & quæ ægre à maritis diuellan-
 tur; & quo magis pudicitia cæteris excellit, eo maiorem
 luctum, uberiores lachrymas adfuturas uidebam. Quòd
 autem ita angeris, ut & conuictum & consuetudinẽ pri-
 stinam reieceris, & cibo aliquot iam dies somnòque absti-
 nueris: plane ostendis, mole te doloris obrutam, fatum tibi
 accelerare, & adhibuisse in consilium cogitationum tuarũ,
 desperationem: quo uno & manes mariti offendis, & Dei
 Opt. Max. iram implacabilem in te prouocas, ni ab ea sen-
 tentia dimoueri te patiare. Amisisti maritum: morte illius
 perturbaris. Quid est quòd eo nomine querare? Est ille do-
 lor cõmunis tibi cum omni nobilitate aulica. Maritum au-
 tem si ea lege tibi Deus Opt. Max. dedisset, immortalis ut
 immortalitatem tibi etiam adferret, ereptum tibi dolere de-
 bebatur. Quid ei accidit, quod non omnibus nobis imminet?
 Ut non commouemur cùm inquilinum post constitutum
 tempus domo locata migrare uidemus: ita nec moueri æ-
 quum cùm discedere uidemus homines ex hac uita, cùm
 commorandi certos Deus terminos circumscripserit & de-
 finierit. Quæ res mihi dolores hosce leuare solet, lubenter tibi
 commemorabo, si fortè eleuare eadem res tibi tuos mærores
 poterit. Sæpe intueor tumulos priuatorum, busta Regum.

• Denique in eum ipsum locum progredior, quo undiq; mixti
 • iacent omnium cineres, atque ossa hac illac dispersa: quem
 • in locum progressus, defunctorum tumulis solutus sum nullo
 • stipatus comite inambulare. Hæreo eo loco: defigo oculos in
 • ossa. deinde mecum: En illæ manus quid atrectarunt? hi pe-
 • des quo abierunt? hoc caput quantos ædificauit cogitationũ
 • montes? Crede mihi, cogitatione ea non leuiter afficior. Mi-
 • sera uerò fors hominum. Si quò illa ossa reciderunt, non te
 • peruenturam censeas, stulta es: si censeas, miseranda: si ne-
 • gligas, parum sana. Attamen heras si naturam animæ a Deo
 • nobis datæ excusserimus, nobiscumque reputauerimus trã-
 • situm ex infelici hac uitæ conditione ad aliam commodio-
 • rem fieri per mortem, profecto salutare uaticum nancisce-
 • mur, quod nos in tranquillitatem ueram animi perducet.
 • Dolere te dixi, ea atate, eo in te amore, ea animi magnitu-
 • dine Regem quòd amiseris. Vide uerò ne tua ipsius causa
 • tot lachrymas profusas ipse etiam indignetur, qui immorta-
 • litatem illi inuideas. Nam illius quide gratia nihil est quòd
 • te excrucies. Neque ipsa opinor laudaris mercatorem qui
 • decoxerit, nec qui depositum inficiatus sit: quid igitur depo-
 • sitam creditamque uitam à maximo negociatore Deo, ac
 • Carolo precario concessam cum suo ille iure repetierit, resti-
 • tutam doles? Quid est quod illius causa excruciet te tuus
 • dolor intestinus? Nihil accidit illi incommodi, quid enim ac-
 • cidere incommodi ei potuit, cuius uita Deo gratissima erat?
 • nisi tu quidem ex mortalitate ad immortalitatem, ex terre-
 • stri habitatione ad caelestem, ex turbulenta uita ad pacificã,
 • ex tenebris ad lucem traductum grauiter ferre uidèris. Ac si
 • tu Regina ea esses, quæ nullus unquam fortunæ fluctibus
 • agitata esses, culpa fortasse effusis tantis lachrymis uacares.
 • At enim cū ita uixeris, ut fortunæ diu prosperæ nescio quid
 • maroris semper incurrerit, & in longo tempore felicitatis,

„ magnis interim sis ic̄ta uulneribus , patris morte , tuorum
 „ cæde , trium liberorum funere : maritum tuum absentem in
 „ longinquam expeditionem profectum uideris : paruo comi-
 „ tatum milie lectissimis copiosissimisque hostium milibus
 „ occurrisse audieris : in manum hostium uenisse , aut extrema
 „ passum iterum atque iterum rumore ab hostibus confic̄to
 „ audieris : hæc , inquam , quum magno antea animo tuleris ,
 „ repente tot angoribus partam laudem effluere uno hoc in-
 „ commodo addito , sines ? Ne Regina , ne hera , hæc commiseris
 „ alieno hoc maxime tempore , quo populus constantia ma-
 „ gnitudinis que exemplum memorabile à te expectat : tantū
 „ abest ut tibi in mentem quicquam uenisse putet de morte
 „ tibi ipsi acceleranda . Atque equidem ni uctus esset opinio ,
 „ ut medici dum ægrotant , aliis se potius curandos exhibeāt ,
 „ quàm ipsi sese curent , ipsa quin permitterere tuæ prudentia ,
 „ nemo est quin statuisset , eorum quidem certe qui te & acu-
 „ men ingenij tui norunt , uita que tuæ moderationē . Id quan-
 „ do moribus nō est receptum , des te amicissimo Regi necesse
 „ est consolanti , neque diutius in luto impatientia hæreas .
 „ Nullus quidem tarde eò properare potest , unde nūquam cū
 „ semel peruenit , reditus pateat . Quid fatum te accelerare iu-
 „ bet intestinus tuus dolor ? Lege ea omnes nati sumus , ut
 „ exuere semel necesse sit mortale hoc corpus . Parce dolori : &
 „ lachrymæ finem teneant , & gemitus singultusque tandem
 „ aliquando faceffant . Omnibus horis in mortem ipsam rui-
 „ mus , quantumuis ea differre uideatur iter ad nos suum . Re-
 „ tinenda anima à Deo Opt . Max . data custodia corporis :
 „ nec inuisu eius cuius iussu data est , ex hac ei uita migran-
 „ dum , ne munus ab eo assignatum defugisse uideamur . Rex
 „ ipse Ludouicus ut afflic̄tam te suo nomine consolaretur Bris-
 „ sonetus , iussit . At illi accidit quod Polo , ut uerum dolorem ,
 „ ueras ipse lachrymas effunderet . Vtrosq; obtestor per sacrā
 Arnol. Ferronj de rebus Dei

.. Dei nomen, ne uos ipsos, ne uestrorum de uobis spem falla-
 .. tis. Ne lachrymis assiduis uestras duplicate sollicitudines,
 .. Exhibete uos Carolo qualem eum uelletis uobis exhiberi.
 .. si prius fato essetis functi, cuperetis eum uacare dolore: uel-
 .. letis latissime de uobis & sentire, & loqui: ita illi res illius
 .. gestas, comitatem, animi magnitudinem laudantes, rem essis
 .. gratissimam facturi. Vidimus uos prosperam fortunam fer-
 .. re modestissime: facite aliquando intelligamus, aduersam
 .. quoque uos æquo animo ferre, ne tot uirtutibus hanc quasi
 .. languoris maculam aspergatis. Quod quidem si uestrorum
 .. uestraque gratia minus adduci potestis ut efficiatis, at Regis
 .. ipsius precibus donetis, Regis ipsius superioris & Dei præ-
 .. ceptis etiam obtemperaturi, cui prorsus assidui isti languo-
 .. res displicere solent. Hæc ille cum dixisset: uocati que ministri
 .. recreandæ defectionis cibum afferret, illa secundo post mor-
 .. tem mariti die cibum sumpsit: cepitque aliquid ex pristino
 .. dolore remittere. Tantumque deinceps p̄ illius Pontificis,
 .. & bene morati apud eam ualuit oratio, ut absterferit eas
 .. molestias, & à desperatione ad salutem traduxerit. Rexinã,
 .. placaritque eam, quam immensa uis doloris abstraxisse à
 .. sensu mentis uidebatur. Ferunt Hieronymum Ferrariensem
 .. sodalem Dominicanum, cuius responsa Florentini pro ora-
 .. culis habebat, & Caroli in Italiam aduentum & prospe-
 .. rum reditum, mortemque illius prædixisse. Hunc quod esset
 .. Gallorum studiosior quam alij uellent, à Florentinis adnitente
 .. Pontifice quasi uiolata persuasionis reum damnatum:
 .. alij cum imposturis plebem falleret, & Auguris diuini no-
 .. men aucuparetur, iure casum uolunt: certe ad temperantiæ
 .. & sobrietatis laudem, doctrinæ & ingenij gloriam adie-
 .. cisse eum nemo diffitetur. Raphael Volaterranus Carolum
 .. ut bardo ingenio & superbo incessit, reliqui omnes exteri
 .. scriptores (uno excepto M. Sabellico, cuius historia omnis
 .. Gestis Gallorum Lib. II.

undelibet consumpta est in culpa reprehensionem, & uituperationem Gallicam: & humanitatem & liberalitatem, & reliqua animi Regéque digna ornamenta huic tribuit: quæ nec dissimulant Itali, qui patria Italicâque lingua historiam scripsere, ea plane diligentia & fide, ut reliquos omnes superasse uideantur. Narrant in reditu direpta urbe uirginem, in qua erat forma & species liberalis, uim militum fugientem, stratâ ad illius pedes, exarsisse mox eum in eam, seductâque lectulo mox collocatam in eam cum insiliret, aspecta tabula ubi diua uirgo puellum gestabat, oratum Regem à uirgine per intactam illibatâque diuinam Matrem, integra redderetur sponso, Regem uim lachrymarum profudisse, compressisse & constrinxisse uoluptatem quæ se iam profundeabat & eliciebat: intactam uirginem sponso quoque captiuo liberato reddidisse, dote constituta de suo quingentorum nummum aureorum, liberatis unâ sponse omnibus proximis & affinibus.

ARNOLDI FERRONI RE-
RVM GALLICARVM
LIB. III.

ROSTEAQVAM pceres Gallici more Regio iusta Carolo fecerunt, elatusque ille magna hominû & ordinum frequentia, desiderium sui apud Gallos reliquit: non diu de Rege nouo creando deliberatum est. Lege enim Gallica ad LVDOVICVM VALESIVM Aureliorum Ducem, regnum redibat. Is mox Carolo mortuo, in exequiis parandis reliquisq; Regiis muneribus obeundis regnare se ostendit, nullo neque aduer-

Arnol. Ferroni de rebus fante,

sante, neque regno minus idoneum cōtendente. Itaque co-
 cto consilio Remos petens ungitur. Præsto Regi adfuerunt ad
 insulas regni accipiendas, Ioannes Alenconius, qui partes
 Ducis obibat Burgundiæ: Petrus Borbonius pro Duce Nor-
 manniæ: Renatus Lotharingus pro Duce Aquitaniæ. Pilip-
 pus Rauestanus pro Comite Flandriæ: Gilbertus Cluensis
 pro Comite Campaniæ. Post Carolum funere elatum, auli-
 cos proceres humanissime affatus, consilia sibi capeßendi e-
 gregie regni retulit, neminem se eorū qui Carolo militassent
 exauctoraturū: magistratus aulicos eodē se quo prius lo-
 co habiturum. Easdem eos mercedes, eadem stipendia acce-
 pturos. Ad hæc, formam futuri regni præscribens, iudicia
 se eorum peritis permissurum: militiæ se consulturum osten-
 dit. Iudicium etiã decuriã aliam statuit, supremi ei Consiliū
 nomen impartiens, ad quos hæc cōtrouersia referrentur, quæ
 ob potentium hominum in Senatu nimium gratiosorum fa-
 ctiones, periculose tractaretur in Senatibus. Sed horum po-
 tentia paulatim gliscens, eodē erupit, pertractis auocatisque
 omnium controuersis, & his qui iudicia differre ob poten-
 tiam uolunt, eodē accurrentibus, recognoscentibusque illis su-
 premi ordinis placita resq; iudicatas pessimo exemplo: rei-
 publicæ ut Gallicæ magnam inde illatam calamitatem ui-
 deamus. Ammianus Marcellinus Valentiniano Casari ui-
 tio aliud datum ait, idq; dissimile. Si quis enim adisset eum,
 iudicium gratiosi & potentis inimici declinans aliūmque
 postulans dari: hoc non impetrato ad eundem quem me-
 tuebat, licet multa pertenderet iusta, remittebatur. At Gal-
 lici Reges cauerunt optime, ne eo nomine dica eis scribi pos-
 set: Carollus Octauus prius eam decuriã aulici cōsiliū ui-
 debatur instituisse. Fine æstatis turbidis rumoribus proru-
 pisse Germanos Maximiliani auspiciis in Burgundiam, al-
 latum est. Ludouicus eodē cohortes aliquot cū Ioanne Fuxeo

*misit, quæ hostium impetus arcuerunt. Sperabant omnes
 tali Rege nihil non felicissime Gallis successuram: nec im-
 merito. Vicit omnium spes. nusquam Gallorum res neque
 feliciores neque potentiores quàm eo Rege, etsi procellis for-
 tunæ sine regni agitatæ cursus prosperarum rerum inter-
 missus uideri potuit. Agebatur annus impartitæ nobis salu-
 ris M. CCCCXCVIII. quo tempore Ludouicus ad-
 mouit animum ad forensium controuersiarum innumera-
 biles gyros aperiendos: multaq; sancit, quæ ad earum bre-
 uitatem, iudiciumque moderationem pertinent. Inde cùm
 studiosi prætextu priuilegiorum mire plerunq; alios uexa-
 rent, leges promulgauit quibus pleraque moderatus est,
 fraudesque eorum repressit. Neque uerò tantum hæc unius
 alteriusue consilio statuit: sed prudentissimorum quorumq;
 adhibito consilio, quos eiusce rei gratia ut ad se euocauit,
 aut aulicis negotiis occupatos consiliis adhibuit. Nec teme-
 re aliquid edicto sancit, quod non eruditorum quorumcũ-
 que uirorum è Gallie Senatibus delectorum iudicio prius
 confirmaretur. At Parisiensis Academia intercessit promul-
 gationi constitutionum, quas in se latas uidebat: Resque pa-
 rum absuit à seditione, proponētibus multis famosos libel-
 los in Regē ipsum, & Guydonem Rupifortium summum
 iuris præfectum: remque ipsam concionatoribus palam ex-
 agitantibus, diuinarumq; rerum peruis libertatem amissam
 deplorantibus, nisi Rex gliscentem seditionem uarièque ser-
 pentem Luteriam ueniens extinxisset, nobilioribus homini-
 bus (ut sunt interdum studiosis parum æqui) ridentibus,
 optatissimumque ad spectaculum ringētibus. Angebat alia
 cura Regem. Nam Anna Carolo prius nupta Britannoriũ
 principatum secum auferebat. Visa res est grauissima, &
 quietem Gallicam conuulsura. Adhibito intimorum consi-
 lio, de repudiãda Ioanna ualesia uxore, Caroli nuper Re-
 gis*

gis sorore, consilium inuit. Huic uni uitam acceptam & captiuus & odio apud fratrem flagrans Ludouicus debebat. Repudiarētne Regis sororem? & eam sororem cui tantum deberet? Quid si proceres Gallici grauius id ferant? Hæc aliquantulum agitata torserunt Regem. Deniq; populus uxorem cui tot annis Rex assuevit, repudiari quo tandem pacto augurabitur? Vicit aliorum sententia, qui & metu cum Ioanna contractum matrimonium, & contestationibus eo tempore adhibitis id constare, neque fœdere ullo naturali contractum aiebant asserente id Ludouico. Maligni rerum

- “ assimatores uarie id eius factum incessabant: Quasi, aiebāt,
- “ uero id esse simile potest, cum Regi Carolo tres essent liberi:
- “ cum matrens uxor captiui uitam à fratre multis lachrymis
- “ impetrasset, metum si quis initio adhibitus sit, nunquam
- “ purgatum? nullum mariti officium in tam bene de se meri-
- “ tam uxorem ab eo collatum? cubantē unā, ex illius comple-
- “ xu aque discessisse atque aliam mulierem? amplexantē pari
- “ amplexu non acceptam? desiderij eius expectationem non
- “ expletā? non pellectum animū, nō mitigatū tot lachrymis,
- “ quas profuderāt uxoris oculi pro marito liberando? Ad Pō-

tificem itum est Romanum. Is erat Alexander VI. Borgiæ filij extollendi auidissimus, omnēsque etiam quærens occasiones ampliandi ei imperij. Ac ratus Ludouici amicitiam ad eam rem aptissimam, iudices ei dedit. Hi fuere Philippus Luxemburgus Cardinalis, Ludouicus Albignorum Pōtifex, Ferrandus Septensis episcopus. Hi tandem dissoluerunt lata sententia matrimonium: eoque factum est, ut Rex Annam Caroli uxorem cum Britannorum principatu acciperet. Ac ne ingratus in Ioānem uideretur, ultro ei Biturigum principatum iure fraterna successionis debitum detulit. Ea fuit eximia pudicitia & integritate, cælestis uitæ ob morum sanctitatē quædam ueluti exempla uiuens adhuc nuf-

quam non præbens. Ac tantum absuit ut repudium ægre ferret, ut se plerūque magno onere leuatam prædicaret: humanasque cogitationes spēsque auersata, ad diuinas animū transtulerit. minis quidem & metu patres putarunt initum matrimonium, cum & Rex per sancte iurasset nunquam eam à se habitam uxoris loco, idque aperte prioribus illis contestationibus detegeretur. Noua regina nouis magnisque plausibus iterum excepta est, Britannorum nobilitate hæc ad satis æqua, cum interim in Galliam deuolui eum principatum uidebat. Rex ubi primū ex animi sententiā regni res composuerat, totus & animo & opibus in bellum Mediolanense insistere cepit, Valentinae auicæ nomine principatum Mediolanensem iure sibi delatum hæreditario contendēs. Nec uero Ludouicus Sfortia, quin magnum bellum à Gallo impenderet, dubitabat. Audierat ad Alexandrum Pontificem Romanum, ad Maximilianum Casarē, ad Venetos, ad alios Italiæ regulos, missos legatos. Germanorum expeditam manum ad fines tutandos accerserat. Maximiliani affinitate fretus erat. Iam Veneti nouo Regi gratulatum uenientes, ad bellum eum accēderant, opem ei ultro suam deferentes. Ac tandem secretis pactiōibus cum Rege initis, cum Cremonam sibi à Mediolanēsis inique ereptam dicerent, ut Cremona eis cum multis aliis oppidis cederet, fœdus cum Rege paciscuntur. Philippus Austriacus Maximiliani Casaris filius, Burgundiam petierat. Nec hunc ipsum irritatum Rex ad Mediolanense bellum profecturus, relinquere uolebat, ultro citroque legatis missis, adnitente Ludouico Borbonio Vindocinensi. Cum obsequiū se præstaturum rerum urbiūque quas beneficiarias à Gallo tenebat, profiteretur, missus est ad Atrebatē Guydo Rupifortius, qui iurantem in uerba Regis ut beneficium admisit; & quædam quæ ablata maioribus suis quereba-

tur, reddidit. Ita uacuis reliquis curis, toto animo in Me-
 diolanense bellum Rex incubuit. Excitabat Regis uolunta-
 tem Ioannes Iacobus Triuultius: qui quo odio apud suos
 flagraret Sfortia, & quam esset inops, & ab amicis, & æ-
 stimatione, & quàm lenissimo momento fugaretur, osten-
 debat. Hunc iam pridam factione Mediolano pulsum, &
 Carolo militantem Rex nouerat: sibi que egregiam nauasse
 operam ad Nouariam meminerat. Itaque & præmissus est
 ad res tentandas, & parti copiarum præpositus. Paulo antea
 uenerat in aulam Valentinus Borgia, Alexandri Pontificis
 filius. Hunc Rex magnifice suscepit: atque ita sibi deuinxit,
 ut posthac semper magnifice de eo & sentiret & loquere-
 tur. Cùmque relicto prius galero illo sacro purpureo, affi-
 nitatem quæreret ex aulica nobilitate, quam uellet sumendi
 optionem proposuit. Elegit is Carolam Fuxeam Alebreti Alani
 Aquitani principis filiam. Erat Alebretus Ludouico parum
 gratus ob fidem olim uiolatam ad Britanniam, dum priua-
 tus bellum moliretur in Carolum: nec filiam extero homini
 credere uolebat. Misit igitur in aulam Ioannem Caluimō-
 tanum, qui nuptias eas dissuaderet, hominem summo acriq;
 ingenio. At is rationibus Regis adductus, & priusquam
 ad Alebretum se reciperet, donatus à Rege consiliarij Re-
 gij apud Burdigalæ Senatuum magistratu, facile Alebreto
 persuasit è re sua eas esse nuptias: atque ut maxime nõ sint,
 quicquid id esset molestiæ, concoquendum. hanc unam su-
 peresse rationem, qua in gratiam Regis rediret. Ita data
 illa uxor Borgiæ: easque nuptias ille cupidissime est ample-
 xus, tum ob uicini principis Alebreti Franciæque affinitatē,
 tum ob uxoris formam eximiam pari morum & probitate
 & suauitate conditam. Huic præter dotem paternam, Va-
 lentia nobilis ciuitas, donec superesset, ducatus titulo insi-
 gnita, data est. Ipse Cæsaris nomē accepit, crebro iactitans,

uexilisque adscribens, aut Casarem aut nihil se futurum. Rex pedum uiginti quinque millia contraxerat, equitum sex millia. exercitui præfecit Ebrardum Stuardum Aubignium, Ludouicum Luxemburgum Lignium, Ioānem Iacobum Triuultium, tres uiros rei omnino militaris peritissimos. Post Alpes superatas, duo oppidula, Nomum & Roqua, Sfortiæ copiis firmata, Gallos excluderunt. Aubignius, Nomum cum militibus inuadens, primo impetu cepit: Roquam Triuultius, quod firmiori præsidio teneretur Luxēburgo suos submitte, expugnauit, utrunque oppidulum & incensum & direptum est. Inde in Alexandriam itum est. Ea firmo præsidio tenebatur, utpote in quam primos belli impetus peruenturos Sfortia ante uidisset: eoque miserat Galeatium Seuerinatem. Galli qui primam oppugnationē hortatu Luxemburgi cepere, ab hostibus, multis casis, depulsi sunt. Triuultij consilio res cautius tentari cœpta est. Fama est, cum Galeatio actum de urbe relinquenda literis falso subscriptis Sfortiæ nomine. Sequenti die admotæ machina bellicæ magnam muri partem deiecerunt: totaque nocte leues aliquot machinæ admotæ, hostibus somnum emerunt, nocturnam uerentibus oppugnationem. Galeatius ex urbe è muris dilapsus, ad Ludouicum Sfortiam peruenit, metu res Gallorum, ne fortè ignauia urbem reliquisset diceretur, augens. Urbs uacua duce sibi non defuit. Galli undique urbem oppugnantes, tandem expugnarunt: nec sine suorum strage tamen. Sauium est in Sfortianos: à ciuibus temperatum. Mœnia strata. Dertona mox ab Aubignio recepta est. Papienses Alexandrinorum casum ueriti ultro deditio-nem fecere. Sfortia eo tempore Mediolani cum esset, Venetis parte alia urgentibus, Gallorum aduentum, fretus Germano milite, expectabat. At fama tot breui urbium amissarum territus, sibi que ipsi conscius quātum grauius plebs domi-

natum ferret, ueneno sublatis nepotibus ueris Mediolani
 hæredibus, territus etiam Galeatii aduentu, qui cataphra-
 Etorum Gallorum equitum insignè uirtutem referret, mu-
 tato consilio solum uertere statuit, ad Maximilianumq; Cæ-
 sare[m] proficisci, ratus ob affinitatem. Et copias Et uires in-
 de sibi adfuturas. Inde Comum, mox Lario lacu transmiss-
 so, in Germaniam profugit, præmissis antea eò liberis, cum
 magna auri argentiq[ue] copia. Mediolanum propter urbis
 uastitatem non munerat. Arci Bernardinum Curtium
 præfecerat. Post Sfortiæ fugam, Mediolanum in Gallorum
 uenit potestatem. Rex à suis admonitus, post supplicationes
 passim decretas, Mediolanum adiit: ubi publice magno om-
 nium plausu exceptus est. Arcem quæ ut expugnari non
 poterat, Triuultius auro expugnandam aiebat. Vocatus ad
 colloquiũ Curtius, qui toto triennio arcem faciliè defendisset.
 Triuultij opera auro expugnatus est. Tradita ei decem milia
 nummum aureorum, maiorque Et elegantior mobilium
 pars quæ in arce erant. Genua mox in Gallorum uenit po-
 testatem, Baptistini Fregosi opera: etique præfecit Rex Phi-
 lippum Rauestanum, Fregosi tamen consilio res Genuensium
 moderaturum. Venetis quoque Cremonam, cum aliquot op-
 pidis quæ circa Abduam sunt, ex fœdere restitui Rex iussit:
 etsi pignoris tantum iure debitam sibi contenderent: facilèq;
 quicquid id esset aris alieni dissolui posset. Sed Et fœdera
 inita seruanda erant, Et illi tam potentes quouis pacto ad
 Gallorum amicitiam alliciendi. Interea dum Mediolanen-
 sium reipublice res diligentius obseruat, animaduertit Me-
 diolanenses tributorum mole nimium fatigatos. Tributa igitur
 ad mediocrem usque modum minuit, usus ea in re con-
 silio Guydonis Rupisfortij iuris præfecti, Georgij Ambasiani
 Cardinalis, Et Iasredi Caroli, quem præsidem Senatus Me-
 diolanensis constituit: quorum consilio, pace postea undique

parta, tributa tota Gallia magna ex parte remittere uoluit: remississet que, ni Venetum Pontificiumque bellum ad maiores eum impensas traduxissent. Fine etiam regni, Iulio Pontifice Romano, Henrico Britannia Rege, Casare Maximiliano, Heluetius, Ferdinando Aragonensi, omnes Gallia partes uno eodemque tempore inuadentibus, nunquam auxit tributa, nunquam aulicos militaresque magistratus, Senatibus Gallicos ullus stipendius fraudauit. Tantum sex mensium stipendia distulit, qua ipsa fine anni simul persoluta sunt. Neminem eorum qui antea sfortiam secuti essent, in ius uocari, a militibusue lacesti edicto uetuit. Si quos nobiliorum familia patrimonium dissipasse inuenit ob priorum temporum tyrannidem, bona si qua fisco addicta fuere, eis restituit: si minus, pecunia erogata ne possessores antiquos in se concitaret, novos fundos nouasque arces uenales si qua inuenta sunt: comparauit. Gregarium quendam militem cum Claudius Sayfellus (quem postea Pontificatu Massiliensi donauit) e familia Francisci Philelphi ortum diceret, cum literatum crederet, annuo stipendio iuare uoluit. Eo militiam praefereute, in militum gradum honestissimum, uestibus, equis, armis, pecuniaque instructissimum, adsciuit. Et quo magis popularia uiderentur imperia, Galliam repetiturus, Iacobum Triuultium Mediolanensem, Mediolani praetorem constituit. Andream Quintinum Scorum arci Iouis praefecit, hominem rei militaris peritissimum & uigilantissimum: arci alterius custodiam Carolo Stepeio commisit. Postea etiam professores bonarum literarum edicto reuocauit, aucto priore salario. Iasonem Ma ynii, castri non ignobilis donatione, Philippum Decium, & Franciscum Curtium, salarii magnitudine ad intermissam legum interpretationem reuocauit. Denuque ex Italica nobilitate, si quos aut prudentia aut rei militaris scientia insignes comperit (habe-

bat uerò emissarios ad eos undique conquirendos) militiæ gradu honestissimo stipendiisque amplissimis donauit. Ipse nobilissimum quenque mensæ suæ adhibuit: & ab eis inuitatus libenter conuiuui interfuit, egentes priuata benignitate prolecebatur. Ita factum ut eius reipublicæ rationes quæ inperantium auaritia exaruerant, industria eius reuirefcerent. Rebus tandem ex animi sententia constitutis Lugdunum rediit. Latus ob uxoris partum, quæ Claudiam Valensiam (erit ea postea Gallorum Regina) pepererat. eodémque tempore & decuriones Parisienses & præfectus decurionum, à Senatu mulctati sunt ob pontis Parisiensis ruinam: quæ fixa eo tempore fuit, componētibus aliis sarcinulas, aliis migrantibus, aliis dum quo facilius migrarent, liberos uagientes & infantes efferrent, redeuntibus submersis. Eum pontem Parisienses postea magnifice construendum curarunt, adhibito etiam à Rege ad id opus Lucundo Veronensi architecto, docto homine. Reuersus Rex litem composuit inter Carolum Geldriæ & Gulielmum Iuliaci principem, ob insignia eadem à Geldrensi sumpta: ad quam componēdam arbitrum illi cum honorarium delegerant. Pro Iuliaco pronunciatum est: ita tamen ut is oppidum Geldriensi extortum redderet. uterque Regis sententiæ paruit. Iuliacoque Regis liberalitate quatuor aureorum nummum millia numerata sunt: decretumque annuū in posterum stipendium. Sunt qui scribant eos ultro euocatos eo prætextu, ut reliquos Germaniæ principes & Helueticos cum Maximiliano Casare committerent: ut eo bello implicatus, Sfortiæ auxilia ne suppeditaret. Maximilianum quidem constat suppeditatū in id bellum à Rege pecuniam agere tulisse. Eodémque tempore à Ladislao Pannoniæ Rege legati uenerunt gratulatum quòd Sfortiam uicisset: Mediolanensibusque in ditionem redactis, auxisset regnum: petentésque, ut is amico-

rum sociorumque numero haberetur, eis quæ petebant concessa: occultioraque fœdera inita quibus Maximiliano negotium facefferet. Eodémque anno, sed priusquam Mediolanum adiret, Senatum Rex Rothomagi, Georgij Ambrosiani consilio, statuit, fixum & perpetuum futurum, non temporarium. Sfortia tandem ad Maximilianum peruenit: comitèrque exceptus est. At ubi minora ab eo quam sperabat, auxilia suppeditari posse uidit: res suas pro deploratis se habere dixit. Nec tamen sibi defuit: non ignorans apud Mediolanum animos multorum infectos partibus. Ad duodecim hominum millia ex Heluetiis conscripsit, Maximiliani usus opera, non pecunia. Italicus quoque miles eius imperiis assuetus ultro nomina dedit: ex his octo hominum millia adscripsit. Mox suorum literis certior factus, Triuultij imperia Mediolanensibus displicere, per cliètes atque amicos seditionem Mediolani excitat. Nam & Gallorum rapinæ, parratæque aliquot temere facinora, inuisos eos Mediolanensibus reddiderant, ut & morum ingenique dissimilitudo, & cū Italicis mulieribus liberior familiaritas, uel uictoriæ ipsè genius quæ etsi ad iustos rediit, impotentes tamen ferociorèsq; reddit. Triuultius seditioni iam gliscenti occurrens, coeuntes aliquot turmatim, per uicos immisso milite, obtruncat. Vocatam plebem pro concione, mitissima oratione placare conatur. Sed factione hostium obstrepente, recensere cœpit milites, aduentâte iam Sfortia. Vix quatuor hominum millia inuenit: reliqua pars ex pacto militabat Valentino Borgiæ Cæsari ad tempus. Muniit igitur arcem. Mox Nouariam secessit, ut & hostes receptis è Flaminia militibus compefceret, & recentes milites scriberet. Et sane Nouaria ad bellicos impetus hostium eludendos aptissima erat. Irrigantur enim ferè suburbia Nouariæ flumiolis duobus, Terduplo ab ortu, Aconia ab occasu: Nouariensique

agro summae Alpes imminet. Est & in extrema parte agrivicus Lanixarius, unde commeatus abunde in urbem inferendos curauit Triuultius. Suntque tota urbe fossae manuariæ, & fluuiolus nauium minime capax, castrum munitissimum. Ibi Triuultius collocat milites, aggeres munit: mittit & Pegasarium cursorem ad Regem cum certis mandatis, quo statu res essent, edoctrum. Ille mox ad Ludouicum Luxemburgum, quem secum à Mediolano reduxerat, cum expedita Aquitanorum peditum manu mittit. Aubignius dum hæc aguntur, ueritus ne res hostium superiores essent, cum Triuultio se coniungit, direpta prius Dertona. Dertonenses prius in armis fuerant, neque de magna causa. Venetos admonet societatis cum Rege inita: auxilia ex fœdere debita poposcit. Illi Nicolaum Petilianum Comitem cū exercitu mittunt, ut aut cum Aubignio & Triuultio se cōiungat, aut si minus id fieri possit, agros Mediolanensium populetur. Ille, Mediolanensi agro populato, cum aditus sibi ad Aubignium præcluderentur, ad suos se recepit. Principio sequentis anni, qui fuit millesimus quingentesimus, Sfortia à suis admonitus de Gallorum fuga, Mediolanum rediit cum ualida Helueticorum manu, quam Italico exercitu postea contracto auxit. Atque ut sunt cum fortuna mutabiles huiusce populi animi, uel quæ Sfortianorum imperia non ingrata olim meminerant, nihil non beneuolentiæ in eum profuderunt. Papiæ & Parmae & Vegani accessit. Aduentantibus etiam Sfortianis, cum Nouarienses aliorum exemplum secuti, consilia agitarent de Gallis urbe expellendis, è Nouaria quoque Galli secesserunt. Benedictus Cribellus, & Ludouicus Caymus, quibus multum Sfortia deferebat, Mediolanum, Papiam, uicinâque alia loca nuper à Gallis recepta, munienda suadebant: Carolus Stampa Nouariam unam acri præsidio & ualido tuendam: eò molem belli uer-

tendam: sed Italo milite, non Helueto ad omnem aurã spei
 Lucricque mobili, fidem habendam. Instare enim Gallicas co-
 pias: quæ si Nouaria potiantur, facile Mediolanũ recipiant.
 Erant Aubignius & Triuultius Gallicarum copiarum du-
 ctiores. Hi pari uirtute potentiãque cum essent, parum absuit
 quin rem Gallicã satis afflictã, mutuis disidiis subuererët.
 Aubignius quoquo pacto Mediolanũ adeundũ cõtere debet:
 Triuultius donec reficeretur exercitus, circa Nouariã expe-
 ctandũ. Captiuos si quos Aubignius libertate donabat, Tri-
 uultius in seruitu: reuocare conabatur: alter alterũ oblique
 cauillo impetere: alter alterius facta eleuare. Luxemburgus
 mox Regẽ admonuit de tanta ducũ discordia. Rex utrique
 abrogato imperio, summæ rerũ præfecit Ludouicũ Tremo-
 liũ, adiectis in supplementũ nouis militibus. Tremolius ubi
 primũ Regia castra adiit, semotis arbitris cũ utroq; congref-
 „ sus, facile effecit, ut ambo in gratiã redirent. Quò enim tan-
 „ de, inquit, iræ discordiæq; uestræ erupturæ sunt? Quid tandẽ
 „ amplius passuræ Gallo:ũ copiar, ab hostibus fusæ fugatæq;
 „ & castris exutæ, essent? Quis tandem sfortiæ laudatior triu-
 „ phus? Helueticos & Italos, fugatumque semel sfortiam, im-
 „ pũc uidetis mutuis uestris demum disidiis fretos, uos Me-
 „ diolano, Papiã, Nouaria pepulisse. Quos tandem illi contẽ-
 „ psere? uos duces, an uestros milites? Si culpa in uobis est, ec-
 „ quas non ignominia notas uobis inurit? si in illis, an non
 „ iure eos pertasum est uestri imperij? cum quales in bello ipsi
 „ duces fuistis, tales reliquos fuisse æquum fuerit. Quin saltẽ
 „ temporum rationem habuistis? At credo equidem, & tibi,
 „ Triuulti, res Carolo è Neapoli redeunte prospere gestæ spiri-
 „ tus augent: & tibi, Aubigni, Caieta toto biennio fidelissime
 „ fortissimẽque defensa. Videte uerò potius ne ridendi sitis, nõ
 „ solum quòd rem Gallicam uestris disidiis affligatis & ob-
 „ ruatis, sed quòd etiam quibus in expeditionibus antea uos
 Arnol. Ferroni de rebus magnifice,

magnifice, prudentérque gesseritis (quæ sane & plures &
 laudabiles sunt) his uos uirtutibus factisque præclare gestis
 quasi maculam sic istud disidium aspergatis . Continuanda
 mediufidius uobis perpetua illa animi magnitudo, quã
 & initio prudenter suscepistis , & postea fortissime susti-
 nuistis, ne si prioribus extrema non consonent, casu illa ma-
 gis, quàm uirtute gesta habeantur . Hæc ego utrique uestri
 parum esse grata coniecturã quidem auguro: sed hac quidẽ
 parte æquum est, usuram mihi patientiæ uos paulisper ac-
 commodare, uicissim adiurgaturos . Nam me uera potius
 quàm grata loqui, quamuis meum ingenium non cogeret,
 necessitas cogit. Cuperẽ quidem, Aubigni & Triuulti, au-
 ribus uestris alia dare. At multò malo uos magnos, Regi q̄;
 in gratiam ubi redieritis, gratos, qualemcunque animum
 erga me retenturi sitis, quàm pati uestra discordia tantum
 Gallorum robur inane redire. His dictis facile effecit, ut in
 gratiam redirent: in gratiam reductos eo loco habuit, ut ne-
 mo agnosceret imperium mutatum . Tantùm pro duobus
 tres copiarum ductores: nihil enim egit sine utriusque consi-
 lio. Sfortia cum audiret Tremolium Mediolanum proficisci,
 parte prius copiarum præmissa, relictis cæteris impedi-
 mentis, Nouariam secessit . Aubignius suadet eò quoque Gallos
 educendos: sublato Sfortia facile potituros Gallos Mediola-
 no. Placuit id Tremolio . Itaque præmissis tantùm qui iti-
 nera critica Mediolanum infestarent uelitibus, robur exerci-
 tus in Sfortiam uertit. Erant ex his Heluetiis qui sfortiæ
 militabant, aliquot qui Carolo in expeditione Neapolitana
 & Nouariensi militarant: hi que à Sfortia seruis quàm cõ-
 uenisset, suppeditari stipendia querebantur specie populadi
 ex castris egressi cum Tremolio qui literis eos prius solici-
 tarat, conueniunt uti accepta pecunia ingenti, sfortiam de-
 serant. Erat arx Nouariensis cincta munitaque acri Gallorũ

praesidio, cui praerat Carolus Louenius, huius recipiendi occasionem quaerens. Sfortia ad eam oppugnandam ex Alexandrinorum finibus properabat. Eum cum toto exercitu secutus est Tremolius Raptim utrinque instructa acie concurritur, Sfortianis certamen minime detrectantibus. Pedites Italici & Germanici alacriter praelium ineunt, haud segniter proruentibus Gallis. Ioannes Fuxeus & Ludovicus Borbonius cum lectissimis equitum turmis à latere incurrentes hostium aciem praeperunt: facileque Sfortianos ancipiti terrore percussos dissipassent, ni Italici equites exceptos eos aliquandiu tenuissent. Sed Emundo Prio, & Ludouico Granello cum recenti equitatu immisso, instantibus, equitatus hostium fusus est. Ventum erat ad Helueticos, qui incertum Gallico auro corrupti, an quod Martem communem uerentur, detrectarunt certamen. Ita Sfortia conturbatus fususque Nouariam rediit. Sed spem nondum abiecerat. Helueticum cum comitatum in Nouariam illatum non uiderent, uel quod ita pepigerant corrupti auro per Rodolphum Longum: uel quod publico gentis edicto in gratiam Regis facto, militare aduersus eum prohibebantur, pacti sunt cum Tremolio ut salui ad suos cum omnibus impedimentis, persolutoque; uel certe promisso stipendio, abirent. Non sibi defuit Sfortia, quin per Stampam & Cribellum multis pollicitationibus deterreret eos ab eo federe, & fidem & iura gentium

ne uiolarent obsecrans. Quod enim (inquirebat Cribellus)

Helueticum proficisci minime? qua nos spe secuti estis? contra quos

primum arma haec induistis? Quid Gallum hostem relin-

quitis? Sfortiam hostis loco habetis? Quid? uosne ad haec pa-

tranda accersimus? Quem de uobis nuntium accipiet Ma-

ximilianus Caesar, cum uiolata fide deditum Sfortiam reli-

ctumque intelliget? Quantum te Sfortia de Helueticis fe-

ellit opinio? qui calamitosam praecipitemque tuam sene-

„ Et tunc, factam exacta stultaque aetate canicem, tot rebus
 „ antea prospere gestis, efficiant. Ne Heluetij, ne viri fortissimi
 „ hac commiseritis, alieno hoc maxime tempore, quo tota Ita-
 „ lia magnitudinis uestrae memorabile aliquod exemplum
 „ expectat. Moueri uidebantur aliquot Cribelli oratione: sed
 „ primoribus edicto se gentis uetari dicitantibus, deditio fa-
 „ cta est. At Cribellus, quoniam Heluetij urbe tantum egre-
 „ diebantur, non ipsum Sfortiam Italosue dedebant, Noua-
 „ riam tenendam praesidio interea censebat, donec recentes è
 „ Mediolano copiae, quas Ascanius Sfortia Cardinalis Sfor-
 „ tia frater adducebat, adessent: solitari etiam posse Franci-
 „ scum Gonzagam, qui cum lecta equitum manu auxilium
 „ ferre possit. Stampa contra disserere, Quid urbem tenerent
 „ quam intra paucos dies fame domiti frustra durioribusque
 „ conditionibus relicturi sint? Satius esse, quoniam salui Hel-
 „ uetij instructo compositoque agmine Gallis dextra laeuá-
 „ que stantibus prodeant, Heluetica ueste Sfortiam ut grega-
 „ rium alium militem uestitum, Heluetiorumque arma fe-
 „ rentem, cum eis prodire: nam & facile latere posse, & ad
 „ suos se incolumem referre. Non probabat id Cribellus, Hel-
 „ uetio facterum uiolatori nihil fidendum ratus. Sed Sfortia
 „ latere se posse putans, Heluetiis se miscuit. Non latuit dolus
 „ Tremolium: ita per exploratores omnia illius consilia odo-
 „ rabatur. Prodeuntibus Heluetiis uelut ad praelium Gallicas
 „ copias paratas esse iubet, hastis obuersis uelut sub iugum
 „ missurus. Heluetios ne ipsis quidem recusantibus, prodire
 „ nominatim unumquenque inbebat, diligentius explorato
 „ uniuscuiusque uultu. Tum demum Sfortiam agnitum pre-
 „ hendi iussit: prehensum in castrum Nouariense munitissi-
 „ mum per duci. Sunt qui ab ipsis met Heluetiis proditum, alij
 „ à suis met aiunt: Gallici aliquot scriptores, sumpta sodalis
 „ Franciscani ueste deprehensum. Ita ille in Galliam captiuus

perductus est, potitus quondam nobilissima Italiae parte: tantaque potentia, ut eius arbitrio res quondam Italica steterint. Eoque die Tremolius cum Sfortia locutus, bono eum animo esse iussit: Ludouici Regis mansuetudinem multis notam & spem ei salutis & certam fiduciam præbere: inuitatumque ad cœnam cum Aubignio humanissime solatus est: omnemque ei honorem habuit, qui in tali fortuna haberi posset. Ipse cum premeretur bello Gallico, non modo non abiecto animo fuerat, sed adhibuerat etiam omnem operam qua huiusmodi procellam depelleret. Baiazetem Turcarum imperatorem sollicitarat ut in Italiam arma eodem anno transferret, Turcarum copias per Forumliuium missis: qui & in ea loca descendentes, ingenti præda abducta abierunt, orturum maiorem tumultum sperantes, ut eis Sfortiani receperant. Plures id prodiderunt, diuino id ei concilio accidisse, ut post sublatos ueneno nepotes, in hos acerbos fortuna impetus incideret: alij arrogantia, alij perfidia. Punica enim fide, ut noui commodi spes effulserat, palam recepta etiam cum Venetis Pontificæque fœdera uiolarat. Quidam impietati, cum eodem anno Gallos ad sacrum annum expianda Reipublicæ Christianæ gratia indictum à Pontifice, Romam cuntes, hospitibus nummo aureo pro Gallico capite delato, occidi iussisset. Sunt qui (quis tamen non hic rideat curiositatem aliorum in perscrutandis alienarum calamitatum causis?) potentem hominem auaritia obcecaturum, cum stipendiorum solutionem eo tempore Heluetiis differret, quo uel maxime representanda erat, iure in has eum incidisse angustias, commemorent. Atqui neque illi ingenium in administrandis Mediolanensis principatus oppidis, neque prudentiam in moderandis rebus, neque astutiam ad uarios rerum euentus depellendos defuisse, ab ullo proditum est. Magnitudinem animi ne ipsa quidem captiuitas minuit. Quo fit ut ui-

Arnol. Ferroni de rebus cjsitudinem

uicissitudinem fortunæ res uario ordine misceris qui intueatur, is hominem senem & nobilissimū tanto excidisse principatu miretur. Eum multi scribunt Lochiensi arce inclusum consensuisse: sed neque Regio more, ut par erat, obseruatum, nec satis liberaliter habitum. Narrant enim subterraneum cubiculum ædificatum, idque concameratum atque in apside curuatum, ferreis compagibus, ferreoque ostio munitum: in quod homo quōdam & potentissimus & ornatisimus, coniectus, miseram captiuitatem passus sit. Alij post aliquot annos custodia Scoti equitis commissum, liberius liberaliusque tandem tractatum aiunt. Fuerat ei magnum olim odiū cum crudeli dissidio cum Iacobo Triuultio, itaque id petebat à Tremolio ne cogeretur intueri eum à quo capitali odio disideret. Id sentiens Triuultius, prodit ad salutandum

» hostem his uerbis. Sfortia, uides quas à te accepi contumelias, haud minore mensura redditas. Nec plura locutus sese proripuit, magis offendens quàm si contumeliosis cum uocibus uexasset. Ascanius Sfortia Cardinalis nuntio fraternæ cladis perterritus, cum turmis aliquot equitum è Mediolano fugiebat: At interceptus à Sorsino Benzenio Venetique equitatu, captus Venetias perducitur: Ludouicūq; Regi repetenti hominem, ex fœdere post paucos dies deditus, in Galliam perductus est: qui & ipse non modò non infracto animo propter aduersi prælij euentum, sed confirmato atq; renouato uisus est quanquam uersa omnia intelligeret: & ad Regem noctu accedens, cum multis facibus aulicis ad eius spectaculum proruentibus, honorifice quidem Regem & salutauit & appellauit: sed nec ad pedes iacuit, nec ullis lachrymis eiulatiue captiuitatem deplorauit. Quin de sua captiuitate cum Philippo Luxeburgo Cardinale, & Octauiano Sangelasiano Engolismensium Pötifice differens, bene secū actū aiebat: iocabaturq; Venetos de se optime meritos,

Gestis Gallorum Lib. III.

qui eum ex his laqueis quibus circumretitus esset, exuissent ac ui abductū explicassent, cum periculum esset, ne in maiores plagas incideret, quibus confici eum & concidi necesse esset: indicans hac oratione uel ad Federicum Neapolis Regem, uel ad Alexandrum Pontificem confugienti, uel ad Maximilianum redeunti, durio rem sortem futuram. Ea enim consilia agitarat cum fratre: fugam etiam ambo ad Baizetem Turcam meditati, ni intercepti fuissent. Sed Ascanium, ob gradum Purpuratorum, parum carcer tenuit: ac paucis postea mensibus fidei suæ commissus est, uagarique tota Gallia permissus. Postea quoq; (sed hæc aliquot deinceps annis contigerunt) cum deierasset nihil se in Gallos moturum, spemque inieciisset, futurum, sua ut opera ex cætu Gallicorum Purpuratorum uni Pontificatus pararetur, ad Comitiam noui Pontificis à Rege missus est, & solutus, impetrante id ægre Georgio Ambasiano Cardinale: in quem tam ingratus postea fuit, ut dum suffragia patrum in eum inclinarent, quo tempore Iulius Pontifex renuntiatus est, eius unius opera ei Pontificatus extortus sit, non sine Bernardini Caruali Purpurati querelis: qui ubi Pontificatum sibi ereptum uidet, Ambasiano potius quam Iuliano deferri uolebat. Mediolanensis inde ditio in Gallorum rediit potestatem. Georgius Ambasius Cardinalis Mediolanum missus est: ad eum è Verzellis Mediolanum aduentem ciues Mediolanenses profecti sunt, Regiam clementiam implorantes. Hos ille pecunia multatos, securos esse iussit, grauiora expectantes. nec ulli postea fraudi fuit sfortiam iuuisse. Inde & Lignius, Luxemburgus, & Triuultius, Tremolius, & Aubignus in Galliam redeuntes magnifice excepti sunt, ob præclaram toto eo bello nauatam operam. Carolus Ambasianus Mediolani prorex relictus, uir prudens & moderatus, seuerissimisque in militum rapinis uin-

Arnol. Ferroni de rebus

dicandis.

dicandis . Itaque factum est ut eo prorege , pacifica omnia multis annis fuerint . Is tamen longius atate prouectus , ita captus est amore puellæ Mediolanensis , personatus ut oblitus decoris ambularet media in urbe , ac uix tandem admonitus à Georgio Duratio amorem abiecerit . Fama est duces præfectosque è bello reuersos , cum munera à Rege expectarent , frustratos & Ludouicus quidem ad rem fuit paulo attentior , quàm tantum Regem deceret . Illud satis constat , & Tremolium & Triuultium & reliquos proceres ab Anna Regina , Rege sciente , magnis muneribus donatos . Ea prudentia uirili , si quid hac parte Ludouicus errabat , facile sarciebat . Tantæque fuit libertas apud Gallos eo tempore , ut palàm mimi personatum Regē ludis publice exhibitis Lutetia in scenam traducerent ægrum , pallidum , obuoluto capite , soleatum , & aurum potui aptum (quo interdum condiuntur pretiosa medicamenta) sitientem . Quod tantum abfuit Ludouicus ut curaret uindicandum , recitatis ut ludis & riserit & libertatem populi collaudarit . Ac circa id tempus Anna Fuxea ex nobili Candalorum Aquitanicorum familia , nupsit Hungariæ Regi : eas nuptias Anna Regina ob eorum affinitatem , procurante . Ludouicus interea potitus Mediolano , ut sunt Regum cupiditates insatiabiles , & sordent priora dum maiora quæque expetuntur , animū adiecit ad Neapolim , quæ à Carolo defecerat , recipiendam . Ferdinādus Hispanorum Rex , cū auxiliū putaretur laturus Federico , in societatem belli & uictoriæ futuræ admissus est , ea conditione & nundinatione , uti ambo Reges regnum partirentur . Ferdinandum cupido finium propagandorum , præter iura consanguinitatis eò impulit , sed causantem uanèque prætexentem iram in Federicum , quum paratus antea fuisset Neapolim Gallo stipendiariam facere . Igitur cum Ludouico Armeniaco Aubignius cum uiginti

peditū millibus, quadringētis cataphractis equitibus Gallico numero & ordine instructis, è Mediolano per Hetruriā profectus, eò tandem peruenit: pacata undique loca beneficio Alexandri Valentiniq; Borgiæ nactus. Huic prima fuit cura Columnesium, qui ad omnē auram fortuna uarij Gallis fuerant, compescendorū. Arces eorū munitissimas expugnauit partim ui, partim deditione: expugnatas Valentino (nam ita quoque cōuenerat) dedit. Iordano quoque Vrino, qui fidelissimus semper Gallo fuerat nulla deterritus rerum uariatione. Tale equitium & Allam reddidit, loca prius ablata factione partium: prædāque à Columnesibus abactam in eum liberaliter cōtulit. Mox Apulia omnis in Gallorū uenit potestatem, traditāq; Hispanis. In traiciēdo Liri obuius hostium exercitus nonnihil Gallos turbauit. Sed uociferate Aubignio & iactationes equitum Gallicorū, qui se solos sine pedite paucis ante diebus hostes subigere arrogātiissime contenderant, exprobrando, perruperunt turmatim equites, hostesque in fugam uertetunt. Capua inde tentata est. Fabritius Columna urbi præerat: eo inuito passim Neapolitani in Gallica castra contendebant. Venit & ipse cum Aubignio in colloquium. At cū ille ueluti parta uictoria conditiones duriores ferret, ipse ut belli euentum accipitem expectaturus, integra omnia existimaret, nihil eo actum colloquio, Valentino Borgiæ pacis perturbante consilia. Et iam machinis admotis quatiebant Galli urbis mœnia, cū Fabritij hortationibus excitati ciues, multos primo impetu repulerūt. Orta inde indignatio, urbsq; grauius oppugnari cœpta. Cum hostes iam uiribus suis diffiderent, Galli calentes adhuc à recēti ira pralium incunt. Mox in fugam auersi sunt: effusique quā iter patebat, nisi quos cædes oppressit, urbe pelluntur. Fabritius ubi suorum effusam fugam uidet, equo admissio urbe egressus, fugiens Gallis sequentibus

Arnol. Ferroni de rebus in castra

in castra reductus est, seruatisque pacta mercede persoluta: etsi Valentinus Borgia magnam auri copiam Aubignio nequicquam pollicitus esset, si hominem aut interficeret aut sibi dederet, Iordanus Ursinus, quem ob fidelitatem toto bello exhibitam Galli fouebant, cum sponsor accessisset mercedis intra trimestre persoluenda, effecit ut mox liberaretur. Neapolis deinde recepta est sed paucis ante mensibus ingentem armorum machinarumque multitudinem Valentino Federicus uendiderat, contractis inde plusquam triginta milibus nummum aureorum. Federicus pactus est cum Aubignio uti à Rege acciperet certa annua uectigalia, annuumque sibi suisque stipedium. Cum se ille sponsorem adhiberet, aucherèque ex formula pacti suppellectile omnem posset, cum Aubignio literis in Galliam profectus est ad Ludouicum: non solum annuis illis uectigalibus stipendiisque donatus, sed locupletissimo etiam comitatu, quem ex suis conficere posset Gallico stipendio ornatus, multis quoque oppidis hortisque et domibus amoenissimis traditus: ob quæ identidem feliciter se regno adempto quam seruato respondit. Nec uerò temporaria fuit ea liberalitas: Regno etiam Neapolitano pulsas Gallis, idem cultus, idem honos, eadem ei premia reddita: consiliis quoque intimis à Rege adhibitus est: regioque more quasi regnaret, cultus. Filius arcem Tarentinam retinens, ea maluit Hispanos quam Gallos potiri. Circa id tempus Regia classis in Turcas ad Mitylenam expugnanda cum Veneta missa est: oppugnataque urbe arx munita praesidio expugnari non potuit, caesis aliquot Gallis frustra: obnitentibus ex treceris qui intercepti fuerant Thracibus missis ab hoste, ut in arcem peruaderent, uiginti eo peruenere, Galli Melum petiere: intercepte biremes aliquot hostium, quas Veneti adgredi ausi non erant. Italici scriptores culpam Gallis adscribunt: Gallica culpa in Venetos referunt, qui ante tempus ne monitis quidem Gallis, abierint.

Classi Gallicæ præfuit Philippus Rauestanus. Galli iam Neapolitanas res consecerant: unâque cura fuit reipublicæ constituendæ, quæ ut in bellis fluxa, parum stabat. Itaque iussu Regis in Senatum probi quinque uiri & iuris ciuilis scientia illustres, allekti: in quibus & Martinus Rixius, & Matthæus Afflictus, & Petrus Coardus, qui postea Præses fuit Lutetiæ. Accidit, ut cum casu in Leontis Tomacelli & Marini fratris domo cœnaret Aubignius, & super cœnam iniecta esset à Francisco Puderico mentio de Ioniani Pontani eruditione, ut postridie Pontanum accersitum multis muneribus donaret Aubignius: uelletque hominem iam senem honorifica functione ornare. At is uel uariationem rerum præuidens, uel otio senectutis consulens, modeste causatus senectutem, functione abstinuit. Calabria & Apulia ex fœdere in Hispanorum uenerat potestatem, iidem Tarētum acceptis peditibus A quitanicis, à Ludouico Armeniaco Nemorense, ad quem summum imperium Rex quasi ad Proregem detulerat, receperant. Ambigi captum est de aliquot oppidis. Matthæus Afflictus iureconsultus narrat ex his locis, quos Capitanatam & Basilicatam uocant, ortam primum controuersiam, hanc alij Capitinatā, olimque Normanorum & Græcorum temporibus Catapaniatam fuisse aiunt, quod qui ei præisset missus à Cæsare Constantino-politano, diceretur Græco nomine corrupto Catapanus, quæ uox contractis atque immutatis literis, uersa est in Capitinatam: quique Catapanus fuerat, in Capitanium. Addit idem Afflictus, initium dissidij ortum prius ex castro Rignani, quod Alexander & Lionectus Richardi nullo iu-bente suum esse contendentes inuaserunt. Vel ob oppidum promōtorij Gargani Dauniis attributum. Paulus Rosellus è Tripalda Hirpinorum oppidulo sub pacificatoris legationis specie uiolatus inducus à Consaluo eiectos Gallos ait,

Arnol. Ferroni de rebus

unde

unde exarsisse ira Armeniacum, ut erat contumelia impatientissimus. Consalvus ubi uidet se Gallicis copiis imparerem, cum Armeniaco uenit in colloquium ad fanum sacram Antonio. Consaluum & Hispani & Italici scriptores non inferiorem Furio Camillo, aut P. Scipione, aut C. Cesare faciūt: & plane uixebāt in eo studia rei militaris: nulla apud illum libidinum illecebra. Vtebatur hominibus fortissimis, eoque eos loco habebat quo se ipsum. Erant in homine industria quidam stimuli: in laboribus patiensissimus, in largitione profusissimus. Comprehendebat multos amicitia, tuebatur obsequio, idem edoctus uersare suam naturā ad tempus. Milites in officio liberalitate, indulgentiāque parum interdum retinere uidebatur: at eosdem mox, quasi uices alternas inter se essent pacti, ferocientes ita domabat, ut ad officium facile reuocaret. Suo opte ingenio, quod nulla doctrina excoluerat, presentium & imminentium casuum insignis aestimator, futurorum certissimus coniector. Incertis & obscuris, donec qualia essent deprehendisset, raro acquiescebat. In bellicis rebus quid moliendum, quo tempore imparati hostes intercipiendi, quā peruadendum, quā anteuortendum, noctūne an diu occurrendum: ubi in insidias precipitatus esset, quā euadendum, ita solers, praemeditata iam olim ut ei omnia uiderentur. At idem peruertebat facile omnia fidei fundamenta, ubi utilitatis speciem uideret, latebras periuriis suis facile quaerens. Nanque eas uirtutes simulatio perpetua, perfidia, nullus Deum metus, iurisdictioni contemptus praestringebant. Huius haec uox circumfertur: Telā honoris generoso militi crassiolem esse texendam, qua significabat, si quid in contubernio militari paulo contumeliosius dictum sit, id esse interdum dissimulanter interpretandum, ne leuibus ex causis temere ad capitata dissidia ueniamus: qua in re uidetur hodie corrupta disciplina mili-

*tatis. Is dum dat exigiturque ab Armeniaco iusiurandum, ut
 communia essent ea oppida de quibus ambigebatur, erige-
 rentur interea utriusque Regis vexilla, securo interea Arme-
 niaco totus ad belli cogitationes traductus est. Nam Ferdi-
 nandus Apulia Calabriaque non contentus, spe iam inte-
 grum Neapolitanum regnum hauserat. Literis autem ad-
 monebat Consaluum, sereret belli undique occasiones. Itaq;
 mox cictus Gallis, & Capitanatam, & Basilicatam uio-
 lato fœdere recepit. Hic quum Armeniaco homini & acri
 & uehemēti, quasi quasdam contumeliæ faces admouisset,
 non tulit ille contumeliam, eductisque Gallicis copiis Hi-
 spanos instituit coercere. Nactus autem palantes & disper-
 sos, pluribus uulneratis plures captiuos abduxit, tota etiam
 Apulia exacturus Consaluum. Itaque cum lectis copiis in
 Brutios Aubignium miserat. Addunt Hispani scriptores,
 Consaluum dum se Baroli continet, ad singulare certamen
 Armeniacum prouocasse, cum pugnam detrectasse. Itali
 scriptores, saepe prouocatum ab Armeniaco Consaluum ad
 præliū aiunt respondisse, se non ad prouocationem ferociē-
 tis hostis, sed ex occasione captata rationēque prius inita,
 bella capessere solitum: quoque magis mirere, per præconem
 prouocatum aiunt. Deliberatum est de tota belli ratione, cū
 se iam Consaluus Barolum loco munito recepisset. Erant in
 consilio Gabriel Alegrius, Iacobus Chabancus, Palicius,
 Ludouicus Darsius, Castellio Formantius, Bartholomæus
 Chandius, Thomas Monferratus, Matthæus Aquiuanus,
 Mondracus & Torsius: multis dissentientibus, & oppu-
 gnandum Barolum suadenibus. Itum in eam sententiam
 ut bellum protraheretur, occuparetur undique loca munita,
 ea præsidiis firmarentur, Armeniacus obsideret Barolum:
 daret operam ne commeatus inferretur. Iam Aubignius
 Consensia recepta, Brutiorum oppida & munita loca par-
 Arnol. Ferroni de rebus tims*

tim armis, caeso Hispanorum praesidio, partim uoluntaria deditioe hosti extorserat. Hispani Barolo erupentes assidue leuibus praeliis cum Gallicis equitibus congregabantur: quo factum ut diripere multa oppida properatim Armeniacum, à progressu hostes facile arcerent. Conuenerat inter Armeniacum & Consaluum, ut pacta certa mercede captiui utrinque ad suos redirent: Ea comitate factum, ut ultro sese Hispani Gallique cauillis impeterent. Accidit quodam die ut certare uellent Hispani quasi publico duello cum totidem Gallicis. Armeniacus, qui ea contentione acui suorum animos uideret, non detrectauit certamen. Placuit utrinque undecim deligi. Tranſi locus delectus, quē Veneti ex fœdere occuparant. Itali scriptores narrant sex horis continuò pugnatum. Inclinante uictoria in Hispanos, à Torsio, Mondraco, Petro Baiardo, Arturo, Oliucrio Cabanaco elusos Hispanos: Hos enim septos aliorum equorum corporibus, Hispanorum impetus sustinuisse, cum Hispanorum equi olfactu necatorum aliorum equorum commoti, Hispanos equites excuterent. Venetos iudices consultos utris uictoriam addicerent, iudiciū ampliasse: ita ueluti cōperendinato iudicio utrosque sibi uictoriam arrogasse. Symphorianus Campegius narrat septem Gallorum equis occisis, Baiardū & Torsium ita restitisse Hispanis, ut in fugam uersos reliquos fuga sibi consulere coegerint. Narrat autem quinque Italos adiunctos à Consaluo sex Hispanis equitibus, cum totidem Gallis congressos pro uictis publice habitos, quantumuis Veneto iudice iudicium ampliante. Gerebatur ita bellū, medio ut in praelio uictus parceretur: captiui honestis condutionibus liberarentur. Accidit ut Petrus Baiardus, tumultuaria in pugna uulnerato Alphonso, quem alij Allosum uocant, alij Aldonsum Sotomaiorem, captum abduceret, neque aliter quàm Gallos commilitones apud se ha-

beret, eaque adhiberet fouendis uulneribus quæ adhiberi in ea rerum penuria possent. Is redditus pristina ualitudini palam Terralium uti inhumanum & uilem habere, dicta factaque eius eleuare, ut plane uideretur illius existimationi & dignitati illudere: deniq; cum acuta febre laborare Baiardum nosset, ad certamen singulare hominem prouocauit. Baiardus morbo recreatus conditionem auide arripuit. Obsignatis ab utroque tabellis conuenit, si quis è Gallis aut Hispanis impediret prætextu ullo, ne uictor in uictorem lege ageret, ut is tamen captiuus abduci posset, non secus atq; si armis superatus esset. Ea lex ab Alphonso dicta, quasi equitum Gallicorum uim superato Terralio metueret. Congressi ambo cum essent, primo ictu uane in cassidem impacto ab Hispano, cum id uitaasset Baiardus, ipse in collum hostis gladio adacto quum armato hoste longius aberrasset, tertio demum per iugulum uirtata lorica adacto necauit Hispanum. Alphonsus qui equitatu ualidum Baiardum sciret, pedestrem pugnam maluerat. Caso arma Baiardus non ademit. Hispanis sepeliendum dedit: aut si hi impendium sepulturae recusarent, ultro sepulturus. Hi, cum uictus esset illustri familia, laudato Baiardo gratias egere, abducto ad sepulturam corpore. Exteri scriptores narrant bis congressos Gallos cum Italis & Hispanis: priore congressu incertam uictoria, altero congressos Italos cum Gallis superiores euasisse. Vagabatur inde Gallicus equitatus adeo libere per Apuliae campos, ut Armeniacus præconis uoce diserte pecuariis imperaret, pecus deducerent in late patentem Cerignole campos, se curaturum ne quid his damno fraudiue sit. Id ille palam edixerat, gnarus Consaluum fraudi locum inuenturum, educturumque suos quasi ad paratam prædam: parte uerò alia Gallicum equitatum emitti per Palicium & Torsum iubet, quasi Canusium, quò sese Petrus Nauarrus cum Arnol. Ferroni de rebus ualido

ualido Hispanorum praesidio receperat, oppugnaturus. Cō-
 saluus occulte prima uigilia suis emissis, partem equitatus
 mittit ad praedam intercipiendam ad Campos Cerignola:
 partem aliam ualle ima collocat, ut ex insidiis praesidio Gal-
 lico, quod pecora tuebatur, occurreret. Inuolant Hispani e-
 quites in pecora: Praeda onusti inde sese proripere parant.
 Galli qui praesidio relictī erant, impetu facto in fugā passim
 eos coniciunt. Simulabant hi fugam eo effusius, quo matura-
 rius in insidias eorum qui abditi essent, incurrerent. Ceden-
 do quidem sensim impetus Gallorum sustinebāt, donec ad
 uallem qua latebant Hispani, pertracti sunt: Inde exorti
 Hispani integris uiribus & recentibus equis, fatigatis Gal-
 lis se circumfudere: multos interclusos & interfecere & ce-
 pere. Redeuntes & uictoria insolescentes nactus Palicius è
 Canusū simulata obsidione rediens, sparsos & incondutos
 sine ordine ita cecidit ut praeda extorta potiretur, & capti-
 uos liberaret. Iacobus uerò & Theodorus Boccalus & Lu-
 douicus Gordus cum aliquot Hispanis equitibus ita acriter
 pugnabant, ut facile aequari potuerit certamen, nisi reliqui
 fuga sibi consuluissent. Vulnerato Didaco & Boccalo, capti
 illi cum flore equitatus hostilis in castra perducti sunt. Alij
 scribunt à fortuna partem iam praesentemque Hispanorum
 uictoriam interpellatam, dum casu Palicius uere è Canusio
 reedit, & praeda onustos hostes dissipat: ut ipsa fortuna qua-
 si eos obiecisse Gallis uideretur, ut fortè multa eueniunt quae
 non audeamus optare. Armeniacus equites, prout cuiusque
 opera fuerat, & ante omneis Palicium, Toisium, Terralium
 collaudatos praeda donat, insignibisque donis: & cum ro-
 bore exercitus ad Baroli mania progressus est, ultro Con-
 saluum ad pugnam prouocans. Cum pugnandi copia non
 fieret, agris quacunq; incedeabat populatis, oppidis multis
 castrisque expugnatis, magnam uim praeda trahens ad Ca-
 gestus Gallorum Lib. III. H ij

nusium oppugnandum pergit. Canusio praeerat Petrus Nauarrus, magna apud suos authoritate, quasi rei militaris peritissimus. Erant & cohortes aliquot à Nauarris Hispanisque ab eo delectae. Consalius territus antea Paliciu aduentu simulato, eò prius Paulum Collium cum ducentis submiserat: eò perferuntur machina bellica, & alius omnis apparatus oppidorum oppugnandorum. Et Galli quidem strata murorum parte tormentis, Thoma Monferrato cum Aquiano peditatu urgente, uarie Nauarrum & oppidanos terrebant. Nauarrus & Collius pro dirutis alios muros reficiebant: hoc primo secundoque die impigre. Indies deinde pauciores, uel pilis plumbeis necati, uel uigiliis confecti, segnius uim arcebant, Gallis in magna copia peditum succedentibus aliis in locum aliorum. Quarto die cum admotæ essent machinae, Collio ex urbe egresso, pollicenti que, si conditiones haud iniquæ offerantur, cessurum oppido Nauarrum, missus est Thomas Monferratus ad eum, monuitque hominem ne uim ultimam experiri uellet. Deditio facta his legibus ut Nauarrus signis militaribus expansis, tympanisque pulsantibus incolam cum exercitu, uulneratis quoque per Gallicos equos in castra perductis, emitteretur. Palicius ne tam liberali conditione emitteretur suadebat: ui oppugnaturum se uno die recipiebat. Alegrius conditiones eas specie amplas, re inanes aiebat. Condonandum esse aliquid Nauarro, qui ueretur ne quid sibi de pristina gloria deperiret. Potirentur modò Galli Canusio, magnifice ille ad suos rediret: uictum tamen & oppido spoliatum rediturum: satis ea hostem deditioe remissurum spiritus, compressurum animum, seducturum arrogantiam. Ita Galli Canusio potiti sunt. Eo terrore percussis hostibus, Cerignolâ recipit Monferratus, Formatius Quadratam, Rubos Palicius, Alegrius Fogiam, Sipontum Baiardus, Altamuram Ludouicus DarArnol. Ferroni de rebus sius,

fuis, Fanum Georgij Săctocolumbanus, Giracium Galiotus
 Genolacus. Eodem terrore Galli Iapygiam, Messapiā, Pleu-
 ceriam, Salerinos uniuersamque Apuliam sui iuris fecere,
 exceptis paucis locis. Aletium, Calatanam, Rudias, Oriam,
 Mottulas, caesis qui in praesidio erant Italus & Hispanis, mi-
 liti diripienda dedere. Castellanetum, cum sese ciues Galli-
 carum semper fuisse partium profiterentur, uoluntaria dedi-
 tione acceptum. Conuersani quoque in uerba Gallorum iu-
 rantes in fidem recepti sunt. Eodem tempore Ouetanos, qui
 praesidium Hispanicum expulsis Gallis receperant, à Lu-
 xemburgo expugnatos diripiendosque militi datos prodi-
 dere. Paucis ante mensibus uenerat in Galliam ex Hispania
 rediens Philippus Maximiliani Caesaris filius. Is &
 Ferdinandi soceri nomine, & Maximiliani patris, Regem
 Lugduni agentem inuisit: & cum pacis mandata habere se
 à socero diceret, benignissime auditus est: prius enim aduen-
 tus sui spem faciens, uenturum sese pacis stabiliendae causa
 scripserat. Hac palam. Clā uerò cum Maximiliano patre a-
 gebat, ut Germanorum tria millia ad Consaluum mitterentur:
 nam horum robur Consaluus Heluetio peditatu opponere decreuerat.
 Clam quoque naues parabat Ferdinandus, quas Hispanico peditatu
 instructas Barolum mitteret. Accidit ut quo tempore Philippus
 sequestrum se pacis profiteretur, eo per Aubignium de rebus
 Apuliae Rex fieret certior, atque ut erat in submittendis
 undique exploratoribus callidus, per Ioannem Dalburgium Pontificem
 Vuormatiensem admoneretur de delectu Germanorum qui
 Consaluo mitterentur. Ipse Philippus ea erat prudentia, ut per
 delectos homines industrios à Belgis undique submitteret, qui
 sese in multorum familiaritatem insinuando, omnes rumorum
 uentos colligerent, atque exciperent: pellicerent etiam
 uel gratia uel liberalitate Gallos ut eorū consilia nota habe-

ret. Per hos certior factus non ignarum esse Regem occultorum consiliorum, ueteri cepit ne uelut simulator à Rege retineretur, aut idem sibi usuueniret quod Ludouico XI. Gallorum Regi, qui sese Perona in fidem arbitriūque Caroli Burgundi contulisset. Itaque cum Rege collocutus, alienæ culpæ ne reus haberetur orabat: se quidem ea mandata pacis quæ accepisset à socero, afferre: si quid ille clam moliat, ignorare. Rex qui etiam metum Philippi per suos explorat, eo nomine uacuo animo & soluto esset, orat. Ne tamen ignarum se fraudis, atque adeo caudicem & fungū qui illi crederet, putaret, fabella hac metum eius elusit: Compilatum (ait) à furibus fanum, diem dixit foribus, quippe quæ irrupentibus illis additum præbuisset, nec pro fano satis fideliter excubassent. Tum fores, iniquum esse aiunt se in iudicium uocari, quæ tecebrata & conuulsa uix tandem partuisset: prius uerò fanum ipsum accusandum quòd fures ingressos receperit, tulerit diripientes, & præda onustos emisit. Sunt qui scribant multò antea præuidentem hæc Philippum, non nisi prius acceptis obsidibus in Galliã uenisse. Armeniacus rursus Barolum ad mouet copias, per caduceatorem prouocans Consaluum ad pugnam. At is loci munitione confidens, pugnam detrectauit. Cum autem uideret Canusium redire Gallos, præmissumque peditatum & bellicas machinas, Iacobum Mendocium, summo apud Hispanos loco hominem, qui cum flore equitatus abeuntiū extremum agmen carperet, emisit. Versa est equitatus Gallici pars Alegrio duce in Hispanos, nec uelocitas eis quibus concurrere mos est, Gallis stabili pugnae assuetis, proderat. Ita pluribus uulneratis, duobus necatis Hispani equites ad suos se recipiunt: urgere Gall. instare fugientibus: Mendocius suis reuocatis fortiter prælium instaurare. Sed cum cohortes aliquot hostiles expansæ in alas utroque latere Gal-

los dimicantes inuasissent, & Fabritius Columna cum ala integra subsidio Hispanis uenisset, multis uulneratis despōdere animos, ac sese inde Galli proripueret. Neque enim prēmīsus antē alius Armeniacus auxilio eis esse poterat. Aucti sunt Hispanis animi felici eo successu. Captiui aliquot è Gallis abducti sunt, inter quos Carolus Motta, quem captiuum de pugna successu procaciter differentem, & Columnen. sium Italarumque uires extenuantem, causam dedisse uolunt singulari certamini, quo totidem Gallos totidem Italis congressos uictos Italicī scriptores referunt, Gallicus dissentientibus. Nanque incerta utrosque uictoria rediisse uolunt, cum omnes prater legem dictā stadij finibus impetu equorum euecti sint. Apud Castellanctum Petro Nauarro, qui uicino Tarento præerat, oppidanos commouente, non diu quies Gallus fuit. Dum enim Lanins & precio spoliari se, & arcte publice uenum exposito uociferatur, Galli qui in præsidio erāt, quibus præerat Christophorus Aubrius Raderayus, submissis à Nauarro Hispanis, nocte intempesta ab hospitibus uno eodēque tempore comprehensi sunt, & equis & armis spoliati turpiter oppido eiecti. Aubrius ita eiectus cū perfidiam Castellanetium uindicandam suadet, faciliè Armeniaco homini & acri & uehementi persuadet, properet ad uindicandum tetrum facinus. Marius Aequicola & Ioannes Monferratus dissuadebant Armeniaco ne quid se commoueret, faciliè in tempore daturus illos pœnas perfidiæ. Ipse si se subducat cum robore exercitus, non sibi defuturum in omnes occasiones, intentum Consaluum, quin aut Rubos aut Altamurā aut Fogiam mox aduolet. Armeniacus Castellanctum aduolat, ut exarserat ira & stomacho: & quindecim nummūm aureorū millibus. quæ ciues pro expianda ea perfidia offerebant, contemptis, ad motis machinis muri partem sternere incipit: at arcto

adhuc ad irrumpendum loco, cum mora impatiens immitteret undiq; Gallos, oppidanis & Hispanis, quibus ex imarum desperatione animi acuebantur, haud impigre resistentibus, suos reuocat, strata maiore parte muri uiam suis postea factururus. Hæc cogitantem terret eques Gallicus Mericus Guarnertus, nuncians ni Rubos contendat, actum de Palicio & oppido. eò enim cum totis copiis Consaluum è Barolo progressum. Itaque retro unde uenerat, Rubos Palicio opem laturus contendit, sed instructo exercitu: iam enim assuetus Hispanicis insidiis, ne dispersi Galli à leui hostium equitatu exciperentur metuebat. Hactenus ita rexerat res Gallicas Armeniacus ut fortitudinem Hispani, misericordiã uicti, fidem socij perspexisse se faterentur. Alegrius uel imperium eius perosus, uel Apulorum commotus sermonibus, qui parum abstinentes familiares esse Armeniaci querebatur, non desinebat aperte figere maledictus Armeniacum: pertinere hoc ad existimationem Gallicæ existimationis palam aiebat, ut aut Armeniacus eis uteretur quos abstinentis præstaret, aut si spe amicitie deceptus esset, missos eos faceret: nihil interesse prædaretur ne Armeniacus, an eos secum duxisset qui ueluti in prædã inuitati pro emissariis habeantur. Cum autem iactitaret spe prædæ & pecuniæ maioris consequendæ retentas Gallicas copias ad Castellanetum, uir acer ingenio augebat atrocitatem eorum, quæ dicebat, uultu truci, cum accis Gallicas copias, Rubos receptos, Palicium oppressum & fœdissime desertum ingentis pecuniæ uana spe consequendæ quereretur: & hac atque illac uolitantem Armeniacum, qui tardus sit & parum efficax, ardentibus Gallis pugnæ copiam non facere: distractos tandem Gallos pro prædã hosti præbiturum: ipse ita sentiet posterius, cum satis feriatum cessatione torpere Gallum agnosceret. Hæc delata ad Armeniacum, uarie hominem affecerunt: repositurus

" turus tamen alio loco Alegrio, publicè tantùm edixit: Quo
 " in exercitu Imperator rumoribus vulgi exagitetur, nihil esse
 " salutare. Nihil esse quod sibi inuidiam paret ex familiarium
 " sordibus: tãtum eos abesse ab auaritia & rapinis, quantum
 " eum ab abstinentia: se tandem aliquando pro istis dictis &
 " factis Alegrium ulturum, ut ne impune illuissse in se uidea-
 " tur: interea curet uterque suum negotium. Alegrium quasi
 " bellicis negotiis, molestis & operosis implicatus sit, mox
 " quærere quo defungatur ruiturus, talibus curis. Se, quod sit
 " imperatoris munus, daturum operam, ut bene gerenda rei
 " occasionem eis præbeat. Multis bellis didicisse quando pu-
 " gnandum sit. Nõ ita facile reprehẽdenda Imperatorũ con-
 " silia, quæ omnibus patere non debeant: pollutam & uio-
 " latam disciplinam militarem insolentia Alegriũ, cui satis esse
 " debeat si in tempore recte pareat. Nec si quid ipse secutus sit
 " non uideat, idcirco minus existimare debere, se nihil nisi
 " summa ratione fecisse: Quibus de causis Castellanetũ pro-
 " sectus sit, Alegrio non esse reddẽdã rationem Verba eius,
 " uerba dum sint, se laturum, ne quid priuata ea contentione
 " res hostium superiores sint: ceterum ubi in præsens certamẽ
 " ueniendum sit, facta uerbis potiora futura. Interea Con-
 " saluus cum quinque millibus peditum, equitibus trecen-
 " tis (nam celeriter è uicinis locis præsidia Hispanorum &
 " Italarum eduxerat) Nauarro è Tarẽto euocato, castris pro-
 " pe Rubos positis, ad motis machinis, in tres partes copias
 " diuisit, ut una semper pars, quiescentibus aliis duabus, op-
 " pugnaret urbem. Anceps diu prælium fuit. Palicius urbem
 " tuebatur cum centum Gallicis equitibus, unã cum Amadeo
 " Sabaudiano. Chabaneus, cui Curtuno cognomen, unã cum
 " Arturo Oliuero trecẽtos pedites partim è Narbonensi pro-
 " uincia, partim ex Aquitania celeriter circumagebat, ut subi-
 " re Hispanis murum præ incidentibus telis facile non fuerit.

Nouem horis cōtinuis, qui Paliciū res gestas Gallice scripsit, narrat pugnatum, equitibus Gallicis unā cum Palicio pro uallo fortiter obsisteribus. Cōsaluus ubi animaduertit paucitate oppugnantium æquari certamen, Italos milites plūbis a neis fortissimum quemque è Gallis impetere iubet: simul integras copias submittit. Vulnerati sunt & Palicius & Curtonus & Arturus. Hispani alij per ruinas strati muri, alij scalis ascensum parant: aduersus quos acerrime & Gallici & Aquitanici pedites concurrunt. Hostes & numero & uiribus superiores partim per semiruta, partim scalis, tam multis pilarum plumbearum ictu necatis, transcendere. Ita Rubos Hispani recepere. Ex peditibus constat omnes aut necatos aut uulneratos: equitum maior pars uulneribus quoque cōfecta. Palicius & Amadeus Sabaudianus, & Arturus Oliuerius & Curtonus capti, latis Hispanis, qui pro Palicio, Armeniaco sese potitos existimabāt: Atque ita cōfectum bellum unius urbis expugnatione. Rubos uictores permissu Consalui diripiūt. Reuocauit inde medio ferè die milites Consaluus, cum attentari agnouisset earum mulierum pudicitiam quæ ad aras cōfugerāt. Eas Barolum perductas, non contumeliæ exemptas, sed libidini ducum reseruatas apparuit. Expleti libidine Hispani, eas tandem emisere. Apparuit imparatum Palicium, cum custodes parum suo munere fungerentur, oppressum: multis tamen horis acriter dimicatum omnes consentiunt. Reposcente interea Armeniaco captiuos ea mercede, qua conuenerat inter eos initio belli, idque conceptis uerbis, si quis se sciens periurio contaminaret, satis ostendit Consaluus se fidem utilitate metiri: iusurandum & deos pro nugis habere. Palam enim, uiolatas prius à Gallis inducias querebatur: clam, his redditis, labare rem Hispanicam aiebat. Itaque equites excepto Palicio & Curtono longa diuturnaque cu-

stodia asseruauit. Pedites prius curatos, crudeli exemplo remigibus Hispanicis myoparonibus adiunxit. Inde cum redisset Barolum, & Armeniacus haud longe à Rubis abesset, Castellanelorum perfidiam identidem accusans, quæ factum esset ut serius adesset, ita consilia bellica disposuit ne quid nisi exquisitis omnium sententiis moliretur. Accessit huic uulnere recens terror. Nam Casarem Borgiam Valentinum iam fidem cum fortuna mutasse ferebant: & qui omnia Regi quem Mediolani inuiserat, receperat, ex auctoritate exercitu uana simulatione promptissimos quosque è suis ad Consaluum ire passus est. Recreauit spes Gallicas Aubignij interea uictoria, rebus cognitis quæ ad Rubos erant gestæ. Is cum sciret Hugonem Cardonium è Messana Rhegium soluisse, & fuso Iacobo Sansseuerino, & Didaco Ramiro, qui à Francisco Harcurtio ad Terinam obsidebatur, liberato. Terina quoque direpta, ne iterum Gallis prædæ esset, uideret longius progressurum, disquirere cœpit quo pacto ferociam eius contunderet. Erant cum eo Claudius Grinianus (hunc alij Grinium uocant, prodisseque uolunt è familia Iacobi Brimeci Grignij, qui olim nobilitatus sit animi excelsi & inuicti magnitudine, eoque nomine à Philippo Burgundiæ Duce inter equites uelleris aurei adscriptus) & Franciscus Malherba è Belnensium nobilitate, eorū qui Aureliis uicini sunt, pingueque solum & uliginosum incolunt, pedites Aquitanos & Heluetios, qui M. octingentorum numerum explebant, Malherbæ committit: ipse equites cum Griniano, qui quadringenti erant, partitur. Fixerat Hugo castra ea planicie quæ à Terina prospicitur. Aubignius explicat mox late equitatum, uti hosti terrorem incutiat, neque paucitate copiarum animaduersa, audacior euadat. Dextrum cornu Honorato Besemiano & Alphonso Salernitano, quasi in Lunæ gyrum gradientibus cõmittit Gestis Gallorum Lib. III.

tit: Læuū Griniano cum paucis cataphractis equitibus, maiore uerò parte leuis armatura: Media ipse acie graditur, robur cataphractorum equitum ita ducens, ut Salernitano & Besemiano facile iungi posset. At Malherbam apertissime ad Helueticorum phalangem & peditatum Aquitanicum, qui sagittis perite emittendis ualebat, unà leuis armaturæ equitibus adiunxerat. Hugo quoque Cardonius cum detractionem pugne, fugæ comitem esse uideret, nondum cõmunitis castris, sese ad certamen accingit, Emanueli Benauidio cõmittit dextrum cornu, Theodoro Triuultio læuam, partitis inter eos Siculis & Italicis Hispanisque equitibus: in media acie aduersus Aubignium subsistit cū cataphractis Aragoniis equitibus, quorū alius aliquot ueteranis iam pridem exacto Neapoli Mompēserio utebatur: pedites Hispanos & Siculos Antonio Lauæ committit, homini eousque belli cupido, ut tum demum ea hora se felicem diceret, cum ostēdendæ Hispanorum uirtuti occasio pediti Hispano daretur aduersus Helucios & Gallos tot uictorius præferoces, demptōq; hoc fulgure Gallici nōminis circumlaturam ubiq; Hispanos atma iactitaret Congressi utrinq; acriter pugnant, eaque celeritate ab utroq; cornu procursum, ut machinarum bellicarum opera inutilis fuerit. Hugo ipse ante equo insigni uectus, exemplo suo satis suos hortabatur. Aubignius ubi æquari pugnam uidet, Griniano imperat uti expansa ala in transfuersos Hispanos Siculosque pedites incurrat: Is celeriter inuectus uarie pedites dissipat. Is terror obiectus hosti Malherbam impulit, ut magno impetu Helucios & Aquitanos extruderet, qui perculsis hostibus instantes, pedites in fugam uerterent. Hugo, quum equitibus labarent animi, ita acriter obfistebat, ut quosdā è suis prehēderet, & aduersos in hostē uerterit. Tum uelut redintegrata est pugna. At Aubignius cum ala cataphractorum Scotorū

ita se intulit, ut pulsī loco hostes perturbatis ordinibus in fugam uersi sint. Ita undique fuga facta. Galli multis stadiis fugiētes persecuti sunt, multis in itinere & caesis & captis, dum incautius per montium angustias euadētes confectantur. Grinianus necatus est: Aubignius uix uno atque altero stipatus (omnes enim in prædā intenti hostes sequebantur) facto impetu ab Hispanis aliquot equitibus captus est, nec agnitus: mox tamen opē ferentibus equitibus aliquot Gallicis & Italicis, qui Salernitano militabant, ad unum caesis Hispanis liberatus est. Ferunt iugulum Aubigniū iterū atque iterum ab Hispano equite petitū, sed Ioānis Stuardi Albanicæ reguli, uix dum adhuc pubescentis, opera, qui reliquos celeriter ad opem ferendā euocarat, seruatum. Relata quindecim uexilla militaria: capti M. trecenti, mille caesi. Galli supellectili omni impedimentisque hostium sunt potiti, & Hispanicis equis ducentis, quorum iacturam grauius Cardonius tulit. Is sese proripuit in locum altum, cui Bubalinæ Mottæ nomen: locoque diffusus longius in Sicilia rediit. Aubignius mox Mottam Bubalinam, dedētibz se oppidanis, & Pentadactylum Locrorum oppidum uē expugnauit: & quia hyems instabat, dimissis in hyberna copiis, Armeniacum mox certiozem facit de uictoria adeptam. Elato autem Griniani defuncti corpore ad Bubalinam Mottam, militari pōpa & captiui Hispani & relata ex hostibus uexilla feretrū præibant. Ita illius funeri iustus magnifice solutus, reliquisque equitibus, decursiones quoque militares habitæ. Simul cum Griniani corpore elata quoque sunt aliorū corpora. In his quinquaginta equites fuisse notissimæ uirtutis: pedites centū. Aduenerat paulò antea Petrus Summuntius (in quo erat summa eruditio, & cum eruditione iunctus urbanitatis lepos) ad salutandum Aubigniū: isque precibus illius hac funebri oratione fortissimorū uirorū exequias celebra-

„ uit: Maxime uelle proceres, uiuum potius Grinianum quã
 „ mortuum, reliquosque fortissimos cõmiliones cãfos, lauda-
 „ remus: sed quoniam ita natura comparatum, ut corpus flu-
 „ xum, animum inmortalem nacti, euocãte Deo Opt. Max.
 „ corpus humo, animam calo tandem aliquando reddamus,
 „ enitendum est nobis ne ulla posteritas memoriam fortissi-
 „ morum uirorum inobsurare taciturnitate nostra possit, quã-
 „ doquidem uita defunctorũ in uiuorum quodammodo sita
 „ est memoria. Atq; ut omittam & genus & auos & pro-
 „ auos (hęc enim ut splendidissima sint, ita aliena sunt, maio-
 „ rum sunt nostroru) Grinianum ipsi semper scitis apud suos
 „ charum, apud principes magnum, apud uos summa bene-
 „ uolentia fuisse. Missus prima militia ad Cordeum, omnem
 „ exercitum in se conuerit. Haud facile discerneres militine
 „ an Cordeo charior esset: neque Cordeus alium quenquam
 „ deligere solitus ubi quid promptissime agendum esset: neq;
 „ milites alio duce plus confidere. Qua quisque maxime ra-
 „ tione alliciendus esset, unus omnium callebat. Cum Carolo
 „ uerò Rege huc profectus, uirtute, assiduitate, consilio, tanto
 „ Regi acceptissimus fuit. Multa præterea eãque præclarissi-
 „ ma, ad singulare enim factum properat oratio. Meministis
 „ enim proceres, meministis qualem operam Regi Aubignio-
 „ que toto hoc bello præstiterit. Vidistis nobilissimum homi-
 „ nem militaribus armis oneratum, humilitatem, fatigatis
 „ nocturnis uigiliis quiescere. Meministis qua uos ille libera-
 „ litate fouerit: meministis ut idem primus quidem prælium
 „ lubenter inire solitus sit, postremus commisso prælio exce-
 „ dere. Nunquam hominem ab instituta animi magnitudi-
 „ ne, auaritia ad sordeas uillas reuocauit, non libido ad uolu-
 „ ptatem, non amœnitatis ad illecebras. Quid cõmemorem fa-
 „ ciles priuatorum ad eum aditus? liberas querimonias? ut
 „ miles eum pro commilitone; socũ pro fratre, exteri pro pa-

„ trono passim haberent. Nam humanitate quidem tanta fuit,
 „ ut difficile sit dictu, utrum hostes magis fortitudinem eius
 „ roburq; ueriti sint, an clementiam superari amarint. Hæc qui
 „ uidet ab aliis neglecta, facile intelligit quantum in homine
 „ & nobilissimo & opulentissimo laudanda sint. Nanque ut
 „ grauius ferri, maiorique dedecori haberi uideamus uerrucas
 „ in facie, quam nauos & luxata alia membra quæ regun-
 „ tur: ita ob eam quam de nobilissimis hominibus reliqui cõ-
 „ cepere opinionem, quasi de iis qui reliquos uirtute uincere
 „ debeant, minima quæque eorum uitia morosius obseruan-
 „ tur. Tali indole Grinianus ereptus est nobis (ut Mars fortè
 „ quemque pignerari solet) dum fugientibus hostibus instat,
 „ & subducta casside quo statu res sint nostræ explorat: sed
 „ ita occubuit, ut multis prius hostibus & uulneratis & cæ-
 „ sis, uictoriam nobis nobilissimam reliquerit, Quamobrem
 „ fortissimi milites, celeberrimus exequias tanti uiri: Celebra-
 „ turi uerò sumus optime, si illius exemplo nitamur semper
 „ ad optima, si ille nobis exemplar sit, si eius fortitudinè, ma-
 „ gnitudinèq; animi imitemur, eius abstinentiam censuram
 „ nostram esse putemus, fortunatamque mortem eius nobis
 „ persuadeamus, quæ naturæ debita pro patria potissimum
 „ est reddita: persoluisseque cum naturæ debitum, quæ ei usu-
 „ ram uitæ dederat, tanquam pecuniæ; nulla præstituta die:
 „ confecisseque iter iucundum, quo confecto dum diuorum
 „ consortio fruitur, nulla reliqua cura, nulla solitudine anga-
 „ tur, emissumque è custodia & leuatum uinculis in æternam
 „ domum remigrasse. Feramus ipsi æquisimo animo eius mor-
 „ tem, quem uirtutis perfectæ perfecto functum munere ui-
 „ demus: cui telis hostium interempti uitæ socia uirtus, moris
 „ comes gloriæ adfuerit. Ac si præceptos illi aliquot annos;
 „ præcisas potius fortè aliquot horas doleamus: id tamen wi-
 „ mentem nobis ueniat, tam splendide & integre uitam an-

.. seactam id perficere ut satis superq; uixisse uideatur. Cuius
 .. fortitudinem si perpenderitis, rationibus subductis intelli-
 .. geris, si desiderium Aubignū & fortissimi cuiusque intue-
 .. mur, fortissimū uirum Grmianum parum uixisse: si ad eariū
 .. rerum quas gessit magnitudinem, satis uixisse: si ad fortunæ
 .. uarietatem & commutationem, nimium diu uixisse: si ad
 .. memoriam rerum præclarissime gestarum, semper uicturum
 .. esse. Atque ut angustissimus eo nomine quod fortissimi uiri
 .. cogitationes & actiones medio in spatio fractæ sint & cor-
 .. ruerint, isque ipse antè in ipso cursu obrutus quam portum
 .. conspexerit: consolari tamen haud leuiter debemus, cum ex
 .. hac tanta rerum perturbatione in feliciorē uitam migrasse
 .. hominem uidcamus. Cuius fortissimi manes ita conque-
 .. scunt, ut æterna omnia, secunda, tranquilla Dei Opti. Maxi.
 .. ope adepti esse uideatur. Iam hyems in exitu erat, cū Hugo
 Cardonius reparato exercitu, missis etiam quinque homi-
 num millibus à Ferdinando, auxerat exercitum, ut iam ad
 octo hominum millia in armis haberet. Siculus Cardonius,
 Hispanis præerat Ferdinandus Andrada belli peritissimus.
 Aderat & Ioannes Cardonius & Alphonsus Caruailus,
 & Emanuel Benauidius, & Antonius Læua. Aubignius
 superiores cum non ignoraret hostes numero militum, con-
 fessus tamen ueterano milite, & frustra toties expectans à
 Rege auxilium, aliam rursus belli tentandam sibi persuasit.
 Itaque facturum hosti pugnandi copiam, ex Gioia oppido
 copias educens, in campos uicinos progressus est. Primum
 agmē ipse sibi sumpsit: secundū Honorato Sansseuerino, ter-
 tiū Alphōso Salernitano tribuit: Malherbæ pedites cū ma-
 chinis bellicis cōmisit. Apud hostes in dextro cornu Ema-
 nuel, in sinistro Caruailus, in media acie Hugo Cardonius,
 sequente Læua cum equite & pedite Hispano uetere. Ade-
 rat deinde cum recentibus copiis Andrada. Aubignius cum

Emanuelis cornu cōcurrit, ita acriter ut pulsi hostes iam ter-
 ga darent. At cedentibus mox adfuere Cardonius & Le-
 na: turbatisque equis uir uiro congregiendi ferè ex equestri
 pedestre certamen reddidere. Anceps erat, utrinque multis
 cadentibus, certamen, nec ulli fugæ consilium tentaturi ui-
 debantur. Franci eminus hastis, Hispani cominus paruulis
 succincti gladiis in hastatos inuolabant, ordinésque pertur-
 babant: ac quanquam ita peruasissent Germani, qui unà cū
 Aubignio erant, perturbatæ ut cohortes Hispanorum uide-
 rentur: illi tamen ita celeriter undique circumagebantur, ut
 ipsos Germanos frangerent, cominus gladiolis in eos inue-
 cti. Tandem hostes sæpe & multum cogitantes, qua fronte
 acieque densa, cū numero uincerent superessentque inte-
 græ copiæ, Aubignū equitatum nimis tenuē & ratum im-
 pellerent, Alphonsus Caruailus sinistrum cornu circumdu-
 cens ita in Aubignium, cuius equitatum in angustum locū
 coactum uidebat, inuectus est, ut faciliè pepulerit labore &
 uulneribus fessos. Inde dissipati Aubigniani equites, &
 quæ quisque potuit, inde sese effusa fuga proripuit. Aubi-
 gnus ab hostibus interceptus, suorum cuneo in equum re-
 latus est. Alphonsus Sanseuerinus, cū tardius Aubignio
 opem ferret (nam iam hostes peditatum quoque Gallicum
 dissiparant) à Ferdinando Andrada fugatus est. Honora-
 tus Sanseuerinus, ne tentata quidem pugna, quasi serū esset
 auxilium, cū fugæ comes esset Alphonso, unà cum eo in-
 terceptus & abductus est. Aubignus Gioliam, inde Angi-
 tulam sese proripuit. Andrada & Cardonius celeritate ui-
 ctoria usi, Angitulam mox expugnant. Aubignus cum suis
 in castrum munitum transit, per multos menses, etsi admo-
 tis machinis, obsidionem fortiter tolerans: Scio à Ichannoto
 Dinuerso, & Podenasio equitibus Gallicis & Aquitanicis;
 huius pugnae aduersum euentum in culpam Aubignū rela-

tum, cum illi Malherbam admoneret, quod essent Galli numero hostibus inferiores, protrahe'dam pugnam: loca munita insidenda. Sed quando multo calumniari facilius gesta possumus, quam quid opus factu sit antequam gerantur consulere, euentus rerum parum sani homines metiri solent hominum prudentiam. Quae in rem Gallicam essent haud ignorasse Aubignium tot pra'liis assuetum facile crediderim: fieri uero potuisse, ut qui amplas res & secundas ductu suo saepe gessisset, scientia militari & fortuna, qua saepe in bellis periclitatus superior semper euaserat, confideret, a qua tum desertus sit. Interea ut finis unius mali, principium esset alterius, Consaluis aucto exercitu ex pluribus Germanorum cohortibus, & undique aduecta annona, Preianne Gallo frustra obnitente: iam etiam Venetis, qui sese spectatores futuros huius belli receperant, neutrique auxilium laturos, occulte Ferdinando fauentibus, post septimum mensem Barolo egressus est, ultro Gallus congressurus. Armeniacus, qui aucto exercitu non ignoraret maiora ausurum Consaluum, rogat Matthaeum Aquaiuanum, qui Conuersanum tenebat, ut ad Aitemuram sese Ludouico Darsio coniungens Canusium ad se properaret. Petrus Nauarrus Matthaeum ad Darsium properantem, dispositis in itinere insidiis, literis perlectis & corrupto pecunia tabellario, cum id ille ignoraret, interceptit, captiuumque abduxit. Consaluis ad Carignolam tandem cum robore exercitus peruenit, euocato prius ad se Petro Nauarro & Ludouico Errera. Alij Ciriniolam oppidum uocant, Cereneolam alij. Peruenerant iam ad Armeniacum ad Canusium agentem, Darsius, Alegrius, Formantius, ex Castillonum illustri familia. Traianus Carracciolus, Palicius, Alegrius, cum hostis pugnandi copiam faceret, etsi uix hora dici superesset, ferox sermone belli aleam subeundam ferociter aiebat, oblique dissentientes timoris

arguēs. Cui armeniacus, qui quoniam ad uesperasceret, ma-
 „ lebat sequenti die pugnare: Ego quidem (ait) dimicaturus
 „ sum. Vereor uerò ne praclarus hic consultor, currenti potius
 „ equo quàm haste confidat, ubi in apertam contentionē cer-
 „ tamēque uenerimus. haud dubie euentum belli ominatus,
 fugamque Alegrij. Ipse ita instruxit aciem, ut in dextro cor-
 nu ipse cum Darsio esset, Chandius in media cum peditatu,
 extremam Alegrij duceret: atque ita decretum est exqui-
 sitis singularum sententiis, ut cum Armeniacus inuectus es-
 set in hostem, Chandius è media acie machinas bellicas e-
 mitteret. Parum absuit quin Armeniacus & Alegrijus in-
 ter se digladiarentur, sed Arsius permulsi iram Armeniaci.
 Concurrere principio leues ala equitum: Tormenta hostiū
 bellica in Gallos emissa sunt, quorum fumo & excitato
 pulcre, equitibus Gallicis uisendi hostis & procurrendi
 facilius copia adimebatur. Ea tormenta cum iterum in Gal-
 los emitterentur, metu Italorum, qui ea uentura in Gallorū
 potestatem uerebantur, aut casu incensa sunt. Armeniacus
 procurrens in Germanos & sinistrae ale equites, fossis ali-
 quot, quas hostes prius leuiter texerant, incurrens, ne ad eos
 perueniret factum est. Itaque retro agmen flectens, dum lo-
 cum alium, quò irrumperet, disquirat, pila plumbea ictus ce-
 cidit. Chandius eisdem fossis haerens, & pilis quoque plu-
 beis ab Hispano peditate imperitus, dissipatis Heluetiis eodē
 loco necatus est. Hunc & Chandenerium uocant, illustri
 natum familia è Pictonica nobilitate, aut Pictonibus uicina
 haud longè Niorto urbe. Ita Galli animos demittunt &
 contrahunt. Cædes inde, non iam pugna erat, cum uictos
 duces Galli uiderent, Hispani & Germani ingenti ululatu
 testarentur. Formantius acriter dimicans captus est: Dar-
 sius multis necatis, cum effusam fugam Alegrij atque alio-
 rum uideret, saepe Diris deuouens hominis contumaciam,

qui simultate sua extremo die tempore uana elatione animi subnixus, Gallicam uirtutem eo facto maculasset, & de uera belli gerendi ratione Armeniacum dimouisset, & ipse tandem perfugit Venusiam. Alegrius Tripaldá post uarias latitationes, inde Kuersam tandem peruenit. Et Italici & Gallici & Hispanici scriptores huius diei celebrem uictoriã his fossis adscribunt, quibus occubuit Armeniacus. Sepem enim constituerat Consaluus, qua peruasuros equites Gallicos rebatur palis statutis crebris, ac uirgultis implicatis, perforatisque tignis ac perforamina traiectis longuriis, trunciisque ex uitibus demissis humo congesta: agerq; parte una stolonibus abundans, faciliorem fraudem efficiebat. Alij ita narrant, nono Calend. Maij anno millesimo quingentesimo tertio, Consaluum in pontem Cannarum uenisse: postridie cum teteret Ciriniolam, uenisse subsidio Gallos: fuisse utrinque acriter pugnatum, donec equites Gallorum ab extrema acie nullo premente sese reciperet. Ea re animaduersa, equites Hispanorum, & Italos Gallorum à fronte praliantium latera adortos perturbasse: ita hosti partam uictoriam. Aubignius interea per hostes certior factus de Armeniaco caso, utque complorata essent res Gallica, missis etiam equitibus qui eadem renunciarent, sese in fidem Consalui contulit, pactus omnium incolumitatem, & liberum in Galliã discessum: ipse, donec confectum esset bellum, liberali custodia asseruaretur: bello confecto, liberaretur. Ac ne Cõsaluus sub belli nondum confecti formularem extraheret, conuenit ut Neapoli, arcibus, & Caieta reddita aut expugnata, confectum bellũ haberetur, atque idem iuris statueretur, Neapoli cum arcibus à Gallis ea æstate retenta. Galli secundum eam pugnam plures captiui abducti sunt: tormenta bellica eximie magnitudinis capta. Interea Neapolitani pulsif Gallis, & in arcem confugientibus, oratores ad Cõsaluum

Arnol. Ferroni de rebus

mittunt,

mittunt, nihil aliud petentes quàm incolumitatem sibi, & veterum tabularum, immunitatum & iurium cōfirmationem. Consalvus benignissime auditos, cœnæque adhibitos Neapolitanos, collaudatis Ferdinādi in eam ciuitatem studiis, ita sibi eorum beneuolentiam conciliat, libenter ut illi pro Ferdinando Consaluum, siquid is molitus esset, regnare uoluissent. Omnium sibi laborum circa Apuliam exhaustorum nequaquam tantum fructum esse, quàm ultro sibi conciliatos Neapolitanos, profitebatur. Itaque ex Apulia Campaniam ueniēs, magnifice, receptis aliis urbibus, Neapoli exceptus est. Admotæ mox sunt à Petro Nauarro arcibus machinæ. Valentina turris haud diu oppugnata, recepta est. Turris nouæ oppugnatio diutius eos occupauit, sed cuniculis à Nauarro ductis, parte proriente Galli deditio-nem fecere, uiolati tamen omnes præter fœdus. Inde Oui arx iisdem cuniculis tentata, oppressis ruina muri prolabētis custodibus, expugnata. Ludouicus interea Darsius qui Venusiam se receperat, cum delecta Gallorum manu crebrò eo loco erumpens, uarie Hispanos fatigabat. Itaque cūm Valentinum Benauidium cum turmis aliquot Hispanicis interceptisset, eò missus est à Consaluo Antonius Lana cum Iacobo Areliano, qui erumpentem coerceret, quos ille sæpe fatigatos uarie eludebat: occupata etiam Atella & Altamura, cæso Hispanico præsidio. Inde Consalvus Caietam contendit. Erant eo loco Alegrius, Ludouicus Salastiorum regulus, Oddo Ribberacus Daydius cum Aquitanico peditatu. Caietam ductis quoq; cuniculis dum oppugnat Nauarrus, contrà ex urbe aliis actis cuniculis, uanum fuit hominis studiū. simul Gallici pedites, ex urbe machinis emissis, fortissimum quenque ex hostibus sternebāt. Classis quoque Gallica Preianne duce, & Iona nauarcho adolescente, quæ inter Molam & Caietam prouecta erat, machinis

emissis hostes Formianis littoribus uagantes passim necabat. Cæsi sunt in Caietæ oppugnatione Sanctus Armentalus, Alphonsus Lopesus, Antius Litesitanus Germanus, Sed maxime comotus est Consalvus morte Hugonis Cardonij iam Gallicis bellis assueti, & Rodorici Maurici. Itaque remissa obsidione, in Castellonē rediit, quod alij Formianū M. Tullio fuisse aiunt. Rex interea conscriptis septem peditum millibus & quadringentis equitibus, Ludouicum Tremolium & Franciscum Gonzagam copius præficit. Eos subsidio suis mittit. Sed Tremolio Romæ grauiiter ægrotante, ut iam desperata esset hominis ualetudo, summa imperij rediit ad Gonzagam. Moritur interea Romæ Alexander VI Pōtifex Max. Is cum filio Valentino Cæsari imperasset, ut propinato ueneno inuitatos purpuratos tolleret, dum ministri errore & Alexandro & Cæsari, & Hadriano purpurato, qui multum gratia apud eos ualebat, è lagena ueneno infecta crebra pocula dantur, accidit ut quibus perniciēs parabatur liberarentur, Alexander Pontifex & Valentinus sese obrutos ueneno sentirent. Alexandro intra paucos dies extincto, filius mulæ utero recenter necatæ inclusus, aliisque pharmacis adhibitis, seruatus est: sed ita aduersa fuit ualitudine, dum agitur de Pontifice deligendo, ut, quod concupierat, è suis quem uellet, Pontifex non designaretur. Iouianus Pontanus acerbo carmine inuectus est in hunc Pontificem, Lucretiamque eius filiam, quem ei sponsam, nurum, filiam fuisse ait: amarius Aëtius Sincerus, qui ab eo uictos ait Neronem, Caligulam, Halagabalos, & quod nos calum & numina dicimus, illum longo tempore apinas credidisse. Gallicus exercitus multum poterat ad comitia Pontificia. Georgius Ambosius Rothomagensium Pōtifex, unà secum è carcere liberato Ascanio Sfortia Ludouici fratre, cum is omnem ei suam deferret operam, ingratisimum Ascanium

fenfit. Elusus est uerò egregie à Iuliano, quem Iulium Ponti-
 ficem nominatum legimus. Is cum & Borgiæ opera &
 Gallorum uel studio uel metu uideret patrū studia in Geor-
 „ gium inclinare, ultro adiit hominem: Et Pontificatum quidē
 „ (ait) omnium suffragiis dari tibi fateor. Atque ego quidem
 „ haud diffiteor, uel pleraq; me, tantā ut tibi dignitatē pararē,
 „ & simulasse dolētē & dissimulasse uolētē, tadē ut aliquā-
 „ do rē omnē ad effectū consiliū perducerē. Hactenus tacui, cū
 „ præmatutam denunciationem officij studiūque intelligenem,
 „ etsi dolebam cum alios occupare possessionem Pontificatus
 „ uidebam. Sed usque mihi temperaui dum perducerem eò rē
 „ ut dignum aliquid, & dignitate tua, & Gallica expecta-
 „ tione efficerem. Id uerò ueremur amici tui, ne quod olim nō
 „ ignoras accidisse, quiritentur exteri purpurati, metu te Gal-
 „ licorum armorum designatum: nouaque habeant postea
 „ comitia de alio designando. Quin tu eos, cum uideas parata
 „ omnium in te studia, hoc metu liberas? Neque enim circun-
 „ fusis patribus armis Gallicis, uane quis obiecturus Spiritus
 „ sacrosancti numine nos desertos? Itaque censeo emittas mox
 „ omnes Gallicos milites urbe, Pontificatum minime contro-
 „ uersum sine dubio adepturus. Hæc suadeo ut non peritissi-
 „ mus harum rerum, ita de studiis erga te patrum non igna-
 „ rus. Quæ erunt necessaria in eo tibi parando honore, in eadē
 „ nec infidelem, nec segnem operam polliceor. Georgius hac
 „ oratione commotus, rem desert ad Borgiam. Is ridere Iulia-
 „ ni uanitatem, qui homo in dedecore natus, ad turpitudinem
 „ educatus, ad simulationem accommodatus, sequester comi-
 „ tiorum corrupendorum, periuriis delibutus, qui nullum in
 „ locum tam sanctum peruenit, in quo nō, quanquam in aliis
 „ culpa non esset, tamen ex sua improbitate infamiae suspicio-
 „ nem non relinqueret, tanto postea intervallo sacrosancti
 „ Spiritus numen ad Pontificia comitia reuocet. Paruū tamen

malo omine illius consiliis . Ita Galli Roma egressi, Iulianique opera Pontificatus Georgio extortus, renunciato Pontifice Pio III. Ipsum Iulianum multi postea audiere, uanitatem Gallicam ridentem: & Pio paucorum dierum Pontifice, cum multa in Gallos moliretur, mortuo, Iulianus Pontifex preparatis antè in id consiliis Pontificatum adeptus est. Actius Sincerus acerbo carmine in hunc mox Pontificem designatum, uaticinatus est, paratum omnia euertere, qui nihil meminisset, præter uincula & exilium . Iam Heluetij & Galli unà cum Gonzaga longius progressi erant. Aderat & Ludouicus Salassus, & Sadricurtus spurius, & Marthæus Trantius, Alegrius Antonius Basselius, Michaël Grandimontanus, Petrus Medices Florentinus, Sanctocolumbanus, Theodorus Triuultius, qui se iam pridè ad Gallos receperat: Borbonius Aquitanus, qui comitis Lauedani cognomine notior est: Gilbertus Carpinas, Ioannis Bentiuoli Bononiensium Reguli gener: Rambertus Malatesta Sogliani Comes, pluresque alij partim è Caieta euocati, partim Gallica stipendia securi. Vrsini uel Borgiæ irritati simultatibus, uel à Iacobo Mendocio maiorum stipendiorum spe sollicitati, desertis Gallis Consaluo hæserunt. Galli qui è Caieta eruperat, Molam & Itrium adorti cæsis Hispanis diripiunt. Arcem Sicam dum oppugnant, uana fuit oppugnatio. Consaluus è Formiano motus castris supra Casinum arcem munitam, quæ è templo Galli erexerant, cæsis direptisque Gallis recipit. Aquinum Gonzaga profectus est. Missi sunt à Consaluo Fabritius Columna, & Ludouicus Petilianus, qui cum Columnensium & Vrsinorum equitibus extremum agmen carperent. In hos inuectus Alegrius sex captis, multis uulneratis, reliquos in fugam uertit. Gonzaga ex Aquino motis castris, Fregellas se recepit. Consultanti quidnam agendum, quæ peruadendum, multis in diuersas sententias

Arnol. Ferroni de rebus

tendentibus

tendentibus plures dies consumpti sunt. Placuit tandē Lyri
 amne ponte constrato traduci copias. Fuere qui sibi persua-
 derant, quorundam (qui Gonzaga familiares erant) opera,
 admonitos hostes de consiliis Gallicis. Nā Consalius quasi
 non interfuisset modò, sed præsuisset extremis cōsiliis, leuem
 mox armaturam equitatūque Hispanicum misit cum Pe-
 tro Pacæo & Fabritio Columna, qui aduersam hosti ripā
 tuerentur: munitionēque longe latēque perducta, Gallos
 transitu arcerent. Galli interea ad traiciendum Lyrim, pō-
 tem consternebant, pilis Hispanicis aeneis, & Italicis saepe
 prohibiti. Galli quoque iisdem pilis uarie hostes infestabāt.
 Itaque accidit ut à Gulielmo Bayleno Poiano Aquitano e-
 quite, cui ubi uisum esset, collineare sagittā raro à proposito
 scopo aberrabat, Fabius Ursinus sagitta emissa necaretur.
 Interea à Fabritio Columna, Galli qui Euandri arcem cum
 Federico Monfortio retinebant, acerrime oppugnantur, cum
 Gonzaga admonitus à Sadricurto, qui arcē magni momen-
 ti ad bellum aiebat, minime obsessus auxilium tulisset, neque
 ferre uellet. Pacta Gallorum incolumitate deditur arx Fa-
 britio. Dissimili euentu turrim ad Lyris fauces positam, cum
 fortiter admotis quoque machinis Galli oppugnarent, An-
 tonio Basseio urgēte, Hispani dedere coacti sunt, pacta quo-
 que suorum incolumitate. Iam ponte constrato nequicquā
 hostes cum munitiones oppugnassent & ripa aduersa ce-
 dere cogerentur: erant ita Gallica tormenta è superiore infe-
 riorēque ripa instructa, ut ad pontem emissa transeuntibus
 maximo essent auxilio. Et iam Basseius cum delecta Hel-
 uetiorum manu transierat, Fabritius Columna & Ferdi-
 nandus Andrada in transeuntes inuecti, uarie eos urgebāt.
 Sed Alegrius & Sadricurtus, & Petrus Meduces, & Sā-
 ctoiulianus unā cum Baiardo transgressi, facile Hispanos &
 Italos equites propellebant, cum repentē Consalius cum

robore exercitus aduolat. Eius erat consilium ut impeditos Gallos, & inopinantes aggressus, qui nondum flumen transferant, concideret. Basseius & Alegrius, etsi numero inferiores, audacius subsistere. Sed Galli machinis aptissime à Consaluo dispositis, ne auxilium iam transgressis ferrent, prohibebantur. Quod Alegrius Basseiusque intuiti, Heluetios hortati, dum & Galli qui erant cum Alegrius equis cæsis peditum munus libenter susciperent, in tormenta hostium bellica imperum faciunt ut iam Fabritius Columna & Andrada pulsi loco, sese ad suos reciperet. Sed ea ab Hugone Moncata egregie defensa, & Germanis militibus, tandem ut Heluetiis Gallisque ad suos redeundum fuerit. Cæsi sunt à Gallis aut Heluetiis quingenti, ceterum submersi: ex hostibus ducenti desiderati. Petrus Medices in Gözagam grauius inuehebatur, quem cunctatione simulata, exploratis satis omnibus, traiciendi alius causam fuisse aiebat: nunquam autem adduci potuisse, ipse ut traiceret. Genesius Sepulveda eo pralio commendat Ferdinand: Hilesæ signiferi Hispani robur qui machina bellica dextra amissa, uexillum laua multis uulneribus acceptis extulerit. Hunc ait, amisso brachio, quo signum sustinebat sinistra manu, ne pede quidem relato signum recepisse, dum turpe ducit, loco cedere quem semel occuparat: & paulo post ingruentibus Gallis, qui signum maxime petebat, sinistram quoque manum amisisse: tunc uerò cum statuisset non ante signum quam uitam amittere, id truncis brachius extulisse, tandiuque loco immotum constitisse, donec Galli pulsi essent. Hunc postea euocatum à Consaluo pro tanto facinore palam commendatum, & ad Ferdinandum Regem cum testimonio & commendatione tanta uirtutis perductum, ab eoque pro eo ac merebatur gratiam ei relata præmiâque tributa. Galli in castra regressi de integro & consilium Lyris traiciendi

Arnol. Ferroni de rebus

inibant.

inibant. Sed Gonzaga cum se suspectum Gallis sentiret, uel Sandricurri cōiuitiis commotus, à quo padiconis nomine insignitum se frendebar, uel (quod Sandricurtus iactabat) ut abducto secum robore Italicarum copiarum, utres Gallicæ minuerentur, abdicato sponte imperio abiit, culpam conferrans in Gallorum contumaciam, nihil suo egressum se officio dictitans: sed hætenus ea erant consecuta quæ hyemi aduentanti, locisque parum bello aptis imputari poterat. Eius discessu & hostibus aucti animi, & ex hac spe deturbati Galli non leuiter percussi sunt: & tamen, ut in rebus fluxis, summam imperij detulere ad Ludovicum Salasiorum regulum, donec Regi aliud placuisset: exteris tamen multis, qui florentibus rebus præstò fuerant, deuolantibus, & ad hostes se recipientibus. Hyems deinceps adeò imbribus frequens, locus præsertim cænosus adeò utrorumque copias affluxit, ut Consaluis tot pro ripa extractis munitionibus, eas deserere & ad suessam se recipere coactus sit: & Galli, qui toties pro Lyri traiiciendo certassent, abeunte hoste nihil deliberarent de transitu, deteriores locos & parum munitos ueriti. Tetauerat is prius perfringere Gallicum pontem, in eamque operam conuehi iusserat ligneas munitiones, quæ impetu amnis emissa superiori loco pontem perfringerent. Beiomantius cum cohortibus Aquitanicis paruis nauiculis traiiciens, elicit omnem eum apparatus & abduxit, cassis qui adornabant Hispanis nauigiolisque aliquot depressis & ratibus abductis. Consaluis cum hæc frustra expertus esset, Prosperi Columnæ consilio deliberat de incendendo ponte Gallico. Ad id traiectioni nauem deligit, eamque lignis exilibus, sulphure utraque parte intinctis, ingenti que alia materia sicca, resinata, & piceata, complet: hancque maximo sonitu incitatam ad pontem emittit. irritò conatu, cū & Galli dolo intellecto leuibus machinis emisissis

uenientem arcerent, & ignis ab Hispanis temere illatus, & antenas & latera & foros proramque ipsam, resinatiumque & piceatum omnem apparatus prius consumeret, quam ponti Gallico nocere posset. Galli interea hyemis seuitia plures absumpti sunt. Vigiliæ multos conficiebāt: Heluetiorumque affecta laboribus corpora. & equi pabuli inopia consumpti. Tot rebus oppressi, cum neq; pecunia auersa, stipendia à regiis quaestoribus bona fide exoluerentur, Salassus cōstituit pedibus relictis, qui munitiones tuerentur, equitatus robur Caietam deducere. Fremere pedites, obiici se hostium insidiis, stipendia non solui, affecta iam omnium uigiliis corpora. Permulsit Salassus iras eorum: réque iterū deliberata constitutū est, uti & pedites & equites in hyberna deducerētur. Machina uero bellica fluuiatilibus nauibus imposita sunt; eorumque auhendorum cura mādāta Petro Medici: nam is, licet pleriq; id munus detrectaret quasi periculi plenum, receperat: futurūque potius ut uita spoliaretur ab hostibus, quàm hi machinis potirentur, edixerat. Atque ut receperat, ad extremum praestitit. Nam fluuiatiles naues machinis onustæ, in ipsis fluminis faucibus, proris auersis & undis dantibus locum, unà cum eo & plerisque aliis obrutæ sunt: tametsi Medices iam cū initio littora agitata uentus intumescere, ac resonantem undiq; fragorem & murmur uideret & audiret increbrescere, cautius sese ea cura explicare potuit. Iā Cōsaluus (ut erat ad explorāda Gallica cōsilia callidissimus, & exploratores plures ingenti pretio deuinctos in Gallicis castris habebat) certior factus fuerat de eorum in Caietam discessu. Itaque Liuiani Ursini consilio, parte alia Lyris, adiunctis compluribus nauiculis, atque inuicem colligatis, asseribusque constratis, doliis quoque applicatis ponte factō traiecit copias: imparatōsque Gallos nactus, qui Sugium se receperāt, caesis

illis oppido potitur. Salassus interea cum robore copiarum Caietam properabat. Accelerant Ferdinandus Andrada & Iacobus Mendocius cum leui equitatu hostium, ut extremum abeuntium agmē inuadant. Petrus Terralius Bardiardus solus acriter diu impetum hostium sustinuit, donec adessent & Bernardinus Adurnius & Grandimontanus & Sanctocolumbanus, cum aliis aliquot Gallicis & Italicis circa lapideum pontem Formianum, qui & diu impetū hostium pluribus quoque necatis sustinuerunt. Atque ubi satis intelligunt longius suos progressos, sensim se quoque Caietā recipiunt, pluribus tamen desideratis, in quibus & Adurnius occisus est & Sanctocolumbanus uulneratus, unā cū Buscto & Bourdelio. Consalvus ad Caietam oppugnandā contendit, non ignarus frumenti inopia, ut in tanta multitudine, urgeri Gallos. Galli quoque cū ingrauesceret annonā, essentq; in summa difficultate nummaria, ne frustra obsidionis incōmoda perferrent, Sāctocolumbanum misere qui salutato Cōsaluo narraret, si non indignae militaribus hominibus conditiones offerrentur, Caieta cessuros: sin secus, potius nō indignam Gallico nomine mortem oppetituros. Remissi sunt Caietam cum eo Petrus Nauarrus, Didacus Mēdocius, Petrus Pacaeus, cum Salasso transfacturi. Tandē cū multis diebus Triuultius, Basselius & Alegrius cum Consaluo collocuti essent, his legibus urbs dedita est, ut Galli omnes, Itali, Heluetij, quā uisum fuisset, uel terra uel mari cū omnibus equis impedimentisque liberē in Galliam redirent: Caietanorum res omnes saluæ essent, reliquisque urbibus quæ Gallicas partes fouisset, fraudi ne esset: Aubignius, Formatius, & reliqui captiui, qui Neapolim abducti essent, liberarentur. Non potuit impetrari à Consaluo ut Mattheus Aquauianus & Sansfuerini liberarentur. Diserte tamē additum est, integra eorum causa Ferdinando seruetur: de

his neque Ferdinandus, neque Consalvus supplicium sumere possent, donec per legatos Gallicos cum Ferdinando Rex exisset. Ei rei peragenda octo menses statuti sunt: hiq; postea pace inter Reges conciliata, liberati sunt. Traianus Caracciolus cum omnibus suis liber emissus est: hiq; qui à Gallis capti erant liberati. Eo pacto Galli in Galliam redire: Salassus tamen in itinere defunctus est. De regis Quaestoribus, qui pecuniam auertissent, decreta peculatus quaestio: Ioannesque Herouetus peculatus damnatus est: Sadri curtusque & Basseius & Alegrius, quasi re male gesta, diu aula exclusi sunt: Alegrius tamen intra paucos menses in gratiam rediit. Sed & equitum peditumque stipendii praefecti fraudauerant, falsum interea equitum numerum deferentes. Sunt qui scribāt Aubignium & plerosque alios aliorum captiuorum facta permutatione redditos: uoluntque unā cum Aubignio captū prius Alegrium, liberatum. Herouetus ab ipsis Gallicis Italicisque praefectis ita aiebat fraudari stipendia, ut nunquam copia eo quo debebant numero uiderentur, quin & in transuentione publica alij alijs equos commodarent. Ex iis aliquot nominabat magni nominis, qui stipendium equitum fraudabant & praedam, haud leuem domum auertebant. Ludouicus Darsius cum eo foderere uti posset, ea fuit animi magnitudine, ut expansis uexillis resonantibusque tympanis Venusia egressus, frustra obnitente Antonio Laua in Galliam redierit. Is etsi ob Armeniaci amicitiam Alegrio parum æquus esset, positus tamen simultatibus auctor fuit Regi, ut hominem acrem & rei militaris peritissimum reuocaret in aulam. Incidit bellū hoc Neapolitanum secundum, in annum millesimum quingentesimum secundum & tertium. Rex interea, qui militariibus uiris deditus, parum æquus uidebatur eruditus, cœpit eos quoque premiis in aulam inuitare. Actum Synce-

tum, qui cum Federico Neapolitanorum Rege uersabatur, liberali stipendio fouit: impetrauitque à Ferdinando ut Neapolim rediens auitis paternisque fortunis restitueretur. Inerat Regi cum grauitate iunctus facietiarum non scurrilis lepos: ut eius multa lepide dicta circumferantur, in quorum possessionem uulgus iam inuasit. Audiens unum ex Heluetiis suis stipatoribus, diris confixum Pontificiis, cum a s alienum ad tempus non dissoluisset. An ideo (inquit) minus, diris confixi pane albo uescuntur? significans, plerisque qui castra sequuntur, parum hæc esse curæ. Cum audisset galero & causia Pontificia donatum indoctum quendam ab Alexandro Pontifice, Bellum uerò histrionem (ait) Pontificem, qui nobis in purpura simias, in pelle leonis asinos exhibeat. Eiusdem est illud, Deteriorem esse conditionem equorum, quam asinorum: Quippe equos cursu fatigari & disrumpi, ut asinis sacerdotia præfecturâsque ecclesiasticas e Roma referant. significans, ignaris hominibus, ac nullo passim delectu habito, ut quisque prius Romam adcurrit, sacerdotiorum uacua munera his conferri. Annam Reginam cum uideret cupidine dominandi flagrantem, multa se quoq; inscio moliri, Vxori pudicæ multa aiebat condonanda. Eandem acrius instantem, tundendo adepturam se sperantem ut desponderet Carolo Maximiliani Caesaris nepoti Claudiam filiam, sedus aiebat uelle pacisci inter musculos domesticos & aluros. Atque eidem occinenti eadem æquè studere, atq; adeò erga nurus ita animum induxisse omnes socrus ut eis iniquæ sint, ita respondit: Itane uerò tantidem esse putas, præesse Britannicæ minori obnoxiam filiam Gallicis Regibus: quanti nuptam potentiissimo Regi unâ nobilissimi regni cõmodis frui? Visne, inquit, clitellas asini ephippiis equi præferre? Principio & ceruas cū ceruis cornibus amplis insignitas à natura: at cū ceruæ cernis sese præferret, indigna-

rum Deum, ex comes ut in posterū prodirent imperasse. Solebat enim uel fabella uel apologo quid sentiret efferre, admonēs Reginā, ne sua sibi insolentia potentia minueret. Eisdem dicenti futurū, ut claudicantem leuiter filiā gener contemneret, id ingessit: Certum esse amorem morum: futurum, ut formam atas popularetur. Iniurias priuato sibi illatas regnum adeptus ulcisci noluit, dictitans, Parum decorum esse Regi Gallico, iniurias illatas Aureliorum ducibus ulcisci. Lugduni deprehensus ab aulicis duobus uiuo Carolo, & antequam nosceretur, uexatus multis uerborum contumeliis, cum illi cōturbati Carolo mortuo abiissent, absentes sua sponte reuocauit, pristinaeque dignitati restituit, exuisse sese personam Aureliorum ducis dictitans: proinde Regi nihil hāc esse curae. Cum Iulius Pontifex sacrilegū eum insimularret: Atqui (inquit) absurdissimum est, ut qui donaria diuū ipse manibus gerat, alios sacrilegū arguat. Plebem & rusticos pasqua aiebat esse tyrannorum & militum: milites pasqua esse dæmonum. Cum audiret Bernenses eos qui Ioanni Nauarricorum Regi parent, nobilitatem ex æquo omnes iactare: Atqui, aiebat, decem nobilibus eiusce gētis, unicus ensis satis superque fuerit: Hoc & in Pictonicos iactitabat. Cū Pontifex diras in eum euometet: Atqui, ait, precandi ille nō imprecandi causa Pontifex constitutus: repetens laudatam eam uocem sacerdotis quæ adduci non potuit, ut Alcibiadē execraretur. Cum audisset Franciscum Gallicum Casarem, qui postea regno potius est, magno a re alieno contracto, Regia quoque pecunia à quaestoribus mutuo sumpta, anxium esse, rationes hæ in fiscum quo pacto referrentur, ipse quidem eum uacuo animo esse iussit: hac tamen fabella admonuit. Equitabam cum patre: proximus mihi uidebar oppido in quod perueniendum nobis erat: itaque uisis templi pinnis altiusculis, cum è uia languerem, ad patrem con-

uersus: en iam, aio, confecta uia: peruenimus in oppidum:
 (aberamus uerò ab eo loco multis stadiis) ille ad me conuer-
 sus, Adolefcens, inquit, ne posthac pinnis uisis templorum,
 iterte executum dixeris. tacite innuēs indignum esse, ut spe
 & specie largitionis, nondum adepti principatus commo-
 da se percepturum existimaret. Cùm honori uelificari Re-
 gio Iulius Pontifex duceretur, non tantum otij superfuisse
 aiebat diuo Petro, ut res Claudij Caesaris aut Domitij Ne-
 ronis, quæ ad se nihil attinebāt, curaret. Ex antiquorū rebus
 gestis res gestas Philippi Macedonis Alexandri patris, &
 Vlpj Traiani Caesaris maxime probabat. Vnus è sodalitis
 Franciscano magni nominis corā eo cōcionans, argutissimis
 disputationibus concionē clauserat, dum in dubiū reuocat, si
 Dei Opt. Max. specie dæmon uiro integræ uitæ appareat,
 isque sese coli iubeat, si is pro Deo dæmonē habens coluerit,
 an is in sacrosanctæ persuasionis uiolatæ crimen incidere?
 Eo audito, qui magis deliraret uidisse se neminē aiebat. Pro-
 inde futurum uti posthac concionibus sacris abstineat, nisi
 concionatores lites eas inter se bona fide componant. Aulico
 „ magni nominis, uxoris adulterium deplorāte: Dixit, inquit;
 „ Pontificiæ, & uxoris adulterium, si quis contempserit, nun-
 „ quam sanum hominem commouebunt, & de gradu deii-
 „ cient: si quis his uel leuiter commoueatur, aculeum noctur-
 „ num diurnūque qui perpetuò hæreat, relinquet. Cæterū
 „ probi utroque mouentur. Gloriabatur, cùm sollicitum suspi-
 „ cionibus regnum, suspensum metu, perturbatum nouis con-
 „ siliis Carolus tradidisset, id se Frācisfo florenti & atate &
 „ uiribus tranquillum relicturum. Cum audisset à Senatū
 „ Mediolanensi postica libidine abusum, exustum: Pol, inquit;
 „ uereor ne Mediolanenses omnes exurantur: temperarique
 „ pœnam deinceps, nec nisi indubitatis probationibus con-
 „ strictos damnari iussit. Cum audiret Iulium immodice sese
 Gestis Gallorum Lib. III: R ij

efferentem qui tot urbes puncto temporis recepisset, quas uix Franci intra triennium occuparant: Non enim (inquit) erat Gasto Fuxeus: imitatus Iliensem: is gloriante Fimbria, qui Ilium XI die ceperat, quam urbem Agamemnon X anno uix ceperat, ipse eam XI die cepisset, Non enim Hector aderat, qui pro ciuitate pugnaret. De magnitudine frequentiaque hominum qui Lutetia erat, disceptanti & Stifaco miranti quo pacto tantus numerus hominum aleretur: Quin miraris, ait, quo ego pacto cum tot annos pedibus aeger iaceam, pedestre tamen certamen in eam, ubi res exigit? significans hominum industria & improbo labore multa perfici. quae factu natura difficilia uideantur. Cum Stifacus, ut erat perfacetus, & Regi gratissimus, id uerò se mirari diceret, quòd Rex pedibus non careret, qui eos tam saepe exagitasset subagitantibus adolescentulis aulicis: Hac, inquit, ratione membra tibi iam pridem euulsa omnia & sublata decuit, à te toties in idem negotium sollicitata. Antonio Viuonio, dum ex condicò unoquisque narraret quibus studiis adolescentiam traduxisset, dicenti se pelle uituli contactu, in aucupium, quòd aues falleret, descendere solitum: Tu uerò, ait, haud omnino adhuc uitulinam pellem exuisse uideris. notans in eo socordiam apertam. Nam Galli socordes & stultos, uituli nomine designare soliti sunt. Narranti Aleandro ex ueterum monumentis, augures si ulcus haberent, inaugurandi gratia, sedere prohiberi: quasi hoc esset signum, non oportere qui ulcus aut perturbationem animo habeat, tractare res diuinas. Felicem ait Pontificem, qui in ea tempora non incidisset: nunquam enim inaugurandi potestatem habiturum si ad uetera sacra redeamus. Eidem referenti, solitos olim & cane & capella abstinere sacerdotes, ut non modo attingere, sed ne appellare quidem liceret: pessime hoc aiebat obseruari ab Alebreti filio, uno ex Purpuratis Pontificiis,

ficiis, qui & caprae carnibus, Biarnensium mores imitatus, haud illibenter uesceretur, & agmē canum uenationis gratia in delitiis haberet. Cum saepe repeteret edictis suis Iulius, Ecclesiae seruanda gratia bellum Ludouico indictum: laudabat id uetus prudentis hominis qui capitaliorem dixit iniustitiam eorum, qui tum cum maxime fallunt, id agunt, ut boni uideantur. Vnus ex stipatoribus eius Despensius cum Aulico, genere, honore, existimatione, principe suae familiae, exarserat iracundia, cum stipator nobilitate generis non se esse inferiorem Aulico iactitaret: erantque eo nomine in certamen uenturi. Hos ante se iubet sisti Ludouicus, rogatque stipatorem, unde ei genus, quid ita se conferret nobilissimo homini. Tum ille eo se genere natum ait, quo nullus sit nobilior. Id quidem fateri, Regem ortum stirpe Noae: sibi uero genus esse ac gentilitatem ex alterutro eorum, qui cum Noae fuissent eo tempore quo uniuersus orbis aquis submersus est. Cachinum dicitur Rex sustulisse, in stipatore, quasi eadem gentilitate sibi coniunctum, conuersusque ad Aulicum magna nobilitatis, rogauit despiceretne eum cui genus esset Regium sibiq; aequale. Eoque ioco placauit utrunque, dextramque porrexit ambobus: utriusque enim animi magnitudinem perspectam habens, iacturam se neutrius facere uelle aiebat: quod necesse erat, si ad singulare certamen uenissent. Baionensem Centurionem & Lemouicensem superbis de exitu & ordine praely differentes haecenus tulit, ut Baionensi diceret, Cum te rogabo pernas quomodo salire oporteat in dolio uel seria: Lemouicēsi autem, Cum te rogabo, castanea qua in terra, & quo pacto repastinata serenda, & quibus campis rapa & napsus latentur, tum demum respondeto. Silente utroque, conuersus ad Lemouicum, Nostin, inquam, in alio solo rapam biennio satam conuerti in napsum: in alio napsum raporum accipere speciem? ita & tu

*hausisti à Baionensi superbiam, ille à te ignorantiam qua
 sic insolefcac. Libros M. T. de Officiis, Catonem maiorem,
 Laliu, Paradoxa, oratiunculas aliquot in Gallicam lin-
 guam, et si parum fideliter uersa, summopere exosculabatur.
 „ Valde delectabatur M. T. dicto, quo Casarè admonuerat,
 „ nullam de uirtutibus eius plurimis nec gratiorem nec ad-
 „ mirabiliorem misericordia: homines ad Deos nulla re pro-
 „ pius accedere, quàm salutem hominibus dando: nihil ha-
 „ bere nec fortunam Regiam maius quàm ut possit: nec natu-
 „ ram melius quàm ut uelit conseruare plurimos: eaque Frã-
 „ cisco genero sæpe inculcabat, conducere arbitratu, talibus
 aureis eius uocibus undique circunsonare: Isque soceri ad-
 monitionibus excultus clementissime postea regnauit, et si
 multis hostium domesticorumque insidiis exagitatus. De-
 lectabatur & Commentariis Iulij Casaris in linguam pa-
 triam euersis potius quàm uersis, ita erroribus scatebant:
 laudantèque Hieronymo Aleandro clementiam Casaris,
 ipse quidem laude non indignam, caterum temporariam
 & alliciendis Romanis ostentatam aiebat, exemplum af-
 ferès ex Vxclodunt deditioe, cum deditis Casar omnibus
 qui armatulissent, manus pracidisset, uitamque concessisset:
 & Galliam ipsam pacatam per se, specie belli undique con-
 quifita, uexasset & spoliasset. Fidelitatem quoque Casaris
 se desiderare aiebat his in Commētariis, in numero aut cæ-
 sorum, aut eorum qui ex urbibus ad bellum prodissent, re-
 ferendo. Aleandroque Xerxis numerum terrestrium co-
 piarum referente, quas fuisse CLXX myriades: & Semi-
 ramidis Assyriorum Reginae, cui fuerat peditatus centum
 millia, equitatus centum myriades, falciferorum & plau-
 strorum decies decem millia, uirorum in camelis pugnantium
 idem numerus: aliorum camelorum (ubi opus erat) uicies
 dena millia: naues in Baetris ter mille: Elegancia uenusta-
 Arnol. Ferroni de rebus teque*

tèque uerborum abundantes exteros, historiæ ueritatem aiebat transgressos: tantumque abesse ut aut quæ de Xerxe aut Semiramide scripsissent, uera sibi esse persuaderet, ut & in probatissimis historiis corruptos interdum numeros bellatorum uereretur: quos & à Valerio Antiate uanissime auctos T. Liuius passim fatetur. Aiebat uerò Gracos, qui pauca gessissent, disertissime historiã scripsisse: Romanos & diserte scripsisse, & res gessisse historia non indignas: Gallos, multa strenue cum gessissent, nihil literis mandasse. Alcandrum Rex, cum Lutetiæ summo auditorum concursu Gryphum Ausonianum primum, & Theodori Gaxe Græcæ Linguae grammaticas institutiones: mox & Platonis Timæum, & M. Tullij Ciceronis librum de uniuersitate enarraret: quingentorum nummorum aureorum stipendio annuo fouerat. Ea liberalitate factum est ut ad mansuetiorum Musarum studia plures confluerint. Rogabant Lascaris, & Robertetus susciperet causam Benedicti Scaligeri aduersus Venetos qui Veronam aliãque oppida Scaligeris extorsissent. At ille uetere uersu respondit, Non sibi his esse
 " opus qui pro diuitiis titulos & tumulos demum auorum
 " ostentare soliti sint. Cùm Doruallus narraret, uiolato iureiurando Valentinum Borgiam Cæsarem à Consaluo perfidissime retentum, & uinctum ad Ferdinandum missum: Ergo, ait, posthac pro Punica, Hispanicam fidem sumus celebraturi. Narrabat Copus Basiliensis medicus, Regi acceptissimus, ex ueteribus scriptoribus, Ceruos qui ex Sicilia in Calabriam ac Rhegium urbem trãsnatent per astatem desiderio pabuli, longitudine natationis defessos, quòd onus capitis super aquas extantis non facile perferant, ad leuandum laborem rationem hanc inire. Natate quidem ordine cunctos, unius ductum alio post alium sequente: ita uidcri exercitus imaginem, congruo ordine incedentis. Inter na-

eadum uerò singulos super anteriores caput imponere: Ac si
 accidat ordinis decurionem animo labare, mox hūc in ter-
 go locari, alium uerò decurionis in locum substitui, quasi
 nouus tergi ductor declaratus sit: Ita repræsentari aciem, in
 qua Aubignius tergum, frontē Grinjanus regat usque adeò
 etiam ad ceruos militaris disciplina transiisse uideatur. Hæc
 narrantem intuitus Rex, risu diffluens, Non mirum igitur si
 apud Rhegium cerui, disciplina astūque militari pollentes,
 Gallos crista feroces deuicerint. innuens Gallos militari po-
 tius astutia, quàm robore Apulia Calabriaque depulsos.
 Cum Lutetia obambulans, obuios haberet quosdam è Se-
 natu, qui raptim ad Senatum properabant: An non, inquit,
 hi ad nundinas uidentur proficisci: imitatus Stratoclem &
 Dioclem qui sese mutuo ad messem auream inuitabant: ita
 enim tribunal, & curiam uocabant. Cum narraret Alean-
 der quosdam ex ueteribus olim usos cornibus ante pocula
 inuenta, usos fumo & cochlea pro tubis: id retulit, atate ho-
 mines fieri aptiores. Vetus illud, Neesse est facere sumptū
 qui querit lucrum, maxime probabat: cum tamen non se-
 queretur, identidem illud iactans, Qui homo mature quæ-
 siuit pecuniam, nisi eam mature parcat, mature esurit. Dice-
 bat, eum qui Pontificibus his qui bello potius quàm pietati
 student, primus arma, sodalibus sanctioris uitæ instituta
 professus, equos permisisset, & militarem & caelestem di-
 sciplinam corrupisse. Cum audiret Armeniacum effluem
 deperire puellam Napolitanam, quæ uultu esset adeò mo-
 desto, adeò uenusto ut nihil supra: Grauem esse aiebat ty-
 rannum uoluptatem, quæ ea demum concupiscat quorum
 sit copia angustior. Pragmaticos forenses uariis cauillis im-
 perebat. Itaque ualde laudabat aruspicias augurisq; eius re-
 sponsum, qui cōsulenti quid oculis maxime podesset, respon-
 dit: Si pragmaticū patronūque rarissime uideris. Ipse Lu-
 tetia

tetiæ persæpe quum Libatis subfelliis ius dicebatur, intere-
 rat, patronosque disertos non illibenter audiebat. Eos tamē
 sutoris artificium impudenter sibi uendicare aiebat: Nan-
 que quod sutoris est proprium, dentibus alutam producere:
 hoc patronos in dilatandis prudentium responsis & Casa-
 rum legibus facere aiebat. Itaque principatum adeptus
 multa statuit quæ uidebantur utilia ad litium anfractus
 tollendos, sed ea adhibitis prudentissimis hominibus utrius-
 que ordinis. Exteros quidem etsi olim inimicissimos fouisit,
 ut Ioannem Ludouicum Fliscum, quem inter equites Tor-
 quatos adscripsit, tribunumque maritimorum apud Genuē-
 ses designauit. Mortuo Carolo, perlegens, libello oblato,
 Caroli domesticos, duorum ex iis cum quibus similtates
 olim gesserat priuatus, nominibus crucem addidit: illi con-
 turbati abeunt, crucem sibi rati paratam. At mox humanis-
 sime reuocantur, eo enim se signo obliuisci ait similtatum.
 Suppræfectum Aurelianensem quo familiariter priuatus
 erat usus, sæpèque sordium reum liberarat: cum in eo essent om-
 nia ad perniciem profugata, damnari passus est: id adiiciens,
 Contendi priuatus pro amico: Regnum cum sum adeptus,
 leges mihi tuendæ. Nactus ad Braccum Lutetiæ senatores
 Parisienses, qui sese pile ludo oblectabāt, acriter increpitos,
 si posthac deprehenderentur, pro senatoribus habiturum se
 stipiatorum loco edixit: pertinere hoc ad maiestatem sena-
 toriam putans, si minus occupati ludicris publicis uideren-
 rentur. Feruente adhuc bello Neapolitano, Rex ut Ferdi-
 nandum ad sua tuenda reuocaret, auerteretque cum in co-
 gitationem domestici belli, ex Gallia & Telesagis equites
 accersit, pedites conscribit: his copiis præficit Rruium Tribu-
 num militem: eumque mittit ad Ruscinonem oppugnā-
 dam. Paucis ante annis Galli arcem incenderant eam quæ
 Salsiarum nomen accepit, olim etiam Salsularum. Ferdinā-

duc loci naturam contemplatus, Petro Nauarro auctore, ruderum ueterum lapidibusque cōfractis nouis adhibitis succurrit, reliquias colligit, adhibitisque Regio apparatu operis, breui arcem instaurauit: munitque ualidissimis propugnaculis, loci natura arcem alioqui munitissimam, magna eorum socordia qui Leucatam superiori loco oppidum Regio nomine obtinebant, qui neque adificantes arcuissent, neque Regem admonuissent. Riuius late diductis copiis obsidebat Salsulas, Hispani sepe erumpunt ex eo loco: plurimum uerò proficiebant in repellendis uulnerandisque Gallis emissis æneis tormentis. Vulgo iactatum cum Galli unum è propugnaculis expugnasse se crederent, id quidem corruisse, incendio tamen ab hoste clam immisso & ruina Gallos plerumque oppressos, defensoribus in partem aliam arcis, momento temporis, ut conuenerat, receptis, qui inde miro se artificio subdlexerant. Riuius animaduertens prælium iniquius esse suis, nec tamen multum profici propter loci difficultatem, suos reuocat quasi habiturus. Hispani mox erumpunt, sed à Gallis fugam simulantibus nunquam in insidias præcipitati sunt, facile ad suos se recipiētes. Extremum erat intercludere hosti comitatus, progressos longius excipere, atque eos intra munitiones continere: idque diligenter à Gallis curabatur. Interim tamen leuibus decursionibus utrinque certabatur, ubi & plures desiderati sunt: inter quos Rupipotius, qui Regi gratissimus erat, pila plumbea emissa necatus est: simulque uulneratus Asprimontanus, qui uiccomitis Ortēsis nomine notior est. Sed continuata obsidione, cum adesse Ferdinandus diceretur multa secum trahens peditum equitumque millia, ipseque Riuius acri morbo uexaretur, soluta est obsidio. Fuere qui Tribunū auro corruptum soluisse obsidionem uellent. Id falsum fuit, rumore tamen uulgi exagitatam. Est enim ea Gallicæ plebis in iudicando leuitas

uti ignara consiliorum bellicorum, si quid minus succedit,
 mox in proditionem culpam omnem uertat, multaque ex
 opinione cōfictisque rumoribus, pauca ex ueritate astimet.
 Alij scribunt pactis inducijs Hispanos in Siciliam à Ferdi-
 nando missos, ut inde iunctis uiribus Apulia Gallos pelle-
 rent. Paulo antea miserat Rex ad Iulium Pontifi. Max. le-
 gatos, qui ei de Pontificatu adepto gratularentur: operam-
 que suam deferrent: obsequium que exhiberent, quale pium
 Pōtificibus Gallici Reges exhibere soliti sunt. Legati hi fue-
 re, Petrus Pictonicus, Sanctoualerianus: Pontifices Ebredu-
 nensis, & Ruthenēsis: Martinus Ritius, quem Neapoli ex-
 torrem Rex in patrum Parisiensium senatum adlegerat: &
 Gulielmus Budæus qui Regierat à secretis, & literarum
 nomine innotescere incipiebat: hi amicissime excepti sunt.
 Multi quoque qui è Neapoli rediere, salutato Pontifice, Re-
 gi eum optime cupere credebant: sed emicuit inter omnes
 Baiardus, qui omnium ora oculosque in se magnitudine re-
 rum gestarum conuertebat. Consalui de hoc est iudicium,
 plures Gallis equos esse albos, pullos, rutilos, giluos, casta-
 neos, leucophæos, unicum uerò Balias (nam Gallica lingua
 Baiardus equus, qui Latinis balius aut badius est, dicitur,
 paululum immutatis literis: hos & alij spadices uocauere.
 Balias porrò Cassius medicus equos magnopere commen-
 dat) innuens non unum è multis Gallicis equitibus esse Ba-
 iardū, potius inter tam multos spectatæ licet uirtutis pro-
 pè singularem. Rex antea anno M. D. II. V II. Calend.
 Septemb. è Mediolano tota multitudine obuiam cum insu-
 lis effusa, faustaque omnia acclamante, Genuam ingressus
 est, summo apparatu exceptus. Is ciues per Philippum Ra-
 uenstanum admonuerat ne longius sibi obuiam irent, lo-
 cūque designarat quo illi occurrerent. Obuij Genuenses
 facti sunt Regi, Brixio Iustiniano gratias agente, ac urbem
 Gestis Gallorum Lib. III.

in clientelam Regis dedente. Procumbentibus Genuensibus, Rex mox data dextra Iustiniano, consurgere omnes iubet. Venere Genuam cum Rege Borgia Valentinus Casar, Regulus Monsferratus, Ludouicus Salassorum Regulus, Iacobus Triuultius, Philippus Rauestanus qui Genuæ proregē agebat: Petrus Giensis Tribunus militaris, Dunensis, Ligniacus, Trimolius, Chaumontius, Petrus Fuxeus, & plerique alij: Iulianus, quem diximus postea designatum Pontificem: Raphael Sancto-georgianus, & Federicus Sanseuerinus Romani purpurati, unā cum Georgio Ambasiano. Rex cum inuisisset loca munita, & quæ opus uidebantur ad perficiendas munitiones curasset, postulatis Genuensium audiendis tandem uacauit. Delegerant hi VII uiros, qui quæ in rem uidebantur publicam, consulcrēt, & ad Regem deferrent. Fuere autem hi Ioannes Baptista Grimaldus, Symon Blancus, Andreas Cicero, Anfreonus Vsmarisus Ambrosius Zerbis, Nicolaus Spinula, Antonius Saulus, Stephanus Auria. Petiere hi à Rege, libere ut mercaturam facere eis liceret in sinibus Hispanorū, qua ob bellum Neapolitanum iam conflatum arcebantur. Deinde ne magistratus qui annui antea erāt, perpetui fierēt, ut acciderat in Daniele Scarampa, qui proregis amicitia subnixus, prætorum Genuæ aliquot iam annis agebat. Philippus Rauestanus grauius posteriorem hanc petitionem tulit, ut ferè utriusque in conuitia exarserint, accusantibusque ciuibus Scarampam qui pecunia reum emiserat, decreta eo sit nomine questio, cui præesse debebat Stephanus Pöcherius. Rex ne quid populare deesset, quæ petierant ulro detulit, ut nihil tam populare Regno eius uisum sit: ita se in priuati modum singulos prensando appellandōque demiserat. Quarto Nonas Septembris, cum sciret Rex edictum publice à magistratibus, præsto ut omnes essent, abeuntem Regem comitaturi,

Arnol. Ferroni de rebus

ipse

ipse summo diluculo antè urbem egressus est, quàm illi conuenissent. Multi raptissime admissis equis abeuntem secuti sunt. Genuenses quo testarentur beneuolentiam erga Regem, omnium honorum genere cumularunt: præconisque uoce publice edixerunt, & senatusconsulto sanxerunt, ut is dies quo Rex Genuâ ingressus esset, pro festo deinceps annuatim celebraretur. Mirati sunt illi Regem strumis solo contactu mederi. Petrus Fuxeus Pontius referebat, se olim cum Stephano Spinula, & Bernardo Elisco senatoribus Genuensibus, in eum sermonem uenisse, ut diceret rebellionem postea Genuensium secuta, quam nos suo loco explicabimus, facile apparuisse quantum populari studio credendum sit. Eos uerò narrare solitos, culpam non penes populû, sed penes paucos concitatores uulgi esse, præcipue uerò penes nobiles Genuenses. Eos æquo iure regi rempublicâ indignantes, ea fecisse quorum Genuenses non magis puderet quàm pœniteret. Itaq; initio eius tumultus, qui incidit in annû M. D. V. I. missos à populo ad Regem legatos, qui nobilitatis iniurias, plebis querelam deferrent: sed dicere exorsos, cum esset Rex interfatus, aliâque sibi præuertenda esse dixisset, repulsos, eosque infesta nobilitate parum postea benigne auditos: missum uerò à nobilitate Genuensi Stephanum Viualdum cum tribus aliis, publice auditum. Vltionem iræ eos & occasionem cupiditatis explendæ nactos, Regem accendisse in eos qui imperata facere parati essent, tatum de Rauestani proregis & nobilium iniuriis quererentur. Itaque cum plenum minarum iræque profectum Regem maximis itineribus scirent, præcurrisse è ciuitate qui nuntiarèt audidum pœnæ Regem uenire: ita irritatis Genuensium animis, cum pauci subdidissent ignem ac materiam seditioni, ad arma eos uenisse: cumque iam positis armis innocentiam ciuitatis tutarentur, aspernatum Regem eam orationem. Itaque cū

Rauestanus confessionem his culpa magis apud Regē profuturam diceret, rursus ad Regem missos Christophorum Cataneum & Quilicum Nigrum: Cataneum, oratione ad mitigandam iram Regis habita, ad extremum ita finiisse, ut diceret Genuenses se omniaque sua fidei clemētiæque Regiæ permittere: tum demum bēnigne auditos, in fidem acceptos, metūque omni liberatos: Ita uerborum potius quàm rerum, ni infesta nobilitas eò Regem uocasset, certamen fuisset: multos tamen palam dissuasisse ne se omnino Regiæ clementiæ committerent, ne insultandi aduersis rebus eorum potestatem nobilitas haberet: adeò sauitia imperij exasperatos animos, facile ut impetu iræ concitari potuerint: cumque decerneretur omnia Regiæ clementiæ esse permittenda, ingemuisse multos conditioni suæ, ignaros Regiæ clementiæ, cum publicam causam à priuata non segregari iniquo animo ferrent. Hac à uiris grauiſſimis excepta, quando in Genuensium mentionem incideramus, referre libuit, posteriorem eam rebellionem ex uulgaribus historiis suo loco postea enarraturi. Ac mihi quidem uetera facta dictaque maiorum nostrorum repetenti, cum & Genuensium reipublicæ detrimenta intueor, & aliarum ciuitatum non minores animo colligo calamitates, mirum uideri solet, unde tot nobilissimis ciuibus repente inuecta sint incommoda, quæ eadem pacto, qui olim ultro exterum imperium expetebat, tam facile repudient. Versimillimum uerò uidebatur, superioribus seculis uiguisse domi forisque industriam: honestam de omni uirtute inter nobiles fuisse contentionem: certamen eis fuisse, domi ne antiquiores prudentia & consilio melius, an foris iuuentus magnitudine animi ac industria res bellicas gererent. Ita seniores, quorum uirtus multis magnisque rebus esset cognita, prouinciis regendis præponebantur: iuuenes ad maxima pericula adeunda parati seniorum præ-

mia expectabant: ipsique ita educabantur à maioribus, ut
 equitando, iaculando, semper aliquid agerent quo aleretur
 uirtus. Nunc instituuntur ad otium & illecebras: choreas
 ducunt tam frequenter, uti ad ludum saltatorium & cym-
 bala & crotalia, nō ad militiam preparari uideantur. epu-
 lis instruendis Regiam magnificentiam imitantur. Inde
 procax & superbus fastus, pro reſtis blāda unoquoq; sug-
 gerente: delitiis, languore, desidia insciuntur, & uanis
 assentationibus opinionibusque delinitum animum mol-
 liunt, ut iam uerissimum uetus illud reddiderint, quo dictū
 " est, Aetatem parentum peiorem auis, ferre nos nequiores,
 " mox daturus progeniem uitiosiore. Alea & fruiillus in
 manibus est: pro magistris uitæ instituendæ, agmen canum
 & auium. Si qui adhibentur rectores formandæ iuuentuti,
 obsequentiores quàm par sit seruiunt ipsi temporibus. Ita
 dum sumptus fiunt ingentes, ad rapinas conuersi, tum freti
 malitia peruertere urbes & expilare, decoraque omnia la-
 beſactare assuescunt. Efferuntur fastidio & contumacia,
 " efficiuntque ut qui dixit, Nihil esse insipiente fortunato into-
 " lerabilius, uere dixisse uideatur. Valet apud eos plus quod
 illis nonnullorum est artificii inculcatum, quàm aut offi-
 cium, aut necessitudo, aut uis decori. Tum demum ciuitates
 extera, dum ab his quos adſciscunt, innocentiam abſtinen-
 tiāmque expectant, & tranquillioſiorem reipublica statum,
 non modo id non adeptæ, sed in summas miseras direption-
 nesque se incidisse uidentes, facile dominatum nouum ex-
 petunt. Nec mirum, si, cū ita instituti ad gubernacula ac-
 cedant, teneant clauum, sedeant in puppi, naufragia facta
 plerunque audiamus. Id quoque indignissimum, ubi uel de
 re grauiſſima agatur, ita obseptum esse aditum, ad aureis
 magnatum aſſidentibus semper, & occupantibus eorum
 latus eis qui plus possunt, paucissimis, apud quos omnes

*frendant recidisse potentiam, ut nescias miseriorne sit eorum
 conditio, quorum querelis occluduntur aures, an ipsius qui
 tribus aliquot aut quatuor ita cingatur, ut mancipiorum,
 quæ dominorum facta sunt nexu, fractique animi & ab-
 iecti, & arbitrio carentis suo, serui speciem potius quàm
 eius in quo elucere possit maiestas, exhibeat: apud quem ni-
 hil minus polleat quàm ipsius iudicium & uoluntas, cir-
 cumagatur uerò, & hac atque illac impellatur paucissimo-
 rum susurris: qui eum esse quæstum in animum induxerunt
 maximum, quàm maxime suis potius quàm publicis seruire
 commodus: neque ullum, qui se in eorum cõmittat fidem,
 nisi captato undique lucro subleuare: qui si magnitudine rei
 semel occuparint eius animos, difficilis postea atque haud
 scio an ullus aditus ueritati relinquitur. Disputabat hæc o-
 lim Bessario Nicenus cum Ludouico XI Rege: aderat &
 Ioannes Vaquerius præses Lutetiæ, cui Rex idem Philoso-
 phis usu aiebat uenire, quod his qui medendi curam sibi
 uendicant, qui acutissime quidem de causis principis que
 morborum differant, magnamque partem in his occupati
 sint: illa eorum perexigua sit oratio qua medeantur ægris.
 Tum Bessario, magni esse negotij ait, ad rationem ueram
 peruenire. Quo enim maior ingenij uis hominibus acutissi-
 mis adest, eo maiorem humanis animis consulendi parere
 angustiam: se tamen ex prudentum lectione consulere, ad-
 uersus tales assentatores id initeretur princeps, quod poëta
 sapientissimus, aduersus Sirenium cantus, quæ suauitate aut
 nouitate quadam & uarietate cantandi reuocabant eos
 qui præteruehebantur, ab Ulyssæ ait factitatum, ut obture-
 mus aures neque patefaciamus eorum blanditiis: adhibea-
 mus uerò ianitores ac custodes fidißimos, rationem nempe
 ac iudicium circumspectum, uera demum libenter excipien-
 tes: forèsque occludamus his quæ ueri solum speciem refe-
 runt:*

runt: uanos rumores uanâsq; suspiciones, & utilitatis imaginem, & cautionis minime necessaria titulos obdito etiam pessulo excludamus. Vbi quid igitur deferatur uel à familiarissimis ad principem, submota amicitia familiaritatêque adhibeat in consilium prudentiam: excutiat rem ipsam: eo grauiore animi contentione rem uoluat, quo instructiores uiderit familiares ad delationem. Nunquam delatoritam liberè aures aperiat, ut reo non libentius referet: nihil antè statuat, quàm cum accusatione comparata sit defensio: tandem uerò adhibitis prudentissimis hominibus, exclusis uerò eis qui rem detulerint, quiue ab eis commoda expectant, & quorum commodo uel incommodo aut iactura honoris res est cessura, quid æquum sanctumque uidebitur decernat. Primo uerò congressu delatori aures patere, at obstruere & inuias defensoro dare, hominis esse aiebat indigni tanto principatu: qui nisi tandem cohibeat tales imposturas, ipsa si cupiat salus, seruare prorsus non possit talem principatum. Horum unicam esse causam ignorantiam: easque tenebras quibus suæ cuiusque hominis institutiones morèsque obuoluuntur. Esse uerò indignissimū, quod factitarint Cæsares plurimi, ut exclusis eis iudicibus apud quos more institutisque maiorum peragenda esset accusatio, iudices ipsi dent ex sua aut eorum qui detulerint, quorumue commodo res uertatur, cohorte. Ita factum ut summa nequitia plurima deferantur, parua religione multi iudicent, delecti nimirum ad urgendum propellendumque reum: eoque nomine gratiam inituros sese sperantes. Proinde rerum omnium nihil commodius esse quicquam ad principatum tuendum ac conseruandum, quàm ab his quibus imperamus, amari potius quàm metui. Recte enim à prudentissimis hominibus dictum; Malum esse custodem diuturnitatis metum: contraque beneuolentiam fidelem esse uel ad perpetuitatē. Erga

potentiores autem uehementer amorem populi commoueri
 opinione liberalitatis, beneficentia, iustitia, omniumque ea-
 rum uirtutum quae pertinent ad mansuetudinem morum.
 Habere fidem tum principi plebe, cum eum existimat ade-
 ptum cum iustitia prudentiam, admirarique quem uidet
 excellentibus quibusdam & singularibus uirtutibus ex-
 cultum: quem abstinentem, non immersum uoluptatibus, pe-
 cuniae in loco contemptorem, aequitatis & iustitiae defen-
 sorem intrepidam ad pericula, ubi res exigit, subeunda agno-
 scit: qui probe calleat, male impetu & familiaria & publi-
 ca negotia administrari: cuique uetus illud Tyberianum, ta-
 met si uetustate iam protritum, assidue tamen moderatori-
 bus rerum publicarum inculcandum, placeat. Boni pastoris
 esse tondere pecus, non deglubere: cuius animus minime per-
 petuo uagetur errore, nec habeat ipse quid ab alio pendens
 sequatur: qui regnum plebis potius commodo, quam fami-
 liarum administrat arbitrio: neque talis sit, qualem aulico-
 rum rapinis expediat esse: quique iustitiae seruandae causa à
 Deo Opt. Max. se Regno praepositum sibi persuadeat, ut &
 prohibeat iniuria tenuiores, & aequitate constituta summos
 cum infimis pari iure retineat. Olim ita erant morati qui
 Caesaribus assidebant, ut uereretur ipsi Caesares à tali graui-
 tate & probitate hominibus petere, quod minus pertinere
 ad decus & plebis utilitatem: plurimum apud eos talium
 uirorum bene suadentium ualebat autoritas, eaque ab iis
 adhibebatur ad monendum & aperte & prudenter, si res
 postulabat. Non illis aut animus abiectior erat, aut spes
 amplificandae fortunae fractior. Multum posse ad salutem
 miserorum & afflictorum: decori magnis imperatoribus,
 parum potuisse ad perniciem probro nemini unquam fuisse:
 saepe haec iisque similia auribus eorum inculcabant. Humana-
 nam conditionem sic ferre, ut cum fastigium suum longe su-

pergressa uideatur, continuo concidat. Ad Ludouicum redeundum est. Tantus princeps suis nõ caruit uitis: pecuniæ ita parcus ac tenax, ut & Neapolim & Mediolanum, dũ iacturam pecuniæ timet, perdidisse eum constans sit opinio. Adolescens plane animi fuit fluxioris, remissiorisque uitæ: ut in aulicam, quæ purgandus linteis uacabat, forma non ineleganti, oculos admouens mox seductam amplexus sit: Asta quoque in hospitiæ filiam; etsi forma mediocri, scitam tamen & dulces modos cytharæ edoctam; mox exarsit; pudicitiaque eius; etsi pedibus eger, illuserit. Post nuptias tamen Annæ maxime contrahebat & cohibebat eas uoluptates. Idem propensissimus leuibus ex causis ad uarias suspiciones. Carolo Borbonio etsi optime cuperet, in eo tamẽ taciturnitatem reprehendebat; uetus illud crebrò usurpans; Quæ flumen est tranquillum, interdum latere profundiores aquas: quasi uaticinaretur quæ postea acciderunt. In Carolo octauo notat Philippus Cominius, quòd regnũ non tam suo quã familiarium aliquot arbitrio administraret, tali; que esset plerunq; qualẽ esse eum aut expediret illis aut liberet. Eadẽ hæc omnia in Ludouicũ cõgeri possunt: sed accidit ut proborũ integrorũq; familiaritate uteretur. Ingratitudinẽ ei multi obiiciunt, orsi ab uxore. Hæc, cũ esset eius precibus liberatus carcere, regnũ mox adeptus repudiauit. Cõcupierat uerò priuatus adhuc, nuptias Annæ Britannicæ; unde Britannicum bellũ concitatũ multi uolũt. Sed male institutũ consiliũ, exitũ reperire nõ potuit. Vnde iocus Maximiliani Cæsaris, Fatale esse ut quæ somniẽt Aueliorũ duces, Reges Gallici adipsiscatur. Nã & inuito eo, Carolo Regi Anna nupsit, & eò mortuo, Ludouico, rite tamen prius repudiata aliã uxore: quæ uti liberale ingenium decebat, prudẽs & modesta quicquid id erat, tulerat & texerat, & de salute desperantẽ multis lachrymis fratri cũ Carolo conciliarat. Ita Ludouici animus

deuictus misericordia uxoris, tamesi uxoris loco nunquam eam habuerit, paulatim clapsus est Parisiensibus aliquot feminis, quibus priuatus consueuerat, translatusque uxori posteaquam tantum se ei debere agnouit. Multos quoque nouis amicitijs implicatus neglexit, cum quibus priuatus coniunctissime & amantissime uixerat: quosdam etiam exegit aula, ut Petrum Giensem tribunum. Idem & multos summa pertinacia refellebat, & refelli ipse sine iracundia non poterat. Adolescens plane incognita pro cognitis habebat, hisque temere assentiebatur: nec ad considerandos rerum exitus aut tempus aut diligentiam adhibebat: unde in uarias angustias precipitatus est. nec mirum cum in hoc quasi flexu ætatis, id uel prudentissimis accidat. At regnum adeptus rarò labebatur, eaque uitia adolescentiæ facile declinabat, cum multam operam in inuestigandis aliorum consilijs conferret. Cum Rhenatus Carnutensum Pontifex diceret, Burgundionibus omnibus innatum esse, & in animo insculptum odium Gallicum, id quidem uerum haud diffitebatur, sed adfuturum tempus cum deposito odio, ultro Gallicum imperium exposcant: Neque sibi tamè, neque suis esse sperandum ut ea uideant tempora, ut nec Neapolitani regni receptionem.

TERTII LIBRI FINIS.

ARNOLDI

ARNOLDI FERRONI RE-
RVM GALLICARVM
LIB. IIII.

DVM hac apud Neapolim geruntur, ne in Gallia quidē quietæ omnino res Gallicæ fuere, dissidio à Ferdinando orto, qui prædabundus Galliã Narbonensem infestabat. Id incæptum conatu quàm effectus grauius fuit. Misso Ludouico cessere Hispani. Annus agebatur M. D. V. cùm Ludouicus arderet studio Neapolis recipiendæ, augendique ultra Alpes imperij, cùm repētē grauiissimus eum morbus inuasit, desperantibus medicis Regiam ualetudinem: ut Anna Regina mundum omnem muliebrem in Britanniam minorem mittere uoluerit, ni à Petro Giensi tribuno, qui itinera obseruarat, prohibita esset. Ob quæ conualescente Rege primum commendatus est: mox muliebri ira exardescente, nullumque non lapidem mouente, aula exclusus est: iussus etiam causam dicere maiestatis apud Tholosanos, ob operam suam nauatam Ludouicæ Sabaudianæ. At Senatus Tholosanus (etsi ut seuerissimus omnium à Regina delectus esset) non dignū iudicauit se, qui ad reos potius urgēdos quàm subleuandos deligeretur. Itaque Tholosani patres uel remittētes aliquid ex pristina seueritate, uel religione iudicandi obstructi, etsi multa urgere reum uidebantur, quæ tamen illis parum hæere uidebantur in hominem integra opinione præditum, aula eum tantum comitatuque Regio excluderunt: Cætera ita temperarunt, ut nihil Regiæ uoluntati iræque datum uideretur, tametsi & Ludouica Sabaudia & Alanus Alabretus multa pro testimonio in reū dixissent: & corrogata

essent responsa aliquot iurisperitorum Itatorum, ut Hippa-
 byti Marsili & Ludouici Bolognini, quibus hi consulti re-
 spondebant uiolatam maiestatem Regiam. Recreatus Rex
 paulisper flexit animum ad religionem, cuius maxime nos
 res aduersa admonet: Sacrique diuini corporis mysteria sa-
 crificiaque iterum iubente Pontifice, supplicationibus passim
 tota Gallia decretis, instaurari iussu. Fuit idē annus insignis
 morte Ioannæ Caroli Regis sororis, Ludouicique quondam
 uxoris: eodēque tēpore celebrata sunt sponsalia inter Frā-
 ciscum Valesium, & Claudiam Ludouici filiam. Anno se-
 quenti & philippus Maximiliani Casaris filius, & Isa-
 bella Ferdinandi uxor decessere. Philippus planē infestior
 fuit Francis uel ueteri odio Burgundiæ, Frācisque familiæ,
 uel leuibus ex causis quas pratexebat. Aiunt, quo primum
 tempore Blesis Regem inuisit, magnificē exceptum. Accidit
 ut eum Rex cœnæ adhiberet, ipseque proluere manus de
 more pararet: tum officij causa Philippus prolubro manti-
 lique arrepto, ministri munere fungeretur. Id eius plenum
 officij studium Rege modestissime auersante, perucit is tā-
 dē ut abluto Regi mantile exhiberet. Erat Ioannes Gri-
 gnolus Talerandus homo hilaris, iocis que referendus soli-
 tus Regi risus mouere: atque is Philippo erga Regem ita
 officioso, Maeste, inquit, esto hac officij exhibitione. Probe e-
 nim fungeris officio, maiora etiam mœrente Rege: munire
 tibi uiam uideris qua Regia maiestati iam pridem debitū,
 sed interruptum officium exhibeas. Gallorum res in Italia
 florebant, nihil prorsus sine eis ut bellica gloriæ reliqui re-
 ferrent. Pontifex Iulius, dū olim legatione fungeretur apud
 Ludouicum undecimum Cardinalis, ita fuerat familiaris
 Ludouico Aureliorum tunc principi, non obscura ut esset eo-
 rum beneuolentia. In relaxationibus, conuiujs, aliisque uo-
 luptatibus uterque alterum & consciū habuerat & sa-
 Arnol. Ferroni de rebus dalem.

dalem. Ab his iniuriis profectus amor, etiam Carolo Rege auetus fuerat. Is quoque Pontifex designatus, perpetuam eam beneuolentiam futuram receperat. Ardebat is cupiditate imperij proferendi. Alexander Pontifex Valentini filij opera multa reuocarat ad Pötificatum, struens spe filio amplum imperium, ni morte repentina ea spe decidisset. Bononiam Ioanni Bentiuolo adimere non potuit, & presidio septam militum, & munitam ciuium beneuolentia erga principem satis moderatum. Post Borgie Valentini discessum, cum is ad Bentiuolum urbe frustratus fascis literarum misisset, quibus à plerisque ad urbem recipiendam impellebatur. Bentiuolus in multos hoc solo indicio dclaros grassatus est: ob quæ plebis studia ab eo alienata sunt. Horum certior factus Pontifex, egit cum Rege ut milites quos in Italia aiebat, ad eam sibi expeditionē adiungere sineret. Cöcessum est id Pontifici. Is collectis copiis fretus Gallico milite, cui præfuit Carolus Ambasianus, Bononiã oppugnauit. Ea tãdem in eius uenit potestatem. Sed Gallicos duces frustratos dimisit: cum enim montes aureos tripliciaque stipendia pollicitus fuisset, auideque urbe domita, illi promissa expectarent, celeberrima Bononiæ Ecclesia sacrum fecit Pontifex. Eo loco in adstantes Gallicos milites multas impietatum criminumque expiationes effudit, solum Gastonem Fuxeum ense gemmato, cylindrisque & adamante Indico insigni ornato, donauit. Regem in Bentiuolum aulici acuerant, qui redeunte è Neapoli Carolo, cum ille obsidibus datis liberũ transitum per Bononiam peteret, Gallos inde ab eo reiectos, eo responso cui multi inerant contumeliarum aculei, referebant. Vix Galli redierant, cum Genuenses Regis imperia exosi, sese in libertatem asseruerunt, Paulo Nouo sordido homine, sed audaci & solerti duce. Rex admonitus, Ambasiano adcurrenti contracto exercitu nouas misit copias.

Genueses munitionem propugnaculumque ante urbem extruxerant insigni robore. Inde Regios passim prosternebant. Ambasiani iussu Lautrecus & Palicius cum delecta peditum cohorte in eum locum impetum faciunt: pugnantest hosites seseque audacius efferentes pilis plumbeis Galli prosternunt, ac demum in fugam alios uertunt. Hi ubi in urbem compulsi sunt, simul animus cum re eis concidit. Heluetij detrectare minime ueriti sunt propugnaculi oppugnationem ut rei periculosa: hostes missis ad Regem legatis, militum ferociam insolentiamque causati, de ditionem fecere. Paulus Nouus fuga mari elapsus, à myoparone Gallico interceptus, maiestatis damnatus, capite luit. Palicium uulneratum in propugnaculi oppugnatione multi scribunt. Ortum id bellum ob mutuas querelas plebeiorum cum nobilibus. Interdictum est Genuensibus ne conuenticula agerent, ne quid in posterum molirentur. Rex Genuam ingressus, honorificè exceptus est. Conuenere ad Saonã deinde Ludouicus & Ferdinandus hoc ipso tempore: ubi & us qui Gallorum apud Neapolim imperia secuti erant, possessiones denuo confirmatae sunt, & multa clanculum per Antonium Palauicinum Pontificis legatum, de bello in Venetos parando occultè agitata. Ideo libentius à Rege est auditum, ut posset Venetorum animos repungere, qui missis ad eos legato Regio Ioanne Lascari, conditiones a quissimas repudiarent: neque se Regi auxilio futuros ad Neapolim repetendam professi erant. Iulius si tantum operæ consumpsisset ac uendis in Regibus ad bellum in Turcam decernendum, Remp. quam haud scio an ullam hodie habeant Graeci, optime constitutam haberent, & minus impura seruitute opprimeretur: nec Rhodi acerbam uastitatem uidissemus, si quæ arma Leo Pontifex in Gallos mouit, Rhodiis submisisset. Annus agebatur Millesimus quingentesimus septimus, cum Iulius Arnol. Ferroni de rebus Pontifex

Pontifex omnes vias proferendi imperij quærens, arces aliquot ciuitatésque expugnare uellet. At possessores & domini impares se uidentes, Venetorum se fidei commiserunt: permutatione inita, tutiora loca, & si minus nobilia, recipientes. Ita Pandulphus Malatesta cum Ariminum inuaderet, Pontifex Arimino eis cedit: unde factum est, ut Venetos quoque ipsos armis petere uellet. Hi patriis institutis Rempublicam prudenter moderabantur: faciliusque Iulii toto imperio expulissent, quàm ille eos unica ciuitate. Constat Fauentinos & Ariminenses diu bellis seditionibusque uexatos, Leonardo Lauredano Venetiæ principi sese sponte sua tradidisse, quasi deinceps sperarent nihil nisi æquum à Venetis se passuros: horum enim imperia tum placida habebantur. Regi erat in animo, ubi Genuenses pacasset militaremque rem collocasset, quiescere. Pontifex missis legatis ad Maximilianum, Ludouicum, Ferdinandum, Margaretam, quæ Caroli adolescentis tutelam gerebat, prætextu belli Turcis inferendi, singulos ad bellum Venetis inferendum hortatur. Placuit legatos principum Cameracum conuenire. Ibi quid cuique reddendum sit, confecto bello statuitur. Bellum in Venetos decernitur. Decretum Ludouico belli imperium. Veneti, etsi audierant eos fœdus icisse, cum tamè omnes quasi mysterium tacitum id tenerent, orationeque ipsi Regum suspensi tenerentur, suspicari nihil potuerunt: nihil omnino certi, ac nec authorem locupletem habebant. Cæteri principes & opibus & copiis iuuare eum debebāt, nec tamen iuuarunt: nec segnius tamè quæ ad bellum opus erant parauit, ut qui prius in summa esse difficultate nummaria eos non ignoraret, cupidissimus Cremonæ aliarumque urbium uendicandarum. Ludouicus consilio aduocato deliberarat, an id bellum suscipiendum esset. Purpurati omnes suadebant: dissuadebat solus Stephanus Poncherus

Senonum Antistes, contentum Regem patriis finibus, cedere alienis æquum esse. De Cremona si quid eum urgeret, facile Venetos, dissoluto ære alieno, ea cessuros: in reliquis eos fidē & dare paratos & accipere. Rex fœderi non interfuerat, per Georgium Ambasianum initum est: quem & Maximilianus Regio nomine in clientelam recepit ob Mediolanensem principatum. Carolus Cæsar postea iactabat, prius receptum à Maximiliano Gallum, ea cōditione, Claudia ut filia sibi nuberet. Euanescente conditione, nihil iuris inde partum: cuius rei, ut conficte à Carolo, pauci meminero. Ne hoc quidem beneficij clientelæque ius oppugnat, quo uno telo utuntur Sfortiani, cū saluis & integris aliorum iuribus id datum aiunt à Maximiliano: cum Cæsar si quod ius inde Sfortiæ acquiri uoluit, fraude se ipse sua clientelæ potius iure priuauit, quàm ullum alteri tribuit, qui affinis Sfortiæ ius probe nosset. Ita Pontifice hortate susceptum est bellum. Et sane patrum nostrorum memoria accepimus, magis à Gallus bella suscepta impulsu Italarum dissidentium, quàm animo ditionis proferendæ. Inter hæc Ludouicus ad conducendum ex Heluetiis militē Trimolio misso, Galliæ Mediolaniquæ rebus constitutis, ad Triuium oppidum exercitū admouit. Erant Regi in armis quadraginta hominum millia: nobilitas quidem Gallica prætorix Regiæq; familia & cohorti adiecta, cū ex singulis familiis, ex iis, qui uoluntariam militiam erant professi, in cohortes Regias essent electi, speciem præbebat lectissimi equitatus. secutus est & Regem Antonius dux Lotharingus: Iacobo Chabaneo Palicio prima acies data est: cui iunxit Rex Heluetiorum turmas. Is Triuium, de dentibus se oppidanis, recepit. Pandinū ūdem diripere constituerant, cū repente nuntiantur adesse Venetorum copix. Contraxerant ū ad quinquaginta hominum millia: Bartholomæus Liuianus exercitui præerat. Iā

Veneti Triuium receperant, nullo in oppidanos seuitiaeli-
 bidinisque genere omisso. Franci propius uenere, & castra
 haud longe ab hoste fecerunt: tametsi iter confecerunt astuosa
 & puluerulenta uia. Traiecerat uero Rex prius Abduam, &
 Reuoltam oppidum receperat. Sed priusquam in aciem pro-
 diret, cum Veneti prater spem pugrandi copiam facerent,
 breui in hunc modum oratione excitandos sibi Gallos pu-
 tauit: Si quis est uestrum, milites, qui nouo hoc in Venetos
 suscepto bello nouoque hoste moueatur: is si cogitavit quo
 longius arma proferimus, eo nos in opulentiores, at rei mi-
 litaris imperitiores bellum gerere: & terrorem si quem ha-
 bet, deponet: & seipsum maiore proposito premio ad ca-
 pessenda belli premia excitabit. Nam & cum eo hoste rem
 esse uidebit, quem uos superioribus annis, cum numero pra-
 staret, auspicio Caroli Regis uicistis, & ex uicto praedam
 opima retulistis: & qui uos olim tot terrarum spatia emen-
 sos, iter in patriam & penates facientes, perfidissimè Italia
 omni concitata inuaserit. Cum eo genere hominum res est
 uobis, quos uana iam pridem incesit cupido & Caesarum
 & Pontificum, & Regum funditus tollendorum: quique
 uni post hominum memoriam, maiorum nostrorum nostram
 que nobis industria partem principatus inuadere non dubi-
 tarint. Properandum itaque, atque obuiam eundem, mili-
 tes: nisi forte in mentem uobis uenit, futurum, ut uis rebus
 oppidumque cedant, quae iam dudum occupata per uim pos-
 sident: quod tantum abest ut efficiant, omnem ut prius mo-
 ueant lapidem, quod dominationem etiam in posterum au-
 geant: quique quo plura habent, acrius quae non habent
 concupiscunt. Quid quod ignauissimi homines instructo
 exercitu nobis occurrere ausi sunt? iactant uerba illa qui-
 dem speciosa, terrorisque & minarum plena, sed in caput
 eorum, si Diis placet, recasura. Nos id à maioribus accepi-

„ mus, freti ut uirtute roboréque in prælium progredere-
 „ neque unquam audiédos putaremus magnificos istos uer-
 „ borum funditatores, uerbis demum feroces, rei militaris i-
 „ gnaros: quos telam potius quàm tela tractare deceat: quiq;
 „ imbelles, è latebris suis eruti, metu exangues, ne primunz
 „ quidem belli strepi:um expectaturi sint. Tot meo ductu
 „ auspicióque bella semper uictores gessistis. Enimvero æquú
 „ est, facta mea uestráque imitanda uobis proponatis, qui
 „ mihi & Sfortiam rei militaris non imperitum, & Medio-
 „ lanensem principatum uestris armis dextrisque parium de-
 „ deritis. Quod mearum fuit partium, copias lectissimas, au-
 „ xilia fidelissimorum Heluetiorum accersí: machinas suis lo-
 „ cis collocaui: locum quo equitatus explicari posset, delegi.
 „ Reliqua in uestra sita uidetis potestate. Audete modo uin-
 „ cere, Deo Opt. Max. propitio pulcherrimam de Venetis ui-
 „ ctoriam relaturi. Est locus quem incolæ Agnadellum uocát,
 „ ducentis fere ab Abdua passibus, inter Castianum & Re-
 „ uoltam. Vix paratæ erant Gallicæ copię, cùm repente Ve-
 „ neti Gallos ad prælium inuitare cæperunt, dissuadente Pe-
 „ tiliano cunctatore illo quidem, sed Gallicis bellis assueto.
 „ Nec illi detrectant certamen. Concurrunt pedites, ut aqua-
 „ lis aliquantulum fuerit pugna: aperta acie collatis signis di-
 „ micatum est. Rex ex sententia ducum tormenta bellica in-
 „ ter uepteta defixerat, ut putarét Veneti nihil ab his sibi me-
 „ tuendum. At ea maximo impetu in eos prouoluta, & or-
 „ dines totos turbarunt, & ferocissimos quosque nec opinan-
 „ tes prostrarunt. Carolus Borbonius adolescens, iussu Regis
 „ ad Heluetios nonnihil ex pristina alacritate remittentes
 „ profectus, maxime eos in hostes commouit. Tum demum
 „ urgere etiam Galli. Immissus equitatus facílè equitatum
 „ hostium loco depulit. Liuianus urgere, clamare, ultro citróq;
 „ ad Nicolaú, Petilianum mittere. Sed & bellica torméta &

Arnol. Ferroni de rebus Gallicis

Gallicus equitatus, nullum hostibus respirandi locum dederit: ita uersi Veneti in fugam: captus Liuianus, qui quoad potuit Francis restitit, ut & Mōtius, & Naldius, Saccius, & Citolus, ex quibus Mōtius & Saccius in ipsa acie trucidati sunt, multiq; alij quos praeceptis cōsiliū Liuiani ad mortē perduxit. Cæsi ex hostibus ad decē hominū millia: multi capti: fugiētes Galli usq; ad Mestrū oppidum persecuti sunt: præda prope immensa: ex Gallis uix quingenti desiderati. Aquitanorū Heluetiorūque opera, qui Gallo militabant, multū ad uictoriā contulit. Eo bello cū omnes passim laudarent Grignoliū Talerandū, qui concitato equo per ruinas hostiū uiam reliquis aperuisset: Talerandus uel oblectandi Regis gratia uel laudis contemptor, per equum calcitronem & refractarium minisq; frenis parentem, se in uuo tantum sibi decus partum fatebatur. Hic cū arcana quædam effutisset præter opinionem Ludouici, illud tantum ab eo audiit uetus: Plus oportere seruum scire quā loqui. Defunctos Rex sepeliri iussit, fanūque eodem loco ædificari, ubi sacra fierent annua, idque uectigalibus annuis dotauit. Proflugatis hostium copiis, Brixiam, Cremam, Cremonam, Bergomum per Carolū Ambasianum recepit. Paliacium misit Vincentiam, qui & eam & Veronam & Patauium Maximiliano reddidit: Pontifici quoque curauit, Fauentiam, Rauennam, Ariminum. Caruaasionorū arce munitissima Rex potitus, Ludouico Machaële repugnante & aduersante capto, cū igne in cellam, qua machinarum puluis custodiebatur, admoto afflicti & fracti essent Venetorum animi. Crema dedita à Soncino Benzonio, quem cōstat in tam munito oppido non probe fuisse affectum ad suum munus fungendum. Ea sita ad Serij fluminis sinistra, à Federico olim Aenobardo Casare post uastatam laceratamque Cremonam ædificata, quam multis antea annis

Veneti diligenter tuebantur, acceptam à Francisco Sfortia; eo fœdere quod aduersus Mediolanenses inierant. Rex cum omnes proscrisisset qui se militia sacramento obligassent Venetis, nisi intra decimum diem ad suos se reciperent, eo edito multos à militia Venetorum distinxit. Picheria oppidum à Rege direptum. Maximilianus cum in Regis congressum colloquiumque uenire constituisset, eadem omnia, quasi colloqui essent, committi posse epistolis tutius esse scripsit: arx Cremonæ à Rege recepta factione eorum qui in præsidio erant: secundum eam uictoriam Mediolanum redit, nullo non honorum genere exceptus. Veneti nouo milite conscripto, Patauium Casarianis dolo caesis receperunt, missisque legatis ad Hungariæ Regem, Henricum Britannum, conuentumque Norimbergensem, pacis consilia cum Maximiliano agitabant: quæ ille omnia respuebat nisi Patauium redderetur, excitabatque Ludouicum ad opem ex fœdere ferendam. Palicius cum quatuor peditum millibus, equitibus centum Gallico numero instructus missus. receptus aliquot castellis frustra urbs aliquot menses oppugnata est: Veneti quoque & Vincentiam & Veronam frustra tentauerunt: sed acerbè cum ferrent, Alphonsum Ferrariensium principem in castris hostium uersari cum Hippolyto fratre, qui purpuratorum Pontificiorum ordini adscriptus pronus ferebatur in militares curas, duce Angelo Triuisiano contrætam classem in Ferrariensem miserunt: at munitiones cum hæc essent à Ferrariensi institutæ, in ripa clasus ut explicari commode non posset, frustra fuit conatus. Huic subsidio à Rege missus Molarcus cum turmis aliquot Gallicis: quorum ope Ferrariensis classem Venetam & fugauit, & magna ex parte diripuit. Namque ubi conspicit Padi incremento classem hostium in sublime ferri, subitoque aquam horrefecere, cæcòsque fluctus in se prouoluere, admonente Hippolyto

Arnol. Ferroni de rebus purpurato

purpurato, summa nocte omnes egressi urbe, machinis cele-
 riter allatis, classem Venetam feriunt, contundunt, dissi-
 pant. Hostes cum res conclamatas uiderent, triremes colli-
 gantes, in eam qua medio loco sita erat, quò facilius reliquæ
 cremarentur, ignes iniectere: sed Ferrariensium aduentu ab
 incendio uindicatae sunt, una tamen incensa. Cælius Calca-
 gninus triremes quindecim ait captas, signa sexaginta rela-
 ta, reliquarū nauum ingentē fuisse numerum: homines ca-
 sos aut submersos supra duo millia, ex Francis & fœderatis
 Ferrariensi non aniplius quadraginta desideratos: noluisse
 Alphonsum & Hippolytum iusto certamini rem commir-
 tere, donec aduenissent Ludouici Regis auxilia. Lauretum
 etiam terrore recentis uictoriæ Venetis ademptum: sed per-
 incommode accidit, ut de præda inter gregarios aliquot mi-
 lites, Italos & Gallos, primum rixa, mox utrinque Italis
 Italos, Gallis Gallos iuuantibus, certamen apertum interce-
 deret, multique clade se mutuo fœderet: eo loco casus unus
 ex Alegrij liberis, Ferrariensis profligato hoc bello & pene
 sublato, cum firmo progressu in Rhodiginos iret, exceptus
 insidiis à Gradonico Veneto positus, fugatus est: cum & in
 Veronensium finibus captus esset Clietus eodem tempore.
 At cum iussu Regis magna equitum ac peditum auxilia
 Alphonso missa essent, rursus ille potitus est Rhodigio: Ve-
 neti missis legatis Dominico Triuisiano, Leonardo Mocer-
 nio, Hieronymo Donato, & quibusdam aliis ad Iulium
 Pontificem, cum eo redierant in gratiam, pacti futurum, ut
 ei Ferrariam uicinâque loca repetenti adessent: misitque ille
 ad Maximilianū Achillem Crassum legatum, qui eum Ve-
 netis conciliaret. Matthæi etiam Gurcensis purpurati Ponti-
 ficij opera usus, sed legatus Regiis superuenientibus irrita
 fraudes Pontificiæ fuere. Galli interea qui quæ in temporum
 inclinationibus sæpe minimis posita sunt momenta obser-
 Gestus Gallorum Lib. IIII.

uabant, coniuncti Ferrariensi, à quo Rhodigium receptum erat, Carolo Ambasiano, Ioanne Iacobo Triuultio, Ioanne Palutio instante Montanianum, Ateste, & Leonicum recipiunt: ut & Coloniam & Vicetiam, & Lemniacum arcemque aliam in ripa è regione Lemniaci sitam, Alphonsus Ferrariensis proscriptus à Iulio, dirisque confixus. Narrat Cælius Calcagninus Iulum pratexuisse has causas belli in Ferrarienses illati: quòd Pontificis iniussu salus uectigal instituisse: quòd Centum ac Ptebeij duo oppida non reddidisset: quòd populos nouis portorijs onerasset: quòd petenti Iulio ut iccto cum Gallo fœderi nuntium mitteret, nõ paruisset. Ea uero demum causa, quòd Ferraria iam opes animo inuasisset, urbemque figendæ suorum dominationi aptissimam uideret. Alphonsum extrema omnia pati maluisse, quàm à Gallico fœdere discederet, cum Gallorum opera & auxilio imprimis, Rhodiginam in insula olim à Venetis occupata, potitus esset. Addit idem cum Veneta classis in Ferrariensem agrum impetum fecisset, neminem fuisse ex fœderatis qui maturius opem tulerit quàm Regem: neminem qui plures copias multorum mensium obæratas submiserit, maiusue adiuuementum ad uictoriam & classis expugnationem attulerit. Regemque ait per nuntios ac literas sæpe testatum, se libenter omne imperium pro Estensis incolumitate ac defensione expositurum: nec Insubria modo ac Liguria, totiusque Cisalpinæ regionis, sed Galliarum & reliqui regni uires, non promptius pro salute ac existimatione, quàm pro Alphõso euocaturum. Eo ferè tẽpore fato functus est Georgius Ambasiano Cardinalis, cui rerum omnium administrationem perfacile Rex tribuebat: uir frugi & in omnibus uitæ partibus moderatus ac temperans, in quo erat comitate grauitas condita, nec dignitas humanitatem morum mutauerat: qui in tam subito & turbido tempore, quo Gallicæ

res afflictæ uidebantur, ea semper exquirebat consilia, quæ ad concordiam pertinerent: tamesi multis nihil unquam ad laborasse probari potuit ea in re, potius uerò ac uedo Rege in Pontificem. Hic Regi in primis iucundus & suauis fuit: ille Regi proximus, seu seria tractaret, seu relaxaret animum: cum eo in cubiculo solus, comèsque itineris semper fuit. Pellexit in suas factiones Iulius Ferdinandum Hispaniæ Regè, qui Ludovicum antea Saouæ inuiserat: ambòque sacro pane una suscepto, conceptis uerbis sacrosanctum fædus pepigerant, quod tum à Ferdinando uiolatum est. Tribuunt omnes illi industriam, animi magnitudinem, ingenium acutissimum, prudentiam, cunctationem: iur: iurandi uerò religionem ab eo cultam ipsi Hispani negant. Consaluis ipse sæpe questus est postea: deceptus, ut aiebat, Ferdinandi & iureiurando concepto uerbis sacrosanctis; & syngrapha manu eius obsignata: ut posthac haud illepide iocaretur, exacturum se à Ferdinando in iurandum in eius numinis uerba, cui fidem adhibeat. Notans in eo alius labem parum sinceræ fidei: quo morbo olim Hispanos Iudaismo infectos laborasse uetus est opinio. Redierat is Consaluis è Neapoli cum Ferdinãdo: ad hunc cum missi essent, Ferdinandi nomine, qui cum eo supputarent rationes eius temporis, quo Neapolitanis imperasset, rationibus ille breuissime intulit innumeras myriades auri in exploratores

„ demum collatas: ac magno uir animo, Renuntiate, inquit,
 „ Regi, quid mihi dederit: quid ego ei reddiderim, meminerit:
 „ inermem & squa lidum pedirè: Apuliæ & Calabriæ par-
 „ tem debilitatam accepi Reddidi uictorè florentemque mili-
 „ tem, spoliis superbum: reddo iam florentissimum opulentis-
 „ simumque regnum. Si tam exigue & exiliter ad calculos
 „ administrationem meam reuocet, repetam & ipse quæ à me
 „ erogata sunt. Cum ad reliquas res secundas, hæc quoque op-

Gestus Gallorum Lib: III. M

portunitas adiungeretur: Rex ut ante occuparet, quem sibi opponere parabat Iulius, Ferdinandum sibi deuinxerat. At is ueritus ne pro Neapoli certare cogeretur, etsi Germanam Fuxcam consanguinitate Regi proximam uxorem accepisset, repente auersus est à Gallico foderere. Interea Monsilice aliud oppidum à Palicio Venetis extortum est & dreptum, necato ab impiis militibus dissidentibus de præda Sebastiano Naugerio, dum is familia nobilitatem ostentâs, aurum pro deditioe pollicetur: oppidum receptum summa uirtute Palici, qui cohortibus concitatis, qua murus erat apertus fortiter inuaserat: cura multi ex hostibus id intuiti, præmissis armis, ex summo se permitterent: ob id illi ab Anna Regina postea torquis aureus missus pondo ducentium. Virili enim animo mulier, de pecunia ratiocinari sordidum esse sibi persuaserat, cum de gratia referenda agebatur. Heluctij à Iulio sollicitati, in Insubrum agros impetum faciunt. At illi à Carolo Ambasio prætoro Regio, pecunia accepta ad suos redire. Paratur & à Iulio & Venetis classis ad Genuam inuadendam: huic præfuere Octavianus & Ianus Fregosy, unâ cum Nicolao Doria, & Hieronymus Contarenus: missus & Antonius Columna eodem. Sed cum Genua acri Gallorum teneretur præsidio, fugata Põtificia classe à Preianne, irrita fuit oppugnatio. Fregosius cum iam progressus esset multorum dierum uiam, in ipsa rudentis explicatione dum uentos haberet secundos, iterum à Preianne impetitus, Cõtareni ope elapsus, caso Francisco Polano Veneto pila plumbea. Ambasianus trãsmisso Pado Mutinã frustra oppugnauit, decursionibus per equites uastans ea loca, quæ incurrebat ad tertium à Bononia lapidem, ubi æger curis & dolore confectus, cum inani Purpuratorum turba Iulius desidebat. Potuitque intercipere iracundum Pontificem & Bononiæ potiri, nisi aut diris Pontificiis territus, aut legato-

Arnol. Ferroni de rebus rum

rum Ferdinandi & Henrici Britanniae Regis pollicitationibus delusus fuisset, qui se Pontificem praestatu-
 ros Regi recipiebant. Stabat in armis rigida hyeme lorica-
 tus Pontifex; Mirandulaeque occupata Bononiam rediit. Triuul-
 tius lustrato exercitu in eum mouit: is ad Rauennam contendit.
 Urbinas Bononiae tuendae relictus: ueterani Galli cum tyro-
 ne Italico congressi. Nondum erat uentum ad primum teli
 iactum, cum hostes à Gallis dissipantur, machinis castrisque
 exuti. Bononia Bentiuolus reddita, ea lege comiter ut maie-
 statem Gallicam conseruarent. Has uictorias Franci Gasto-
 ni Fuceo adscribunt. Triuulcius cum posset Pontificem in-
 tercipere, haecenus usus est uictoria, ut eum cogret quos
 execrationibus deuinxerat soluere. Rex quoque passim to-
 ta Gallia prohibuit, ne quis ullius diplomatis gratia Romam
 peteret, ne uero eo nomine è Gallia ullus nummus ad Ponti-
 ficem perueniret: dabat uero Rex interea operam, ut praefec-
 turae sacrae per eos, quos ipse nominabat, quasi Oeconomi-
 cos, quam commodissime administrarentur. Rursus &
 Iulius parata classe adiunctis multis Venetorum triremi-
 bus, quibus praesuit idem Contarenus, Genuam inuadit:
 adest & è Massilia classis Gallica instructissima: haec diu con-
 gressa cum emissis uariis machinis plures horas consumpsis-
 sent, reflante utrinque uento in uaria loca abire: nec ausus
 Contarenus subsistere, cum aduentare Gallicae copiae in ur-
 bem lectissima diceretur: cupiebat rursus Iulius classem Ve-
 netam uela facere. Contarenus quasi è portu egrediens, cum
 paululum remigare uisus esset, Venetias sibi remigandum
 iussu Senatus professus est. Interea in Pontifice Iulio ita fra-
 cto, illa quae consenuisse uidebatur & relanguisse, reuocescit:
 Prosperis Regis rebus ringitur, animos Regum, Venetorum.
 Caesaris, ad Regis odiu renouabat atque reuocabat. Semper
 animo sic excubabat, ut in Francum aliquid moliretur:

Exercitum ex Hispanis, Italisque conduxit. Huic praeficit Raymundum Cardonum adiuncto Petro Nauarro, & Ioanne Medice purpurato Pontificio, qui Leonis nomen Pontifex postea designatus tulit. Ii pergunt ad Bononiam oppugnandam: urbem Bentiuoli & Galli tuebatur cum Antonio Fayeta, Luone Alegrio, Carolo Vicontio. Hostes urgente Petro Nauarro iam signum Hispanicum in murum intulerant: uidebanturque Galli repellere uix posse hostes, cum iussu Alegrij machina aptissime emissa: miserè qui in murum peruenerant Hispani laceratur, contunduntur, praecipitantur: rursus à Pontifice in Gallos immissi Heluetij. At Gasto Fuxeus, quem Rex praetorem summum mortuo Ambasianno pronuntiarat, uim eorum, quae iam erumpebat in actum, egressus ipse cum lectissimo equitatu contudit. Coepere enim Gallici equites, nunc à tergo, nunc à fronte hostes urgere, prorsus ut implicare & perturbare iter eorum niderentur. Multi ex iis à Petro Terralio Baiardo concisi: multi à Carolo Contino necati. Tandem illi longius euectum Continum insidiis positus obtruncant: ueritque Gallorum aduentum ad suos se recipiunt: Baiardus reliquias tardiorum persecutus est. Interea Ludouicus Auogarus dabat operam, ut Brixiani ab imperio Gallico deficeret: accitòque Gristo cum Venetorum copiis, urbem se ei traditurum noctu receperat: urbi praeterat Iacobus Daillonius, cui Ludeo cognomen: hic detecta coniuratione, cum lege acturus esset in Auogarum, ille sese proripuit. Circumsedit deinde clanculum cum Venetis urbem Auogarus, ac per Garserij fluuij fornem se in urbem iniecit. Fluuius Mella Brixiam praeterlabitur, uariis per eam regionem riuulis prodeuntibus quatuor. Ad dextram uisuntur Mompianum & Seretium: ad sinistram, Choriij: quae loca Veneti praesidio sepserant. Franci se in arcem, quae imo in monte est, multis captis proripuerunt. At Fuxeus ad-

Arnol. Ferroni de rebus

mirabilis

mirabili usus celeritate, cum nondum auditum esset eum Bononiã aduentare, sed ètibus hostibus ac nihil exaudientibus, urbem ingressus prope conuulsam, liberauit: hostes castra mouere obsidionemque soluere: missi qui extremum agmen abeuntium carperent castraque diriperent. Bergomum quoque pulsus Gallis, Venetis deditum est, receptumq; à Federico Contareno & Petro Longena: arx sua summo in monte à Francis retenta. Fuxeus qua celeritate uenerat, eadem rediens contendit ad Brixiam recipiendam. Secesserat in arcem Aubignius, cui præerat Petrus Erigonius Aquitanus. Is non cessabat ciues ad officium reuocare, ingenium aduersum uti flecteret, aut ab imminente urbis oppugnatione, si resipiscerent, liberaret. At illi Venetorum hortatu maledicere Gallis, Aubignio somnolentiam obiectare: Aquitanis qui arce præerant extrema omnia minitari, ultro etiã arcem oppugnare. Obiecit se Fuxeo contendenti ad Brixiam in itinere Paulus Ballio cum Veneto equitatu. Is mox dissipatus est, capto etiam Guydo Rangonio. Oppidani, qui se locorum interuallis tutos existimabant, aduentu Gallorum perculsi, nihilo segnus bellum parare: Veneti cum Gritto properare, reficere mœnia deiecta: occurrere Gallis: mulieres ex tectis proiicere lapides, aquam, tela: idem de ea tuenda sperare, quod olim acciderat Philippi Mediolanensium ducis bello, quo tempore insigni uirtute Francisci Barbari Veneti, liberata est. At Fuxeus ad direptionem suos hortatus urbis opulentissimæ, equites, dimissis equis primo loco collocat, deinde Aquitanos & Germanos: Fauentini equites quingenti oppositi à Gritto equitibus, multos repulerunt: at Aquitanis impares, qui bis mille impressionem in urbem fecerant, cessere. Epirotæ quoque equites, qui cum Gritto erant porta aperta, effusa fuga sese proripuerunt: ita factum ut reliquis Gallis, qui arce excipi non potuerant ob angustiam

irrupētibus, urbe Fuxeus potitus sit. Ipse ut ex arserat antea iracūdia & stomacho, ense nudato urbē ingressus est. Nulli neque homini, neque sacræ rei religio profuit, quin rabies Aquitanici Germanicique peditis omnia pollueret. Tātum prædæ inuentum, quantum nunquam sperassent Galli. Federicus Contarcnus casus, Grutrus & Iustinianus capti, Bergonium quoque eadem celeritate receptum, tametsi eo die longam uiam confecisset: Ludouicus Auogarus interceptus, maiestatis damnatus capite luit. Annus agebatur Millesimus quingentesimus duodecimus, cum Fuxeo nunciatum est, collecto exercitu & Pontificis & Ferdinandi Hispanorum Regis & Venetorum, aliorumque federatorum copias haud longe à Rauenna paratas esse certo consilio Gallorum opprimendorum. Ipse anteuertendum ratus post paucos dies, quibus rei frumentariæ gratia moratur, mox expediri milites iubet, annonam paucorum dierum præsto esse. Paucis post diebus inopinantibus occurrit hostibus. In uia Flaminia sedebant, exercitum in uicinos colles, qui uisuntur ad dextram ex celsi, collocarant: machinisque pulsuri Gallos uidebantur, neque pugnandi copiam facturi. Priori die decursionibus per equites factis in castra reditum est, missi qui Rauennam tuerentur. M. Antonius Columna, & Petrus Castrius. Frustra cum esset Rauenna oppugnata, necato etiam Castillono & Lessina, & commearus Gallis deesset, constituit Fuxeus oppugnare hostes. Iam facer dies instabat, quo à mortuis excitatum Deum colimus, post solennia illa quadraginta dierum ieiunia. Erant cum Fuxeo Palicius, Odetus Barbesanus, cui ab oppido Lautreco cognomen, gentilitiumq; aliud è Fuxei familia. Alegrius, Molarcus, Maugeronus, summus præfectus Normaniæ Ludouicus: uenerat, & nuper in castra Alphonfus Ferrariensium princeps. Præfecto Normaniæ, & Alphonso pri-

Arnol. Ferroni de rebus

ma

ma acies, secunda Alegr'o, tertia Palicio commissa. Fuxeus cum prætorica cohorte Aquitanorum & Gallorum undique circumagebatur Hispani se locis tenebant ualidis, tormentorumque bellicorum impetu, magnam stragem Gallicorum peditum fecere. Machinæ quoque Gallicæ magna clade equitum edita uoluebantur, equitesque Gallici cum hostibus congressi facile superiores apparebant, integro tamen peditatu hostium. Ita factum ut Raymundo Cardonio, fugiente unâ cum eo Caruailo & Antonio Læua, capto Fabricio Columna & Ferdinando Daualo dissiparetur uniuersus hostium equitatus. Restabat peditatus cum Petro Nauarro, hic corporibus humistratis uitabat machinarum pilas. Germani in hos immissi, quantum fortiter dimicarent, uinci tamen uidebantur celeritate ab Hispanis, qui breuibus accincti gladius cominus rem gerebant. Aquitani quoque inuecti in peditatum Italicum, irrumpere cum eis Alegr'io, magnam eorum edebant stragem. At Hispani ex secunda acie in Francum peditem irruentes, iam machinis imminuebant, ni ab Ienolaco Galimoto pulsati essent, qui omnium obiecta et la uirtute perfregit. Fuxeus id intuitus, omnem equitatu hortante Palicio hostium peditatu circumfudit: ita hostes instantibus equitibus, nec respirandi spatium dantibus, fessis corporibus animisque, tandem retulere pedem, ordines tamen seruantes: peruenereque in uiam & aggere & flumine munitam, capto prius Petro Neuarro. Hos sese proripentes intuitus Fuxeus: Quid agimus milites, ait, uicti fugati- que hostes consilia nostra explorabunt? quin concurrimus, pauidosque & æstuantés fugamus? Palicius contra suadere, satis eo die uires hostium accisas, satis fortunæ commissum: fatigatos milites recreandos: nihil esse uerendum ne turbas tam pauci daturi sint: quod si ea eum cura angeret, expectaret fortissimas equitum alas, quæ adhuc fugientem

hostem persequuntur. Nec tamen exaudivit prudens senis
 „ consilium ferox adolescens. Quin solus, ait hic, proficiscar:
 „ uos uerò sedendo uincite: admissòq; equo in hostes properat.
 Properantem secuti Lautrecus, Maugeronus, & pauci alij.
 Ii in hostem progressi, magnam eorum stragem edebant: cū
 illi paucitate horum animaduersa, exercitum in unum locū
 laxant, circumdatòsque Gallos, caesis prius equis, prosternūt:
 prostratos multis uulneribus fodientes obtruncant. Casus
 est Fuxeus, & ferè omnes qui cum eo properarant, excepto
 Lautreco, qui multis confossus uulneribus, inter tumulos
 casorum pro mortuo relictus, diūque conculcatus, tandem
 in castra relatus est. Captus postea est Ioānes Medices, unus
 è purpuratis Pontificiis. Casi ex Gallis Alegrius cum filio,
 cui Viuerroo cognomen, & Ramonetus Sāi homorius, uul-
 neratus Eymericus Basilacus: ex hostibus multi casi in qui-
 bus Benedictus Scaliger, Titus Benedicti filius: Iulius Scali-
 ger minor natu pro caso relictus est, & plerique alij. Galio-
 tus Ienolacus cum machinas seruasset, laudatus est. Calius
 Calcagninus Alphonso Ferrariensium principi haud par-
 uam laudis partem impertit, cuius hortatu machinas loco
 apto ait traductas, atque ita deinceps cōmode raptatas, ho-
 stium ut innumerabilē uim conciderent: acie etiam ex trās-
 uerso in hostem ducta, Rhauenna direpta à Gallico pedite,
 non quidem uoluntate Palicij, Gallicorumque aliorum pro-
 cerum, at temeritate nequitiāque Centurionis Iaquini, ho-
 minis omni diritate atque immanitate teterrimi: qui cū fa-
 na Brixie antiquissima spoliasset nuda sētq; , sagulo aureo,
 & caligis & calceis aureis splendide uestitus, homo ues-
 anus & furiosus, fretus ea familiaritate, qua ei erat cū Mo-
 larco, dum agitur de fœderibus paciscendis, in urbem irru-
 pit, itaque gula ei postea iussu Palicij fracta: arx quoque de-
 dita postea à Iulio Vitellio. Fuxei corpus Mediolanum re-

latum est, summo apparatu tubarumque sonitu undique perstreperente: lecticam secuti sunt captiui principes: relata etiam vexilla militaria: summo apparatu iusta illi facta, magno militum mœnore, ut non duces, sed patrem ademptum unusquisq; profiteretur: præcipue uerò gregarij milites, quos ille liberalitate, ita sibi deuinxerat, nihil ut eo Imperatore nõ auderent Rex lectis literis Palicij, quibus de uictoria necesseque Fuxei admonebatur, ad amicos conuersus: Vtinam, ait, ego Italia exclusus essem, uiueret uerò Fuxeus, reliqui superessent proceres: hostibus uerò tales eueniant uictoriae: si sic iterum uincimus, uicti sumus. ut uetus id repeti iure posset, Flere uictum, at uictorem perdi ab ipsa uictoria. Redendum ob Ludouici Iulijque contentiones. Fauebant Regi purpurati aliquot Pontificij, Bernardinus Caruallus, Antoniotus Gentilis, Federicus Scuerinas, Gulielmus Briffonetus, Raymundus Pria, Franciscus Soderinus. Horum consilio antea & Maximilianus Caesar, & Ludouicus decerni Patrum concilium uolebant. Id primum Turonis, mox Pisis, deinde Lugduni coactum est, ubi & multa in Pontificem statuta sunt. Cum ille interea impios prophanosque omnes pronuntiaret, dirarum imprecationes uelut ex plaustro effundens, priuarètque eos omnibus præfecturis, nisi in urbem redirent. At ille, præcipue uerò Federicus Seuerinas, cur abessent, non leues causas proponebãt, cum multis precibus à Mantuano & Triuultio contendisset Iulius, uti ex itinere reuocatos comprehenderent. Indictum autem Pisanum conuentum, cum Iulius iureiurando cauisset, post biennium antequam Pontifex renuntiaretur, id se coacturum, ni indiceret, unicuique ius indicendi tribuisse. Ipse interim pacis consilia cum Gallo simulare: quod intuitus Federicus Seuerinas, nihil non tentabat: sed callidus Pontifex, nollescere de pace, quàm per Scotum oratorem aiebat, cum iis

terea & Iacobum Papiensem Cardinalem, & Auxita-
 nensem crudeliter impeteret: quorum alterum Papiensem
 crudelissime necauit: alterum ex uinculis causam dicere coë-
 git. Terrebatur uerò edicto Regio, quo ille decreta cætus Ba-
 siliensis & Cöstantiensis in Gallia tueri se profitebatur. At
 Iulius ut Pisanum cætum dissolueret, alium ad Lateranum
 indixerat. Indicto ad Lateranum concilio pauci adfuere è
 Gallicis Germanicisque Pontificibus, paucis exceptis, quos
 postea Maximilianus reconciliata cum Iulio amicitia mi-
 sit, consilio Ludouicum opprimendi. Primò Patrum cætu,
 qui fuit quinto Nonas Maïas, anno Millesimo quingentesi-
 mo tricesimo, Egilius Viterbiësis Augustiniani ordinis præ-
 fectus, uir præter uitæ sanctimoniam, diuinarum literarum
 peritissimus, ueterèque Italia dignissimus, cuius conciones
 ad populum grandes erant uerbis, decoræ sententiis, genere
 toto graues, uetus illud prudentis hominis callens, Cum Re-
 gibus principibusque aut omnino non loquendum, aut que
 sunt optima loqui oportere: dicere prior à Iulio Pörfice ius-
 sus, utilia miscens dulcibus, & auribus etiam aliqua dans
 Pontificis, hortatus est cætum ad emendationem prioris ui-
 tæ; tacitèque ad arma in communem hostem nostræ per-
 suasions uertenda, hac oratione. Si quis est qui admire-
 tur, quòd, cum tot magni Pontifices eruditissimi, sanctissi-
 mi que uiri sedeant, ego potissimum cætui huic hortando
 præpositus sim, qui neque prudentia, neque eruditione, neque
 dignitate sim cum aliis conferendus: is si prudentissimi Pö-
 tificis meique consilij ratione cognouerit, unà & illud quod
 imperauit probabit, & in his profectò laboribus uolunta-
 tem nostram minimè reprehendendam putabit. Multum
 sanè interfuit quamobrem ego non uirtute ulla aliis præ-
 positus, sed quadam superiorum tum temporum tum actio-
 Arnol. Ferroni de rebus num

» num ratione, & tāquam à causa ipsa inuitatus uidear, qui
 » primus hoc conflictu telum iaciam, & sacrosancti Late-
 » ranensis cœtus auspicia capiam. Nam cum annis ab hinc
 » circiter uiginti, quantum in me fuit, & peroxigua uires ful-
 » te diuina ope tulere, Euangelia populis interpretatus sim,
 » Prophetarum uaticinia aperuerim, Ioānis uisionem de suc-
 » cessu Ecclesiæ, uniuersæ ferè Italiæ enarrauerim, ac sapenu-
 » mero affirmauerim eos qui tunc audiebant, ingentes Eccle-
 » siæ & agitationes & clades uisuros, illiusque emendatio-
 » nem forte tandem aliquando conspēcturos. Nunc par esse
 » uisum est, ut qui hæc dixerat uentura, id: in uenisse testetur:
 » & qui toties exclamabat, uidebunt oculi mei salutaria tē-
 » pora, iam tandem exclamet, uiderunt oculi mei saluam, aut
 » certè sanctum piūmque principum expectatæ instauratio-
 » nis. Dicam itaque de cœtu ac cōuentu pio, & quàm Eccle-
 » siæ commodus semper sit, & quàm nostris temporibus ne-
 » cessarius: Principio quis non uidet rerum alias diuinas esse,
 » cœlestes alias, alias humanas? Ac diuinæ quidem quòd sunt
 » motus ac mutationis expertes, emendatione non egent: cœ-
 » lestes uerò atque humanæ, agitationi obnoxia instauratio-
 » nem desiderant. Nam Luna cum ad Solis commercia uene-
 » rit, Sol cum à Cancro in Brumam descenderit, quasi magno
 » mortalium dispendio, damna ab integro reponit: cogunt: ir-
 » que prescribente natura lucis iacturam rependere: & quic-
 » quid cadendo abstulerint, ascendendo mortalibus restituere.
 » Quòd si cœlestia siderum itinera, quanquam perpetua,
 » immortalia, sempiterna, quandiu architecto Deo huius fa-
 » bricæ terrenæ placuerit, redeunt tamen restituunturque
 » quidnam tertium hoc faciet genus, utpote fluxum, cadu-
 » cum, mortale? Profectò aut interitu cito pereat necesse est,
 » aut continua inuouatione reficiatur. Quod enim est cibis
 » corporibus ut uiuant, quod semen generibus ut perpetua

„ sint, id præstat humanis animis sua pro tempore emendatio,
 „ cultura, disciplina. At quemadmodum si pratis imbres, sꝛ
 „ hortis aquam aut puteos, si agrus cultum, si vineis putatio-
 „ nem, si denique uiuentibus alimenta subduxeris, illa arescēt
 „ breui, syluescēt que, hæc uiuere desinent, atque emorientur:
 „ ita ferè post Constantini Magni tempora, quæ ut sacris re-
 „ bus multum adiecere splendoris & ornamenti, ita morum
 „ & uitæ sanctitatem non parum eneuarūt. Quoties ab his
 „ conuentibus habendis cessatum est, toties uidimus diuinam
 „ sponsam à sponso ad tempus relictam. Vidimus Christum
 „ paululum in nauicula obdormientem. Vidimus uentorum
 „ rabiem, factiosorum furorem in candida ueritatis uela ir-
 „ ruentem. Vidimus malas cupiditates, diram auri atque ha-
 „ bendi sitim. Vidimus multos adedò ad functiones sacras uo-
 „ catos partim bella & ferètes & alères, partim deditos cor-
 „ poris gaudiis, per luxū atq; ignauia atate agere. Vidimus
 „ summa homines solertia, ingenium, quo neque aliud in na-
 „ tura mortalium melius ampliusq;, aut incultu atque socor-
 „ dia torpescere sinere, aut prophanis curis, quum dominico
 „ gregi essent præpositi, intentos occupari. Vidimus perditam
 „ malorum audaciam, aduersus iura, authoritatem, maicsta-
 „ tem Ecclesiæ seuientem. Vidimus, inquam, uim, rapinas,
 „ adulteria, incestus, omnem denique scelerum pestem, ita sa-
 „ cra prophanâque miscere omnia, ita in sanctum nauigioliū
 „ impetum facere, ut penè scelerum fluctibus illa latus dede-
 „ rit, ac propè mersa & pessundata sit. Rursus cum eo monē-
 „ te spiritu, cui hodie supplicationes decreta sunt, patres ad
 „ piorum cœtum confugerunt: quamprimum emendauere
 „ composuerêque omnia, uentis turbini búsque impetrauere:
 „ & quasi in tutissimum portum delati, impetum rationi, in-
 „ iuriam iustitiæ, uitia uirtuti, tempestates ac fluxus serenitati
 „ tranquillitati que cedere compulerunt, hymnūmq; cecinere
 „ Arnol. Ferroni de rebus sancto

„ sancto spiritui, piscatorum, maris, atque aquarum Deo: A-
 „ qua multa haud potuere extinguere charitatem & illum:
 „ Iam hyems transiit, imber abiit: surge. Iacet enim sponsa, ut
 „ hyeme frondes arborū. Surgit reuiscitq; synodorū studio,
 „ ut syluæ ueris tēpore reuocato sole frōdescunt ad solis redeū-
 „ tis radios, & fecundi spirant Zephyri, & lata plantaria
 „ germinat. Ad synodorū lumen & diuini spiritus flant au-
 „ ræ, & emortui Ecclesiæ oculi reuiuiscunt, ac recipiūt lucem,
 „ ubi pars altera impletur oraculi, Iterum pusillum & uide-
 „ bitis me: quod quidem nihil aliud sibi uult, nisi sancti spiri-
 „ tus lucem quæ cæcibus omīsis extinguitur, tanquā excusso
 „ è silice nouo igne, iterum accendi & recuperari in conueni-
 „ bus piorum. Fide plane perfecta Deo placemus: hæc labans
 „ fulcitur synodis, hæc uerum cultum diuini numinis propo-
 „ nit, sacrosanctæque fidei fundamenta tuetur. Hac incensi,
 „ qui recte expectant certa illa diuinæque præmia in eius an-
 „ choris decet, atque interdum in salo expectare fati uadimo-
 „ nium. Eo fit ut deterius de se mereantur, qui abiectis illis an-
 „ choris cupiditatibus uela pandunt, rursus altum, rursus pe-
 „ lagi naufragia spectantes. Ex ea fide & unitate trinæ diui-
 „ nitatis, mysteriisque diuini sermonis mortale hoc corpus
 „ inducēte sata est illa uinea, quæ & futuram cecinere oracu-
 „ la, & præsentem Euangelia indicauere. At iam perierat
 „ uinea: nam ut testatur Dauid, illam aperè sylua depastus
 „ erat, illam tumor philosophiæ uastauerat. Arius primum
 „ montem, super cuius uertices consita erat uinea, auellere co-
 „ natus est, qui unitatem discerpfit. Sabellius secundum, qui
 „ personas cōfudit. Photinus tertium, qui partum uirgineum
 „ impura temeritate labefactauit: tres ueluti impū gigantes,
 „ qui gloriæ cupiditate, & rerum nouarum studio cælestes
 „ montes loco mouere ausi sunt, ut uiam sibi facerent ad celi
 „ oppugnandum, rescindendumque. Et erant iam uoti com-

„ potes: nam quæ ipsi philosophia persuadebant, armis ea re-
 „ cipi principes imperabant. Philosophia nos argumentis ur-
 „ gebat: arma collatis signis oppugnabāt, illa præstigiis. Hæc
 „ ui fidem euertere conabantur, illa inuertere quæ credebant-
 „ tur. hæc eos qui credebant, perdere contendebant: illa in
 „ pietatem & animas, hæc in corpora uitamque sæuebant.
 „ Quid faceret diuina sponsa iam peritura? quò se uerteret?
 „ quò confugeret? cuius fidem, cuius opem, cuius auxilium
 „ imploraret? Exhorrescebat tempestas, nauicula mergeba-
 „ tur. Denique, ne multis morer, nulla effugiendi, nulla eua-
 „ dendi inuenta uia est, nisi Nicenus cæcus Syluestro ad cla-
 „ uum sedenti & iam naufragium facienti adstiteret, ac sta-
 „ tim diuinis fulminibus & fidei montes restituisset, & gi-
 „ gantum temeritatē dissiccisset, ubi Deus erepta puella igno-
 „ tos atque impudentes procos repudiauit, septamque libera-
 „ li custodia adultam iam uirginem castè, & ab armatorum
 „ impetu defendit, edoctaque est sponsa aduersis rebus, nulli
 „ omnino præsidium ad se uel tuen tam firmiter, uel liberan-
 „ dam accommodatius, uel uindicandam efficacius habere,
 „ quàm piorum cæcum, quo uno sit ut nulla aquæ Ecclesiæ
 „ charitatem extinguant, uique diuinus spiritus in nostris
 „ animis mansionem efficiat, qui unicus uelut aquarum ui-
 „ ctor tempestatumque domitor fertur teste Mose, atque ex-
 „ cubat super aquas. Iam uerò quod de fide dixi, quæ utique
 „ parua esset sine cæcibus, idem, ferme de iustitia, temperan-
 „ tia, sapientia, cæterisque uirtutibus existimari uelim: o-
 „ mnes enim desidiam pro labore, otium pro negotio, uolu-
 „ ptatem pro solitudine expetimus: uerum cum animadu-
 „ timus quâdoque fore (quod in cæcibus fit) ut census habe-
 „ tur, ut morum & uitæ exploretur ratio, ut improbi depre-
 „ hendantur, iudicentur, plerantur: contrà probi alliciantur,
 „ foveantur, attollantur, incredibiles stimuli appetendæ uir-

" tutis iniiciuntur, ut homines colligant sese, ut meliora deli-
 " berent, ut ad uitia relinquenda, & uirtutem capessendam
 " accendantur, nihilque non honestum, nihil liberali homine
 " indignum moliantur. Illud, illud conuentuum commodum,
 " euerriculum fuit maliciarum, aiscerniculum fuit unde ueluti
 " ex equo Troiano tot clarissima ingeniorum lumina emicue-
 " re. Inde illa uirtutum approbatio, illa detestatio uitiorum,
 " Dionysios, Eusebios, Origenes, Basilios, Chrysoſtomos, Da-
 " mascenos, Cyrillos, Athanasios Gracia: Hilarios, Arnobios,
 " Cyprianos, Lactantios, Ireneos, Iustinos, Clementes, Aſri-
 " canos, Victorinos, Prudentios, Cassianos, Hieronymus, Am-
 " brosius, Augustinos, Gregorios nobis peperit: qui cum ma-
 " gna similium turba, quos libros, quæ scripta, quæ monumẽ-
 " ta, quod disciplinarum, quod doctriinarum, quod diuini uel
 " auri uel argenti genus, in Christianum ætarium non con-
 " gesserunt? Rem prætereo, nisi tempus obsisteret minimè
 " prætereundam, de Ecclesiarum rectoribus, de pastoribus
 " populorum, in quibus quidem uniuersa rei Christianæ sita
 " est & summa & salus. Ut enim inferior hic mundus, cali-
 " tum motu, tum lumine regitur, ita Christianæ gentes à re-
 " ctoribus suis, uelut à caelestibus pastoribus gubernantur: qui
 " si boni futuri sint, necesse est ut & lumine disciplinarum
 " fulgentes, alios doceant, & motum sanctarum actionum
 " exercentes, quæ docuerint, ipsi in primis & maxime agẽdo
 " præeant. Hæc duo illa sunt, quæ & docuit pastorum prin-
 " ceps Christus, cum & lucernas ardentes gestare ad clarè
 " instituendum, & ad sanctè agendum præinctos esse ius-
 " sit: simul ipse mirificè exercuit, cum & lux mundi & diui-
 " ni patris sapientia fuerit, & sanctus appellatus sit, quòd
 " probos omnes uitæ sanctimonia antecesserit, atque ob eas
 " res pastorem se bonum dixerit. Quòd uerò ob utrunque,
 " bonum se dixerit, testatur præco diuinus, qui cœpisse eum

„ scribit tum facere tum docere. Idem nobis enitendum, nisi
 „ tantam dignitatem tabescere uetustate, & persocordiam
 „ dilabi uolumus: non eos imitari qui cum uni & alteri præ-
 „ fectura sacerdotioque desponsi sint, in alia mox animum
 „ adiciunt, ac ueluti priores sponfas funere extulerint, rursus
 „ proci, rursus candidati uisuntur: quasi professi sint eam re-
 „ ligionem quæ ære demum numerato, professores auctorare
 „ didicerit, non etiam annonis mentis sibi optimè conscia,
 „ quæ stipendia sunt & emerita mentium ingenuarum: ac
 „ primus quidem prudentiæ gradus fuerit ab iis abstinere:
 „ quod si more humani ingenij impegimus, redeundum in
 „ uiam, neque uerò rationis freni excutiendi, & peccata pec-
 „ catis cumulanda: id uerò indignissimum est, disertæque sa-
 „ cro retinendæ interdicto maiestatis, metusque diuini aduer-
 „ satur. Hæc si semel impegimus, in gradum nos restitunt.
 „ Interdicto eiusdem recuperandæ, unde scilicet perturbatio
 „ nos animi deiecit. Itaque ea in re debemus animum maxi-
 „ mè exercere, ut exemplo prius à nobis præposito colantur
 „ boni mores, concordia Christiana in unum omnes coalesca-
 „ mus. Huius rei, quæ omnium longè maxima est, multa
 „ præcipuâque semper fuit cura cæteribus. Nam qui præstanti
 „ doctrinæ sanctum uita institutum adiunxerint, à Synodo-
 „ rum patribus ex uniuerso terrarum orbe conquisiti, euocati
 „ exornatique sunt summa cum eligentium laude, Ecclesiarum
 „ fructu, commodo, lætitia, plausu populorum. Quid illud o-
 „ mnium grauißimum ac periculosißimum loquar, quod ne-
 „ mo tempestate nostra non deplorat: iniurias principum di-
 „ cam, an militum? legionum inconstantiam, armatorum
 „ minas? Quid enim miserius, uel audiri, uel cogitari potest,
 „ quàm ut cæli: terrarumque regina Ecclesia, aut ut seruire, aut
 „ manus dare, aut grassantiũ tela pertimescere cogatur? adeo
 „ serpit hoc tempore, adeo insurgit, adeo inualeſcit, ut omnis

in illa Ecclesia autoritas atque adeo tradita libertas, euerfa;
 in profligata, & plane extincta esse uideatur. Quamobrem
 in caue Iuli secunde Pötifex maxime, caue credas ullum mor-
 in talium quicquam melius salubriusque cogitasse unquam,
 in quam ipse spiritu sancto monente cogitaueris in Synodo in-
 in stituenda, cuius quidem nulli reges, nulli Casares, nulli prin-
 in cipes possunt uel decreta contemnere, uel iussa negligere, uel
 in auctoritatem detrectare. Si qui enim forte Pötificem ipsum
 in per se inermem parui pendere ausi sunt, Synodi auctoritate,
 in principumque & nationum consensu, ac studiis instructum
 in metuere ac uereri consueuerunt. Nam si Synodorum res ge-
 in stas repetamus, nihil illis potentius, nihil maius, nihil mu-
 in nitius esse intelligemus. Synodo nanque in Ioannem Hi-
 in spaniam, & Alphonsum Lusitanum, Rodolphum imperato-
 in rem designatum, Gregorius X. Martinus IIII. in Petrum
 in Aragonium animaduertit. Synodo Alexander V. Ladislaum
 in exauctoratum fecit. Synodo & olim Gregorius, & patrum
 in memoria Eugenius Græcam Ecclesiam Latinæ coniunxit.
 in Quin in hac eadem æde omnium princeps; & qua uincere
 in semper hostes soluta est, uinci nunquam, non nisi Synodo, &
 in II Innocentius aduersarios deiecit, & III Alexander
 in uictorem sociosque superauit: & innocetius Othonem imperio
 in submouit: & Martinus V. hostilia tyrannorum arma dissipauit:
 in & ne omnia persequare, quicquid laude, quicquid glo-
 in ria dignum à Melchiadis atate in Ecclesia gestum est, aut ad
 in hostem arcendum, aut ad Remp. componendam, id omne ex
 in his conuentibus originem sumpsit, & proinde illis acceptum
 in ferendum. Vnde ueterum decretis constitutum uidemus, ut
 in quotannis bis habeantur conuentus docentium in Ecclesiis:
 in credo haud aliam ob causam, nisi ut & sordes abluantur;
 in & ne, si qua dissensio orta est, latius uagetur. Et simulachrum
 in huius moris retinent passim Ecclesie; dñ conueniunt quot-

„ annis singularum diœcesium sacerdotes, ubi de moribus &
 „ doctrina pauca, multa passim alia inculcantur, nullo ueterū
 „ exemplo, qui hunc conuentum ueluti morum aliam censu-
 „ ram instituere. At nos nunquam ne tandem post undique
 „ quā sacra, qua prophana, interuersas opes, haustas uolupta-
 „ tes, ullum tempus in acerrima & attentissima cogitatione
 „ ponemus? qua perspiciamus, quo pacto rationes huiusce sa-
 „ cerdotij ad ætarium illud diuinum referamus, ubi sestertia
 „ innumera expensa cum acceptis conferenda sunt? Quousque
 „ tandem pergemus fastigium ita nostrum tollere, ut lumini-
 „ bus Regū & principum obstruere conemur? Quotus quis-
 „ que nostrum fidei initia & ipsa primordia religionis, quæ à
 „ cruce & morte, non fastu & magnificentia profecta sunt,
 „ intuetur? Quotus quisque diuini præconis uoce edoctus, in
 „ simplicitate animi magnitudinem, in procuranda aliorum
 „ utilitate, posthabita sua ultimum finem assequendæ felici-
 „ tatis constituit? non sunt sacra, non, inquam, augusti isti ritus
 „ nostri ad cæterarum disciplinarum uiam & rationem diri-
 „ gendi. Quippe illæ uario multiplicique ingenio hominem
 „ exigunt: nisi simplicibus & credulis se non credunt. Nouo
 „ genere & instituendi & docendi, prius persuasos esse uo-
 „ lunt sectatores suos, quàm aliquid illis persuadeant: elatos,
 „ laudis cupidos à lumine arcent, calliditatem, confidentiam,
 „ magnificasque istas ostentationes ne admittunt quidem.
 „ Nunquàm ne imitabimur tot culmina fidei? tantas copias
 „ testium lectissimorum, qui pomæria prorogauerunt sacri
 „ dogmatis usquequaque gentium? Aut hoc restituet piorum
 „ cœtus, aut iam deplorata omnia. Nam quid aliud sanctus
 „ cœtus, nisi malorum metus, proborum spes, errorum corre-
 „ ctio, seges & restitutio uirtutum? qua dæmonum fallacia
 „ uincitur, illecebræ auferuntur, ratio amissa arcem recipit, ter-
 „ ris è calo iusticia redditur: redit siquidem ad mortales Deus.

Arnol. Ferroni de rebus

Nam

„ Nam si dixerat, Vbi duo uel tres meo nomine conuenerint,
 „ ad eos uenio, interque eos sum: quanto huclubentius se cõ-
 „ feret, quod non duo uel tres, sed tot Ecclesiæ capita profisciscũ-
 „ tur? Nam si angelos uocat Ioannes Ecclesiarum pastores,
 „ quid est quod uel uotis petere, uel precibus à Deo consequi
 „ non possit tanta simul frequentia angelorum? Hic Eua ab
 „ exilio reuocatur, hic serpentis caput talo premitur puella
 „ sanctioris: Abrahamus educitur è Chaldaorum terris, Agar
 „ ancilla obtemperat heræ, fordus cum Deo rursus feritur,
 „ animorum circumcisio introducitur. Hic scalam figens pa-
 „ triarcharum pater in calum aditum pandit, Deo iungitur
 „ in palæstra ludo, & audendo à Deo accepit nomẽ. Hic po-
 „ puli ueluti in solitudine oppressi fame, diuinitus auxilium
 „ impetrant, cali angelorumque panem recipiunt, & suauit-
 „ tate uescuntur caelestium epularum. Hic cum hominum pe-
 „ ctora tanquam saxea euaserint, Mosis uirga percussa aqua-
 „ rum fontes effundũt. Hic thesaurus agro abduus effoditur,
 „ margarita emitur, lampades accenduntur, semen in agrum
 „ fertilem feritur, sinapis granum surgit in arborem, & fera-
 „ ci olea oleaster inseritur. O beata itaque tempora illa, quæ
 „ Synodos susceperunt: hæc stulta, si non agnouerint: misera, si
 „ omiserint. Et quando ueterum cætuum commoda stricũt
 „ attigimus, nunc quam breuissime nostra delibemus. Tan-
 „ tã ne uirtutes, Dũ boni, tantam frugalitatem, modestiam,
 „ maiorum nostrorum non imitabimur, qui cum omnia sibi
 „ subesse uiderent, nihil sibi arrogarunt? & tamen ita cupio
 „ ueteres imitemur, aspera ut omnia & inculta, ambitionem
 „ potius quàm pietatem redolentia uitemus, ne plebem dum
 „ emendate uolumus, à nobis auertamus. Frugalitatem exi-
 „ git pietas, non pœnam: utamur argento, non capiamur: ita
 „ quidem ut non auro à nobis & munditiæ, sed uitis & il-
 „ lecebris indictũ bellũ uideatur. Appello ergo te Iuli secũde
 Gestis Gallorum Lib. IIII. N 4

„ Pontifex maxime, summus ille te appellat Deus, qui suam
 „ te gerere vicem in terris uoluit: qui è tanto iam pridem Se-
 „ natu te unum delegit, qui nonum usque in annum Ecclesie
 „ suæ te sponsum defendit, qui & bonam cogitãdo mentem,
 „ & magnam agendo facultatem dedit, quantum nulli ma-
 „ iorum unquam præstitit, ut prædones abigeres, uias pur-
 „ gares, seditiones tolleres, Dei templum, omnium quæ usquã
 „ uisa sunt magnificentissimum excitares, militia arma Eccle-
 „ siæ (quod nemo antea aut potuit aut curauit) magnis Regi-
 „ bus metuenda faceres: ut denique imperium propagares,
 „ ut Ariminum, Rauennam, Fauentiam, & alia per multa
 „ recuperares. Quæ etsi tibi eripere hostis potest, quin tamen
 „ primus Pontificum hæc gesseris, efficere non potest. Magna-
 „ rum enim principum uirtus non casu aut euentu, sed ex cõ-
 „ siliis atque actionibus censenda est. Tibi uerò etiam atque
 „ etiam uidendum, ne dum capiti mederi pares, reduuiam cu-
 „ rasse uideare. Caput uerò illud fuerit tuarum actionum, si
 „ Christi hostem Maumetem fregeris: reliqua tibi adempta,
 „ alio tempore reddentur. Nunc rebus gestis hæc duo deerãt,
 „ ut synodum uocares, & communi Christianorum hosti
 „ bellum indiceres: & quæ ab initio semper cogitasti, sponpon-
 „ disti, decreuisti, iam Deo, iam Christiano gregi, iã tua præ-
 „ stes tum pietati, tum fidei. Ac scias te bonos omnes in ma-
 „ gnam spem erexisse, quippe qui bellorum & malorum tẽ-
 „ porum iniuria, ad hæc differenda quidem coactus fueris,
 „ ad negligenda uerò & deserenda non minis, non telis, non
 „ cladibus adduci potueris, qui animum ea constantia firma-
 „ ris, ut hi fluctus, hæc aqua, hi turbines, procella, quanquam
 „ multa, firmam tamen charitatem tuam extinguere nõ po-
 „ tuerint. Ille itaque idem Deus qui præter hæc omnia quæ
 „ ad animum exercendum enumerauit, immortalia beneficia
 „ bis superioribus annis, tum Romæ tum Bononiæ, cum etiã

„ intra ades tuas extinctus habereris , te in uitam reuocauit ,
 „ & ad hæc maxima opera gerenda referuauit , ut & ipse
 „ Deus extincto Pontifici manifestissimo mirabilique exem-
 „ plo, & Pontifex extinctæ Ecclesiæ sanctissimæ Synodo uitã
 „ restitueret. atque unã cum reuiuiscente Pontifice , etiam Ec-
 „ clesiæ moribus reuiuisceret . Ille,inquam , Deus petit man-
 „ datque, ut duo illa animo uolutes, cures, peragas: & euellas,
 „ eruas errores, Luxum, uitia: instituas, ædifices, plantes mode-
 „ rationem, temperantiam, sanctimoniam. In te uno id situm:
 „ quod ueterum decretis sancitum est , iubeas exerceri hoc lo-
 „ co. Primum si quis nouum quid proponit, si quid quod per-
 „ tinet ad quantumuis magnæ potentie emendationem in-
 „ staurationemue, huic ne id fraudi sit : Deinde ne cui præci-
 „ damus ueterẽ licentiã libertatẽq; dicendi: Tum ne immo-
 „ de stis uocibus perstreparamus , aut uanis tumultibus extum
 „ perturbemus: Ut deniq; ñ deligantur, qui grauissimis de re-
 „ bus disputent , nõ qui diuitiis solũ & gratia apud magnos
 „ polleant: at singulis maximisq; ex urbibus qui iudicio pro-
 „ borũ, & in studiis liberalissimis grauissimisq; uersati sunt,
 „ & opinione probitatis passim comẽdentur. Ad hæc uerò a-
 „ genda cũ alia permulta, tũ præcipuẽ amissus exercitus exci-
 „ tare nos debet: quod equidẽ diuina prouidẽtia factũ putem,
 „ quò armis demũ Ecclesiæ freti, alienis cederemus, ut ad no-
 „ stra redeũtes, uictores euaderemus . Nostra autẽ arma sunt,
 „ pietas, religio, probitas, supplicationes, uocæ, lorica fidei, atq;
 „ arma lucis , ut ait Paulus . Ad quæ si Synodi opera redibi-
 „ mus ut armis nõ nostris inferiores aliquo hoste fuimus, ita
 „ nostris erimus omni hoste superiores. Nos quidẽ paulo antea
 „ occupata à Fræcis Italiæ parte nobilissima, sic orbẽ reipubli-
 „ cæ cõuersum uidebamus, ut uix audire sonitũ, uix impressã
 „ orbitã intueri possemus, minore omnino sonitu quã putara-
 „ mus lapsa erãt omnia: spes iniecta nulli ueturũ ea potestate

„ hominem, qui labefactatus has partes aut suscipere posset,
 „ aut tueri. Ecce autem extitisti tu Iuli, uindex libertatis no-
 „ stræ, conuertisti arma in florentissimum Regem: qua in re in
 „ summam gloriam uenisti: quæ tamen si in ueros fidei hostes
 „ conuertisses, hominum credo admiratione in celo esses. Ve-
 „ niat quæso in mentem Mosis bellum, quod aduersus Ama-
 „ lechum Regem gessit: uidebis populum Deo charum, gla-
 „ diis fidentem semper uinci: contra precibus supplicantem,
 „ semper uincere. Iosueus exercitum in prælium ducebat: Aa-
 „ ronius sacerdos cum Huro ac Mose montem ascendebant,
 „ illi armato corpore ferebantur in hostem, hi demum pur-
 „ gato animo precabantur. Illi ensibus, hi uotis agebant: illi
 „ ferro, hi pietate pugnabant. Vidimus utraque arma militiæ
 „ ac religionis: at iam quæ nostra sunt cognoscamus. Dum
 „ Moses, inquit, manus attollebat, noster uincebat exerci-
 „ tus: dum manus remittebat, exercitus inclinabat. Ac ne
 „ casu id factum suspicemur, extremo sermone illo scribitur,
 „ aduersus Amalechum, hoc est, Ecclesiæ hostem, Dei manum
 „ ac bellum esse à generatione in generationem: Quibus uer-
 „ bis monet Deus, utraq̃ue generationem: & Mosis & Chri-
 „ sti, militiæ armis uinci, pietatis studio uincere: superari manu
 „ decertando, sacro faciendo, superare. At quò nos tandem
 „ perduxit præceptus ambitio? ut cum Christi mandato pacem
 „ cum hominibus sanctè colere, cum uitiiis demum bellum ge-
 „ rere debeamus, Italiam tamen ipsi totam armis nostris cõ-
 „ cutiamus? An uerò finem nunquam inueniet dominandi
 „ illa apud nos ambitio, ut non contenti potestate illa eximia,
 „ ad raptos dominatus animum adiciamus? Audire operæ-
 „ pretium fuerit diuinas uoces undique personantes, undique
 „ Synodum, pacem, sanctam illam expeditionem, efflagitan-
 „ tes. Quando enim uita nostra mollior? quando ambitio pe-
 „ tulantior? quando cupiditas inflàmator? quando peccandi

„ licentia impudentior? quando audacia aduersus pietatem
 „ loquendi, disputandi, scribendi, aut frequentior, aut securior
 „ fuit? quando in populus rerum sacrarum? quando & clauis
 „ & sanctorum praeceptorum non modò negligentia, sed &
 „ contemptus maior? quãdo apertius religio & fides ludibrio
 „ uel tenui plebeculae fuit? quando (pro dolor) sectiones in Ec-
 „ clesia perniciosiores? quando hostis potentior? quando ex-
 „ exercitus truculentior? quando obiter monstra, portenta, pro-
 „ digia tum cali minitantis tumi terrae expauescentis, aut cre-
 „ briora aut horribiliora apparuere? quando (heu fletus me
 „ impedit) caedes, quãdo clades uel prius Brixiana, uel postea
 „ Raennate cruentior? quando, inquam, ullus inter infaustos
 „ dies, quàm sanctissima illa à mortuis excitati Christi lux,
 „ aut luctuosior aut calamitosior illuxit? scilicet, ut expleant
 „ illi uindicta feroces animos, nos uiles animae mactamur?
 „ inutilis turba, nos cui nulla eiulationes flebiles debentur,
 „ uexamur? Quae quidem omnia (nisi ferrei sumus) quidnam
 „ aliud quàm calitus missae sunt uoces monentis Dei ac pra-
 „ cipiētis, ut Synodum habeas? ut Ecclesiam emendes? ut spō-
 „ sa tuae undique lacesitae pacem utranque restituas? ut gla-
 „ dios auertas urbis & Italiae iugulis imminentes? ut nostram
 „ frenes uiuendi licentiam, Ecclesiae uiscera maioribus uulne-
 „ ribus ferientem? Non enim multum refert quantum agri
 „ possideamus, sed quàm iusti, quàm p̄y, quàm diuinarum re-
 „ rum studiosissimus: ut denique post tot mala, tot incommo-
 „ da, tot calamitates, principem Christum audias Petro po-
 „ sterisque synodum ostendentem, ut unicam omnium malo-
 „ rum medicinam, tutum periclitantis nauicula portum, solam
 „ Reipublicae confirmandae rationem. iubet enim Petro, con-
 „ uersus aliquando confirmet fratres suos. Imperat aliis ab
 „ ingrata Deo uita, ad gratam piãque lapsos deducant:
 „ uult is ea pares, mediteris, cogites, quae esse in eo Pontifice ac

„ viro debeant, qui sit piorum cœtum afflictum & oppressum
 „ miseris temporibus ac perditis moribus, in ueterem pietatē
 „ ac religionem uindicaturus. Ille abs te etiam atque etiam
 „ petit, ut ea quæ initio ostendisti, in sanandis hisce tumulti-
 „ bus, deinceps fecisti, etiam ad exitum augeri & cumulari
 „ per te uelis. Quando enim unquam magis uidimus lippitu-
 „ dine præpeditos, præponi diuinæ sp̄s arcibus pro specula-
 „ toribus: pro antistitibus eos qui oracula intelligere nequeāt:
 „ pro uigilibus, uiros somno languidos: pro præconibus, qui
 „ exiguæ sint uocis: pro concionatoribus (ut de me aliquid di-
 „ cam) qui raucedinem contraxerunt: pro nauarchis quique
 „ clauum teneant, quibus in sentina locus esse uix debeat in
 „ iactatione & æstu maris: pro præcursoribus, quibus anhe-
 „ latus sit impeditus? Audis Petre? Audis Paule? Auditis au-
 „ gustissima semper capita, tutela ac præsidium urbis Romæ?
 „ Auditis in quem malorum cumulum Ecclesia, Christi fun-
 „ data sanguine deducta sit? Videtis acies utrinque profliga-
 „ tas: uidetis cædes? uidetis clades? uidetis campos occisorum.
 „ aceruis opertos? uidetis terram hoc anno plus cruoris hau-
 „ sisse quàm pluuia? minus imbrium bibisse quàm sanguinis?
 „ uidetis tantum Christiani nominis, quantum fuerat ad fi-
 „ dei hostem debellandum satis, nihil nisi exitium, nihil nisi
 „ interitum superesse? Ferte sacris uestris ad Deum precibus
 „ opem, iuuate, succurrite, & quam de Iudeorum & tyran-
 „ norum faucibus eruiſtis Ecclesiam, nūc domesticis cladibus
 „ occumbentem eripite. Videtis eò rem peruenisse, nemo ut iā
 „ inueniatur qui sacram nauem, quæ fertur in scopulos retro,
 „ inhibeat, cum remiges obsurduerint: ac nec uectores quidem
 „ iactura facta reliquias colligant. Videtis flare atque reflare
 „ hinc atque illinc uentos contrarios, scindi uela, frangi propè
 „ sacra nauis malum, carinam dehiscere: Videtis ui uentorum
 „ nauim ita impulsam in funes anchorarum, aliarum nauium,

» uix ut præcisîs funibus nauæ se explicare possint. Videtis
 » nihil aliud superesse, quàm ut leuandæ nauis gratia, iactus
 » mercium fiat diuinarum, qui necquicquam postea omnium
 » contributione sarciri possit. Videtis ab ipsismet Italis accersi
 » ferocissimos hostes in Italiam: qui cum cogantur exire de
 » nauî abiectis gubernaculis, cupiunt reliquorum naufragia
 » ex terra intueri. Malunt uehi male & superbe Turcis gu-
 » bernantibus, quàm iuncti nostris uel toribus obtemperare.
 » Tales obsecro pestes auertite. Orat id à Deo populus, uiri,
 » fœminæque, omnis atas, omnis sexus: rogant patres, obsecrat
 » Senatus, obtestatur ipse denique supplex Pontifex, ut Eccle-
 » siam, ut urbem, hæc templa, hæc aras, hæc sacra, hæc uestra
 » ipsorum capita seruet, ac Synodum Lateranensem à Iulio
 » indictam hodie: quod faustum, felix fortunatumque sit, &
 » nobis & Ecclesiæ, & toti Reipublicæ Christianæ, in orbis
 » terræ certissimam salutem, diuini spiritus numine firmet, cu-
 » rétque: iubeat, imperet, & pacari Christianos principes, &
 » in publicum Christi hostem Maumetem nostrorum Regum
 » arma conuerti, atque his fluctibus, his procellis, his aquis,
 » non modò non extinguî Ecclesiæ charitatem, sed sacræ cru-
 » cis meritis, & diuini spiritus ductu, quibus coniunctum ho-
 » die sacra sunt, abluî potius ab omnibus conceptis maculis,
 » & in antiquum splendorem munditiàmque restitui. Hæc
 » ille prudenter disseiebat: at cùm post tertiam sessionem fœ-
 » dus pepigisset Pontifex cum Maximiliano in æde dica-
 » ta sacræ uirgini Populanæ, Iulius qui pacis antea consilia
 » cum Ludouico agitarat, acrius bello renouando incubuit:
 » idemque Egidius Viërbienfis, quasi palinodia recantata,
 » multa in Gallos effudit, quasi impij nemine persequente ex
 » ueteri oraculo fugientes, uictoriam dedissent: & tamen uir
 » pius uictus ueritate, extremis uerbis orationis hortatus est
 » Pontificem, Si partam diuino munere uictoriam, si hunc diè,

si *Cæsaris* fœdera, si supplicem hęc *Rempublicam*, si res gestas, si illud quod *cælo* æquaret templum, si posteros, si monumenta, si trophœa, si sua omnia stabilia, æterna, felicia esse cuperet, componeret hos fluctus, tolleret intestina mala, emendaret mores, luxum, licentiam, flagitia, odia præterea, discordias, arma è *Republica* prorsus auferret: & compositis rebus pacatisq; uera sanctâque pace principibus, quicquid *Christianarum* esset uirium colligeret, & ad imminēs *Maumetis* periculum dirâque pestem opprimendam accederet: & si res diuina & uera gloria ex animo cura ei esset, alia omitteret omnia: has pestes aggredieretur, has domaret, has tolleret. Illi uerò adiuncto *Cæsare*, spreto prudentiū consiliis, nihil deliberatius fuit, quàm hinc *Ferdinando*, hinc *Anglo*, hinc *Heluetiis* ad arma uocatis, *Regnum Gallicum* opprimere. Quin uulgatum est, iocône cōfictō, an uero, quādo *Romani* pictores *Petro* clauis, *Paulo* ensē tribuunt, illum in *Gallos* emissurum copias, ensē accinctum & clauibus, ad *Tybrim* profectum in aquas omnēque proieciisse clauis, hęc inferentem: Quandoquidem nihil *Petri* clauis prodesse, *Pauli* ensē (quem mox eduxerat) auxilio futurum. Idem ea fuit perfidia, ut *Fedricum Sanseuerinum*, unū è purpuratis, quid ad *Regem* transierat, blâdis literis ad reditum pelliceret: alteris maxime petebat à *Francisco Gonzaga Mantuano*, & *Iacobo Triuulio* darent operam, ut quacunque ratione interceptum deprehenderent: idem, ut dum per legatos pacis conditiones scribuntur cum *Rege*, aliis legatis *Heluetios* summis inuitatos stipendiis uno eodēq; tempore in *Regem* armaret: *Gallos* uerò in uniuersum nouo nomine augēs *Romanam* supellectilem, *Micturiuinos* uocaret, quasi immodicos uini potores, quod mox emittendum esset: quo uitio ipse maxime laborabat. Neque hisce maledictis abstinebat quæ in ipsum dupliciter recidebant. Vnde

Arnol. Ferroni de rebus factum

factum est ut Gallici poetæ palam in eum his affixis undique uersiculis luderent:

Patria cui Genua est, genitricem Græcia, partum

Pontus & unda dedit, quî bonus esse potest?

Sunt uani Ligures, mendax est Græcia, ponto

Nulla fides: malus est, hæc tria quisquis habet.

Magnam uerò ab eo inuit gratiam Ianus Lascaris, qui his Romam allatis uersiculis, contrarios mox edidit in hanc sententiam:

Est Venus orta mari, Graiûm sapientia, solers

Ingenium est Ligurum: quî malus esse potest?

Cui genus ut Veneri, à Graiis sapientia, solers

Ingenium à Genua est? Mome proterue tace.

Is tamen in eas est angustias deductus, ultro ut copias omnes suas Ludouico detulerit, modo tamen Ferrariensem ne tueretur, tantum se spectatorem tribueret. Rex Italiam omnem potius sibi relinquendam esse dixit, quàm Ferrariensem fidelissimum socium deserendum: eius finibus si Pontifex abstineret, quibusuis conditionibus sese cum eo transacturum. Iulius ubi superatû se uidet, magis irritatus est, operaque Gurcensis Cardinalis, ex Heluetiis mox suppleuit copias, subnixus auro Veneto: Maximiliano etiam Casare adiuncto, clandestinisque legationibus & Ferdinandum Hispaniæ, & Henricum Britannia Regem ad bellum Gallo inferendum impulit. Ludouicus ubi uicinos Reges omnes bellum sibi parare uidet, reuocat ex Italia maiorem militû partem. Ita Pontifex ac reliqui naçti urbes uacuas milite, Italia loca quæ Rex occuparat, recipiunt. Aubignius Hispaniæ Brixiam reliquit, & Truianam arcem Franciscus Biarnensis præfectus quem Baronem uocabant, Placentia & Parma ex sedere Iulio cessere. Benedictus Cribellus auro Veneto uictus Cremâ dedit. Palicius cum se Papiam re-

cepisset, iussu quoq; Regis saluo equitatu in Galliam rediit, uel suaapte spõte, cum se hosti imparem agnoscit. Qui super- fuerunt ex Gallis Mediolani, aut fuga sibi consulere coacti sunt, aut caesi. Ex his gregarius miles in itinere claudicans, obuiam factus cui cuidam Papiensi: is quasi peregrini curã ageret, comiter inuitat in domum Gallicum militem: inui- tatum quiritantemque multis uulneribus confodit: mortuo cor euelli iussit: id conuiuio publice apposuit, indigno faci- nore sese polluens, & quod nemo in ferocissimo etiam hoste laudaret. Ferdinandus Hispaniæ Rex egerat cum Anglo, ut is classe in Hispaniam appellens, inde in Aquitaniam properans, bellum Gallo inferret. At prius per Ioannis Nauarrorum Regis fines pertransendum erat. Ioannes Fu- xeus Alebreti filius, Nauarris imperabat. Rex motus anci- piti bello cum & Hispani & Angli uni Aquitanie diuer- sis locis imminerent: ad Ioannem Fuxeam misso Amanio Alebreto Dorualo per eum tentabat Anglos Aquitania ar- cere: sed nihil poterat constitui quod non incurreret in ma- gnã difficultatem. Pungebant Dorualum dubitationes Nauarri. Is cum eo egit ut unpediret hostium transitum.

„ Nauarrus negabat, se impedire posse. Primùm enim prohi-
 „ beri fœdere inito cum Ferdinando, ne illi esset hostis: id quo-
 „ que iactitare Ferdinandum, cum redderetur ab Hispanis id
 „ Regnum posteris suis, diserte cautum, rediturum Regnum
 „ ad Hispanos si sui fœdus uiolarent. Quid autem, cur hoc tẽ
 „ pore id ab eo postulet Ludouicus, qui multo tempore foue-
 „ rit Regni æmulum Gastonem Fuxeam? deinde cur aliorum
 „ controuersus sese ipse interponat? Satis sup̄erque esse sibi, sui
 „ cuiq; Regni curam: alienis disidiis implicari & inutile &
 „ molestum esse. Cur florentes res suas cum aliorum turbulẽ-
 „ tis misceat? cur dum alij placere studet, alterum in se accen-
 „ dens certam sibi accersat perniciem? Tum etiam quid pro

Arnol. Ferroni de rebus   Ludouico

Ludouico labore, qui decreto Senatus Tholosani passus sit
 ditionis Biarnensis imperium sibi eripi, Regique addici? His
 itaque respondit Oruallus: fœdus ei antiquius esse cum Gal-
 lis quàm Hispanis. Porro nihil metueret Ferdinandi copias:
 futurum, si is uel nutu solo indicet irruptionem in Nauarræ
 Regnum, auxilia ut potentissima mox adsint, lectissimæ-
 que copiae, quibus ipse agrè Hispaniã suam tueatur. Quod
 ad Biarnensium ditionem attinet, cum id decretum nemo
 executus sit, compromisso se curaturum, ius ut suum saluum
 ei maneat. Quid autem Fuxeum ingerat, quo sublato nihil
 sit metuendum? Regem ut affinem fouisse, non ut Regni al-
 terius æmulum. Excluderet Regno hostes Gallicos: id si fa-
 ceret, præclare apud Ludouicum positurum confirmabat: si
 non faceret, uersari eum in lubrico: in periculum etiam ueni-
 te repudiata ea societate ne ea arces, innumera, eaque flore-
 tissima oppida quæ in Gallia possidebat, occuparetur à Gal-
 lis: aliter si faceret, uideret etiam atque etiam ne & in Regē
 esset inofficiosus, & in semetipsum pene periculosus. Spera-
 re se Franciam eius fortuna quantumuis afflicta & iacta-
 ta, portum ac perfugium futurum. His motus Rex Nauar-
 ra, cum Stephanus Poncherius & Petrus Viachus hono-
 rarij arbitri delecti, Biarnensem ei ditionem addixissent, an-
 tiquato à Rege Senatus decreto, fœdus cum Ludouico iniit.
 Ferdinandus ubi ea fœdera inita intellexit, instructas co-
 pias, quas in Gallum ducturus erat, uertit in eum. Atq; hæc
 quidem causa fuit Ferdinando uicini Regis euicendi: alterã
 etiam prætexuit, quòd edicto Pontificio & Gallorum Rex
 qui ei auxilium ferrent impij pronuntiatii essent, eorum-
 que regna publicata: exercitui, quem maximo delectu colle-
 ctum habuit, præfecit Federicum Toletanum Albanum:
 Aduentu eius cognito, Regem Ioannem effugisse. Bemon-
 tanos omnes Regis studiosos, totam nobilitatem effusam
 Gestis Gallorum Lib. IIII.

didicit. Multi uerò ex factiōne Agramontanorum illum nō modo recipiebant, sed etiam ultro uocabant. Cum urgeret & instaret summo cum studio Ludouicus Lerina, Pompeunenses deditiōem mox fecere deserti à Rege: multiq̄ue alij uicini, eorum secuti exemplum, redacti mox in hostium potestati, ut Elumberri, Olitenses, Tutelenses, Amaŷ, Mons regū. Arces tamen aliquot, ut & Runcitani, Escuanique aspera & montosa regione freti, manu iuuentutis Menaldo Nauaglio duce armata, feliciter à se hostem reiecere. Progressus deinde est Albanus cum exercitu ad transalpinos Aquitanos, fanumque Ioannis, arcem munitam ad montis radices sitam occupauit: Garritanorum uerò agros misere populabatur, & uexabat homines contumeliarum omni genere. Montem quoque Gelatium aliam arcem recepit, diruitque paucos post menses. Adfuerunt & ex Anglia lectissima auxilia: ita eis flauit uentus aptissimus, coniuncti ut in tempore uiderentur ad Aquitaniam inuadendam. Albanus suadere his Baionam mox contenderent, suam festinationem ostentare non solum auidam uictoriae, sed etiam celeritatis: inermes atque imparatos intercipiendos. Id si celeriter fieret, se uidere impendere fatum iam, ac certe etiam appropinquare & Baionæ & Dacio, & Burdigalæ: At Britannis, cum se imparatos ad tantam expeditionem, cum à militibus, tum à pecunia causarentur, neque sperarent se commode hyemare eo loco posse, illudique sibi etiam ab Albano profiterentur, pactis cum Franco induciis, id persuaderi nō potuit. Ludouicus magnas copias ex delectu Aquitaniæ comparat adiunctis Germanis, Heluetiis, & ueteranis, qui in praesidiis erant. Conuenere illi in fines extremos Aquitaniæ: praefectusque tantis copiis Franciscus ualesius: huic adiuncti Ioannes Chabaneus Palicius, Odetus Lautrecus, Carolus Borbonius, Franciscus Dunensis Longue-
 Arnol. Ferront de rebus willanus.

uillanus. Rex quoque Navarra corroboratis iam cōfirmatisque viribus cū multi ex ueteribus clientibus corrogati conuenissent, multitudinem uariam cōegit, armauit, instruxit. Conuenere tandem omnes, conferunt consilia, maxime exquirentes quo pacto facilius restitueretur Ioannes in regnum: multique dies cōsumpti sunt in his deliberationibus, Commodiusne esset coniunctos simul progredi, an uerò uariis è locis hostem extrudere, partitis inter se copiis. Commodius extremum id uisum: id ut mature facerent, Rex Ioannes, & Palicius cum Germanorū duobus, Aquitanorum quatuor millibus, equitibus ducentis missi ad Pompelunam recipiendam. Borbonius missus ad Bardulorum agros populandos, Valesius Albano oppositus est: ij mox arces aliquot, trucidatis qui in præsidio erant, diripiunt. Ita factum ut mox ex Stella, Olito, Taphalia, Regē suum excipere parati essent, nisi Antonio Fonseca aduentante cum instructo exercitu, Francisco etiam Bemontano occurrente direpti essent. Albanus recentēs Gallos cū ægre à suis sustineri possideret, cogitarēt que futura illis in dies, qui equitatu abundarent, omnia difficiliora, statuit pugna abstinere, ac se se Pompelunam recipere, & iam expeditus antecederet Gallicos equites. Id intuitus Valesius admonet Palicium à fronte illi se opponat, se instaturum à tergo fugienti parte alia. Id ille ueritus, concubia nocte magno silentio suis euctis, à locorum peritis per uaria diuerticula ægre euctus, superat iuga Pyrenæi. Vix se illinc abstraxit, atque impeditum expeditum cū in angustum cogerentur tanta copia, neque instantibus admodum Francis peruenit in urbem: eoque tempore hostes arcem Stellēsem recepere. Hac spe deiectus Rex cum Palicio castra propius mouit: & iam prope muros castra habebat. Ac primum quidem multis ex urbe progressis, uarie dimicatum est: tardiusq; urbs uidetur oppugnata,

machinis bellicis nondum allatis . Deinde etiam copia per
 suburbanam explicata multis in hostem irruentibus, inter
 quos casus Alimachus. Quo loco castra habebat Fraci, duo
 erant fana, alterum Encratio, alterum Claræ Vestalibusque
 dicatum: quæ cum supplices confugissent in fidem Antonij
 Barbesij adolescentis adhuc, data ab eo sedulo est opera ne
 uiolareretur. Euelli uix potuit opinio Ioanni, quin se Pompe-
 lunenses sponte dedituri essent: id cum non procederet, tan-
 dem statuit urbem oppugnare. Satis constat à Ioanne Lisleo,
 quem uulgo Lilioium uocabant, Aquitano uexilla Gallica
 erecta, Bernardo Villario, & Stephano Caunao, eam quo-
 que laudem uindicante. Palicius ad oppugnationem Pom-
 pelunæ, his quæ essent necessaria comparatis, castris ad ur-
 bem positus tormentorum impetu cepit murum deicere.
 Eo die murus tantum deiectus est, ut & sequenti labentis
 muri ruina oppressi Ferdinandus Vegua, Petrus Mauricus,
 Iacobus Vilalbanus. Franci sæpe scalis ad murum positus
 hostes adoriuntur, sæpe pulsati sunt, sæpe instantes, rursus ex-
 cepti ab hoste, cessere. Eo die multis casus in castra est reditū:
 ratio de integro ineunda fuit urbis oppugnandæ: sequenti
 Germani deprecantur urbis oppugnationem: at cum formam
 totius huius negotij opinione maiore difficiliorēmq; agno-
 scerent, eam libenti animo remiserunt: Iamque fracto mili-
 te, acciso equitatu, agebatur de soluenda obsidione: prius ta-
 men per caduceatorem Albanus prouocatus ad prælium.
 At is cum se tuendæ Pompelunæ tantum præfectum dice-
 ret, multis iocis prouocationem Gallicam eludens, detrecta-
 uit certamen: multa illis alio pacto tempestiua futura ad
 mortem dicens, quæ facile obire ubi uelint possent. Francis-
 cus Valefius dum è Pompeluna cætum ingentem inuisit,
 uel ad fanum Ioannis Peditorti, uel ad uicum Eustarium,
 ferè ab hoste interceptus. Is tamen ea fuit animi magnitu-

dine, ut ultro profecutus sit hostes. Nam ū uidentes ex Eustario præmissum copiarum robur, noctu adfuere certo consilio Valesy intercipiendi. At dum riuulum uico proximum tranare uolunt, conclamatum est ad arma, exciti lixæ, calones, gregarūque milites & nobiles adolescentes, qui ei aderant: emissis uerò leuibus aliquot machinis, illi Francos rati paratiores, cessere. Expectauit hostes ille uno atque altero die, quibus abeuntibus, & ipse abiit. Dacio eodem tempore oppido munitissimo frustra hostes sese potiri posse falso sibi persuasere: Eam urbem uulgus Aquensem uocat: ueteres forte per nomen Augustarum aquarum designasse uidentur. Extant adhuc Thermarum indicia, & aquæ calentes. Rediit igitur ex Aquitania Regius exercitus multis admirantibus, culpamque rei male gestæ in Dunensem recientibus. Suspiciabatur Cantaber pactas inducias inter Reges post Pompelunam munitam, ea conditione, ne Gallus eo tempore Nauarro auxilium ferret, neue Ferdinandus Britannos aduentantes reciperet. Ita Angli post maris longas iactationes, re infecta domum redierunt: hæ autem pactio-nes in uulgus minime emissæ sunt, ne Regi Nauaræ regno ob Gallum spoliato, quirritandi ansa præberetur: ea in expeditione diem obiit Menaldus Naualius Fontanus, & Gasto Castelbaicus, & tribunus Cantabrorum, pater Petri illius Nauarri, qui Fontem Rapidum, Francisco Rege, Casari prodidit. is captus ab Hispanis in Ferdinandi nūquā uerba iurare uoluit: id unū orans, ut sui iuris solutus uel persoluta mercede, deliberandi spatium haberet. Id cum nō esset impetratum, mori iussus. Cū longo Dunensis tempore prorex Burdigalæ mansisset, in arce cui Duæ nomen est, accidit ut irrutata plebs ob uina extera in urbem illata tumultuaretur, redeuntēque uicinis locis è cæna, quibusdā è suis pulsatis sequeretur. At is in arcem ingressus, emissæ mox

machina, plebem summouit: & per suos sequenti die placatam blanda oratione sedauit: Ludovicoque Regi qui pro deplorato eum habuerat, iubet supplicium sumeret de fontibus, humanissime respicit, iam utrinque iniurias uoluntaria conritas obliuione, nihil esse quod cicatricem, quae iam caelum obduxisset, reficeret: qua in re plurimum apud Dunensem ualuit auctoritas Alexandri Sanctogelasij, cui Lasaco cognomen: Rex etiam & Maximilianum per id tempus placat, & cum Venetis foedus inerat, usus ea in re consilio Stephani Poncherij Senonum Pontificis: qui etsi uidebat eo se nomine parum ei grauium, non desistebat tamen uel suo periculo prudenter Regem admonere, desineret cum tam multis contendere, nihil uulium uirtute agere. Quid cum tot canis hydriisque congredetur, quibus ne unus quidem Hercules satis sit? Venetis placatis, adiuncto Maximiliano, imposturas Pontificias: a idem cessuras, Britannorum Helueticorumque minus non negotio occurrere posse. Inde crebris principum legationibus postulatum est, ut cogeretur sacrosanctum consilium de Republica Christiana deliberatum. Ac principes quidem excepto Britanno, multique e Purpuratorum numero, Regi clanculum fauentes, id agebant, ut pro contumaci habitus Pontifex, pontificatu excideret. Nec Venetos conciliare flectere uellegationibus Pontifex poterat. Iulius tantam inuidiam sese uix posse sustinere uidens, astuabat dubitatione, uersareque se in utraque partem coepit, non animo tantum sed corpore etiam, ut iam familiares sollicitum eum uiderent, trepidare hominem intelligerent, quantamcunque fiduciam uultu praeserret. Is etiam interdum iocabatur, dudum se circumrodere quod tandem deuorandum esset, se in periculis cum laude & uirtute haecenus uersatum. spe posteritatis eò perductum, plures dirutas ac pene desertas à se esse recreatas Ecclesias. Con-

„ stat & paucis ante obitum diebus, uocem hanc ab eo audi-
 „ tam, Accidisset utinam, iterum autem, utinam ne unquam
 „ aut Pontificatus infulas adeptus esset, aut arma uersa in
 „ federatos uertisset in communes persuasionis sacrosanctæ
 „ hostes. Misera uerò sors humanæ conditionis: aliquando
 „ tandem, idque serò agnoscimus morte proximi quid expe-
 „ disset olim. Concusso orbe terrarum intestinus bellis, magno
 „ depensum ille cupisset, agelli se modici potius finibus conti-
 „ nuisset, quàm sacra arma profanis miscuisset. Hæc nos spe-
 „ cies cogitatioque perturbat, cum in illud animorum consi-
 „ lium cæsi nique eundum est, dum diem supremum diuinæ
 „ ultionis instare agnoscimus. Magnam uerò ille concepit
 „ maculam, ut pacis cum esse deberet minister, animo gladi-
 „ torio grassaretur ad Franciam labefactandam, sacrumque
 „ illum mucronem casum punctumque uibraret in federatos:
 „ orbem etiam totum concuteret fulminibus torquendis, di-
 „ risque effundendis labefactatum, nec iam recusaret in rogum
 „ Francicum, quin audius pœnâ insileret, flammiferas faces
 „ undique prius submittens: contraxit tamen, auxitque exer-
 „ citum, ac quanquam debilitatus, efferebat se tamen, & ad
 „ renouandum bellum reuirescere uidebatur simul atque se
 „ ipse commouerat, ad seque renocarat. Ludouicum rodebat,
 „ apud suos uellicabat, ubique carpebat: uidens tamen non
 „ licere ut cæperat hoc pertendere, spemque sibi sublatam de
 „ Ludouico subigendo, inde in morbum incidit ex diutina
 „ mentis agitatione contractum: ex quo conualescere postea
 „ uisus, mox tamen extinctus est, irarum in Gallum plerius:
 „ Et hæc quidem circa annum inciderunt millesimum quin-
 „ gentesimum decimum tertium, cum Hæricus Angliæ Rex,
 „ quorum maiores Gallorum opera, rerum apud Britannos
 „ potiebantur (etsi non me latet scriptores rerum Anglicarum
 „ id negare) classem instruit ad Britanniam minorem popu-
 „ Gestis Gallorum Lib. III. O 4

landam . Occurrit Britannicæ classi Gallica , numero ut inferior , ita ad tatum certamen imparata . Erat prætoria Anglorum nauis Regens uocata , & Regina insignis nauis Chordigera , cui præerat Herueus Portimoger nauarchus . Nec territus Herueus numero classis Anglica , stipatus & ipse classe Gallica , pugnam inuit , occurrentesque aliquot hostiles naues mergit : occurrentem etiam Regentem inuadit , ac tandem in fugam uertit : fugientem conuersa puppe sequitur , iamque ei imminens , proximam unco detinet . Anglus ubi uidet nullum relictum fugæ locum , suos ad prælium excitat : missilia utrinque ingesta sunt : utrumque Herueum circumuenire parant hostes . At ille monitus suis per transtra ut incursarent , & contis & ingestis lapidibus Regentem opprimebat . Inde utrinque emissa machinæ bellicæ multos in mare precipitarunt , sed emissa machina Gallica ex specula Regentis , Anglos excussit . Idque intuitus Petrus Dholus præfectus speculæ Chordigera , funibus arreptis celeriter occupat hostilis nauis speculam , nactusque tela & lapides , obruebat Anglos : alique nauarchi Gallici occupantes alias speculas , sistere Regentem iubebant : inuitamque iam abducebant , cum ex epibatis unus tribunum Anglicæ classis monet , ignem in Chordigeram immitteret . Paruit ille , ignique immisso , Chordigera igne concepto latius fundere incendium cœpit : quod , antequam occurri posset , & transtra & remos & cætera opera comprehendit : summamque tabulata iam dudum conceperant ignem , cum qui in ea erat aut absumebantur incendio , aut abiectis armis , in mare sese precipitabant . Id intuitus Herueus , uerso in aduersum clauo , nauem suam obuertit , quod facilius uentus adactum ignem in Regentem inferret : moxque idem ignis uento agitato inuasit Regentem : ibique flammæ flammis addita , & Chordigeram & Regentem simul absumpserunt . Herueum

alij arfisse aiunt in flamma Chordigeræ, alij submersum. Anglica classis omiffa Britannix minoris oppugnatione, ad suos se recepit: eodémque anno Petrus Ioannes Aquitanus, quem unico nomine alij Petroioannem uocant, & Carolus Artiguanus, Britannicæ classi occurrentes ad Brestum, etsi illi numero nauium superiores essent, in fugam tamen eos uerterunt. Nacti tamen post aliquot dies Petrum Ioannem cum paucis myoparonibus, parum absuit quin interciperet: Regiæ enim naues ac myoparones Aquitanico mari non assueti, minus poterant. Vnde idem Petrus in Britanniam maiorem excurrens, uico quodam expilato, sagitta ictus, effosso oculo rediit. Aliæque naues eodem profectæ, tempestate reiectæ tenere cursum non potuerunt: ita factum, ut eodem unde profectæ erant refererentur. Ad Brestum tamen ille elusis quinque nauarchis, insequentibus quinque eorum nauibus restitit tanto impetu, eaq; celeritate sequentibus Anglis, eorum ut Harandus nauarchus dum nimium instat fugiet, in mare præcipitans sese ipsam. Interea Maximilianus Sfortia, Ludouici Sfortiæ filius, cui Pontifex Iulius Heluetios adiunxerat, pronunciata in singulos annos ingenti in eam gentem pecunia, eorum ope Mediolanum redierat. Leo decimus, quem Purpurati in Iulij locum Pontificem designarant, etsi aperte ei fauebat, Heluetios tamen inueterascere in Italia nolebat: & Ludouicus collectis copiis consilia agitabat de Mediolano recipiêdo, eis præfecit Ludouicum Tremolium. Profecti cum eo sunt ad Mediolanum recipiendum Iacobus Triuultius, Robertus Marcha, Ioânes Scotus, Albanix principatus nomine notior. Hi Nouariam perueniunt, ratiq; urbem paruo Heluetiorum præsidio teneri, uel eis inuitus ad iter se accingunt. Venit ad urbem tuendam nouus Heluetiorum delectus à Sfortia submissus. Hi suis adiuncti, explorata Gallorum paucitate, dein contempta in Gallorū

Gestis Gallorum Lib. IIII. O. 13

castra improvisò irruerunt. Gallicorum equitum insignis
 eo die pugna fuit: Italus externusque eques mox in fugam
 uersus: peditum dispar certamen. Heluctij in Gallos effusi,
 post anceps praelium tandem in fugam eos uertere: percussis
 instantes, impedimenta quoque diripere unà cum machi-
 nis aliquot bellicis. Casi duo ex liberis Roberti Marchæ,
 Ludouicus Beamontius, Carolus Monsalcus, atque unus è
 familia Triuultorum quem Galli Corium uocabant, Itali
 Corialanum: uulneratus Ludouicus Castrinouanus, cui Pe-
 tro Bufferio cognomen. Id quoque proditum, per insidias
 noctu Heluetios Gallorum castra aggressos, de uia his lan-
 guentibus, cum multi quieti se dedissent, irrupisse illos. Qui
 res gestas Tremolij prodidere, cū ille obuiam iret Heluetiis,
 opera Triuultij aunt exercitū in arctiora loca & uiciniora
 quàm decretum esset, uenisse: ira coniunctas eorum copias
 impetu factò, Gallus stragem attulisse. Narrant & eodem
 tempore per Sacramorum expulsis Sfortianis Mediolanen-
 ses Regi cōciliatos, & per Adurnios expulsis Fregosis, Gal-
 lis Genuam restitutam: quæ mox recepto Octauiano Fregoso,
 factione cuium sese in libertatem asseruerit. Medio-
 lanenses quoque territi clade Nouariensi & Sacramoro
 abeunte, Sfortiam sequuti sunt: Petrus quoq; Soderinus, qui
 in gratiam Regis Mediceos Florētia expulerat, eodem tem-
 pore pulsus. Tremolius maiorem copiarum partē in tutiorē
 locum perducens, bono esse animo milites iubens, castra
 paucis à Nouaria stadiis muniit: eò quoque præcipuas ma-
 chinas abduxit, paucis exceptis quibus utebatur Marcha:
 parantēque iter ad Nouariam rursus oppugnandam, li-
 teræ Regis reuocarunt: qui audita Anglorum in Belgicam
 Gallie partem, quæ Picardie nomine notior, eruptione eis
 occurrere malebat. Circa ea tempora Iacobus Scotorū Rex,
 infestis copiis admonitus à Ludouico in Anglos mouit,

Arnol. Ferroni de rebus

multisque

multisque casis ipse tandem interiit, post Norbanum arcem expugnatam cum diu pugnasset cum lectissimis Britannorum copiis surrio duce, haud longe à Tylu flumine. Est id fatale Regibus Scotorum, ut dum alii totos se dant, parum in tuto res suas collocent. Omnia sibi faciliora Rex adiunctis Heluctis putabat. Misit ad eos Tremolum, cognitum multis qui sub eo ordines duxerant, stipendiâque meruerant. Atque illi quidem munera pecuniâque acceperunt: pecunia tamen accepta, spem auxilij Gallo præciderunt. Accidit id & Sfortiæ & Maximiliani Casaris opera, qui maioribus propositis præmijs, ultro etiam eos ad bellum Galliæ inferendum sollicitabant, itaque serio admonitus est Tremolus ab Heluctis aliquot centurionibus amicissimis, Burgundiæ ut oppida præsidio firmaret. Erat Tremolus præses Regio nomine, aut præfectus Burgundiæ. Admonito itaque celeriter Rege, ipse Oxonam (quam & Assonam uocant) locum munitissimum, comneatu machinisque bellicis instruit. Diuionem proficiscitur, urbem Burgundiæ nobilissimam. Erat ea olim sedes domiciliumque Burgundiæ principum: & domus & sacellum eorum domui uicinum, nunc attributum flaminibus, quos uocant Canonicos, usitur. Proxima urbi Cartusia, insigne opus, id sodalium Carustianorum munus dicatum, ubi & eorum busta & sepulchra adsunt nobilissima: castrum Talanum nomine, munitissimum, non longe ab urbe, loco edito. Urbs ut hodie munitissima est, ita eo tempore propugnaculis carebat frequentibus, quibus hodie referta est: meminit Annonius castrum Diuionensis uelut ab Aureliano Casare ædificati. Eò tandem Heluctiorum copiæ peruenierunt, mœniâque assidue admotis machinis quatefaciebant. Ipsi tamen dum dimui prope suburbia diruta, mœnibusque nimium fidit, ex urbe machina emissa, magna strage submoti sunt. Nec cessat

Tremolius diruta mœnia uallo aggeribusque munire, no-
 uos quotidie milites ad urbis defensionem recipere. Ac in-
 tuitus ex arce difficiliter oppugnari hostes ob suburbia, ea
 quidem incendit: uidens tamen plebem insolentem belli, uel
 quod ipse submouendum hostem quacunque uia, tutissimū
 sibi persuadebat: cum emissi ex urbe Gallici equites, Helue-
 tios aliquot captos per uim in urbem abduxissent, captiuos
 remissa mercede ad suos redire patitur, uia sibi per hos mu-
 niens ad hostes placandos. Nec spe frustratus, per eos agi
 ceptum de Heluetiorum cum Rege concordia. Quid enim
 gētem amicissimam tantis sedibus diuulsam egresset in Gal-
 liam oppugnandam? quæ eos spes, quæ iura ad eam oppu-
 gnandam reuocarant? Heluetios Gallorum amicitia fultos,
 nullam non Italiae orbisque partem debellare solitos, Gallos
 eorum uiribus fretos ea spolia domum retulisse, quæ perpe-
 tuò omnes admirentur. Quid attineat tot annorum amici-
 tiam nulla causa dissui? Hæc Tremolū prudentissimi homi-
 nis dicta, pronis auribus accepta, facile Heluetios placarūt.
 Tātūm fredebant ex Italicis expeditionibus, quibus Gal-
 lis militassent, ingentem pecuniam deberi, pro qua dissol-
 uenda Rex appellatus, procrastinando eos lusisset. Erant
 autem cētum millia nummūm aureorum. Tremolius quā-
 do pecunia in promptu deerat, uade apud eos relicto Rena-
 to Maserio nepote, conuenit cum eis ut domum redirēt. Nec
 multo post redierunt: ne ullum quidem redeuntes laeserunt:
 ac paulo post accepta pecunia, Maserio recepto, operam ul-
 tro suam Regi detulerunt. Palam tamen iactitantes, ut Ma-
 ximiliano Casari placerent, ea conuentione actum de urbi-
 bus Burgundia ei restituentis: in uiam quod se ille daret, eo
 tempore belli huius gratia, quod ipsi cōfecissent, nihil opus
 esse. Rex etsi primum indignatus est ob fœdus cum Helue-
 tiis pactum, admonitus tamen à Tremolio de quorundam

Arnol. Ferroni de rebus

dubia

dubia fide, de Maximiliani dictis factisque, lubenter quicquid id fuit aris alieni dissoluit. Caesar interea Maximilianus per Carolum nepotem Anglos stimulabat ad Galliam inuadendam, adeo parum constans in foederibus initis cum Ludouico seruandis, hostē ut se eum apertum quā a micū male Rex proferretur. E Caletio progressi Angli, Flandria nobilitate ad arma uocata, latè Gallorum agros populabantur. Contraxit & Rex copias, quibus praefecit Franciscum Longueuillanum, Franciscūque Valesium. Illi interea Tarauannam ciuitatem, quam alij malunt Morinorum nomine insignire, per Talcotum obsident. Ciues diuturna comعات inopia laborātes, diutius obsidionem ferre nequibant. Delectis ex toto exercitu fortissimis quibusque, negotium datur inferendi in urbem comعات: illi strenuē mandata curantes, affatim in urbem comعات inferunt, spectante sedentēque Anglo, nec auso interea impedire. Sed accidit perincommodē ut redcuntes, ante uictoriam sibi canerent triumphū, multaq; in hostes proferrent, ignauiamque eorum ridentes, fessi de uia corpus curarent, excubiisque nullis positis in hosticum, quasi in pacatum locum deambulatēt armorum sarcinis sepositis. Horum securitatem Angli uidentes, admoniti ab exploratoribus quo loco res essent, nocte imtempesta in eos inuehūtur nihil tale metuentes, & leuibus aliquot emissis machinis terrent, & resistentes aliquot obruncant. Multi nouo casu perterriti fugiunt, multi armis arreptis obuiam eunt hosti, qui & ipsi multitudine hostium circumuenti sunt. Ita reiecta omni uictoriae spe, uelut panico terrore percussi, omnes in fugam uersi: unde pugnam eam Calcariam ueteres dixerē, cum solus calcariibus Galli fidētes, hastis abiectis ignauissimē fugissent. Capti sunt Longueuillanus, Bayardus, Bussius, alique pluri mi, qui mox in Angliam classe perducti sunt: Chabaneus,

Palicius & Imbercurtius, natus è Cordea familia magnè
 in Gallia Belgica nominis, frustrati hostes euasere. Cum au-
 tem annona ingrauesceret, Morini Britanno ea conditione
 deditiōnem fecere, ne quid illi ex urbe prædæ attingerent.
 At illi recepta urbe, & eam expilarunt & in ciues miserè
 grassati sunt. Christophorus Longolius commemorat Ma-
 ximiliani Cæsaris ad Morinos fugam, cùm tamen passim
 exteri ad Germanos uictoriam trahant, deditamque aiunt
 urbem à Pontremio, Pieneumque Gallicum ducem fugatū,
 ubi & Henricum Britannicæ Regem, & Maximilianum
 Cæsarem adfuisse testantur: Inde Tornacum receptum est
 ab Anglis uoluntaria deditiōne, pacto prius inito cum ciui-
 bus, salua omnia futura. At hi Cæsarianis impellentibus
 nihil non compilant: atque ita quidem, ut plerique è ciui-
 bus solum uerterint Britanni Morinis præsidio firmatis,
 Tornaco quoque factiōne ciuium occupato, classe in Angliã
 ouantes rediere, a suisque magnifice excepti sunt, Galli. òsq;
 primores captos satui liberali custodia apud se habuere. Eo-
 dem tempore Anna Regina in morbum incidēs, octauo die
 extincta, incredibile sui desiderium apud Regem reliquit.
 Aulici ita sibi persuasere, aduersa eã semper ualetudinē fuis-
 se post ultimum partum, quasi parum fideliter obstetricum
 opera usam: tãtisque fuisse mætor Regis uisus est, ut pulla-
 tus nisi pullatum neminem admiserit, acroamatãque &
 ludicra omnia aulæ sustulerit. Hanc Quintianus ait summè
 in exules & uiduas & calamitosos omnes officiosam fuis-
 se, authorẽmque fuisse Ludouico, ne abhorreret à fouendis
 literatis hominibus. Si quãdo irata (nam in summis laudi-
 bus eius, unam excipit iracundiam) declinasset à religione
 officij, in aliqua re, tantam postea adhibuisse uim pœnitend-
 i, ut remunerando cumulandoque obliteraret priores of-
 fensiones, eãque uoluntaria obliuione obrueret, ut in Giensẽ

Arnol. Ferroni de rebus

accidit,

accidit, seque eo nomine obiurgari cum uerborum grauitate acriori iuberet: imperaretque pontifici qui ei erat à sacris confessionibus, ne se expiata absolueret, nisi prius aut eis quos offendisset irata, aut liberis damna illata resarsisset. Hæc ex eodem die quo natum filium masculum amisit, uixit in luthæ, eodemque etiam confecta contabuisse putatur. Eodemque tempore rursus pacta sunt induciæ inter Ferdinandum & Ludouicum, aut cum priorum dies exisset, prorogata. Ferdinandum narrabat Grandimontanus Regius legatus, cum oraretur de fœdere paciscendo aduersus Maximilianū Sfortiam, illum primùm sane diu multa contra, ad extremū manus dedisse, & negasse submissurum se ei auxilia: durius id Franci accipere uisi sunt. At cum uideret quo in cursu essent, & quàm omnes gratiæ retinendæ essent, satis esse putarunt, si ille in officio maneret: fatiisque esse illius animū offensiozem recolligi, quàm ueteres inimiciuas renouare. Ipse quoque Rex cum sinem alterius mali nouam quotidie calamitatem uideret, Italia amissa, Morinis oppugnatis, Nauarrorum Rege ob operam sibi delatam, in sui cõtumeliam Regno pulso, suis ad Nouariam fufis: arce Genuensi ab O- Etauiano Fregoso expugnata, et irationes ita habebat constitutas, ut peruellere potuerint hostes & pũgere uires eius, non frangere: quotidieque admonebatur per Claudium Sayfellum legatum suum apud Pontificem, quantum ei cupe- ret Pontifex: de eo tamen legatoque suo proceribusque ali- quot aulicis sibi metuere cepit: unde factum est, ut in mor- bum incideret periculosissimum. Medicorum tamen iussu, relaxandi animi gratia sanum Germani adijt: ibique anno millesimo quingentesimo quarto decimo, Maio mense nuptiæ celebratæ sunt inter Claudiam Valesiam Regis filiam, & Franciscum Valesium. Interea Lögneuilanus cum Hẽ- nrico Anglorum Rege congressus, honorificæque exceptus,

tentare cœpit inter Reges concordiam. Ac tandem legatis, eius hortatu ultro citroq; missis, pax inita est, ea conditione, ut Regi nuberet Maria Britannorū Regis soror. Huic Rex in Galliam ad nuptias uenienti Abbeuillam usque obuiam iit, magnificèque eam excepit: ad Dionysique profectam, splendidiſſime ornandam infulis diademateque curauit. Erat ea liberali forma, indolèque & suauitate morum Regi gratissima: unde accidit ut Rex iam morbo ingrauescente, atateque prouecta, cum ea congressus parum recrearit senectutem, at morbo acrius uexatus sit. Iam tamen copias contrahere parabat, spe Mediolani recipiendi, cum medici curare eum ualitudinem iusserunt. Antonius Pratianus præses Parisiensis prius à Rege impetrarat nomine Valesy generi, ut Britannia minoris ditionem ille moderaretur. Et iam tædebat eum quorundam superbia, qui ultro ad se omnia reuocabant, siue ita esset, siue Rex id suspicatus id sibi persuaderet. Certè in Pratianum male iam erat affectus ob Episcopatus cuiusdam controuersiam, unde in febrim incidisse creditur: uel ob Britannia res ab eo liberius administratas in gratiam futuri Regis. Morbus tamen ingrauescens ea consilia suppressit. Anno millesimo quingentesimo decimo quarto, Calendis Ianuarij fato functus est: sepulchroque maiorum ad Dionysy illatus, non sine mœnore Caroli Borbonij, Vindocinensis, aliorumque multorum. Is ea moderatione Gallis imperauit, ut defunctus integri principis patrisque patriæ nomen retulerit: uiuens non tam plebi gratus, uel ob senectutem ingrauescentem, uel ob parcitatē. Ipse ut prospero fortunæ cursu aliquandiu usus, ita ad extremum uariis telis impetitus. Susurriones adulatorèsque aula exegit. Iustus idem, etiam priuatus, integritatis & fidei multa testimonia dederat: Regnum adeptus habuit integritatem eandem quam adolescens, at cautiorem ac dili-

gentiorem: cum in eo nulla essent literæ præter vulgares, hæctenus tamen sapiens est habitus, ut & quod opus esset ipsi ueniret in mentem, & aliorum bene inuentus obtemperaret. Exosusque aulicos gregariósque milites & nobilitatem, si quos ex his iurisiurandi religionem contemnere rescierat: temerèque iurantes uariis edictis coercuit, usus ea in re consilio Gulielmi Parui, qui ei erat à sacris cõfessionibus. Fouit uiuens Ambasianos omnes, Georgium & Carolum, reliquosq; fratres, quos omnes multis præfecturis dignitatibusque ornauit. Georgio defuncto, multum usus est opera Stephani Poncherÿ, & Elorimondi Roberteti, & Iacobi Belnensis Samblanciani.

ARNOLDI FERRONI RE-
RVM GALLICARVM

LIB. V.

POST interitum Ludouici, regnum delatum est ad Franciscum Valesium proximitatis iure. Is corpori eius iustus perfolutus, Rhemos mox contendit: ibique uigesimo die Ianuariÿ, anno millesimo quingentesimo decimoquarto, magno apparatu unctus est: Lutetiãque properas magnifice exceptus est, lata plebe, faustaque omnia eo Rege sibi spondente, qui & ætate & insigni corporis magnitudine polleret. Eo anno pax inita est inter Carolum Maximiliani Cæsaris nepotem, Cæsarem postea futurum: renouata pax cum Anglo. Rex Carolum Borbonium Magistrum equitum dixit. Antonium Pratianum iuris præfectum designauit, hominem iurisciuius peritissimum, sed populo parum gratum. Certior factus incursiones

Gestus Gallorum Lib. V.

ab Heluetiis factas in Delphinatum fines, Lugdunū properat: exercitum paratum inuenit, quem contraxerat Ludouicus: statuit Mediolanensem principatum recipere. Maximilianus Sfortia quanta Mediolano impenderet tempestat intuitus, & cum Maximiliano Cesare, & Leone decimo Pontifice furdus inierat: ingentem procellam depulerat submotis Ludouici copiis. Ardenti Francisco cupiditate inuadendi Mediolani, quod opponi posset presidium disquirebat. Erexerant se iam Mediolani ciues tacite ad recipiendū Gallum. Germanos paulò antea iussu Maximiliani Caesaris sua ei studia profitentes remiserat: itaque excedendum ei ad tempus Cesar suadebat: sed animus infixus in retinendā spe Mediolani, rursus Heluetio: eum uocare suavit, auxilia quoque à Pontifice Leone accēdere. Franciscus cum exhustus esset fisco, immersis donationibus, Pratiā consilio ingentem pecuniam contraxit ex institutione nouorū magistratuum. Vicenariam enim classē Lutetiā senatui addidit: quæ uelut adscriptitia & superuacanea, diu male audiebat apud uulgus. (Scribit Gulielmus Budeus, ea nota hominūque opinio ut deleteretur apud uulgus, partem aliorum patrum in alias classes contributam, & parem numerum aliarum classium, in illā intercalatum fuisse in supplementum.) Senatibus quoque reliquis nouos conscripsit senatores, minus tamen exagitados uulgi rumoribus quàm Parisienses, quibus uicenaria classis data erat. Rex ipse in eam expeditionem profectus est cum euocatorū firma manu, & equitatu Gallico ornatissimo, metum ut omnem periculumque præsentia eius excuteret. Relicta est regni gubernatrix Ludouica Sabaudiana mater Regis. Inde Gratiā nopolim & fanū Virginis Dābrunæ, & Guilestras & fanū Pauli adiens, uia Argentaria per Alpes exercitū eduxit egre machinis bellicis transmissis. Caterū tanta alacritate

militum usus est, ut cum hostes eum nondum cōtraxisse co-
 pias putarent, instructo exercitu in eorum finibus uisus sit.
 Iam Sfortia ingentem numerum Heluetiorum contraxerat:
 Leo Pontifex Prosperū Columnā cum mille quingētis equi-
 tibus subsidio ei miserat. Prosper nunquā eo loco Gallos iter
 tentaturos putans, de uia fessus, se, equitarūmq; suum apud
 Villāfrancham, oppidum situm in Pedamontanorum fini-
 bus, recreabat Rusticus quidam Claudium Morelium ad-
 monuit quo loco equitatus Columnæ esset. Is Palicio &
 Aubignio & Baiardo renūtiat. Illi Nicolaum Ambercurtiū
 acrem hominem, cum ex pedūis militibus celeriter eò pro-
 perare iusserunt: ipsi mox cum robore copiarū secuti. Is ubi
 Villāfrancham uenit, pacata omnia nactus, urbē occupa-
 uit. Circa Prosperi domū, quem prandentē deprehenderat,
 ad arma conclamatum est. Sed Palicio adueniente, Prosper
 in Gallorum uenit potestatem. Cæsi equites hostium milles
 reliqui in fugā uersi aut capti: urbs direpta. Prosper in Gal-
 liam missus est. Multi aiunt Galli os equites: qui prius à Pa-
 licio missi erant ornatu mercatorum, quasi uidulis & sar-
 cinulis in dorsa equorū reiectis, portæ ad equitasse: & quasi
 hospitium quaererent, eos qui portis assidebant, oppressisse.
 Laus quidem Prosperi: intercepti cecidit Palicio. Rex ne quid
 à tergo relinqueret, Octum Lautrecum, & Petrum Na-
 uarrum attribuit eis Aquitanicis pedibus, paucisq; equi-
 tibus, Nouariam oppugnare uoluit. Iamque ad oppugnandā
 urbem omnia aptauerant, cum ciues aliquot ex urbe egressi,
 nunciare iubent Lautreco, uelle ipsos ad eum mandata per-
 ferre. Admissi in tabernaculū, urbē dediderūt, pacti omniū
 incolumitatem. Recepta Nouaria, missus est Lautrecus ad
 Heluetios auro placandos. Cum eis pepigit multis pecuniis
 promissis, modica tamen parte persoluta, ut iam confectum
 bellum Rex putaret. Adfuerunt ei Germanorum copiæ ad
 Gestis Gallorum Lib. V.

bellum paratissima. Sfortia per Matthæum Sedunensem
 cardinalem Heluetios, cum quibus ictum erat fœdus, im-
 pulit ad bellum renouandum, pactus maiores pecunias: fu-
 turumque ostendens, si per eos Gallus excluderetur, eorum
 ut arbitrio Mediolani principatum componeret: ipsiq; Ita-
 lia nobilissima parte potirentur. Iam Lautreco negotium
 datum erat pecunia ad Heluetios perferenda. Is in itinere
 à Ioanne Francisco Pico pertumultuose, neque tamen non
 uerè, cum consideret illos fore in officio, & in Regis potesta-
 te, certior factus est de immutata eorum uoluntate, celeritèr-
 que in pacata loca pecuniam recepit: præmissisque specula-
 toribus, fremitum hostium audiens, mox Regem admonuit,
 copias suas pararet, ad futuros mox ferocissimèque instatur-
 ros hostes, qui omnia belli consilia in celeritate defixerint.
 Peruenerat Rex Maignanum: & quanquam mouere ca-
 strastatueret, eo loco substitit. Erant Heluetiorum uigintiqua-
 tuor millia: Hispanorum, Italarumque octo millia: hi egressi
 ad Gallum oppugnandum, Idibus Septembris in conspe-
 ctum eorum uenere. Miratus est Rex unde ea repentina
 mutatio: sed adhibitis in consilium peritissimis rei militaris
 ducibus, copias expedit ad pugnam, ita tamen, ut bellica
 tormenta, quibus abundabat, Gallus essent pro uallo. In
 prima acie collocatus est Carolus Borbonius, in extrema
 Palicius, mediam sibi Rex sumpsit. Vix instructa erat acies,
 cum Heluetij ingenti ui in primam aciem inuehuntur. Erat
 cum Borbonio Germani qui nuper subsidio Regi uenerant:
 hi quod raptim instructas acies uiderant, fœdusque ictum
 cum Heluetiis, ueteri cœperunt, ne eo fœdere cautum esset,
 ipsi ut Heluetiis dederentur: itaque fuga ab iis primum
 facta, sed certis ordinibus, minimèque turbatis. Hortatus
 autem Borbonius Gallicum Aquitanicumque peditatum,
 pari impetu hostes excepit, & initium cum hostibus con-
 fligendi

fugendi fecit. Itali aliquot è Mediolano egressi, à Pelicio in
 urbem redire coacti sunt. Fatigabantur Heluetij machinarum
 impetu, quibus plures obterebantur. Itaque ubi uideri præ-
 ter spem Gallos praelium acriter inire, delibabant impetu fa-
 cto bellica tormenta diripere. Ea acius in eos emissa loco
 eos submouerunt, pluresque eo impetu quam bello absum-
 ptisunt: ferocius tamen incurrunt, ut primo impetu multi
 obruti sint. Cum Rex in mediam insiliens aciem confirma-
 tis animis suorum, praelium, quod iam clanguerat, accendit:
 mutatoque equo (quippe plures fatigarat) dum acius hos-
 ti insiat, parum absuit quin hastis obtereretur. Peduces nunc
 fugam captare, nunc redintegrata spe acius in pugnam pro-
 dre. Petrus Nauarrus labantes Aquitanos exquirere. Nox
 praelium diremit: dubia uictoriani, quod Heluetij se, parti-
 bus in armis Gallis, uicisse non credabant. Ne, nox ipsa qui-
 dem pugnae expertus fuit: nam Heluetiorum aliquot Galliam
 acclamantes, quosdam ex Gallis et ore eò appulsos obrun-
 tarunt: dispersosque Heluetios aliquot nocti Galli, eodem
 ululatu tractos dissiparunt. Germani errore cognito, nihil nõ
 pollicebantur. Iis cura data bellicorum tormentorum con-
 seruandorum, nam et ad ea diripienda Heluetios prope-
 raturos Rex putabat: ipse in somnem noctem duxit: tantum
 paludatus paululum in rheda quirit. Sequenti die primo
 diluculo adfuerunt Heluetij, inconditòque clamore sublatò
 ferociter in primum cornu inuecti sunt. Reddiunt et a Gal-
 lis Germanisque par clamor. Ibi uerò cominus coacti conse-
 rere, gladios utrique impigre stringunt. Pergunt illi ad tor-
 menta bellica diripienda. Ibi Germani quò fidem suã pro-
 barent Gallo, acriter impetus hostium depulere: collato pe-
 de quasi uir uirò congrederetur, diutius dimicatum est. Ga-
 lli otus Tenolacus qui machinis prapositus erat, quã confer-
 to s hostes impetum facere uidebat, ita solerter machinatus

pilas admouebat emittebátque, excidere ut illi acie mox cogitarint. Franciscus Rex nõ Regis magis quàm militis munera exequebatur, acriter & uehemeter praelibatur, multus edebat strages, impetum cum prætoria cohorte faciebat in illam manum hostium confertissimam. A quitanicos pedites præda ingenti promissa hortatus, hastis hostium impetitus, non deesse suis, exempla undique factaque Regis ostendere, occurrētium Heluetiorum aduersa ora fodere, fugientium terga: ubi maior impetus esset hostium, ibi occurrere cum prætoria cohorte. Heluetum machinarum opprimendarum consilio omissa, cum etiam aliquot intercepissent, conferti in primam aciem inuecti, ultimamq; obliquè adorti, uariè iam perturbabant Gallos. Tum uerò media acies aduentante Rege suosque stimulante, fortissimè eorum impetum excipiebat: ut ea quidem parte sensim Heluetum cederent, ordinèque laxarent. Celeres tamen retrorsum diuertebant, acriusque Gallos inuadebāt. Ludouicus Tremolius & Iacobus Trinuultius cum fatigatos iam uiderent Gallicos pedites, authores fuerunt Regi ut equites cataphractos in hostem immitteret: idque cum esset factum, peditesque sublato clamore acrius instarent, instantibus Gallis, in fugam uersi sunt. Inde ex fuga Comum & Mediolanum contendebant. Veneti scriptores ita prodidere: Constituisse adhuc Heluetios cum cohortibus integris, nec bello fatigatis Regem inuadere à lateribus, ac per conuallem uicinam Marignano, paratos fuisse in pugnam peruenire, ni Bartholomæus Aluianus cum Veneto equitatu mox sese efferens, inuectisque in iam dissipatos, ultro etiam terruisset, terruisque instans adcurrentibus quoque Gallicis equitibus eos sudisset. Et periti rerum Gallicarum mirantur nunquam Venetos inuectos in hostes fuisse, donec certam uiderent Gallis uictoriam, à quibus accisis rebus parum se tuos credidere. Certè

legatos ij antea ad Regem miserant, se cum omnibus copiis in Regia castra esse uenturos: atque horum officio Rex commotus egit eis per literas gratias, idque ut maturarent hortatus est. Rumore tamen Venetorum aduentantium, & Fracis animus accessit, & Heluettis timor iniectus est. Cæsi ad sex decim hominum millia. scio ego ita iactatum, quasi Borbonius territus ex prima acie in secundam se recepisset: at ille uiuens non tulisset eam notam. Vulneratus eo prælio Gilibertus Lenius, qui Ventadorei cognomine notior est. Casus & nocturno prælio Salazarus è familia Iriartea natus, oppidulo cui nomen Ochagabia haud longè à sano Peditortij, quem ut uirum fortem magnique & acris animi, magni faciebat Petrus Nauarrus. Germani ueteribus inimicitus incitati, naeti cohortes aliquot Heluetiorum, in eas doloris iracundia eruperunt, omnesque interfecerunt. Quosdam in subterraneam domum confugientes, præsentè Carolo Borbonio, incenderunt. Nec Gallis inruenta fuit uictoria. Desiderati sunt Franciscus Borbonius Caroli frater, Imbercurtus, Carolus Tremolius, Telamontius Ludouici Tremoly filius, Iacobus Sancerrius, Busius, Moius, Nicolai Petilianti Comitibus filius, alique plures: ex peditibus mille quingenti. Mediolanenses supplices Regi obuiam uenerunt, deditionemque fecerunt. Hos ille in fidem recepti pecunia prius mulctatos. Mox castrum munitissimum, in quod se Sfortia receperat, oppugnari coëptum. Petrus Nauarrus cuniculis solerter actus, muri iam partem disiecerat: sed dum à Rege missus Carolus Borbonius cõditiones pacis agit, remittere coëperunt milites ex pristina diligentia aliquid. Itaque Nauarrus accersitus Aquitanicis centurionibus, uariè increpitos rursus cuniculis insistere eos iubet. Yrions Aquitanicus centurio ex uico Eustario, qui egregiam operam extrema pugna Regi nauarat, dum circa cuniculos quos ho-

stis perueniebat, lampade accensa progreditur, proximus Nauarro pila plumbea ictus cecidit: cuius mortem Nauarrus, quòd dux cum ducibus Gallicis, Italicis, reliquis bellis fuerat, summamque rei militaris scientiam habebat, grauius tulit: multosque alios idem cunctis oppresserat. Sfortia commotus, quòd castrum & natura loci & manu munitum egregie oppugnaretur, legatos ad regem mittit: sequi, ut in:itis aliquot pactis quae proponebat, in deditioem recipiat, petit. Non recepit Rex conditiones, sed misso ad eum in castrum Antonio Pratiانو summo iuris praefecto, nouas proponens conditiones, quibus eum multis annis uectigalibus donabat. Cum haec placuissent, uenientem in fidem recepit, uiuentemque ita fouit, ut pulsus etiam Mediolano, nihil ex pristina in eum obseruantia remisit: illéque cum liber posset facillimè ad suos peruenire, noluit. Multus inde tota Italia sermo de tanta Regis uictoria: cuius aduentu maxime Heluetiorum copiae Italicarumque omnibus rebus ornatae atque instructae, castrum Mediolani munitissimum obsessum, tot hostiles uires uno praelio essent deletae, patefactumque Gallis Mediolanum: quod ante Heluetiorum copiis ex omni aditu clausum esset. Itaque & Leo Pontifex & Veneti, Italiaeque omnes reguli gratulatum ad eum legatos miserunt, operamque ei suam omnem detulerunt. Et quando Pontificis animus alienior à Gallis quam deceret uidebatur, per Iulianum Medicem cardinalem, cuius arbitrio Pontificatum Leo administrabat, actum de sanciendo foederibus: ipseque Pontifex Bononiam uenit ad Regem excipiendum. Regi obuiam misit Nicolaum Eliscum & Iulianum Medicem purpuratos. Rex Bononiam profectus, magnifice à Pontifice exceptus est: sancita simul foedera: datum Pontifici ut pragmatica sanctio nouis conuentionibus in eius locum substitutis aboleretur, non sine intercessione prouocacione

tionēque Gallicarum ecclesiarum & academiārum: ibique Adrianus Gounserius purpureo galero donatus est: occultiora etiā fœdera opera Iuliani cardinalis inita. Erat is Regi amicissimus ob Narbonensem pōrificatum, multis repudiatis competitoribus à Rege cōcessum. Alberti quoque Pij industria eo tempore Regi probata. Carolus Casar obiciebat Regi, de diuidendis Italiæ plurimis principatibus, urbibusque, Siciliaque regno actum. Plane à Rege purpuratos omnes pontificios constat multis & pecuniis, & sacerdotiorum, cœnobiorū, præfecturarūque ecclesiasticarū muneribus donatos. Regem muneris insignis loco à Pontifice demum accepisse trunculum dominicæ crucis. Parmam & Placentiam Regi Pontifex reddidit, uelut uetus Mediolanensium patrimonium. Actum est quoque de bello Turcis inferendo, imperiūque Constantinopolitani infulas libenter Pontifex deferebat Regi: sed is & Antonij Pratiāni iurisprefecti & aliorum usus consilio eas contempsit. Hippolytus Estensis unus è purpuratis Alphonsi frater suadebat, dum uires integræ essent, studia exterorum parata, regnum Neapolitanum Rex armis inuaderet. Sed Gallos domesticum oclum domum reuocabat. Vnde Pontifex in expiationibus delictorum largiendis liberalissimus habitus. Undeque magna uis pecuniæ parata: tantaque fuit eo tempore concionatorum impudentia, sine iis expiationibus hæreditatem ut illam cælestem cernere neminem posse palam iactitarent: unde odio pecuniæ in alios usus insumptæ uilesce-re cepit tantæ rei authoritas. Martinus interea Lutherus exortus est, homo maximè Pontifici infestus, & qui ad concitandam inuidiam, omnes rumorū uentos colligere consueffer. Is uelut unguis in hoc ulcere existeret, stimulator fuit eius tumultus Germanici, quæ pij omnes nondū placatū dolent: eum Pontifex habito patrum concilio impiū pro-

nunciauit: sacris interdixit omnibus qui eum aut tuerentur, aut susciperent. Nec tamen minus Federicus Saxoniae Dux alique Germani principes hominem fouerunt: & Pontificia liberalitate primum crimina minimè extingui, neque manes noxa eximi: multaque declamabant in nationem sacerdotum, ut ueterem disciplinam cauponarent. Deinde eò etiam postea progressi sunt, Pontificem ut ipsum in ordinem cogerent, institutaque ac sanctiones ueterum aperte reicerent, nouorum ipsi dogmatum assertores. Cætus augustus Academiae Parisiensis iure eum male de religione sentiente, à Pontifice ex sancta hominum communitate exterminatum prodidit, doctrinamque illius eiusmodi esse, quæ neque liberalis sit, neque ex ipsis diuinorum librorum hausta fontibus, & talem plane quæ partim ex Hussitanorum, partim ex Valdensium, ac cæterorum olim factiosorum damnatis iam commentariis corrogata uideatur. Atque in hæc recentem flammam inieci professores bonarum literarum multi: res exagitata apud uulgus: clamitanti à multis, Erasmus Roterodamum huius tumultus causam fuisse: haussisse ex eius libris occasionem reliquos: cum tamen ille editis libris multis, nihil sibi cum his esse, nec unquam fore commune profiteretur. Nec dubitauit aperte profiteri Sacerdotum quorundam palam impiam uitam, Theologorum supercilium, Sodalium quorundam non amplius ferendam tyrannidem: huic tempestati locum fecisse, dum politiorum literarum cultores inuoluunt fidei negotio, acrius multos irritatos: potuisse æquis conditionibus initio res componi: uitia emendanda non ordinem tollendum. Hoc ita dictum in malos ut bonorum existimationem nihilo faciat deteriore: & ita dictum in genere, ut nulli ordini sit irrogata conuulsio. At alterius partis semper in peius uergentis perniciousiam, alterius quorundam odus & intempestiuis clamoribus,

bus, hucusque progressam tragœdiam, ægre ut sedari possit. Sperandum tamen Deo optimo hortantur promouentisque, futurum, resipiscētibus illis etiam capitum aliquot dogmatumque palinodiam recinentibus, pontificiæ ut maiestati debitum illi tandem officium exhibeant. Ex huius quoque scriptis quædam expuncta sunt iudicio Academiæ Parisiensis: cuius semper censura hęc in rebus apud pios plurimum ualuit. Hispania quoque eo prætextu pecuniæ in sacrum bellum erogandæ uexata: eodem tempore exactæ à Carolo eo nomine summa acerbitate pecuniæ, manētque in hunc usque diem anniuersaria ea exactio. Rex paulò antea auctus Ludouica filia, in Galliam compositis rebus rediit. Carolus Borbonium Mediolani relinquit: cōuenerat cum Venetorum legatis Antonio Grimano, Dominico Triuifiano, & quibusdam aliis, ut copias eos Rex inuaret ad Brixiam & Veronam, quæ à Cæsarianis tenebantur, recipiendas. His ex pacto auxilia petentibus, nulla interposita dubitatione, peditum tria millia, equites mille expeditos, una cum Lautreco Fuxeo mittit Borbonius. Sed cum Maximilianus Cæsar Henrici Britannicæ Regis hortatu, qui pecuniam ad bellum suppeditaturum se pollicebatur, aduncto etiam Ludouico Sfortia Maximiliani fratre, bellum Mediolano inferret, tanta rerum cōmutatione motus, ad suos redit: quippe ad Maximilianum magnæ ex Germanis Heluctis que copiæ conuenerunt. Isque admodum magnis diurnis atque nocturnis itineribus confectis, non longe à Mediolano peruenit. Borbonius tanto periculo commotus, ad Helucios Regi fœderatos fidelissimos ex suis mittit qui auxilium peterent, Mediolanòque egressus primum ad Abduam properauit. Ibi certior factus parata quidem ab Heluctis auxilia, sed tardius properare, Maximiliano copias suas noluit opponere. Mediolanum autem rediens, iam gliscentē

seditionem compefcuit. Ex tringinta tribus ciuibus, qui in Galliam ad Regem mittebantur, tres eò tantum peruenerāt, reliqui ad Maximilianum confugiebant: hos ex itinere re-tractos occidi ille iuffit. Aduentu Borbonū territi Mediolanenfes, qui iam Bartholomæum Claudium tribunum rerū capitalium ad urbis præfidium relictum oppugnare parabant, confilio immutato cum Gallis de urbe tuenda confiliū ineunt. Iam Cæfar prope Marignanum castra locarat, clariſque ſpe certa uictorie ex Borbonū fuga, urbi contulit caſtra. Veritus Borbonius ne ſuburbia ſibi pro caſtris occuparet, ea quòd à ſe teneri non poſſe iudicabat, ne cui eſſent uſui Cæſarianis, incēdit: legationes ad Heluetios nouas circummittit, ad eos pagos quos ſuperiore anno Rex pacauerat: miſſaque ingenti pecunia, paludamentisſque militaribus auro argentoque egregie contextis, ad iter mox eos extruſit. Properātes hi poſtico arcis excepti ſunt: Maximilianus occaſionem aucupabatur, incitatus promiſſis Galeatū Vicecomitis, ſi qui tandem ex urbe erumperent, Gallōſque inuaderēt. Ea ſpe fruſtratus cum eſſet, non eſt uiſa ratio ad Mediolanum oppugnandum commorandi, ne dum in eo eſſet occupatus, circumuentus à tergo ab equitatu Gallico aduentante laboraret. Ad hæc cum Borbonium aggeres duxiſſe, ſeque imparatum à comæatu uideret, diutiſque eodem loco tantæ copiæ ali non poſſent, Heluetiſque diffideret, Brixiam adiit: ciues pacti ingenti pecunia ut caſtra aliò traſferret impetrarunt. Inde Laudem præteruectus urbem hoſtiliter diripuit atque incendit, dubitans an in Venetos tantas copias duceret. Venit interea ex Anglia ingens pecunia Maximiliano. Erat is perhumanus & liberalis, neque pecuniæ cupidus: Baltheo quoque Germanico ſuccinctus, gregarios milites humaniſſime audiebat. Si quis egeſtatem deploraret, nummiſ e baltheo depromptis egeſtati eorum ſub-

Arnol. Ferroni de rebus ueniebat:

ueniebat: raroque bella capeſſebat, niſi cum re nummaria laboraret. Igitur ingenti pecunia ab Anglo accepta, cum unus de iis qui erant ei a ſecretis ſolito triſtior eſſet, rogatusque ab eo quid frontem contraheret: Quid (inquit) non doleam, qui tantam pecuniam inter tot milues diuiſam, euolaturã nox uideam? Arriſit ille, laudatõque eius conſilio, omnibus ignaris uelut lueris acceptis, quibus in Germaniam properare iubebatur ob Ladislai Hungari Regis mortem repentinam, è caſtris ſe proripuit fraſtratus militibus. Borbonius extremum agmen Caſaris carpens, impeditos tardiusque properantes oppreſſit: reliqui Caſarem ſecuti in Germaniam rediere. Vſi ſunt Galli ſideli ca in expeditione Venetorum opera, itaque mox cum Venetis ad Brixiam contendunt: ibi iubente Lautreco quinque uariis locis ſeparatim quatiuntur mania: quinque quoque poſtea locus uariè certatũ, parumque abſuit quin à Petro Nauarro undique Cantabros Aquitanosque ſubmittente perueniretur in urbem. At hoſtes non ſibi deſuere in ius depellendus. Ii mox territi annonæ inopia, deditione ab Hicardo facta, urbem arcemque Lautreco dedidere. Deinde ad Veronam recipiendam cum eis miſſus eſt Lautrecus: ibi congreſſi ſex equites Gallici cum totidem ex Hiſpanis, uictores rediere. In iis fuere Cicheus Regi familiaris, Moulartus & quidam alij: quos imitatus Pomperanus, inermis cum inermi hoſte congreadiens, uictor & ipſe rediit, ſed Cicheo & aliis irridentibus: unde poſtea ingens inter eos orta ſimultas, ut aliquot poſt annis Cicheus renouatis inimicitis, in decurſione militari ex cauda equi ferocientis impacta ori proximi Pomperani, clam cum Pomperano congreſſus necatus ſit: ipſe Pomperanus à Lorgio uulneratus, & iuſſu Regis, qui Cichei mortẽ grauiffime affectus erat, ad ſupplicium rapi iuſſus: ſed cum conſtaret alterum alteri uelut priuatum duellum prius denun-

ciasse, Borbonio adnūte mitigatus est Rex. At Verona cō-
 ferti Veneti Gallique quassatis prius mœnibus, parum ab-
 fuit quin urbem expugnarent. Hanc tuebatur M. Antonius
 Columna, & Lautrecus quidam Mātuana porta progredi-
 ens quatefaciebat muros: ac quodam die Thoma Fuxeo,
 Lescuno fratre cum pedite uarie irruente, post dirutum pro-
 pugnaculum in spem uenerat urbis intercipiendæ, nisi tor-
 mentis clanculum reconditis pulsati essent Galli. Cæsar inter-
 rea auxilia misit: quæ causa fuit, ut induciæ paciscerentur
 cum Cæsare, deligerenturque Carolus Hispaniæ Rex, &
 Franciscus Galliæ honorarij arbitri. Hi que tandem ita sta-
 tuerunt, uti acceptis ducentis millibus nummum aureo-
 rum, Verona Cæsar cederet: proniorque fuit ille ad pacis cō-
 ditiones accipiendas, ob quinque pagos Heluetiorum nuper
 Regi conciliatos, quibus quingenta milia nummum aureo-
 rum Rex miserat, ingentemque pecuniam in singulos annos
 pronunciarat. Eoque tempore gliscere cepit seditio apud
 Hispanos, plebe in nobilitatem incensa. Ea res mouit Caro-
 lum ad pacem cum Gallo ineundam, ut is Ludouicam filiã
 uxorem ducturum se polliceretur, eiusque matrimonij gra-
 tia remitteret Rex Carolo ius omne, quo Neapolitanum
 regnum sibi asserit: ac donec matrimonium contractum es-
 set, centum millia nummum aureorum quotannis Regi pē-
 sionis nomine penderet, eiusque rei ergo sponsores classici
 & assiduos daret. Id eò lubentius arripuit Carolus, quòd
 uereretur adiunctis Heluetus, Pontifice, Italiæque omnibus
 regulis, ne expeditionem ille pararet in Neapolitanum re-
 gnum: quod ei tum perfacile fuit: postea nequicquã tentatū
 est. Borbonius antea in Galliam redierat relicto Mediolani
 prætore Lautreco, cuius opera conciliati fuerant Heluetij.
 Senatus Gallicus Mediolani constitutus præside Ioãne Sel-
 ua, cuius iudicia probatissima ubique uisa sunt: nã quanta
 Arnol. Ferroni de rebus . in inuidia

in inuidia, quantòque in odio reliqui fuissent animaduertens, multò grauior atque acior in reuocandis iudiciis ad pristinam religionem uisus est. Florebāt eo tempore res Gallicæ. Sed tamen perpetuo euentu plaudentu fortuna, fastu aula regia abundare cæpit. Multi inter blandirias rerū prosperarum minus iam cupiditatibus suis imperare. Si quam uidebant eximia corporis specie & decore, eam deperire. Italicas aliquot pellices pala habere. Posthæc anno millesimo quingentesimo septimo decimo, Regi natus est Erâciscus filius, regno si per fata licuisset successurus. Et patres *Lustrici* adhibiti Leonis decimi Pötificis nomine, Ludouicus Medices, & Antonius Lotharingus: Ambasiâq; infans summo splendore apparatûque ablutus est, cum esset Maximilianus Casar fato functus. Dum comitia habentur de Casare deligendo, uisa res est non indigna Gallica maiestate. Itaque cãdidatû se mox Rex ostendit, quadraginta millia nummûm aure. rû mittens ad cõcilianda sibi suffragia: n̄ i'sus Ioãnes Langiachus ad Polonia Regē. Prensabat unus Federicus Dux Saxonie sine fuce more Germanico. Acior erat competitor Carolus Maximilianus nepos Rex Hispaniarû, Austriacâque familia cõmendatus. Fuit legatorum Gallicorû tarda prensatio: nam passim ita negabant, ut Carolo se debere profiterentur. Pontifex aperte Gallo fauebat si quid cõferre potuisset in eum. Iam Ludouica Sabaudiana Regis mater sollicita erat de infulis Imperij, apparatu pompâque solenni. Arturus Goussierius præfectus pratorio missus erat ad res tentandas: is re nondum expedita in itinere obuit, nō sine Regis querelis qui eo familiarissime utebatur. Lentum negotium, sed tamen erat in spe. Designatus tandem Casar Carolus Austriacus, Erardo Marca maxime adnente, qui palàm in mores Galli multa conferebat: leuissimis de causis, ille hostis, cum pater & fratres Galli amicissimi essent. Et

Leo pontifex per Thomam Caietanum unum è purpuratis
 adnonebat Germanos, prohiberi Carolum Imperij petiti-
 onem, cum ueteri professione unus idem & Romanum Impe-
 rium, & Neapolitanum retinere non posset. Itaque eo no-
 mine postea is legibus solutus est, aucta etiã Pontifici Nea-
 politana pensione. Franciscus Sammarsallus, cuius consilio
 in consuetudine quotidiana magnopere Rex delectabatur,
 celeriter mutatis equis ad Pontificem missus, spe Regem ip-
 sum rediẽs impleuerat. Et Leo quidem natura probus erat,
 qui principem Romanum probe egisset, liberalitate regisq;
 aliis donibus nulli inferior, uenationi deditus, uoluptatum
 sine aliorũ iniuria cupidus, ac paulo antea allectus in pur-
 puratorum collegium multis, ingentem uim nummorum
 contraxerat, ut & ex indictione belli Turcici: sed Iuliani
 Medicis opera toto pontificatu usus, acris hominis, multa
 effecit ut posteritas in eo Pontifice, dum Franco bellum in-
 dicitur, desideraret. Inde Regi natus alter filius, Henricus
 Regi successurus. Eodẽque tempore elatos cancellosque
 argenteos obiectos fenestree ad fanum diui Martini Turo-
 nici euulsos multi mirati sunt: quorundam consilio, non sine
 plebis querelis, ut tandem uindictam diuum sacrilegij pœnas
 sumpsisse iactatum sit. Sunt & post aliquot demum annos
 tandem à Senatu Lutetiæ confirmatæ hæc conuentiones, qui-
 bus pragmatica sanctio abolebatur imperio iussuque Regis
 sæpe repetito, allegato ad Senatum Ludouico Tremolio: idq;
 incidit in annum millesimum quingentesimum septimum
 decimum. Detecta est antea coniuratio improbißimi nebu-
 lonis Guysoti præfecti uigilum apud Tholosanos, qui coer-
 cendis nocturnis rapinis præpositus cum esset, prædabatur
 ipse in obuios cum satellitiis improbißimorum nebulonum:
 constatque multos ab iis necatos, multos spoliatos, in cister-
 nas, puteos fœdioraque alia loca cõiectos. Michaël Crassus,
 Arnol. Ferroni de rebus & plerique

& plerique alij integra opinio, detestati uelut praeda participes: decreta in eos quaestio: iussu Senatus praeposita quaestioni N. Bertrandus. Vix in hostico unquam patrata talia facinora apparuit. Sumptum de iis supplicium ea feruente, in hunc ut usque diem maneat memoria tam fœda coniurationis. Et annus quidem agebatur millesimus quingentesimus uicesimus, cum ultro citroque missis legatis, fœdus in initum est cum Henrico Angliæ Rege, iniecta mentione sponsaliorum inter Franciscum Regis filium, & filiam Regis Angliæ. Inde ad urbem, cui Ardea nomen, conueniunt ambo Reges unà cum uxoribus, eo splendore, eaque pompa, ali ut plures legiones in plures annos eo sumptu potuissent. Tabernacula tria magno splendore excitata sunt loco medio inter Ardeam & Guinense castrum; alterum Gallo, alterum Anglo, aliud Thomæ Vulseno Cardinali, quo uiro familiarissime Anglus utebatur. Fama est dum proximi essent Reges, nec dum locus esset destinatus colloquio, summo diluculo petasatum Regem comitatūque tribus tantū ministris, Caletium properasse, Angliūque inuisisse: eum cum lectulo decumbret excitatum à ministris, festinante Rege discinctum tunicatūque adhuc, necdum dato spatio ad domesticam uestem sumendam, obuiam iisse. Eadem comitate usum Angliū, Regem nullo stipatum satellite inuisisse. Mox ad Ardeam conuenere, ea usi familiaritate, ut ab iis in initis profectum amorem non modò seruaturus, sed aucturos Reges coniectura omnes augurarentur. & Angli à Gallis toto triduo magnifice opipareque excepti sunt, & Galli ab Anglis alio triduo profusus epulis accepti: proceribus utrinque dona donata. ut propinans Borbonio Anglus, pateram auream egregie calatam dederit: qui ut erat Anglis iniquior, munus aperte quidem repudiasset, sed eo non exaudiente ignaroque, ueluti ei assideret, munus accepit Caestis Gallorum Lib. V.

rolus Barrosius, homo dicax, aulicâque dicacitate solutus risus Regi excitare. Quæ causa fuit, ut quod alij certum fuisset exitum allaturum indignate Borbonio, huic ob morum festiuitatem festiuissime cesserit. Eoque tempore Philibertus Chalonijs Aurengiorum princeps, in aula degens, ob aduentum Thomæ Vulseni Cardinalis Lutetiæ hospitij mutare coactus: grauissime id tulit, delatâque ad Regem querela cum se rideri putasset, irarum plenus ad Cæsarem transfugit, eique amicissimus fidelissimusque postea fuit. Hoc fœdere desponsa est Maria Henrici filia Francisco Regis filio: id fœdus ut sacrum & perpetuum esset, execrationes adhibita à Pontificibus sacrorum authoribus: Qui fœdera uiolaret, huic aqua atque igni interdictum. Et Carolus quidem Cæsar iam dudum cõsilia belli in Gallum agitabat: ademptum Burgundiæ maioribus suis principatum querebatur: frendebat Mediolanum Cæsarem patri: moniũ occupari. Conciliari tamen Gallo uoluerat, dũ seditiones Hispanorum componit, Austriamque & maiorem Germaniæ partem seditionibus æstuarè uidet. Factâque spes ut ambo congrederentur, amicissime si quid alterum premeret transigerent, cum repente sese proripuit Cæsar, rebus iam suis cõpositus ferocior factus. Accendebant odia aulici, qui Cæsarem ut stolidum apud Regem traducebant, matrisque furorem referentem. Ad ut erat ineptum, ita uerum fuit, matrem Cæsaris perpetuo furore laborasse: datos ei custodes qui furentem obseruarent: quæ se cum inedia conficeret, toto conclauis passim ordine miro tragemata & salgama custodes apponebant, quibus illa gustatis inedia depellebat, resipiscens interdum, interdum omnia deiiciens: quæ tamen ita cõstituta erant, ut facile deiici non possent: unde accidit ut quoniam illa intempestiuis horis sæpe & nocturnis tibus peteret, singulis horis nocturnis & diurnis epulæ illi pararentur. Et

Arno. Ferroni de rebus

cum prædes pecuniæ Neapolitanæ causa Rex postularet,
 exarserunt utrinque eruperuntque tandem odia male pressa:
 Leone præferim Pontifice, Franciscóque Sfortia ad Italiam
 recipiendam uocante Casarem: stimulanteque Henrico Bri-
 tanniæ Rege, qui per Ioannem Albania Regulum, missum
 in Scotiam à Gallo, grauiter ferebat Scotorum Regis par-
 uuli recipiendi per sororem ademptam sibi facultatem, pro-
 scribi que ab eo Angliæ factionis procures Robertus Mar-
 chius Cedanum habitabat uicum, sed castro munitissimo
 insignem: ibi castrum depresso submissóque loco omni ma-
 chinarum genere instructissimum. Is Gallo semper amicus
 fuerat: erant ei in armis semper paratæ aliquot cohortes.
 Accidit ut is cum Emeriano de arce Hiergiæ controuersiam
 haberet: eductis repente cohortibus ipse non solum hostes
 fugauit, sed collectis maioribus copiis in uicina loca impe-
 tum faciens, populationibus uicos aliquot fœdauit. Id Cæ-
 sar interpretatus est quasi iussu Regis ea patraret, missis-
 que legatis impetrauit ut renouarentur ab eo Gallici mili-
 tes, qui iam Viritonum obsidebant: Accensis tamen odiis
 cum uiolato fœdere Anglus Casarem ad bellum hortare-
 tur, utrinque bellum parari cœptum. Cum autem Regem
 admoneret, de Casare nihil esse quod laboraret: ita Casarem
 suspici à se, ut se putaret præstare debere si quid in Gallos
 moliretur. Hac Rex intuitus, cum seditio apud Hispanos
 reuoluisset, opemque afferre Henrico Nauarra Regi sal-
 uis cum Casare fœderis legibus posset, Andream Fuxeum,
 qui Lessparrous dicebatur, Antonium Turnonium alióque
 plures, adiunctis ex Aquitania multis pedibus, equitatú-
 que Pictonico, in regnum Nauarra impetum facere iubet.
 Fuxeus celeritate usus, priusquam Hispanus copias contra-
 heret, usus nobilium oppidanorumque egregia opera Pom-
 pelunam recepit, aliáque aliquot non ignobilia loca oppu-

gnauit. Cum praesidia locis disponere debuisset, aut aucto exercitu alia loca expugnare, uoluntarios milites Aquitanos omnes sponte dimisit, maioremque equitatus partem ad suos remisit: ac Gruniam profectus (quod alij Logroniū; alij Luliobrigam ueteribus fuisse aiunt) oppidum cepit oppugnare. Ibi acres homines, & multis rebus ad defendendū parati: nec facile uallo & fossa eggerēq; id aggredi Fuxeus poterat, cum tormentorum copia non abundaret. Hispani ubi longius progredi hominem uident, sedatis seditionibus exercitum contrahunt, ei obuiam ueniunt: uē urbem oppugnans tantum absuit ut hostem terreret, ut quotidianis eruptionibus uariē Gallos illi fatigarent. Quibus ille, penuriāque annonae fatigatus, cui prius non consuluerat, expectabat opportunum tempus inde sese proripicendi, prius recepto Nauarrorum regno. Post receptam Pompelunarn (quā alij Pompeiopolin uocant) Lesparrou peruenerat in locum quem incolae uocant Pontem Regine. Stellam etiam receperat, & Lozarcon: Gruniam uerò dum obsideret, territi oppidani machinarum impetu, ni noui auxilij spes affluisset, de deditioe cogitabant. At nobilitate Hispanica, quae commota domestico bello in gratiam cum plebe redierat, auxilium urbi ferente, cū abundarent Hispani copiis, & ob Hyberum fluum, medium inter urbem & castra, diutiora omnia erant Lesparrou: itaque consilium redeundi in uit, sequentibus hostibus & extremum agmen laceissentibus. Adhuc erumpentes reliqui ex urbe, undique admixtis aliis, Gallos perturbabant. Vbi ad Noyum uicum uentum est, fatigatus ille aciem pro tempore instruit circa horam quartam post meridiem. Anceps Gallos terror circumstabat: nam neque leuibus hostium equis procurstantibus conferti pugnare poterant, & procurfando latius euecti, patebant) agittis Hispanorum. Sustinebant tamen hostium impetum

Arnol. Ferroni de rebus

donec

donec Lesparrous hasta in oculos infixâ obtritus est, unde postea obcaecatus est. Galli passim casi & fugati. Nauarrorum urbes eodem momento receptæ: qua in re sane plagam accepere Franci odiosam tum re, tum tempore. Turnonius & Lesparrous captiui abducti. Multi putarunt culpa Lesparroi cladem acceptam: nam Compeluna, cupida nobilitate recipiendi Henrici sui Regis, nulla Nauarrorum insignia Gallica fixerat. ob qua illos mox in gratiam rediisse cû Hispanis Ioanne Luxo etiam Aquitano sequestro: qui cum apud eam gentem gratia ualeret, indignaretur in nullam se partem bellicarum curarum accersitum. Ipse Lesparrous culpa se uacare aiebat, propterea quod firmus ab equitatu non fuisset, infrequensque praliorum miles, rapinisque demum assuetus, ac paulo ante ære dirutus, ad tantam expeditionem sibi attributus fuisset: qui nec suo imperatori parere didicisset, neque ut pareret coerceri, quasi uoluntarius miles posset. Rex in solatium amissorum oculorum, & Lesparroum suo ære carcere liberauit, & multis annuis uectigalibus donauit. Casi eo pralio sunt Durfortensis & Arinachus Fuxenses: sanctocolumbanus cum multis aliis dedit se in fugam. Atque eo quidem tempore satis constat, multis Gallia locis equites Gallicos grassatos. Questi non solui stipendia passim uagabantur, oppidula dirpiebant, agros uastabant, pecus abigebant, ne pudicitia quidem uirginum parcetes, ut uicis multi diffisi, in urbes se recipere cogerentur. Meldenses, cû illi uicinos agros popularentur, obuiam prodierunt rapim ad arma plebe uocata, eductisque machinis, has cûm globi a nei deessent, quò terrore excitarent, onustas papyraceis globis emisere. Illi uel admoniti à lanio quodam (namque is postea eo nomine ceruice luit) uel incondita plebis arma cõtemnentes, facile in urbem ingenti strage edita eos compulere. Dissimili cuetu cessit mili-

ribus ferocia in Aquitania: Nam post expilatos aliquot vicos, uel leuissimis urbibus exclusi, ad Mompauum oppidulū Petracoriorum peruenere: ibi somno & uino madentes, nocte intempesta ab oppidanis rusticisque concisi spoliatique sunt. Erant hi atate uiribusque florētes ex turmis Chandū, qui uarie prius agros popularium uexarant, ac sibi mille Dæmonum nomen imposuerant. Si rogasses quò pergerent, ad Dæmonem: unde prodirent, è Dæmone, aiebant: unde multi suspicati à potentiore immissos. Rex irritatus Casarianorum in Galliam irruptionibus, excursionibusque in Mediolanensem agrum, quem iam magna ex parte occupant, copias parauit quibus auerteret Casarem ab exteris bellis, ad sua eum tuenda reuocaret: his præfecit Gulielmum Gounfierium Boniuetum tribunum maritimorum. Erat ille Regi per familiaris, arcanorum omnium sermonum participes: Burdigalam profectus à priuatis, ne ipsis quidem Senatoribus sacerdotibusque parcens, mutui nomine ingentes corrasu pecunias, exegitque magna acerbitate. Is cum in Nauarros se proficisci palam iactitasset, nocte intempesta admonitis clam præfectis, continuatis nocte dieque itineribus, prius uisus est circa Fontem Rapidum, urbem hostium munitissimam, quàm illi suspicati essent ex alio eum itinere diuertisse. Eam urbem etiam designant Fontis Arabici nomine: nactusque ad locum, cui Andayo nomē, mare tranquillum, traiecit copias. Aduexerat plures machinas: è Burdigala quoque sumpserat plures inusitatae magnitudinis, non satis ex uoluntate ciuium. Situs urbis, & uicinum mare reddebant oppugnationem difficilem. Urbs machinis quassata, turres prostratae: nec tamen conferti Galli ui expugnare urbem poterant, ut iam de reditu etiam cogitarent. At prius ea ui machinarum impetu conuulsa ita muri pars, ut hostis sibi diffideret: ita deditione facta, urbs recepta est. Cū ma-

thinis emissis aditus esset in urbem factus, strato muro Die-
 gus Verus, qui urbi praeerat, Francos irruentes complanato
 prius loco, & infra oppleto igni, & sulphure fefellit. At cū
 hosti puluis deesset ad onerandas machinas, & commea-
 tus, uentum est ad deditiōē. Claudius Lotharingus Guy-
 sius, cum in murum magno animo ascendisset, laudatus est
 à Gounfierio. Urbis custodia tributa primum Sancto Bone-
 to: hoste tamen uicos proximos occupante, ita factum, ut
 Campo Rufus & Sancto Romanus, cū uicum uicinum
 Sancto Marianum expilarent, caesi sint, Curtono fugiente:
 Substitutus in Sancto Boneti locum Iacobus Dailionus Lu-
 daeus. Boniuictus in Galliam reuersus, quasi nulla impensa
 tantum bellum confecisset, gloriabatur. Omnes multa de
 eius industria ac re gesta: atque hac una uox omnium, ni-
 hil magnificētius, nihil praeclearius gestum: unum hunc ue-
 re esse bello Mediolanensi praeficiendum. Rex hoc factosic
 incensus erat, multum ut accessisse ad eius erga eum amorē
 uideretur. Caesar post aliquot menses Philibertum Chalo-
 nium Aurengium misit ad urbem obsidendam. Urbs egre-
 gie à Ludæo defensa: sed peticulum erat ne commeatus in-
 opia opprimeretur. Satis constat eò uentum inopia, ut nec
 muribus alioue animali immundo abstinerent Galli A qui-
 taniq̄ue qui in praesidio erāt: & omne herbarum radicūm-
 que genus muris eruerent, sutrinæ etiam corius utrentur.
 Tum demum apparuit Claudij Lotharingi consilium non
 inutile. Is ubi primū urbs est recepta, auctor erat Boniueto
 illius diruendæ: rudera operaque alia in Endaium trāsferri
 uolebat: sentiens facilius Gallum quætere, quàm quæsitum
 tueri. Parandæ erant copia ad annonā inferendam: hæ pa-
 rata sunt à Iacobo Palicio, qui inuito hoste urbem omni re-
 fersit commeatu. In locum Ludæi & aliorum recentes im-
 misit. Urbis custodia Francisco Frangio Aquitano, qui apud

Castillonum gratia ualebat, & Petro Nauarrulo, cuius maiores à Casare necati fuerant, attributa. Assidebat urbi Bertrandus Cuenca in omnes occasiones intentus: is tandem ingentibus præmiis Nauarrulum sollicitat ut urbem dedat. Erat id difficile nisi communicatis consiliis cum Frangio: is uerò abhorrebat ab eo facinore. Multi ex turmis Nauarruli quotidie ad hoste transibant: oppidani ad seditionem spectabant: corrupti aliquot milites, uel ut aiebat a dio lögæ milita à Nauarrulo uenia impetrata in Galliam redibat: quos omnes Lautrecus deprehensos mox necari iussit, submotis magnorum uirorum precibus. Ira factum ut urbs dederetur: Frangius incolumis cum incolumibus aliquot militibus urbe emitteretur. In hunc Lautrecus mox animaduersurus erat, nisi multa ille quo dilueret à se omnem culpam retulisset: quæ iurisperiti consulti probata magni esse momenti aiebant. Interposita hac dilatione per Castillonum, à Rege impetrauit causam ut diceret: atque is postea publice exauthoratus est, uel ob urbem celerius quam par esset ignauissime relictam, uel ob parum fidelem operam Regi nauatam: cum tamen quicquid id esset culpæ in Nauarrulum conferret, qui seditiosè concitatis militibus, deditioem suasisset. Euentus rei dolo eum uacare monstrabat, cum Nauarrulus auctus stipendio, restitutisque auitis bonis, ad Casarem transisset. Castillonus uel morbo, uel dolore quem contraxerat, ex euentu rerum aduersarum, Baiona interit: Deinde Hispani populari cæpere Aquitaniam, duce Aurengio: qui collecto ex Hispanis Germanisque exercitu, Luxu etiam Aquitano adiutore, ut quidam fremdebant, suscepit eam expeditionem. Ac transmissis pontibus Gauo fluuio alioqui rapidissimo, qui tunc placidissimus fluebat, Sordam oppidulum peruenit. Prope Sordam quasi rostro finditur Gauus, & diuisus æqualiter in duas partes, latera undique alluit, rapi-

Arnol. Ectroni de rebus

dè que

déque dilapsus mox in unum cõfluit. Est Sorda sita in præfectura Daciorum, uicina montibus Pyrenæis: ibi domus sodalium Benedictinorū Laurius nuper à Carolo Grandimontano pontifice Burdigalensium, atque eius loci cænobiarca ædificata. Gaius qui Sarransam, idem eum locum præteruehitur, tumulus eo loco Turpini pontificis Caroli Magni familiaris: fama que est ibi castra magnum Carolum diutius olim fixisse. Hispani locum nocti uacuum incenderunt: eodem terrore uicinum aliud oppidum Petrá Foratam, quod Adriano Asprimontano paret, perueherunt: sed ibi superiore loco atque arduo ueteris castri reliquæ, satis tamen tum munitæ loci difficultate: quo factum, ut commeatu tantum ex inferiori loco ab oppidanis excepto, Estingum uicinum aliud oppidum appulerint. Fluuit & ea parte Gaius, oppidum satis excelso loco situm, se. l. ad hostiles impetus excipiendos paratam munitum. At oppidani in nemus uicinum delapsi, syluestribus sepibus densum, paludibus defendebantur: intercepte etiam aliquot equos hostium. Est & alter fluuius Vidossus nomine, qui ex Pyrenæis montibus prodit, & circa Vidacham castrum Grandimontanorum haud ignobile præterlabitur. Hispani Estingum incēderunt: & diripuerunt, ac Vidacham profecti, diu arcem loco palustri sitam obsederunt: eamque post uicesimum diem necatis crudeliter qui obsidionem tulerant, receperunt, & diruerunt: rustici palam Dacium & Baionam perfugerunt. Erant Dacū paratissimi ad hostes excipiendos, eoque paucos ante dies immissæ copiæ. At hostes prædabundi, prius arcem uicōsque eius loci, quem Mauleonum solum uocant, populati redierunt, multis ex suis desideratis: quippe agricolæ armis assueti, præcipue in balistis sagittisque emittendis periti, si quos temere ex ordine progressos deprehendebant, passim feriebant. Eodem terrore hostes inuecti in Eiarrenensium, qui

se Bernenses dici malunt, fines, Saluam terram & Nauar-
 rinum oppidum diripuere. Progressi etiam ad Oleronum
 urbem, qua tamen abstinuere, direpto tamen fano Mariae
 uicino, quo loco pontifices Oleronensium sacra peragunt. Ve-
 tus est enim fama necato olim pontifice ab Oleronensibus,
 sacris eis interdictum: sacra translata ad fanum illud uici-
 num Marianum, quod tunc hosti ut minus munitum pa-
 tuit. Sed accidit, Oleronenses cum essent instructi milite ad
 hostem excipiendum, ut praeter uoluntatem praetoris qua-
 dringenti ex urbe egrederentur, quasi hostem inuasuri, qui
 excepti ab hoste paratissimo, multis casis in urbem compul-
 si sunt: multi quoque ex his submersi, dum Oleronenses fu-
 gientibus portas occludunt, ueriti ne una hostes irrumpe-
 rent. Dirimitur uero fanum id Mariae ab urbe Olerono, ui-
 cino fluuio. Ipse Aurengius aliquot post menses in Italiam
 naue actuaria uectus, sordidaque ueste de industria, quod
 facilius lateret, amictus, ab Andrea Doria exceptus est, &
 ad Palicium perductus, diuque captiuus in Gallia mansit.
 Diripere quoque circa id tempus hostes fanum Ioannis
 Lucensis, & uicum Viarrium & agros Laburtium uicinos
 Baionensibus. Parte alia Caesar in finibus Galliae Belgicae,
 per Henricum Nansoum collectis plus quam equitum octo
 millibus, peditum uiginti millibus, Mosone urbe per ded-
 tionem recepta, Maserias oppidum oppugnabat. urbs satis
 munita est, omnibus etiam praeterfluentibus munitior. Sed
 suburbia quae eo tempore urbi aequalia erant, ab ipsis Gallis
 diruta, ne hosti praeda essent. Sunt urbi uicina loca excelsa,
 ex quibus emissa tormenta bellica uarie oppidanos terre-
 bant. Missus est Petrus Terralius ad urbem tuendam: hunc
 secuti Anna Mommorantius, Turritus, & plures alij, qui
 quotidianis eruptionibus hostes fatigabant. Ipse Baiardus
 caduceatori Nasoi disertè imperauit, ne sub specie deditiois

Arnol. Ferroni de rebus

impetranda

impetranda rediret in urbem, ni pareret morte denunciata. Multi tamen opprimebantur globis æneis è superiore loco emissis: in quibus parum abfuit quin opprimeretur Franciscus Brassacus è Golarorum antiqua familia in Cadurcorum finibus. Nansous dum uidet acriter urbem defendi, castra aliò transtulit, seditione orta in castris à Germanis, aduentatè que Gallico exercitu, qui ad Atignium iam coactus erat, atque ita proxima utrinque fuere copia, ut quodam die certum iam prælium speraretur. At Casariani Gallos frustrati in tutiora se loca recepere: constructis tamen ponticulis aliquot, progressæ cohortes aliquot Gallicæ, turmas aliquot hostiles relatis spoliis dissiparunt impetu tormentorum: ubi Aymericus Spurius uulneratus, post paucos dies desideratus est. Carolo quoque Borbonio aduentante, Hisdinum receptum est. Paulò antea suadebat Borbonius, dum hostis Valentia obequitans cum copiolis inermibus conspectus esset, impetus in eum fieret, nec tamen auditus est: ipso Casare postea proficiente, magno se defunctum periculo. Sed & is indignabatur Alenconium, cui Margareta Valesia Regis soror nupserat, primæ aciei præpositum: sibi que multi falso persuasere illu ideo authorem fuisse ne Casar opprimeretur, quasi insidias hostiles uereretur: fuisse que deinceps eius animum à Rege alieniorem. Belgicum hoc bellum, quoniam ab exteris parum fideliter perstrictum est, danda est nobis opera, ut res à principio quemadmodum gesta est repetatur. Castra fecit Rex ad Tignium uicum: ibi præfuit Alenconius cum Castellono tribuno militari, adfuit & Franciscus Borbonius fani Paulini comes cum sex peditum millibus quibus dæmonum nomen inditum: Carolo Borbonio imperarat Rex, ut ex Aquitania, Boiis & Narbonensi prouincia contraheret peditum decem millia, quadringentos equites cataphractos, ducentos equites leuis ar-

maturæ: Vindocinēsi uerò septē peditum millia ex ea parte Belgicæ Galliæ cui erat præfectus: expectabat & quatuordecim peditū millia ex Heluetiis. Hac ubi parata sunt cum prætoria cohorte, aulicâque familia armata, pluribusque machinis eò contendit: conuocauit conciliū in uico quodam Rhemis proximo: ibi decretum primam aciem duceret Alenconius: uel quòd proximus esset regi: affinisque, uel quòd principio exercitui præpositus esset: refragante sane Borbonio, qui suas eas esse partes contendebat. Hunc ut placaret Rex, potestatem ei dedit imperandi in media ipsa acie, cui cum Borbonio ipse præerat, suâque partes imperandi à se abdicare sese professus est: extrema acies Vindocinēsi tributa: Rex longius progressus prædabundus, certiorque factus, Carolum Cæsarem ad Valentianum desiderare, paucis miliaribus à Scalda amne exercitum collocat, Pontonibusque præparatis transportari iubet partem copiarum, iamque hi pedites, qui Borbonio Paulino attributi erant, in citeriore ripam peruenerant. Cæsar Valentiano relicto longius secessit. Henricus Nansous relictus qui coerceret Francos, is ut impeditos Francos in ipsa nauigatione interciperet, constituerat prima aurora eò accurrere. Sed accidit ut Germani tardius progredierentur, eoque ipso die nubecula obscurior id impediret. Iam Gallicæ copiæ in citeriorem ripam peruenerant, unâ cum rege qui in armis erat. Alenconius & Castillonus cum prima acie ad Valentianum pergebant. Tum uerò diserte imperauit Borbonio Rex, quæ ad prælium pertinerent iuberet: is iubet Galcoto Ieno'aco machinas admo-ueat, instetque Valentiano. Interea ex his qui ad Valentianū contendebant, certior fit adesse hostem: esse huic ad uiginti peditum millia, equitum duo millia, machinas decem. Interea dum se expedit Borbonius, ad certamen adest Pompejanus, quem comiter ille excepit. Iamque ense manu elato,

Arnol. Ferroni de rebus

concitato

*concitato equo accurrit ad regem, his eum uerbis affatus
 ense alius elato: Here, hic ensis gessit hodie operam tibi na-
 uare egregiam Cui Rex elato quoque ense: Et hic (ait) non
 deerit: adesse & nuntiat hostes, lataturumque hodie qui
 mox dissipatos sit uisurus, neque enim impari cum esset nu-
 mero, uel leuem Francorum impetum uideri posse sustinere:
 accersitque Pomperano: hic, ait, Herc. sentiens fortium ope-
 ra tibi hodie cpius esse, decesse noluit, ut uitam quam tibi de-
 bet, tibi patri. eque tribueret. Petit autem, egoque pro eo, cõ-
 dones ea omnia quibus à te alienior factus est, placabilem-
 que ei te præbeas. Cui Rex, Ego uerò tibi hominem condo-
 no: Caterum quæ ad prælium pertinent iubeto. Iamq; pro-
 grediebantur copie Gallicæ, nebulæque discussa hasta ho-
 stium apparuere: itaque plures excursionem tentabant hostes
 elicere ad bellum. Pedites hostium sinistra progrediebantur,
 equites dextra. Machinæ à tenolaco emissæ, iam perturbare
 incipiebant ordines: hostiæ machinæ, utpote leuiore, parâ
 nocebant. Mirabatur Borbonius, indignabaturque primam
 aciem tardius progredi, neque se loco mouere. Itaq; ex suis
 delecta turma fortissimorum equitum, rectâ in hostes con-
 tendit. Palicius quoque iam hosti instandum uociferaba-
 tur. At Borbonius è medio cursu, imperio regis sepe repetito
 reuocatus est. Amyricus Sparius Nansoum admonet actû
 esse, nisi mox deliberantibus interea Gallis, nec se commo-
 uentibus, sese proripiat. Interea alij hostes in primam aciem
 impetum facere: alij ut radios solis obuersos uitarent, loco se
 mouere aiebant: donec longius progresso pedite secutus est
 cum equitibus Nansous, Valentianumque sese proripuit.
 Amyricus interea cæsus fortiter pugnans, cæsiq; equites
 aliquot ex hostibus, qui tardius progressi fuerant. Quo loco
 Amyricus cæsus est, castra fixa sunt, dièque sequenti ru-
 mor dissipatus est, quasi à grè Valentiani Nansoum exce-*

pissent, parati, si Galli secuti fuissent, deditionem facere: eodemque terrore percussos Duacos & Attrebatos. Inde Bucherium oppidum cepit Borbonius oppugnare cū quadringentis cataphractis equitibus, decem peditum millibus. Ciues misso prius Hectore Borbonio Lauediano, & Ioanne Escartio Lauaugiono deditionem fecere. Die sacro caltibus omnibus, paucis milliaribus ab Attrebatibus castra locauit, nec tamē obsidēdi animo. Quarto postea die, soluto exercitus robore parte copiarum Borbonio attributa, instāte iam hyeme, missus ille ad Hisdinum oppidum oppugnandum. Exit castra ad pratium uicinum urbi: ad motis machinis, cum inciperent murum deiicere, oppidani per colloquia deditionem offerebant. Sed accidit petulantia militum, ut minime exaudirentur, ad motisque scalis ui in oppidum perreptarunt. Borbonius celeriter alia porta effracta in urbē perueniens, hortatus fortissimum quemque ē suis, coegit in templum pueros & mulieres, & oppidanorum partem: praconioque eduxit, adiecta capitali pœna, ne quis ex iis qui ad templum confugissent uiolaretur, nēue incendio urbs fœdaretur: qua tamen in re uix serōque exauditus est. Secesserāt ex hostibus pleriq; in arcem Hisdinensem: cui & ille machinas admouet pernoctans, quo prius loco ob rumorē dissipatum de Nansoi aduētū, Galiotus nihilo secius uoluerē machinas cepit. Post deiectum murum uxor Rutij quæ in arcem secesserat, misit colloquij causa qui orarent, paulisper machinarum impetus diiiceretur: futurum sequenti die rogatis praefectorum sententiis, ut conditiones æquas ferret. Qui missus est, faceffere mox iussus est, iactante Borbonio, futurum ut per muri deiecti ruinas arcem ui pertumperet. Illa deinde fide accepta, misit Sucreum media nocte ad Borbonium, qui à Lauedano perductus ad Borbonium, his legibus deditionem fecit, Ut Rutij uxor cum suis incolumis

efferret supellectilem omnem: equites, arma & equos: pedes bacillo albo manu elato incolumes abirent. Misit prima aurora Ludouicus Telignius & Laucdanus cum alis aliquot equitum, qui obseruarent ne quid illa damni pate- retur. Hos mox secutus Borbonius, cum Paulino, Vindoci- nensi, Chabaneo, Galioto, deambulans extra arcem, ueritus ne quid miles in comitatum muliebrem moliretur, eductis omnibus summo silentio in arcem ille tandem uenit, constr- utaque illius custodia paucos post dies ad regem peruenit. Videri poterant illata utrinque damna æqualia, nisi Casa- riani, Tornacenses, quos alij Neruios uocant, uictos recepiss- ent, cum fera auxilia aut nulla superuenissent. Libet hoc lo- co ueniam deprecari, si diuersorum annorum mensiumque monumenta uaria confuderim. Nam quæ de Gallis postea Mediolano pulsus proditurus sum, quædam circa ea tempo- ra, quædam antea contigere. At nos Gallica suo loco, ex terra separatim quoque maluimus reddere, ne uellicatim aut sal- tuatim scribendo, lectorum animos impediremus. Rex cum integris copiis Burgundionum agros late populatus est: pas- sim uilla exusta, corrupta ædificia, arbores excisa. Domus ipsa in quam rex diuerterat, ob hospita nobilis preces, quæ genibus eius aduoluta incendium deprecata fuerat, cuique parcendum rex iusserat, à pueris aulicis (ut sunt ad omnem petulantiã educati) dum uix rex ocreatus equum admisiss- et, incensa est. Talibus incendiis initium hostes dederant. Fuerant enim Albentini ab iis direpti, oppidum incensum, cõtrucidati oppidani, omnia cæde, strage, flamma permixta: inusitato more scutum in pueros ad cunas uagientes: sa- cerdotes aliquot aras tenentes, pueri iis ministrantes iugu- lati, cum pauci è latebris & cineribus oppidi, quasi elati iã & ustulati semineces inde sese proripuissent. Burgundi & Germani ense succincti, & ignem gerentes, ut cuique expo-

sito loco occurrerant, quæ sacro, quæ profano, ita bellum aggressi & exorti: efferatioribus insolentioribusque facti hostes, ignavia stationis unius quæ hosti dedit manus ad Mosonum oppidum. Leo pontifex qui spe pacis uana lactauerat regios legatos, bello etsi non instructo, tamen iam decreto hostis erat Gallo. Immutatatus est à Iulio cardinale Medice: qui etsi multis acceptis & pecuniis & præfecturis ecclesiasticis, regi amicissimus esse debebat, Cæsari tamē totum se tradidit, accepta pensione annua decem millium nummum aureorum Hispanicorum, qui ducis nomine insigniri solent: adiectumque uti Parma & Placentia ad Leonem redirent, aueretur pensio regni Neapolitani. Cæsar scripsit uerum Leonem, ne uires Gallicæ auerentur, secum in fœdera uenisse: obtendebat Leo pontifex præfecturarum ecclesiasticarum prouentus, in Mediolanensi ditione occupari à Gallis irritis pontificiis codicillis, idque Manaldi Tarbellorum pontificis improbi & ignari hominis temeritate: cuius consilia ut & Sancto Stephani, Lautrecus pro oraculis sectabatur. Hæc clam: addebat etiam, multa Gallos arroganter præiudicare, reuocareque ad suum arbitrium oppressa pontificia maiestate & dignitate: palam Italicæ libertatem personabat, concipiebaturque animo pulsas Gallis maiora, ne ab ipso quidem Cæsare, aut Francisco Sfortia, cuius iactabat restitutionem, succedentibus rebus temperaturus. Coniunctis uiribus Cæsaris, Pontificis, & Sfortie, bellum erat gerendum. Prosperum Columnam equitatum, peditatum Ferdinandum Daualum Piscarianum præposuere: Federicum Gonzagam adiungere pontificis copiis, Hieronymo Adurnio interea nauticis copiis præposito, Paulò antea Lautrecus qui Mediolano præerat in Galliam redierat, relicto Thoma Fuxeo Lescuno fratre prorege. Hic à Federico Gonzaga certior factus est, exules Mediolanenses res novas moliri. Gabriel Arnol. Ferroni de rebus Venetus

« Venetus uir magni animi, summâque prudentia admone-
 « bat Leonem bellica ea consilia prima specie lata, tractatu
 « dura, euentu tristia esse: adesse Gallicos legatos: dum inte-
 « gra omnia essent, uerbis potius sopirentur controuersie, quâ
 « ita iam, Galliam, Hispaniam ad funestum armaret bellum.
 « Cogitaret potius de Turca labefactando: in quem nisi mu-
 « tronem pontificium exacuisset, parum pie in reliquos uerti
 « arma. Futurum id ei spectaculum iucundum, qui uideat u-
 « nius corporis duas acies lanista Pontifice dimicantes? eó ne
 « recidisse tot annorum magnificas pollicitationes, quibus
 « subigendi essent Turca, ut repente signum belli ab ipso Põ-
 « tifice, in Christianorum mutuam perniciem proponeretur? An
 « non iure Galli dubitare poterunt, querique nõ esse apud nos
 « arcem religionis, non oraculum pacis, non Senatuum illum
 « pacificum, commedataque & sanguine diuino sancita pa-
 « cis authorem? At arcem discordiæ, faces bellorum, armamẽ-
 « tarium commune, unde Respublica Christiana consilia bel-
 « lica deprompsit? Eniteretur potius ut certum piorum, quẽ
 « uanis quibusdam opinionum quasi fluctibus iampridem
 « agitatam, tuendum suscepserat, in tranquillitatis portum per-
 « duceret, non bellum indiceret sanguinolentum. Et mouisset
 « Leonem prudens hominis consilium, sed is Iulio Medice om-
 « nia administrante parum sui iuris uidebatur. Lescunus
 « ueritus ne exules res nouas molirentur, absente fratre Rhe-
 « gium adit. Præerat iussu Pontificis Rhegio Vidus Rangon-
 « nius: cum eo Lescunus expostulat de exulibus receptis præ-
 « ter fœdus. Dum tempus protrahitur diuersis altercationi-
 « bus, ab Alexandri Triuultij militibus, qui cum Lescuno ue-
 « nerant, impetus fieri cœptus in oppidanos: at hilentibus ali-
 « quot machinis emissis Triuultianos compressere: ipse Tri-
 « uultius pila plûbea iectus, post aliquot dies occubuit. Lescu-
 « nus cum retineri posset à Rangonio, emissus est. Rumor in-
 « Gestus Gallorum Lib. V.

terea percrebuit, Lescunum captum, deletas turmas quæ eî
 secuta fuerant: resque parum abfuit à seditione, perterritò
 Senatu Mediolani, ni Lescuni aduentus timorem omnem
 discussisset. Eoque tempore Mediolani arx Iouis de cælo ta-
 cta est, non sine strage Gallorum. Manfredus Palauicinus
 raptim Germanorum copiis in gratiam Francisci Sfortia e-
 ductis Como imminabat, sperans ab iis cum quibus prius
 conuenerat, orto tumultu, loco se potiturum. Como præerat
 Gratianus Garrus Aquitanus, quem licet ut nouum homi-
 nem multi prætereant, gentilitate tamen Grandimontanis
 coniungebatur. Is cum urbi proximum Palauicinum rescis-
 set, atq; de uia fessos Germanos in locum uicinum consedis-
 se, ut ex uie labore relaxarent animos, cum turmis aliquot
 Aquitanicis urbe tacite egressus, in eos impetum facit, na-
 ctisq; imparatos, palantes facîle dissipat. Palauicinus ut
 erat locorum peritus, per montes fuga elapsus, defunctum
 se tanto periculo existimabat, ac iam cum Germanis qui ex
 fuga superfuerant, agitabat de bello renouâdo. Garrus sub-
 ductus rationibus, admonitus à peritis locorum, môtis fau-
 ces eò celeriter actuariis nauigiolis uectus occupat, eoque
 contendit quò Palauicinum peruenire necesse erat. Celeri-
 tatem iuuuit rei euentus, deprehensum hominem unâ cum
 Ioanne Stulto comprehendit: Germanis ad suos reditu per-
 misso, reliqui maieftatis damnati capite luère. Eius indicio
 decreta quaestio in Christophorum Palauicinum, cuius rei
 ille non ignarus suadentibus amicis, fuga consilium negle-
 xit: & hûc aiunt in arce aduentantem Lescunum ultro ex-
 cepisse, non ignarum quâ ob causam adesser: ut Luca Ogo
 Scoto peditum ductori, qui eò nocte à Lescuno præmissus
 fuerat, ignarusque esset quam ob causam eò missus esset, di-
 xerit, immeritò fidem suam suspectam Gallis. Comprehen-
 sus est & alter qui sanguine cohærebat Palauicinis: qui
 Arnol. Ferroni de rebus . . . . .
 . . . . . quotidie

quotidie loricatedus satellitió que stipatus ad salutandum Lescunum uentitabat: qui ubi sensit prætoria adesse cohortē quæ iniceret manum, chlamyde abiecta parū abfuit quin sequentes frustraretur. Huic aiebant certum fuisse cum suis in Lescunum impetum facere, eumque occidere. Multa quoque ad Pontificem profecta legationes dicebantur à potentioribus, & Triuultius ipsis, qui & ipsi ueniebant in suspicionem, esse demorati Lescunum ne longius in hostes uagaretur. Quam suspicionem consecuta res aliquot auxerunt maxime, quòd se ueluti clientes aliorū tacite profiteri uidebantur. Res erat in ea opinione, ut hostes domesticis insidiis Mediolano se potituros non desperarent. Cribelli iam & Caymi copiolas in agro Mediolanensi contra Regem collocarant: crescebat in dies numerus: hos ne se commouere possent diu obseruatos, multis & firmis praesidiis accersitis, repente idem Garrus oppressit. Authores tumultus fuga sibi consulere: apparatus belli direptus & à Garro abductus est. Conflato iam bello Mediolanensi Lautrecus Mediolanum redierat. Non desuere qui Lautrecum & fratrem cogitasse dicerent, quo pacto Triuultiorum & Palauicinorum agros maximos & feracissimos, uillas, castra, oppidula, in suos quæstus conuerterent. Et Mediolanenses parum iam Gallis equos fuisse, ob impetus aliquot direptionesque nocturnas factas in domos ciuium aliquot opulentorum, partium inuidia, Menaldi Pontificis consilio, à Lescuno absente fratre. Vnde in domum suam ingentem pecuniam auatus Pontifex auertit. Fama est Leonem decimum Palauicino affinem fuisse, certe pro eo intercessisse eo animo, ut rem suam agi diceret: nec cessasse galerum purpureum offerre Menaldo, quem gratia multum ualere sciebat apud Lautrecum, modò ex reis eximeret Palauicinum. Fuisse Lautrecum, ut nemo nascitur uitiorum expers, natura acerbiorum, & egre

prehendebat Daualus. Prosperi Columnæ consilio admo-
uentur tormenta ad propugnaculum erucendum, quod erat
circa inferiorem murum: ita factum ut inira octauum diem
conuulso propugnaculo, cum tormētis præfecti assidue glo-
bos æneos in id solerter immitterent, aditus ad irrumpendū
cōmodiore loco pateret. Erat id propugnaculum satis mu-
nitum, cæterum diuersis locis concauatum atque apertum,
ad bellica tormenta cōmodius emittēda: & libratores ho-
stium dum in ea loca aperta dirigunt tormēta, nec sulphu-
reo apparatu abundans Lescunus incensis iētibus audet
terrere hostes, factum est ut propugnaculi uis concideret.
Fluuius ita mediam ciuitatem diuidit, ut undique muris
septus uolueretur: ita quādo & uis hostium imminebat, &
egre uasta urbs omnino ob præsidij paucitatem retineri po-
terat, Lescunus trans fluuium subductis tormentis, cum suis
secessit, ab ea interea parte quæ munitior erat uim facilius
depulsurus: passimque uniuersa ripa collocatis militibus,
alueū tuebatur, concisis pœntibus quibus eò perueniri pos-
set, uallo, cranibus, dolisque undique ripæ adiectis. Hostes
direpta uacua urbis parte ad reliquam uim parabant, ma-
chinisque emissis fortissimum quenque è Gallis sternebant:
in quibus fuisse & Carolus Montacutus Aquitanus Agē-
nensis dum incautiùs murum subit, & Lucas Sectus, &
Ludouicus Auerus Baionensis: quorum morte Lescunus
perturbatus est, ut ei quidem tredecim diebus continuatis
unà noctibus, circa ripam excubandum fuerit, frustra inte-
rea hostibus uim admouentibus, tamen si à latere uariè tor-
menta Daualus admoueret. Galli uigiliis confecti, animos
iam despondebant. Lautrecus ad fratrem misso Carbone
Saiafo homine impigro, per eum fratrem admonēbat ut ui-
rum se præstaret, ne concideret animo, auxilia ulla ne expe-
ctaret, meminisset quem in locum progressus esset, idque clā;

palàm uerò admonebat epistola scripta, quam de tribuna-
 li militibus legi iubebat, seipsum mox cum lectissimis copiis
 adfuturum. Atque ut inuiceret spem auxili, hostesque ter-
 reret, Cremonam peruenit, stipatus equitatu Gallico &
 Heluetiis peditibus: iamque ad Sanctofecundum oppidulū
 transierat, personantibus omnium uocibus quasi ad Parm-
 eæ soluendam obsidionem irent: mittebat tamen Petrum
 Pictonicum Sanctoualerianum cum mille quingentis pedi-
 tibus Gallicis è Narbonensi prouincia, Delphinatiūmque
 finibus. Quæ causa fuit ut Prosper & Daualus soluta obsi-
 dione raptissime inde se proriperent, Lescunūque abeuntū
 trepidationem sentiens, urbe erumpens, & plures oppresserit,
 & una machina ingenti, quæ segnius auehebatur poti-
 tus, in urbem redierit. Interea opera Matthæi Cardinalis
 Sedunensis cohortes aliquot Heluetiorum ad pontificia ca-
 stra peruenere: hi cum in Gallos non esse sibi bellandum di-
 cerent, missi sunt in Ferrariensem, qui Mutinæ & Regiole-
 pidi imminebat. Venit & in castra Iulius Medices unus è
 purpuratis pontificiis, qui postea Pontifex designatus Cle-
 mentis nomen tulit: qui quòd adolescens Rhodiorum mili-
 tiam secutus fuerat, rei militaris non imperitus habebatur:
 frater uerò patruelis Leonis cum haberetur, arcanorūque
 omnium moderator, magno plausu exceptus est. Hunc ple-
 rique reptitium & temere insitum familiæ Mediceæ, quos
 eius uiri odium ceperat, affirmarunt: unòque ex Mediceis
 fratribus submerso, confictis quorundā testimoniis, ut sub-
 mersus pro spurio pronuntiaretur, operā dedisse, ipsum sese
 pro legitimo asseruisse: quæ ut uanissime conficta plerique
 risere, educati unà cum eo. Interea hostes ad Casale maius
 pòte copias traiciunt: obseruabātque Lautrecus eorum iter,
 traiecto Ollio & Abdua. Posuere Columna & Daualus
 castra ad Robechum iuxta Ollūripam, minus commode.

Id cum sensisset Lautrecus, re tantum communicata cum Francisco Maria, qui Venetis copiis praerat, & Antonio Columna, & Lescuno fratre, ipse in crastinum diem prima uigilia admotis copiis, parte una hostes inuadere parabat: parte alia è ponteuico machinis emissis ita erat hostes impetiturus, ut sine iactura ullius certam omnes sibi sponderent uictoriam: patebant enim hostes tormentis bellicis, atque ita imperite castra fixerant, deploratã ut oporteret eorũ salutem. Fama est aut ab Vrbinate, aut Venetis quos Urbinas monuerat, hostes admonitos, repenti castra mouisse: nam & Veneti illis receperant nihil eo loco hostile, uerentur, & dum res acceleratur, machinis Gallicis non suis impeti hostes uolebant: Lautreco ea simulatione ita commoto, ut Veronam Brixiamque cum illi adiunctis Gallicis copiis reciperent, se ipso Gallicarum copiarum ductore nõquam latas à Gallis tales conditiones exprobraret. Hæc sicut exposui, ita gesta esse audiui, referentibus integræ opinionis nobilissimis equitibus, qui eo tempore sub Lautreco meruerant. At exteri scriptores ita hæc in re parum sibi consentiunt, ut contraria eorum scripta multum ab eis gratia patriæque datum ostendunt. Alij enim ita narrant: dum ad Robechũ occurrentes hostes non detrectant certamen, Lautrecum ad consilium de pugna retulisse: duces Gallicos & Franciscum Mariam Heluetiosque omnes pugnam decreuisse, paucos alios dissensisse: quid enim frustra belli aleam tentarent, cum fuis his copiis mox hostes sint Mediolano potituri, qui faciliè alia uia distineri possint? fieri posse ut interea dilabantur hostiles copiae: ducendum bellum: sua mox mole ruituros hostes. Atque huius sententiæ authorem uolunt fuisse Petrum Nauarrum, cuius unius sententiã Lautrecus pessimo exemplo secutus sit: narrantque eum multorum sententias exquirere solutum, quòdque pluribus displi-

„ cuiſſet quaſi unus ipſe ſaperet, plerunque ſecutū. Docent ue-
 „ rō morum magiſtri ex incōtinentiis eam ſanabiliorē eſſe,
 „ qua atra bili impediti uti conſueuerunt, quā eam quæ eo-
 „ rum eſt qui conſultant, ſed poſtea tamen in iis quæ conſul-
 „ tarunt non perſiſtunt. Alij narrant admonitum ab Vrba-
 „ te & Columna Lautrecum, quā in commodiſſime ſita eſ-
 „ ſent hoſtium caſtra: miſſum ab eo Cardonum ad loca in-
 „ tuenda, eoque transferenda tormenta: illum mora impatiē-
 „ tem, qui conſilium tegere debuiffet, leuius tormentum in ca-
 „ ſtra hoſtium emiſſiſſe: territos hoſtes & Venerorum pollici-
 „ tationibus diſſiſos, qui ſalua omnia recepiffent, repente ca-
 „ ſtra mouiſſe. Vt cunque ſit, Lautrecus in fugiētes hoſtes, alas
 „ aliquot equitum cum Leſcuno fratre, Ioanne Bonauallio,
 „ Ioanne Chabaneo, Palicio, cui Vandeneſy cognomen erat,
 „ prope emiſit: hi multis conciſis, cum fruſtra Daualus co-
 „ hortēs aliquot peditum circa foſſas & uirgult. in inſidiis
 „ collocatſſet, ſubmittente Lautreco Pontiremium & A. Co-
 „ lumnā, cum recentibus equitibus ita hoſtes oppreſſere,
 „ parum ut abſuerit quin ipſum Proſperum temere extra or-
 „ dines inuectum interciperent, ex Ioannis quoque Medicei
 „ ala uix uiginti illaſi redierint: quanquam non ignarus ſum
 „ qua fide hæc ab aliis relata ſint. Lautrecus deinde ad Be-
 „ briacum hoſtes ſecutus, caſtra poſuit: hi cōmodiore loco ca-
 „ ſtra collocarant, eaque uallo foſſiſq; munierant in'egra no-
 „ cte: ita Proſpero Columnæ munitiones urgente, primus ut
 „ foſſis æquandis operam daret ad excitanda aliorum ſtudia.
 „ Non eſt uiſa ratio Lautreco, cur periculoso loco fruſtra præ-
 „ lium committeret: tantum aliquot horis equeſtre prælium
 „ factum, æquōque certamine diſceſſum eſt. Bernardus tamē
 „ Caunaus Aquitanus, familia nobili Caunea, haud longe à
 „ fano Seueri, & Montaldo, & quidam alij emiſſis machi-
 „ nis deſiderati ſunt. Lautrecus Pontiremium & Hugonem
 „ Arnol. Ferroni de rebus Populum

Pepulum miserat, uti claustra Sebini amnis occupantes, trā-
 situ arcerent hostes aduenientes. Erāt hi Heluetij, qui neque
 hac neque illa parte parum fideles, uelut licitatione auctio-
 nēque proposita, ad hostes transferāt. Prosper & Daualus
 cum integris copiis redeunt ad Ollium: Lautrecusque misso
 Lescuno ad Sebinum lacum, leuem hostium armaturam te-
 merius uagantem oppresserat, eo loco cui Carauagio nomē
 est. Rursus Lautrecus cis Abduam cum integris copiis re-
 dit, traductisque nauibus omnibus in ulteriorem ripam,
 uarias munitionibus, dispositisque undique militibus &
 machinis iuxta ripam, Caesarianos Pontificiosque transitu
 arcebat. At illi Francisci Moroni Mediolanēsis consilio, cim-
 bus aliquot piscatorius repertis in Bräbo fluuio, qui per Ber-
 gomatum campos fluens in Abduam se praecipitat, ad Va-
 prium traiciunt. Munierat Lautrecus uaria loca circa ripā,
 & ad Vaprium, Hugonem Pepulum cum ala Italica reli-
 querat, qui & transitu arceret hostes, & celeriter si res exi-
 geret, admoneret Galios transitus hostium. Hunc omnes fa-
 tentur serò uigilum incuria excitatum, ut iam occupata ri-
 pa domibüsq; uicinis, cum illi magno numero traiecissent,
 impar esset eis pellendus. Tarde excitatus Pepulus, tardius
 Lautrecum monuit quo statu res essent. Mittit tamen cum
 delectis equitibus Lescunum & Palicium iuniorem, unā
 cum machinis aliquot. Daualus cohortes aliquot subsidio
 suis tuendis & Rhetorum & Hispanorum submittit, dele-
 cto impigro quoque eorum qui periti habebantur uoluen-
 darum leuium machinarum. Concurrunt Galli hortante
 Lescuno acerrimè: relictis equis peditum munia implent:
 multisque ex iis qui traiecerant casis, Vapriū eos arca exclu-
 dunt: igne iniecto in domum in quam Hispani sese recepe-
 rant, multos sese praecipitare cogunt. Et prorsus eo die con-
 cisa essent hæc copia, ni Ioannes Medices, qui cum recēibus

traiecerat, iam Hispanos, Italos, Rhetosque terga uertentes ad praelium accendisset. Venere & Lescuno subsidio cohortes aliquot Aquitanicae: sed Medicei & Hispani globis aeneis fortissimum quemque sternebant: & Lescunus dum in celeritate omnia sita putat, machinis relictis praelium accelerarat: quae si adfuissent, haud dubie afflictas deploratasque res hostium oportebat. Lescunus à Theceno Rheto hasta impetitus parum absuit quin abduceretur, suorum tamen uirtute sublatus est. Palicio iuniori equus suffossus est à Mediceo equite. Gratianus Lussus spurius è Lussorum, qui & Luxi uocantur, familia, & Cardonus uicinus Belnensis. Aureliis caesi sunt. Benedictus Dorsius Belnensis ingenti rōphāa, quam ambabus manibus undique uibrabat in perniciem hostium, Caponio & Serralio Hetruscis, & Martingo Nouariensi obruncatis, multis quoque uulneratis, à Stoncino Aretino & ipse necatus est. Lescunus ubi aduersa omnia uidet, receptui canit, ad fratrem se recipit, nemine ex hostibus sequente. Lautrecus mutato consilio Mediolanū rediit, urbe hostes prohibiturus. Heluetū quotidie dilabebantur, confluebant ad hostes, in dies singulos copia eius minuebantur: & praeter peditum Delphinatum & Aquitanicorum paruum numerum, equitesque Gallicos, qui multis mensibus nulla acceperant stipendia, pauci exteri sub eo merebant: exceptis Venetis, quibus partem Mediolani coactus est committere. Hostibus uero Matthaeus Sedunensis Cardinalis recentes Heluetiorum plures cohortes adduxerat: ipseque cum Iulio Medice Cardinale in perniciem Gallorum uarie eos acuebat, sanctius uterque operas suas daturi sacris suis, nec eas, ni mens uana occaecasset animos, eò collaturi. Lautrecus ne Mediolani suburbia hostibus praedae praesidiisque essent, usus Andreae Gritti Veneti consilio, incēdit. Iam Casariani Pontificiique Mediolano proximi erāt:

Arnol. Ferroni de rebus dubitanti-

dubitantibusque quo statu res essent Gallicæ, fama est ab obui rustico, quasi deploratas res Gallicas assereret, accensos maturasse iter. Periculosum illis uidebatur, spatium confirmandi sese Lautreco dari. Præmissus est Daualus cum leui armatura & cohortibus aliquot Hispanicis, uenitque ad locum quem Vrgentinum uocant: huic loco Venetos præsidio reliquerat Lautrecus, cum Grito & Theodoro Triuultio. Veneti mox irruentibus Hispanicis uelut panico terrore percussi, undique armis abiectis munitiones deseruere. Triuultius uillosa domesticâque ueste amictus, mulæque insidens capitur. Gritus cum integra ala equitum fuga sibi cõsulit, priusquam ad iactum teli uenisset. Lautrecus diris deuouens Triuultij Gritique & socordiam & dubiam toto hoc bello fidem, ad arcem cum equitatu reliquisque copiis peruenit: ac cõstitutis rebus arcium Comum traiecit copias, relicto eo loco cum præsidio Palicio, Vandenesio, & Bonauallio, inde Leucum peruenit. Triuultius cum liberasset se, ut aiebant, ingenti pecunia, deinceps eius opera minime usus est. Hostes potius sunt Mediolano rapinis omnia fædantes: opera quoque Marj Montani Papiensis Pontificis, Papiæ mox ab eis recepta. Lautrecus Lescunum fratrem mittit ad Cremonenses in officio continendos: hi paucitatem Gallorum irridentes, urbe Gallos excludebant: accersierant enim Nicolaum Verolum cum quatuor exulum millibus, fossisq; ille præaltis & aggeribus urbem munierat. Venit Lescunus in uicum nõ longe à Cremona, cui Possayo nomen, ibi equos sarcinâsque relicto Aquitanico præsidio collocat: contendit deinde in arcem Cremonensem, cui præerat Bunonus Gallicus eques. Est medius locus inter arcem & urbem, hunc hostes palis, aggeribus, doliis uinariis undique sepserant. Gallici Aquitanicique equites nihil aggeres ueriti, quidam in Cremonenses proruperant: plures remissis equis, peditum

Gestis Gallorum Lib. V. R. iiij

munere functi sunt. Ita disiectis aggeribus, Cremonenses & exules coguntur in aliam urbis partem: è tectis tamen picæ, lapides, Græcumque ignem iaculantes, Lescuni impetum morabantur. Erat ille æquissimus Cremonensibus: nam rebus florentibus eum obseruant, in eius clientelam recepti fuerant, multus indictionibus liberati. Itaque se in arcem recipit, caduceatorem mittit qui eos admoneret, uideret quò progredierentur: recreati illi Lescuni aduentu ad deliberandum consilium petunt in sequentem diem. Lescunus unius demum horæ ad deliberandum dat spatium, uim posthac denunciat. Latæ sunt ab eis hæ conditiones, Fraudi ne cui esset Casarianos secuto: Verolus cum suis incolumis urbe abiret: Galli reciperentur. receptis conditionibus additum, aleretur Regius exercitus. Ita recepta Cremona. Sed accidit perincommode ut Federicus Bozulus, quem cum præsidio Parmæ reliquerat Lautrecus, Parma cæcederet, commissa urbis custodia Roberto Sanseuerino nepoti. Is gratiam initurus apud Leonem affinem, mox Alexandrum Vitellium & Hieronymum Columnam è Placentia euocatos, in urbem recepit. Huius ignauiam quò plerique tegant, referunt duos equites loris equos trahentes. prætextu in officinam eos ferrariam abducendi, portæ irrepsisse, custodes necasse: reliquos qui proximi erant, mox adcurrisse, urbemque potitos. Federicum à Lautreco è Parma euocatum, dum putat Lautrecus maioribus copiis opus esse ad Cremonenses in officio continendos, urbe excessisse. Mox aliis scriptis literis eidem imperatum, urbe ne moueret. si mouisset, eò rediret: uix Bozulum urbe fuisse egressum cum hostes urbem occuparint. Plane Lautrecum constat acriter in Bozulum inuectum, qui adolescenti urbem commisisset, nec à se euocatus uenisset: interea urbem Sanseuerino reliquisset, cui nupsisset Leonis Pontificis ex sorore neptis. At ille ita sibi Deos propitios

obtestabatur, itaque obtingere ab his quæ exoptabat sibi, ut nunquam sciens commeruisset, merito ut suo Lautrecus ei succenseret: firma sèque sibi Sansuerinum fidem, salua omnia Gallis futura. Hac flagitia facturum cum atque admissurum indigna genere suo, nunquam eum nisi expertus esset crediturum. Interea Daualus pergit ad Comum Gallicis extorquendum. Como præerat Palicius Vandenesius. Hostes admotis machinis bellicis ad turrim ad Septentriones spectantem eam ita quatiebant, ut iam irruptio in urbè parata uideretur. Enimvero iminebat fossa eo loco aquis referta, & è propugnaculo vicino emissæ machinæ in dextrum latus, Nicolaum Valentinum, Alphonsum Petaltam, Carolum Errium Hispanos conciderant, dum audacius qua parte irruptio tentanda sit, excutiunt. Palicius quoque crates, palos, dolia, circa ruptos muros disposuerat: infra quoque munitionibus confectis, quibus illæsi essent ab hostium pilis æneis, instar grandinis undique ex hoste proceduntibus, qui præsidio relictierant. Eas munitiones cum uarie immisissis tormentis Daualus concidisset, emissis tamè ex urbe machinis uim ad mouere dubitauit: Gallici enim equites ultro peditum munere fungentes, magno animo locum tuebatur, alius dolus rursus oppositis. Sed sulphureum omnem apparatus iam Palicius consumpserat. Itaque per Petrum Foresium admonet Lautrecum, ni sulphureo apparatu inuetur, loco hostes potituros. Mittebat abunde necessaria omnia è Leuco Lautrecus per Larium lacum. At Daualus delecto fortissimo quoque, Ludouico Gusmano misso, eum omnem apparatus interceptit, ipso tamen Gusmano, dum incautius in nauiculam Gallicam inuehitur, necato. Hoc incommodo accepto, nulla iam Vandenesio consultatio reliqua quàm de urbe aquis conditionibus dedenda. Has cupidissime accepit Daualus, conceptis uerbis, ritu maximo adhibito, palā

*iurauit Comensibus salua omnia futura: Gallos cum armis
 impedimentisque omnibus palam uexillis elatis incolumes
 abituros. Iam Comenses in uerba Casaris iurarent: Galli
 instructis copiis urbe maiore ex parte cesserant: ipse Vandene-
 sius humanissime cum Daualo colloquebatur, cum repē-
 tē Hispanus miles & Gallorum & Comensium impetu fa-
 cto fortunas miserè diripit. Vandenesius purganti se Da-
 ualo, Hæc ne ait fides? Nec plura locutus, ad Lautrecum, di-
 ripiente urbem Hispano, peruenit, prouocans mox ad sin-
 gulare certamen Daualum, qui fœdere uiolato, & Gallorū
 & Comensium res diripiendas Hispano militi dedisset.
 At ille culpam in milites transferens, iurisperitorum usus
 consilio, & uerbosa simulatione prudentiæ, quasi ille ex iu-
 re manum confereret, ac non potius perfidiam ferro expia-
 turus esset: perfecto demum bello duellum se subiturum re-
 spondit. Prosper Columna aut in milites animaduertendū
 tanto scelere patrato, aut duelli leges accipiendas suadebat.
 alioqui futurum ut ea animi labes, nec diuturnitate uane-
 sceret, nec manibus ullis leguleiorumue cauillis, aut formu-
 lis & actionibus exceptionibusque elui posset, ut nec trās-
 latione criminis. Sed neutrum à Daualo impetrari potuit,
 sibi non conscio, quem passim & exteri & Gallici scripto-
 res culpa liberare uidetur. Interea defuncto Leone decimo
 Pontifice, uel ueneno uel pituita, designatus est in gratiam
 Casaris, cuius tum uenti ualde secundi erant, Adrianus
 Sextus. Lautrecus consternatis morte Pontificis Casaria-
 nis, Bonauallium cum Federico Boxulo & Antonio Colūna
 mittit ad Parmam tentandam. Hanc iam Pontificij ualidis
 præsidii munierat: itaque cum aduectæ non essent machi-
 næ, uanus fuit conatus, nuntiato præsertim Prosperi adue-
 tu, qui se iam accingebat ad urbem tuendam, ut uano ru-
 more dissipatum erat. Iam Lautreco in mētem nihil uenire*

poterat non modo quid speraret, sed quid optaret. Nā Heluetiorum opera agrie toto eo bello utebatur, quippe qui nec Parmam nec Cremonā adire uoluerint: sollicitatiq̄ue à Pontificiis, quasi sub hac exceptione euocati essent pro Rege se militaturos, non tamen in Pontificem palam iactarent. Eodem accedebat, quòd exploratorum aut nulla aut minus fideli opera utebatur prudentia Prosperi Columnæ. Nanque is cunctator insigni silentio consilia sua tegebat: sæpèque cum moturum minime quis putaret, repente paratus uisebatur. Idem Lautreco pugnae copiam faciente ita aciem instruebat, ut inuitus ad prælium nisi superiore esset conditione, cogi non posset. Nisi quid à pratereunte uiatore exceptum esset, aut perfido transfuga, scire nihil poterat. Dolebātque Lautrecus omnibus se uentis inuidiæ in aula regia circumflari: inculcatumque fuisse Regi Palauicinum damnatum non ritè, morèque maiorum decreta quaestione: non hospitij ius atque nomen à cupiditate Lescunum ad partem humanitatis reuocare potuisse, quin eius arces exhauriret & exinaniret refertas rebus omnibus. Ad ea purganda mittit in Galliam Lescunum fratrem simul ad noua auxilia paranda. Parte alia Casariani & Sfortiani Alexandriam & Nouariam expulsis Gallis receperunt. Rex Renatum Sabaudianū præfectum pratorio una cum Palicio iuniore ad parandas copias ad Heluetios misit: hostiumque copie prius aduenientibus septem Germanorum millibus auctæ sunt: his Georgius Franspergus præpositus est, homo eius gētis imprimis nobilis. Et quasi omnia Gallis infesta essent, nuibus quæ in montium cacumina itineraque infederant multis mensibus, etsi magnis sumptibus itinera resecta essent, Heluctij ne ad Lautrecum peruenirent impediti sunt. Erant hi conscripti à Sabaudiano ad sexdecim millia: hi tandem Cremonam peruenerunt: exierātque iam annus ab

initio belli secundus . sed fuit quoddam belli ueluti iustitiū .
 Accidit id militum amore in Lautrecum : quippe rumor
 percrebuerat abrogato ei imperio, decretum omne belli im-
 perium Sabaudiano, quod iniquo animo miles ferebat: &
 Sabaudianus ea fuit modestia, ut presente Lautreco nihil
 ipse iuberet, absente uidebat dilapsuras copias. At accingē-
 te se ad iter Lescuno, certiores facti milites, nihil mutatum,
 Mediolanum omnes profecti sunt. Videbat Prosper Lautre-
 cum ad arcem uenturum, eaque parte facile Mediolano po-
 titurum : itaque eo discludendos Gallos putabat, munition-
 nesque nouas instituendas. Vercellensi inere ad Cornensis
 portæ suburbia, duas munitiones perfecit, sinuato quasi in
 orbem ambitu : has duplici fossa conclusit : spatium uiginti
 passuum inter utranque munitionem comprehendit. ad fa-
 stigia munitionum, loricas pinnasque adiecit instar propu-
 gnaculorum . Plutei obtegebant interuallum quod erat in-
 ter pinnas: pinnae interstructæ erant inter pluteos . Cerui in-
 gentes collocati inter pinnas aggeris: hi suspensi plutei, qui-
 bus recti Hispani, Itali, & Germani ascensum Gallorum
 & Heluetiorum depellerent. Lautrecus saepe cupas scuo-
 picæque completas & ardentes, ad incendendas hostium
 munitiones immitti iubebat: cumque hi operi acrius insta-
 rent, collocatis loco apto machinis maioribus, pinnas pro-
 pugnaculæque deiicit. Constat uno die plusquam ducentos
 impetu machinarū elisos . Vilis ea iactura Prospero uisa, cū
 maior pars cōstaret ex fossoribus rusticanis hominibus: nec
 desinebat uilia eorum capita periculo exponere. Sed parum
 abfuit quin Alphōsus Daualus elideretur. Petrus Nauar-
 rus intētus deiiciendus munitionibus, ita cuniculos agebat,
 ut in media hostium opera penetraret: sed hostes emissis tor-
 mentis bellicis Nauarri consilia perturbabant. Itaque parte
 alia Lautrecus urbem oppugnare instituit, territus ma-

xime morte Marci Antonij Columnæ & Camilli Triuul-
tij, qui emissa è munitionibus hostilibus machina necati
sunt: cum & Mandosus Aquitanus magni nominis crure
eliso abisset, suadente tamè Palicio & Sabaudiano, distulit
oppugnationem, dum hi annonæ inopia aut stipendiū dila-
tione non desperant urbe potiri. Interea Franciscus Sfortia
sex secum ducens Germanorum millia & trecentos equites
pontificios, unà cum Federico Gonzaga Ticinum peruenit.
Lautrecus ad Cassinum motis castris, ea ratione, ut Sfortiã
copiasque eius excluderet ab ope ferenda Mediolanensibus,
castra muniuit. Iam Lescunus Genuam peruenerat, collecto-
que peditatu fratrem admonerat, Nouariam si sibi obuiam
copias mittat, recipi posse: mittit ille Annam Mommoranti-
um & Federicum Bozulum cum peditum septē millibus
& equitibus quadringentis. Mommorantius mox Vigle-
uenum castris passis que Casarianis recepit. Narrant postea
arcem receptam à Lescuno: uituperantque Hispanos in eius
arcis deditioe, quod cum Italici commilitonibus suis non
minus ac sibi consulere potuissent, irati Galli arbitrio conci-
dendos eos dederint: eius rei author Christophorus Longo-
lius. Inde iunxit copias Lescuno Antonius Leua & Fede-
ricus Gonzaga, summo silentio eductis raptim è Ticino qua-
tuor Germanorum milibus, & trecentis equitibus, ad Gã-
belotum uicum obuiam fit Mommorantio. Apud eum ubi
parata uident omnia ad certamen, in urbem rediere: ille ad
Lescunum contendit. Philippus Torniellus cum peditum
duobus millibus ducentisque equitibus Nouaria præsidio
relictus erat. Signum dat Lescunus ad inuadendam Noua-
riam. Torniellus suis excitatis celeriter arma cepit, Gallós-
que repulit: & quibusdam interfectis nihil minus quam de
deditioe cogitabat, misso Carolo Salominio ad Sfortiam,
auxilium expectans. Lescunus & Mommorantius cum

machinis admotis strauissent mania, fit impetus ab Aquitano Heluetioque pedite, iam proposita urbis direptione. Illi primum acerrimè obsistere: mox ubi redintegratis uiribus acrius oppugnantur, undique circumuenti desperata salute, se per munitiones deicere, & fuga salutem quaerere ceperant. Nouar. a direpta est. multi caesi. Torniellus, Rusca, & plerique alij capti. Casus est tamen Rénatus Bouchagius unus è Gallicis proceribus spectatæ uirtutis. Interea sfortiâ clari nocte flexuosis uincibus Mediolanum peruenisse rescit Lautrecus: itaque ad Papiam oppugnandam traducit copias, celeriterque admotis tormentis sternere incipit mania, ea parte, qua uergunt à porta Noua ad castrum. Præerat Papiæ Edericus Gonzaga, & semel atque iterum submotis Gallis, sfortiam & Daualum admonebat, ni mox ad sint auxilia, urbe se Lautreco cessurû. Galli ut mutui auxilij spem Casarianis adimerent, & castra diffuderant ingentilatitudine, & sua & Venetorum itinera obsidebant. Missi tamen sunt à Daualo mille ducenti pedites, partim ex Corsica, partim ex Hispania, qui media nocte hoc astu fesellere uigiles, dum obambulantes per Veneta castra Aquitanicè loquuntur, pro Aquitanis à Venetis habiti sunt: Gallicos autem uigiles Italica lingua decipere pro Venetis habiti. Verum in cautiore uigiles incidentes, tesseraque nomine ignorato detecti, dum ad arma undique conclamatû esset, plusquam quadringenti caesi sunt: reliqui fugati aut capti, exceptis paucis qui Papiam peruenere. Hos infecutus est Petrus Riberacus Daydius Aquitanus, consanguinitate Lautreco proximus, alæque eius signifer, qui Ticino trãsmisso in hostes ferebatur tanto impetu, ut intra portam quæ Ticino fluuiò iungitur, militare uexillum intulerit, capique potuerit urbs si ceteri eodem impetu secuti essent. Sed tardus accurrentibus & Riberacus cecidit, & Ioannes Lan-
 Arnol. Ferroni de rebus   da Bernolius

da Bernolius unus è Medulorum nobilitate pila plumbea
 percussus circa gulam. Rupiposeus quoque uulneratus est.
 Lautreco ita mortem Riberaci ægreferente, ut incolumes
 hostes saluo eo cupere se diceret Papiam peruenisse. Eo acer-
 bius quaterere cœpit mœnia: iamque strarat triginta muro-
 rum cubita, cum subito Sansius Castalius cum centum e-
 quitibus & ducentis peditibus uisus est, parans sibi aditûs
 inuitis Gallis in urbem. in hunc Renatus Sabaudianus, &
 Palicius, & Galeatius Sanseuerinus inuecti, multis cæsis
 in fugam hominem uerterunt. Tum uerò mox adfuit Da-
 ualus cum flore equitatus omnis hostilis & peditatus: eius
 aduentu commotus Lautrecus, acie instructa in eum gra-
 ditur: ueritus quoque ne unâ Prosper adesset. In hac trepi-
 datione Castalius Gallis ereptus, fuga sibi deuiis capratis
 itineribus consuluit. Daualus sensim se ad suos recipiens,
 Gallos frustratus est. Apparebat Lautrecum potiturum
 Ticino: itaque eductis omnibus copiis, Prosper & Dau-
 lus pergunt ad soluendam obsidionem: occupatòque sòda-
 lium Cartusianorum fano, indèque Veneto praesidio pulso,
 castra munierunt. Ita Lautrecus soluit obsidionem, cum
 & illud intelligeret, Corsicos & Hispanos pedites prius
 inuitis Gallis cum ferro sibi iter aperuissent, Ticinum in-
 gressos: & cum propter assiduos imbres minus annona in
 castra inferri posset, consumptâque esset omnis pecunia in
 stipendium militum à Sabaudiano allata, soluisse Lautre-
 cum obsidionem uerisimile est, Heluetio quoque milite iam
 missionem seditiosè flagitante. Circa ea tempora archipi-
 rata aliquot Hispani, deligentes sibi insulas aliquot haud
 longe à mari Santonico, quas habebant adiutrices scele-
 rum, furtorum receptrices, flagitiorum socias, mare San-
 tonicum orâmque Medulorum circa fanum Virginis So-
 lacæa uariè uastabant, in Blauiam ipsam & Burdigalæ
 Gestis Gallorum Lib. V.

uicina loca inuecti. Quidam cum myoparonibus deprehēsi, aliis ad malum, alius ad cornua antennarum gula fracta pœnas dederāt. Strabo urbis Santonum Mediolani meminit ad Oceanum uergentis, maxima ex parte arenosa, & agro tenui ex milio alimoniam captantis, quam ait reliquis fructibus sterilem. quæ satis ostendunt ad eorum urbē quos hodie Santones nominamus, uix referri posse. In Medulorum finibus, uisuntur ruinae urbis cuiusdā, ut & apud Santones loco arenoso, haud longe ab Atueto. hæc Oceani impetu an corruerit incertum. Vnus quoque Gallicus pirata cum ad Barcelonem usque temere prouectus esset, circumuentus supplicio à Casarianis affectus est: hunc Ioannem Flenrium uocabant. Normanus is erat, rei nauticæ peritissimus: sed uicis permultos hostiam, alios miserè funditus euerterat. alios non solum bonis exhauserat, sed nefarias etiā libidinum cōtumelias, turpitudinēsq; subire coegerat. Lautrecus ad Landrianum è Ticino mouens, celeriter cōtendebat, aut Mediolano se positurum Prospero Daualōque absentibus, aut nacturum in itinere iustæ pugnae copiam crediderat: utraque spe deiectus est, cum deuiis itineribus nocte Daualus regressus esset Mediolanum. Itaque Moguntiam exercitum traduxit, & ueritus Heluetiorum seditionem, & Veneti ne dilaberentur metuens, nanque hi comitatibus eum suis uti uolebāt: atque hos quidem dum abundè toto bello & Casarianis & Gallis suppeditant, in lucro id deputantes, bellum trahi è re esse sua putabant. Helueti & si stipendus solutis nihil queri possent, uel desiderio repetendæ patriæ, uel quòd à paucis Casaris pecunia corruptis admonebantur, ni reditum festinarent, futurum ut decreto gentis pro proscriptis haberentur, aut ultro pugna deponerent, aut discessuros sese palàm iactitabant. erat utrunq; sane quàm durum Lautreco atque acerbum. Nam & ad

Picocam (aliq̄ Bicocam uocant) munito loco confedisse hostes
 uidebat, nec inde nisi magno accepto incommodo erui posse:
 & Heluetiorum discessu debilitatas regias copias uidebat.
 Itaque palàm submitbens nobilissimos homines, & Hel-
 uetiis uirtutis nomine notissimos (in quibus fuere Renatus
 Sabaudianus, Palicius, I. Medices, Galeatius, Sanseuerinus,
 Lescunus frater, Mommorantius, Terralius Baiardus, Jo-
 annes Bonauallius, Pontiremius) multis precibus contende-
 debat ab Heluetiis & Alberto Petra, qui eos maxime aut
 ad discessum aut pugnam sollicitabat, ut abeundi pugnan-
 dique consilium remitteret, donec hostes fatigatos commea-
 tus inopia aut ui tormentorum bellicorum, è locis munitis
 eduxissent. At hi unico uerbo praecedentes, aut pugnandum
 aut abeundum clamitabant. Re ad concilium à Lautreco
 relata, Palicius dimittendos potius Heluetios censebat: Re-
 natus Sabaudianus & ceteri omnes, excepto Petro Na-
 uarro, satius esse aiebant tentare exitum belli, quàm iner-
 mes copias dilabentibus Heluetiis hostibus obiiicere, mox
 eis praedae futuras. Nauarrus Lautrecum, Lescunum, Pali-
 cium, totque nobiles imperatores Gallicos singulos regno
 dignissimos, multis casibus didicisse quando pugnandum,
 quando abstinendum sit pugna. Intolerandum esse si Ver-
 alta & Heluetij docere uelint tot bellis assuetos, quiescen-
 dum an pugnandum sit. Rationes aliis in rebus à fœdera-
 tis fortè in tempore reposci posse: nunc nisi autoritate tot
 procerum contenti sint, pro perduellibus habèdos. Esse Gal-
 lis uictoriam exploratam, si intra paucos dies consumpta
 annona, munimentis, agmine effuso hostes abeuntes paten-
 tibus in campis adoriantur. Nunc si castra eorum praeter
 fonticulum undique munita, uallo insuper septa inuadantur,
 quis non uideat inde Gallos maxima clade accepta reditu-
 ros? Itaque nisi qui stipendia Gallica iam consumpserint,

„ Gallico imperatori pugnae consilium differenti pareant, cō-
 „ cidendos esse aut potius domum remittendos aiebat. Vide-
 „ batur haec sententia durior alieno tempore, cū Gallicae res
 „ auxilium Heluetiorum starent: cum rursus & Palicius &
 „ Lescunus & Sabaudianus frustra adnisi essent, ut Helue-
 „ tios à pugna deterrerent, satius uisum est pugnae copiam
 „ fieri. Lautrecus accitos ad se Albertum Peraltam & Arnol-
 „ dum Vnderaldū Heluetiorū duces, hōccine rogauit huma-
 „ num esset factū aut inceptum? hōccine officium fœderatorū
 „ dissentientibus omnibus succlamare, praeliumque poscere,
 „ aut discessum minari? Obiicere hostilibus munitionibus ex-
 „ erciturum fortissimum, maxima auxilia, proceres Gallicos,
 „ prouinciam Mediolanensem cunctam, summa dementiae
 „ & temeritatis esse: sibi que si ita oppressus esset, remque Me-
 „ diolanensem perdidisset, mortuo non modo honorem, sed
 „ misericordiam quoque defuturam. Cum spes huc meas
 „ omnes collocarim, quid iam habiturus sum reliquum, si
 „ hac mihi atque Regi expectatio in uobis posita decoxerit?
 „ Per sacra omnia obtestatus est, cuncta ut integra intra ali-
 „ quot dies seruari: daturum se operam quoad copias alias
 „ Rex submiserit, salua ut eis omnia sint. Illi adhuc, sustinere
 „ se non posse Heluetios: nisi in crastinum diem pugnam de-
 „ cretam audiant, omnes dilapsuros. Ita Lautrecus Galliciq;
 „ alij proceres, illi sum Heluetiorum deluius, tum Alfofari,
 „ Peraltae, Vnderaldi, Polamyri, qui multum apud eos pote-
 „ rant, insolentia, copias propè in aspectum hostium adduxe-
 „ runt, Heluetiis summo impetu in hostem ruituris: à quibus
 „ nec impetrari potuit, ut nocte prius tentarent educere ex ea
 „ munitione hostes, pollicente Lautreco futurum, ut pluribus
 „ locis circumductis machinis, hostes loco depelleret, debellan-
 „ dōsq; daret. Praemissi sunt Petrus Terralius, Baiardus &
 „ Petrus Nauarrus, qui munitiones hostium, à qua parte cō-

*modius inuadi possent, renuntiarent. Aciem ita distribuit
 Lautrecus, ut Lescuno partem equitatus cum Pontiremio,
 Hugone Pepulo, Mommorantio attribueret: alteram sibi
 ipse sumeret cum Federico Bozulo, Galeatio, Sanseuerino
 Sabaudiano, Bonauallio. Theodorum Triuultium & Ve-
 nerorum equitatum iubet Heluetiorum terga claudere. 10-
 anni Medici (is post Leonis Pontificis mortem, quod Vidō-
 nem Rangonium à Florentino populo, in copiarum impe-
 ño ferre non posset sibi pralatum, Gallicas partes sequeba-
 tur) cū expeditis equitibus imperat mox in hostes praecur-
 rat. Prospero tunc loco ad Bicocam castra fixerat. Ad dex-
 tram fossa uia militari munitabantur: laeua & à tergo, duo-
 bus fonticulis claudebantur: in fronte uia admodum erat
 caua, & implicita. Itaque eo loco machinas & pedites
 posuerat cum Daualo & Georgio Franisbergō: Hispano
 Italoque pedite succincto pilis plumbeis in fronte collocato,
 ipse à tergo cum equitibus constitutus erat: constituto quoque
 Francisco Sfortia militari uia, quae è Mediolano excito
 fortissimo quoque peruenerat. Aliquantulum Medicei equi-
 tes cum Petro Castalio, qui ad exploranda Gallica arma
 praecurrerat, dimicant. Multi utrinque desiderati, sed Medi-
 ce ut habebat expeditissimos equites, uarie hostes ludifican-
 te, proripuit sese Castalius. Heluetij uix dato spatio ad di-
 sploendas maiores machinas, temere quanquam acerrime
 in frontem aduersus Daualum & Germanos prorunt: sed
 ab Hispano Italoque pedite emissis pilis aeneis ita prostrati
 sunt, ut & alij impliciti fossarum altitudine, alij pilis concisi
 sint. Plerique per cadauera caesorum, difficultatem locorum
 transgressi, in hostes proruperunt. In qua rerum uarietate,
 à Peralta Franisbergus uulneratus: reliqui diu cum locorum
 angustiis conflictati, Germanis & Hispanis irruentibus,
 & instar turbinis pilas uoluentibus, pulsati loco cesserunt. V. &*

neti quoque equites dum Heluetios terga uertere uident , cū Theodoro Triuulvio mox sese proripuerunt. Iusserat Daualus, assuefeceratq; pedites , ut cū ex priore ordine pilas aneas noluissent, in genua proclinati secundis uoluedi locum aperirent: idem aliis ordinibus imperarat, ita ut sequentes cū noluissent, primi consurgentes qui interea impleuerant fistulas ferreas, rursus novas ipsi pilas uoluerent . At sinistra parte Lescunus , cū strenue transfiliisset duplicem fossam, captis caesisque multis Sfortianis, tentorio quoque Leua & Castali direpto, properabat ad pontem occupandū. Atrox tenuit certamen utrosque . Sed tamen cū Sfortiani minores machinas diuina quasi uirgula loco opportuno transfutissent, easque in transversos Gallicos emisissent , & essent loca munita fuscis, & funibus & cippis ita coniunctis inter se atque implicatis , ut qui intrarent, seipos acutissimis uallis indueret : irrita erat Gallicorum equitum uirtus, cū pedites maxima acclamatione uocati nusquam adessent, equoque suffosso , quem eo die Lescuno Lautrecus dederat: cum is ex uulnere debilitatus nusquam se loco moueret, quantum uis calcaribus agiratus, in periculum ille uenisset, nisi ab Ossuno primū , mox à Lupeo auxiliū latum fuisset. Lupeo qui signifer erat Lautreci signum elapsū . Id dū Ianotus Monferratus adolescens, quem & Portensem uocabant , magna ex parte sustulisset , uolentibus hostibus undique pilas, hosti cecidit. Canaplio qui Pondormū signum efferebat, equus suffossus . Salutianus cum Lescuno intrepide periculo se offerebat : Mommorantianus pilis undique emissis eodem fuit in periculo. Adfuerunt & eo praelio ala illa equitum , quæ attributa erant Ludouico Arzio & Aubignio . Heluetij ea fuere contumacia , ut neque qua parte Baiardus praescribebat, impetum cum eo fecerint, neq; fracti cū integra essent plures cohortes, obicere se hosti uoluerint.

luerint. Lautrecus nihil territus Heluetiorum strage, Venetorumque fuga, à dextra sumpta rubra cruce hostili insigni, mutataq; alba, & Hieronymi Adurni & Colissani equites fugarat, & unà cum Casarianis parum absuit quin castra hostium penetraret. Prosper dolo intellecto, herba uirentis fasciculos, quibus locus ille abundabat, mox suos omnes colligere iussit, uti ab hostibus discerni possent. Cum undique aggeres, fossæ palis perforatis, interiectis longuriis impedirent equitatum, pedites hostium pilis emissis in latus obuersi multos conciderent, Lescuno fratre ad se redeunte, iam suadentibus omnibus frustra uim admoueri, receptui canit. Discessum Gallorum nihil simile fugæ habuisse fatentur Galeatus Capella, Barladus, exterique omnes scriptores: non militem ullum, non equitem, non quicquam impedimentorum, non machinam ullam bellicam, dum se recipiunt Galli interceptam. Daualus cum saucium Guineam cum duabus cohortibus in discedentes emisisset, effecit, ut unà cum Guinea à Baiardo, Medice & Heluctiis qui machinas reducebant, concideretur. Emissi mox hostium equites à Pontremio, Mommorantio, Lescuno, unà cum Medice redeunte in castra compulsi sunt. Eo pralio necatus Roquelareus, unus ex Albicensi nobilitate, signifer Philippi Chabotij Brionij alæ, & Petrus Lurus Longanus è Petrocoriorum Longana illustri familia: Lescuno equus suffossus est, idem alio equo admissa ense in os impacto uulneratus est. Ex Heluctiis Peralca & Vnderaldus, & Altosaxus caesi: ex quibus etiam duo millia caesa aiunt. Desiderati quoque Miolantius, & uicinus Sabaudianis Guycheus, quem Laguichen uocant insigni genere è Burgundia, & Monfortius è Lauallorum Britannorum familia, & Turnonius. Ex hostibus quoque Petrus Colisanus Cardonia familia natus, quem alij Ioannē Cardonensem uocant, Guinea & Paulus

Yagius caesi: uulnerati Alphonsus Vastius, Georgius Fransi-
 spergius, Hieronymus Adurnius, Ambrosius Landrianus,
 Castalius, & plusquam trecenti alij. Ita fractis Gallis, ca-
 sis Heluetiis, nullo ex hostibus iam sequente, copia inde e-
 ducta sunt, Vadenesio qui paruulo equo uehebatur tardius
 sequente, atque hæc identidem Heluetiis suggerente, Siccine
 uenimus? Prosper deinde Laudem Pompeiam profectus,
 frustra Carolo Casterao Aquitano adnidente, ipsoque Bo-
 nauallio segnius urbem tuente ac stertente, Italoque pedite
 dilabente eam recepit, diripiendamque militi dedit. Lau-
 trecus cum Heluetij ne salute quidem Gallis reddita dilapsi
 essent, ueriti ne minus stipèdia à Lautreco repræsentaeretur,
 equiti quoque plurium mensium stipèdium deberetur, Tri-
 tium peruenit: cumque deesset pecunia, fidemque omnem
 suam consumpsisset, ipse fratre Cremonæ relicto, comitante
 uno tantum atque altero seruulo, per Heluetiorum fines in
 Galliam reditum parabat. Veritus uerò insidias hostiles &
 Heluetios aliquot, in quos pugnae ardore temere flagrantes
 inuectus fuerat, ipse uidulo sarcinulas compositas equo ue-
 hens iter faciebat, uno è ministris pro hero se gerente, atque
 ita in Galliam rediit. Nactus est autem Regem grauissimè
 Mediolani amissi iacturam ferentem, præcipitatumque eius
 inde discessum carpentem. Is Lautrecum etsi satis hilari uul-
 tu excepisset, ueluti re male gesta, haud eodem quo prius lo-
 co numeroque habere uidebatur. Nam multi è castris re-
 deuntes in eum Regem incendiant, Palauicini bona direp-
 ta iactitantes: & moleste constabat ferre Regem quòd eo
 tempore Mediolano excessisset, quo nondum illius recipien-
 di abiecta omnis spes uideri poterat. Quodam die Lautre-
 cus ad Regem admissus, Carolo Borbonio impetrante ut
 audiretur, atque ut nullis simulationum inuolucris, milita-
 ris potius quàm eloquentiæ aulicæ homo iram tegere pote-

„ rat, sic Regem affatus est: Audita tibi esse arbitror, here,
 „ quæ Mediolani, quæ Papiæ, quæ nuper ad Picocam acta
 „ sint: quæ fuerit cuiusque sententia de bello, munitionibusq;
 „ hostium eo tempore minime inuadendus. Magnum in Gal-
 „ lia Transalpina bellum, magnæ Cæsaris copiæ, mihi perdis-
 „ ficilis ratio administrandi præsidij, nobis parum sumptus
 „ annuus uix numeratus. Neque ego superiora repetam, sed
 „ extremo bello si ab Heluetiis impetrari potuisset, ut pugnã-
 „ di ardorem in mensum unicum differrent, aut oppressum
 „ iam esset bellum, aut Cæsariani in aduersissima illis loca cū
 „ detrimento eorum maximo extrusi. Fuit aliquis fatalis ca-
 „ sus quem tulimus, quoquo modo tamen ferendus fuit. Ego
 „ quidem reliquique Gallici proceres, consilio quantum po-
 „ tuimus, labore plus penè quàm potuimus excubauimus, sal-
 „ ua ut essent omnia. Cum hac ita sint, grauitè fero alios ue-
 „ tera accersere de Palauicini cæde, qui decreta quaestione à
 „ peritis iuris legumque ciuiliū, dānatus sit: alios præcipit atū
 „ meum inde discessum apud te obliquè carperè. Equidem fa-
 „ cere non possum, here, quin grauitè feram, aditum patere
 „ ad aureis tuas uanis hisce sermonibus pusillorum hominū,
 „ Et ipsa maleuolentia ietunorum atque inanium: nec ani-
 „ mitui magnitudo, nec acerrimum iudicium multus magnif-
 „ que rebus perspectissimum id postulat. Didicisse enim ui-
 „ deor à maioribus, quò grauius sit crimen id quod ostendi-
 „ tur esse falsum, hoc maiorè ab eo fieri iniuriam qui cōfingat.
 „ Paratus est enim grauitate criminis ita occupare animos
 „ eius qui audit, ut difficilis aditus defensionis relinquatur:
 „ in iis explorandis maiores partes esse prudentiam eius ad
 „ quem ita res deferuntur. Profectò si me uirum fidelem inc-
 „ minissent, me quoque ex natura sua fingerent. At qui sic ha-
 „ bctō, te tot tuis in me præclarissimis beneficiis non modò
 „ id asecutum, perpetuò ut animam hanc pro te expositam

» uelim (quod quidem ipsum cum tua parum referat, mea cer-
 » te plurimum interest, ut ingrati animi tot cumulatius honori-
 » bus notam fugiam) uerum me etiam ubi uoles, daturum o-
 » peram, uti ne tot in me profusorum honorum unquam pa-
 » niteat: ut uoles uel utare uel non utare opera mea, a quo ani-
 » mo laturus sum. Si quid aliud te offendit, tuum est admo-
 » nere. Ego quidem innocentia una tectus, prudentiaque
 » tua fretus, mihi persuadeo graues maleuolorum suspiciones
 » discussas fuisse: iamque sentio causae nostrae ueritatem, & si
 » uanis rumoribus diu affluam, tua humanitate & equitate-
 » que erigi a: que recreari: maiora à te ornamenta consecutus
 » sum, quam sperare unquam debueram. Id eò sane pertinet,
 » ut intelligas, quam mihi maiestas tua & fuerit & esse de-
 » buerit cura: si modo is ego sum, ut planè sum, qui officium
 » meum, memoremque erga tot tua merita animum praestite-
 » rim. Illud tamen admonebo: Si equiti Gallico plurimum me-
 » sum stipendia non defuissent, me Laude aut Cremona non
 » moturum. Cremona tamen praefeci fratrem. Cum plerisque
 » in rebus gerendis tardus & procrastinatio nocere solet,
 » tum hoc bellum indiget celeritatis. Succurrendum est Lescu-
 » no, & Genuensibus horam si eximis ullam in eis submit-
 » tendis auxiliis, nihil est quòd amplius sollicitus sis de Me-
 » diolano retinendo, hosti omnia patebunt. Haec admoneo,
 » qui ut non omnis peritissimus sim belli, cum Caesarianis qui-
 » dem manum conferere bonis malisque meis didici. Ad ea
 » Franciscus Rex, ut erat humanissimus & suauissimus: Ea
 » orationis tuae pars Lautrece, qua mea in te beneficia enu-
 » meras, minime necessaria fuit. Ea si ideo enumerasti ut uel te
 » non ingratarum ostenderes, uel meum in te amorem excitaras,
 » neutrum eorum adducere te debuit in eam commemoratio-
 » nem. Neque enim tu ingratus esse potes, qui re non uerbis
 » industriam tuam mihi tot bellis perspectam probaris, omnisque

„ uel cogitationes meas officiis tuis uiceris . Neque ego is sum
 „ qui à te amando reuocare tam faciliè animum possim , nisi
 „ tu is esse desinas qui es , animique magnitudinem fidemque
 „ dediskas . Itaque si me amas , ne tu posthac ad me quidem
 „ quicquam eiusmodi . Te uerò scire uelim (quod subuereri ui-
 „ deris , gratiam nostram , & quã de spectata tua fide semper
 „ habui opinionem , nullius unquam sermonibus labefacta-
 „ tam . Apertè quidem uel odisse magis est ingenū mei , quàm
 „ fronte occultare odium : neq; facile criminibus credidi obla-
 „ tus , neque unquam in exulcerato animo fictum crimen insi-
 „ dere sum passus . Tibi quidem certe nullo loco deero : idque
 „ etiam si mihi tecum nihil unquam fuisset , facerem propter
 „ singularem illam animi tui magnitudinem . Grauius uerò
 „ tui præcipitatum tuum è Cremona discessum , cum neque
 „ Gallicus equitatus , neq; firma Venetorum auxilia deessent ,
 „ ipse peditem conscribendum nouum mihi proponerem , què
 „ tibi mox submitterè . Itaque egi tecum paulo quidem aspe-
 „ rius quàm tu putaras & expectaras . sed & iracundia Me-
 „ diolani amissi permotus , aut ne me tam remissum putares ,
 „ si in eo uulius seueritate nõ te admonerem , in quo te omnes
 „ culpa minime eximebant . Nam equitum stipendia hæte-
 „ nus à me tibi curata sunt , aut summa perfidia à quæstori-
 „ bus interuersa . Me quidem in posterum tuæ dignitatis non
 „ modò fautorem sed amplificatorem cognosces . Ad ea Lau-
 „ trecus , quinque se mensium stipendia corrasisse ostendit , se
 „ aluisse milites eo tempore , fidem iam suam omnem consum-
 „ ptam , non potuisse uicem se fisci præstare , amicos omnes se-
 „ que ipsum ære alieno obstrictum . Cùm nulla spes nummi
 „ affulsisset , dimissos Heluetios , qui nec triplici stipendio reti-
 „ neri potuissent : ignoscendum Gallicis equitibus multis si do-
 „ mum rediissent tanto tempore dilato stipendio : reliquos mu-
 „ nitis locis præsidio relictos . Tum Rex , qui pecunias puta-

bat ad eum missas, Iacobum Belnensem Samblicianum
 quæstorem uocari iubet: uenientem rogat num pecuniam
 prætorum mensium ad bellum Lautreco curasset. Ille cū
 primò impudenter respondiisset, ad extremum debilitatus
 atque abiectus, se numerasse quibusdam fassus est: hiq̃
 introducti cum faterentur, culpam tamen deprecarentur,
 quasi putassent ea nō missa, salua omnia Regi futura. Tum
 „ Rex: Enimvero, ait, abiecta est spes Mediolani recipiendi,
 „ idq̃ nostro merito: non si ipsa uictoria uelut, ipsi uincere
 „ posthac Cæsarianos Mediolanóque pellere possimus. Nec
 plura locutus, bono animo omnes esse iussit, ut erat officio-
 sissimus & humanitate omnes omnium gentium & pro-
 ceteres & reges uincens, cum Lautrecoq̃ rediit in gratiam.
 Hæc excepta à Iacobo Minutio præside Tholosano, qui
 Lautreco fuit familiarissimus, narrare libuit, fidei periculum
 in me minime recepturus, quando in gratiam Lautreci ab
 eius familiaribus conficta arguere quis posset. Accidit ut
 quodam die Rohanus Spurius Diocetes Rhotomagensis
 qui ostio liminis regū præpositus erat, homo asper & ferox,
 uel ea re initurus gratiam apud aulicos, uel suapte asperita-
 te & petulantia, cum egrederetur è cubiculo regio Lautre-
 cus, talos ei uix dum egresso conculcasset ianua celeriter im-
 pacta. Non tulit ille ferociã aulici mancipij, foribusq̃ mox
 apertis multis increpitem uerbis, pugno in os ferociter im-
 pacto, cecidit: quod alius in animum Regis descēdisse mul-
 ti putabant, expectantes ut eo nomine decerneretur quæstio.
 Sed is contumelia impatientem Lautrecum cum sciret, aut
 dissimulauit, aut ignorauit ut alij uolunt. Nã Lautreco quin-
 decim postea dies Lutetiæ obambulante, nihil auditum est
 in eum seuerius: quin & in aulam reuersus, cum Ludouica
 regia mater de ea iniuria expostularet, causam ei suam pro-
 bauit: & Gulielmo Gounfiero subiiciente, se libèter Regem

placaturum, sibi uerò non opus intercessore respondit. In Aquitaniam deinde rediit, cuius rector erat, ad res partim quarum supra meminimus, componendas: contractis etiam ad Tartasium Aquitaniae urbem copias, quibus hostium incursiones reprimeret. Vbi Petrus Pontius cui Fuxeo cognomen, peditibus praesuit & Ioannes Monferratus Hostes quidem triplici parato exercitu effusi sunt in Aquitaniam: neque redeundi consilium cepissent, nisi Lautrecus, corruptis ipse prius & direptis frugibus, inutile eis solum & sterile uacuumque reliquisset. Ita factum ut cum illi multa facere uiderentur egregie, uerterint ad extremum omnia, frustrataque est ita Casarem Aquitaniae spes.

ARNOLDI FERRONI RE-
RVM GALLICARVM

LIB. VI.

DVM ita Galli & Casariani de Mediolo-
no certant, Solymanus Rhodum terra
marique oppugnabat. Repetam uerò &
ueterem aliam Rhodi oppugnatione ni-
hil ab historia Gallica aliena: cum utran-
que Gallicis ducibus, ære, milite, magna ex parte confectam
omnes satis intelligant. Annus agebatur Millesimus qua-
dringentesimus octuagesimus, quo tempore Romanis sa-
cris Sixtus quartus Pontifex, Romano imperio Federicus
tertius, Gallus Ludouicus undecimus, Rhodiis Petrus Dä-
busius Gallus Aruernus praerat, cum Mahometes Turca-
rum tyrannus, qui unus potentia & opibus haud inferior
omnium aliorum uiribus erat, consilium inuit de Rhodo op-
pugnanda. Eius oppugnandæ habebat has causas: Quod
Gestis Gallorum Lib. VI.

graues uicini incubarent uiribus eius, facile si quæ eum fortuna feriat, labantes res eius impulsuri: quòd multis myoparonibus mare infestissimum Turcis redderent: quòd ab eorum sacris abhorrerent: quòd uni omnium neque imperata facerent, neque leuissimi tributi impositione honorariae uel ulla alia professione, Turcarum imperium agnoscere essent parati. Ad hæc, ea is erat animi elatione & magnitudine, quibus nimia dominandi cupiditas innaſcitur, ut & incredibili arderet cupiditate nominis illustrandi, & æquum censeret neminem imperium eius detrectare. Augēbatur ea cupiditas perpetuo cursu prosperarum rerum. Erat Antonius Meligalus Rhodius, familia non ignobili, uario homo ingenio. Is cū delectaretur magnificis apparatus, uitæque cultu cum elegantia & copia, patrimonium paucis annis deuorauit. Redactum se ad penuriam uidentem, homo omnium nequissimus, nihil humile agitabat, is cui nihil unquam nefas fuit nec in facinore nec in audacia. Meditabatur uerò ut prius patrimonij, ita patriæ ruinam; neque ita se parauit ut spes nulla reliqua in se ipso sibi esset, & consiliū cum re amississe diceretur: quiduis perpeti & patrare, quàm squalidus Rhodi, cū bona abligurisset, maluit. Is cum indignus esset Rhodo, fallax & leuis, & ad assentationem eruditus, in regiam Mahometis Constantinopolim peruenit: ac licet antea ignotus, suis tamen artibus id affectus est, breui ut in Mahometis familiaritatem penitus intraret, cum eum acueret ad Rhodum debellandam. Attulerat is secum Rhodiæ urbis descriptionem, portis, propugnaculis, munitioibus, arcibus, portibus, uicinis locis ita aptè descriptis, representare ut urbis faciem facile uideretur. Idem quæ mari peruadendum, quò exponendæ copię, qua parte propugnacula mœniæque sternenda essent, ita acutè disse-

gnationem uideretur. Pelleerat is in eandem patria perniciem unum, cui uana spe animos inflarat quasi orto familia Paleologorum, & Euboicum Demetrium, & Sophoniū, qui quasi magorum uanitati deditus male passim audiebat. Expectabat uerò Antonius, Rhodo uicta, urbis præfecturam. Is uerò prætebat cupiditati suæ Græciæ libertatem, quæ & innumeris portoriis & uectigalibus, & acerba seruitute opprimeretur à Latinis: se uerò eam iactitabat prouinciam suscepisse, ut mederetur incommodis Rhodiorum, prouideret saluti, quasi patriæ amator & dici & haberi uellet: quasi uerò fidelior hic esset patriæ, quæ CHRISTO OPTIMO MAXIMO, cuius sacra homo impius uictus Mahometis auro, intra paucos annos passim repudiauit. Erat Petrus Dambussius (quem alij Dambostianum, alij Ambussionum, alij Maubussionum uocant) ortus parentibus nobilissimis, qui & re & æstimatione magna apud Gallos fuere. Puer sub Sigismundo Casare uixit, māsuetiorum Musarum amantiſsimo: ita factum quasi tinctus literis, ut multa quæ ad antiquæ historiæ cognuionem pertinebant, meminisset Contigit huic forma decora, ingenium acre, conciliandæ eorum cum quibus uersaretur amicitiæ, ac promerendi passim amoris singulare studium. Adhibitus à Carolo septimo Gallorum Rege arduis negotiis, diligentia laudem à principe prudentissimo eam tulit, ut & amorem eius in suscipiendus mandatis, & fidem in conficiendis ac renunciandis perspicere se fateretur Adscriptus inter Rhodiæ militiæ proceres, optima & fide & fama semper apud eos fuit: ut Rhodiæ militiæ imperatores, qui sese magistrōs appellari uoluere, & abstinentem & moderatum & à cupiditate omni remotissimum, præterea magni laboris, summæque industriæ, & dignissimum summo Rhodiorum imperio iudicarent. Ita res Rhodiorum administrabat, ut

publicas res sic procuraret ut suas: ita uero manus abstineret ab iis, ut alienis. Idem plenus officij, grauis prater Gallicum morem, & liberalissimus: sic prorsus & Græcis & Italici placebat, illius ut ordinis obseruarent neminem diligētius. Catus ad eò & sagacissimus in odorandis Turcarum Mahometis que consiliis erat, ut octauo quoque die per exploratores, quos magna uia auri subornabat, cōsilia eius notissima haberet: rursus idem uaser ad eò ingenio in iudicandis his quæ ab exploratoribus & transfugis nunciarentur, raro ut bis ab eodem deceptus sit. Somni cum esset breuissimi, & nocte & die semper ad depellendos aut intercipiendos Turcas paratissimus erat. Rhodi mœnia qua parte infirma erant, sedulo instaurabat. Molas quoque manuales & publicè & priuatim curarat: solitus idem in otio de negotijs cogitare, & in solitudine se ita agitare, ut neque cessaret unquam, & magnum quid tacens etiam & ambulans meditari uideretur. Vbi circa mœnia Rhodi obambulet, & circa uicina loca (obambulabat uerò frequenter) quos acres & industrios ex suo ordine nouerat, rogabat ecquid hac parte satis munita propugnacula uiderentur: Quid se illa parte hostis occurrat, quæ ei anteuortendū: quid si multitudo hostiū superueniat, in eos qui urbe temerè cruperint, quæ receptui canendum, quo loco classis hostium commodissime possit incendi: quæ ad incendendam antea paranda, quæ diuerticula, quæ flexiones implicatis quaerenda. Ex quo intelligebant omnes Dambussium mentis agitatione, inuestigatione que earum rerum, quæ sibi necessaria uidebantur ad Rhodi conseruationem, neque otiosum esse, neque ubi in præsens certamiē ueniendum esset, imparatura futurum. Nō latuere Dambussium, quid Meligalus & Demetrius molirentur apud Mahometem. Curauit igitur magnam uim frumenti & tritici ex uicinis locis: sulphurei uerò

pulueris tantam copiam repositam habuit, ut hæc una illius cautio maximi momenti ad uictoriam fuerit. Arma, tela, gladios, clypeos proceriores ad mœnibus arcendum hostem recondidit: per Antonium Dambuſium fratrem oppignerratis etiam annuis uectigalibus, pecuniam accepit: à Ludouico quoque undecimo Gallorum rege, qui bello Burgundico implicatus, distrahi suas nollet copias, dono accepit sexto ante obsidionem mense, sexaginta nummum aureorum millia: à Ferdinando Neapolis rege quatuor millia, & cōmeatum in multos menses: à Sixto Romano pontifice permissum, uti è sacris uicinis decumam sacerdotiorum multorum auferret, & uectigalia quedam quæ ambigui iuris inter Pontificem & Ferdinandum fuerant. Paucus quoque ante obsidionem mēſibus Rhodum uenit Antonius Dambuſius frater, stipatus nobilissimorum equitum comitatu, qui maxime ex Aruernis erant. Venerat & cum eo Ludouicus è Craonum nobilissima Gallia familia, sed spurius, Gulielmus Gomardus Xantonensis, Claudius Columbus Burdigalensis, Carolus Reginus Diuionensis, Ludouicus Sanguinus Parisiensis, Matthæus Brangelierius Petrocoriensis, & alij plures è Gallia, insignes omnes & bellicis rebus à pueritia assueti. Venerat & paulò antea Benedictus Scaliger, ortus nobilissima Scaligerorum familia, cuius olim maiores Verona Italiaeque parte nobilissima potiti fuerant. Vtebatur autem ad omnia Dambuſius Carolo Montelono Heduenſi, quo neque prudentior quisquam, nec fide maiore esse ferebatur, neque amantior illius. Cōcoquebat toto triennio eam expeditionem Mahometes, incertus adhuc fluctuansque an suscipiendam sibi proponeret. Tandem rem ad consilium, uocatis intimis quibusque, qui consiliis bellicis adhiberi solent, refert. Erant Mahometi trium generum consultores, militares homines & ueterani, consiliis milita-

Benedictus Scaliger.

raribus: civilibus negotiis urbani, sacris rebus sacrificuli ad-
 hibebantur. Ipse sapissime praeerat consiliis, ita tamen ut au-
 diredet sigillatim sententias omnium, nihil eo loco decerneret:
 sed ut negotij grauitas exigebat, interdum ampliabat totam
 rem, interdum post aliquot horas aut dies clanculum iis qui
 summæ rei praeerant, significabat quæ magis sibi probate-
 tur sententia. Eam ubi semel indicasset, mox illi mandata
 curabant. Deliberatio omnis hæc fuit, esse in Rhodus op-
 pugnanda. Cum iniuriæ Rhodiorum erga Turcas plurimæ,
 tum contumeliæ illatæ recentes, adducebant multos ut op-
 pugnandam dicerent. Accedebat illud, vicinam insulam &
 Latinorum auxiliis tum nudatam, non difficile esse inter-
 cipere: quæ multis rebus usui esse possit ad subigendas reli-
 quas Europæ partes. Neque uerò periculum esse, ne inde cum
 aliquo forte dedecore abeundum sit, cum multo plures ma-
 chinæ ad eius expugnationem afferri possint, quam Rhodo
 urbi sint lapides, quibus ambiantur mœnia. Qui vicina cæ-
 tera in continenti litora possideat, cur Rhodo abstineat? cum
 & ueteres Rhodum Asia addiderint, quæ Caria obiicitur:
 Asiam qui subegerit, æquum ne esse Rhodios uana liber-
 tatis nomina, exterorumque Deorum cultus iactitantes, co-
 lentisque intueatur? In hac parte hæcerant quæ Turcas a-
 cuebant ad eius obsidionem urbis: in altera quæ deterrent
 hæc: Diuersam causam Rhodi oppugnandæ quæ olim fue-
 rit, aut Constantinopolis, aut Trapezuntij imperij. Ibi pro
 imperio certatum, hic pro insula quæ uix emergat. Cur tot
 corpora in certam perniciem trahenda? Non idem futurum
 bellum quale nuper ad Chalcidem aut Scodram: deligi in-
 sulam omnium bellicosissimam ad prælium, ubi sedes Lati-
 norum equitum fortissimorum, ubi multæ uires, multi qui
 concurrant, multi qui defensam uelint: etiam si nemo au-
 xilium ferat longius bellum futurum. Si reliqui Christiani

proceres succurrant, relinqui ad posterum bellum implacabile: eam oppugnationem cum Mahometi, tum Turcarum omni imperio inutilem & periculosam esse. Priorem sententiam probauit Mahometes. Decimo quinto postea die Dabusius per exploratores admonitus est, quasi non dubium bellum haberet: ad futuros mox Turcas Misacho Palaeologo duce (hunc & uocat Mesithum Bassam, omnes quidem ortum Palaeologorum genere fatentur) cum maximis copiis: & euocatorum firmam manum, & federatorum populorum, regumque & sociorum tanta auxilia ad futura, ut octoginta hominum millia expleant. Ipse exercitu lustrato, Rhodiisque ciuibus & exteris, Iudeis quoque & seruis qui ad arma non inutiles erant, sexdecim hominum millia habebat: segetesque etsi immatura essent, colligi & in urbem inuehi curauit, ne essent praedae hosti. Iam per flexum litoris Lycij usa classis Turcica felicitate nauigandi, cum Auster leuissimus flasset, Rhodum contendebat. Rhodi situs à ueteribus plurimis copiosissime descriptus est: uerum haud prorsus eodem loco nunc uisitur. Quà portus Septentrioni oppositus est, mari alluitur: quæ pars occidentem intuetur, hanc excipit planities lapidosa, maiore longitudine quam latitudine. Proximè uisuntur colles aprici ciuitati imminentes: uillis uicinis lautè aedificatus, & fontibus undique scaturientibus, hortis, oleastris, uitibus, cerasis, malis punicis, citriis insignes. Ignari ueteris historix, qui Colossum illum celeberrimum hodie describunt, cum Eracly aut Constantij Caesaris tempore, eius qui sectam defendit Monothelitarum, Saraceni ab Alexandria soluentes, capta Rhodo Colossum illum memorabilem demoliti sint, ex cuius aere nongentos camelos onerauere. Quà exitus patet in montem Philereum, Dabusius propugnaculum munitissimum paucis ante mensibus crexerat. Vnde factum ut porta uicina Dá-

Rhodi. uinj.

bosio qui ei successit, exornatam. Fanum Stephani (ubi mōs
 huic diuo sacer ab eodem nomen accepit) uix uno miliario
 ab urbe abest. Habebat pluribus uicinis locis dispersitos in-
 dustrios homines Dambussius, qui in speculis erant: qui ex-
 cubabant eo monte, primi aduentum Turcicæ classis tumultu-
 osè nunciarunt. Dissipatum interea est consultò ab hosti-
 bus, ut imperatum ab exercitu facilius Dambussium op-
 primerent, Mahometem occubuisse. Hic rumor cum raucus
 esset factus, & per alios quorsum emanasset ille nouisset,
 nihil remisit de pristina cautione. Misachus Palæologus in
 classem profectus, uocari ad se iubet Antonium Meligaliū.
 Is paucos ante dies scaturientibus undique uermibus, te-
 troque odore commotis omnibus, deū hominūque fidē
 implorans, quos ea perfidia implacabiles habebat, nequic-
 quam, quiritas in mare à nautis præcipitatus fuerat. Mor-
 tuum demersum passim aliis renunciatum est. Vocari dein-
 de iubet Palæologus Demetrium, eòq; ueluti interprete, &
 itinerum duce postea usus est. X Calendas Quintiles equi-
 tatus Turcarum in monte Stephani expositus est. Ibi ma-
 chinas æneas, testudines apparatusque alium oppugnandæ
 urbis, ima montis parte collocarunt: ita aptè, ut ob mon-
 tis cacumen rupēsque, è Rhodo conspici non possent. Dein-
 de aliæ copię superuenere. Dambussius & si antea delata
 quoque urbis præfectura, Antonio fratri uariè singulos hor-
 tatus fuerat, hac tamen oratione uocatos rursus omnes si-
 mul ad ferenda obsidionis incommoda hortatus est: Tan-
 dem aliquando, sodales charissimi, quod & literis multorū
 & sermone omnium perferebatur, uidemus anhelantes
 Turcas perniciem nostram: delubra, aras, sacrosanctaque sa-
 cra nostra uiolare paratos: uassitatem urbi huic nobilissimæ,
 perniciem singulis nobis moliri: fortunas omnium, uitam,
 spes, opēsque omnes, tot annis parua decora inuadere. At que

„ ego quidem ut omnem belli Martem communem, & sem-
 „ per incertos esse praliorum exitus non diffiteor, animi ta-
 „ me uestri magnitudine in spem certissimam uictoriae uocor.
 „ susceptum ab eis bellum nullo nostro merito: causa belli
 „ nulla alia quam libido immensa propagandi imperij, op-
 „ primendique nominis Latini, & excindendae sacrosanctae
 „ Christianae persuasionis. Nobis machinae, arma, tela, com-
 „ meatus in multos annos: nobis auxilia è Gallia Italiaeque
 „ firmissima: nobis denique dux & author CHRISTVS
 „ OPTIMVS MAXIMVS, quo freti uim ab hoste sce-
 „ lerato & impio facile depellemus. Nobis nominis CHR I-
 „ STIANI tuendi cura exuscitat animos, & maiores ad
 „ uim depellendam facit: illi pro impijs sacris propagandis
 „ laborant. Nobis Galli, Itali, Germani ad bella nati: illis Ae-
 „ gyptij, Syri, Asiatici militant ad delicias educati. Neque ego
 „ ullum uelim scientem in paratam perniciem incurrere, neq;
 „ uana spe lactare animos: id tamen spondeo recipioque, si
 „ longius bellum ducetur, & Gallica, & Italica, & Germa-
 „ nica, & Hispanica auxilia ea ad futura, non dicam quae obsti-
 „ tionem soluant, sed quibus freti ultro & Constantinopoli-
 „ tanum illis Trapezuntiumque imperium eripere possimus.
 „ Videbunt illi neque sui se consilij ullum exitum reperturos,
 „ & totam eorum rem ira uacillare & claudicare, ut praeci-
 „ pitum hinc profectionem inutile sibi sentiant. Quod si quid
 „ acerbius etiam impenderet, conscientiam rectae uoluntatis,
 „ & uitam profusam tuendorum sacrorum nostrorum gratia,
 „ ecquis non foelicissimam laudat: summamq; diceret? Me quide
 „ ipsum atas & aetate iam uita, cum suo cursu confecto ex ani-
 „ mi sententia in propagationem Christiani nominis, tu cer-
 „ tissimum quae maneat à patre illo caelesti, & diuino pre-
 „ mia eò uocant, ut uim etià futurósque casus parum timeat:
 „ qui tamen ne nos opprimant quoad eius fieri potuit, data

„ egregie à nobis est opera. Vos fortè facite animum habeatis
 „ & magnum, quod est in unis uobis situm: reliqua temporibus
 „ regentur, consiliisque nostris prouidebuntur. Accidit ut
 die qui sacer est D. Ioanni, antelucano tempore Demetrius
 transfuga, cuius supra meminimus, cum turmis aliquot e-
 quitum & peditum iussu Palaologi, quasi qui in rem præ-
 sentem uenisset, circa muros obequitaret, locaque apta ad
 oppugnationem designaret. Non tulit Antonius Dambus-
 sius contumeliam transfugæ (hunc Antonium alij Moteliū
 à ditione more Gallico uocant.) Is igitur circa recētem Tur-
 carum aduentum, ad existimationem nominis Latini per-
 tinere arbitratus comprimere eorum insolentiam, acceptis à
 fratre turmis aliquot equitum, quæ maximè ex Aruernorū
 nobilitate erant, eò contendit. Turcæ hortante Demetrio in-
 zenti, infensisque eos excipiunt: committitur prælium. Anto-
 nius adesse, instare, multisque locis stipatus equitibus lectis-
 simis, in eos inuehi. Contra ea Demetrius cum Turcis obsi-
 ftere: ubi quenque periculum ceperat, ibi resistere: pedites e-
 quitibus permisti, uim propulsare: denique quando nume-
 ro uincebant (neque enim plures emissi fuerant quàm cen-
 tum) à tergo Gallos inuadere. Antonius conuerso equo id
 intuuus, eo impetu in hostes inuectus est, ut iam illi impli-
 cati & dissipati cedere cogerētur: magna pars aut uulnera-
 ti, aut cæsi sunt. Ipse Demetrius suffossis ilius equi, proci-
 dēs obritus est equitum incursum. Muratius eques Gallicus dum
 cæsi spolia incautius legit, unà quoque necatus est, Turcis
 etiam caput eius palàm conto gestantibus, ei que mira diri-
 tate insultantibus. Hostes qui ex prima eruptione Latino-
 rum robur fugati cognouerant, Georgio Frapamo authore
 (hunc alij Germanum, alij Pannonium, Danum alij fuisse
 contendunt, quisquis is fuit, machinarum admoendarum
 egregius fuit artifex, eoque nomine acceptissimus Maho-
 meti.)

meti.) decreuere non aperta oppugnatione neque acie, sed alio more Rhodum oppugnandam. Occupato igitur horto Antoniano, excisis arboribus, tres inusitatae magnitudinis machinas erexere, quibus Nicoleum propugnaculum portamque subuerterent. Aduersus eos conatus Dambuſſius antea eò traductis ingentibus duabus machinis, quibus Basilici nomen inditum erat, ita aptè eas hostilibus opponi curarat, frustra ut inceptum eorum fuerit. Erat hortus què equitum Atuernorum hortum passim uocabant, quasi is esset Atuernis equitibus attributus: & quia ad subitas eruptiones aptus locus uidebatur, attributis custodibus septus fuerat uallo & fossa, additis quoque tribus machinis. Pallologus loco animaduerso hunc statuit oppugnare, ratus id quod res postulabat, aut Dambuſſium laborantibus suis auxilia submissurum, & urgente suorum multitudine intercepturum se eos: aut si auxilia non ueniant, loco se potiturum. Diffidere quoque ceperat loco Dambuſſius: itaque antequàm luceſceret, distributis cohortibus & auxiliis, machinis inde abducere parabat. Hostes instare, urgere. Latini ubi innumerum hostium uident, ueriti ne quid grauius accideret, relictis machinis hosti, in urbem se proripuerunt. Id eorum consilium, etsi metu fortè compulsi ceſſerant, laudauit Dambuſſius, non ignarus si hosti occurrissent cohortes, id futurum ut occidione occisi omnes, nullo postea usui in tanta militum penuria sibi Rhodisq; esset. Rhodis situs distat à turri Nicolea trecetos fere passus: uergit ea in mare miro artificio, apta ad myoparones bellicos excipiendos, & aphracta quàm patet in occasum. Eius exitus paulò est angustior imminente ingenti concauitate: uersus Septentrionem ca moles sita est, eique imposita turris prodigioso opere, circumdata undiq; rupibus marinis. Visitur adhuc hodie moles dextro cornu ante portum in mare protecta: huic impositam

ferunt solus nobilem illum Colossum: de quo Graeci multa, ueteresque omnes passim, ut rei captū humani ingenū pratergressa, meminere. Munitam ferunt turrim pecunia collata à Philippo Burgundionum Duce, Caroli quinti Gallorū regis fratre. Persuaserat sibi Palaeologus hac occupata, prospere successura omnia. Itaque rursus circa hortos Antonianos, & multò plures machinas disposuit, & erexit ingentis molis turres ligneas, Georgio eodem authore: eo consilio ut & munitiones quibus septus est portus conuelleret, & ne naues alia auxiliū ferrent, facilius impedire. Ex his turribus saxa ingentia uoluebantur, sed irruo conatu: in quo Georgius Palaeologi spem fecellit. Ac cum se illi suspectum uideret, uel dolo malo quasi exploraturus Rhodiorum consilia, antequam lucefceret uisus est circa portas urbis, obuiū quemque rogans, perduceretur ad Dambusiū. Hunc plerique uelut certissimum exploratorem necandum mox censbant: alij, cum suspectum se Palaeologo uideret, sponte & sincera fide transisse, aculeo etiam diuina ope homini, qui olim sacra Christiana coluerat, expianda ueteris perfidiae iniecto. Vicit ea sententia ut attributis ei sex custodibus diligentissimè obseruaretur. Ipse interea rogatus de apparatu, copius, consilio hostium, grauiter prudentèrque dissebebatur. Praegravant tamen dicta factaque eius multa, ut quasi explorator missus fuerit: reperit: oq; exemplo Tarquinij Iunioris & Zopri, Rhodum sese proditurum Mahometi spondiderit: ita ostēdit se infelicem, cui Christianae persuasionis ueritas posterior ambitione & opibus fuit. Quaticbat interea frustra admotis machinis moenia hostis: pilae tamen sepius è praeternolantes, priuatos infestabant. Itaque Palaeologus retulit animum ad uetus consiliū, & spem Nicolae turris occupandae. Ex his ligneis turribus, quarum suprà meminimus, ingentia saxa eaque rotunda, in eam

Arnol. Ferroni de rebus uoluebantur.

noluebantur. Quin & nuper cum trecentas machinas mi-
 nores admouisset, quæ pars in occasum uergit, ita quassata
 est, ut ingentia ea saxa quæ extra turrim collocata erant,
 aptissimè ad uim depellendam corrucrent, quorum rui-
 na ingens exauditus est fragor: signinum tamen aliàque
 adificij opera integra manebant, mortuario necdum excusso.
 Commoti sunt grauius Rhodij ea ruina. Sed Dambusi-
 per industrios homines hortabatur moderatè eam casum
 ferrent: ipsi se interea contra fortunam cautius pararent &
 armarent: curaturum se ne turri etiam quæ tanta ruina pro-
 strata sit, potiatu hostis. Eadèmq; passim concionantem
 audiere Rhodij libenter Antonium Fradinum sodal'em
 Franciscanum, doctè un hominem & studiis optimis dedi-
 tum: cuius oratione cum essent moniti ne ita caderent ani-
 mis, quasi aliquid euenisset quod fieri posse nunquam pu-
 tassent: essent uerò ea mente, quam ratio & persuasio Chri-
 stiana præscribit, placatè ut si quid etiam impendeat ferant,
 acrius illi ad uim depellendam accensi sunt. Utebatur ille
 oratione & celeri & concitata, & uerbis effervescentibus,
 quibus id affectus erat, ut unus aptissimus esset & ad po-
 pulum languentem incitandum, & ad effrenatum mode-
 randum & placandum. Interea cum se potituros turri pu-
 tarent hostes, Dambusi equites Rhodios delegit, qui loci
 tuerentur: Fabritio Carreto imperauit, fossas, propugnacu-
 la, nouasque munitiones intus exciter, quibus uis hostium
 arceatur: huncque cum reliquis præsidio reliquit. Ipse nau-
 cula uectus locum ipsum lustrauit, & quæ muniendo eo
 necessaria erant, ut accelerarentur continuatis noctu diuque
 operibus curauit. Ibi uerò cubicula quibus Rhodij equites
 infederant, ita oppleta saxis arenaque uisâ sunt, uix ut re-
 cipiendis illis uacuu inueniretur locus. Excitata est alia
 munio circa propugnaculum (quod & uocant a nemura-

le) & turrim quæ à diuo Petro nomen retinet. Ex eo loco usque ad molem, quæ protrahitur uersus turrim Nicoleam, quando mare ibi parum profundum, & interdum uado inuento permeabile erat, in ualle & fossus equites Gallici & Hispanici notissima uirtutis, Craono & Scaligero ductibus collocati sunt, qui facile reliquis auxilio essent. Sed & machinas bellicas plures circa mœnia auchi iussit, quibus naues fasci, quæ Turcarum, qui sese accingebant ad turrim occupandam, deprimeret. Nocte ingenti ulutatu quid pararent ostendebant. Prima luce tympanis omnes excitati, ingens undique strepitus. Turcæ nostros inuadunt: machinarum fragor ad calum ferri. Qui turrim defensabant, contra acerrimè niti: neque ullus quàm in dextra spem habere: sagittæ utrinque uolare. Intenti illi nostros loco pellere: nostros foriter uim arcere. Illi rursus plurimis locis loca semirutata oppugnare: nostros saxa uoluere, quibus multos in mare precipitabant: maius illis studium Turcas sauciendi, quàm semet tegendi. At dum fessis & saucius recètes undiq; Alexius Tarsius (nam is eo die Palæologo agroto Turcis præerat) summittit, scalis Turcæ propè summa occupant. Cōcurrunt: Latini: lapides, tela, ollas præterea picæ sulphuræque igneo plenas ingerūt. Addunt alijs funibus & restibus quæ ad instar scalarum aptè compactæ fuerant, hamis & harpagonibus ferreis, quas edocti erant mira arte in turrim summo impetu uibrare Turcæ, fatigatos Latinos. Turcæ principiò resistere: deinde ubi omnes scalæ hamæque comminuta sunt, contraxere uela. Multi afflicti: multi precipitati in undas, pauci integri: magna pars post horam diei tertiam uulneribus confecti, Alexio iubente, inde se subducunt. Eo prælio Antonius ipse Dambuſſij frater, unà cū ipso Dambuſſio interfuit. Octingenti Turcæ necati sunt, uulnerati mille: præter eos qui in undas excussi iacuere, quorum

maior numerus, certò tamen iniri non potuit. Ipse Dambussius, excussa lapide casside territis alius, pileo sumpto nihil remisit de pristina diligentia, quin suis semper praesto adesset. Sagittam quoque in femur impactã, clypeo diuertit: & Fabritio Carreto oranti subduceret se periculo, cum illi proximus Benedictus Aguius à manu seruus cecidisset, Tibi (inquit) tuique similibus labores hi mei sudant. praesagiens & uaticinans Carreto summam Rhodiÿ imperij potestatem, qua & postea potitus est. Ipse quoque Antonius Dambussius praegravante Turcarum multitudine, ingenti arca è satis longinquo loco humeris uecta, ingenti strage proiecta ea multos elisit & oppressit. Sequenti die ad classicum paludatus Dambussius, & comitatus equitibus ornatus, qui phaleras equorum, & arma auro & argento poluerant, Rhodum rediit. Vbi ei concursus priuatorum Rhodiorumque omnium, mirabilem in modum incredibili multitudine praesto fuit. Nihil exoptatius aduentu illius, nihil charius. Plebs Dambussium ad calum tollere, resque illius gestas summorum imperatorum uictoris anteponere. Fortunam eius qua paulò duriore conflictari uideatur, fortunam qua reliqui reges florentissima utebantur, praeferre: supplicationes ob res prospere gestas decreta. Antonius Fradinus sacro die concionatus populum edocuit, uni CHRISTO OPTIMO MAXIMO tantam uictoria fructum acceptum ferendum. Votique reus Dambussius in sacratum fanum diuæ Virgini profectus est: quo damnatus spectante omni populo, & Deum & sacram Virgine obtestatus est, auerterent iram à Rhodiis, & in uilissimam Turcarum capita transfunderent. Palæologus ea spe excidens, ad motis rursus machinis quatiebat mœnia, parans aditum quàm sui irrumperent. Sed & acriter Turcæ urbem oppugnabant, erectis propugnaculis è regione montis qui uergit

ad Septentrionem, eo loco quo supplicium de fontibus sumi solet. Loco excelso machinas admouent, quibus & moenia & domos Rhodiorum concutiebant. Nec id sefellit Dambuſium: itaque Iudæorum hortos, domosque ibi adiunctas ipse diruendas curauit Ibi fossa & uallo locum ambiētes, erecto etiam muro secundum fossam, ne eò peruaderet hostis effectum est. Nemo ab eo immunis opere fuit, uel omnibus passim ad tam utile opus operam sanè quàm lubenter deferentibus, uel motis ipsius Dambuſij labore, qui lapides, terram, calcem, arenam suis ipse humeris auhebat. Huius exemplo & exteri negotiatores, & Iudæi ipsi, cum Gallicos equites tam cupidos uiderent loci muniendi, operas quoque suas in id opus contulere. Frāciscani quoque quidā ē Gallia unā cū Eradino, qui Gallia exulabat, quod liberius aulica uitia Oliuerio Dano præsente accusasset, ipsi quoque plaustris subuectabant sabulum: totaque ea oppugnatione armati negotia attributa strenuè curabant, ut eo maxime motus Dambuſius uictor, cœnobium diuo Francisco adificandum magnis sumptibus curarit. Horum commota exemplo & mulieres ipsæ Rhodiæ, & quæ Deo addictæ erāt, dum alij incumbunt operibus, cibos occupatis præparant. Ipsæ quoque si quæ uirili corpore apparuere, cœtrata armataque uisæ in transuectione publica, quò hosti è monte spectanti maior numerus uideatur tuētium urbem. Sed tamen hostis machinarum assiduo impetu ita profecit, ut sterneret partem muri: nocte quoque saxa uoluentes multos è Rhodiis opprimebant. Ita Dambuſius collapsa celeriter reficere, intus nouas fossas erigere, has leuiter arena ligno superiniecto tegere, proximè picatum apparatus sulphureumque admouere, ut si eà hostis irrumperet, facile opprimeretur: quod Palæologus per exploratores intelligens, irrumpendi consilium distulit. Georgius transfuga futura

Arnol. Ferroni de rebus   ea prædi-

ea prædixerat Rhodiis, uel uerè ita sentiēs, uel aucupaturus
 eo nomine apud eos fidei opinionem. Cum autem eorum
 saxorum impetu, quæ ingentia in oppidanos uoluebantur
 uariè omnes afficerentur, pueros & mulieres quæ bello in-
 utiles erant, in hortum conclusit Dambuſius, annonæ affa-
 tim illata: eum tabulato uia contexit, illæsi omnes ut fuerint.
 Noctu plerique in cellis uinaris, antris & spelæculis, conca-
 uis que locis & tectis firmo opere desidebant, facilius diu-
 utantes saxa: multi quoque in ædes sacras se abdebant. Ita
 cum omnes laubulum & perfugium noctu quaererēt, nihil
 hostis ea oppugnatione profecit. Neque tamen Palæologi
 animus minuebatur: at quotidie plura agitare, machinas
 rursus opportuni locis admouere. Vbi multa agitanti ni-
 hil proceſſit, pertransugas aliquot, qui nondum indicto
 bello subdole Rhodum speculati Dambuſij consilia ierant,
 parat ueneno Dambuſiū tollere. Rumor interea dissipatus
 est, auctus Calbasse iunioris uanis imposturis, qui a Ma-
 homere in castra missus fuerat, ad futurum mox Mahome-
 tem ipsum cum centum hominum millibus, & machinis
 mille quingentis insignibus. Eo rumore ita ut ali aliquot, Hi-
 spani quoque & Nauarri consternati sunt, ut conuenticulis
 actus quaerent, saluū ne eſſet Rhodium imperiū. Ipse Dā-
 buſius non minuendo neque negādo rem, at præterea au-
 gendo addendōq; confirmabat: uocatis iis qui seditiosè iam
 missionē flagitabant, aphrectis se quas in terras uellent aue-
 hendos curaturum ait, lubentēque se eos ex manipulis ex-
 puncturum, modò desinant quaerere quantæ essent hostium
 copia. At si odiosi esse pergant, inferias se Murato daturum,
 iugulatis omnibus: Rhodumq; Gallis solis iuuantibus &
 Rhodiis, cū Veronensium cohortibus, quas lectissimas Be-
 nedictus Scaliger adduxerat, defensurum se edixit. At hi ad-
 frugem redeuntes pœnā ultro in se depoposcerūt: ut obli-
 gestus Gallorum Lib. VI.

terata seditionis infamia, cum tumultuosissime adesse hostes dicerentur, proriperent se, nec redirent, nisi multis capitibus conto elatis. Sequentibus quoque oppugnationibus maximo usui fuerunt, perforatis aliquot hostium tormentis, repentina eruptione. Nec tamen erumpere eos sinebat Dambusius, nisi attributis Aruernis equitibus, ut Paleologus rem esse sibi dixerit cum bellicoso Cantabro, Quiriniq̃ & Magni Caroli uetere progenie, & Hispano indomito: no-uerat enim per transfugas à quibus ea eruptio fuisset tentata. Interea Ianus Dalmata transfuga in urbe disquirebat, quo pacto ueneno Dambusium aggredetur. Denique omnia tentando socium sibi adiungit Pythium Epirotam: erat is Mario Philelpho familiarissimus, qui erat Dambusio à secretis. Eum uerò & patris Francisci nomine, cuius nomē celebre erat, & quòd eius opera crebrò uteretur in præscribēdis epistolis & Græcis & Latinis, & quòd humanitate eius in consuetudine quotidiana magnopere delectabatur, liberalissimè fouerat Dambusius: recenti tamē seditione cui is haferat, excidisse uidebatur amicitia: ut tamen remissione usus leuata & diffusa magis quàm extincta uideretur amicitia. Hunc Pythius anxium aggreditur, hortaturque pœnas petat uiolatae amicitiae. Id ad eò mature posse euenire, si ueneno parent Dambusium tollere: esse id ei facillimū cui cum cocis, pincernisque Dambusianis familiaritas sit. Sed ille cum simulasset sese ea curaturum, quæ maneat præmia exquirat. Ille Paleologi literas ostendit, quibus rem acceleret monebatur, quacunque participibus facinoris fidem dedisset, se præstaturum, nec tamen (ne res deprehenderetur) subscriptæ erant: tantum prima literarum nomina latius à tergo scripta uidebantur. Marius uti & ingenio: & optimis studiis, quibus erat deditus, æquum fuerat, cum recepisset se curaturum quæ in rem uidebantur, cognitit insi-

diis ad Dambuſſium pergit: & rem omnem uti acta erat, enarrat. Deprehendi mox ille iubet & Ianum, & Pythiū. Pythius interrogatus de infidiis, quid egisset cum Mario, quid parasset, principio negare, deinde diſſimulare: poſt ubi tormenta admoueri uidet, omnia uti parata erant aperit: docetque magnis se premiis ſolicitatum, ut Dambuſſium ueneno tolleret. Igitur Pythio gula laqueo fracta eſt, Iano caput truncatum. Conſcū duo tanti facinoris nominati, cognito indicio mox urbe profugerant. Mariū deinceps ardentius complexus eſt Dambuſſius, à quo nulla ſimulatione antea ſe cultum aut obſeruatum cauſa temporis, ſed ueriffimo mutuoque amore intelligebat: præſertim qui in eolumen inſigne probitatis, & fidei indicio hoc delato perſpexiſſet. Palæologus diu in incerto habuit, quidnam conſilij caperet, detectis domeſticis infidiis. Rediit autem ruruſus ad Nicolcam turrin: prius tamen parat comminuere eas munitiones quas Rhodij circa littus maris erexerant. Antonius Dambuſſij fratre animaduerſo eorum conſilio, quinquaginta ex Italica ſtatione delectis, exitu clanculum ſubtus terram parato, ſummo eos ſilentio emiſit, circa locū quo incipiebant hoſtes ea moliri: ſublatisque repente ſcalis, telis, gladiis, lapidibus, in fugam Turcas uertère, diſſipato eorum apparatu: decem ex his necatis, quorum capita haſtis uictores extulere. Eos palam laudatos, multis premiis Dambuſſius donauit: ac tanti eis honores habiti, ut in honoribus decernendis quaſi nimius & prodigus reprehenderetur. Iam Turcæ machinationes ſuas ſumma induſtria turri admovent, ſperantes ſeſe munitiones Latimorum fracturos: ſed quæ hi diruebant, mox multitudine operum & militū reſciebantur. Incunt autem nouam de integro rationem, ut ponte conſtrato ex tranſuerſo, prodirent ex ſano Antoniano uſque ad turrin. Pons ex uariis lignis conſtratus eſt, cui

inerant aditus desuper, ingētes porrò clauis suffixi: ita latus,
 ut exciperet sex homines armatos prodeuntes. Hunc per
 mare funibus oblongis & grauibus obstructum transferre
 parabant. Geruasius Rogerius è Britannia minore, rei nau-
 tica peritissimus, noctu indicans suis magnū noscio quid se
 moliri, in mare insiliit: summāque celeritate usus funes qui-
 bus pons illigatus erat incidit: deinde ordine rem utierat
 gesta, in urbem rediens enarrat Dambussio. Huic ille sum-
 mos honores habuit, donauitque ducentis nummis aureis,
 pro concione etiam publicè laudatum. Hæc ubi frustra fue-
 re, parant hostes pontem subductis pluribus nauiculis, in
 turrim educere: simul etiam faselos alios & pentones miræ
 magnitudinis, quibus abundabant, subducunt, onerantque
 eos tormentis bellicis: ut & uno eodēmq; tempore alij La-
 tinos, qui præsidio turri relictæ erant, infestarent, alij ascen-
 sum pararent, alij machinis eos terrent. Dambussio cum
 esset nunciatur faselos hostium circumduci, eosque classem
 instructam & paratā in aqua habere, nouo præsidio mil-
 le delectis equitibus locum auxerat, intusq; omnibus pas-
 sim intentis nouas munitiones pararat. Repente nocte si-
 gno dato Latini inuaduntur, sed sagittis globisque arcis
 pelluntur hostes Magna rerum hominumque strages, no-
 cturno fragore ululatuque circumsonante, cymbis transue-
 hitur pons: sed machinas aliquot bellicas Dambussius ita
 aptè direxerat, ut hæc & pontem & reliquum apparatus
 cōtinuerint: & quatuor myoparones & pōtones aliquot
 onustos bellicis tormētis perfossos dissiparint: ubi multi quo-
 que ex hostibus submersi sunt. Nec tamen remittebant hī
 aliquid de pristina oppugnatione: Nanq; multitudine tor-
 mentorum bellicorum abundantes, uariè Rhodios infesta-
 bāt, qui & ipsi aliis tormētis tormēta hostilis subuertebāt.
 Protracta est ea oppugnatio ex hora noctis tertia, usque ad
 Arnol. Ferroni de rebus horam

horam diei sequentis decimam. Paleologus ubi uidet suorū
 minui numerum, receptui canit, & ardens ira in castra re-
 diit. Fluitantia hostium corpora diebus sequentibus ripæ
 appulsa sunt, & spolia à Rhodiis lecta. Duo hominum mil-
 lia & quingenti desiderati. Eadem nocte duo è Creta sti-
 pendiarū, qui transitum ad hostes parabant, intercepti cer-
 uice lucrunt. Circa eam muri partem ubi Iudæi & Itali
 excubabant, rursus incumbunt hostes: ac die quidem non
 desinunt mœnia obruere, nocte uerò actis cuniculis, muro
 quammaximè instant: fossas quoque perfodiunt, easque ne
 uideantur, obtegunt arboribus. Munitiones nouas erigunt,
 easque uiburnis tegunt, ut inde commodius machinas æ-
 neas admoucant. Erat ingens uel fossa uel hiatus haud lon-
 ge à muro, quem illi multa arena multisq; saxis illatis per-
 aquare insituebant, ut inde ueluti dorso parato, commo-
 dius in murum scandere eis liceat. Consultat Dambusius
 quid agendum, quo pacto disturbanda hostiū munitiones.
 Placuit Liguris equitis Caroli (quem quidam aiunt è fa-
 milia Arruensium Sixtiq; Pontificis fuisse) consilium, qui
 machinam ligneam die quidem struendam, nocte uerò al-
 tius promouendam docuit, qua ingentia saxa in hostilia o-
 pera laceranda emitterentur. Nec spem Dambusius ille se-
 fellit: ita ingentia saxa nocte mittebantur alius promotā
 machina, ut munitiones eorum comminuerentur. Pla-
 cuerat eodem auctore, ut uacuaretur fossa ea quam exæ-
 quarant hostes. Ita nocte cuniculis actis eò multi concurre-
 re, ut magna parte hiatus uti antea uacuum reddiderint.
 Paleologus tot se repente circumuallatum angustiis fateba-
 tur, unde nunquam emergeret. Calibassæ tamen consilio nō
 desinit quaterere mœnia. Dambusius cum fratre sanctiorē-
 que consilio ex Aruernis equitibus & Liguribus, & Ve-
 ronensibus disquirat, quo pacto se hac expediat turba tanta

iam ruentibus muris qua Iudæi & Itali excubias agebāt. Decretum est iuxta hortum uicinum extruendum alterum murum, densatum latitudine geminarum palmarum commodum esse: mox figere ima terra paxillos è ligno tenacissimo: diffundi deinde dispergiq̄ue uisci copiam, diu multumque commixtam aqua & irrigatam, intra arborum ramos, quæ mox comprimatur. ut constitutum erat, mox opus procedebat: nec id Calibassem latuit, Dat igitur operam, ut impediatur opus Latinorum, adhibito plurimo igne artificiose admeto: hic magna industria inferebatur doliolis plenis pice & sulphure, aptissimus incendio mouendo. Accedebant loculi, & sacculi oppleti alijs lana & canabi ferro intermixto, alijs ramento, scoria & ferri excremento, quibus ille existimabat se munitiones deleturum. Sed accidit ut austro restāte, uel quod uerius est, imperitia eius qui machinis iis erat prepositus, uanus is esset conatus, multosque ex hostibus absumeret. Ipse quoque Dambussius quid hostes machinarentur per transfugas intelligens, breuib; illatis machinis multos prosternebat: unde Rhodius Latinisq; aucti animi. Georgius transfuga prius in eum locum perductus fuerat, uti consuleret, qua arte eludendi essent hostes. Isq̄ue cum perfunctorie agere uideretur, ad extremum consuluit, ut noua eaque altiuscula erigeretur machina, unde impeterentur Turcæ. Hæc dum pararentur, machinis hostilibus nexati sunt Latini acerrime: ita diffidere omnes illius consilio, ut transfugam fallacissimum ad supplicium raperent. Sunt qui inuito Dambussio discerpti à furibunda plebe scribant. Sunt qui acerrimis hominibus datum ad questionem, ordine retexuisse narrent, quò dolo in urbem transierit, quibus artibus Rhodum Mahometi daturum se pollicitus esset: quibus simulationibus alias quoque urbes, aut pellegerit ad deditionē, aut inuitas diripiendas, elusis ciui-

bus, ei tradiderit ita laqueo illi gula publice fracta. Eius sup-
 plicio accisas spes aiunt Palaeologi, qui etsi omnibus modis
 insidias parabat Dambuſio, intelligebat tamen neque illi
 ad cauendum prudentiam aut astutias deesse. Postquam uide-
 det uim frustra esse, neque insidias quas Dambuſio facie-
 bat prospere cedere, quando quae uenturatas, aspera fauua-
 que acciderant, constituit alius astutis Latinos opprimere.
 Scribuntur literae à Palaeologo Graecis & Rhodius, quibus
 narrat bellum hoc à Mahomete susceptum, ut eos à quitate &
 fide tueretur, oppressos iam Latinorum seruitute. Principio
 eos uirtutis, continentiae, beneuolentiae, libertatisque Rhod-
 diorum propaganda uisos studiosos: sensim hanc consue-
 tudinem & disciplinam amissam: desitum in eos reliqua-
 que Graeciae lumina uideri quicquam iniquum, ut iam com-
 moti eorum contumelias multi patria fortunisque carere ma-
 luerint: id esse clarissimum & antonij Meligali, & plurimorum
 aliorum exemplo. Tandem aliquando miserae patriae confu-
 lant: libertatis legumque praesidium, quod improbitas La-
 tinorum eripuit, restituant: ne eos patiantur licentia ra-
 pinarum quasi rabie, ad singulos integrosque procedere.
 Dambuſium ne audiant, qui angatur ac laceretur ani-
 mi cupidine, & noxarum metu inquiet, abutaturque
 eorum facilitate: sibiipsis consilium salutare capiant, ante-
 quam copius rursus admotis ferro atque flamma Rhodum
 subuertant. His literis publice lectis, Rhodij Dambuſio
 respondere: Pollicitationibus plenissimis insidiarum se nihil
 moueri: à Graecis uero, sibi, Latinorumque omni nomini paratis-
 sima esse omnia consideret. Iuberet demum quae ad Rhodum
 tuendam pertinere arbitraretur, omnia se diligenter stu-
 dioseque curaturos, profuso etiam sane quam libenter suo,
 liberorum, uxoribusque sanguine: quae cum faceret, amorem
 erga se Dambuſij Latinorumque imituros, merita non

affecturos. Rursus è Græcis transfugis mittuntur legati ad
 Dambuſiũ, qui intromiſi uariè cum ad deditiõnẽ Maho-
 metis, etiã ostentatus præmiis, accēdebant. Monuerũt uide-
 ret etiam atq; etiã quò progredereetur proclinata iam re: nõ
 eandem illi semper occasionem in conditionibus aquis fe-
 rendis & impetrandis futuram: cogitaret, ne se Latinõsq;
 omnes funditus euerteret: nec se prudens, sciensq; eò demit-
 teret, unde exitum uideret nullum esse. His respondet Dã-
 buſius, consilius se hostium libenter minimè uti integris re-
 bus: afflictis uerò constanter se uitã quã DEO OPTI-
 MO MAXIMO debeat redditurũ: idq; potius quàm
 ad nullas deditiõnis etiã honoratissimæ & utilissimæ leges
 ueniat. Cum legati præstito aliquo obsequio Mahometi nõ
 ad deditiõnem, sed ad societatem se cum hortari dicerent,
 tum Antonius Dambuſij frater, Tu quidem, ait, frater
 uerbo ad societatem, re quidem certè ad prædam certam pe-
 teris. Ita uitatis insidius legati digrediuntur. At Paleologus
 ubi nullis conditionibus bellum componi posse uidet, noua
 rursus consilia capessit. Parari itaque iubet omnia tormen-
 ta, & trigesimo die post uanam oppugnationem Nicoleæ
 turris, & die & nocte ita pergit sternere mœnia, leuiorãq;
 alia tormenta in urbem altius emittere, ut quatuor diebus
 integris atratum cælum, & fulgura emittentem conden-
 satum aërem stridore, & fumo sulphureo omnes dicerent:
 & erant aliquot turres altissimæ, iamque parte una muri
 ita prostrati, ut ad irruptionẽ hosti locus datus uideretur.
 Quinto calend. August. inuadunt urbem, multitudinẽque
 prægrauante, muro potiuntur. ibi figunt uexilla. Idem fa-
 ciunt circa turrim Italicam: sed à læua & sinistra accur-
 rentibus Italis & Cantabris, quibus & subsidio uenit
 Antonius Dambuſius cum nobilitate Aruernorum, pellũ-
 tur hostes: & mutilatis corporibus, alij cadunt, alij præci-
 pitantur.

Arnol. Ferroni de rebus

pitantur.

pitantur. *Qua* in re *Caroli Montlij Aruerni equitis nobilitata est uirtus*. Erant quatuor scale quibus ascensus & descensus patebat in uicium Iudæorum, quo loco fuit ea irruptio. At cum animaduertisset *Dambussius* una Turcas in urbem descendere, comminuta ea, qui temere irruerat discripti sunt. Altera scala cum iam instarent hostes, ipse *Dambussius* conscendens impetu facto sæpe hostem ferire; strenui miluus & acris officia exequi, temere inuectos disturbare: alios quoque equites *Rhodiōsque* inducit, qui hostes perturbatos loco depellunt. Multi cum cecidissent, rediere tandem hostes in castra. Eo pralio plagas accepit *Dambussius* quinque: harum unam circa mamillam dextram, letalem medici dicebant: Dei tamen ope emerfit ille ex incōmoda ualetudine. Cæsa Turcarum iria millia: addunt alij quingētos & trecentos, qui concisi sunt in uico Iudæorum: addunt & perterritos hostes & destitisse oppugnatione, inspecta in acie cruce insigni, & uirgine fulgente, quæ manu scutum & hastam gestabat: astitisse huic synthesi hominem indutiū, stipatum insigni nobilium comitatu, quasi pararet obsessis ferre opem. *Iacobus Sadoletus* scribit fulgore insolito calitus ad confirmandos nostros apparente, plerosque Turcarum in acie sine uulnere, sine sanguine sine ulla aperta ui cecidisse. At *Dalæologus* cum suorum numerum imminutum uideret (cæsorū enim numerum ad octo millia, sauciorum ad quindecim millia multi protrahunt) anxius trahere cum animo suo, omitteretne *Rhodi* oppugnationem, quæ frustra hactenus fuisset, an fortunam opperiretur, quæ sæpe prosperè usum se meminerat. Hæc cum plures dies noctesque astuans agitasset, desperans uictoriam, tandem deliberat suos inde educere. Accelerauit consilium profectiois fama, quæ ante paucos dies percrebruerat *Latinorum* auxilia è *Gallia*, *Neapoli*, & *Roma*

aduentare. Ferdinandus Neapolis Rex, subsidio Rhodi is mittebat naues duas duce Ioanne Poo, repletas militibus, comēatu, machinis. Hæ portum inspectantibus Turcis ingressæ sunt: emisere tamen hi in eas machinas bellicas, quarum impetu malus unius diruptus est. Harum una cū deerrasset paululum, Palæologus missis uiginti myoparonibus, eam inuadit. Effusi erant omnes in hoc spectaculum. Tribus horis integris pugna protracta est, dum hostes circunuenire nauim parant: sed ea talibus erat machinis munita, ut respirandi hosti nullus locus daretur, tamen si agitatione maris parum absuit, ne obrueretur. At sedatis iam fluctibus, & tempestate commutata, clapsa eadem tribus depressis myoparonibus, ad Rhodios se recepit. Erat in naui ea Neapolitana Franciscus Auersanus à Sixto pontifice literas afferens, ante decimum quintum diem, nisi interea solutam obsidionem Dambusius nunciet, se ingentem nauium, faselorum, hominumque multitudinem missurum: libenterque omne ærarium pontificium in tam sanctam expeditionem exhausturum. Hæ literæ publicè cum essent recitata, recreati sunt omnium animi, gratiaque habita Pontifici. At Turcæ succisis prius arboribus & uineis, abactoque pecore quantum licuit, inde sese proripuerunt. Posteriore ea oppugnatione sunt qui ita Turcas sibi certam urbis direptionem adfuturam crediderint, ut octo millia palorum adduxerint, quibus publicè denūciarint, se palis podici impactis fixuros eorundem Latini nominis: repertique sunt circa zonas cæsurum funes, quos in Latinos, ut nō dubio euentu, portauerant. Tribus integris mensibus obsidionem tulere Latini, magna animi cōstantia: aut ut alij malūt, octoginta diebus. Christophorus Richerius cæptam obsidionem ad undecimum Calend. Iul. solutam, ad sextum decimum Calend. Septemb. ait. Hæc habui quæ de Rhodij

priore oppugnatione scriberem, ut obliteratam penè Dam-
 bußij memoriam ab obliuione hominum, atque à silentio
 vindicarem qui cùm bello asperissimo premeretur, armis,
 machinis, militibus multis spoliatus, occupata etiam mu-
 rorum parte, nunquam defessus sit, uel uitæ iactura de sa-
 cro sanctæ nostræ persuasionis honore, Rhodique, aluti pu-
 gnare. Nō doli, non insidiæ, non multitudo Turcarum, nō
 aduersa asperaque res ingentem eius animum subegit, quin
 quem uirtute adeptus erat principatum, simul cum anima
 retineret. Quæ multus bellis militans uiderat, quæque ab
 adolescētia à prudentissimis uiris tradita, memoria & sciē-
 tia comprehenderat, his aduersis rebus usus est. atque ita
 semper instructus fuit, nō modo tranquilliora ut lætè ferret,
 sed omnia turbidissima etiā si essent, tamen ex consciētia
 & factorum & consiliorū probatissimorum, quæcunque
 acciderent, fortissimo & maximo animo f. rre paratissi-
 mus esset. Atque his quidem magis prudentibus consiliis,
 ut qui sese antea aduersus tantam potentiam munierat, &
 sincero cultu diuini numinis, quàm magnitudine uirium
 ferocissimos hostes depulit. Cuius utinā exemplo Pontifi-
 ces maximos, Casares, Reges, Regulos, liberos populos
 ea cupido exerceat, ut quàm primùm labantem republi-
 cam Christianam fulciāt. labefactatōque Turcarū imperio
 decora Christiani nominis priuatis commodis potiora ha-
 beant: neque sacrosanctum CHRISTI nomen apud
 Afros, Aegyptios, Iudeos, Asianos, Græcos, Macedonas,
 Illyrios, Thessalos, Hōgaros tabescere uetustate, ac per sum-
 mam socordiam dilabi patiantur. Eniterentur porrò & cō-
 tenderent, ut longi temporis usuram, qua caruit Christiana
 respublica intermisso officiorum debito, & industria, &
 fortibus consiliis, & magnitudine copiarum sarcirent: tan-
 tumque studiū, opera, laboris, pecuniæ, ad cōficiendum bel-
 gestus Gallorum Lib. VI. V ij

lum conferrent, quantum maiores suos, quorum pietate
 aucta habent quanta quanta sunt aut imperia, aut regna,
 contulisse exploratum est. Ac nisi sui ipsi morosi æstimato-
 res, fractus quos uetus inertia desidiâ; Christo subtraxit,
 omnes à seipsis exegissent, hac amplitudine imperii, hac
 maiestate regnorum, hoc splendore dignitatis, non se satis
 dignos iudicaret. At enim quousque tandem illi desinent
 in mutua corruiere uulnera? quousque desinent multiplici-
 ter animos curis atque uigiliis fatigare, uicinos ut propin-
 quos, affines, fœderatos regis regnis spolient? quem ad fi-
 nem sese efferet præceps hæc? inquit ambitio? Quid ex-
 pektant nisi ut Græcorum & Aegyptiorum exemplo, antè
 opprimantur quàm anhelantem Christianorum omnium
 perniciem Turcam, debacchantem inaudita crudelitate, si-
 tientem Christiani cruoris, depe' lere possint? An nõ, obsecro,
 intuentur quid Trapezuntis Byzantiisque, quid Myce-
 nis, Andronopoli, Sparte, Mothoni tam immani seruitute
 oppressus acciderit? En uideamus lugere Græciam, Macedo-
 niam plangere, eiulare Cyclades, Cariam dolere, Phry-
 giam ingemiscere, Dalmatiam queri, Thesaliam mætere,
 tristari Bæotiam: superata septem ostia Nili, Alexandriam
 omnemque Aegyptum domitam, occupatam nuper ma-
 iorem Ungariæ partem: fugisse Arabes, Hierosolymam
 iugum ferre coactam, formidare Caras, metuere Persas,
 expauescere Assyriam: & interim semper putamus nos ab
 isto periculo uacuos futuros? Usque eò sumus encruati, ut
 ruinam proximam longè malimus spe' tate & otio tabe-
 scere, quàm in uenientem procellam diuertendam incum-
 bere? Profectò nisi tandem nobis consulimus, qui hæctenus
 tantos terrores iecit atque denúciarit, malum dabit Chri-
 stiano nomini. Eruptura sunt pessima consilia in capita ma-
 gnatum, neque sinent aratem nostram quantumcunque

" diuturnis laboribus deuexam, ad otium domesticarum
 " curarum spectare. Si decoris causa bella suscipimus, quæ
 " causa belli præclarior? si opes quærimus, omni tot regum
 " gaza, tot Casarum, quæ fuit maxima potiuntur Bar-
 " bari. Hic pecunia, diuitiæ, fructus congesta spolia mul-
 " torum annorum. Expergiscantur itaque tandem Reges,
 " Pontifices, Casares. Si stant. ingredientur: si ingressi sint,
 " currant: si currere cœperint, aduolent, ut flagitiosam, im-
 " piam, sacrilegam Turcarum uim Christianæ existimã-
 " tioni petulantius illudentem oppugnent, lacerent, con-
 " tundant, deleant. Executiant se ipsos aliquando, magni-
 " tudinem animi excitent, ad pulcherrimum opus conten-
 " to cursu nitantur. Impertiantur Christianum nomen hoc
 " beneficio, ut tot gentes laboribus eorum conseruare, liber-
 " tatem & salutem gloriæ fortitudinique eorum acceptam
 " referant. Sed reprimam iam me, nec insequar hæc lon-
 " gius. Quæ quoniam in hunc locum semel incidissem, ad-
 " monendus eos putauit, ne per uniuersum orbem terrarum,
 " uastitatem, bella, cæd. Christianorum, oppressorum in-
 " digna seruitute gemitus passim exaudirentur. Caterùm
 " **CHRISTVM OPTIMVM MAXIMVM**
 " precor, ut quocumque modo agent, ea eis res, reique publi-
 " cæ Christianæ prosperè ueniat. Ac de priore quidem Rho-
 " di oppugnatione hæc dicta sint. Reliquum est ad poste-
 " riorē expugnationem ueniamus, in qua consultò beuio-
 " res erimus, cùm & extent Gallicè scripti commentarij
 " eius historiæ locupletissimi à F. Macedonio, Gallo eodem
 " equitè que Rhodio, qui huic bello interfuit: & Latini mul-
 " ti, ita tamen scripti, ut alij ab alijs multis locis dissentiant,
 " qui & in linguam Italicam uersi sunt. At hoc non scripto-
 " rum esse uitium arguere debemus: quippe eodem loco dum
 " diuersis locis urbs oppugnatur, omnes nõ possunt interesse:

quos consecuti multi sunt, in eodem historiae genere uersati. Cum Fabritius Carretanus Rhodiorum imperator è uita emigrasset, comitatus habitus de nouo imperatore deligendo, accidit ut Philippus Villarius Liliadamus Gallus, & Thomas Doctans Britannus aequales calculos ferrent, nulla habitacione Antonij Moraly Lusitani, cuius praeproperam prensationem omnes repudiarunt. Vbi equalia sunt suffragia, uetere Rhodiorum more, est in potestate primi maximique equitis, qui ad ea comitia delectus sit, renunciare utrum malit is igitur Philippum Liliadamum cum renunciaisset, è Gallia ille salutato prius Francisco rege, uocatus tandem Rhodum peruenit. Ex eo tempore Moralius, qui nullum calculum tulisset, mirandum in modum fuit ab alienato animo, non à Villario solum, sed à Rhodiorum omnium libertate. Eo odio percitum atque acilum precipitem, non dubitasse multi scribunt, & in se & in Rhodios pessime consulere: & nouandis rebus studentem communicaesse clanculum cum Solymano, quibus artibus Rhodum potiretur. Et iam dissipatis rumoribus, cum parare diceretur classem, arma, milites, Solymanus ad Rhodum oppugnandam, mittit Villarius Ioannem Lupum Aruernum circa uicinum mare ad exploranda hostium consilia. Atque his faselo suo, comitatus aliquot aphraectis, intercepta nauis Turcarum eam Rhodum perduxit. ex captiuis notissima fuere Rhodis hostium consilia. Disspari euentu Alphonsus Trotus & Iacobus Xaicus alter à piratis, alter fide ab hostibus data dum in colloquium uenit, intercepti & abducti sunt ad Solymanum: qui cum Xaicum uerborum contumelias infesto ore laceraisset, tormentis questionem habuit de consiliis & apparatu Rhodiorum: ac tam fuit immemor humanitatis, quam interdum ostentare solet, ut suam insatiabilem crudelitatem in hominem fide publica abductum exer-

cuerit. Menetonus eques Gallicus uitatis insidius, subduxit
 se huic procellæ Annona deinde & molus ligneus, reliquôq;
 apparatu ad obsidionem tolerandam necessario, purgatis
 etiâ sordibus urbis & muroru: propugnaculisque lustratis
 & instauratis, ubi opus esse, munuit Rhodum Villarius:
 uocatôsq; Rhodios equites acruer acendit ad obsidionis
 incommoda toleranda: eademq; eisdem & Rhodius alio
 tempore, cum appropinquare Turcarum aduentus putaretur,
 per Leonardum Balestrinum Genuensem pontificem Latinorû
 apud eos, & Rhodius per clemente episcopum Græcorum
 proponi iussit. Balestrinus ex sodali Franciscano ad pontificatum
 peruenerat: cuius toto hoc bello, & beneuolentiam erga se,
 & fidem expertus est Villarius. Clemens ea erat opinionis
 sanctitate & probitate, ut uetere Græcia dignissimus passim
 haberetur. Misit interca ad Carolû Cæsarem Villarius, ad
 Franciscum Galliarum regem, ad Henricû Britaniæ, Rhodios
 aliquot equites, cum frustra auxili-
 " lium ab Adriano pontifice & Leone expectasset: qui eos
 " hortarentur suam quoque rem agi, auxilium Rhodius fer-
 " rent aduersus eos hostes, quibus tandem obuiam nisi uen-
 " tum sit, annorum aliquot processu in eorum fines irrupturi
 " sint: eôsq; aut posteros eorum, sædû in modum habituri, &
 " in graue & gloria & salutis amittendæ adducturi discrimen.
 " Susciperent uero communem religionis causam, maiorûmq;
 " uestigiis consecrâdis, hæreditatem eorum nõ minus laudis,
 " quàm regnorum cernerent. Ita sibi persuaderêt insitas
 " inimicitias huic esse genti cû Latino nomine, ut oppressum
 " uelut: ac tum demum tale quid quod operapretiu sit,
 " fecasse sibi uideatur, si obterere & cõrindere Latina de-
 " cora possit, ac nobis negotiû facesitu intelligat. Sed hæc occupatis
 " eis distractisq; Belgico Italicoque bello, frustra fuere.

Incidit posterior hæc oppugnatio Rhodi in annum
 Gestu Gallorum Lib. VI.

M. D. XXIII. VI. Cal. Iul. certior factus est Villarius, qui paulò antea ne prædæ essent hosti hortos, uicinâsque regiones imminentes uastauerat, adesse Turcarum naues cum Mahomete Carra. Cæpit classis periculoso aditu sub Rhodiorum conspectum ferri, sed machinis à Rhodiis emissis mox inde abacta est, secessitque in Boium promontorium, quod alij Parobolinum uocant. Sed cum rursus machinis emissis uariè illi uexarentur, in terram paulo post subducti sunt. Hieronymus Bartolottius Florentinus communicato cum nauticæ rei peritissimis aliquot consilio, hanc inibat rationem incendendarum nauium hostilium, ut myoparonibus lectissimis & leuissimis, quasi eliceret hostes ad pugnam, his occurreret, mirâque arte factitium ignem qui uasculis concludebatur, nauibus hostium aliquot locis inferret. Sed cum magni sumptus fieri deberent in eam rem, & res periculi plena uideretur, repudiatum est id consilium. Interea copiæ in insulam perueniunt: explorantque qua parte commodius urbs oppugnari possit. Placuit occupare eum collem, qui sano ædificato sacer erat Cosmæ & Damiano, spectans in Britannicam stationem. Tricopleus cum delecta Britannorum multitudine eam tuebatur. Mostaphes cæpit eum locum adhibitis emissisque machinis uariè quaterere, Pyrrus Apocletus Italicam stationem simul terrere cæpit. At cum loci depressione frustra hic esset labor, cæpere aggere proiecto, fossus loca aliquot urbis circumdare: nanque Turcæ calonum multitudine abundabant, ut eis ad ea opera tum perficienda I. Fontanus quinquaginta hominum millia, alij sexaginta adfuisse prodiderint: excisâsque ab his rupes durissimi silicis, & cæpos montibus aggere æquatos, & cõplanata fossuris montium iuga. Constabant hi maximè ex Asapis. est id apud Turcas genus milium, quos Turcicæ urbes mittunt, exhibito

in singulos menses trium nummum aureorū stipendio, quos Solymanus aut remigum loco, aut operarū interdum habet. Achimetus interea stationem Hispanicam, & Casius Antoniam portam uicināque loca uariè tormentis emisit quatiebāt. At Villarius in eos qui opera hostium accelera-
bant, cuniculisque agendis intenti erant, suos erumpere iterum atque iterum ex urbe iussit: simul aptissimè monet ubi elicuerint hostes, recipiant se: nam machinis se ingentem stragem facturū. Erumpunt Rhodij equites, prosternūt innumerā calonum multitudinem. Mostaphes id intuitus, suos properè castris educit: illi infesti adesse, instare Hos ludificati Rhodij, nunc leuitate equorū impetum corū declinabant, nunc quasi cōferendi manum cupidi, urgere. Postremò quasi cedentes citato cursu, uariis locis dispersi, ad suos se recipiūt: cum interea in Turcas proximos emissa tormenta infinitam eorum multitudinem prostrarūt. Id Mostaphes & Achimetus intuiti, pluteos quibus cōtegerentur qui operi instabant, ercxere. Pyrrus machinas opponi etiā iussit quæ mox in erumpentes emitterētur: noctuque opera promoueri iubebat, die facildò innumera multitudine Turcarum opera tuente. Interea Basilus, quem alij Rhodium, alij Cretensem fuisse aiunt, simulato mercatoris officio dum cibos uicino littori quasi uenales ostentat, interceptos aliquot Turcas faselo impositos Rhodum perduxit. Qui cum principio rogati de consiliis hostium uarias ne-
ctere uiderentur captianes, tandem metu tormentorum omnia ordine enarrant, ut illi Solymani aduentum expectent, interea parum in officio miles contineatur: eius aduentu futurum, ut strato muro peruadere in urbem illi modis omnibus enitantur. Quo die illi adfuturum Solymanum prædixerant, qui fuit VI. Calendas Septemb. eo is adfuit: aduentumque eius Rhodij perspexere, emissio in-

genti undique machinarum fragore, & cum eò uenientibus quindecim bellatorum millibus. Is ubi aduenit, ut se acrem & seuerum imperatorem ostenderet, multos, quos Pyrrus ut seditiosos criminabatur, cum ignominia dimisit: in exercitu recensendo multorum increpita inertia, acerbior uisus est. Turris Phari fastigia, eo adueniente, cum ut è præalta explorarentur à Rhodiis multa, diruere hostes. Admotis itaque machinis rursus uexare urbem constituit. Proiiciebantur & magno conatu globi saxei, quibus parum absuit quin ipse Villarius opprimeretur. Immissi quoque sunt passim cupro coniecti, instar pilarum pastilli bituminati, refertissimi pice & sulphure. Rursus eiusdem apparatus alij globuli coniecti intortis restibus, quibus ferrei aculei hærebant: qui tetrum in modum odoriferi, cum essent acuminati, ubi hærebant uariè quos impetebant lacerabant. Sed maiorem in modum obsessi fatigabantur, & terrebantur assidua conquassatione tormentorum ingentium. Horum duodecim Basilicos, quindecim Salamandras, tredecim quorum magnitudo alios superabat, Crocodilos uocabant illi, prædam aduectam direpta Aegypto: quorum perpetuo impetu factum, ita ut comminuerentur mœnia, duriolem ut conditionem impendere sibi Rhodij iam uerentur. Turcæ ut tormenta sua sarta tecta seruarent à Rhodiorum impetu, hanc ineunt rationem, ut asseres contignatione proxima coniunctos supponerent, hique medio loco introrsum ab axibus sustentarentur, prominentiorique loco restibus ad machinarum extrema diducto, in altitudinem ingentem rem euexere, ut tormentorum os apertum uideretur: inde inducto ad foramen igne mœnia quatiebant. Diu cum laborassent Latini in disturbâdis his operibus, tandem rem illi ad exitum perduxere, non suppetente nostris apparatu pul-

meris. Itaque in hunc celeriter conficiendū suos ipse equos
 maiores & delectos ex sua cohorte fidelissimos quosque
 Villarius præposuit, in quibus fuere Belgæ aliquot. So-
 lymanus interea increpita eorum segnitia, qui uanè tan-
 diu tempus tererent, nouo consilio ad turrin Nicoleam
 occupandam incubuit. Sepserat eam Villarius præsidio
 delecto ex Galicis equitibus & Cantabris fortissimo,
 quibus præfecerat Guydum Ragusum Gallum. Admo-
 tus tormentis cū sperarent hostes se loco potituros, rursus
 proiectis ex ea aliis tormentis Ragusus ita Turcas infesta-
 bat, ut tormentarios eorum plures, & tormenta ipsa la-
 ceraret. Ita factum ut omissa diurna oppugnatione, nocte
 tormenta rursus illi promouerent, nihilominus nocturna
 quàm diurna oppugnatione promouentes. Namque Ra-
 gusus qua parte nocte uersumile erat emissuros hostes tor-
 menta, ita sua quoque collocata displodebat, ut iurarent
 hostes patefacta ei prius omnia consilia. Suffodiēdis ira-
 rursus cuniculis Pyrrus incubuit circa Rhodum, Villa-
 rii, que his auertendis, ut utrinque multi desiderati sint.
 Britannicum tamen propugnaculum magna ex parte ab
 hostibus prostratum est, Britannis multis oppressis. Et iam
 ea parte tumultuosè nūciatum est Villario instare hostem,
 & muro potiri, cū ille cum cohorte prætoria adcurrentis,
 multis necatis loco deturbat. At Mostaphes suos reuo-
 cans, & fessis recentes submitbens, prælium acrius reuo-
 uabat. Rhodū, Galli, Hispani equites pilis plumbeis emis-
 sis, simul aduectis breuiusculis tormentis, ita lacerabāt ho-
 stes, ut nihil nisi de fuga consulerent. Fracti itaque & de-
 bilitati pedem referūt: ac multis cæsis ex Hispanis & Gal-
 licis Britannicisq; equitibus, quorum, ut & Italorum quo-
 rundam, animi magnitudinem eo congressu omnes extol-
 lunt, qui huius temporis res gestas conscripserunt: ex Turcis

mille caesos, alij duo millia addunt, alij mille quingentos; illud quoque prodidere, ex Britannica statione machina emissa necatum tormentorū magistrum, qui ob singularem industriā charus erat Solymano: & ex Gallis XX desideratos, ex Hispanis XV II, ex Italis XIII aiunt prorsus ostentantes magna se incuria scripsisse historiam, cum oppugnationi interfuerint, ac nomina silentio obruerint fortissimorum uirorū & immortalitate scriptorū dignissimorū. Recensent tamē inter caesos Philippum Lömclinum Genuensē, Petrum Melā Senensē, & Michaëlem Darginantium inter saucios & Baptistam Romanū, & Franciscum Telum Lusitanum, & Henricum Manselleum: quin & Gallicus scriptor quatuor addit sauciatas Rhodias mulieres, quæ uascula plena pice, sulphure & igne immittētes, uirilibus ipsæ officiis in patria tuēda utebantur. Omnes cōsentiunt, dū ignis in cuniculos ab hostibus immittitur, intremuisse urbem eo pacto, ut ruinam omnes uerentur. Addunt & ea strage mœnia ita procidisse, facilis ut esset hosti irruptio, sed anxios metu uirtū abstinuisse. Ita acriter irrupisse eos, ut aliquot uexilla fixerint in fastigiis propugnaculorū & murorum: & per ruinas aditum sibi facile essent paraturi, nisi erectis à Villario prius munitionibus ex assribus & trabibus, ab ipsis Rhodus loco deiecti essent: & ex nostris tantum tredecim desideratos uolunt. Quinto die post id prælium rursus Mostaphis hortationibus, inuadendum id sibi Britannicum propugnaculum Solymanus credidit: & iam penetrarant per loca prius diruta Turcæ, Britannosque loco depulerant. At Villarius cum equitibus lectissimis occurrens, rursus excitat Latinos. Instauratur prælium quantum unquam antea: iam qui potiebantur propugnaculo, præcipitatu temeritate pœnas luebant Pyrrus & Mostaphes compefcunt fugam suorum: ita rursus

redintegratur oppugnatio, quæ eò durior erat, quòd globis
 æneis, & telis longe emissis Latini sauciabantur. Sed cùm
 suis laborantibus Aruernos equites plures submisisset Vil-
 larius, tum uerè fuga facta, receptui quoque Mostaphe ca-
 nente ob cædes purpuratorum aliquot, qui apud Solymani
 gratia atque authoritate ualebant. Hos alij fuisse aiunt ex
 eo ordine qui apud Turcas honoratissimus est, quem alij
 Spacum Oglanum, alij Spahiglanum uocant: qui eo loco
 quem Turcæ uocant Clausuram, liberaliter instituti, seriis
 honorificisque negotiis præficiuntur, quibusque & mulie-
 res educatæ apud eandem Clausuram, & sorores & filia
 nubere solent ipsius tyranni. Fatentur omnes incredibilem
 ea pugna fuisse animi magnitudinem Emerici Ruiauli Ar-
 uerni, qui propè amissum uexillum Rhodiæ, militiæ multis
 cæsis hosti feroci extorsit. Pyrrus non succedente hac par-
 te, ui propugnaculum Italicum summo impetu paucis
 postea diebus adoritur, ad moris tormentis quibusque exi-
 miis: eodèmpet impetu stationem Narbonensem suffossis
 cuniculis inuadit Cassius. At Gabriel Chierus Narbonen-
 sis contra actis cuniculis, compressit eius conatus, ut &
 Gregorius Morzutus Pyrræ. Emericus Ambosius summus
 olim Rhodiæ militiæ princeps, ingentem aggerem struendū
 curarat, proximum Italico propugnaculo. Pyrrus cum
 eum locum. altero die cum Syro milite inuasisset, necatis
 qui custodiæ præpositi erant, loco iam potiebatur. Unde
 que strepitus quasi capta urbe, Rhodij ciues permixti equi-
 tibus, & multi è Fræscianorum sodalitia, & Aethiopes
 serui aduolantes pellunt Turcas. Pyrrus Turcas inte-
 gros saucius submittens, rursus aggere potiebatur. Nostri
 rursus instare lapidibus ferreisque sudibus, & hastis &
 ueribus impellere Turcas. Tardatus est hostium impetus
 industria Fernandi Gentilis, qui ex uicino propugnaculo

in latus irrupentium multis emissis machinis, & conglobatos dissipabat, & dispersos alius facilius detrudendos proponebat. Clamor permixtus hortatione acclamatione, fremitu, gemitu caesorum ad caelum ferebatur. Tyrus ubi consilia sua secus procedere, neque quod intendebat effici posse uidet, anxius immuteret ne suos, rursus delibet. sed cum tribus integris horis pugnatum esset, & nunciata caede purpurati alterius, indignatus Solymanus, suos reuocaret iubet: paruit ille, suosque in castra reduxit trahens saeciorum ingentem multitudinem. Mostaphes qui apud Solymanum se uilescere sentiebat, ob frustra iam bis Anglicam stationem tentatam, rursus eo contendit, altera quoque parte Achimet Hispanicam impetere. Mostaphes suos hortando ad uirtutem arripere prorsus intentus, summo impetu fertur in Latinos: illi hostem infestum uidentes, ac recordati omnia sua decora in extremo sita esse, manibus hostem prohibent, eoque acrius instant ac fundunt. Cum labare Britanni dicerentur praegravante Turcarum multitudine, eò Villarius mittit Ioannem Buocho Britannum, cum delecta Italorum Cretensiumque ala: qui superuenientes detruferunt animose hostes. Multi fortiter pugnantes è Britannis desiderati, quos rursus huius historiae scriptores silentio obruere, excepto Ioanne Buocho. Preianus Aquitanus eo die cum aliorum fortitudinem uicisset, seipsum uicit, ne circa gulam quidem plaga accepta impeditus, quo minus plerosque ex hostibus instar pecorum macharet: fuit & toto eo praelio eius industria apud Villarium Rhodiisque celebris. Maiori impetu Hispanos fatigabat Achimetus, ut iam in fastigia muri uexilla Turcarum fixa essent. Sed Hispani equites tanta ui occurrebant, ut nisi faucij magna ex parte omnes paululum remississent de priore impetu, soli facile innumeros hostes fu-

Arnol. Ferroni de rebus gassent.

gassent. Saucis Villarius mox adfuit cum Aruernis equite
 & Germano: quo factum est, ut qui loco iam potiri se exi-
 stimabant, magna clade depulsi, sensim se ad suos reciperet.
 Crediderat Achimetus initio se loco hac arte potiturum,
 cum prius subter effossos cuniculos igne immisso ingentem
 moenium partem fregisset, puluere ingenti simul Latinis ob-
 iecto, & ipse quidem quae parauerat industrie executus est.
 Sed cum per alios subter cuniculos Latini impetum in ho-
 stes fecissent, admotisque aliquot machinis nihil tale metuē-
 tes oppressisset, ualde debilitati sunt: quae in re Christophori
 Vualderici Germani uirtus non immerito celebratur, qui
 memor generis & Germanici decoris, in confertissimos ho-
 stes incurrens, duobus eorum uexillis potitus est. Nec tamen
 Achimetus absistebat oppugnatione, sed maximo clamore,
 infestis signis, rursus recentes submitit: hi uero miserè atte-
 rebantur & lacerabantur emissis machinis ex propugna-
 culo uicino à Ioanne Maupasoleuo latere: & rursus aliis
 emissis dextro latere à Francisco Gienraucio: aliis quoque e-
 missis ex tectis domuum proximarum, quas solerter ubi in-
 stare uidet periculum, eò aduexerat Gabriel Martinigus
 Brixienis. Itaque cum uim frustra parari uideret, è proxi-
 mo loco Achimetus ita suos reuocat, ut tamen non desine-
 ret strata iam moenia undique tormentis quatere: & quidē
 plus eo pacto Rhodo nocuit, quam si ui aperta ut caeperat,
 irrupisset. Villarius tamen, diruta quoad eius fieri poterat
 instaurabat. Sed ea multitudine machinarum hostes abun-
 dabant, ut iam in quartum mensem protracta obsidione, o-
 mnia Latinis asperiora: Turcis in quorum exercitu adfuisse
 constat plusquam ceterum hominū millia, prosperiora uide-
 rentur. At Caierbeius in eam muri partem inuectus est,
 quae ab Aruernis equitibus defendebatur. His Raimundus
 Rogerius, quem Gallum aut Rhodi patre Gallo ortum scri-

bunt, præerat. Falsi sunt tamen Turcæ qui sperabant artificio cuniculi lapsurum murum, & qui incautius eò properarunt, necati sunt. At Caierebius modo huc modò illuc cum globo Turcarum adcurrere, pro fatigatis ualidos sufficere: neque uero Aruerni, neque Turcæ pedem referre, pugnare utriusque summa ui: undique bellantium clamor, occumbentium planctus exaudiri primis cõfossis per eorum strata cadauera reliqui congredi: & iam qui scalis mœnia conscēderant, deciecti sunt. At Caierebio urgente, uociferante, iterum irriūpere, iterum aditum ad mœnia conari, iterum Aruernos in extremam belli aleã deducere. Tandem Aruernorū uirtute Turcæ fatigati potius quàm uicti, à mœnium oppugnatione abstinuere. Caierebius subducta ratione ignis, tanto impetu in cuniculum immisi, fragorēque emissi, etsi aperte us non appareret, intus tamen uitium accepisse murum non temere coniectura augurabatur. Ita factum ut eius consilio, magno tormentorum numero murum in egra nocte aliisque sequenti quatendum illi sibi desumpserint. Id cum esset factum impigrè (abundabat enim Solymanus omni apparatu, artificumque industria, haud temerè à scopo pile aberrabant) mutus stratus est: neque uerò tam facile erat Villario excitare uouas introrsum munitiones, quàm hosti & ueteres diruere, & nouas impedire. Ea oppugnatione maximum laudis cumulum tulere, Rogerius is cuius supra meminimus, & Fornouius Aruernus. Caierebius paucis antè diebus lectissima secum ducens Solymano auxilia equitum & peditum ex Alexandria uenerat: ut & Pharates ex Anatolia, multa & ipse ducēs peditum millia. Solymanus Mostaphis consilio, quando abundabat multis hominum millibus, pluribus locis simul Rhodios oppugnare statuit. Decem hominum millia deliguntur ad propugnaculum murumque Britannicum, decem millia ad

Arnol. Ferroni de rebus

Hispanicum

Hispanicum, decem millia ad Italicum, decem millia ad Narbonensem, decem millia ad Aruernorum: his multi alij qui fatigatorum uicem suppleant, uelut optiones deliguntur. Turcae inuehuntur acriter multis locis in murum: occurrunt & Rhodij animosè: eoque loco unus ex iis desideratus est qui Ianixarius praeerat magna apud suos fortitudinis opinione. Undique diuersis locis pellebantur hostes. & Gallis, & Hispanis, & Britannis, & Italis suo fungètibus munere, Rhodisque mulcibus & sodalibus Franciscanis picatos igneosque orbes in Turcas uoluentibus. Villarius cum cohorte praetoria prius Italicam stationem, qua opprimebatur hostium multitudine liberauit, mox ad Britannicum propugnaculum cum iam uexilla hostilia appaerent, occurrit sed cum uix dimidia cohorte: reliquam partem Antonius Moterollus Gallus, eius iussu hortabatur ad subeunda strenuè pericula. Paululum resederant impetus Turcarum a dueniente Villario: nam his st. patius fortiss. morum equitum ueteranorumque robore, quacumque incedebat, hostes deturbabat, cum repente exclamant alij Hispanicam munitionem ab hoste iam occupatam. Itaque ex suis acerrimam hominem Emericum Combautum relinquens, adcurrit cum robore sua cohortis. Ex Turcis aliquot qui machinarum uitabant impetum, turpi desidia circa molem lapidum deiectionum haeserant. Turcae interea parte al. a immisis machinis, uarie Hispanos fatigabat: dextro latere, ubi quò suis opem ferrent, & fatigatis succederent fortissimi quique ex Hispanis occurrebant, nullo iam ipsum propugnaculum oppugnante. Tandem hi quos scripsimus desidia circa saxa haesisse, cum strepitum nullum audiret, rati id quod erat, locis propugnatore uacuum, uersuri desidia in robur & fraudem, eluo reptates deser: o loco positi sunt, casis paucis quibusdam à tergo, uexillisque deiectis. Reliqui haec intuetes, in caluiss

horum robur tollentes, increpita sua ignauia, incitato media fossa cursu, suis se parabant adiungere. In hac tanta rerum perturbatione occurrit Villarius, ac primùm iubet tormenta apertè emitti, ne simul hostes coniungantur: & simul ui murus conscendatur, & deturbentur hostes imperat. Et machinæ quidem ne illi iungerentur effecere, multis cæsis: qui autem iam propugnaculum conscenderant, saxa uoluentes ascensum impediabant. Interea tamè unus ex his qui Vlugis præerat (est id apud Turcas equitum honoratissimo nomen) cum duodecim aliis strenuis, in mœnia Hispanorum conscendit. At Villarius & ipse cum suis iam propugnaculo Turcas deturbarat, & misso Burdigalesi Ioâne Maquena, uno ex suis inlustro homine, ad Guydum Ragusum qui turri Nicolææ præerat, iubet retentis solùm qui paucarum horarum hostilem impetum sustinere possint, reliquos omnes ad se emittat. Paruit ille: moxque cum Alioro Hispano equite lectissima auxilia aduentare uisa sunt, quibus & Latinis Rhodisque animi aucti, & Turcis fracti sunt. Et iam parte alia Menotius Gallus, & Hugo Caponus Hispanus, cum Cretensium cohortibus aliquot, per portam erumpentes multos ex hostibus trucidarunt, celeritèrque ad suos se receperunt. Interea hostes qui se nihil ui proficere uiderent, iussu Solymani in castra reducere, multis cæsis, ac tantis quidem, ut eorum numerum alij ad uiginti millia protrahant, alij ad decem. Commendant omnes hoc prælio Villarij ipsius militarem gloriam, & Georgij Faucelli Lugdunensis, & Tori Hispani, & Ioannis Antonij Franciscani. At nobis omnes quidem certe qui tanto impetu potentissimo hosti obstiterint, laude dignissimi uidentur. Multi tamen & ex Gallis & Hispanis, & Italis desiderati sunt: quorum nomina qui se scribit silere, quasi id esset historia indignum, parum uidetur ueterum scriptorum di-

Ligentiam hac in re æmulatus. Solymanus ita exarsit huius
 oppugnationis frustra tētata causa, parum ut abfuerit quin
 Mostaphem, quem architectum uocabat totius huius belli,
 supplicio palā afficeret: & uix animaduersionem & sup-
 plucium quo in eum erat usus, Pyrro intercedente remit-
 teret & condonaret. Interea Solymanus in cacumine Phi-
 leremi montis arcem edificari iussit, mole insigni: & iam
 aspera hyeme multos absumentē, reficiebat suos. Accidit dū
 hyeme prædura minus timetur hostium impetus, ut pro-
 murum qui Aruerno muro proximus est, Achimetus occu-
 parer. & qui occupant tandiu se, obsistentibus quantum-
 libet Latinis, loco continuerunt, donec auxilia maiora ad-
 sent, quæ eo adcurerēt per pluteos antea paratos: simul etiā
 ingesta humus altissimē, usum machinarum iis qui propu-
 gnaculo Aruerno præerant, adimebat. Latebant & Turcæ
 alij intra aggeres, qui & ipsis suis tormentis, ne Latini è
 muro Turcas tormētis arcerent, curabant: ex eo loco Achi-
 metus ima murorum dolabris uectibúsque ferreis euersurū
 se, aut perforaturum credebat, sed Preianus uariè eos oppri-
 mebat. Asaporum ingēs multitudo huic operi incumbebat:
 horum salutem Solymanus multis expeditionibus, hácque
 Rhodia, eo loco habuit, ut excauandis implendisque fossis
 eos præficeret, eásque interdum eorum corporibus impleret,
 quò commodius aditum Lanixaris ad loca expugnāda pa-
 raret. Hi igitur urgente Achimeto, concauata propè funda-
 menta mœnia ingentibus stipitibus sepiebant: deinde im-
 pactis malleis ignéque diruebant. Apparebat uano eos la-
 bore operam consumere: ineunt itaque aliam rationem, ut
 murum hamis ferreis, funibúsque in terram impellant. Eo
 tamen loco cū muro propius succederēt, machinæ ex Ar-
 uernica munitione emissæ, diruere omnia ea opera hostium,
 multósque ex Asapis necarunt. Martiningi consilio locus
 Gestis Gallorum Lib. VI. X ij

lum conferrent, quantum maiores suos, quorum pietate
 aucta habent quanta quanta sunt aut imperia. aut regna,
 contulisse exploratum est. Ac nisi sui ipsi morosi æstimato-
 res, fractus quos uetus inertia desidiâq; Christo subtraxit,
 omnes à seipsis exegissent, hac amplitudine imperij, hac
 maiestate regnorum, hoc splendore dignitatis, non se satis
 dignos iudicaret. At enim quousque tandem illi desinent
 in mutua corruere uulnera? quousque desinent multiplici-
 ter animos curis atque uigiliis fatigare, uicinos ut propin-
 quos, affines, fœderatos regis regnis spolient? quem ad fi-
 nem sese efferet præceps hæc? inquit ambitio? Quid ex-
 pectant nisi ut Græcorum & Aegyptiorum exemplo, antè
 opprimantur quàm anhelantem Christianorum omnium
 perniciem Turcam, debacchantem inaudita crudelitate, si-
 tientem Christiani cruoris, depellere possint? An nō, obsecro,
 intuentur quid Trapezuntius Byzantiisque, quid Myce-
 nis, Andronopoli, Spartæ, Mothoni tam immani seruitute
 oppressus acciderit? En uidemus lugere Græciam, Macedo-
 niam plangere, eiulare Cyclades, Cariam dolere, Phry-
 giam ingemiscere, Dalmatiam queri, Theſſaliam mætere,
 tristari Bœotiam: superata septem ostia Nili, Alexandriam
 omnemque Aegyptum domitam, occupatam nuper ma-
 iorem Ungariæ partem: fugisse Arabes, Hierosolymam
 iugum ferre coactam, formidare Caras, metuere Persas,
 expauescere Assyriam: & interim semper putamus nos ab
 isto periculo uacuos futuros? Usque eò sumus enervati, ut
 ruinam proximam longè malimus spectare & otio tabe-
 scere, quàm in uenientem procellam diuertendam incum-
 bere? Profectò nisi tandem nobis consulimus, qui hæctenus
 tantos terrores iecit atque denūciarit, malum dabit Chri-
 stiano nomini. Eruptura sunt pessima consilia in capita ma-
 gnatum, neque sinent atatem nostram quantumcunque

" diurnis laboribus deuexam, ad otium domesticarum
 " curarum spectare. Si decoris causa bella suscipimus, quæ
 " causa belli præclarior? si opes querimus, omni tot regum
 " gazæ, tot Caesarum, quæ fuit maxima potiuntur Bar-
 " bari. Hic pecunia, diuitiæ, fructus congesta spolia mul-
 " torum annorum. Expergiscantur itaque tandem Reges,
 " Pontifices, Caesares. Si stant ingrediantur: si ingressi sint,
 " currant: si currere cœperint, aduolent, ut flagitiosam, im-
 " piam, sacrelegam Turcarum uim Christianæ existimã-
 " tioni petulantius illudentem oppugnent, lacerent, con-
 " tundant, delcant. Excutiant se ipsos aliquando, magni-
 " tudinem animi excitent, ad pulcherrimum opus conten-
 " to cursu nitantur. Impertiantur Christianum nomen hoc
 " beneficio, ut tot gentes laboribus eorum conseruatæ, liber-
 " tatem & salutem gloriæ fortitudinique eorum acceptam
 " referant. Sed reprimam iam me, nec insequar hæc lon-
 " guus. Quæ quoniam in hunc locum semel incidissem, ad-
 " monendos eos putauit, ne per uniuersum orbem terrarum,
 " uastitatem, bella, cæd. s. Christianorum, oppressorum in-
 " digna seruitute gemitus passim exaudirentur. Caterùm
 " CHRISTVM OPTIMVM MAXIMVM
 " precor, ut quocunque modo agent, ea eis res, relique publi-
 " cæ Christianæ prosperè ueniat. Ac de priore quidem Rho-
 " di oppugnatione hæc dicta sint. Reliquam est ad poste-
 " riorem expugnationem ueniamus, in qua consultò breui-
 " res erimus, cum & extent Gallicè scripti commentarij
 " eius historiæ locupletissimi à F. Macedonio, Gallo eodem
 " equitèque Rhodio, qui huic bello interfuit: & Latini mul-
 " ti, ita tamen scripti, ut alij ab alijs multis locis dissentiant,
 " qui & in linguam Italicam uersi sunt. At hoc non scripto-
 " rum esse uitium arguere debemus: quippe eodem loco dum
 " diuersis locis urbs oppugnatur, omnes nõ possunt interesse:

quos consecuti multi sunt, in eodem historia genere uersati. Cum Fabritius Carretanus Rhodiorum imperator è uita emigrasset, comitibus de nouo imperatore deligendo, accidit ut Philippus Villarius Liliadamus Gallus, & Thomas Docrans Britannus æquales calculos ferrent, nulla habita ratione Antonij Moraly Lusitani, cuius præproperam presentationem omnes repudiarunt. Vbi æqualia sunt suffragia, uetere Rhodiorum more, est in potestate primi maximique equitis, qui ad ea comitia delectus sit, renunciare utrum malit. Is igitur Philippum Liliadamum cum renunciaisset, è Gallia ille salutato prius Francisco rege, uocatus tandem Rhodum peruenit. Ex eo tempore Moralius, qui nullum calculum tulisset, mirandum in modum fuit ab alienato animo, non à Villario solum, sed à Rhodiorum omnium libertate. Eo odio percitum atque actum precipitem, non dubitasse multi scribunt, & in se & in Rhodios pessime consulere: & nouandis rebus studentem communicasse clanculum cum Solymano, quibus artibus Rhodopotiretur. Et iam dissipatis rumoribus, cum parare diceretur classem, arma, milites, Solymanus ad Rhodum oppugnandam, mittit Villarius Ioannem Lupum Aruernum circa uicinum mare ad exploranda hostium consilia. Atque his faselo suo, comitatus aliquot aphraëtis, intercepta nauis Turcarum eam Rhodum perduxit. ex captiuis notissima fuere Rhodiorum hostium consilia. Dispari euentu Alphonsus Trotus & Iacobus Xaicus alter à piratis, alter fide ab hostibus data dum in colloquium uenit, intercepti & abducti sunt ad Solymanum: qui cum Xaicum uerborum contumelias infesto ore laceraisset, tormentis questionem habuit de consiliis & apparatu Rhodiorum: ac tam fuit immemor humanitatis, quam interdum ostentare solet, ut suam insatiabilem crudelitatem in hominem fide publica abductum exerc-

cuerit. Menetonus eques Gallicus uitatis insidius, subduxit
 se huic procella Annona deinde & molus ligneus, reliquosq;
 apparatus ad obsidionem tolerandam necessario, purgatis
 etiã sordibus urbis & murosu: propugnaculisque lustratis
 & instauratis, ubi opus esse, munuit Rhodium Villarius:
 uocatósque Rhodios equites acriter accendit ad obsidionis
 incommoda toleranda: eademq; eiusdem & Rhodius alio
 tempore, cum appropinquare Turcarum aduentus putaretur,
 per Leonardum Balestrinum Genuensem pontificem Latinorũ
 apud eos, & Rhodius per clemente episcopum Graecorum
 proponi iussit. Balestrinus ex sodali Franciscano ad pontificatum
 peruenerat: cuius toto hoc bello, & beneuolentiam erga se,
 & fidem expertus est Villarius. Clemens ea erat opinionis
 sanctitate & probitate, ut uerere Graecia dignissimus
 passim haberetur. Misit interca ad Carolũ Cæsarem
 Villarius, ad Franciscum Galliarum regem, ad Henricũ
 Britanniæ, Rhodios aliquot equites, cum frustra auxiliũ
 ab Adriano pontifice & Leone expectasset: qui eos
 hortarentur suam quoque rem agi, auxiliũ Rhodius ferrent
 aduersus eos hostes, quibus tandem obuiam nisi uentum
 sit, annorum aliquot processu in eorum fines irrupturi
 sint: eosq; aut posteros eorum, sedũ in modum habituri, &
 in graue & gloria & salutis amittendæ adducturi discrimen.
 Susciperent uero communem religionis causam, maiorũq;
 uestigiis consecrãdis, hereditatem eorum nõ minus laudis,
 quã regnorum cernerent. Ita sibi persuaderẽt insitas
 inimicitias huic esse genti cũ Latino nomine, ut oppressum
 uelut: actum demum tale quid quod operapretium sit,
 fecisse sibi uideatur, si obterere & cõrũdere Latina decora
 possit, ac nobis negotiũ facesitũ intelligat. Sed hæc occu-
 patis eis distractisq; Belgico italicõque bello, frustra fuere.

Incidit posterior hæc oppugnatio Rhodi in annum
 Gestu Gallorum Lib. VI.

M. D. XXIII. VI. Cal. Iul. certior factus est Villarius, qui paulò antea ne prædæ essent hosti hortos, vicinâsque regiones imminentes vastauerat, adesse Turcarû naues cum Mahomete Carra. Cæpit classem periculoso aditu sub Rhodiorum conspectum ferri, sed machinis à Rhodiis emissis mox inde abacta est, secessuque in Boium promontorium, quod alijs Parobolinum uocant. Sed cum rursus machinis emissis uariè illi uexarentur, in terram paulo post subducti sunt. Hieronymus Bartolotius Florentinus communicato cum nauicæ rei peritissimis aliquot consilio, hanc inibat rationem incendendarum nauium hostilium, ut myoparonibus lectissimis & leuissimis, quasi eliceret hostes ad pugnam, his occurreret, mirâque arte factitium ignem qui uasculis concludebatur, nauibus hostium aliquot locis inferret. Sed cum magni sumptus fieri deberent in eam rem, & res periculi plena uideretur, repudiatum est id consilium. Interea copiæ in insulam perueniunt: explorantque qua parte commodius urbs oppugnari possit. Placuit occupare eum collem, qui fano ædificato sacer erat Cosmæ & Damiano, spectans in Britannicam stationem. Tricopleus cum delecta Britannorum multitudine eam tuebatur. Mostaphes cæpit eum locum adhibitis emissisque machinis uariè quatere, Pyrrus Apocletus Italicam stationem simul terrere cæpit. At cum loci depressione frustra hic esset labor, cæpere aggere proiecto, fossus loca aliquot urbis circumdare: namque Turcæ calonû multitudinem abundabant, ut eis adea opera tum perficienda I. Fontanus quinquaginta hominû millia, alij sexaginta adfuisse prodiderint: excisasque ab his rupes durissimi silicis, & cæpos montibus aggere æquatos, & cõplanata fossuris montium iuga. Constabant hi maximè ex Asapis. est id apud Turcas genus militû, quos Turcicæ urbes mittunt, exhibito

in singulos menses trium nummum aureorū stipendio, quos Solymanus aut remigum loco, aut operarū interdum habet. Achimetus interea stationem Hispanicam, & Castus Antoniam portam vicināque loca uariè tormentis emissis quatiebāt. At Villarius in eos qui opera hostium accelerabant, cuniculisque agendis intenti erant, suos erumpere iterum atque iterum ex urbe iussit: simul aptissimè monet ubi elicuerint hostes, recipiant se: nam machinis se ingentem stragem facturū. Erumpunt Rhodij equites, prosternūt innumerā calonum multitudinem. Mostaphes id intuius, suos properè castris educit: illi infesti adesse, instare Hos ludificati Rhodij, nunc leuitate equorū impetum corū declinabant, nunc quasi cōserendi manum cupidi, urgere. Postremò quasi cedentes citato cursu, uariis locis dispersi, ad suos se recipiūt: cum interea in Turcas proximos emissis tormenta infinitam eorum multitudinem prostrarūt. Id Mostaphes & Achimetus intui, pluteos quibus cōtegerentur qui operi instabant, erexere. Pyrrus machinas opponi etiā iussit quæ mox in erumpentes emitterētur: noctuque opera promoueri iubebat, die facili innumera multitudine Turcarum opera tuente. Interea Basilus, quem alij Rhodium, alij Cretensem fuisse aiunt, simulato mercatoris officio dum cibos uicino littori quasi uenales ostentat, interceptos aliquot Turcas faselo impositos Rhodum perduxit. Qui cum principio rogati de consiliis hostium uarias neçtere uiderentur captiones, tandem metu tormentorum omnia ordine enarrant, ut illi Solymani aduentum expectent, interea parum in officio miles contineatur: eius aduentu futurum, ut strato muro peruadere in urbem illi modis omnibus enitantur. Quo die illi ad futurum Solymanum prædixerant, qui fuit VI. Calendas Septemb. eo is adfuit: aduentumque eius Rhodij perspexere, emissis in-

genti undique machinarum fragore, & cum eò uenientibus quindecim bellatorum millibus. Is ubi aduenit, ut se acrem & seuerum imperatorem ostenderet, multos, quos Pyrrus ut seditiosos criminabatur, cum ignominia dimisit: in exercitu recensendo multorum increpita inertia, acerbior uisus est. Turris Phari fastigia, eo adueniente, cum ut è præalta explorarentur à Rhodiis multa, diruere hostes. Admotis itaque machinis rursus uexare urbem constituit. Proiiciebantur & magno conatu globi saxei, quibus parum absuit quin ipse Villarius opprimeretur. Immissi quoque sunt passim cupro contecti, instar pilarum pastilli bituminati, refertissimi pice & sulphure. Rursus eiusdem apparatus aliq̄ globuli contecti intortis restibus, quibus ferri aculei hærebant: qui tetrum in modum odoriferi, cum essent acuminati, ubi hærebant uariè quos impetebant lacerabant. Sed maiorem in modum obsessi fatigabantur, & terrebantur assidua conquassatione tormentorum ingentium. Horum duodecim Basilicos, quindecim Salamandras, tredecim quorum magnitudo alios superabat, Crocodilos uocabant illi, prædam aduectam direpta Aegypto: quorum perpetuo impetu factum, ita ut comminuerentur mœnia, duriolem ut conditionem impendère sibi Rhodij iam uererentur. Turcæ ut tormenta sua sarta tecta seruarent à Rhodiorum impetu, hanc ineunt rationem, ut asses contignatione proxima coniunctos supponerent, hique medio loco introrsum ab axibus sustentarentur, prominentiorique loco restibus ad machinarum extrema diducto, in altitudinem ingentem rem euexere, ut tormentorum os apertum uideretur: inde inducto ad foramen igne mœnia quatiebant. Diu cum laborassent Latini in disturbâdis his operibus, tandem rem illi ad exitum perduxere, non suppetente nostris apparatu pul-

æris. Itaque in hunc celeriter conficiendū suos ipse equos
 maiores & delectos ex sua cohorte fidelissimos quosque
 Villarius præposuit, in quibus fuere Belgæ aliquot. So-
 lymanus interea increpita eorum segnitia, qui uanè tan-
 diu tempus tererent, nouo consilio ad turrin Nicoleam
 occupandam incubuit. Sepserat eam Villarius præsidio
 delecto ex Gallicis equitibus & Cantabris fortissimo,
 quibus præfecerat Guydum Ragusum Gallum. Admo-
 tus tormentis cū sperarent hostes se loco potituros, rursus
 proiectis ex ea aliis tormentis Ragusus ita Turcas infesta-
 bat, ut tormentarios eorum plures, & tormenta ipsa la-
 ceraret. Ita factum ut omissa diurna oppugnatione, nocte
 tormenta rursus illi promouerent, nihilominus nocturna
 quàm diurna oppugnatione promouentes. Namque Ra-
 gusus qua parte nocte uersumile erat emissuros hostes tor-
 menta, ita sua quoque collocata displodebat, ut iurarent
 hostes patefacta ei prius omnia consilia. Suffodiēdis itaq;
 rursus cuniculis Pyrrus incubuit circa Rhodum, Villa-
 riusque his auertendis, ut utrinque multi desiderati sint.
 Britannicum tamen propugnaculum magna ex parte ab
 hostibus prostratum est, Britannis multis oppressis. Et iam
 ea parte tumultuosè nūciatum est Villario instare hostem,
 & muro potiri, cū ille cum cohorte prætoriam adcurrentem,
 multis necatis loco deturbat. At Mostaphes suos reuo-
 cans, & fessis recentes submittens, prælium acrius reuo-
 nabat. Rhodij, Galli, Hispani equites pilis plumbeis emis-
 sis, simul aduectis breuiusculis tormentis, ita lacerabāt ho-
 stes, ut nihil nisi de fuga consulerent. Fracti itaque & de-
 bilitati pedem referūt: ac multis casis ex Hispanis & Gal-
 licis Britannicisq; equitibus, quorum, ut & Italorum quo-
 rundam, animi magnitudinem eo congressu omnes extol-
 lunt, qui huius temporis res gestas conscripserunt: ex Turcis
 Gestis Gallorum Lib. VI.

redintegratur oppugnatio, quæ eò durior erat, quòd globis
 aneis, & telis longe emissis Latini sauciabantur. Sed cum
 suis laborantibus Aruernos equites plures submisisset Vil-
 larius, tum uerè fuga facta, receptui quoque Mostaphæ ca-
 nente ob cædes purpuratorum aliquot, qui apud Solymaniũ
 gratia atque authoritate ualebant. Hos alij fuisse aiunt ex
 eo ordine qui apud Turcas honoratissimus est, quem alij
 Spacum Oglanum, alij Spahiglanum uocant: qui eo loco
 quem Turca uocant Clausuram, liberaliter instituti, seriis
 honorificisque negotiis præficiuntur, quibusque & mulie-
 res educatæ apud eandem Clausuram, & sorores & filia
 nubere solent ipsius tyranni. Fatentur omnes incredibilem
 ea pugna fuisse animi magnitudinem Emerici Ruiauli Ar-
 uerni, qui propè amissum uexillum Rhodia, militiæ multis
 cæsis hosti feroci extorsit. Pyrrus non succedente hac par-
 te, ut propugnaculum Italicum summo impetu paucis
 postea diebus adoritur, admotis tormentis quibusque exi-
 miis: eodémque impetu stationem Narbonensem suffosis
 cuniculis inuadit Casius. At Gabriel Chierus Narbonen-
 sis contra actis cuniculis, compressit eius conatus, ut &
 Gregorius Morzutus Pyrræ. Emericus Ambosius summus
 olim Rhodia militiæ princeps, ingentem aggerem struendũ
 curarat, proximum Italico propugnaculo. Pyrrus cum
 eum locum altero die cum Syro milite inuasisset, necatis
 qui custodiæ præpositi erant, loco iam potiebatur. Vnde
 que strepitus quasi capta urbe, Rhodij ciues permixti equi-
 tibus, & multi è Fraciscanorum sodalitia, & Aethiopes
 serui aduolantes pellunt Turcas. Pyrrus Turcas inte-
 gros saucius submittens, rursus aggere potiebatur. Nostri
 rursus instare lapidibus ferreisque sudibus, & hastis &
 uerubus impellere Turcas. Tardatus est hostium impetus
 industria Fernandi Gentilis, qui ex uicino propugnaculo

in latus irruentium multus emissis machinis, & conglobatos dissipabat, & dispersos alius facilius detrudendos proponebat. Clamor permixtus hortatione acclamatione, fremitu, gemitu caesorum ad caelum ferebatur. Vyrus ubi consilia sua secus procedere, neque quod intendere ratificari posse uideret, anxius immuteret ne suos, rursus deliberat. sed cum tribus integris horis pugnatum esset, & nunciata cede purpurati alterius, indignatus Solymanus, suos reuocare iubet: paruit ille, suosque in castra reduxit trahens saeciorum ingentem multitudinem. Mostaphes qui apud Solymanum se uilescere sentiebat, ob frustra iam bis Anglicam stationem tentatam, rursus eo conuenit, altera quoque parte Achimetis Hispanicam impetere. Mostaphes suos hortando ad uirtutem arrigere prorsus intentus, summo impetu fertur in Latinos: illi hostem infestum uidentes, ac recordati omnia sua decora in extremo sita esse, manibus hostem prohibent, eoque actius instant ac fundunt. Cum labare Britanni dicerentur praegrante Turcarum multitudine, eò Villarius mittit Ioannem Buochum Britannum, cum delecta Italorum Cretensiumque ala: qui superuenientes detruferunt animose hostes. Multi fortiter pugnantes è Britannis desiderati, quos rursus huius historiae scriptores silentio obruere, excepto Ioanne Bucho. Preianus Aquitanus eo die cum aliorum fortitudinem uicisset, se ipsum uicit, ne circa gulam quidem plaga accepta impeditus, quo minus plerosque ex hostibus instar pecorum mactaret: fuit & toto eo praelio eius industria apud Villarium Rhodiisque celebris. Maiori impetu Hispanos fatigabat Achimetus, ut iam in fastigia muri uexilla Turcarum fixa essent. Sed Hispani equites tanta ui occurrerant, ut nisi faucium magna ex parte omnes paululum remississent de priore impetu, soli facile innumeros hostes fu-

Arnol. Ferrons de rebus

gassent.

gassent. Saucius Villarius mox adfuit cum Aruerno equite & Germano: quo factum est, ut qui loco iam potiri se existimabant, magna clade depulsi, sensim se ad suos reciperet. Crediderat Achimetus initio se loco hac arte potiturum, cum prius subter effossos cuniculos igne immisso ingentem mœnium partem fregisset, puluere ingenti simul Latinis obiecto, & ipse quidem quæ parauerat industriè executus est. Sed cum per alios subter cuniculos Latini impetum in hostes fecissent, admotisque aliquot machinis nihil tale metuentes oppressisset, valde debilitati sunt: quæ in re Christophori Vualderici Germani uirtus non immerito celebratur, qui memor generis & Germanici decoris, in confectissimos hostes incurrens, duobus eorum uexillis potitus est. Nec tamen Achimetus absistebat oppugnatione, sed maximo clamore, infestis signis, rursus recentes submittit: hi uerò miserè atterebantur & lacerabantur emissis machinis ex propugnaculo uicino à Ioanne Maupaso læuo latere: & rursus aliis emissis dextro latere à Francisco Gienraucio: aliis quoque emissis ex tectis domuum proximarum, quas solerter ubi instare uidet periculum, eò aduexerat Gabriel Martinigus Brixiensis. Itaque cum uim frustra parari uideret, è proximo loco Achimetus ita suos reuocat, ut tamen non desineret strata iam mœnia undique tormentis quatere: & quidè plus eo pacto Rhodo nocuit, quàm si ui aperta ut cõperat, irrupisset. Villarius tamen, diruta quoad eius fieri poterat instaurabat. Sed ea multitudine machinarum hostes abundabant, ut iam in quartum mensem protracta obsidione, omnia Latinis asperiora: Turcis in quorum exercitu adfuisse constat plusquam ceterum hominũ millia, prosperiora uiderentur. At Caierbeius in eam muri partem inuectus est, quæ ab Aruernis equitibus defendebatur. His Raimundus Rogerius, quem Gallum aut Rhodæ patrè Gallo ortum scri-

bunt, præerat. Falsi sunt tamen Turcæ qui sperabant artificio cuniculi lapsurum murum, & qui incautius eò properarunt, necati sunt. At Caierebius modo huc modò illuc cum globo Turcarum adcurrere, pro fatigatis ualidos sufficere: neque uero Aruerni, neque Turcæ pedem referre, pugnare utriusque summa uir: undique bellantium clamor, occumbentium planctus exaudi primis cõfossis pereorum strata cadauera reliqui congregari: & iam qui scalis maxnia conscenderant, decieti sunt. At Caierebio urgente, uociferante, iterum irrupere, iterum aditum ad maxnia conari, iterum Aruernos in extremam belli aleã deducere. Tandem Aruernorum uirtute Turcæ fatigati potius quàm uicti, à maxnium oppugnatione abstinere. Caierebius subducta ratione ignis, tanto impetu in cuniculum immissi, fragorèque emissi, etsi aperte uis non appareret, intus tamen uitium accepisse murum non temere coniectura augurabatur. Ita factum ut eius consilio, magno tormentorum numero murum in egra nocte di' que sequenti quatiendum illi sibi desumpserint. Id cum esset factum impigre (abundabat enim Solymanus omni apparatu, artificiumque industria, haud temerè à scopo pile aberrabant) murus stratus est: neque uerò tam facile erat Villario excitare uouas introrsum munitiones, quàm hosti & ueteres diruere, & nouas impedire. Ea oppugnatione maximum laudis cumulum tulere, Rogerius is cuius supra meminimus, & Fornouius Aruernus. Caierebius paucis antè diebus lectissima secum ducens Solymano auxilia equitum & peditum ex Alexandria uenerat: ut & Pharates ex Anatolia, multa & ipse ducès peditum millia. Solymanus Mostaphis consilio, quando abundabat multis hominum millibus, pluribus locis simul Rhodios oppugnare statuit. Decem hominum millia deliguntur ad propugnaculum murumque Britannicum, decem millia ad

Hispanicum, decem millia ad Italicum, decem millia ad Narbonensem, decem millia ad Aruernorum: his multi alij qui fatigatorum uicem suppleant, uelut optiones deliguntur Turcæ inuaduntur acruer multis locis in murum: occurrunt & Rhodij animosè: eoque loco unus ex iis desideratus est qui Ianixarius præerat magna apud suos fortitudinis opinione. Undique diuersis locis pellebantur hostes. & Gallis, & Hispanis, & Britannis, & Italis suo fungentibus munere, Rhodisque mulieribus & sodalibus Franciscanis picatos igneosque orbes in Turcas uoluentibus. Villarius cum cohorte prætoria prius Italicam stationem, quæ opprimebatur hostium multitudine liberauit, mox ad Britannicum propugnaculum cum iam uexilla hostilia appaerent, occurrit sed cum uix dimidia cohorte: reliquam partem Antonius Meterollus Gallus, eius iussu hortabatur ad subeunda strenuè pericula. Paululum resederant impetus Turcarum adueniente Villario: nam his st. patus fortissimorum equitum ueteranorumque robore, quæ uique incedebat, hostes deturbabat, cum repente exclamant alij Hispanicam munitionem ab hoste iam occupatam. Itaque ex suis acerrimam hominem Emericum Combaurum relinquens, adcurrit cum robore suæ cohortis. Ex Turcis aliquot qui machinarum uitabant impetum, iurpi desidia circa molem lapidum deiectorum hæserant. Turcæ interea parte alia immisis machinis, uarie Hispanos fatigabat: à dextro latere, ubi quò suis opem ferrent, & fatigatis saccederent fortissimi quique ex Hispanis occurrebant, nullo iam ipsum propugnaculum oppugnante. Tandem hi quos scripsimus desidia circa saxa hæsisse, cum strepitum nullum audiret, rati id quod erat, locis propugnatore uacuum, uersuri desidia in robur & fraudem, eluo reptates deserto loco positi sunt, cæsis paucis quibusdam à tergo, uexillisque deiectis. Reliqui hæc intuentes, in calum

horum robur tollentes, increpita sua ignauia, incitato media fossa cursu, suis se parabant adiungere. In hac tanta rerum perturbatione occurrit Villarius, ac primum iubet tormenta apertè emitti, ne simul hostes coniungantur: & simul ui murus conscendatur, & deturbentur hostes imperat. Et machinæ quidem ne illi iungerentur effecere, mulus cæsis: qui autem iam propugnaculum conscenderant, saxa uolentes ascensum impediabant. Interea tamè unus ex his qui Vlu-fagis præerat (est id apud Turcas equitum honoratissimo-rum nomen) cum duodecim aliis strenuis, in mania Hispanorum conscendit. At Villarius & ipse cum suis iam propugnaculo Turcas deturbarat, & misso Burdigalèsi Ioâne Maquenaò, uno ex suis inlustro homine, ad Guydum Ra-gusum qui turri Nicolææ præerat, iubet retentis solùm qui paucarum horarum hostilem impetum sustinere possint, reliquos omnes ad se emittat. Paruit ille: móxque cum Alioro Hispano equite lectissima auxilia aduentare uisa sunt, quibus & Latinis Rhodiisque animi aucti, & Turcis fracti sunt. Et iam parte alia Menotius Gallus, & Hugo Caponus Hispanus, cum Cretensium cohortibus aliquot, per portam erumpentes multos ex hostibus trucidarunt, celeritèrque ad suos se receperunt. Interea hostes qui se nihil ui proficere uiderent, iussu Solymani in castrare ducit, multis cæsis, ac tantis quidem, ut eorum numerum aliq̄ ad uiginti millia protrahant, aliq̄ ad decem. Commendant omnes hoc praelio Villarij ipsius militarem gloriam, & Georgij Fau-celli Lugdunensis, & Tori Hispani, & Ioannis Antonij Franciscani. At nobis omnes quidem certe qui tanto impe-tu potentissimo hosti obstiterint, laude dignissimi uidentur. Multi tamen & ex Gallis & Hispanis, & Italis deside-rati sunt: quorum nomina qui se scribit silere, quasi id esset historia indignum, parum uidetur ueterum scriptorum di-

Ligentiam hac in re amulatus. Solymanus ita exarsit huius
 oppugnationis frustra tēata causa, parum ut abfuerit quin
 Mostaphem, quem archi:ectum uocabat totius huius belli,
 supplicio palā afficeret: & uix animaduersionem & sup-
 plucium quo in eum erat usus, Pyrro intercedente remit-
 teret & condonaret. Interea Solymanus in cacumine Phi-
 leremi montis arcem edificari iussit, mole insigni: & iam
 aspera hyeme multos absumente, reficiebat suos. Accidit dū
 hyeme prædura minus timetur hostium impetus, ut pro-
 murum qui Aruerno muro proximus est, Achimetus occu-
 paret. & qui occuparant tandiu se, obsidentibus quantum-
 libet Latinis, loco continuerunt, donec auxilia maiora ad-
 fessent, quæ eo adcurrerūt per pluteos antea paratos: simul etiā
 ingesta humus altissimè, usum machinarum iis qui propu-
 gnaculo Aruerno præerant, adimebat. Latebant & Turcæ
 alij intra aggeres, qui & ipsis suis tormentis, ne Latini è
 muro Turcas tormētis arcerent, curabant: ex eo loco Achi-
 metus ima murorum dolabris uetibusque ferreis cuersurū
 se, aut perforaturum credebat, sed Preianus uariè eos oppri-
 mebat. Asaporum ingēs multitudo huic operi incumbibat:
 horum salutem Solymanus multis expeditionibus, hācque
 Rhodia, eo loco habuit, ut excauandis implendisque fossis
 eos præficeret, eāsque interdum eorum corporibus impleret,
 quo commodius aditum Ianixaris ad loca expugnāda pa-
 raret. Hi igitur urgente Achimeto, concauata propè funda-
 menta mœnia ingentibus stipitibus sepiebant: deinde im-
 pactis malleis igneque diruebant. Apparebat uano eos la-
 bore operam consumere: ineunt itaque aliam rationem, ut
 murum hamis ferreis, funibusque in terram impellant. Eo
 tamen loco cū muro propius succederēt, machinæ ex Ar-
 uernica munitione emissæ, diruere omnia ea opera hostium,
 multosque ex Asapis necarunt. Martiningi consilio locus

patefactus est intra murum, ut inde emissi Rhodii disturbarent opera hostium, & per multarum machinarum hinc inde collocatarum impetu conculcarentur. Non desinebant tamen illi murum perforare, & qua parte hiulcus erat murus, per fissuras eum tormentis quatuebant, uulneratis multis: ita factum ut iam ruinam murus apertam minaretur. His Villarius recentem opposuit murum, magno labore Rhodiorum aedificatum. Rursus Achimetus urbis direptione uoluntate Solymani proposita, accendit suos ad urbem occupandam, impetumque facit in portam quam ab Ambrosio Emérico aedificatam aiunt: simul etiam classem circumdaci iubet, quasi ad urbis oppugnationem. Trepidatur tota urbe, occurritur Turcis, sternuntur undique multi. Ludonicus Tentaullus Gallus cum uexillum in hostes immisisset, languentes iam suos excitauit. Achimetus obuersis in frontem cuneis, summa ut iam inuictus in Rhodios urbe poteretur, ni qui extrema maxnium operibus celeriter erectus defendebat, dextra leuâque parte hostium latera lacera scint emissis machinis. Ita accidit, ut suos Achimetus reuocaret, sequentibus uerò diebus murum sternendum curaret, igne eos qui recentes construebantur corrumpens: ingentiaque saxa in urbem uoluebant hostes, quæ primatorum domos & fortunas atterebat. Et sanè hac perpetua oppugnatione ita quassata sunt maxnia ut multis locis aditus in urbem pateret: atque ita omnium animi Rhodiorum consternati. extrema ut iam omnia metuerent, sibi que diffiderent. In tanto & tam repentino motu multi delati sunt, quasi Rhodi Turcis proditione dedenda auctores, quæ & animum Villarium magno pere mouerunt. Dicebantur plerique infami simulatione quasi in hostes sagittas emitterent, apertis lueris sagittæ, omnia cõsilia Solymano prodere. Ita factum ut edicto, præconis uoce, magno omnium concursu, circa omnes urbis angulos.

gulos propugnaculâque omnia pronūciato, prohiberet Villarius, ne quis sagittam in hostes emitteret. Lucius Castrophylacus Rhodius cum aduersus edictum emisisset, mox in uincula coniectus est. Erat illius auctoritas, ut clarissimi & spectatissimi uiri, & grauisimis causis cogniti summa, atque imprimis hac postea iore oppugnatione probatus fuerat: sed aduersus recens edictum, alieno & loco & tempore emissa sagitta, suspectum cum reddebat. Quo factum ut decreta quaestione a Tribunis rerum capitalium, tormentis ad elicendam rei seriem subiiceretur: à quo tamen pauca extorta sunt. Paulò antea unus è Iudæis, qui in Christianismum adscriptus erat, deprehensus cum esset, Moralium Lusitanum suspectum reddiderat. Tandem cognitum est Moralium architectum totius doli, & epistolis telorum amētus illigatis, quo statueres essent, solitum indicare. Atque is minimè tortus, quippe magna apud Rhodios & dignitate & auctoritate, fassus est odio repulsæ in id se erupisse: simul in utramque gratiam apud hostem, quem ipse Villarius Rhodiique omnes uident aperte, si uim paret ad mouere, urbe potiturum. Ea tamen palam edixit, ut apparet deplorare eum tot annos quum fideliter Christo seruisset, ad extremum tamen nefarium scelus cōcepisset. Ita ille ceruice luit, ac de multis indicio eius delatis supplicium sumptum Narrat Paulus Iouius in libro de rebus Turcicis, feruente bello Adrianum Pontificem Maximum, qui cum nonnullis nauibus ac triremibus, peditumque circiter tribus millibus uenerat, rogatum à Iuliano Medice, aliusque purpuratis, ut eas naues ac pedites unà Rhodū mitteret, id aperte detrectasse: futurum uerò omnes sperasse, ut hæc naues ualidioribus uentis adiuta, inuita etiam Turcica classe portum ingrederentur: præsertim cum quinquaginta Venetorum triemes in Creta tunc essent, quæ hac in re nonnihil auxiliij, etiam

si solum sese hosti ostentassent, attulissent. Lilius Giralduus
 addit in Gallos eos pedites mox ab Adriano missos, audi-
 rasque palam infaustas uoces, Pontificis non in eum usum
 paratas sibi copias, ut Rhodiis opem ferret, uertendum aliò
 impetum dicitantes. Idque magis mirandum in Adriano,
 quem & uirtus & eruditio, & Dei optimi beneficium,
 nouum hominem & terræ filium, in editissimo authorita-
 tis fastigio collocarat. Obstrictum uerò meminisse se potius
 debebat Deo quàm Casari: & hostes se eos relinquere,
 quorum potentiam crescere iniquum ac pestiferum esset,
 opprimere & sanctum & necessarium. Germani scripto-
 res narrant illum sophisticis nugis occupatum, & poëtis
 Roma exigendis, quos perduellium loco habebat, quæ per-
 tinerent ad acquirendam ueram laudem, nec scisse cogitare
 propter imprudentiam, nec exequi potuisse propter inertiã.
 Erat & Bernardinus ex Rhodiorum sodalitiis, non tamen
 equites inter adscriptus, homo nauticæ rei peritissimus, &
 qui unico myoparone & faselis aliquot mare redderet
 Turcis infestissimum. Hic quoniam illegitimis parentibus
 ortus equitum gradum, ordinemque assequi non potuerat,
 cum posset Rhodiis magno esse auxilio, repulsæ memor do-
 mi se continuit. Tam res Rhodiorum eò reciderant, ut Villa-
 rius diutius tantum exercitum Solymani sustinere nõ pos-
 set, neque quo se pacto his expediret ærumnis reperiret. Ma-
 le ipsi Rhodij omnes equites ciuesque metuebant, ne malum
 aggrauesceret: omnes cogitationibus molestissimis pertur-
 babantur, pendebant animi, cruciabantur, angebantur: nec
 longius res aberat à seditione, profusis lachrymis porre-
 ctis que libellis more inueterato Rhodiorum undique Villa-
 rio, à Græcis orantibus ne se, pueros, uxores, urbem diripiẽ-
 dam Turcis praberet. Nec uerò Villariũ tam hæc mala an-
 gebant, quàm suspicio intestini doli, domesticarumque in-
 sidiarum:

sidiarum: quanquam accito Preiano, Martiningo, & aliis, uidebat deploratam urbis salutem. Apud Solymanū quoque res sepe relata & grauiter acta, & planè perspecta eius uoluntate, dum Achimetus diripiendā primo impetu Rhodum, Pyrrus ad deditionem hortandos nobilissimos equites & ciues, decretū est humanitate tentādos eorū animos. Misus est itaque Rhodum. Genuensis transfuga, qui cū priuati alterius Genuensis prius colloquium peteret, acturus postea maximis de rebus, à Gallico equite non ferente iam conditiones ut uictis dici, pulsus est. Refertur res ad Rhodiū consiliū à Villario, atque is prioribus belli calamitatibus breuiter enumeratis, ueniam petit, dum ruina imminente consiliū quaerit, si prius ipse sententiam dicat: Rogauit nobilissimos equites, ne tantis plagis acceptis conciderent, ne deficerent: uulnus quidem esse eiusmodi, ut & pertimescendum uideretur, nec dissimulandum: At enim res à nobis gesta id exigunt, libenter ut Deo acceptam uitam repenti referamus. Quis scit an interea noua auxilia ueniant? Quis scit an nouo stupore percussi, ut in bello parua res magni momenti sunt, illi cedant? Uitemur nos oportet, nobiscum ipsi certemus: ne licet quidem iam tantis rebus gestis non nostri similes esse. Quamobrem erigite animos, retinete primam animi magnitudinem. Ego quidem primus libentissimè hoc pectore tela hostium excipiam. Vos uerò omnes quantum periculorum ad uim hostium ferendam subieritis, etiam si occasione omnes occisi cecideritis, tantundem uobis ad assequendam immortalitatem loci apud Deum Optimum Maximum comparabitis. Tum Raimundus Lupus Pacus Hispanus, homo & fortitudinis & prudentiae optime apud omnes Rhodios clarus, hæc: Oratio tua Villari etsi est nobis probatissima, quòd ab insigni inuictòque prodit pectore, tamè hoc nobis multò est iucundior & gratior.

„ quòd tantis acceptis plagis te neque defatigari, neque angì,
 „ neque unquam antea uidimus, & hoc tempore constan-
 „ tissimum agnoscimus. Sed quando potentissimo hosti pares
 „ esse non possumus, quid tandem molimur morte nostra ui-
 „ ctoriam eorum insignire? iam ciuibus famem, iam urbi ua-
 „ stitatem uides inferri: urbem & decus Latini nominis ser-
 „ uandum, quantum in nobis fuit, semper putauimus. Sexto
 „ iam mense miseri obsidemur, auxilia aut nulla aut ea su-
 „ peruenere, quæ uel leuissimo cōgressu impetūque hostiū pu-
 „ gnando mox concident, cedendo duriores nostram condi-
 „ tionem facient. Quin te ipsum Villari uideo, quasi exitium
 „ adsit, nos hortari: ceterum nostrā ne sponte an Turcarum
 „ ui pereamus, id modò agitari: iā omnibus rebus urgemur,
 „ quas sustinere nullo modo possumus: una erit leuatio, si Rho-
 „ dum relinquimus. Obsecro te, obsecro omnes nobilissimos
 „ equites, est ne ulla nobis uia? superest ne aut ars aut dolus
 „ aut consilium quo hosti æquales esse possimus? si quis id a-
 „ gnoscit, expromat, me quidem ipsum authorem habiturus,
 „ me priore loco in uulnere ruiturum uidebit. Si qua modò
 „ spes reliqua est, si res tantem fortunam, si uastitatem ur-
 „ bi proximam declinare possumus: si nihil superest, si hu-
 „ manas omnes spes consumptas agnoscimus, cur non qua-
 „ les quales condiciones dedendæ urbis potius proponi-
 „ mus, alio fortè tempore dolorem uindicaturi, quàm te-
 „ meraria morte hosti immanissimo nos obiciamus? Necessi-
 „ tati parere semper est sapiētis habitum. Caput illud est: etsi
 „ ista mors laudatior esse uideatur, cogitandum tamen sit, ne
 „ Christiano nomini Rhodiòque ordini incommodior sit. Ita-
 „ que cenſeo consulamus tēporibus, mittamus ad Solymanū
 „ legatos, qui tentent an æquis conditionibus hoc nos loco e-
 „ missurus sit. Villarius seruato antiquo more, exquisitis om-
 „ nium sententiis, ubi uidet in Lupi raptim currere omnes
 „ Arnol. Ferroni de rebus sententiam,

sententiam, iubet nominari qui ad Solymanum mutantur. Delecti sunt Robertus Perusius, Raimundus Marchetus, & is ipse Lupus deditionis author, & Groleus: rursus & alij missi pactum est Villario, equitibus, Rhodijque qui uellent, abire auehereque quæcunque possent, annonamque & naues, liceret: mactinas bellicas quas uellent nauibus inferre: templa Turcæ ne polluerent: nulli qui Christianam fidem sequeretur fraudi esset, ac nemo in uirgarum sacra inuitus adisceretur. Variæ uerò sunt sententiæ scriptorū huius temporis quàm fidelissimè ea Solymanus executus sit. Iacobus Fōtanus qui eo tempore ius Rhodius dicebat, narrat porta Cosquin iui effracta insolentem eum in urbem introuisse, polluta templa, dicata quædā Mahometi, Christianis casis uice iumentorū usus: CHRISTI OPTIMI MAXIMI struas luto conuersas: in foro aut loco publico neminem expertem fuisse contumeliæ. At qui nuper scripsit Italica lingua Solymani res gestas, pactū ait demptis aereis machinis res Latinis proprias liceret auehere: cōuentionesque Solymanū humanissimè ac religiosissimè seruasse: præterea res sacras D. Ioanni ne attigisse quidem sicque audiisse de Villario, cum Solymanus Rhodum triginta hominum millibus stipatus esset ingressus, ne unum quidem uerbum petulans ex alicuius ore emissum: cūque secundo Solymanum Villarius inuisisset, ut abeundi copiam impetraret, conuersum eum ad Habrainum Bassam hæc dixisse, Equidem haud possum non dolere, qui infelicem hunc senem, propriis laribus pulsū, mæstum hinc abire uideam. Villarius tandem post uarias fluctuationes Melita à Cæsare concessa, eò fixit sedem equuum Rhodiorū. Melita quidem ea lege à Cæsare donata est, ut Tripolim suis sumptibus Rhodij tuerentur. Multum uerò eo tempore simulatio Adriani Pontificis elusa est à prudentibus: qui cum

omnes palam uiderent ad bellum eius uti consilio dignitate, gratia, ope, hostes, ut sumptibus bellicis exhauriretur ararium omne pontificium, tamen nullam se partem belli suscipere Francisco Regi scriberet, hortareturque eum obliterated simulatibus ad bellum Turcis inferendum. Hic si in suis maximis curis aliquid impertisset temporis huic quoque cogitationi, ut Gallorum Caesarisque controuersias componeret, p̄t̄m Pōtificis nomen famamque retulisset. Pertinebat hoc ad pontificium officium, ut pacis utriusque & communis concordie cupidissimus haberetur. Nec tamen tot iniuriis irritatus Rex humanus, & religionis amatissimus adduci potuit, quin sui semper similis esset in pontificia maiestate obseruanda. Narrat Iacobus Sadoletus huius Regis pietate factam, ne in tam diffuso regno usquam sectarum labes existeret, aut non subito exorta uindicaretur. Eundem in maxima fame aliquando, cum sterilitate & inopia frugum laboraret Fræcia, patefecisse fontes liberalitatis Regiæ, permultaque hominum millia aluisse cōplures menses, quoad nouis frugibus uberior annus copiam passim frumenti suppeditaret. Quo uerò tempore Turcarum Rex Syriam atque Aegyptum occupasset, Romæ hortante Leone initum id consiliū, ut in quinquëniū fædus Christianis Regibus indiceretur. Dictā esse sententiā ab Antonio Mōtio. At cum Bernardus Diuitius Biebenna legatus Pōtificus de his induciis Regem admonuisset, sacroque bello capeffendo, diem sibi eum sumpsisse ad deliberandum: Quæ cum uenisset dies, essetque frequens ornatissimorum uirorum cōcilium, Regem commemoratis maximis beneficiis, quæ sibi diuinitus essent collata, ad extremum pollicitum, si ceteri principes induciis essent assensi, causamque Dei priuatis dissensionibus præuertendam esse cōstituisent, sese cum quadraginta millibus peditum, duobus millibus cataphractorum equitum,

Arnol. Ferroni de rebus in bellum

in bellum atque in expeditionem in Turcam iturum: neque antè finem facturum, quàm profligato bello atque cōfecto, aut uitam suam quam deuoueret Deo, aut ueteres prouincias, quas impiè hostes eripuissent, Deo restituisent. Ipsi quidem Pontifices, si bellum non aluissent, suscipere debebāt curam dignissimam tantæ maiestatis, ut Carolum & Franciscum maleuolorum susurris distractos, rursus in pristinam concordiam reducerent.

ARNOLDI FERRONI RE-
RVM GALLICARVM
LIB. VII.

ALIVOT iam menses transferant, & aetas precipitauerat, neque auxilia ulla Lescuno ueniebant, Ioannésque Medices & Veneti dilapsierant: Mediolanenses qui iugum Gallicum se exuisse existimant, in compedes se Hispanorum duriores, serius quàm uelent incidisse agnoscebāt, ut nihil uulgatius tota ea prouincia fuerit trito hoc multorum sermone prouerbio, A Gallo atrectatas clam Mediolanensium uxores, ab Hispano & uiolatas palam, & insuper bona direpta. Cum neq; à Sfortia ad tatas alendas copias suppeditarentur pecuniæ, neque à Casare, exhaustum cum esset iam ararium pontificium, Prosper & Daualus deductis militibus in locupletissimas Mediolanensium domos, has interdum diripiendas eis dabant. Interim imperabantur tota urbe pecuniæ, maiorèque acerbitate exigebantur, mutui ac crediti nomine uelatis rapinis. In capita singulorum & famulorum & infantium indicebatur pecunia, nunc in stipendium militi, nunc in ue-

Gestis Gallorum Lib. VII.

stem, nunc in acetum & ius, nunc in ligna, nunc in arma
 deurgenda, nunc in calorum expensis, nunc in vias purgā-
 das. cuius modò rei nomen inueniri poterat, hoc satus ad ar-
 gentum imperandum erat. Non solum Mediolano, sed vicis
 castellisque vicinis Hispani milites publicanorū officio fun-
 cturi proponebantur. Eorum qui aliqui contumeliosissime
 impudensissimeque fecisset, ut ut uere Casarianus, & liberta-
 rius studiosissimus commendabatur. Atque hi praeter indi-
 ctos nummos priuato suo compendio intenti erant: ut iam
 & Sfortiam ipsum & Hieronymum Moronum taderet
 Casarianos accersitos, non ad Sfortiae afferendū sed ad dri-
 pendum (ut aiebant) Mediolanensem principatum, quan-
 quam armis oppressi tegerent odium. Cū uideret Prosper
 direptas iam Mediolanensium afflictasque res, ipse Daua-
 lum ad Pistonem oppugnandum mittit, cū & annonae
 deesset, neque satis esset praesidiū ad uim arcendam, pa-
 lla Gallorum oppidanorūque omnium incolumitate, à Bo-
 nauaglio qui oppido praerat, atque ut datus uix duabus
 Cremonam mitteretur, sit a quibus conditionibus deditio. Vix
 deditio facta erat, cū Prosper iter in Cremonā parare in-
 capit, literaeque ab eo Daualo redduntur properaret ad se cū
 expeditis Hispanorū cohortibus uenire, omniūque post-
 haberet: tentanda enim sibi Gallica omnia praesidia, lon-
 giusque procedendum existimabat. Valde Dauali uolun-
 tas abhorrebat à Prospero. Ipse ut erat elato animo, indignū
 putarat cui pareret: dedere tamen operam communes ami-
 ci, ut & ei quā humanissime scriberet, & se mox cum eo
 cōiungeret. Lescuno in multis & uariis molestis cogitatio-
 nibusque, cū & deesset commeatus, & dilapsa undique
 auxilia, haec una consolatio occurrebat, quod neque à lau-
 datore a quiorēque quā Prospero quoquam oppugnari
 posses: neque is deditiois honesta leges, si ita res urgeret,

memor casuū humanorū repudiaturus esset: qui meminisse
 posset fieri posse, ut & ipse in easdē angustias precipitatus,
 eandē fortuna deprecaturus esset. Hanc spem cū haberet de
 eius uoluntate, arcē munit, praesidia in urbe disposuit. Neq;
 uerò Prosser etsi innumera copta adessent, ut oppugnare
 urbem instituit: angustē Gallos cū uideret uti re frumen-
 taria, asidendo adiuusque intercipiendo, eos undique ma-
 gna cura obsidebat. Itaque fœdus tandem ictum hu legi-
 bus, ut Lescunus intra quadagesimum diē Cremonæ cum
 Gallicis copiis uerfaretur, remissa interea omni obsidione. Si
 interea Gallica, aut fœderatorū adfussent auxilia, quæ aut
 Padum inuitis Casarianis tranarent, aut urbem unam Ca-
 sarianorum armis occupatam reciperent, infecta essent cō-
 ditiones: sin secus accideret, ipse Cremona Prospero cederet,
 ita tamen, ut Gallis sibi que è praesidio decedenti expansis
 uexillis, tympanis personatibus, incolunibus omnibus im-
 pedimentis, & saluis Cremonensiu fortunis: iumentis quo-
 que præbitis, quibus & agri & impedimenta ueherentur,
 datis queque uia ducibus in Galliam ire liceret: captiui ut-
 rinque restituerentur, reliqua loca quæ praesidii Gallorum
 tenebantur eiusdem essent iuris: castra tamen Mediolanē-
 sium, Nouariensium & Cremonensium quoad eius fieri
 posset sese tueri possent, nec huic deditiōi obnoxia essent.
 Dati sunt obsides eo nomine à Lescuno, in quibus fere Frā-
 ciscus Riberacus Daydius, alterius Riberaci qui ad Papiam
 ceciderat frater: Freißillius qui postea Daciorum rector fuit,
 & Bonauallius. His confectis, & ultra praestitutum diem
 deditiōne facta, Prosper quàm potuit maximis itineribus
 cum ea copia quam Alarco comparauerat, & cum his mi-
 litibus, quos Leua legerat circa Ligures, ad Genuam contē-
 dit, cū ad eum Ottobonus Sinibaldus Elisci pollicerentur
 uisis Casarianis Ligurum ciuitates imperata facturās, aut

ui futurum ut extorquerentur Gallis. Erant Genua factio-
 nes plures: Flisci ueteris homines potëtia, & Adurnij Hie-
 ronymus & Antoniotus, & Augustinus Spinula Cæsa-
 rianos uocabant. Octauianus & Federicus Fulgosij, An-
 dreas & Philippus Doria, & Ligurij reliqua nobilitas A-
 durniorij exosa imperia, Gallis fauebant. Itaque cum spes
 esset ad futura mox Gallica auxilia, constituunt obsidione
 ferre. Genua ipsa etsi sua nobilitate omnibus notissima est,
 quò tamen huius obsidionis rationes apertius quiuus intel-
 ligat, pauca nobis de eius situ dicenda sunt. Est illi portus me-
 morabilis ad Africum ex pãsus, urbẽ, quã patet ad Orientẽ,
 Feritor amnis præterfluit, quẽ & hodie Bisamne uocat, am-
 nẽ è proximis montibus præcipitatũ, qui se Bisamni immi-
 scet. Ferixanum uocant: haud longe modici circa littus uici
 Neruiũ, Buliaschũ, saulũ, Rechum, Camuliũ. Post Camuliũ
 fanum Fructuosi, & promontorium, quod & Caput mõ-
 tium appellant, saxosum in mare excurrit, leuãque irrum-
 pentes fluctus angustis faucibus excipit, Delphini portum
 efficiens, quem & portum Finum uocant: planis locis &
 littori proximis, passimque totis uallibus & collibus lau-
 tius uilla ædificata ciuium spectantur: has uillas edicto, ne
 Cæsariani aut diruerent aut spoliarẽt, Prosper cauerat. Pro-
 sper cum sfortianis & Germanis ad eam portam fixit ca-
 stra, qua ad Feritorem amnem peruenitur. Classis Hispanica
 duce Ioanne Recasentio sese intra Delphini portũ continuit.
 Habebant Fulgosij magnum Corsorum numerum: simul ex
 Liguribus plerique homines rusticani atque montani exer-
 citati in armis, in urbem se receperant. Andreas Doria &
 celeritate nauium, & sciëtia rei naualis superior, uariè Re-
 casentium fatigabat, impetumque in Cæsarianas naues fa-
 ciebat, eãsq; circunuenire, aut remos transcurrentes deter-
 gere si posset, laborabat. Ille quòd minus exercitus erat,

Arnol. Ferroni de rebus

assuetis que

Genua sit.

assuetisq̄ue pugnae nautali, tutiore cōsilio sese posthac è portu Fini non commouit, ut ne classē quidem mouerit ad apparatus sulphureum Prospero Daualōque perferēdum: at hic iumentis fuerit summo noctis silentio efferendus. Interea Petrus Nauarrus cum duabus trirētibus fretō Genuensi prouehitur, appulsisq̄ue Genuam trirētibus, uariè Genuenses accendebat ad obsidionem perferēdam. Prosper iubet denunciari Genuensibus, nisi intra diem sequentem saluis ciuium & immunitatibus & fortunis, liberōque discessu Gallorum deditiōē faciant, uim se allaturum. Octavianus Fulgosus aeger lectulo decumbebat, cum Nauarrus & reliqui omni machinarum copia abundantibus hostibus, parum esse tuta omnia referrent: uisum è re Genuensiu fieri deditiōem: ad leges conscribendas missi sunt Thomas Cataneus, & Paulus Bulgarus, Benedictus Viualdus. Dū legati agunt cum Prospero, Daualus interea Ioanne Urbino acri homine & summo apud Hispanos loco dissentiente, & iniquum esse clamitante, summa Caesaris ignominia, cum legati deditiōem polliceantur, diripi urbem: seque subducente Hieronymo quoque Adurnio, & Francisco & Hieronymo Moronis dissuadentibus, machinas emitti iubet ex loco excelso in eum locum, cui est Petra Parua nomen: accesso ad praedam Hispano Italōque pedite, Nauarrus celeriter iubet emitti minores aliquot machinas, quibus ex Hispanis quidam discerpti sunt. Tandem frustra Genuensibus repugnantibus, cum undique tormenta uoluerentur, & omnes ad urbis opulentiae direptionem properarēt, multis praeterea qui in urbe Adurniis optimè cupiebant adiuantibus, Caesariani urbe potiti sunt. Octavianus Fulgosus aeger, cum se Dauali fidei commississet, soluto redemptionis pretio semel emissus: deinde ex Auersa in quam perductus fuerat reuocatus, effecit, ut in Casare aut Caesarianis probus quisque

fidem desideraret, Petrus Nauarrus oblato ingenti pretio, tametsi Daualus liberatum cuperet, cum & Caesar ei esset iratior, qui causa sua relicta Gallicam tutatus esset, aut diutius uellet eos habere sollicitos, à quibus se existimaret diuturnioribus molestiis esse conflictatum, uix post aliquot menses capto Rege liberatus est. Federicus Fulgosus Pontifex Salernitanus nauicula conscensa cum multis, magno uitæ periculo Massiliam perfugit, multis ex eadem factione occultè in aliquas onerarias correndum fuit. Narrat Iacobus Sadoletus, eo tempore quo Octavianus & Federicus Fulgosus fratres, regius auspiciis regerent Genuam patriam, nunquam florentiorem fuisse Genuam: cum illi nihil præter æquum & bonum permitterent cuiquam, nec in studis & dissentionibus partium, quæ in illa republica assiduè uigebant, potentiores & gratiosi homines plus possent per iniuriam & gratiam, quàm aduersarij eorum per ius & iudicium. Federicum concessisse in Galliam, ex nobilio opulentissimo donatam à Rege, atque ibi cum fratribus pijs nonnullis, nocturnam diurnamque operam sacris literis impendisse: conciones sæpe à fratres hortandi, docendi, monendi, consolandique causa more maiorum habuisse: redisse in Italiam, & in Eugubinorum ciuitatem quam habebat sedem sacerdotij sui, domicilium omnium suarum rerum curarumque fixisse. Ibi intra aliquot annos magna caritate frumenti & graui famè exorta, fructus suos omnes ecclesiasticos in egenos effudisse, etsi omni etiam tempore egenorum curam sustineret. Ita factum, ut à Paulo Pontifice Maximo ignarus & absens in purpuratorum ordinem cogeretur. Caesar etsi Genuæ receptione letatus est, tamen direptionem urbis à Daualo per speciem colloquij cum legatis factam, molestè tulisse uisus est: durior tamen in Octauiano Fulgoso & Petro Nauarro iudicatus. Franciscus planè Rex

& Carolus Caesar, cum æquali haberentur potentia, diuer-
 sis ferebantur consiliis. Caesar callidior & occultior: Franci-
 scus apertior & elatior. In Rege clemens & mitis natura:
 in Casare durior & minus remissior. Caesar ualde acutus
 & prouidens: Rex strenuus & magnanimus habebatur.
 Caesar quò astu insidiis que falleret: Rex ut pugna aperta
 uinceret, laborabat. Caesar militares homines & callidos
 complectebatur: Rex mirificè ingeniis excellētibus delecta-
 batur. In Casare maiorem fidem: in Rege interdum maio-
 rem cautionem desiderares. In Casare orationis breuitatē,
 in Rege copiam efferebant. Erant apud Casarem industria
 quidam stimuli ac laboris: flagrabant ornamēta fortitudi-
 nis, comitatus, humanitatis apud Regem. Casarem parcum
 nec illiberalem tamen, diceres: Rege in largitione nemo ef-
 fusior habebatur. Caesar seruire temporibus, regere ad tem-
 pus suam naturam, huc atque illuc torquere & flectere di-
 dicerat: Rex constantiam sermonum re exequebatur, eaque
 palam sentiebat, quæ inuictum eius animum facile osten-
 derent. Caesar cum callidis acutè, cum suis grauiter uersaba-
 tur: Rex cum aulicis iucundè, cum proceribus humaniter
 uiuebat. Conferres Regem Carolo Burgundioni Caesaris
 auo, nisi quòd & fide & comitate, ditione, eruditione fuit
 maiore Rex: Caesar Ludouico undecimo Gallorum Regi
 simillimus. In Rege uariam eruditionem memoriãque
 propè diuinam: in Casare uarium & ad omnia uersatile
 ingenium non desiderares. Caesar repræsentabat umbram
 humanitatis, & clementiæ: in Rege non adumbrata simu-
 lachra, sed totam effigiem harum uirtutum agnosceres. Rex
 manu fortior: Caesar cautior ferebatur. Casarem nisi se am-
 bitu commaculasset uerè p̄ nomen relaturum: Regem nisi
 delitiis aulicis implicitus fuisset, omnium Regū triumphos
 superaturum, detrectatores tantarum uirtutum, & quasi

In Rege Carolo
 V. et Francisci
 Regis.

Momi Veneris sandalium carpentes, aiebant. Sed Regum est cum benefecerint, malè interdum audire. Naturà enim cum esset comis, facilis, benignus, disertus, conciliat sibi omnium principio regni amorem. Rythmos quidem Gallicos ea coccinnitate Rex edebat, ut nec fluere rotundius, nec cadere numerosius, nec coherere apertius ullo pacto possent: dubitarentque qui eo in genere uersati sunt, an res uerbis, an uerba sententiis magis illustrarentur. Atque ita amatorius lusibus philosophorum seueritatem permiscebat, ut & illi hinc auctoritatem, & hæc illinc hilaritatem precario accipisse uideri possent: totumque Francisci Petrarchæ myrothecion, ac nonnihil etiam Dantis Algerij pigmenta consumpsisse uiderentur, tametsi obscuritatem in his Critici interdum reprehenderint. Vidimus ipsi si quid plebi Gallica lingua suaderet, præcipites ferri impetu animos audientium, quocumque eos ei impellere libuisset, tanta copia orationis, tantum flumen lectissimorum florum, id pòdus grauissimarum sententiarum ex eius ore manabat. Eo ferè tempore Susanna Borbonia Caroli Borbonij magistræ equitum uxor emigravit è uita. Erat Borbonius homo & gnauus & industrius, experientissimisque in re militari. Defuncta uxore cum ad fanum Germani Layci Regem inuississet, pullasque uestes ponere iussus esset, animùmque oblectare, uultu ipso ingentem animo premere dolorè uidebatur, molestissimisque cogitationibus molestiam quam contraxerat testari, ut ad blanditias aulicas undique subringentem, constares nondum illum ad pristinam suam alacritatem rediisse. Guilielmus Gounfierius tribunus maritimarum ita Regi familiaris erat, nihil ut posset esse coniunctius. Eo tantum potènte, cum & rem & existimationem, & auctoritatem suã tueri se nõ posse putaret, illumque sibi præferri grauiter ferret, commotum putant: præsertim cum olim apud Regem

Arnol. Ferroni de rebus dignitate

dignitate & gratia plurimum ipse ualisset, eo tēpore parum posset. Ludouica Regis mater Borbonium in uis uocauit ad Boiorum aliquot oppida, quæ sibi ut proximiori ab intestato delata esse contendebat, quæ ab uxore ille relicta possidebat. Ille irarum plenus qui paterna auitaque oppida in iudicium nolebat deduci, apertè frendebat iniquum esse sibi ea adimi à quibus data oportuit. Ita factum ut ea iniret malo exemplo consilia, quibus & regiam dignitatem & uniuersam Galliam concuteret: rempublicani Gallicanam ad exitium & uasitatem uocaret; ac iam odio æstuas, iracundia ardens in patriam præceps ferebatur: atque ita obfirmato animo obduruerat, ut nullum laborem recusaret, nullum periculum defugeret, quò uel perturbata uel oppressa Gallia, iniurias ut aiebat ulcisceretur. Rex ut erat humanissimus Molinij inuisens Borbonium, uersatus apud eum humanissimè fuerat: uidebaturque quæ eum ob litem motam offenderant, quæque acrius in animo eius infederant, & suauitate orationis deleuisse, & uultu illo familiari sustulisse. At is paulò antea oblitus patriæ, misso ex suis fidelissimo ministro ad Cæsarem & Henricum Britannia Regem, cum eis pactus fuerat de Rege regno depellendo, Gallia sibi adscienda, parte tamen Cæsari, parte alia Britanno tradenda: Italia imperio Cæsari asserendo, Helionora sorore Cæsaris in matrimonium ducenda. Quidam ad id impulsam uolunt Borbonium ob ueteres similitates quas cum Rege gesserat: quippe priuatus Rex ob quædã ad Ludouicum ab eo delata, ad certamen eum prouocarat palàm è Borboniana domo, quæ Lutetia circa Luparam arcem sita est. Harum similitatum tantum aberrat, ut regnum ille adeptus meminisset, ut ultro magistrum eum equitum designaret. Alij putant Borbonium, cum delectaretur magnificis apparatus, uiræque cultu cum elegantia & copia,

omnesque passim domo mensaque exciperet, nec res familiaris etsi amplissima, tantis sumptibus par esset, turbare omnia ac permiscere uoluisse: captivumque regni libidine, excussis tot suis clientelis atque amicis, inuisse consilia rapiendi
 „ regni quod semper concupierat. Docent uero sapientissimi
 „ homines in maximis animis, splendidissimisq; ingeniis plerun-
 „ que existere honoris, imperij, gloriae, potentiae cupiditates: nec tamen ullum adduci debere, ut eum iustitiae patri-
 „ que capiat obliuio, cum in imperiorum honorumue cupiditatem incidere. Borbonius non solum perturbatione indignationeque animi, sed consulto & cogitato haec molitus fuerat. Narrat enim auditum, cum diceret se post tam acres aculeos infixos, aulicis uerborum mulsulis, blanditiarumue lenociniis flecti non posse. Laudabat idem & in ore habebat Aquitani eius scitum responsum, qui rogatus à Carolo septimo quo tandem praemio impelli posset, ut fidem sibi tot
 „ magnis rebus perspectam falleret, Non tuo (inquit) here regno, non orbis imperio adduci possum, non omnium thesauris, contumelia tamen & stomachosa iniuria possum. Manauerat interea rumor in aula nescio quid illum moliri, atque is ab uno authore ad plures peruenerat, aliusque alij tradiderat. Quibus permotus Rex Borbonium euocari: atque is uacua lectica uno die elata, quasi aeger conspectum hominum uitaret, noctu Molinum egressus. Posteaquam in arce, cui nomen Chanteneria & alia Carlaca pernoctasset cum Pomperano, in Burgundiam uicinam quae Caesaris imperio obnoxia est perfugerat: missamque ualidam manum, rumore certiore ad se comprehendendum frustratus est. Borbonium secuti Emarius Prius, Lursius, Tansaneus, Ioannes Beumontius, Pomperanus, Pelusius Motta, Ioannes Hospitalis medicus, illustri ingenio & industria: iudices autem extiterunt tantae coniurationis, Argusius & Arnol. Ferroni de rebus. Martignonus

Martignonus Normani. Galeatius Capella Borboniū abiiſſe aut ob litem quam ei Ludouica intēderat. Adrianus Barlandus narrat curaffe Regem uti Borbonius Ludouica matri nuberet, eum nuptias repudiaſſe: ueritum tamen ne cogere-
 retur, abeundi conſilium ſumpſiſſe. Id ille unde expiſcatus ſit, incertum: nunquam in Gallia auditum: maiorēque uerſimile eſt Ludouicam modeſtia, & Regem humanitate maiorē fuiſſe, quā ut inuito obruderent nuptias: atq; illius deuexa à nuptiis abhorrere uidebatur. Ac ſepe & multum admiratus ſum exteros ſcriptores illarum nuptiarum meminſſe: atque eam à Borbonio cauillo impeti ſolitā ut ambitioſam, quaſi ea eſſet quæ arbitrio ſuo, non ratione & conſilio ueretur. Prudentiſſimē uerō erudiſſimi homines ſenſiſſe mihi uidi ſunt, qui ſcripſere, Sciētiam eſſe eorum
 quæ ſic comprehenduntur, ut conuelli ratione non poſſint:
 ſin aliter, inſcientiam uocari: ex qua exiſtit opinio, quæ eſt imbecilla & cum falſo incognitōque communis. At qui ipſi de Frāciſco Borbonio fani Paulini Comite audiuiſus, miſſum ſe à Ludouica paucis autē menſibus ad Carolum Borbonium: eius nomine egiſſe cum eo accuratē ne angeretur ob litem eam intentatam: ſi liberos ipſe quacunque uellet, uxore ſibi adiuncta ſuſciperet, iure quo optimo maximo uſe daturam, ceſſuram eorūque poſteris omnia ea oppida, quæ in controuerſiam deducta erant: ſin cælebs maneret, uſufructu ſe ceſſuram quandiu ſuperſtes eſſet: impetraturā etiam à Rege, ut quem uellet ex agnatis ad eam hæreditatē cernendam, liberē uocare poſſet: interea moleſtē ne ferret iudicio patrum Pariſienſium rem decerni: nulla ſe regia poteſtate eo in iudicio uſuram: neminem miſſurum, qui ſuo nomine patres preſentaret: permittere Borbonio quos uellet ex cohorte iudicum reuiceret. Pariſienſis ſenatus ſi diſpliceret, quem uellet ipſe deligeret, aut Tholoſanum, aut Burdigaliſis Gallorum Lib. VII. Y iij

galensem, aut Rothomagensem, aut Diuionensem, aut Gratianopolitanum, aut Aquensem. Ad ea illum respondisse, Feruntur mihi hæ conditiones quas ego accipere lubentissimè debueram: at satius controuersiam in iudicium delatam patrum iudicio sopiri, ipsa dabit dies consilium. Addebat idem cum Borbonio sibi sæpe multum fuisse de Ludouica sermonem, qui sibi uisus esset nunquam, nisi reuerentissimè de ea sentire & loqui: unde eum placatiorem crediderit futurum, nisi Pomperanus, Pelusius, & quidam alij, quibus mendacius, multiplicando uerbis Cæsaris uim & liberalitatem, erexerant eius animum, iisdem spem eius inflassent, quasi mox summo omnium uoto ad Gallica regna uocaretur, & undique cõcursus ad eum futurus esset, ubi Cæsaris exercitum cõspexissent: præsertim cū hinc Casar haud dubie uocaret eum ad regnum Gallicum, illinc Britannus Gallicis cladibus laetus, stimularet. Antea Guillotus Macclous Lutetiæ abscissa prius dextra capite luerat, ob uicos aliquot dreptos, quos cū turmis militaribus circuibat, metatoresque suos præmittebat, qui sibi ut Regi hospitium pararent. Missus deinde caduceator ab Henrico Britaniæ Rege, bellum Regi superbissimè indixit. Hunc Rex Lugduni audiit, placidâque oratione placatum dimisit. Ipsi interea in Gallia fines irrupere: iis P. Borbonius Vindocinensium dux unâ cum Carolo Tremolio occurrit: missique sunt mox Thomas Fuxeus, Lescunus, Anna Mommorâtius, Federicus Bozulus, Renatus Maserianus cum multis equitum alis: quæ causa fuit, ut mox illi ne tentato quidem prælio redirêt, frustra per multos dies arce Hisdinensi obsessâ. Annus agebatur millesimus quingentesimus uicesimus tertius, cū rursus Angli stipati longo agmine Burgundionum, maioribus contractis copiis in eam partem Gallia, quæ Picardie nomine notior est, peruenère: & petente ipso Vin-

Arnol. Ferroni de rebus

docinensium

docinensium duce, præpositus est uniuersæ illi prouinciæ idē
 Tremolius. Is in Sanctoquintinum peruenit, inde Bononiā
 muniit urbem maritimam: deinde Monstrolio urbe se parū
 munita continuit, munitioibus celeriter constitutis. Suffor-
 tius unā ingens agmen Anglorum trahens, cum Distano
 Burgundicis copiis præfecto adcurrit: uidebantur lectissimæ
 copiæ. Constat in armis fuisse peditum triginta millia, equi-
 tum sex millia, tormenta bellica & multa, & inusitate
 magnitudinis. Hi Bononiam cū obsidere uellent, certiores
 facti prius munitam; incensis direptisque castris aliquot,
 abiere in Tarauannam Morinorum: & quanuis consum-
 psissent quatuor integros dies assidendo, dum exquirunt
 qua parte facilius urbem obsideant, territi undique emissis
 machinis, ea quoque abstinuere. Petrus Pontius qui urbi
 præerat, cum Gallicis equitibus abeuntium agmen carpēs,
 multis cæsis in urbem rediit. Suffortius deinde mouit ad
 Dorlanum: frustra quoque consumptis quatuordecim diebus
 inde quoque cessit. Nanque Pontremius prope urbem, pro-
 pugnaculum humo undique congesta, in castelli arciumq;
 speciem erexerat, unde emissis machinis uariè eos infesta-
 bat. Huic subsidio duæ alæ equitum missæ, quæ expansis
 uexillis, inspectantē que hoste urbem introiere. Valde la-
 borandum fuit Tremolio & Vindocinensi ob copioiarum
 paucitatem, ut cū hostis è loco uno sese commouisset, sen-
 sim ex eo eductis copiis hæc in proximum, in quem uerisi-
 mile erat eum uenturum, submitterentur. Mox hostes oram
 legētes Somonæ, Brayam uenēre: eaque præsidio nullo mu-
 nita potiti, amnem transmisēre. Inde quoque & Royam
 & Mondiderium desertas ab oppidanis urbes diripere.
 Boiagnum idem prius receperant, & præsidio sepserant.
 Tremolius & Vindocinensis ubi Britannos & Burgun-
 diones uident Somonam transmisisse, Dammartinum mit-

tunt ad Nouiodunum tuendum cum ala equitum lectissima. Atque is collectis è vicinis locis militibus, ciuibusque uocatis ad arma, breui quantum loci opportunitas, bellique ratio postulabat, urbem muniit. Idem fecere Mommorus & Humerius, qui ad Peronam missi sunt. Luxemburgus Brienneus & Brenneus ad Guysiam: ad Corberiam Pontremius, Franciscus Regulus Turenensium, & Hector Borbonius Lauedantus: ad Sanctoquintinum Iacobus Albonius Sanctoandreas: ita hostes circumuallare ea loca prohibiti. Scripsit ad Senatum & Decuriones Parisienses Tremolius, quos iam angi ob aduētum hostiū uidebat, & delectum Lutetiæ habere: soluto essent animo, & per Matronam machinas bellicas, sulphureūque apparatus mitterent. Ipse in omnes intentus occasiones, annonam undique quā uenturum uidebat hostem, corrumpibat. Quo factum ut illi mole sua ruentes, clam se è Gallia prouiperent infeliter succedentibus rebus. Hos secutus Tremolius uestigia eorum undique ita premebat, ut inspectantibus eis, casis qui in præsidio ad Boiagnum relictī fuerant, locum reciperet: darētque operam ne ullo loco ad obsidendam ullam urbem consisterent. Ita re infecta pars ea Galliæ metu, periculōque liberata est. Atque eo tempore & prioribus annis ad tanta belli impendia perferenda, uariis indictionibus urbes Gallicæ oncratæ sunt: noui magistratus designati, hi que uenales propositi: in funeratores iudicia seuerē multa facta datis selectis iudicibus, submotāque prouocatione, qui passim ubi minus pretium à uenditore datum constiterat: usuræ prætextu temere initos contractus rescindebant, adiecta multa fisco maiore interdum quàm res esset emptæ. Imperatæ quoque decumæ nationi sacerdotum. Interea ne senescerent consilia belli Mediolanensis, Rex undique copias scribebat. Eodem quoque tempore multi absentes postulati maiestatis, qui

tis, qui Borbonium secuti fuerant: in quibus fuit Pötieurius:
 è Britannia minore, Ioannes Huraltus Eduensium Pörfex:
 qui postea captus est, Carolus Motta, Pomperanus, Pelu-
 sius, Sanctouincientianus, & plures alij. Capti & in carce-
 rem coniecti Ioannes Troius Pictonicus, qui & Sanctoua-
 leriani nomen retinebat: & Ioannes Escartius supprafes-
 ctus Boiorü, qui Lauaugioni cognomine notior est. Ac mul-
 tò post tempore Valerianus maiestatis damnatus, Regia
 humanitate liberatus est. Nam qui consanguinitate illi erat
 proximi, orabant Regem ne extingui pateretur, extinctum
 post patris arummosissimi mortem, ni filia mortem uidere
 uellet: daret illi quæ ab ineunte adolescentia & Claudia
 Regina, & Ludonica matri præstò semper fuisset ad aulica
 ministeria, patrem in falsa inuidia, periculisque uersatum:
 leuaret hunc aliquando supplicem, quem seruatum plurimi
 uolunt, seruare ipse unus possit: ne permitteret in tot bellis
 periculisque perspectum uagari flammam aliorum factò
 & cupiditate excitatam: orabant Regem & obsecrabant,
 ne infelicissima filia uota, ne preces repadiaret, aliter post
 funus paternum filia funus, propinquorumq; expectaret:
 quòdnam ob facinus? quid ipsi tantum sceleris admisissent?
 Rex ut tam in breui spatio omnem eiecisset animum. preces
 ut miserorum nihil apud eum possent? Ita flexere illi ani-
 mum humani benignique Regis. Nanque atatis nostræ
 Reges, Casares, Pontifices, alius fortè in rebus æquales Fran-
 cisco aut superiores fuisse: humanitate, clementia, pietate om-
 nes ille uicit. Excubabant illi pro salute rei: ita curarunt
 mox diploma regium obsignari quo crimen obliueraba-
 tur, idque cursu Pegasario celerrime, quocumque statu res-
 essent, perferri curarunt. Ita factum ut desperata iam propè
 salute, in carcerem reduceretur, beneficioque Regia clemen-
 tia frueretur. Escartius absente Rege, ueritus ne falsi crimi-

nis inuidia opprimeretur, dum fugam parat custode carce-
 rum ita alligato, ut neque uerbo neque facto fugam impe-
 dire posset, acclamantibus aliis captiuis, prouentēque ple-
 be, causam iterum fugę dicere coactus, cum patribus inno-
 centiam suam probasset, absolutus est, multiq̄ue alij aut ab-
 soluti sunt, aut humanitate Regis restituti. Aequius enim
 uidebatur ei liberare etiam suspectos, quàm oblati crimi-
 nibus insectari, aut capitis arcessere. Maximè uerò Gallia
 omnis perturbata est incendiariorum iniecto metu: quos
 passim submissos à Casarianis, ut in uicos urbēsq̄ue ignes
 immitterent, plebs suspicata est. Trecentium ciuitas maiore
 ex parte ea lue polluta est: nec tamen unquam exploratum
 esse potuit, unde ea incendiū causa orta, tantum in Casaria-
 nos causa translata uulgi rumoribus. Ac rursus ob metum
 Casarianum Tarauanna Morinorum scripto exercitu cō-
 meatu instructa est. Caroli Borbonij bona fisco addicta, ex-
 ceptis iis de quibus conten debat cū Ludouica, quę decreto
 senatus post aliquot annos ei cessere. Hactenus res Gallorū
 eo statu fuerant, ut de Mediolano recipiendo nondum spes
 abiecta esset. Amissa autem Cremona, expugnata Genua,
 arce Mediolanensi reddita, morbo & fame tabēque con-
 sumptis qui in eam introierant, in quibus fuit Gratianus
 Garrus, Venetis in Casaris partes uenientibus, Carolo Bor-
 bonio rei militaris peritissimo, cui consilia omnia Gallica
 notissima erant, adiuncto Adriano Pontifice Maximo Cę-
 saris studiosissimo pecuniis exercitūque suppeditante, ac-
 citis etiam ad partes Florentinis, Senensibus, Lucensibus,
 regulisq̄ue Italię: Ioanne etiam Medice (iterum repudia-
 ta Gallorum amicitia opera Iulij Medicei Cardinalis) cum
 equitibus leuis armatura trecentis, grauis quinquaginta,
 quinque peditum cohortibus ad Casarianos transeunte,
 uersa est belli alea: & studiosi Gallicarū partium uim ho-
 Arnol. Ferroni de rebus stilem

stitit ueriti, Italia excedere coacti, cū Roma Vulteranus u-
 nus ē purpuratis pōtificiis Gallicarū partiū inuidia, in nin-
 cula esset coniectus ab Adriano Pontifice. Nec licuit Regi, ut
 constituerat Mediolanum pergere, ob patefactam Borbonij
 coniurationem: terebaturque interea tempus, bellique ap-
 paratus refrigerabat. Ac tandem summa imperij traditur
 Gulielmo Gounficio Boniueto tribuno maritimorum: cum
 eo fuere Vaudemontius Lotharingus, Palcius, Vandene-
 sius, Baiardus, & plures alij. Erat ille quidē Borbonio ini-
 micissimus, eumque ille oderat aequē atque illos ipsos qui
 Regis animum a se auerterant: multaque antequam Gallia
 excederet acciderant, in quibus & similitates illius, & o-
 dium ex periretur. Huic adfuere triginta pedum millia, e-
 quitum quatuor. Prosper Columna illi ad Ticinum occur-
 rit, ripa munita transiū cum prohibiturus, sperans futurum
 ut turbatis ordinibus Gallos interciperet. At illi munitioni-
 bus praeuptis, interceptis etiam aliquot machinis, Pro-
 sperum mox Mediolanum redire coegerunt, Baiardo pr. mo
 cum suis Ticinum intrepide transeunte. Omnes qui huic bel-
 lo interfuere, ipseque Baiardus & Vandenesius, culpam
 hanc adscribebant Boniueto, quod perterritos hostes non
 secutus, spatium eis dederit Mediolani muniendi. Id & in
 eo Galeatius Capella desiderat: multique sufficati sunt spe
 pecuniae ingentis ab oppidanis exigendae dilatam oppu-
 gnationem, quod ab eius uiri uir:ute abhorret. Natura ue-
 ro id insitum, ut consilia euentis ponderemus: ac cui fauste
 quid contigerit, prudentissimē illum prouidisse, cui infelici-
 ter, male sensisse iudicemus. Ipse aiebat sequi se confestim nō
 potuisse, nondum equitibus, sarcinis, machinis traiectis: de-
 terruimque à Galeatio Vicecomite, quem parum fidū Re-
 giserō sensisset. In'rea Prosper eadem ratione qua prius
 Mediolanum muniit. Eo ferē tempore Adrianus Pontifex
 Gestus Gallorum Lib. V II.

Maximus concessit fato: & post uarias disceptationes sus-
 ceptus in locum illius Iulius Medices, qui se Clementē VII
 uocari uoluit. Prosper cum extrema ualitudine conflictaretur,
 absente Daualo, qui ob simultates aberat, Ferdinandus
 Alarconem docebat quid agi uellet. Gounfierius castra fixit
 ad Ticinensem portam. Serò autem Baiardi Vandenesii que
 consilium se non secutum, qui perterritis mox instandum
 suaserant, agnouit. Interea Carolus Laurius & Ferdinā-
 dus Daualus è Neapoli Papiam peruenere cum recentibus
 copiis: & Borbonius è Germania acceptis à Ferdinando
 Casaris fratre septem Germanorum millibus, Mediolanū
 quoque perueniebat. Mutata belli ratione Gounfierius ipse
 cum parte copiarum Mediolanum obsidebat: Baiardum
 misit cum septem peditum millibus, equitibus ducentis, &
 Federicum Bozulum ad Laudē Pompeiam oppugnandā.
 Laudi præerat Federicus Mātuanorum regulus, qui se im-
 parem Gallicis uiribus agnoscens, tentatis per Bozulum ho-
 nestis conditionibus deditioem fecit. Alios deinde præ-
 fectos cum quatuor peditum millibus leuique armatura
 Moguntiam mittit, quam & ille profugientibus Casaria-
 nis occupauit: frustra tamen Cremona tentata est. Itaque
 rediere rursus coniunctis uiribus ad Mediolanum omnes.
 Summa tamen annonæ inopia, assiduisque imbribus fati-
 gabantur Galli. Fama est, cum Boniueto promeretur frumēt-
 um à rustico, acclamasse hominem, Edite triticum conditū
 ante sexaginta annos: idque minimè insuaue uisum. Sunt
 autem ut his qui uicini sunt Tholosaribus accidit, qui gra-
 naria habeant sub terris, uti spelūcas, quas uocant Syros, ut
 in Cappadocia. Horum solum, ut ait M. Varro, paleis sub-
 sternunt, & curant ne humor aut aër tangere possit, nisi cū
 promitur ad usum: sic conditum, ait, triticū manet uel annos
 quinquaginta, milium uerò plus annos cētum: & quò spi-

ritus non peruenit, ibi non oritur curculio. Ad hæc Federi-
 cus Gonzaga Mantuanus, & Medices Ioannes, frumenta-
 tores Gallicos uariè concidebant: & maturius soluisset ille
 obsidionem, nisi per Carolum Murgantè Parmensem in spē
 uenisset clam potiundi Mediolani: nanque is ponte sublicio
 occupato quò extra munitiones ad urbem aditus patebat,
 Gallos erat introducturus. At dum incautus consilia sua
 communicat cum Ioanne Ferrario, detecta ab eo coniura-
 tione pœnas dedit. Prospero interea mortuo summa imperij
 redierat ad Carolū Lanoium. Peruenit & Borbonius Me-
 diolanum cum Germanorum copiis, cui unà cum Lanoio
 totius imperij cura à Casare commissa, uicario etiam impe-
 rij, ut uolunt multi, designato. Iam autumnus in exitu erat,
 Baiardóque & Rentio Cerro in uicina loca dilapsis, sedu-
 lóque adnitentibus, ne quid commeatus in urbem inferre-
 tur: molis quoque dirutus fame prius cœperant Mediolanē-
 ses urgeri. Tantis copiis hostibus auctis, coactus est Goun-
 fierius & Baiardum & Cerrum ad se reuocare: horum di-
 scessu recreati Mediolanenses minus angustè re frumenta-
 ria usi sunt. Prius quoque de induciis actum fuerat, quas cū
 Prosper & Alarco duorum mensium se dare recepissent,
 Hieronymi Moroni opera præcisa est eorum spes. Fuerat is
 Moronus Gallis olim amicissimus, at se totum eo tempore
 à Gallorum amicitia auerterat: initióque huius belli nõ sen-
 sim atque moderatè ad Sfortiæ amicitiam arripserat, sed
 breui tempore totum hominem difficillimis adhibitus cõ-
 silis, mirúsque artifex in pecuniis undique auertendis,
 possederat: eadem ratione non ingratus Prospero & Da-
 ualo, cum & Casari optimè se cupere iactitaret, ac neq; hac
 neque illa parte fidem habens, omnia perditæ ob prædã cu-
 piebat: ardebat studio præproperè adipiscèdari præfectu-
 rarum sacrarum: sedatisque tandè bellis, neque Casari, neque

ipsi Sfortie parum fidelis uisus. Ac principio quidē sic progressus est, ut maximus in rebus pacis & belli consiliis adhiberetur intimis. Posteaquam uero ambitio praua, uirtutis imitatrix, sine ulla ratione officij subdolo freta ingenio, cōcutere nouum hominem & ambitiosum principatus, & labefactare fidem cuium & praelectorum impulit, suis ipse captus artibus parum absuit quin perfidiae daret poenas. Huius igitur consilio sublatis induciis, Gounferius Abdiatum se recepit, Rentium Cerrum Aronam mittit, qui frustra arcem oppugnauit. Gaudentius Merula scribit Aronam à Gounferio classe etiam quam ad hoc opus prepararat, & terra infeliciter oppugnatam. Hac ante Borbonij Lanoijq; aduentum gesta. Borbonius quartana fatigatus, Germanos ad iter longum promisso tantū stipendio pellegerat. Efflagitabant illi stipendia ab eo, minitabanturque futurum ut ad Gallos transirent, nisi fidem suam liberaret. Adriano Pontifice extincto, cū pecunia deesset, à Clemente Pontifice, Senensibus & Sfortia undique corradens nummos, tantum pecuniae sumpsit, ut multorum mensium stipendia milii persolueret. Veneti quoque misso Francisco Maria, Caesarianis se coniungere: quorum opera cū toto superiori bello minus aut prospera aut fideli Galli usi essent, ueluti superis in eorum perniciem coniurantibus, Caesariani & secunda & fidelissima deinceps usuri sunt. Miserat Gounferius Baiardum ad Robechum oppidum tuendum, haud satis opportunum ad uim hostilem arcendam, haud longe ab Abdiato, cum equitibus leuis armaturae quadringentis, cataphractis centum, & peditum quatuor cohortibus. Daualus re cum Lanoio & Ioanne Medice cōmunicata, nocte intempesta raptissime eductis quatuor Hispanorū milibus, indusius albis quò facilius fallerēt superinductis, Robechum peruenit. Erat ei notissimū quid ageretur in castris

Arnol. Ferroni de rebus

Gallicis:

Gallicis: nihil Galli tentabant, nihil moliebantur, nihil deliberabant quod ille aut non resciret, aut non sentiret per Genuensem quendam transfugam. Itaque intelligens leuam armaturam maximè ex Italico equite constare, summa uim multus locis circunuallato oppido irrumpit: ut in re inexpectata undiq; strepitus & terror. Pauci, in quibus Baiardus & Egidius Cortonensis, memore pristinae uirtutis, hosti occurrere, multos deiecere, reliqui fuga sibi consulere: ita factum, ut multis casis Robecho hostes potirentur. Terralius qui se unum peti non ignorabat, cum duodecim equitibus ferro uia aperta, uiam sibi fecit, & ad Gounfieriū peruenit. Qui res gestas Baiardi scripsere, narrant cum loco diffideret ille, saepe aguisse cum Gounferio de praesidio inde educendo: Gounfieriū illi recepisse, futurum ut iustas copias mitteret, nec tamen misisse, idque illi à Baiardo exprobratum: nocteque eadem cum aliis aliquot equitum ab eo acceptis, in alā Mediceā impetu facto multis necatis, ense iam ita sanguinolento, ut inutilis esset deinceps futurus, ad suos reduisse: Exteri scriptores negligentius uigilias egisse Baiardum & Gallos aiunt, eumque distinctum uix inde sese proripuisse. Casariani interea deliberant, quo pacto Gallos persequantur, Borbonique auctoritate permoti, praesidia uiciniis locis undique constituta, inuadenda censuerunt. Hæc ille suadebat, quod angusta re frumentaria uterentur, quodque Gounferius multitudine equitum ualebat, ut minore periculo undique com meatum suis curaret: simul uti pabulatione Gallicum equitatum prohibens, ad rem gerendam inutilem redderet. Mittit itaque Franciscum Mariam ad Garlasum oppugnandum cum Ioanne Medice, Venetorumque copiis: Garlasco praerat Baptista Leca Ligur. Abundabant Veneti machinis multis bellicis, quo factum est, ut obrueretur mox murus multis locis. At Leca intus nouis munitio-

nibus celeriter excitatis, sibi non deerat. Fit impetus in urbem: promptissimus quisque ex Venetis, dum incautius progreditur casus est, ut iam de fuga cogitarent, ni Maria recentes undique submittens ita suos hortatus esset, ut perripentes transilientesque fossas aqua refertas, loco tandem positi sint: direpta urbe, præda undique abacta, multi cæsi. Plures ita prodidere, ex hostibus ducentos, ex Gallis quadringentos desideratos. Cæsi sunt ex hostibus notissima uirtutis, Hieronymus Angelus Patavinus, Carolus Eugubius, Scipio Palauicinus. Gounfierius, ne auctoritatem, qua maximè Gallicus equitatus apud exteras gentes niti uidebatur, minueret, si fama percrebresceret se suis subsidia nulla submittere, neque audere prælio dimicare, Vigleuenum mortis castris properabat: posteròque die ante frontem castrorum hostilium, qui eodem cum Borbonio, Lancio, Daualo, Maria, Medice peruenierant, copias struit. Borbonius an productis copiis prælio decertaret dubitabat: nam etsi numero abundaret, cataphraetorum, tamen equitum robur metuebat: & studium alacritatèque pugnandi cognoscens, sperabat futurum ut cum resedisset ea alacritas, hyemisque sæuitia consumpti essent Gallici equi, ad prælium minus apti essent: simul auertendo annonam & singulatim præfidia eorum expugnando, incruentam sibi pollicebatur uictoriã. Cum omnes in eius sententiam transissent, castris se continuere Cæsariani, tametsi triduo pugnandi copiam faceret Gounfierius. Mittit uerò Borbonius ad Vigleuenum oppugnandum Daualum cum tribus Hispanorum millibus, atque is celeriter concusso muro, frustra præfecto adnitente cum sui undique fugerent, oppido arcèque positus est. Ioannes quoque Medices ad Mortarium missus: is quandiu Gounfierius proximus fuit, quasi alia tentaret, in alia loca iter simulabat: eo abeunte productis copiis, circūuallato oppido,

pido, prostratoque muro, dum Ioannes Biragus agit de de-
 ditione, irrumpentibus suis loco potitus est, capto eodem Bi-
 rago & multis aliis. Sic & Ioannes Vrbinus capto Hu-
 gone Pepulo, Sartirano oppido sito circa citeriorem ripam
 Padi expugnato, rediit ad Borbonium. Iam Gounfierius
 Nouariam peruenerat, expectans equitum noua auxilia,
 quæ à Rotelino adducebantur: expectans quoque Helue-
 tiorum nouas copias, quas iam sciebat ad Gattinariū per-
 uenisse: simul sperans futurum, ut Rentiū Cerrus qui ab eo
 accepta pecunia ad Rhetorum ingentem numerum conscri-
 bendum missus fuerat, & Federicus Bozulus ut inter eos
 conuenerat, Mediolanum obsidentes, Borbonium Casaria-
 nosque eò reuocarent: ipse mox adesset cum recentibus le-
 ctissimisque copiis ultro hostes ad pugnam prouocaturus.
 Excidit ille utraque spe: neque enim Rotelinus in tempore
 adfuit, neque Cerrus ut receperat, potuit Rhetorum auxi-
 lium Laudem perducere ad Bozulum, ut inde Mediolanum
 inuaderent. Cum per Ioannem Medicem illi Sfortiano auro
 corrupti, legatis ultro ad Sfortiam missis fixus cum eo pe-
 pigissent, relinquebatur Gounfierio, ut se cum Heluetiis cō-
 iungeret: nam illi aliter reditum ad suos minabantur, cū
 equitatus hostilis nim soli sustinere non possent: & Borbo-
 nius fixis inter Nouariam & Vercellas castris, commea-
 tus intercipiebat. Quin & per Hieronymum Peñiū à Ver-
 cellensibus aut potius per Sabaudiani uxorem, ipsūque
 Sabaudia Ducem Carolum impetrarat; ut neque à Tauri-
 nis, Gallis, neque è uicinis ullis locis annonæ deferretur, af-
 fatum uerò in Casarianorū castra inferretur. Accessit aliud
 incommodum ex Abdiati occupatione. Franciscus enim
 Sfortia cum multis equitum peditūque millibus, unā cum
 Ioanne Medice Mediolano egressus, occupato prius ponte
 Ticini quem Galli retinebant, Abdiatum peruenit: atque

ex antelucano tempore usque ad horam primam post meridiem machinis muros concussit. Huic præerat Federicus Carafa cum ualido quidem præsidio: sed pestis iam in plebrosque ita grassabatur, ut inutiles essent ad uim depellendam. Impetu itaque ab hostibus facto potiuntur Abdiato, abducta ingenti præda & multis cæsis: nec tamen præda illis diuturnum gaudium attulit, contagione mox morbi in eos qui eam attrectarant serpente, Carafa captus est. Gounferius harum rerum commutatione territus, longe aliud sibi capiendum consilium uidebat, sollicitus erat de Gallia repetenda: itaque cum Heluetij ad Eporediam peruenissent, iis se adiungere parabat. Ad Padi ripam ubi Sicida fluuius ostia habet, Bremide oppidum: & ad fluuij dextram Palestrium, superiusque est Romagnum. Superius ad sinistram Sicidæ, Burgus: deinceps ad Padum est Triduum, & prope cænobium cui Lucedo nomen, Duria Baltea amnis apud Hastubiam ex alpibus oriens, cui infertius adhæret Crescētinum, superius Salugia, & paulo supra Eporedia. Borbonius per exploratores certior factus Gounferium in Galliã reditum parare, ut inclinari eum uideret, timore sic impulit, omni ut diligentia uteretur ad eius exitium, abeuntēque premeret. At ille pro certo habens id quod erat, si quid de celeritate remitteret, eripi se non posse Borbonio, transuersis itineribus Romagnum peruenit, oppidum difficili ascensu atque arduo, nocte intempesta è Nouaria eductis copiis. Mox diuersis itineribus ad insequendos Gallos præmissi Daualus, qui serò circa Romagni uicinos uicos peruenit, & Vastus, qui frustra Fontanettum perrexerat: missis tamen cum Mercado peditibus Hispanis, qui colles eos conscenderent. Galli conferti in eos impetum fecerunt, illique in fugã coniecti sunt. Sed Daualus Ioannem Vrbinũ mox his submisit, qui & ipse multis cæsis irruente Baiardo pulsus est,

cum prius vulnus accepisset pila aenea impetitus. Itaque cum robore peditatus & equitum leui armatura Daualus & Vastius progressi in pugnam: cum & his & Vandenesius & ipse Gounferius strenue occurrerent, sensim suos recipere, & in castra ad Gemium uicum reducere eos coacti sunt. Ex Hispanis octoginta, ex Gallis uiginti eo pralio, quod fuit instar decursionis, uulnerati sunt. Nocte qua secuta est, colles uicinos Daualus occupauit: nec Helueti qui ad Gattinarium erant, ullis precibus adduci potuerunt ut flumen transirent, ita necessario fuit Gounferio ad eos transeundum. Borbonius percussis instandum, ut & Daualus, & Franciscus Maria & Vastius aiebat: Lanioius abeuntes faustis ominibus excipiendos: non esse usque adeo accisas res Gallicas, atque ut sint accisae, praecisa salutis spe in desperationem uersos, cladem forte illaturos. In ea Caesarianorum altercatione Gounferius nocte e ductis Gallis, iam uenientibus ad ulteriorem ripam Sicidæ Heluetius, qui Eporedia uenerant, uado fluuium transit. Borbonius celeriter summo diluculo e castris cum Daualo & Vastio profectus, paucos lixas & calones & saucios: qui nondum flumen transierant, impeditos & inopinantes aggressus, concidit: mox que aduentantibus integris copiis in alteram ripam reperto uado transit cum equitibus mille, peditibus totidem, qui in equorum dorsum sublati sunt, omnes peritissimi globorum ancorum emittendorum. Non dubitabat Gounferius quin ille omnia moliretur, quibus iter suum auerteret: itaque leuibus aliquot machinis in ripa adhibitis, Italarumque & Narbonensium peditum, quos Prouinciales uocant, cum Casseo Tristanoque relicto praesidio, ipse aciem instruebat. Hi cum a Daualo pulsi essent, uident futurum ut temere progressus turpe haberet exitum, si hostes machinis bellicis potirentur, dan-
dam esse ait operam, ut acceptum damnum uirtute sarcire-

tur: uocatisque Vandenesio & Baiardo præstare aiebat per uirtutem in pugna belli fortunam experiri, quàm per summam infamiam sine hostes machinis potiri. Illi cum se ultro prælio offerrent, in Casarianos impetu factò machinas quidem maiores omnes abduxere, septem tantùm leuibus desideratis, quæ antea in aduersam ripam ab hoste celeriter transuecte fuerant. Pedites tamen Hispani succincti machinis leuioribus dum modò instarèt, modò sensim se reciperèt, in gyriumque uoluerentur, uitato impetu Gallicorum equitum, plures uulneraere: in quibus Gounfierius necatis tribus Hispanis, qui maius tormentum abducere parabant, sinistro brachio glande aenea ictus uulneratus est: Vandenesius quoque circa humerum grauioris pile uulnere accepto, post paucos dies animam exhalauit. Philippus Cerbelio & Paulus Luzaescus Hispani leuiores machinas abduxere, eoque prælio specimèn dedère fortitudinis. Ea pugna Heluetij cum dicerent ad suos se recipiendos, non certamen uenisse, adduci non potuerunt ut Gallos in hostem ruentes sequeretur. Hispani rursus flumine traiecto ad suos se recepere. Iam Gounfierius integra nocte longum iter emèsus erat, cùm Borbonius, Lanoius, Daualus, Franciscus Maria media nocte eos consecuti sunt. Heluetij iam equites Gallicos & machinas in medium receperant agmen. Tyrones præcedebant: uetus eques Gallicus, ut quisque plura stipendia meruerat, aut spectata eius esset fortitudo, à tergo sequebatur, nullo fragore, nulla perturbatione audita: sensim ita incedebant, ut neque ullus ordine se suo commoueret, neque celerius progredieretur: neq; ullis procurationibus hostium terreti potuerunt, quum aut somnũ caperent horis duabus, aut quæ pertinerent ad iter commodius explicarent. Iam instabat, cùm se illi ad iter accingerèt, cum robore exercitus Borbonius. Nam ante huius aduentum miratus Daualus ordinem.

Ferroni de rebus. dinedy

dinem constantiamque, copias suas exiguas noluerat obii-
 cere. At Gounfierius qui imperatoris officia, oppressus acer-
 bitate uulneris, minus commodè implebat, accersito Baiar-
 do: Vides, inquit, quo statu sint res: opinio magni mali im-
 pendentis uincenda constantia. Borbonius quos persequa-
 tur immemor, quasi quasdam immittat in nos atque incitet
 furias, omnibus uiribus in perniciem nostram incumbit. Si
 uolumus quod reliquum est uitæ sine infamia traducere, om-
 ni nobis cōtentione, uelut remis que fugiendum, ne potia-
 tur machinis bellicis. Me uerò uulneris magnitudo munus
 officij mei exequi & tueri uetat: interea principē te tantis
 copiis nominavi, & ad omnia te alterū me fore dixi: ita-
 que per sacra omnia illum animum adhibe quæso, quem
 fortem semper habuisti. Erat Baiardus naturā dicax: atque
 eo tempore Gounficio respondit, Magnificentius id sibi ces-
 surum, si tantum decus imperiūque prosperis rebus im-
 pertiisset: se tamen rebus afflūctus & difficillimis sic adfutu-
 rum, ut & præstaturus sit quod debeat, & quodcunq; sibi
 acciderit, moderatè laturus. Borbonius Daual'is que Gallis
 instantes cum quatuor Hispanorum millibus, pilis plūbeis
 emisissis, uariè equites Gallicos, extremūque agmen carpe-
 bant: nec tamen ordines sensim incedentes perturbabant.
 Baiardus ut cohiberet hostes, cum lectissimis equitibus, ut
 interea præcedendi spatium pediti daretur, in confertos eos
 sese effudit. Hispani leuis que omnis armatura repenti ex-
 pansa, impetam Gallorum fugiebant: rursus hortante Bor-
 bonio sensim ad iactum globi ænei pedem conferētes. mul-
 tos uulnerabant: cōculcati sunt tamen prius aliquot ex ho-
 stibus. Baiardus dum equitum alas, ad suos se recipiat, uo-
 lubilis circumagit se, sub latere dextro glāde plumbea ictus
 corruit: ac sese circa uicinam quercum prosternēs, **CHRIS-
 TVM OPTIMUM MAXIMUM** obrestatus

est, se circumdaret, se complecteretur, se tueretur, purgataque
 peccatorum memoria animam ad se euntem exciperet,
 ablueret sua humanitate & gratia sordes, parceret misero,
 uultu placido intueretur, seu seruum, seu reum mallet: gra-
 tia se filium adoptatum ab eo, culpa reum factum, uinceret
 gratia culpam: ut diuina clementia maiore in scelere cresce-
 ret, malè quidem tot annis numen diuinum cognitum, paritè
 abesse quin humanitas superaretur sceleribus: se tamen ex-
 cusso demonum iugo, nihil nõ beneficio sanguinis effusi, pa-
 trocinióque CHRISTI OPTIMI MAXIMI
 sperare. Semianimisque adhuc uenienti Borbonio eumque
 consolanti, nihil aliud respõdit quàm, S ERO ET VBI-
 NAM FIDES, HERE? Casus & Beauosius ex
 Belnensi nobilitate Aurelius proximus. Constat curasse Bor-
 bonium ut sacro prius libamine sumpto decederet, què &
 in huius funere multum profudisse lachrymarum certum
 est. Symphorianus Campegius narrat illum percussum,
 morientem hæc dixisse, Mortem se non agrè ferre: etenim
 uenisse domo ut Regi uitam debitam tribueret: eo uerò no-
 mine angi, quãdo manu minimè usus moretetur. Nicolaus
 Quercetus eius opera saluas reduisse ait Gallicas copias, ma-
 gnùmque ab eo strenuus uiris exemplum præbitum, quanto
 potior esse debeat probis dignitas sine uita, quàm uita sine
 dignitate. Galli tandem incolumes, paucis quibusdam Hel-
 uetiis, qui longius in hostes excurrerant desideratis, Epo-
 rediam uenère. Hic finem factum sequendi Gallici scripto-
 res aiunt, dissentiente Hispano scriptore, qui Celando oppi-
 do multas machinas bellicas relictas, à Gallis per Fernan-
 dum Alarconem abductas ait. Laudem deinde Pompeiam
 hostes receperunt, Federico Bozulo qui urbem tuebatur, a quo
 conditu nibus unà cum omni præsidio, saluis rebus omni-
 bus emissus. Rex etsi belli aleam male cecisse uidebat, exte-

A. nol. Ferroni de rebus

nuarique

nauarique spes suas & euanescere, incolumẽ tamen exerci-
 tum, incolumẽque Gouñterium rediisse lætabatur: atque
 ita res eius gestas commẽdabat, ut laudabilem eius ex Ita-
 lia cessionem, quam hostes fugam uocabant, cessionem illi no-
 bilissimæ Græcorum, qui Cyro iuniori militarant aduersus
 Persas, Xenophontẽque imperatore non sine laude ad suos
 redierant, multis superatis hostium & uiribus & insidiis,
 conferret. Desiderasse uisi sunt Borbonius & Daualus in
 Francisco Maria toto hoc bello celeritatem, qui tamen unus
 nostra ætate exacuisse dicitur illam ingenij acie, ad captan-
 das rerum occasiones fortunæque prospero cursu diutius u-
 sus: aliud accidit Guido Vbaldo, cui is successerat, cuius &
 eruditio & summa animi magnitudo constricta uinculis,
 labefactatæque aduerso exitu cõsiliorum prudentissimorũ,
 ius tamen suum retinuit. Et iam aderat annus millesimus
 quingentesimus uigesimus quartus, cum mense Iulio Blefis
 Claudia Valefia Regina migrauit ad superos. Hanc liche-
 nes morbo, aut non ita dissimili impetigine fama est occu-
 buisse, imperitia medici: qui cum morbum erumpentem cu-
 rare debuisset, abigere pharmacis adhibitis & aluo subdu-
 cturum se receperat. Fuit ea statata quidem forma & libera-
 li, sed summa integritate pudicitiaque. Abundabat illa in-
 nocentia, pietate, religione, obsequio in uirum, diligentia in
 familiares: nunquam insolens elatæque uisa, eundem uultũ
 eodem tenore referebat, grata ciuibus, iucunda plebi, nobi-
 litati optabilis: ut in aduersis rebus constantiam, ita mode-
 rationem in secundis retinebat. Familiare illi nihil nisi de
 diuinis caelestibusque promissis, cõtentionẽque diuinæ hæredi-
 tatis dies & noctes cogitare. Placabilis erat in eos à qui-
 bus esset offensa, afflictus multa condonabat, probis piis que
 uiris multa elargiebatur. Nemo eam ulla lucra ligurientem,
 nemo ad rem attentiozem, nemo ullis deprauatam cupidi-

tatibus, aut uidit, aut audiuit. Ita sapienter, ita scitè, ita eleganter, castum sincerumque animi motū singulæ eius sententiæ olere uidebantur, omnibus ut abundare ornamentorum generibus, omnibus uirtutibus quasi fontibus scaturire uideretur. Interea Borbonius Daualum mittit ad Alexandriam oppugnandam, daturus operam ne usquã subsisterent Galli. Claudius Bosius Gounfierij nepos Alexandria præerat, & quanuis urbs satis munita uideretur ad pellendum hostilem impetum, ueritus tamen Dauali ueterani imperatoris astutias, nec uidens in quem usum amissis aliis urbibus retenta Regi Alexandria prodesset, deditionem facit, ea lege ut saluis rebus omnibus emitteretur: atque ita in Galliam cum Federico Bozulo rediit. Ante aliquot menses frustra Vitellius Romanus, Hieronymusque Adurnius, etsi stipati ingenti Corporum multitudine, urbem ei eripere tentarant. At Borbonius uel ueteribus stimulatibus, atque ex federe Galliam recepturus, uel Caesaris iussu, ne tot copię dissoluerentur, cum sciret Regem expeditionem nouam in Mediolanenses paraturum, ut eum ad sua tuenda reuocaret, prætexens etiam eam Gallicam præfecturam, cui uetus Prouinciæ nomen mansit, Caesarum uetus esse beneficium, simul Mediolanensem agrum militum rapinis liberaturus, in Galliam cum ualidissimis instructissimisque copiis progreditur, unã cum Daualo & Ioanne Urbino & Philippo Cerbellione, Italicisque multis proceribus. Carolus Lanouis qui ad Astam sedebat, mille se equites grauis armaturæ submissurum receperat. Caesar quoque pollicebatur occupata reliqua Narbonensi prouincia, qua ex Perpenniano aditus pater, uires se suas ei coniuncturum, Henrico interea Britaniæ Rege cum Burgundionibus ad Parisios penetraturo. Ricardus Pacæus, qui ab Henrico legatus ad Borbonium Cesarianosque uenerat, maximè cum ad bellum

acuebat: neruósque belli pecuniam ingentem afferens, author fuit itineris accelerandi. Borbonius primum ignobilialiquot castella, deinde etiam A quensem urbem, cui Aquarum Sextiarum uetus nomen multi tribuunt, uacuam nactus (prius enim iubente Rege, fortunis quantum licuit sublati, secesserant ciues) occupat: deinde crebris literis Lanonium admonebat, grauis armaturæ equites mitteret, non ignatus his detractis rebus suis quantum mali constitueretur. Ille cum rem extraxisset uariis simulationibus, ad extremum totum illius postulatum causamque negligere se ostendit. Cupiebat Borbonius Auenionem, Carpentoraclū, Cabelionem, Arlatem, uicināque alia loca inuadere. Non ita uisum Casarianis, Massiliam malebant oppugnari, quæ semel occupata retineri facile posset, magnoque usui Casari futura esset ad Galliam edomandam. Hostes hortante Borbonio Tholoniensem arcem aggressi, multis admotis machinis ea sunt potiti: Hugone Moncata, qui è Genua cum aliquot militaribus nauibus uenerat, mari uim ad mouente. Hinc postea Andreas Doria adortus in fugam uertit, interceptis tribus nauibus, quarum unam abduxit, anchorariis funibus à Iona nauarcho Gallico iam præcisus: superuenit Daualus, qui reliquas ne prædæ essent Gallis, incendi iussit. Pergit deinde expositis à Moncata Borbonius machinis ad Massiliam oppugnandam. Huius situs ex ueterum commentariis notissimus, ipsoque Iulio Casare, à quo aut eius præfectis urbs oppugnata est: at pleraque hodie munitiora, quin post Borbonianam oppugnationem nouæ excitatæ munitiones. Erat portus ferreis cathenis pilis duabus medio mari collocatis obseptus, hæc etiam alligata sunt turri, quam Santoioannam uocant. Extra mare sanum Victoriannum, quod ualido presidio munitum fuit: inde hortus regius, inde locus quem Canalem uocant, ubi edificantur, or-

nantur, reficiunturque classes. Et minus commodè tentatur uidebatur obsidionem, qui fanum Virginis custodia dicatum, situm loco excelso, præsidio suo muniendum non curarat. Ibi nunc arx munitissima, eo enim occupato ciues facile perterrisset. Relinquebatur ut ad portã, quæ ad Lazari templum spectat, cum ea parte mœnia parum firma uiderentur, urbs quateretur. Miserat Rex ad urbem tuendam Philippum Chabotium Brionum unum ex Aquitanis proceribus, cuius humanitate & prudentia in consuetudine quotidiana magnopere delectabatur. Ille & fani, cuius supra meminimus muniendi author, & substruxerat aliud munimen eo loco ubi erant mole frumentariæ, sito excelsa parte urbis & media, machinisque bellicis dispositis uariè Casarianos infestabat. Hunc locum hodie Galli ualidius cõmunierunt. Superuenit deinde æquali cum imperio à Rege missus Rentius Cerrus, cum bellico multo apparatu delectis que Italarum turmis. Fama est missum à Borbonio ad urbem caduceatorem, qui Gallos ad colloquium euocaret. Hi cum non detrectarent colloquium, sperantes futurum ut ille solueret obsidionem, prohibitos à Cerro, qui diceret urbem obsessam quæ per colloquia ad hostem tentetur, iam pro dedita haberi: proinde si quis egrederetur ad colloquiũ, futurum ut redeundi iter præcluderet. Brionus dum animaduertit subuehi hostium machinas, ad portam minore præsidio quàm deceat missõ Iona, cum Massiliensibus aliquot Gallicisque peditibus, uariè hostes fatigauit. Nanque illi è portu conscensis onerariis nauibus, in alteram ripam euaferant, hisque caesis qui tormentis uehẽdis occupati erãt, reliquos in fugam uertunt, tormenta quoque iam abducebant. Id Borbonius intuitus, Daualo & Cerbellione repente uocatis, cum delectis Hispanorum cohortibus adcurrit. Galli numero inferiores cessere: ita tormenta recepta: quidã

tamen feruescente acrius intumescētēque mari absorpti sunt: reliqui unā cum Iona faustis acclamationibus excepti. Aegrē ab hoste admouebantur urbi tormenta, cum terra prædura & petrosa perfodi uix posset ad excitanda opera. Ad hæc ipse Doria & Ionas circumactis undique myoparonibus, uariè eos, & oppidani quoq; fortuitò emissus tormentis infestabant. Antonius Rupifocaldius quem uulgatiore cognomine Barbesium ab oppido in Xátonensiu præfectura sito, uocāt, admonet Brionum & Cerrum, sibi si ducenti milites dentur, futurum ut hostes opere prohibeat. His attributis munitiones acerrimè impediēbat: multis quæ casis reliquos in fuga solum spem habere compulit: audaciūque eos premere & instare cæperat, ni ueritus ne à multitudine circumueniretur, aliquot captiuis abductis spoliisque hostium in urbem rediisset. Ille eo nomine deinceps innotescere cæpit, a Briono Cerróque palàm commendatus. Borbonius deinceps cautior futurus est ad eas eruptiones coerendas. Vincentius Tibaldus Romanus, gentilitate proximus Cerro, non quò aliquid delibaret de laude Rupifocaldij, at incensus animi magnitudine, acceptis Italicis aliquot cohortibus, porta quam Regiam uocant, dissentiente Cerro ipse quoque perrumpere hostiles munitiones constituit: remque feliciter exorsus, ancipiti prælio hostes distinebat, cum in insidias quas Borbonij iussu Daualus misso Alphonso Vastio paraucrat, præcipitatus esset adolescens omnibus rebus ornatus, fortissimè pugnans, occubuit: fugientes alios cum hostes effusè usque ad mœnia sequeretur, inde abacti sunt machinis bellicis: quidam etiam circa portam casi, in quibus fuit Rodoricus Corius signifer Urbini repressa satis uidebantur Gallicæ eruptiones. Borbonius cōtinua munimenta ad mare circumduxit, turriculisque excitatis effecerat dispositis militibus, ne opera illi turbarent,

néue impedirent impetum machinarum: ea enim opera uix
 quadraginta passus à muro aberant: & iam ita strauerat
 mœnia, ut irrupédum sibi uideretur in urbem. Ita enim
 collocarat machinas, ut plures simul uno eodémque pun-
 cto uoluerentur, stragémque afferrent strepitu quodam &
 fremitu ingenti & horribili: & miles Gallicus, cui nulla
 dabantur interualla requietis, succumbere laboribus uide-
 batur. At Brionus & Cerrus intus pro dirutis reficiebant
 muros: actamesi multis urgebantur angustiis, tamen nulla
 eôs res magis quàm uigilia assidua fatigabant. Interea è
 superioribus colliculis ex urbe emissis tormentis, uariè ten-
 toria Casarianorum lacerabantur. Accidit ut quodam die
 in ipsum tentorium Dauali ingens emissus globus, ster-
 neret unum ex eius familiaribus, qui uix sex passibus ab
 eo aberat. Itaque Daualus accito puero tolli ab eo mox glo-
 bum iussit, ad Borboniumque perferri, rogâte puero & sci-
 ficatante Dauali nomine, essentne hæc claues Massilia? Id ille
 rogare puerum iusserat, cauillo impetens Borbonium, qui
 prædixerat futurum ubi ad portas Massiliae processisset, ut
 sibi ciues cum clauibus urbis occurrerent. Est uero Daualus
 omnibus, propter summam uirtutem summamque nobi-
 litatem, maxime propter Regis captiuitatem, atque egregiam
 operam totis his præliis Casari depensam, notissimus. Multi
 uero machinis magni apud hostes nominis concisi sunt,
 in quibus fuere Franciscus Gusmanus & Ludouicus Ca-
 lecus Hispani, Franciscus Cantelmus, & Titus Fanfulla
 Parmensis, & plures alij. Cùm iam strata satis uiderentur
 mœnia, Borbonius, Motta, Pomperanus, Pelusius, reliquiq;
 Galli qui Borbonium secuti fuerant, signum inuadendæ ur-
 bis proponendum putabant. Hæc cum etiam ipsi ueterani
 Hispani milites sentirent, & cùm in eam sententiam inci-
 tati prædasse loquerentur, unus erat Daualus qui dissen-

tiret: futurum enim coniectura augurabatur, intus nouo re-
 fecto muro ingenti ut strage depellerentur, praesertim Briono
 & Cerro ita uigilantibus, ut decem iam noctes ipsi ad ma-
 nia excubarint, ut constabat per Corsum exploratorem, qui
 infesta omnia futura Caesarianis palam iactitabat. Tum
 multi concurrunt, orant Daualum educat omnes ad oppu-
 gnationem: alioqui futurum, ut Borbonio hortate ad quem
 summa imperij pertineat, ipsi ultro urbem sint inuasuri. Ibi
 Daualus uerò astuare dubitatione, uersareque se in utran-
 que partem. Tum uerò simulans se uictum eorum rationi-
 bus, id impetrauit, ut uelocissimi aliquot ex Hispanis mit-
 tantur qui impetu facto excutiant saluisne rebus urbs pos-
 set oppugnari. Hi cum irruissent per deiecta mania, quibus-
 dam caesis, omnibus uulneratis, renunciant obseptum undi-
 que dirutum locum nouis munitionibus, ingentes specus
 concauatos, hos picato apparatu aptissimo ad incendium
 excitandum refertos: ita futurum, ut priusquam ad reli-
 ctum uentum sit, alij incendio flagratuuri, alij semiustulati in
 hostium potestatem uenturi sint. Borbonius uerebatur, ne
 per Hispanos pedites fucum sibi fecisset Daualus: itaque in
 uetere permanebat sententia urbis oppugnanda. Rex Mas-
 silia obsidionem grauius ferens, contracto ingenti peditatu
 ex Heluetiis, equitatuque Gallico instructissimo, cui Iaco-
 bum Palicium Chabaneum praefecit, Palicium praemisit ad
 Auenionem, ne fortè hostes qui uicini erant Aquis Sextiis,
 consilia inirent de urbe ea intercipienda. Is Auenionē pro-
 fectus, urbe quidem minimè exclusus est à Francisco Cla-
 romontano Legato potificio homine Gallo: cum tamē urbs
 pontificiae esset ditionis, clauis urbis penes eum ad quem sum-
 ma imperij pertinebat, manere æquum aiebat. Rex conster-
 natus ea altercatione raptissimè Tremolium, Maserianum,
 Aubignium ad eum misit, qui reciperent futurum salua

omnia Pontifici futura: aut ultro temeritatem coercerent pupurati pontificij, cuius fratres cum honorificis functionibus in Regia fungerentur, unus etiam Narbonensi prouinciae praepositus esset, mirabatur hunc immutatum, qui splendidissimis sacerdotis, Auxitanensique praefectura maxima (quae multo omnium opulentissima est apud Gallos) frueretur. Tremolius mox admissus cum esset, hominem placauit ut ille ultro omni abdicato imperio, omnia regiae potentiae, & fidei traditis omnibus portarum clauibus permiserit: Aubignio cum ueteranis alis equitum custodia urbis data. Palicius & Tremolius properabant ad obsidionem Massiliae soluendam. Horum aduentu & fama uenientis Regis territus Borbonius, qui nullo pacto commouere se obsidione urbis uolebat: simul etiam ueritus, quod & aiebat Daualus, ne Mediolanensem agrum milite uacuum nacti Galli, facile Casarianos pellerent, mutato consilio transit in Dauali sententiam: soluta urbis obsidione post quadragesimum diem, Rex Aquas Sextias cum excessissent hostes, mox quoque recepit. Ibi deliberatum est an ipse Mediolanum proficisceretur, an imperium alicui ex proceribus decerneret. Tremolius, Palicius, Aubignius, Lescunus, cum iam in exitu aetas esset, differenda belli consilia in uer proximum aiebant: praesertim cum robur exercitus exteris constaret, qui aegre retinerentur sine nummis. Gounserius, Samarsallus, Ioannes Barra, Philippus Chaborius Brionus minimè differendum bellum, instandum hosti perterrito censebant: ueterani proceres ut maximè hosti sit instandum, praesentem Regem reuocabant à bello: uulgi Gallicum, ut ex ueritate pauca aestimat, authorem fuisse Ludouicam Regis matrem huius profectionis credidit. Id tantum abest à uero, ut ille matrem, cui nihil non deferebat, abiens salutare minimè ausus sit: pro certo habens futurum, ut illa profe-

Etione remoraretur. Indicarat enim ea per literas esse quæ-
 dam quibus angatur & sollicitetur magni momenti, qui-
 busque uerendum sit ne ipse premeretur: quæ non audeat
 committere epistola, ea mutui sermonis communicatione
 egere: aculeos quosdam & scrupulos solitudinum insidere
 atque urgere, qui mutuo congressu exhauriri possint: adfu-
 turam se intra paucos dies. Ille hæc ueritus mox sese proripuit:
 abiens tamen illi administrationem omnem regnire-
 liquit. Assidebat uero Ludouicæ Antonius Pratianus iurisp-
 rafectus, absentè que Rege omnia illi exequébatur, in spe-
 ciem uocatis aliquot proceribus. Sic & ante multos annos
 matri curam regni in Heluetios Sfortiamque Maximilia-
 num moturus, delegarat, assidente tum ei in locum Pratiani
 iurisprafecti, qui cum eo proficiscebatur, Mondoro Mar-
 tonio prafide Parisiensi. Hunc Rex mox regnum adeptus,
 tum Pratianum iurisprafectum designasset, in locum Pra-
 tiani ex Burdigalensi prafide Parisiensi renunciauit libe-
 ralitate eius cognita cum ad Cantabros recipiendos ado-
 lescens profectus esset, cuiusque industria factum, ut & Rex
 Martonios alios complecteretur, & Robertum Martoniũ,
 quem Bouensem uocabant, multis obeundis legationibus
 praficeret, in quo ille dexteritate ingenij multum ualere ui-
 debatur. Itaque cum Carolus Geldrix Dux cum multis co-
 piis Hollandiã ingressus, cæde, incendiis, ruinis omnia stra-
 uisset, Medelbicum diripisset, Alcmariam spoliasset, Spa-
 randanum incendiisset, Aspera capta in oppidanos ita sæ-
 tuisset, ut & pueros in gymnasiis inuentos trucidaret, mi-
 ferrimè que sciuisset in uagientes infantulos ad cunas repet-
 tos, manente tamen prius pace inter Cæsarem & Regem,
 misso Rex Roberto Martonio Bouensi cum frustra id alij tẽ-
 tassent, per eum conciliauit Geldrum Cæsari. Iam Borbo-
 nius & Daualus maturabant fugam, ita tamen instructa
 Gestis Gallorum Lib. VII. A 4

acie, ut laceſſiti facile uim depellerent. Annâque Mommorantius, Bozulus, Marchianus, Aubignius, & plures alij tardius inſecuti hoſtes erant proximè, cum Borbonius pugnæ ciendæ auidiſſimus, qui & antea Egulum ſuppreſctum Ruthenorû temerè inuectum repreſſerat, ſiſtere ſuos iubebat: monitus tamen à Daualo quantum cladis infamiæque inſtaret, iter ita accelerauit, ut & mediocres duas machinas relinqueret, cum maiores nauibus impoſuiſſet, minores uerò minutim ſcidiffet, eâſque iumentis impoſuiſſet, ut ex eodem are cùm Mediolanum ueniſſet, reſicerentur. Rex per Coctias Alpes celeriter uolens Caſarianos anteuertere, Mediolanum properabat: idque ratus Borbonius continuatis nocte dièque itineribus ſuos urgebat, effecitque ut prius Papiam perueniret quàm Galli: Ibi Caſariani deliberaturi accerſebant Franciſcum Sfortiâ, qui ueritus Gallicas copias cùm diceret non eſſe ſe auem, ut cauea includatur, adduci non potuit, ut ſe Mediolano ab obſidionem perferendam teneret: uitatôque Caſarianorum colloquio ſuſpectus eis fuit. Iam Borbonius, Lanoinus, Daualus, Antonium Læuam cum ſex Germanorum millibus, Hiſpaniſque octingentis, cum machinis multis bellicis apparatûque machinario maximo, Italarûmque cohortibus aliquot Papiæ præfecerant: uidentes futurum Regem, ut erat magni animi, agrè poſt ſe Papiam relicturum. Atque ille urbem propugnaculis nouôque opere cõmunierat, magnam uim frumeti cõgerat: recensuerat oppidanos omnes qui arma ferre poſſent, tormenta aptis locis locarat, ſingula loca ſuis cuſtodibus firmarat, molas manuarias multas parauerat, nihilq; ſibi reliqui ad moleſtam longâmq; obſidionẽ tolerandâ fecerat. Erat Papiæ cum Læua Garcia Mauricus impiger, rei que militaris peritiſſimus, cuius & in ea oppugnatione uirtus cognita eſt. Rex miſſo Michaële Salutiano cum aliis

Arnol. Ferroni de rebus aliquot

aliquot equitum, submissoque mox cum maioribus copiis
 Iacobo Palicio, & Ioanne Albanio, repente Mediolanum
 occupat: ea quidem celeritate, ut cum Borbonius, Lanouis,
 Daualus diffisi uiribus cederent, abirentque Romana por-
 ta, Galli Ticinensi & Vercellensi urbem occuparet. Galea-
 tius Capella ait, si eo die Galli Casarianos secuti fuissent,
 nemini dubium fuisse, quin eo die debellatum fuisset. Sed
 persequeribus Gallis, cum temere qui inuecti repressi essent,
 rediissent, frustra id fuisset. Nam Daualus uarius locus cõsti-
 tutis Hispanis, qui pilas plumbeas in Gallos ruentes emitte-
 rent, facilem fugam suis efficiebat: authoremque scribunt,
 qui Tremoli res gestas scripsere, illum fuisse Regi, ut pro-
 perè hostes insequeretur, quocunque illi se reciperent: nec
 tempus tereret in urbium oppugnationibus, ubi Gallicus
 ardor flueret, remissusque parum posset: id illius consilium
 repudiatum. Misit deinde Rex Tremolium, qui Proregis
 nomine Mediolano præesset: huicque postea si quid hostes
 mouerent, subsidio misit Frãiscum Borbonium fan Pauli-
 ni Comitem, Vaudemontium Lotharingum, Thomam Fu-
 xeum, Lescunum, Theodorum Triuultium. Circa finem O-
 ctobris mensis, deliberante Rege satius ne esset aut Comum
 aut Laudem aggredi, an uerò potius Papiam, cum ueterani
 omnes proceres, in quibus erat Ludouicus Darsius, qui pe-
 dibus ager lectica aduectus fuerat, censerent aut Como aut
 Laudi admouendas copias. Gounfierius cui Sammarsallus
 quoque hærebat, à regia maiestate ostendit alienum esse,
 relicto proximo hoste longinquum consecretari. Huius sen-
 tentia tantum ualuit apud Regem, ut medio ex itinere Al-
 banus, qui iam Laudem à Tremolio præmissus fuerat, re-
 uocaretur. Daualus ubi uidet Regem ad Papiam contende-
 re, qui Laudem relicurus erat, consilia de ea retinenda non
 abiecit. Borbonius autem in Germaniam transiit noua Ger-

manorum auxilia coacturus. Lanioius ita consternatus fuit Gallorum aduentu, saluas ut sibi res futuras desperarit, donec trans Abduam se reciperet: ex quo apparuit postea malo omine ad Papiam peruentum. Rex castra posuit inter eadem sacram Seruatoris, quam uulgò Saluatorem uocat, & Lanfràchi eadem, uia militari qua ad Laudem itur. I. Chabaneus Valicius substitit cum prima acie: Anna Mommorantius à Gounfiero cui familiarissimus erat, in insulã missus, ut impediret exitum hostium. In hunc Læua iussu cum paucis Germanis, pluribus uerò Hispanis, Garsia Mauricus urbe erupit, & quibusdam utrinque caesis, arcus pontis postremus concameratus incisus est. Vtrinque deinde & à Læua & à Mommorantio munimentis perductis, postridie occupato suburbio, Mommorantius molas, quæ secundum Ticinũ sitæ erant, partim ui adnota, partim tormentis emisus comminuit. Eo factum cum putaret ut illi fame essent laboraturi, spe lapsus esset, cum trusatiles molas, prius id præuidens Læua, parasset. Has interdum homines, interdum asini & equi in gyrum adigentes, ne quid desideraretur effecere: hæ uersabantur & quibusdam locis publicis & sacellis, & in ipsa academia ciuili pontifici: que iuris. Ita pinsorum uoces inconditæ nobilissimo loco strepebãt, ubi paucis antè annis Iasonus, Deciorum, Curstorum, Picorum, cum admiratione acuminis audita fuerant. Erat turricula in ripa Tiemi haud longe à muro lateritia, obseptaque erat præsidio Hispanico: hanc Mommorantius adcurrente quoque Claudio Longauillano caesis Hispanis recepit. Barlandus narrat Hispanos pactos corporum salutem, à uictoribus Gallis suspendio uiolata fide necatos. Alij cum per præconẽ saepe moniti, deditiois omnes leges repudiasent, ui expugnatos aiunt cõcisos: cõstratòq; pòte ad mutua auxilia submitenda facilior locus uidebatur. Ex ea turri-

cula pilis emissis ita perterrebant Galli oppidanos, consiliū
 ut ineundum Læuæ fuerit de ea diruēda. Itaque multis, is-
 que ingentibus admotis machinis, celeriter diruta est qui-
 busdam oppressus. Pergit Rex urbem oppugnare, quassatis-
 que manibus, & à se & Palicio ad propugnaculū A qui-
 ranos cum Sancto stephano & Ambleuillano mittit: atque
 hi munitionibus præruptis, si recentes alij submissi fuissent,
 poterant loco potiri. Sed Ambleuillano necato, dum nemo
 fert auxilium, multis vulneribus confecti rediere. Et sanè
 sperabat Rex futurū, idque malebat, ut affluctus rebus ho-
 stes agerent de deditioe. Ipse cum aluo ueteri uult Ticinū
 deflectere: impensis factis grauissimis, frustratus est. addunt
 & alij multis de celo aquis decidentibus impetu aquarum
 opera corruisse. Cūmq; Ticinū postea Rex diuertisset, fossis
 & uallo à Læuæ excitato impeditum ne uim admoueret:
 quod sanè disideret ab his qui omissas munitiones scripsere.
 Eo quoq; tēpore postulatus unus è Casarianis maiestatis,
 quasi Regi per literas indicasset laborare obsessos sulphurei
 apparatus inopia, cū tormentis facta insectaque efferre
 cogeret, damnatus est. Raptus ad supplicium sanioerem
 mentem Læuæ imprecatus est, qui crudelitatem exerceret
 in se innocentem, ut eo exemplo deterreret Germanos ne se
 commouerent. Resupinato & districto carnifex pectus
 aperuit gladio, manu sanguinolenta, cor, hepar, præcordia
 abstraxit, minutimque in frustra reliquas partes corporis
 dissecut, improba simulatione tegente hoste crudelitatem:
 omnesque Nerones & Phalaridas, Domitianosque uincēte
 exemplo proposito animi parum memoris humanæ socie-
 tatis. Claudius Longauillanus dum incautius munitio-
 nes spectat, glande plumbea ictus, magnum sui desiderium
 reliquit. Interea per Albertum Pium Carporum Comitem,
 clandestina inita fœdera inter Clementem Pontificem Ma-
 gestus Gallorum Lib. VII. A & 14

ximum, Regem & Venetos: missoque I. Mattheo Giberto Veronensi pontifice, hortabatur Casarianos Pontifex ad inducias, donec conuenisset inter Regem & Casarianos. Eoque uentum est, ut principio ferrentur hæc leges Casarianis, donec agitur de fœderibus utrique quas urbes occuparent, retinerent: id si displiceret, penes Pontificem quasi sequestrum interea Mediolanum maneret: Ipse cum se fœdere Adriani non teneri diceret, ne Florentini, Senenses, Lucenses pacta prius pecuniam numerarent, effecerat. Rex sublata induciarum spe, I. Stuardum Albanie regulum & Rentium Cærum, attributis eis decem peditum millibus, sexcentis equitibus, ad Neapolim recipiendam mittit, consilio maxime Pontificis ad quem miserat Ioannem Lægiachum, & Venetorum: ut reuocaret Casarianos ad sua tuenda, dissuadentibus multis qui copias distrahi nolebant: desideraturus est Rex eas postea copias. Ille in Senensium fines profectus, adiuuante etiam Fabio Petrucio, qui Senensibus mutata reipublicæ forma præerat, ab eis & tormenta bellica, & pecunias ad bellum palam sumpsit. Clemens tamen cum spe Albanium lactando, remoraretur eius iter, uel pacis sequestrer esse uult, utrique & Casari & Regi ex æquo defert, & Casarianis & Gallis æquè suspectus. Ac postea parum absuit rumore pugnae aduerso intellectu, quin Albanus Romæ ab Hispanis interciperetur, ni Rentius auxilio ei fuisset, libero aditu in Galliam dato. Ea expeditio eius fuit momenti, ut Carolus Lanouius, ni Daualus multis precibus dissuasisset, & in aduentum Borbonij differretur ut ea consilia impetrasset, ad Neapolim tuendam redire uoluerit. Interea à Germanis cum inopia ac fames timeretur, concursus est ad Lauam factus: Azornio quoque magnæ apud eos nobilitatis & authoritatis seditionis stimulatore & concitatore, à quo & dissipatos ferunt sermones de Papia Regi dedenda. Itaque

Arrol. Ferroni de rebus ualde

ualde fuit providendum *Læuæ*, ne in hanc tantam materiam seditionis ea funesta fax adhæresceret, & undique à civibus magna acerbitate exactis pecuniis, sumptisque pannis quibus illis uestes confectæ sunt militares, solutioque stipendio sedauit seditionem: iussitque uasa sua omnia argentea liquefacta, & inde pecunia conflata, in eos erogari: palam quoque sumptis donariis, statuis, calicibus, patellis, thuribulis, pollubris, phyalis, capedunculis è sacris omnibus locis. A *Læua* quoque *Azornius* ad cœnam uocatus, ueneno sublatus est: neque expertem *Læuam* fuisse huius consilij palam omnes prædicabant. Sciuente uero hyeme cum ligna ad obsonium parandum deessent, Germani lautissimè ædificatas ædes Papiensium, asseribus contignationibusque direptis, nudabant, eisque pro lignis utebantur. Scio ita rumoribus uulgi exagitatum, & à quibusdã pro re seria scriptum, missum fuisse clam à Rege ad *Læuam* sodalitij *Frænciscani* hominem, qui *Læuæ* fuerat olim à sacris confessionibus, ut per eum oblata ingenti pecunia sollicitaret eum ad *Papiam* dedendam. Huic ob uitæ morumque sanctimoniã, & opinionem quam olim de eo conceperat, illum pepercisse, cum prius laqueum interminatus esset: admonuissetque operam potius dependeret sacris uolendis, quàm acendis hominibus ad uiolandam fidem: id ipsi etiam *Cæsariani* & *Læuæ* familiares falsum fatentur. In castris regis iactatum, obsessos ad eam caritatem rerum penuriãque uenisse, ut consumptis equinis asininisq; carnibus, uix hæ reperirentur, cum gallina nummo aureo Gallico ueniret. Cum tamen constet cõuiuia eos profusissimè iniisse, quasi in summa omnium rerum copia. Cursitabãt è *Papia* in castra Gallica Hispanorum exploratores, & ad *Daualu* & *Lanoiu*, quorum dubia fide Rex utebatur. *Daualus* certior factus ob stipendia non soluta periculum esse ne tumultuentur

Germani ueteranos duos subornat specie mercatorum, qui prætectu uini in castra regia deferendi, fixis tabernaculis ubi primum licuit ancipiti prælio occupatis Gallis, Papiam se proripuerunt, tria que nummum aureorum millia Lauæ reddiderunt, affirmantes paratam quidem reliquam esse pecuniam, fieri uero non posse hoc tempore circumsidentibus Gallis itinera omnia, tunc ut in urbem inferri possit. Ita illis ad tempus placatis, admonitōque Laua de toto Borbonū Dauali que consilio, qui regia castra inuasuri essent, utrique se ad belli præmia ubi debellatum esset accingebat. Sed & per Hispanos qui conscientia sceleris patrati, in Gallica castra transfugerant, rursus eis sollicitatis à Daualo, expiatione omnis sceleris condonationēque proposita, pecunia allata Lauæ. Interea per Alphonsum Ferrariensium regulum curatus ingens apparatus sulphuris pulueris in castra perductus est: Ioannēsque Medices oblatis à Rege summis stipendiis cum multis cohortibus equitatuque lectissimo, relictis Casariensis in castra Gallica uenit pridie nonas Decembres. Huius aduentu territi obsessi, cum candida uexilla quindecim haud longe à mœnibus ostentata fuissent: conatūque sunt Medicei pedites admoris scalis subire muros, uano conatu, cum Germani irruentes omnes deiecissent. Cum Germani quærerentur integra stipendia non soluta, Laua intelligens flaminibus templi quod Maius uocant, pecuniam esse reconditam, omnes accepit: argenteosque baculos, qui instar fascium & insignium Ticinensis gymnasiū præfecto præcuntibus apparitoribus circumferri solebat, in usus suos conuertit. Nonis Ianuarij Rex imperat turrim mœnibus sitam machinis quati, tētaturus hac parte irruptionem. Hæc biduo quassata uel ita corruit, ut ruina muri aditum difficilem Gallis præberet, uel ut alij aiunt, ex parte tantum concisa irruptionem distulit. Carolus Borbonius qui ad Fer-

dinandum *Cæsaris* fratrem, ad noua auxilia Germanorum
 paranda peruenerat, etsi pauca pecunia accepta cum accen-
 disse spe prædæ pollicitationibusque Germanos, sex peditū
 millia, duo equitum contraxit. Venere cum Borbonio Geor-
 gius Franispergus, quem alij Fronspergum uocant, Marcus
 Psittacus Empsus, quem & Sithium uocat, & qui equita-
 tui præerat Nicolaus Salmus. Hos Germani scriptores ma-
 gis Borbonū uel amicitia uel pollicitationibus (unus enim
 omnium optimè comprehendere Germanos, quos olim mul-
 tis rebus in Gallia detinuerat amicitia, tueri obsequio, cum
 iis communicare quod habebat didicerat) pellectos scribunt
 ad iter, quàm Ferdinandi hortationibus. Borbonius cum
 his Germanorum auxiliis sexto Calendas Februarias uisus
 in agro Laudensi: is se deinde cum Lanoio Daualoque con-
 iungit ad Laudem. Huius Daualique consilio ad Papiam
 contendunt: quippe cum dubio prælio ex urbe irrupenti-
 bus Læuianis pugnari posset, & foris multæ peditū equi-
 tumq; copiæ adessent, Regē sese intercepturos non despera-
 bant: quem affirmabat Borbonius nunquam se è Papia, ni-
 si aut uictorem aut uictum, commoturum: ita ei esse consti-
 tuta consilia, etiam accisis rebus, ut magis pœniteret eum
 capisse, quàm liceret desistere: Qui strages tantas iam præ-
 lia iactando ciet, quid non aduētū nostro ausurus? Mox rui-
 turum in pugnam scio ferocem: ita futurum ut Ticino no-
 bilior Gallicis cladibus locus non relinquatur. Rex nūcia-
 to Borbonū, Lanoū, Daualique aduentu, ex Rhetis & Se-
 dunis noua accessit auxilia: Ludouicūque Palauicinum
 Manfredi fratrem Guydonem & Franciscum Rangonios
 cum aliquot peditum equitumque turmis, oblato stipendio
 ad se inuitat. Accidit autem ut Palauicinus annonam, quæ
 in castra hostium inferretur, attributis sibi peditibus mille
 quingentis, & quadringētis equitibus impediret, nactūsq;

Cæsarianos interciperet, & iam Sfortia qui Cremona sub-
stiterat terrori esset, dum Casale maius munisset. Missus est
ad eum reprimendum à Sfortia Alexander Bentiuolus Bo-
nonuensis. Admonuerat Franciscus Rangonius Palauici-
num per literas, se intra paucos dies cum delectis equitibus
peditibusque uenturum. At Palauicinus contemptus Sfor-
tianis, ne participem adsciscere uideretur laudis Rangoniù,
occurrit mox Bentiuolo: pugnatum est utrinque summa ala-
critate. Bentiuolus prætoriam cohortem Sfortia, quam ab
eo acceperat (constabat ea ueterano milite) cum immisisset
in Palauicianos, perturbauit ordines, mox & dissipauit.
Palauicinus equo excussus, cum suos ad pugnam reuocaret,
captus est: reliqui fuga sibi consulere multis & captus &
cæsis. Eodem tempore Michaël Salutianus Genuenses Sa-
uonensesque obsidebat: Andreaeque Doria pro Gallis, &
Hugo Moncata pro Cæsarianis classe instructa aderant.
Defertur ad Moncatam Gallicos pedites ad Veragrium se-
dere oscitantes, uino, luxu, epulisque diffuentes. Is classi im-
positis peditibus ad eos opprimendos contendit. Pombria-
nus & Sanctochemantius è Lemouicensium nobilitate,
cum Simone Tibaldo Romano & Gigantio Corso, Gallicis
Italicisque cohortibus præerat: & tametsi agrè in officio
militem continerent, ipsi tamen cum paucis aliis excuba-
bant, uigiliisque agebant. His cum esset nunciatum adesse
hostes cum paucis cohortibus, in eos erumpunt uocatis o-
mnibus ad arma. Moncata qui fucum sibi factum uideret,
& ad suos se in classem recipere uellet, classem reslantibus
aduersis uentis soluisse uidet: suos tamen expediens ad pu-
gnam paululum restitit, donec undique suis fugietibus ca-
pitur. Rex omissa Genue obsidione, ad se euocat mille pedi-
tes Italos. Hi Tibaldo & Gigantio ducibus ad iter se accin-
xerant, peruenerantque nullo ordine in agrum Alexandri-
Arnol. Ferroni de rebus num.

num. Praerat Alexandria Gaspar Maynus, is certior factus palantes eos uagari, alios stertere, cum octingentis pedibus centumque equitibus Alexandria egressus, in eos impetum facit: facileque oppressis multis, reliquos in fugam uertit. Multi tamen in Castellatium oppidum perfugere, quos & ille obsessos ea conditione recepit, ut armis equisque acceptis saluos emitteret. Tibaldus & Gigantius antea Sauonam ad Salutianum redierant. Rex concussus Borbonij, Lanoij, Daualiq̄ue aduentu, Tremolium, Franciscum Borbonium, Lescunum qui mediolani erant, ad se euocat, cura Mediolani mandata Theodoro Triuultio, quid agat consulit. Tum Tremolius senior, Papiæ oppugnationem tantisper differendam ait, donec traducto in tutiora loca exercitu, trans Ticinum nouum belli incant consilium, aut ad Binascum motis castris: uetera illa militarium hominum iacturas, Citius uenire periculum cum contemnitur, contemni que esse leuius quam percuti: eripienda esse tela irato Borbonio, non danda: uenire iratum, uenire uitae suae prodigium, uenire cum leuissimis Germanorum copiis: adesse Lanoium & Daualum cum Hispano pedite ueterano, qui mori sibi tutum putet, adeo praemiis praedaeque accensus triturus sit: qui mortem sic negligat, metuendum. Honestum laudabileque esse seruire temporis, cedere fortunae ad tempus. Erumpentibus Lauianis ex urbe, urgentibus Caesarianis alia parte, facile futurum ut Rex facilius obsideatur, quam obsederit Papienses. Magna spe obsessam Papiam, nunc aduentantibus hostium uiribus, fortunae uim temporumque rationem in consilium admitti debere. Adhidendam eam cautionem quam non solum gloriosis consiliis utamur, at paulo etiam salubrioribus: fortissimos & Reges & Imperatores aduentantibus hostibus soluisse olim obsidionem, ne duplici hoste oppressi suos perderent: Ticinenses & Lauam, qui soli robur

„ Gallicum sustinuerint, quanto audaciores factos Cæsaris
 „ lectissimis copiis aduentantibus? Sic instare futura mala, ut
 „ tamen uitari possint prudentia. Transiere in Tremolij sen-
 „ tentiam Palicius, Lescunus, Franciscus Borbonius, Suffor-
 „ tius, Sanscuerinus. At Goufierius ita castra munita aiebat,
 „ ut uis hostium metui non debeat. Proinde ita quidem agē-
 „ dum, ut nisi potioribus oblati conditionibus prælio non
 „ decernatur, ita dilapsuras hostiles copias quibus nulla sti-
 „ pendia persoluantur: ut potiamur commodus, ferenda in-
 „ commoda. Fraudēs se Borbonij & Daualis semper ueritum,
 „ nunc minus esse noxias cum sint aperta: miserum esse angī
 „ metu mali, quod nondum impendat: raro periculum sine
 „ periculo uinci: alios Regem uidisse uentos, alias prospexisse
 „ animo procellas: aliis impendentibus tempestatibus non
 „ cessasse, aliis turbinibus ac fluctibus regni nauem saluam in
 „ portu collocasse. In rebus dubiis plurimum ualere animi
 „ magnitudinem. In eas plagas iam irretitum Borbonium
 „ transfugam & exulem, unde se explicare uix possit: huius
 „ belli conficiendi multo se maximam spem in erecto Gallorū
 „ animo posuisse. Incumbendum esse omnibus, ut in alieno
 „ solo ad bellum laboresque assuefacti, de retinenda pristina
 „ gloria solliciti sint. Itaque æquum esse expergescere. & accē-
 „ di, & ad præliū (si res exigat) nunc maximè gerendū, ani-
 „ mum adicere: nec patiendum talem occasionem diuinitus
 „ oblatam elabi, nec committendum ut fraudi sit cunctatio:
 „ dandam potius operam, ut illata plurima incommoda nūc
 „ uindicerentur. Papiensibus ut primæ oppugnationis exitus
 „ animos dare, ita dirutos passim muros summamque rerum
 „ omnium penuriam sollicitos habere. Neque enim facilem
 „ refectionem deficiente materia, & multis iam aut belli
 „ imperu, aut inedia extinctis, maiore multitudine opus esse
 „ ad tuendam urbem. In Gounfierij sententiam trāsire multi
 „ Arnol. Ferroni de rebus ex nobilitate

ex nobilitate Gallica, quos aetas immatura feroces, & ad omnes casus promptissimos reddiderat. Rex eam sententiã quã ultimo loco dicta est approbat, hortante maxumè Sammarallo, qui Casarianorum uires eleuans, blanda pro ueris solutus ingerere, opinione prudentiã sibi conciliata falsebat: magnisque additis munitionibus & fossis à tergo, à fronte, & sinistra firmarat castra, aniea septi etiam Papiensis manibus ea obtexerat. Borbonius patrie immemor, cui unã cum Lanoio decretum erat supremum imperium, priusquam è Laude Casariani mouerent in Regem, milites hac sibi oratione uocatos, excitandos putauit: Tandem aliquando commilitones letor illuxisse diem, quo potestas uobis daretur, ut quantum animi, quantum roboris, quantum fidei uobis inesset, & Casari de uobis optimè merito, & ciuibus Papiensibus, Antonio Lauæ, fidelissimisq; sociis Germanis ostendèdi daretur occasio. Me quidè ipsum nihil æquè ac pulcherrimæ uictoriæ adipiscendæ cupido solicitabat: ita diurnis nocturnisque horis agitabam, si quã possem pulcherrimorum facinorum patrãdorum uobis auctor esse: uoto enim meo abundè id sufficere arbitrabar. Id uerò supra uotum, uictores nos uolitare per ora hominum seruitute depulsa à fidelissimis sociis, suoque decori pristinaeque maiestati restituto imperio. Ac mihi quidem quandiu in Gallia olim uel leuissimam spem uidi ab eo quo opprimebar onere respirandi, & sorbenda multa & concoquẽdarebar. Posteaquam ueterem me ferẽdo iniuriam inuitare nouam uidi, neqtique mihi grauiores laqueos, statui mecum insignem esse materiam oblatam insectandi Regis: miseros uos socios uindicandi: in proferendo Casaris imperio omnem ei meam operam studiũque deferendi. Mutata est mihi fides quæ irritata fuerat iniuria: & quando facta uerbis potiora sunt, scitote de sententia ducum mouenda

„ castra, mox hostem oppugnandum. Ego si solus eam sentē-
 „ tiam dicerem, qua regia castra inuadenda essent, certe igno-
 „ sceretis, ueniam ueteribus simultatibus querelisque praebe-
 „ retis. Nunc ea demum summa uoluptas est, uel quòd id Pa-
 „ piensibus, Laue, Germanisque prodest quarto iam mense
 „ obsessis, ut ira nostra nihil à commodo publico differat: uel
 „ quòd authores habeo Daualum uirum & prudentissimum
 „ & fortissimum, & Lanoium cautissimum. Qui si propter
 „ insigne odium in me Gallicum, castra omni impetu putant
 „ oppugnanda, quònam me animo esse oportet, qui uindicā-
 „ da contumelie occasionem haecenus terra, marique tot ex-
 „ anilatis laboribus quaesierim? Iamdudum parauimus o-
 „ mnia, quae pertineant ad hostium oppugnationem: conspi-
 „ rantem Italiam, coniunctam Germaniam, paratas copias,
 „ expeditos duces uidetis. Retinenda est uobis, commuliones,
 „ pristina animi magnitudo: repetenda uetus illa alacritas,
 „ inuadēdi sunt hostes: quod diu quidem distulimus, sed erat
 „ tunc occasio numero illis superioribus dura illa quidem, sed
 „ tamen iusta, nunc quidem nulla: aequalis aut maior nume-
 „ rus. Ad haec, fatigatis hyberna oppugnatione, eruptioni-
 „ busque crebris Papiensium, ipsi recentes occurrimus: nunc
 „ ui occupanda sunt, quae ui ab eo extorta sunt: uenit tempus
 „ serius omnino quam Caesare nobisque dignum sit, sed tamē
 „ ita maturum, differendi ut nulla expectandi que supersit: a-
 „ tio. Fuit tempus quo insultantibus illis minus commodē
 „ obuiam iremus, id quoquo modo tulimus: nunc si quis erit
 „ casus, iure ille nobis adscribetur. Ego quidem commulio-
 „ nes, consilio quantum potero, labore plus penē quam pote-
 „ ro, excubabo, seduloque dabo operam, ut quam minimo
 „ uobis negotio confodiendos, spoliandósque locupletissimos
 „ hostes exhibeam. Ardet animus contundendae reprimen-
 „ daeque Gallicae audaciae. Mihi constat nec meas ferre inu-

11 rias, nec deserere Antonium Lauam fidelissimum socium,
 12 nec Ticinēses pati ad cruciatum rapi. Res intra paucos dies
 13 ad extremum discrimen deductas uisuri sumus: nolite com-
 14 mittere, ut uos à maiorum pristinaque animi magnitudi-
 15 ne descuiisse quis opinetur. Simul illud ante oculos uestros
 16 proponite, Primum superatis Gallis opulentissima præda,
 17 opimis que uos spoliis potituros: deinde Italianam omnem ar-
 18 rectam ad spem libertatis recepturos: tum etiam fidelissimos
 19 socios Ticinenses, Hispanum Germanumque commilitonem
 20 subleuatuos. Postremò id fixum in animis reponite, capto
 21 superatòque nobilissimo potentissimòque Rege, immortale
 22 uos decus adsecuturos. Quando uerò res eò perducta est, ut
 23 aut ille pœnas luat audaciæ, aut nos perpetuò seruiamus,
 24 pristinū animū uirtutēmq; recipite: ut aut recuperemus li-
 25 bertatē, aut mortem captiuitati præferamus. Hæc ille cum
 dixisset, conclamatum est, duceret quò uellet, militem suo of-
 ficio non defuturum. Ita educti milites, cum simulassent se
 Mediolanum pergere, exploraturi an Galli metu urbe cede-
 rent, nihil eis perterritis, Papiam contendunt. Hanc Borbo-
 nū concionem unus ex hostibus magni nominis excipiens,
 Præclarā aiebat, si pro patria magnificè ille perorasset: quid
 autem in patriam præclarum? Est oppidum quod fanum
 Angeli uocant, medium fere inter Laudem & Papiā. Rex
 qui non dubitaret hostes oppido omnibus rebus munito
 insultaturos, prius eò miserat Palicium & Federicum Bo-
 zulum, qui explorarent, satis ne ad uim hostilem depellen-
 dam munitum esset. Oppido præerat Pyrrus, Gonzaga, Bo-
 zulus: hi que renunciarant parata omnia ad uim arcendam.
 Iam Borbonius castra fixerat, Daualumque præmiserat ad
 machinas commodo loco admouendas. Quibus ille celeri-
 ter confectis, primo diluculo admotas machinas in turrin
 quadratā emittit, multis que horis quassatam tandem con-
 Gestis Gallorum Lib. VII.

cussit: Antonio tamen Capuano dum incautius cum Dau-
 ualo situm oppidi explorat, globo ex urbe emisso necato.
 Fossus mox aggestus uirgultis complanatis, irrumpit in op-
 pidum. Itali qui cum paucis Gallis in praesidio erant, mul-
 tos pilis plumbeis sternunt: in quibus Antonius Caepicius
 Neapolitanus in ipso iuuenta flore praereptus est ipse Da-
 ualus bis pila aenea decussa, ne occumberet parum absuit,
 turri tamen potitur. Secesserant Itali, qui in praesidio erant
 in secundam munitionem, uarie tamen impetebantur pilis
 à Casarianis, nec loci iniquitate poterant uim arcere. Itaque
 cum Pyrro omnes se in arcem recipiunt. Daualus multis
 precibus cum aegre impetrasset à Casada Centurione His-
 spano, ut per speculas turris in murum desiliret, cognouit id
 quod sibi persuaserat, ab hoste munitiones desertas. Nan-
 que ille & pileo rubro hasta elato, & puero mox in mu-
 rum sublato, indicauit nihil hostile subesse. Daualus celeri-
 ter cum Vastio Hispanoque milite in murum euadit, & por-
 ta obseptata aperta, aditum suis aperuit. Pyrrus mox cum suis
 deditioem fecit, equi armaque militibus captis adempta,
 Imperatum ut trans Abduam transirent, ne ante men-
 sem in Casarianos arma ferrent: summa praeda in arce in-
 uenta hostes potiti. Non desunt qui Pyrri fidem in dubium
 reuocent, qui affinitate iunctus cum esset Daualo, ante tem-
 pus oppido relicto in arcem confugerit cum suis omnibus.
 Iam castra castris collata uidebantur, ac sapissime nunc
 Borbonius, nunc Daualus, nunc Alphonsus Vastius, nunc
 Alphonsus Carnailus occultè Gallicas copias inuadentes
 assiduis incursionibus fatigabant, nunc hac, nunc illa parte
 inclinante uictoria. Quodam die parum absuit, cum Borbo-
 nius & Daualus in pecora Gallica, quæ extra uallum paulò
 longius processerant, Hispanis irruentibus fugatisque cum
 robore exercitus auxilium tulissent, parte alia Gounserius,

*Lescurus, Antonius Cusanus, Ioannes Medices cum equi-
 tibus Gallicis Italicisque, adiuncto etiam ex Heluctiis &
 Aquitanis peditatu adcurrissent, quin iusta pugna certare-
 tur. Iam enim Rex accingebat quoque suos ad certamen: sed
 hostes cum impetum Gallicum non sustinent, receptui ca-
 tuunt: multis tamen desideratis, in quibus fuit Alphonsus
 Carualus. Alio die Daualus ita inuectus est in Gallorum
 munitiones, ut parum absuerit, quin tormenta clavis confige-
 ret: sed urgentibus Gallis secessit. Laua quoque urbe erum-
 pens cohortes aliquot Ioannis Medicei dissipauit, absente
 tum Medice, qui intra paucos dies Laniarios ad eruptionem
 inuitans, quibusdam quoque caesis ultus uidebatur priorem
 cladem: nisi accepto uulnere pila plumbea inxta pedis talum,
 post pugnam dum stratorum hostium cadauera Gallis ostē-
 dit, maxime commouisset Gallos. Nanque ille intra paucos
 dies uulneris acerbitate urgente, coactus est Placētiā na-
 ue deferendum se præbere. Atque hunc non ferentem ma-
 gnitudinem doloris, sunt qui putent pede amputato non diu
 superuixisse. Et sanè habebatur is rei militaris non imperi-
 tus, multum in eo audaciæ ad pericula subeunda, multum
 industrie inter ipsa pericula, ni tantas uirtutes ingentia ui-
 tia fœdassent: quippe & inaudito iureiurando uariè Deum
 diuósque laceſſebat, & fœdis puerorum amoribus deditus
 cum esset, flagrare uitia libidinis apud eum uidebatur. Quin
 à diuinæ maiestatis contemptore auditas has uoces ferunt,
 Florentinis se uelle imperare, sed tamen inuitis diis: si uellēt
 dii, nolle imperare: quæ uanissimè dissipata in uulgus ab iis
 quibus ei magnum odium, cum crudeli dissidio extitisset,
 multi imprimis authores prodidere: conferentes Medicentē
 aut Themistocli, aut Iasoni Theſſalo illi commēdato à Xe-
 nophonte. Accidit autem postea caso Alexandro Medice
 Florentiæ principe, factione Laurentij Medicis, ut Cosmus*

Medices aliquot post annis adnente maximè Innocentio Ciboo uno è purpuratis pontificiis, & Alexandro Vitellio, dux Florentinus designaretur. Erat ille Ioannis Medicei filius, à quo optimè constitutam rempublicam Florentinam eruditi homines passim fatentur. Et quasi quotidie esset deterior posterior dies, accessit aliud Regi incommodum. I. Iacobus Medices Mediolanensis, qui arci Musi præerat prope Larium lacum, Thecano, qui cum sex peditum Rhetorū millibus apud Regem militabat, pollicitus sex nummum aureorum millia, per eum efficiebat ut Rheti è Gallico exercitu abducerentur, Velare ille specie aliqua perfidiam uolebat: itaque arce Clauennæ de industria positis insidiis à Medice occupata, id effectum est, ut Rheti insolito percussi metu, quasi bellū pro aris & focis instaret, omnes qui apud Regem militarent proscriptionem minitantes, domum reuocarent. Rex multis precibus obtestabatur, ne pralium cū instaret desereretur, maiora ultro deferens stipendia, traditurus confecto bello copias ad Medicem debellandum. Et quanquam Tremolius & Gounfierius multa in eam sententiam cum Thecano egissent, ingenium aduersum uti flecterent, aut ad operam Regi nauandam accederent, à Rege eum plura commoda accepturum, quàm incommoda perpeti possit ab hoste reciperent, tamen nunquam flecti potuit. Itaque factum, ut corruptum auro abire multi suspicarentur: Lescunúsque contumeliæ impatiens probris omnibus conscindēs Thecanum, ultro eum ad singulare certamen pro-uocaret. Ille uerò sibi conscius fidem qui perdit nihil admodum posse perdere, etsi haberent aculeum eius contumeliæ quem pati uir fortis & probus non posset, qui tamen pretio fidem addixisset, ne tantulum quidem cōmotus est. Franciscus Lotharingus ita in eum incensus est, uix ut contineri potuerit quin perfidum hominem mactaret: feruidúsque iu-

uenta Regem regioſq; omnes proceres obteſtabatur, ut Gallicas omnes copias in medios Rhetos induceret, cōſque circumuentos obrucari iuberet. Erat id conſilium periculi plenum: nam ſi illis reſiſtentibus Caſariani tumultu audito impetum in Gallos feciſſent, inſteſtinus hoſtis non minus damni intuliſſet, quàm externus. Abierè que Rheti abductis etiam Heluetiorum aliquot cohortibus, atque horum diſceſſu Albanū copiae maximè, ſerò tamen, deſiderata ſunt, quæ quoad fuere cum Rege per bono loco res erat, ubi ab hoſtibus Rex premi cæptus in perditis & deſperatis haberi cæpta ea obſidio. Borbonius & Daualus tenendum exiſtimabant quidnam Rex propoſiti haberet ad dimicandū? ſepè que quaſi inſtructa acie Gallos uelitaribus pugnis fatigabant: quæ res quotidie confirmatiorem eorum equitatus faciebat, cum Galli eo uincere uiderentur. Inſtitutumque id ſeruabat Borbonius, ut quoniã uereretur ne par eſſet equitatu, ex peditibus Hiſpanis & Italis delectos dorſo equitatus impoſitos, ſclopo ferire equites edoceret. His erat effectum, ut equites pauci Caſarianorum apertioribus etiam locis, multorum equitum Gallicorum impetum, cum eſſet uſus, ſuſtinere auderent. Quin & partitis diligenter excubiis per uiginti ſingulos dies caſtra Gallica nocte infeſtaret: quæ res affecta uigiliis corpora Gallorū extenuarat, ut iam ſcuintia etiam hyemis & imbrium ſtrigofiores equi apparerent. Borbonius, Daualus & Lanouus deliberant caſtra regia inuadere. Eſt locus quem Mirabellum uocant, uel palatij nomine olim inſignitus, uel lauta domo, qua Mediolanenſium principes olim dum uenationi impliciti ſunt, diuertere ſoliti ſunt. Eſt is medio ferè in ſepto: hoc potiti ſi eſſent, necceſſe erat aut liberari Lauam obſidione, aut Regem in Mediolanum cogi, aut pugnandi copiam e ductus è caſtrorum munitione copiis, facere. Ferunt ſuperiori nocte qua com-

missum est prælum, uenisse ad Borbonium exploratorē nar-
rantem quid apud Regem ageretur: dum Rex uentrem ex-
onerat audita quædam afferentem, quasi minimè Rex esset
prælum detrectaturus. Adhibitis militibus fabrisque pro-
strata est muri pars, qua cingebantur regia castra, nec quic-
quam ex audientibus Gallis, uel quòd alia parte eodem tē-
pore infestassent hostes castra, uel ut aliq̄ prodidere arietibus
malleisque lana oblitis, quæ Cremonæ Borbonius in eum
usum pararat, uel oscitantibus uel dceptis uigilibus, ad-
monetur Læua, eruptionem faciat è Papia, cum impetum
duarum ingentium machinarum audierit. Missus a Borbo-
nio Daualòque Alphonsus Vastius qui Mirabellum occu-
paret: is multis oppressis iam loco potiebatur. Et iam Rex
uidēs hostes septum ingressos ad se properare, Heluetius &
Germanis eductis, quos hinc machinæ bellicæ, hinc equites
æquis frontibus æquabant, suos ad pugnam hortabatur,
& Helætiis quidem Germanorum copiis opponebat: His-
panis uerò Germanos, quos Nigros uocabant Galli: ita lorū
autem multas cohortes aptis locis collocat ad eruptiones
Antonij Læuæ compefcendas: Bußium uerò Ambosianum
castris cum Gallico pedite reliquit tuendis. Aliquot hostiū
cohortes, cum longius septum ingressæ à suis disiunctæ es-
sent, missis Philippo Chabotio Briono, & Federico Gözaga
Bozulo qui eas machinis deducendis implicitas nacti erant,
misere disceptæ sunt: neque in uicinum nemus elapse iram
uictorum uitauere, quin Gallis sequentibus protererentur.
Cæsariani equites leuis armaturæ in Gallicos qui subsidio
erant Germanis inuecti, repellebantur: & in uallem proxi-
mam cogeantur. Nam Lenolacus Galeatius tormentorum
magister, raptatis aptissimè tormentis quæ necesse erat, ua-
riè afficiebat hostes. Palicius quoque Chabaneus cum pri-
mo agmine cū Borbonij Lanouijque equitatu congressus, iā
Arnol. Ferroni de rebus cedentibus

cedentibus illis superior uidebatur. Rex qui instadum perterritis putabat, à dextro cornu cum robore equitatus ita se rebatur in hostes, nihil ut propius fuerit, quam ut uere illi fugientes uictoriam ei relinquerent. At Borbonius misit ad Daualum Carolum Mottam, qui docere deplorata omnia, nisi mox pedites succinctos globis plumbeis ut conuenerat, mittat: missis ab eo octingentis in dorsa equitum collocatis, uersa est belli alea. Naque hi à tergo, à latere, globis assidue emissis stragem ingentem equitum equorumque edidere, & eam quidem, ut hoc maximè nomine uictoria illi potiri sint. Fortissimus quisque passim sternebatur: conglobati Gallici equites acrius urgebatur pilis: expansi & dissoluti & petebatur, & inutiles erant ad uim arcendam. Tremolius, Lescunus & Sansseuertinus, dum conferti coactis suis inuehantur in eos, in gyrum eis sensumque dilabentibus, nihil impedire quin maior strages ederetur, cum hostes emissis semel leuibus machinis, & rursus adimpletis displodendi finem nullum facerent: cum interim Gallicæ machinæ inutiles essent, nec emitti in hostes, nisi prius in Gallos emitterentur, possent: quæ parte insigniter peccatum est. Rex hortando suos, periculæque intrepidè obeundo, languentem pugnam multis locis restituebat, concitatioque equo in confertos hostes, multis casis, fortitudine aduersas res uincere uidebatur. Ille Ferdinandum Castriotam Thessalorum Regum sanguine ortum, ille alios plerosque manu sua confodit: & tametsi ex immenso campo, in exiguum sanè gyrum compulsos uidebat Gallicos equites, internecone multos liberauit, se subinde interponens ferocissimis hostibus. Erat ei in animo rectè se inferre in confertissimos hostes. Et quanuis undique se suosque prosligante fortuna, omnibus uiribus connixus substitit in acie, strenui equitis intrepidique munia omnia summa alacritate, inuictoque animo obies: equoque caso ite-

Gestus Gallorum Lib. VII. B b ij

rum cum esset sublatus in alium, acrius in hostes ferebatur: eo quoque suffosso, pedestre certamen intrepidè iniit. Parte alia Daualus cum Germanis in Gallicos, Germanos, Nigros inuehitur. Is cum esset leuiter uulneratus, monuit Fröspergum & Marcum Psittacum Germanorum duces, ut expansa acie circuitent hostes acriter resistentes: quo factū est ut circumdati ad unum trucidarentur. Ibi fortissimè dimicantes periere Suffortius Britannus notissimæ uirtutis, Franciscus Lotharingus, Longamantius Vindelicus Augustanus, multiq̄ue à Germania proceres, multis tamen ex hostibus & caesis & uulneratis. Alio loco Alphonsus Vastius Dauali iussu à dextro cornu in Annam Mommorantium fertur: uique ambo pugnantes uisi, cum & Hispani ingentem stragem ederent Gallicorum equitum: quo factum uulnerato equo ut excidens Mommorantius ab Hispano pedite caperetur. Iam Hispani cum Daualo in omnes partes se circumagente, & Vasto in Heluetios impetum faciebant. Marchianus quem ab oppido Cedano sito in Belgica Gallia Cedanum uocabant, agrè tametsi in prima acie pedes uersaretur impetrauit, ut primum hostium impetum ferrent. Tum domum Despacho summæ apud eos nobilitatis procere caso, in fugam uersi: qui si uires ipsi suas metiri uoluissent, æquales sanè erant hosti. Altera eorū acies multis caesis fortiter impetum hostium sustinebat: at intellecta Gallicorum equitum consternatione, mox quoque in fugam uersa est. Narrat Germani scriptores, & Heluetij, dum præceps Rex ruit in initio in pugnam, & Nigris nudatis equitum præsidio & machinarum usu, simul instar procellæ emissis ab hoste globis, necesse fuisse hosti cedere. Lescianus quidem à Rege missus fugam eorum sistere nunquam potuit. Non constant sibi scriptores neque Gallici, neque Italici, neque Hispanici, neque Germanici in huius pugnae nar-

ratione: ut qui dixit, tot pugnae narrari formas, quot sunt auctores, uere dixisse uideatur. Partim uolunt, cum ad uoces tumultuosorum nuntiorum ad arma conclamatum esset, ut hostis occurreret, sine imperio, sine signo, in compositos inordinatosque qui Gallis aderant, in praelium ruisse. Partim aiunt, in septem progressos hostes, Gallos adcurrentes pullos: his subsidio uenisse Heluetios cum equitatu Gallico à latere, à quibus pulsus sint Hispani: inuectos deinde Franspergum cum Germanis in cuneatam frontem, proripientes aciem Heluetios post longam dimicationem concidisse. Partim uolunt Gounfierium nondum omnino accisis rebus, ita perterritum uisum, quem intrepidum semper agnouerant, ut mentem ei à diis ademptam quiuis diceret. Ille captus animi, non manu, non lingua pollere, neque aliorum monita exaudire, neque sua expedire, huc illuc circumagi. Denique cum haud dubia fortuna hostium esset, ne superstes tantis copiis, quae suo consilio praelium iniissent, esset, concitato equo in confertos hostes se immisit, pugnantemque occubuit: existimans captum se Borbonio eripi non posse, cuius in se implacabile odium multis rebus accenderat. Regem iam stipatoribus suis caesis, urx tandem aiunt Lescuni, multorumque hortatu in proximum pontem se recepisse, ibique obrutum hostium subsequente multitudine, qui armis insignem uiderant, rogantibus multis dederet se Borbonio, etsi undique enses pugionesque admouerentur, tacuisse. Deinde adcurrente Pomperano, agnitum, qui mox Lanoium proximum euocarit, cui ille deditioem fecerit: aliis arma, aliis calcaria, aliis annulos diripientibus, dum omnes capti Regis decus penes se esse uolunt, disceptis que ornamentis militaribus, uita adiut, irruente in eum turba, non leuius periculum. Tum demum multi capti, fuga aperte facta, multi fugientes gurgitibus absumpti Ticini, quorum pauci in terra enauerint,

fluitantia corpora undæ per multos dies sædissimè uisa. Cæsariani scripserunt Regis feruore, qui abducto secum robore equitum inuectus esset in eos, & machinarum bellicarum usum suis ademisset, partam uictoriam. Galeatius Capella narrat Ioannem Alenconium sororium Regis, cui postrema equitum acies attributa fuerat, statim conferta manu cū tota acie, prælio se subtraxisse. Adrianus Barlandus, illum suorum stragem uidentem, quadringentis cum equitibus Galliam quam maximè citato cursu contendisse: unque huic, qui suo equitatu integro Heluetios tueri potuit, Heluetij ipsi fugæ suæ causam cum deserti ab eo essent, adscribunt. Vnus demum è uulgaribus Gallicis scriptoribus narrat Aléconium in pugna captum, mox à Tiercelino legato ala suæ creptum hosti, cuius se consilio receperit Mediolanum, comitante Aureliano & Forgeo: ipsum Tiercelinum, qui hosti Alenconium eripuisset, captum fuisse. Ludouicus Tremolius facie uulnus excepit haud lógè ab oculo, equo uulnerato, cū obuius fuisset Ludonico Bonnio Cluseo, Iacobo Brosio, domesticis suis, Iacobo Borgeto, qui sub eo olim militarat. Tum Brosius qui apud eum puer educatus fuerat, equo suo integro illum intulit: Brosius pedes ad Heluetios se recepit. Tremolius iterum se Regi adiūgit, acriter dimicans glande plumbea ictus corruit. Casi quoque sunt ex eius ala nobilissimi equites, in quibus Ioannes Lancurtius Villarnous ala eius signifer, Iacobus Salezardus, Ioannes Iofferandus, Layreus, Marconus Britannus, Arrasius, Ioannes Poixus, Villemorus, Carolus Cazeratus, Adamus Rauenellus, Riuerius, Ludouicus Poixus, Forgeus: uulneratus grauissimè Claudius Crauantius. Bonnius autem, cuius supra memini, & Georgius Chargius, & Ronceus iunior capti, liberatiq̃ue à Borbonio corpus heri in Galliã aduexere. Sunt uerò hi quorum meminimus maiore parte è

Piſtonica nobilitate . Thomas Fuxeus Leſcunus Lautreci
 frater eo praelio memorabilis fuit : ſapientius audaciſſimè qua
 parte premi Regem uidebat, concurrat, eo iubente nunc hos
 nunc illos capeſſentes fugam , priſtini decoris admonebat:
 cox à que cum eſſet globo ictus , uulnus præ calore non ſen-
 tiens, nulla non ſtrenue equitis munia obibat . Captus cum
 Rege, & Borbonij ſedulitate Daualiq; humanitate omni-
 bus adhibitis rebus, quibus uulnus curari poſſet, cum tar-
 dius plaga curata eſſet, intra decimum diem deſideratus
 eſt. Rex primis literis quas captiuus ad matrem ſcripſit, iu-
 bebatur erogata quantum hoſtes peterent pecunia regia, mox
 ille liberaretur . Caſi quoque Palicius Chabaneus Tribu-
 nus militaris, Galeatius Sanſeuerinus, Buſſius Chaumon-
 tius, Buſſius Amboſianus, Franciſcus Duratius, Caianus,
 Marraſinuuſ Tonorreus, Moretta, Franciſcus Beumontius
 Xantonièſis, Iuſtus Turnonius, Heſtor Borbonius, cui La-
 uedano cognomen, Deybaldus, Petrus Rohanus, Daſmō-
 tus, Andoinus, Catargus, Merlmus Sanctogelaſianus cum
 equo admiſſo exiiſſet, nuſquam poſtea à ſuis uiſus: Galotus
 Ienolacus captus ab uno ex hoſtibus magni nominis, què
 ipſe olim ceperat bello Neapolitano : liberat à que quaſi in
 tempore perſolvente eo mercedem & pretium beneficij, li-
 beratus eſt & in pacata loca perductus . Renatus Sabau-
 dianus poſt octauum diem captus, ex uulnere moritur. Pa-
 ris legatus alex Brioni caſus, & plures alij illuſtres . Capti
 Henricus Nauarrorum Rex, Franciſcus Borbonius fani
 Paulini Comes, Ioannes Montferratus, Claudius Boyſius,
 Boneuallius, Philippus Brionus, Anna Mommorantius,
 Antonius Rupifocaldus, Barbeſius, Franciſcus Sammar-
 fallus, Ludouicus Cliuenſis, Carolus Tiercelmus, Marchia-
 nus Riuenſis, Lorgius, Monchenus, Monteianus, Lumeus,
 Boutierius, Cardilacus Mompezatij cognomine notior, Ga-
 Geſtus Gallorum Lib. VII.

leatius Vicecomes: innumeriq; alij nobilitate & rerum gestarum magnitudine insignes. Borbonius uariè elusit Samarsallum quasi architectū totius in se conspirationis. Castra direpta: ubi inuenta ca omnia quæ delicati homines desiderare solent. Nec desunt qui narrent admonitum Regem per Gounfierium nihil esse salui, sibi ipsi consuleret: sed spe renouandi præliū id non exauditum. Alenconium & Carolum Claromontanum cum multis Mediolanum properasse: deinde unà cum Theodoro Triuultio & Chandio, dissimulato casu pugnae aduersæ, sese in Galliam proripuisse. Satis constat Palicio, Tremolio, Lescuno, Suffortio, Sansueverino funus apparatusimum à Borbonio factum, cui & ipse attratus interfuerit. Rex Pisleonum in custodiam ductus est: custodia eius attributa Ferdinando Alarconi. Borbonius cum eum salutasset, humaniter exceptus est. Scio tamen iactitatum, ad Regem ut uenisset, collachrymanti similem Regē dixisse: Egregiam uerò laudem Borboni, egregia uerò spolia refers, tuis oppressus, uictis, dissipatis. illum hæc respondisse, Ego quidem, here, si nemo me coëgisset ad ea molenda, libenter supersedissem. Deinde illos semifulcos proxima fenestra, multis uerbis ultro citroque habitis, dimidium horæ consumpsisse. Pomperanus quidem Borbonij comes & dux itineris, ita officiosus tota hac captiuitate in Regem fuit, in Galliam ut mox condonatione impetrata aditus illi patuerit, posteaque alæ equitum præpositus sit. Rex Pisleonum ingressus, uisus est quidam efflagitare à Borbonio & Lanoio: recipientibusque illis futurum ut acciperet, alia cum expectarent, petiit ne pueros Gallicos, qui capti erant, Italicus miles attreret. Si quos cepisset, Hispano redderet permutatis captiuis: atque id petiit pudicitia eorum consulens. Id libentissimè Borbonius Lanoijque concessere. Mox totis castris per tubicines ediçto proposito.

Arnol. Ferroni de rebus

plusquam

plusquam sexcenti adolescentes liberali, egregiâque forma
 Hispanis redditi: quorum pudicitiam deploratam, si apud
 Italos mansissent, omnes fatebantur. Cœna apparatus accu-
 buere cum Rege Borbonius, Lanoius, & Alphonsus Va-
 stius, cum diu frustra deprecati essent ne accumberent. La-
 noius argenteam lancem lauanti Regi sustentabat: Vastius
 hydria argentea aquam infundebat: Borbonius ad manus
 abluendas mantile obtulit: idem honos, idem cultus, eadem
 in captum obseruantia quæ fuisset florentibus rebus, captis
 magnitudine animi facundiâque hostibus. Post cœnam ue-
 nit ad Regem salutandum Ferdinandus Daualus Piscaria-
 nus: cum quo in multam noctem Rex protraxit sermones
 grauisimis de rebus, captius planè mirabiliter homines
 mouebat. Nunciata clade Ticinensi, Gallia maximè con-
 sternata est: ipsa quoque Ludouica Regis mater perterrita. At se-
 natores Gallici, qui Lutetiae, Tholosa, Burdigalæ, Rotho-
 magi, Diuione, Gratianopoli, ex ueteri instituto iuri dicen-
 do præerant, populum passim admonuerunt, ne animû de-
 mitteret, sese colligeret potius. Decurionibus urbium nego-
 tium dederunt, ut urbes passim circuitent, uigilias agerent,
 mœstitiæ publicæ speciem demerent, omnibusque excitan-
 dis & confirmandis & intererant ipsi priores, & præerât.
 Horum exemplum secuta Ludouica, consilium habuit pro-
 cerum, consolataque & hortata est eos, ne ad tantas cala-
 mitates animos submitterent. Lautrecus cum Baionæ curâ
 Grandimontanis delegasset, Narbonam, qua fama erat uē-
 turos Casarianos, adcurrat. Huic multis uerbis laudato cō-
 silio eius, Ludouica scripsit uideret, ageret, ne quid Gallia
 detrimenti caperet. Si Baionensium res curasset, Narbona
 ne se commoueret: quid peditum, equitumque ad prouinciæ
 fines tuendos satis esset, scriberet. Ad hæc literis humanissi-
 mē ad ciuitates scriptis, singulos consolabatur. Abfuisse si-

.. lium Regem tantum à culpa in bello gerēdo, ut etiam pru-
 .. dentissimè omnia disposita habuerit: euentusque magis cō-
 .. silij, quā consiliū reprehendi possit: quando praefiterit quod
 .. debuit, moderatè quod euenit ferendum: futurum mox ut
 .. armis aut conditione positis, aut defatigatione abiectis, aut
 .. hac ipsa uictoria detractis, Gallia omnis respiret, & digni-
 .. tate sua frui Regi & populi beneuolentia liceret. Rex etsi
 .. cum maxima molestia desideretur, nullā tamen absente co-
 .. futuram rerum perturbationem, hinc Vindocnensium Du-
 .. ce Belgicae Galliae incubante, hinc Lautreco Aquitaniae pro-
 .. spiciēte: dedisse se operam, suam ut statum omnia tenerent,
 .. nec melius si ille adesset tenerent, nec esse ullo in proprio pe-
 .. riculo: polliceba: ut quoque futurum filio liberato, si quid in
 .. eo desideratum esset, ne posthac desideraretur: neque futurū
 .. quod multi grauius tulissent, ut rebus semel iudicatis recu-
 .. peratores ulli, nec delecti amplius iudices, submotā sua cui-
 .. que iurisdictione, darentur.

ARNOLDI FERRONI RE-
 RVM GALLICARVM
 LIB. VIII.

 N hanc dimicationem duorum maximo-
 rum potentissimorumque Regum, omnes
 Italiae principes Venetique animos inten-
 derant, inter quos Clemens Pontifex, eo
 magis quo propiores Mediolano urbes
 habebat. Is ubi primum audiit uictum Regē, utrius malles
 uictoriam dubijs adhuc uiribus fluctuatus animo fuerat.
 Postea captiuitate illius nunciata ad fortunam inclinauit,
 legatosque ad Borbonium & Lanoium misit, centum quo-
 Arnol. Ferroni de rebus que

que nummum aureorum millibus, quos uocant ducatos, ut inde stipendia persoluerentur militibus, missus: pactoque fœdere conuenit, ut Cæsariani è finibus pontificiarum urbium educerentur, conditione adiecta, si de fœderis ineundi cum Cæsare legibus illi non conueniret, pecuniæ redderentur. Sperabat autem futurum, ut Regio Lepidi & Ruberia Ferrariensi exorta Cæsarianorum copiis, potiretur: qua spe deiectus, uariisque procrastinationibus à Cæsarianis elusus, totum se ab eorum amicitia auertit, & ad Regem liberandum animum cum reliquis Italiae regibus serò adiecit. Non dum clade ad Ticinum accepta, Hispani cum ualidis copiis Baionam peruenerunt: & antea prope portam Leonis cōspecti sunt, quàm resciret Lautrecus ullum eorum apparatus. Mox tamen ab exploratoribus certior factus, uenisse eos spe demum furtim ciuitatis intercipiendæ, nullo consilio urbis diutius oppugnandæ. & ciues qui uetere instituto ad impetum hostium excipiendos paratissimi semper sunt, & sacerdotes & sodales Dominicanos & Franciscanos, & reliquos omnes qui arma ferre possent, recensens quasi milites, qua parte maximè hostibus terrori esse posset, circumduxit, ac per tres dies ita frustratus est, donec Ioannes Grādimontanus & Asprimontanus Ortenfis, & Caunaus cum expeditis militibus urbem per sanum spiritus ingressi sunt: hostesque uel spe frustrati, qui auxilia nulla uentura crediderant, uel audacia ciuium oppidanorumque perterriti, qui quotidie ex urbe erumpebant, ad suos se obsidione soluta receperunt. At classis hostium pontem, quem in media in urbe mare alluit, deiicere parabant. At celeriter & ob maris angustias & solertia oppidanorum in fugam uersa est, uno etiam faselo tormento ex urbe emisso, eliso. Compositis Baionensium rebus Lautrecus Narbonam peruenit, inibatque rationem unde pararet copias qua tanto bello sufficere-

rent, si res interea minimè componerentur. Lanioius cum Rege agit captiuo (multa enim iam in scio Borbonio & Daualo molebatur) ut fide publica data ex Gallia in Hispaniam ultro citroque pegasariis cursoribus iter pateat, & Philippum Chalonium Aurengiorum principem, & Hugonem Moncadam captos antea à Gallis in libertatem restituat: pro quibus & Petrus Nauarrus, & quidam alij redderentur. Anna quidem Mommorantius liberatus nihil non tentabat summis uigiliis, industriâque ad Regem liberandum: patuitque ad Casarem per Galliam aditus, quando reciperet Lanioius futurum, uti facillimè induceretur Casar remisso Mediolanensi principatu iurèque regni Neapolitani, ad liberandum Regem. Rex scriptis ad matrem literis id petiit: missusque est in Galliam Pelusius Gallus unus ex his qui Borbonium secuti fuerant. Is cum Ludouica collocutus, facillè Hugonis Moncadæ libertatem impetrauit, Chalonio in aliud tempus dilato. Ac celeriter ad Casarem transiturus, cum Narbonam peruenisset, ueritus ne si a biret Lautreco insalutato ex itinere retraheretur, cum petasatis comitibus petasatus ipse, quasi mox equos admissurus, Lautrecum inuisit. Ille nobilium aliquot cateruis, qui ultro nomina dederant armatis corpus circumsepsit: urbemque custodia acri firmauit: armorum splendore apparatusque collucebât omnia, ille admissus in crastinum diem. Cum admissus multa Lautrecus differuit de sua cum Borbonio amicitia: at nihil tanti fuisse quo frangeret fidem, uideri sibi Borbonium capto Rege egregium facinus consciuisse: at sibi prius quigentiisque aliis potentioribus omnia duos adempturos, quam ut concedât Gallie res diutius periclitari. Scire se qui furore ira que deprauati, hostes patriæ semel esse cœperint, eos cum à reipublicæ perniciæ repulsi sint, neque ui coerceri, neque beneficio placari posse: sibi cum talibus sempiternum

Arnel. Ferroni de rebus bcllura

bellum susceptum: hoc scelere expiando seueritate animad-
 uersionis nimis uehementem neminem esse posse: si suo de-
 mum arbitrio res agatur, exempla se ea editurum, quorum
 posteritas meminisset. Hæc dicens diducta manu quasi se-
 caturus aliquid esset, usum illum exanguem & æstuantem
 ferunt, tremulæque uoce respondentem. Lautrecus quidem
 nisus est eo splendore militarique apparatu instructus, re-
 gia ut illi castra regiumque splendorem sibi usum putarent:
 multumque remitterent de spe Gallia à Casare inuadenda,
 qui in uno Lautreco tantum roboris, tantum maiestatis agno-
 uissent. Pelusio ad Casarem proficiscenti, Ludouica literas
 dedit ad Casarem in hanc sententiam. LVDOVICA
 CAROLO FILIO CAESARI S. D. Equi-
 dem ut audita filij captiuitate indolui, ita non leuiter recrea-
 ta sum, cum tui eum iuris factum agnouî: cuius ego huma-
 nitatem multis rebus perspectam, perspexi. Quod sit ut con-
 iectura augurer, facile te ei præbiturum. Id si accidit, & rei-
 publicæ Christiana, & populorum uestrorum tranquilli-
 tati filij mei calamitas proderit. A te uero postulo, animum
 tandem ad eum liberandum adicias, per oque donec conue-
 niunt inter uos conditiones, absentis filij desiderium crebri-
 tate literarum leniri patiare. Ego quidem ea proponam cõ-
 silia, quæ si secutus fueris, magnificentius te uictoria usum,
 quam uicisse omnes existimaturi sunt. Interea & necessi-
 tudinis uestrae iura proxima, & tua humanitas, & illius
 dignitas, liberali ut custodia asseruetur exigere uidentur. Id
 si feceris, erit mihi uehementissimè gratum. Vale. Casar
 audita tanta uictoria, supplicationibus passim decretis ue-
 tuit ignes accendi, cæteraque uictoriae encomia & trium-
 phi prænuncia adhiberi: palamque populo ad sacram con-
 cionem uocato edici iussit, uictoriam uni Deo Optimo Ma-
 ximo referendam: nihil nec sibi nec suis eo nomine blandi-

dum: literisque Ludouicæ lectis, flecti cœpit, memor casuum humanorum. Scripsit uerò & ad Ludouicam has literas.

” CAROLVS CAESAR LVDOVICAE MA-
 ” TRI S. D. Ego quàm pacis antea cupidus fuerim, &
 ” tu ipsa scis, & filium tuum testem adhibere potes. Repu-
 ” diaſtis uerò pacis omnes conditiones etiam æquiſſimas. Ac
 ” prætorum quæ magis reprehendi quàm corrigi poſſunt
 ” oblitus, non faciam ut inſultem aduerſis rebus ueſtris. Scito
 ” idem pacis ſtadium, eandem ſemper retinere uoluntatem,
 ” hæere in eadem, commorarique ſententia: eoque mitto ad
 ” te, filiũque tuum Regem, qui uos nomine meo ad quas
 ” ego pacis uenturus ſim conditiones edocebit, Rutium. Ac
 ” uos quidem tandem aliquando remittere aliquid ex priſti-
 ” na elatione æquius fuerit. Neque planè uelim eadem uti au-
 ” ſteritate non ſolùm in filium tuum, at ne in procerem ullum
 ” tenuiorem ex ueſtra nobilitate, qua uos uſi eſtis in Philippi
 ” Aurengiorum principem conſanguineum noſtrum: quæ ob-
 ” ſecro uel aliorum captiuorum permutatione, uel ſoluto re-
 ” demptionis pretio, curabis mihi liberandũ. Id ſi feceris, quæ
 ” te uelle, quæque pertinere æqua arbitrabor ad diſcordias
 ” hæſce pacandas, diligentius ſtudioſiſque curabo. Vale.

Lanotius interea ſimulans ſe Regem abdueturum Neapo-
 lim cum Borbonio & Daualo, Regi curam iniiciebat: &
 quaſi illi in Galliam arma mouere uellent, pacisque turbare
 conſilia, conſuluit ei claſſe ut ſua Hiſpaniam ad Caſarẽ per-
 duci ſe pateretur, oblueratis ſimulacibus, futurum maiore
 ut comitate liberaretur & exciperetur, quàm olim Alphõ-
 ſus Aragonius à Philippo Mediolanenſium Duce exceptus
 liberatiſque eſſet. Non ignoro iactatum, dum in ſenatu Lu-
 tetiæ agitur de Rege liberando, quosdam ita ſententiã di-
 xiſſe, quaſi leuibus tantum conditionibus liberandus eſſet.
 quod falſum eſt. Tantum conſtat, dum uerborum conten-

tionibus impliciti quidam, ob fœdus Britannicum incundū cum Henrico Britannia Rege, qui sese Franciæ Regem dicere solitus est, hisq; fœderibus dicebat, multi id fœdus auersarentur, parum abfuisse quin saluberrimæ cum eo pacis cōsilia abrumperentur: unde male in eos Regem animatum fuisse, ut & in patronum magni nominis. Quæ causa fuit, ut & quidam diutius postea arce Luparæ asseruarentur. Constatque eodem tempore diem dictam Antonio Prætiano iurispræfecto, cui præsens ipse adesse iubebatur, ob cœnobij cuiusdam possessionem immisis militibus occupatā. Is cum Ludouica Lugduni moderabatur consilia liberandi Regis, unā cum Ioanne Rupibelcurtio, qui ualde Ludouicā obseruabat: ob quæ postea reuerso Rege edito caueri impetravit, ne ulla decuria senatuum Gallicorum in iurispræfectos quæstionem decernere posset. Idem è senatibus præfecturarum ecclesiasticarum iura cōtrouersa cognitione aulico consilio demādata attribui uoluit: eoque tempore cū aulicum consilium decretum aliquot patrum Parisiensium infirmasset inter priuatos quosdam ob uindicias sacerdotij secundum possessorem datas, oblato libello ab eo qui causa ceciderat contrario; inductoque iudicio aulico, à patribus Parisiensibus id sublatum est. Ludouica lectis Cæsaris literis, post aliquod tempus recepto Petro Nauarro Lautreci admonitione, liberauit Aurengium, qui consilium fugæ iā pridem deprehensus inierat, eoque acriori custodia asseruabatur. At Clemens Pontifex & Veneti ueriti ne Cæsar occupato Mediolano, quod esset reliquum Italiæ inuaderet, cū Ludouica Henricoque Britannia Rege agere cæpere de Rege liberando, Cæsareque Italia pellendo. Henricus his bellis ea fuit simulatione, ut inferiori innixus bellum aleret: ita qui uires Cæsaris augeri nollet, fœdus percutit cū Ludouica multis magnisque de rebus, quod a senatibus Gallicis

comprobari uoluit sibi consulens. His fœderibus paciscen-
 dis præsuere adhibiti à Ludouica, Ioânes Brino Præses Ro-
 thomagensis. & Ioannes Ioachimus Passanus, ab Henri-
 co Gulielmus Cantuariensis Pontifex, Thomas dux Mor-
 forclius, & Thomas Morus, & quidam alij: cautiùmque
 ut quæ depraedati essent Galli superiore bello, restituerentur,
 & ob Tornacum, aliàsue pactiones contractum as alienū
 dissolueretur, agereturque de bello Turcis & Lutheranis
 inferendo. Serius omnino quàm utilitas Gallix postularet,
 aliquando tamen Casaris uires Galli antea sepe contem-
 ptas uereri cœperunt. Ludouica etsi tantum esse consensum
 omnium uidebat, ut ad authoritatem dignitatẽque regiã
 defendendam conspirasse omnes uiderentur, externis tamẽ
 auxiliis freta, multum captiuo filio ad liberationem à Cæ-
 sare impetrandam conferebat. Rutilius à Casare ad Regem
 missus, duriores conditiones retulerat: simul admonuerat
 Carolum Lanouium, simularet sibi iussum à Casare Regem
 Neapolim abduceret, ita futurum ut longinqua captiuitate
 depulsa, ad quasuis pacis esset uenturus conditiones. Is cùm
 uideret iniquius id Regem ferre, & Pontificis, Venetorum,
 aliorumque fœderatorum coniurationes ueretur, ei per-
 suadere cœpit, si in Hispaniam ad Casarem pergeret, futu-
 rum uti æquioribus conditionibus liberatus, in regnũ mox
 rediret: Lanouius id quoque recipiebat. Id eius consiliũ ma-
 luit Rex sequi, quàm periculosa aliorum consilia tentare.
 Genuam tamen profectus, cùm undique occurrisset multi-
 tudo, petulantique aliquorum risu irritatus esset, pœnitere
 cum cœpit consiliũ, minũsque æquus semper postea Genuẽ-
 sibus fuisse uisus est. Scriptores Gallici aiunt ita pacto con-
 uentum inter Regem & Lanouium, nisi eum æquis condi-
 tionibus Casar liberaret, ut eum in Italiam reduceret. Cæ-
 sariani uanisimè ea confingi, quæsitiùmque colorem fran-

gēda & uiolādæ fidei . Borbornius etiam postea in Hispaniam classe uectus ad Cæsarem peruenit . Cui Cæsari multis passuum millibus extra urbem Toletanam obuiam iit, cum toto comitatu culico:ingentique pecunia donauit, quæ mox ut erat ille profusus, passimque omnes domo excipiens, mensæque adhibens (quod rarissimum est apud Hispanos) consumpta est. Vnde postea & ab Henrico Nanfoo mutuò decem aureorum nummum millia, & à Laurentio Gonomodio uēdita Calmontū Montealtique ditioe uiginti nummum aureorum millia accipiens, omnia mox consumpsit. Henricus Nauarrorum Rex, cui inuito regnum iam pridem Cæsar seruabat, etsi pactus erat de redemptionis pretio cum Daualo quod mox ad futurum erat, iussu Cæsaris diligentius in Papiensi arce asseruabatur. Id Franciscus Rupifortius cubicularius eius intuens, qui ultro citroque in urbem cursitate solitus erat, acri homo ingenio & solerti, paulatim duos è custodibus præcipuos in eam adduxit sententiã, uti consilium eius liberandi caperent. Solicitatos urget custodes: deligitur nox proxima rei paranda. Interea funes comparantur oblongi: hi nocte intempesta sanè quàm solerter aptantur à custodibus, ut his innixus fossas arcis transiliret. Ille admonitus ubi transiliendum fuit, animo consternatus uel periculo ne in fossas decideret, uel acriori custodia, si minus res ex animi sententiã succederet, parum abfuit quin improbato suorum consilio in cubiculum rediens, prudens consilium eluderet. At cubicularius ut erat natura ferox, & qui heri audaciam nosset, quasi tamen ignauia ei exprobrata, resipiscendi nullū locū rebus iam paratis ait. Quis enim nō damnet ignauia tuã here? Vin' liberari? Vin' redire in Gallia? Vin' distractionem bonorum fugere, quæ iam agitur ob redemptionis tibi pretium afferendum? Et uelle quidem te uideo. Addo etiam uelle te Cæsaris iram

uitare, qui redemptione per soluta regni æmulum, quod iam pridem occupatum possidet, fortè sublaturus est. Ea omnia cum uelis, tuum esse in experiendo periculum non uis: haud stultè sapis, si quidem id sapere intelligis, te regnumque tuum funditus perire. Aut abeundi periculum tibi hodie suscipiendum, aut spes opè que omnes regni & uitæ amittendæ: harum cõditionum utram malis dispicito. Parata uides omnia tutissimè: sine metu abeundi facultatem uides. At nos in tua uita laudem quærimus? ubi si paululù modò quid nos præterierit, abeundi que consilium Casariani rescierint, ipse perieris? Immo uerò nullo abeundi consilio animaduerso, ut regni æmulum tollendum te deliberarunt: ut non deliberarint, an putes minus meam rem agi quàm tuam? Hic enim si quid nobis aduersi (quod diu auertant) euenerit, ego perierim: tibi salua omnia. Tibi quidem à Casarianis paululum diligentior custodia, & uerba: mihi & compedes & uerbera, ad extremum ceruice id mihi luendum uideo. Quin age & te & nos metu omni libera. Ea cum audiisset Rex Henricus, iactamque iam aleam uideret, redeundi consiliũ omisit. Nec tamen, funes illos ueritus, prius sibi transiliendos putauit, quin prius unà à puero aulico qui ei perpetuus comes fuerat, tentarentur. Misso igitur puero, & transiliente eo, ensis pueri in fossas desiliens, stridulumque sonũ emittens, maiorem ei incussit timorem. At cubicularij excitatus sermonibus nomine compellare cœpit puerum. Is strenuè transilierat, ex auditusque à Regulo cum se transiluisse sine periculo diceret, tatum ensẽ decidisse: proinde ne quid uereretur, pacata esse omnia, eum mouit ad transiliendum. Itaque Rex transgressus, cubiculario & custodibus sequentibus ex arce egreditur: seruilique ueste sumpta, celerique cursu uectus, in Galliam rediit. Custodes ingentibus uectigalibus annuis donauit. Interea quò res esset occultior, nec

fugientes Casariani assequi possent, iusserat Rex occupationes prætexens, alterum ex pueris suis lectulo suo decumbere. Is ignarus horum consiliorum creditus est. A reliquis custodibus prima luce uenientibus in cubiculum, cum Regem obdormire de more summo iam die uiderent, nihil admirabantur. At ubi ad undecimam iam horam mirantur hominem stertere, lectulo puerum extrudunt, dolique ignarum nacti, serò sequi abeuntem nequicquam pergunt. Acciderat paulò antea parua quidem res, sed quæ in extremum penè discrimen conditiones liberandi Regis adduceret. Nã Rutio, quem à Casare ad Ludovicam missum diximus, per Narbonam proficiscenti, Lautrecus comitem dedit Carbonem Saisasum hominem rei militaris peritissimum, qui iter eius obseruaret, secretaque colloquia inhiberet. Is ubi Monspeffulum peruenit, nactus hominem exterum cum Rutio colloquentem de conditionibus Regis liberandi, Galliaque statu, malèque in Gallos animatum, edixit ei faceferet ex eo loco, alioqui futurum ut uinctum ad Lautrecum perducere. Ille qui se iam designatum uideret, grauioràque uereretur, proficiscentes sequitur, tacitè obseruans, si quo tãdem pacto rationem inire posset Carbonis intercipiendi, nactusque occasionem cum de uia deflexisset Carbo uentrem exoneraturus, concitato calcaribus equo in ipsum infestus dirigit, ualidòque ictu transfixum obruncat. Rutius qui Carbonem miraretur tandiu iter differre, ubi ad eum properans obruncatam agnouit, obeuntem insidiatorem sequutus, accitis uicinis hominibus persequitur: nactusque palude delutescentem uinctum ad Lautrecum perducit, rem quo erat ordine gesta exponens. Videbat enim si aliter accideret, futurum ut ex itinere à Lautreco reuocatus, cum in se accenderet. Non uidebatur uerisimile ei, ignarum Rutii sceleris. Reus tortus et adductus satis hominè purgabat:

tandem Casaris Ludouicaque literis acceptis, eum dimisit, de insidiatore supplicium sumpsit. Interea Clemens Pontifex cum Venetiis, Sfortia, Ludouica, aliisque foederatis occulta imbat consilia, quibus ex Italia & Napoli pelleret Casarem. Cum autem uideret fieri uix posse, ut tanta Casaris copia deleverentur, nisi adiuncto aliquo e Casarianis, tentauit in eandem factionem perducere Ferdinandum Daualum, oblato regni Neapolitani titulo. Hieronymus Moronus sollicitandi Dauali negotium receperat. At is quo sagacius hostium consilia uiresque exploraret, finxit se libenter huic prouinciae praefuturum: occulte autem literis ad Casarem scriptis eum certiore tota de re facit: admonuit tamen, dissimularet quae tentarentur. Iam conueniebant foederati cum Daualo, ut is mox cum parte copiarum quantam posset contrahere, ad eos transfugeret, Neapolim inuaderet: eo regno Pontifex rite Casarem rebus iudicatis Pontificique rebellem priuatum declararet. Cum transiturum eum expectaret, petiit ut in quindecim proximos dies res differretur, quibus interea responsis peritorum scire posset, an haec faciens in maiestatis crimen incideret. Re autem uera interea totum rei exitum Casari patefecit. Iurisperiti Romani cum respondissent posse eum iussu Pontificis arma in Casarem ferre, Casarque eodem tempore quid moliretur non ignoraret, uana spes fuit foederatorum. Risit autem Casar Pontificis calliditatem, qui cum totius esset coniurationis architectus, Casarem tamen scriptis literis admonuerat rebus suis sibi cauere, ducesque suos fidelius sibi deuinciret. Rex in Hispaniam profectus ubique honorifice iussu Casaris exceptus fuisset, nisi fortuna sua eos honores non conuenire dixisset. In Hispania quoque cum a gros sanaret, strumis scrophulisque mederetur: (quod ei singulari ueluti praerogatiua a DEO OPTIMO MAXIMO concessum, uetus est

opinio) cum in corporis custodes liberalitate incredibili uteretur, passim à plebe Hispanica laudatus est. Inde Margareta Valesia Regis soror cum Fracisco Turnonio Biturigum pontifice, Ioanne Selua Parisiensi praeside, Philippo Cauotio, Galioto Ienolaco ad pacis conditiones tentandas missa est. Caesar qui Rege in Italia agente ad æquas pacis conditiones se uenturum ostenderat, repenti immutatus est. Nam Burgundiam omnem sibi prius reddi postulabat, Mercurini iurisperfecti consilio usus: & Margaretam Regis sororem Borbonio iungi connubio, reliqua temperari poterant. Selua respondit de Burgundia restituenda nihil sibi imperatum: Margareta quiduis potius se passuram, quam Borbonium maritum. Sunt qui scribant Regem aperte contestatum, si ad duriores pacis conditiones cogetetur, futurum ut in Galliam reuersus pacta uiolaret. Irritatus Caesar qui Regem diceret Hugoni Moncade ea omnia pollicitum, exceptis pauculis atque quot conditionibus, missos ait oratores ad pacis perturbandas rationes: simul illud simulans, inita consilia inter Regem & sororem, quibus is in Galliam fugeret. Itaque & Regem arctius quam antea custodiri iussit, & longum ei carcerem per suos minitatus est. Inde Rex in grauissimum morbum incidit, uel tædio longæ custodiæ, uel animi consternatione, cum liberandi sui consilia non procederent. Id ubi rescit Caesar, qui antea Regem non uiderat, pergit ad eum consolandum: nam & facile medici morbum auctum ex animi consternatione, renouata spe depelli posse aiebant. Et is nihil se eius morte uidebat consecuturum: angebaturque animo tantum bolum sibi creptum austeritate sua. Itaque ad eum profectus, in initio orationis ualitudinem tantum diligenter curaret admonuit: ad futuram mox ei certam liberationem: multa se remissurum æquis ut conditionibus liberari posset. Rege conualescente in Mantuano conuentu,

quod recentiore nomine Madricense uocatum est, conditiones Regis liberandi acceptæ sunt, Turnonio Selua & Sauotio pro Rege spondentibus: pro Casare Hugone Moncada & Ioanne Alemanno. Conuenit uti Burgundiæ ducatum Casar reciperet: remitteret Rex iura Mediolani, Genuæ, Hastæ, Tornaci, & Attrebatensium: abdicaret à se suprema dominia Flandriæ, Attrebatensium, aliorumque uicinatorum, cederetque prouocationibus. Henricus Nauarræ Rex cederet iuri, quo regnum Nauarræ sibi maioribusque suis delatum contendit: ei Rex ulla ne auxilia ferret. Casari ad infulas imperij suscipiendas Rex tredecim naues paratas daret: ad hæc ingentem pecuniam. Donec quæ pacti sint, implerentur Franci, obsides manerent Frânciscus & Henricus Regij liberi: aut si liberos dare nollet, Vindocinensis, Ioânes Scotus, Lautrecus, Michaël Salutianus, Aubignius, Lauallus Riensis, Sauotius, Mommorantius: Eleonoram sororem Casaris Rex uxorem duceret: Borbonio aliisque qui ad Casarem transfugerant bona redderentur. Pluraque alia discretè adiecta sunt, quæ omnia sancita sunt Patrum Gallicorum decretis, quæ nos omittimus cum uideamus paucis postea mensibus irrita fuisse. His conditionibus Rex liberatus est, datus obsidibus duobus liberis: pactus ni pacta impleteret, futurum ut ad Casarem rediret. Carolus Lanois cum eo profectus ad Burgundiam recipiendam. Miserum spectaculum: non longe à Fonte Rapido, una nauis pater redibat: altera liberi eadem uia in seruitutem abducebantur. Rex in Galliam reuersus solito tristior uisus est. Ad Montem Marsanum diuersatus, ad pristinam hilaritatem redire cepit. Burdigalæ magnificè exceptus, ibi dies aliquot consumpsit: nactusque cum Ludouica matre Annam Pisseleuam, quæ postea Ponticuria à mariti nomine uocitata est, uel Estampea ab oppido eiusdem nominis, ut uidit liberali facie puellam,

Arnol. Ferroni de rebus lam,

lam, delectatus est eius comitate & suauitate. Inde in Angolismesium urbem diuersatus, Cognacum etiam adit, ubi multos dies consumpsit: ex eo enim loco ortus cum esset, suadebant medici uti leniret curas captiuitatis diuturnæ. At dum auidius ceruum uenationi deditus sequitur, ex equo prolapsus, magnum adit uitæ discrimen. Ibi magno principum, procerum, pontificumque coacto concilio, palam expressit cum Casare inita fœdera, obsecrans deliberarent, suaderentque quid in rem esset & suam & suorum: affirmans nihil sibi esse antiquius, quàm fœderibus seruandis operam suam omnem deferre, perpetuamque pace cum Casare frui. Illi re deliberata, iniquissima esse aiunt fœdera: neque uerò à capto homine ui, doloque extorta seruanda, metu carceris perpetui pollicita irrita esse: ut autem maximè ea Rex uelit seruare, non situm in sua unius potestate: solutum cum non peteret à Pontifice ultro legibus, & iure quidem: neque enim uanis illis pollicitationibus distrahi, alienarique potuisse Gallici regni uerum patrimonium, ab ipso ut non partum, ita posteris seruandum: cum nulla populi uoluntas adfuerit, irrita esse omnia. Ac post lögum tempus uocatis Burgundiæ proceribus, cum instaret Lanioius de ea recipienda: longa Rex ab eis oratione petere cœpit, fidem suam apud Casarem liberarent, libentes ad eum trāsirent. Hi negarunt se unquam in Casaris uenturos potestatem. Quòd si pergat Rex ui eos cogere, futurum ut & ipsi uim ui depellentes, solutiq; dominio omni & à Rege & Casare, seruitutis iugum depellant. Lanioius etsi omnia perbelle instructa compositaque uidebat: quippe quem presentem Rex his cōsiliis adhibuerat, rogare cœpit Regem, uti arces quas præsidio munitas possidebat, redderet. Ut uerò nec hoc impetrauit, quid gereretur sensit: precibusque Regis adductus ad Casarem scripsit, suadens ut pecunia accepta Burgundiã

remitteret. Ille rescripsit nihil esse quod Rex culpam in suos
 uertat, pactis eum satisfactorum si in Hispaniam rediret,
 reque infecta ad Casarem rediit Lanouius. Nec tamen pro-
 tinus ad arma uentum est: at misso à Casare ad Regem Ni-
 colao Perenotto Grauillano utrinque de fœderibus actum
 est. Dum hæc geruntur, non cessabat Clemens Pontifex clã-
 destinis legationibus Regem sollicitare, cuius mentem non-
 dum à superiori bello resedisse uidebat, ac tandem nouum
 fœdus inutum est inter Regem, Clementem Pontificem Ma-
 ximum, Venetos & Franciscum Sfortiam. His cautum est
 amicitiam inter eos perpetuò futuram. Si quis his, uni ue
 horum hostis sit, hostem omnibus futurum. Possè Casarem
 participem huius fœderis fieri, si prius Regios liberos a quo
 soluto redemptionis pretio reddiderit, Mediolanumque
 Sfortia, neque Italiam a deat ad insulas imperij recipien-
 das, nisi eo comitatu, qui arbitrio relinquetur Pontificis &
 Venetorum: solueritq; Anglorum Regi debitam pecuniam.
 Parabuntur autem à fœderatis sumptibus communibus
 copiae triginta millium peditum, quingentorum equitum
 cataphractorum, triumque millium leuis armaturæ, unà
 cum machinis tormentisque bellicis necessariis. Manebit is
 exercitus donec bellum confectum sit, debellatiq; qui Ita-
 liæ quietem perturbant. Conducentur ad bellum Heluetij:
 dabiturque opera à Rege qui multum apud eos authorita-
 te potest, ut honestis conditionibus ad bellum accedant.
 Admonebitur Casar de restituendis Regiis liberis: Ni faxit,
 confecto hoc bello fœderatus quisque Franco ad bellum Cæ-
 sari inferendum auxilia suppeditato: omnes uerò decem
 millium peditum, mille cataphractorum, & quingento-
 rum equitum leuis armaturæ numerum, aut eorum loco pe-
 cunias ad eum numerum milirum cogendum. Parato clas-
 sem ad id bellum uiginti octo triremium, nauiumque on-
 Arnol. Ferroni de rebus rariatum

variarum ad eum usque numerum qui foederatis placebit.
 Permittito Francus Sfortiam iure quo optimo maximo uti
 frui Mediolanensi principatu, soluta tamen quotannis pen-
 sione annua, quae Pontifici Venetisque aequa videbitur: mo-
 dò tamen ne sit minor quinquaginta millium nummum
 aureorum. Pro his soluendis praedes sponsoresque assiduos
 eo nomine dato. Hos si non inuenerit, Pontifex eius nomi-
 ne spondeto: Veneti cõsponsores accedunto. Persoluito Sfor-
 tia Maximiliano Sfortia fratri annuam pensionem aequam
 pro dignitate familiae. Liberato Regem ea pensione quam
 ex foedere pendit Maximiliano. Amicis foederatorum resti-
 tuunto bona: his liber in patriam reditus esto: praecipue qui-
 dem Alberto Pio Carporum Comiti. Pensiones quas Gallus
 Heluetiis persoluebat, has illis Sfortia persoluito, adiunctis
 sibi eis eo foedere, quos sibi Rex adiunxerat ob Mediolani
 defensionem. Vxorem Sfortia Rex dato Pontificis arbitrio,
 regio ortam sanguine. Interea si quid acciderit Francisco
 Sfortia, eadem haec Rex in Maximilianum conferto. Red-
 dunto foederati Regi Astensem comitatum, Genuensium
 quoque supremum dominium: relicto tamen Antonio A-
 durno Duce, si is foederis uelit particeps fieri. Parta Italiae
 quiete, si morctur Caesar in reddendis Regiis liberis: foede-
 rati iisdem copiis Regem iuuanto. Neapolitanum regnum
 ubi debellatum fuerit, Pontificis esto: persoluta tamẽ aequa
 quotannis pensione Regi, modò tamen minor ne sit septua-
 ginta quinque nummum millium aureorum. Dato Ponti-
 fex eo nomine coaecto ritẽ purpuratorum concilio, eorumq;
 consensu sponsores Regi. Ni faxit, redito Rex ad pristina
 iura. Haftenus capita aliquot foederum adscripsimus, ple-
 raque autem omisimus aliò spectantia. Actum & antea
 fuerat inter Caesarem & Pontificem, dum prius nuncias-
 sent medici, Sfortiam parum esse firma uoletudine, ut abdi-
 Gestis Gallorum Lib. VIII.

caret à se Cæsar, Ferdinandóque fratre Mediolanensem eū
 principatum. Et iam fingebat se Cæsar acquiescere postula-
 tionibus Pontificiis, nominaratque uel Carolum Borboniū,
 uel Georgium Austriacum spurium Maximiliani Cæsaris.
 Repudiato Georgio uterque Borbonium præferbat, ni fidē
 Cæsaris suspectam habens Clemens, ad fœdus Gallicum
 animum adiecisset, ita subito bellum exarsit, quod Cæsaria-
 ni prius audierunt geri quàm parari: quiduis prius futurū
 rati, quàm ut hunc fœderatorum consensum conspirantem,
 atque ita constatū uiderent. Tanta Italiæ coniuratione
 territus Cæsar, eò remittit Carolum Borbonium attributis
 copiis: eodem peruenit Georgius Fronspergus cum multis
 Germanorum millibus, frustra Francisco Vrbinatē iter im-
 pediente. Rex quoque Michaëlem Antonium Salutianum
 cum quatuor Aquitanicorum peditum millibus multisque
 equitibus in Italiam mittit: qui expugnatis aliquot oppi-
 dis, cum uidet latius uagari Cæsarianos, qui Mediolanum
 præsidio tenebant, imparatos adortus, Mediolanum redire
 coëgit. Quo factum est, ut parum absuerit, quin orta gra-
 uissima seditione res Cæsari infelicissimè cederent, nullo to-
 to biennio militi soluto stipendio. At Borbonius uariè mi-
 tigans militum animos, corrasisque à priuatis & sacris lo-
 cis ingenti pecunia, seditionem iam gliscentem compscuit.
 Submiserat Cæsar Hugonem Moncadam Romæ ad per-
 turbandos Pontificis conatus. Is etsi Cæsari fauentes Colū-
 nenses prius placarat, quippe cum Vespasiano Columna
 redierat in gratiam, Pompeium tamen Columnam unum è
 purpuratis pontificiis ad insidias Pontifici tēdendas impel-
 lit. Ingressi coniurati Romam, direpta pontificia supellectili,
 securum sibi que nihil ab his timentem adorti in Vaticanū
 cogunt: nec prius dimittunt, quàm pactus in quatuor men-
 ses induciis: recipit etiam quos cis Padum haberet milites.

Arnol. Ferroni de rebus reducturum

reducturum se, Præerat Borbonius cum magnis copiis Me-
 diolano: pontificiūque & Venetum exercitum adeo con-
 temnebat, ut ultro Placentiam oppugnandam sibi suscep-
 erit. Cuius oppugnationem dum uidet tardiolem, tardè que
 militibus à Cesare stipendia suppeditari, re cum Antonio
 Laua, Alphonso Vastio, Georgio Frösspergo, Philippo Cha-
 lonio Aurengio deliberata, consulit unde egeno militi suc-
 curri possit. Placuit, quoniam rumor increbuerat lectissimas
 duce Laureco Gallorum Heluetiorumq; copias parari, quæ
 Neapoli Casarianos pellerent, eò traduci copias. Sed interea
 dum eò peruenitur, magnoperè uisū futurum ad subleuan-
 dam rerum inopiam omnium potiri Florentia, urbe plena
 atque opulenta, & quæ hætenus Casarianis iniquior
 fuerit. Borbonius usus singulari militum studio, Florentiam
 aduolat. Florentini consilio Borbonij cognito, iam fædera-
 torum copias & Salutianum, Federicū Boium, Pompera-
 num cum turmis equitum lectissimis præsidio sibi prius uo-
 carant. Ita facillè impetrarunt, eam ut tanti exercitus pro-
 cellam à se depelleret, aliòque copiis transferret. præsertim
 cum dubia esset futura urbis nobilissimæ oppugnatio: Frã-
 cisco Vrbinatè sensim Casarianos sequente. Itaque mutato
 consilio, Romam properare. eòque omnem belli apparatus
 conferre decreuit. Nihil minus uerebatur tunc Pontifex ob-
 pactas nuper cum Columnensibus, Moncada, & Carolo
 Lanoio inducias. Nec uir astutus sentiebat se in eadem esse
 nani positum, in qua alij sæuientibus procellis multos iam
 dies periclitabantur: ac sanè quàm libentissimè incitatus
 ueteribus odiis, cupiebat Florentinorum naufragia ex terra
 intueri. Vbi autem audiit iam instare urbi Borbonium, ita
 perterritus est, diris ut tantum pontificiis fugaturum se ho-
 stes putaret. Romani interim muros armatis compleunt: fre-
 quentes considunt ad se defendendum: at ut in populo belli

imperito, undiq; res trepida, timor insolutus, malum impro-
uisum: Heluetiis tamen qui stipatores erant Pontifici, reli-
quisque paucis strenue dimicantibus, aneisque machinis
facile hostes pellentibus. Borbonius qui intueretur si pro-
traheretur urbis obsidio, futurum ut neque militem retine-
re, neque alere posset ob commeatus inopiam, pridie Nonas
Maias pergit ad urbem oppugnandam. Hispani & Ger-
mani bis mania scalis scandentes pulsati sunt: eo die nebula
crassior urbi insidens pontificiis oberat. Pergit, dolens suos pul-
sos Borbonius, celeriter allatis scalis ipse scandere: cum eo
certatim aduolat Germanus Hispanisque miles. Emissa au-
tem ex Ianiculo temere ex aneo tormento globo, qui in crus
sinistrum deuolutus est, inde repente sublatus est. Nec mi-
nus tamen cessauit oppugnatio Philippo Aurengio uulne-
ratum tantum dicente: proinde ulciscerentur uulnus impe-
ratoris sui. Itaque illi acrius instare, auidi praedae murum
ascendere: nec nisi urbe capta cessare. Pontifex in Adriani
molem prius secesserat: capti ciues, direpta domus, & sacra
loca: uiolatae mulieres & uirgines, etiam sacris addictae. Pō-
tifices minores purpuratique passim in seruitutem abducti,
qui se pecunia redemerant, iterum in captiuitatem ab aliis
abducebantur: nihil sancti, nihil sacri prorsus intactum, ne-
que modum, neque modestiam uictores habuere, sed a faci-
nora in Romano patrauerunt. Borbonium adhuc spirantem,
Romae expirasse creditum est. Is ita ab exercitu toto deplo-
ratus est, ut Germanus miles tumulo eius titulum hunc ad-
scripserit: AVCTO IMPERIO, SVPERATA
ITALIA, DEVICTO GALLO, PONTI-
FICE OBSESSO, ROMA CAPTA, CA-
ROLI BORBONII HOC MARMOR
CINERES CONTINET. Delatus est iam mor-
tuus in praetorium Augustini Guysi: non desuere qui ador-
Arnol. Ferroni de rebus natarum

natam hanc expeditionem à Borbonio sibi persuaderent
 uoluntate Pontificis. Clemens quidē audita Borbonū mor-
 te, tum demum consternatus, in Adriani molem se recepit.
 Tandem exacta à Pontifice post aliquot dies ingenti pecu-
 nia, abactaque undique præda, Neapolim Aurengius cum
 Casarianis profectus est. Interea fœdus Rex archiſſimum
 cum Henrico Britannorum Rege prius contractum reno-
 uauit: ambòque reges fœciales suos ad Casarem misere, qui
 & bellum indicerent, & indignam Pontificis captiuitatē
 ei exprobrarent. Fœcialibus Casar respondit, iudici bellum
 à captiuo sui que iuris homine non posse: Gallum iure captū
 belli, seruum factum: liberatum datis filiis obsidibus, iure-
 iurando sacratissimo pepigisse ni pacta seruaret, seruarē ne
 per suos non posset, futurum uti in captiuitatē rediret. Quid
 interea contra ius gentium, neque religione solutus iurisiu-
 randi, bellum indicit? Si pactorum pœnitet, redeat in meam
 potestatem captiuus: conuentiones irritæ sint: quicquid ha-
 buere Galli ante receptas pactiones recipiant: tum bellum
 & audaces prouocationes placeant. tum sponsio & iurisiu-
 randum repudietur. Expostulastis Pontificem captum, quasi
 is me ignorante non captus sit: captiuum que adhuc libera-
 ri uultis, qui multos iam menses iussu imperioque meo libe-
 ratus est. Hæc ubi Casar dixit, separatim rogato Guye-
 neo fœciale regio, petiit ab eo ecquid Rex intellexisset de
 Ioanne Caluimontano Burdigalensium præside, regioque
 apud se legato, quod illi denunciarat. Caluimontano autem
 Casar multis antè mensibus dixerat, nisi pacta Rex serua-
 ret, futurum uti inter profligata fame, uilesque homines eū
 deinceps haberet. Ea ubi Rex rescit, per fœcilem Casarem
 ad singulare certamen prouocauit. Addunt alij Regis no-
 mine mendacium Casari exprobratum, quod genus contu-
 meliæ multo maximum est apud proceres: Casar ad Regē

Et ipse facialem suum misit. Hunc excepit Rex in Palatio
 Lutetiae, uocatis magno apparatu legatis Pontificis, Vene-
 torum, Florentinorum: nobilitate omni Gallica, Cardinali-
 bus, Episcopis, iurispræfeto Antonio Pratiano assidete unâ
 cum Senatu Parisiensi, theatro etiam in eam rem parato, uti
 res populo notior esset. His ita paratis, admissus est facia-
 lis. Admissum rogauit Rex, afferrêt ne à Cæsare duelli locû.
 At ille Rege orato ut audiretur, iterum atque iterum fero-
 cissimè à Rege rogatus est, ecquid afferrêt locum duelli? ni-
 hil opus uerbis, proinde afferrêt ne duelli locum? Ille cum se
 id afferre duceret, quod Regi satis esse deberet: proinde prius
 sibi diserte imperatû à Cæsare esse, uti quædâ Regi referret,
 quæ paratus erat referre, non est exauditus. Ita cõuentus est
 dissolutus, cû prius Rex de multis Cæsaris in se iniuriis ex-
 postulasset, spectantibus audientibusque legatis. Interea
 Oddo Lautrecus contractis multis equitum peditumque
 milibus, Hastam peruenerat: ubi Heluetiorum septem mil-
 lia expectans, ne quid interea hostes molirentur, (certior fa-
 ctus Ludouicum Lodronij Comitem Boschum peruénisse,
 urbem Alexandrinorum satis munitam, cum quinque mil-
 libus Germanorum, quos Alexandriam traducturus erat)
 constituit intercipere Lodronium unâ cum Germanis: cele-
 ritèrque properare iussis militibus unâ cum Heluetiorum
 cohortibus, quæ recentes peruenerant ad eum, Boschû cep-
 pit oppugnare: misso Ioanne Momperatio Carbone sup-
 præfeto Vasatium, qui urbem cingès Germanos exitu ar-
 cebat. Lautrecus paucos post dies cum robore exercitus se-
 quutus, cû oppidani Germani acriter urbis defensionî
 incumberent, ad motis grauibus machinis stratisque muris:
 signo suis dato, prædâque concessa militibus, eorum usus o-
 pera mox expugnat Boschum, direptâque urbe prædam
 militi concedit. Sunt qui Lodronium, dum Boschum obside-

tur, iam Alexandriam peruenisse scribant: uxore apud Bofchum relicta, quæ & ipsa in potestatem Lautreci peruenit. At ita humaniter tractata est, ut & pudicitia salua non ipsius tantum, sed comutum omnium fuerit: & supellex ei, omnia uasaque aurea & argentea, quæ dirpuerat miles, conquisita & reddita. Iam prius attributa parte copiarum Carolum Lotharingum Vaudemontium Alexandria Lautrecus miserat: in qua Baptista Lodronius & Albericus Barbianus cum ualido praesidio erant Germanorum. Barbianus per colliculos Alexandria uicinos inuito Vaudemontio ingressus fuerat. Celeriter admotis machinis ueriti oppidani Boschi casum, ad deditionem cogunt Lodronium & Barbianum: his quidem conditionibus, Germani, ut qui uellent, redirent in Germaniam, Barbianus intra sextum mensem arma ne in Gallos ferret. Venit interea ad Lautrecum Caesar Fulgosus, indicans facile esse Genuam recipere. Si partem copiarum sibi is attribuat, ita res se Genuensium attriturum, sequente ut Lautreco ad deditionem cogi facile possint. Visa res Lautreco non indigna regio nomine. Itaque attributis aliquot cohortibus Fulgosum emittit: eodemque tempore ab Andrea Doria Genuensi, quem Rex nauibus suis nauticisque copiis praefecerat, ita ora Ligurum omnis infestabatur, ut ad portum Delphini perueniens, naues obsideret Genuensium. Non longe à Genua promontorium est, quod saxosum in mare excurrens, sinistroque latere exundantes undas angustis faucibus excipiens, Finum portum efficit, quem ueteres Delphini uidentur nomine decorasse. In eum locum Genuenses in Dorian nauibusque Gallicas progressi, usi uentorum auxilio, & obsessas naues liberant, & Dorian capto etiam Philippino Doria nepote Andreae, usque Saonam persequuntur, ferocioresque facti in Fulgosum progrediuntur, Gabriele Martinengo duce. Ful-

Cestis Gallorum Lib. VIII. D d

gofus fugam simulans, capto prius Marimengo, alio itinere in urbem peruenit: nactusque uacuum militem comitatusque inopia laborantem, cum iam Lautrecus proximus esset, urbem recepit. Antonius Adurnus cum Casarianis in arcem se recepit: inuitatusque à Lautreco honestis conditionibus deditio facta arcem reddidit. Ita Liguriam omnem mox Lautrecus recepit. Hinc Lautrecus in ditionem Mediolanensem peruenit. Cumque Mediolano proximus esset, Ludovicumque Barbianum ab Antonio Laua sciret Papiam missum cum praesidio ualido peditum, uel quod nollet Sfortiam Mediolano potiri, cui captum mox reddendum erat, uel quod Papiensium insolentia commotus est, qui se Regum domitores praedicabant ob captiuitatem Regis, summo usus Aquitanorum studio Papiam contendit. Quatuor diebus admotis machinis moenia prostrata sunt. Papiensibus & Barbiano non indiligenter urbem tuentibus: quinto die expugnata est ciuitas, incensa domus, expilata templa, dirpta bona, uiolatae mulieres. Et iam parabant Aquitani ita urbem diruere, nunquam ut refici posset: ni Lautrecus post aliquot dies edicto uctiisset, ne quid in ciues oppidanosque miles moliretur: utque Venetus miles qui expugnata urbe aduenerat, passimque omnia postica libidine polluebat, deinceps ullos ne attrectaret. Barbianus captus est: Aquitani pedites praeda ditati, plerique inscio Lautreco in Galliam rediere: quos omnes edicto regio conqueri, ultimoque supplicio in eos animaduerti iussit Lautrecus, ob desertam militiam. Fama est capta urbe post aliquot dies deprehensas aliquot hostiles cohortes subterraneo loco collocatas, fusasque ac miserè concisas ab Aquitano milite, quem eo quidem bello ferociorem crudeliorémque plusquam res exigeret passim fuisse aiunt. Quod & ipsi Lautreco non satis probabatur: qui ut erat clementissimus, si quis ad aequas condi-

tiones rediret, ita impatiens contumelia, si quem nactus e-
 rat à quo se contemni putaret, uelut accidit ad Viglebanum.
 Nam praefecto arcis cum per caduceatorem iussisset, arce
 Regi cederet, isque superbissimè caduceatorem abegisset,
 remisso ad praefectum caduceatore, eò se uenturum cum to-
 tius exercitus robore denunciauit: ubi machinae essent ad-
 motae, nullum precibus locum futurum. At is superbius ab-
 egit caduceatorem, multa in Lautrecum Gallicumque no-
 men conuicia effundens. Itaque admotis machinis cum praefectus
 deditioem fecisset, iure militari usus, cum exercitum
 regium iussisset, in praefectum animaduerti iussit, reliquis om-
 nibus illatis: & tamen admonentibus rogantibusque
 aliquot Italicis proceribus, animaduersionem suam in eum
 remiserat, nisi momento prius temporis hi quibus impera-
 tum fuerat antè mandatum executi fuissent, quod grauius
 ipsum Lautrecum tulisse fama est. Interea cum Antonius
 Pratianus Pratiiani iuris praefecti filius in Galliam uoluntate
 Lautreci rediens, (reditum tamen breuem pollicitus, quippe
 eum Lautrecus quòd tardius antea subministrabantur
 pecunia regiae secum abduxerat, patremque ideo, cui aetarij
 cura incumberebat, faciliorem putabat futurum ad pecunias
 suppeditandas) nunciasset Regi Papiæ expugnationem, ru-
 morque tota Gallia dissipatus esset, plebs Lautrecum ad caelum
 tollere, ueluti macula priori sublata melius sperare.
 Nanque alia egregia belli facinora peperisse quidem Gallis
 laudem: Papiæ autem expugnatam, in cuius oppugnatione
 priori Rex haesisset, restituisse ueterem omnem Gallicam
 gloriam, priorisque captiuitatis famam oblitteraturam. Clemens
 interea Pontifex etsi captiuitate liberatus, uel spe ut
 conuenerat Neapolitani regni recuperandi, uel quòd Casarianos à
 quibus uexatus fuerat ulcisceretur, sperans etiam futurum uti
 Lautrecum in Florentinos male sibi pacatos

immitteret, non cessabat Lautrecum ad Neapolim uocare: atque ita effecit apud Regem, ut is Lautreco imperarit, expeditionem Neapolitanam sequeretur. Non satis id placebat Lautreco: imperia tamen regia secutus, accinxit se ad expeditionem. Vix tum abierat cum Antonius Laua, qui antea in oppidis coarctatus fuerat, Mediolano cum Casarianis egressus, Sfortianos Abdiato spoliat. Huius rei admonitus Lautrecus à Sfortia, Petrum Nauarrum cum tribus Aquitanicorū peditum millibus subsidio Sfortianis misit, qui mox fuis fugatisque Casarianis Abdiatum recepit. Iam Lautrecus longius cum exercitu progressus, pramiserat Petrum Nauarrum ad Aquilam tentandam. Aquilani etsi Casarianorum aduentum expectabant, deditioem tamen fecere. Inde Troiam Galli peruenerunt. Ibi Casariani Gallos expectabant: Philibertusque Chalonijs Aurengius satius existimabat praelio decerni, antequam res Neapolitanorum tentarentur. Erat uallis inter duas acies non sanè a duo descensu: eò Aurengius equitatum omnem & leuem armaturam ex urbe emisit, qui Gallicos equites lacefferent, in eos Lautrecus equitatus partem mittit. Diu cum esset pugnatum, & multi è Casarianis qui longius procurrerant circumuenti, in urbem redierunt. Erant hostiū copiae ut numero, ita robore ueteranorum militum non inferiores Gallicis. Hi ueriti ne eo loco impetum Gallorum sustinere possent, ut maximè possint, periculum esse ne Neapoli excludantur, concilio conuocato optimum esse statuunt, Troia relicta Neapolim redire. Itaque Aurengius prima castrensi uigilia è Troia copias subduxit, crebris ignibus spem praelij faciens: non tamen ita occultè egressus est, quin ex fremitu abiturum eorum Lautrecus senserit. Agitatum est apud Lautrecum sequendi ne essent hostes, sequendos plerique suadebant, præcipuè Michaël Salutianus: percussas acies ac

Arnol. Ferroni de rebus perterritas

perterritas facile dissipari posse. Dissentiebat Petrus Nauarrus : neque enim in certius exitium properare hostes posse, quàm ad Neapolim confugientes vastam urbem, & quæ diutius tantas copias alere non posset. Quid si eos sequi uelint Galli? quid impediatur quo minus illis & numero & robore non inferioribus, belli alea feliciter cadat? Emensos iam tota nocte longa itinera assequi quis possit? Quæ tandè res cogeret Gallos se fortuna committere aduersus hostem, quem tempus mox deteriorem & locus ipse redderet, sine stabili munimento degentem? Placuit Nauarri hominis rei militaris peritissimi sententia Lautreco. Itaque hostium sequendorum consilium omittens, Troiam recepit. Troiam urbem alij à ueteribus Aeculanum uocatam, alij per castra Annibalis ab alijs designatam contendunt. Lautreco culpam passim omnes adscribunt qui hostes persecutus non sit: rei militaris periti homines culpa cum quidem liberat: cum Melphi retro relicta, periculum urgeret non leuius. Gallicæ copiae occupatae fuere circa Melphim quatuor integros dies: intereaque colligendi sese spatium hostis ad Neapolim habuit Ludouico Lotharingo, cui cognomen Vaudemontio, ægrè id ferente. Apud Troiam propè oliueta urbi proxima defixerat Lautrecus bellica tormenta, unde hostibus ingens periculum & terror. Id Aurengius intuitus, pugnam Lautreco denunciarat. Intempestaque nocte multum itineris emensus erat, pugnae tamè speciem relicta aliquot uelitibus præbuerat: quo factum est, ut de hostibus sequèdis consilium tardius initu sit. Ergo Melphim cum robore exercitus processit Lautrecus: ibi rustici & reliqui uicini quòd non putarent eò Gallos peruenturos ob loci situm, fortunas suas collocarunt: & Ianus Caraciolus Melphitanorum princeps cum quatuor peditum millibus urbi suæ præsidio relictus fuerat. Vbi tormentorum impetu prostrata sunt mœnia, cū

nōdum satis prostrata essent, Italicus miles spe prædæ summa ui capere urbem intendit. At cum locus quò euadendū erat, angustior esset quàm deceret, frustra illi conatus procedebat: hostes igni, machinis, lapidibus optimum quemque cædere: eo die in castra rediit Lautrecus. sequenti die ad motis iterum machinis, cum mœnia grauius essent prostrata, impetum in urbem facit. Aquitani diu multumque fatigati, tandem in urbem perueniunt. Tum uerò cæsi fugatiq; hostes: urbs direpta, præda ingens militi parta. Caraciolus in arcem se receperat: ibique à Grandimontano captus est: pugnans & reluctans excelsa ipsa arcis parte armis excussis, parumque absuit quin ab irato milite cæderetur, ni Grandimontanus cohibuisset militarem audaciam. Is postea in Galliam partes Regis sequutus peruenit: neque huic Cæsar Melphim recepto Neapolitano regno reddidit, dominio eius Aurēgio attributo. Sibi enim Cæsar persuaserat Caraciolum libenter partes Regis sequutū. Quod ut ille facilius & nulla sua nota faceret, captiuus petiit à Cæsare, quando Galli urbeis omnes fortunâsque suas occupassent, ipse eum pecunia attributa à captiuitate liberaret. Id cum peteret, negarit ne Cæsar quòd transiturum eum ad hostes uideret, an alia ex causa incertum. Captiuus planè obsecrauit Cæsarem liberaretur, nec nisi sacramēto solutus ab ipso Cæsare, in uerba unquam Regis iurare uoluit. Iam Trecarienses, Rapolani, Monspilosi per legatos de ditionem fecerant. Capua etiam recepta est, & Samnium totum cum parte Calabria: Campania tecta, eo tractu quo agrum Leborinum situm aiunt, quem hodie Terram Laboris uocant, usque ad Neapolim parebat Lautreco: Capua præpositus Daguerrus Cantaber. Restabat Neapolis urbs antiqua, & pro arce regni habita: qua recepta confectum erat bellum. Eò Aurēgius cum quatuordecim ueteranorum militum millibus,

*magnis itineribus Lautrecum urbibus interea alius recipiē-
 dis occupatum, antevererat: abundè com meatum in urbē
 introduxerat, urbem munierat. Lautrecus pro tempore at-
 que loco paratis rebus mœnia exercitu circumuenit. Aversa
 urbs nonnihil uisa est uelle Gallis aduersari: eo loco Atellam
 ueterem ciuitatem stetisse passim produit. At tutius sequen-
 ta consilium, mœnibus excepit Lautrecum: is eo loco plures
 dies res componens diuersatus est. Circa maris litus post
 Vulturnum sequitur Clauius, apud Sueffulam, medio tra-
 ctu inter Capuam & Nolam in montibus oriens, Aversa-
 num agrum multis inundans locis: ita ut ponticulis multis
 inter Aversam & Capuā fluuium oporteat iungi, ad quos
 pōticulos multa sunt mole passim edificata: eas cūm disie-
 cisset Lautrecus, ita Capuanos perturbauit, deditionem ut
 sponte fecerint, & urbibus præsidium impositum, & ciuitū
 mutabiles animi & ad potentiorum excipiendas res prō-
 priores, Gallos ad Neapolim recipiendam acrius incitabāt.
 In quam Lautrecus totus & animo & corpore incumben-
 bat, recepta ea bellum profligatum agnoscens. Cæterum diū
 ea res agitur, Andreas Doria qui classi Gallicæ præfectus
 fuerat è Genua soluens, uariè Neapolitanorum res afflige-
 bat. Id Hugo Moncada intuitus Gallicæ classi obuiam per-
 git, ex insula quam uulgus Isclam uocat, Aenariâque, atq;
 ut constantius illi occurreret, fortissimum quemque ex urbe
 deligit, classi que imponit. Philippus Doria cūm tota dere
 admonuisset Lautrecum, ex Gallicis etiam copiis impigris
 hominibus delectis, in quibus fuit Crocus Aruernus eques
 strenuus, Moncadæ occurrit. Videbantur Galli fugam pa-
 rare: prætoris hostium nauis id intuita, longius euecta, re-
 deunte Gallica classe æneis que tormētis emissis depressa est:
 at non nisi post longum certamen, reliquæ uariè circumuenen-
 te, partim captæ, partim depressæ sunt. Hugo Mōcada for-*

titer pugnans interiit. Crocus, qui prior in pratoriam illius nauem inuaserat, post aliquot dies uulneratus cum esset grauisimè, occubuit. Alphonsus Vastius & Ascanius Columna, alique plures è primoribus Hispanorum & Neapolitanorum capti. Multi putauere potuisse Neapolitanam classem Gallorum imperum euadere: sed dum nauarchos qui priores redierant, ob fugam Fernandus Gonzaga occidi iubet, reliquos metu perterritos, ultro deditionem fecisse. Satis constat Andream Doriam nauali pralio non interfuisse, atque eius animum iamdudum abhorreere à Gallis multi suspicabantur: qua maxime ex causa, incertum. Alij ita prodidere: Cum in Sardiniam paulò antiè cum myoparonibus suis & Gallicis peruenisset, seditione leui ex causa inter suos & Gallos orta, repente conclamatum ad arma fuisse: Doriaeque nomen inclamatum, caso etiam Langio cui uicissim Galli Franciam acclamassent. Visum id & Samplicardo: & Rétio Cerro iniquius, atque illos in eum stimulandi Regis authores fuisse, ut abrogato maris imperio, Antonium Rupifocaldium Barbesium praeficeret: qua ex re eum indignatum ad Caesarem transisse. In hoc ulcere ueluti unguem fuisse Daualum & Columnam aliósque captiuos, quos Rex quasi suos repetebat. Ille à Philippo nepote captos, suos esse contendebat. Atque is Saonam Genuensibus attribui uoluerat, quod cum non impetrasset, desperas se eorū principem futurum, quod iam pridem concupierat, magis irritatus est. Itaque Daualum & alios captiuos qui in Galliam proficiscebantur, sui iuris fecerat à Philippo nepote missos: Vastiumque ut erat uario atque acri ingenio, authorem Doriae fuisse ut relicto Rege sequeretur Caesarem. Alij ita prodidere, Vastum hominis animum altaque cupiētem, cum maxima eum libido inuassisset sese principem constituendi imperij maritimi, neque id quibus modis adseque-

retur, in Gallia uideret, eò eum impulsisse. Cùm transiturus
 esset ad Casarem, transeundi occasionem quæsiisse: utcunq;
 quæsitam arripuisse. Nanque Lautrecus id sentiens, miserat
 ad eum colloqui causa familiarem quendam suum: pollice-
 baturque daturum se operam uti maritimum ei imperium
 decerneretur, pretiumque pro captiuis ipse se redditurum
 sponforibus datis receperat: capitâque aliquot fœderû am-
 bo signis suis admiserant, quibus ipse confisus de Doria fide
 minimè dubitabat. Ille uerò & decem millia nummum
 aureorum, quæ ex reliquiis stipendiorum debita contende-
 bat, petebat, & Saonam: rescipseratque Rex Lautreco, hoc
 puncto temporis hæc se præstare uix posse, curaturum autè
 postea ut Doria & liberalissimè & honorificentissimè sese
 tractatum intelligat. Ad Casarem transiens & captiuos
 reddidit, & Genuam Gallo parentem ad seditionem pulsus
 Gallus concitauit. Paulò antè decreto à Rege maritimo im-
 perio, circa litus Neapolitanû peruenerat Ruspifocaldius.
 Interim Lautrecus qui porta Capuana Neapolim oppu-
 gnare uolebat, cùm muri & opere & natura muniti essent,
 ratus id quod erat, nulla ui oppugnari posse urbem, tenta-
 bat si quo tandem pacto fame eos ad deditionem cogeret.
 Prope Neapolim paulò suprâ Palæpolis est, Hercules nomẽ
 retinens. Ad uetera quoque mœnia Nolanamque portam,
 sacellum Seruatoris: & in eadem regione, Mariæ ecclesia.
 Post Palæpolim ubi hodie noua est arx cum hortis, postque
 montem qui Palæpoli imminet, promontorium protenditur
 in meridiem Pausilipum: è regione aliud promontorium:
 quæ loca uariè hostes munierant, Aurengio diutino morbo,
 quem ex scabie Neapolitana contraxerat, fatigato. Dum
 ad Neapolim sic sedetur, Ioannis Vrbinatis consilio Auren-
 gius ex improuiso castra Gallica cum magna manu inua-
 dit. Circa sanum Antonio sacrum, & circa Sebethi amnis

erectas ab hoste fossas, & ad Pausilipi fauces, egressi hostes caesis multis equitibus, relatisque à Erāco signis aliquot militaribus trepidantes in urbem compulsi sunt. Quodam tamen die Horatius Ballio cum delecta manu Itolorū, earūque cohortium quas à colore Nigras uocabant, repente percussus est, mox reliqui sibi quisque consulere: alij fugere, alij praelium parare, multa impedimenta direpta. Lautrecus qui clamorem hostilem à tergo accepisset, equitatus partem subsidio suis misit: hostes perturbati in urbem redire. At Galli immodicis caloribus calique inclementia iam seniores fiebāt. Ad extremum & febribus & peste (quas ortas multi uolunt hostium opera) exagitati uariè terebantur. Quod Veneti Italiq̄ue alij intuentes, iam dudum dilabebātur. Accidit ut quo die multi Gallici proceres cum Rupilocaldio & Carolo Nauarro reguli Nauarrorum fratre, post nauigationem longam in castra regia concederent, ratus id quod erat Lautrecus, hostes adfuturos, robore exercitus collecto eis obuiam prodiret. At illi ubi extremum agmen Lautreci redire uident, porta Brutia egressi, paulatim procedere: mox signo dato Gallos innadunt, multi modò eminus uulnerabantur, modò locorum imperitia interceptiebātur: pars cedere, pars sequi. Lautrecus ubi uidet hostes acrius instare, Ioāne Candalio Fuxeo admonito, adiuncto, etiam Lupeo Armeniaco signifero suo, iubet ut in unum cōductis militibus impetum faciat in hostes. Ille uti imperatum erat, immisissis militibus loco depulit hostes. At dum audacius fugientes sequitur uulneratus est, ac paucas post horas desideratus. Vulnerati & notissimi uirtutis equites, in quibus Grimo Andronus, cui & Mauriano cognomen, Burdigalensis, & Petrus Daydius, cui Ognao cognomen. Eo die parum abfuit, quin totis copiis certaretur. At illi magni interesse sua uidetes, in urbem redire, fortissimo quoq̄:

Arnol. Ferroni de rebus

ex ueteranis

ex ueteranis aut caeso aut uulnerato: cum interea haud pau-
 ciores è Gallis desiderati essent. Multi eo praelio negant
 Lautrecum interfuisse, at misisse tantum Cádaliū. Ex eius
 diet pugna, ob Fuxei mortem Lautrecus fatigatus in fe-
 brim incidit: uiginti que dies ita iacuit, pro mortuo ut habe-
 retur. At dum conualesceret, uideret que castra circumiens
 suos uariis morbis affuctos, plerosque hac atque illac praeter
 militarem disciplinam dispersos, ita acclamauit, ut renoua-
 to dolore in febrim incidens, paucos post dies extremum
 uita spiritum ediderit. Et sanè cum Rupifocaldius cū myo-
 paronibus Gallicis tardius auxilium ferret, Doriaque iam
 Gallis apertus esset hostis, facile fuit hostibus Gallorum im-
 petum sustinere. Sunt qui scribant, dum putat Lautrecus
 ruptis Neapolitanorum aquæ ductibus, se ciues ad deditio-
 nem coëgisse, ex graui intra aquas restagnatione aquæ fa-
 ctorem excitatum: unde Gallicus exercitus peste postea la-
 borarit. Alij uocatum in castra seplassarium Italum, pestis
 morbi que authorem fuisse prodidere. Gulielmus Bellaius
 id accidisse prodidit ex castrorum sordibus, parimque pur-
 gato ambitu castrorum: adeo maximis in rebus minuscule
 neglecta nocent. Venere Franci deinde Auersam cum Mi-
 chaële Salutiano, castra que mouere media nocte, eoque per-
 uenire summo diluculo. Obsidebatur interea ab hoste Frá-
 cicis ipsis tormentis, accidit que ut nocte una & prima au-
 rora, temerè irruentes hostes coercerentur. Id illi intuiti, age-
 re coepere de conditionibus quæ ita latae sunt, Vt eques uno
 equo relicto abiret, haud tamen militari: pedites abirent,
 album bacillum manu efferentes. Id cum expressisset ne-
 cessitas, uictores ea fuere insolentia, pacta ut uiolarent: mul-
 ti ex equitibus transportari iis myoparonibus uolebant,
 quos Barbesius habebat. Ille multos exclusit, multi Plum-
 binum, Libarnum, & Genuam peruenere: multi Romam
 Gestis Gallorum Lib. VIII.

profecti, stipe emendicata in Franciã rediere. Michael Angelus ex uulnere æger, Neapolim perductus : multi morbo extincti, ut Ludouicus Vaudemötius, Moleacius, Pöperanus, Viuonius, Antonius & Ioãnes Turnonü, Ioãnes Carleus, Petrus Nauarrus, Grandimontanus, Carolus Fuxeus frater Hërici Regis Nauarrorü æger Neapolim perductus, uel ui morbi, uel propinata portione extinctus, dum consilium fugæ iniit. Deceßit & Ioannes Carbonerius unus è Petrocoriorum nobilitate, Iacobus Lanus cui Rochchialeo cognomen. Et poterat tota ea Lautreci expeditio feliciorum exitum nancisci, si Clemens Pontifex, Veneti, aliique fæderati stipendia pacta persoluissent. Veneti receptis aliquot urbibus cum essent languidiores, cum Clemens exitum rei expectaret, nec Rex interea Gallis subsidia pecuniãque mitteret, parta propè uictoria elapsa est: lue præsertim morbisque & ducem exercitus & militem inuadentibus. Nec uerò felice fato circa Genuam & Mediolanum Gallicæ res tractabantur. Doria qui urbe Genua Gallos expulerat, arcem etiam à Theodoro Triuultio per deditionem recepit: cum Franciscus Borbonius Paulinus Comes, obsessis (ut putabatur) auxilium non tulisset. Rangonius hyeme sequenti aliquot oppida Appulia retinuit, donec desperatis rebus pace postea parta, iussu Regis cedendum sibi uidit. Rex primum eo consilio Paulinum miserat, uti Lautreco subueniret: deinde Genuensium res eum tentare uolebat: postremò Sfortianis & Venetis iunctū res Italicas curare. Ac multa quidē quæ è re essent suorum iubebat: caterū ex distantibus interuallis mandata post res afferebantur. Sequenti æstate quæ situm quæ sedes bello legeretur. Papiæ cum esset nuper recepta ab Antonio Laua, uisa potior: simul urbem nobilem ad quam olim Galli diutius steterant, auferre Cæsari, in rem famamque uidebatur. Erāt Itali mille, Germani Arnol. Ferroni de rebus trecenti

trecenti relicti praesidio: sed ita acriter oppugnata est urbs à Gallis, ut post quassata moenia, caesis hostibus, recepta direptaque sit. Sed & Mortariū & Nouariam Gallirecepere, multaque alia oppida: pellicque Mediolano Lauam sperari poterat, ni iussu Regis Paulinus ad Genuensium res tentandas maluisset redire, uulgato Gallorum consilio. Dum Landrianum Paulinus uenisset, tormētāque & primum agmē praemisisset, negligentiusque suos reficeret, Antonius Leua Mediolano egressus, repentē imparatos adoritur: priusque adfuit quàm Galli de eius aduētū cognouissent, exercitūque instruere, aut sarcinas colligere possent. Itaque Hispani cateruatim uti quosque casus conglobarat, in eos concurrūt. Galli aliquot uirtutis memores, & Germani arma capere, Italos ad pugnam hortari, sine ordinibus eques pedesque permixtus necare quosdā, quosdā conculcare, alios in fugā uertere. At Italus palam in fugam uersus est, ex quo praecipuus numerus cōstabat: Hispani nihil remittere, acrius instare: ita sensim & à Gallis & Germanis fuga facta. Paulinus sibi consulens, dum desperatis rebus nequicquam fossas ingentes equo parat transire, captus est: multi simul capti, impedimenta direpta, reliqui dissipati. Exteri scriptores prorsus quod attinet ad Papiæ expugnationem, maximè commeatu & apparatu bellico adiutos aiunt Gallos & Lautrecum à Venetis: ibique Ioannem Paulum Mansfronium, dum tacitus spectat uim Gallorum, qua sternebant propugnacula Papiensium, pila plumbea ictum corruisse. Petrum Longhenam custodia urbis à Lautreco praepositum. Hunc postea dum parum suo fungitur munere, urbem amisisse, interceptum à Leua: praepositos Caesaris nomine Papiæ Apontesium Hispanum, Ludouicum Belzoiosum, & Petrum Biragam. Narrant iidem pluribus uerbis, Gallicae & Venetae classis apparatus maritimum unā cum Doris Gestis Gallorum Lib. VIII.

in Siciliam, cuius intercipiēda spes affulserat: utque & Ioannes Morus Venetorum nomine, & Rentius Cerrus qui Regi militabat, ipseque Doria cum Gallis loca aliquot Sardiniae expularint: aliquot etiam uoluntaria deditioe receperint, dum qui Caesaris nomine praessent, parum locis fidentes, sese ex uno loco in alium proripiunt, quae tandem omnia relicta sint. Narrat iudem Comitum Aquilani ope, multa accessisse Lautreco. Circa Troiam uariis certatum utrinque prolusionibus. Alarconem tandem cum Caesarianis nocte Neapolim contendisse. Missum Petrum Nauarrum cum Aquitanico peditatu à Lautreco, Melphim capto Caraciolo expugnasse: omnes Appuliae urbes obuiam clauēs urbium misisse Lautreco: Manfredonios Caesarianis fidos fuisse: dū Manfredoniam urbem in fide Caesaris malunt permanere. Caesarianos uariis munitionibus erectis Neapolim munisse: supra Martinianum montem erectam munitionem insignem, multis machinis adhibitis, cui tuenda praepositus sit Fabritius Maramus. Fuisse Neapoli acres homines, & uigilantes Hugonem Moncadam, Philibertum Chalonium, Aurengium, Alarconem, Moronum Cremonensem, Alphosum Vastium, Ioannem Durbinum Hispanum, Salernitanum, Ludouicum Icartum: Maritimis copiis praefuisse Icardum Vaurium. Multi mercatores merces supellectilemque omnem in castra abduxere: ubi tanta fuit abundantia annonae, ut in biennium parata uideretur: tantaque fuit uini etiam delicata copia, ut milites non contenti sese eo ingurgitare, pedes equorum eo abluerent. Vnde accidit ut ex ea copia, inopia mox accederet: flagitaretque Italus & Germanus miles uinum seditiose, irrumperetque in Capuanam arcem praetextu uini inquirendi: ubi uix à Ferdinando Alarcone manus abstinuerit, qui è fenestra praecipit in alium sese locum e iudit, caesis pluribus ex ea cohorte. Ferunt Aurengium

gium commotum ea seditione, turbulentissimis aliquot arreptis, stipatum Urbini Hispani, quem & Durbinum uocant, fidelissimo comitatu, ita seditiosos increpuisse, ut iuberet aperta porta ad Gallos transire. Huic Urbino pinguis-
 mus aqualiculus, isque propenso sesquipede extabat. Ceterum compensabat eam corporis intemperiem insigni animi magnitudine: cohortem habebat circa se fortissimorum Hispanorum: ipse ut ad fugam inutilis erat mole corporis, uastitateque praeingui, ita si quem fugam molientem uiderat, huic certa nex parata erat. Lautrecus quando uideret sedendo & fatigando coercendos Neapolitanos, Rétium in Brutios misit: ad Bituntum, Ioannem Clementem Stangam, quem Bario praefecerat: in Manfredoniam, Camillum Ursinum: Salernum, Horatium Ballionem: in Calabros, Menaldum Daurum cui Asteo cognomen, cuius liberi in nomen familiamque Grandimontanorum succedere & Symonem Romanum, & Federicum Caraffam: Monopolim, Dominicum Bolanum Venetum patricium cum Pomperano Gallo. Hi uaria loca receperunt, expillarunt, uastarunt, caesis Caesarianis: oppida praesidiis muniterunt. Sed Asteus & Pomperanus receptis oppidis ad Lautrecum rediere. Camillus Ursinus circa Sipontum, dum ab Hispanis qui arci munitissima in praesidio erant, eos qui aequatum in uicina loca eunt, opprimi uidet, accersito Georgio quodam summo ingenio homine, cuniculus actus turrim deiecit, oppressis & Hispanis, & quibusdam cuniculorum ministris. Ad Neapolim ingrauescente annona, multa ad Lautrecum fiebant transiiones: Hispani tamen undique excurrentes inopiam subleuabant. Hos etiam in Appuliam excurrisse aiunt: eosdem Pötificis Melphitani suppellectilem, & mercatorum quorundam qui ad Gallos transibant: & ad Auelinum procurrentes Pontificem eiusdem loci, direptis

auctisque rebus multis, cum multis hominibus captiuorum
 abduxisse ferunt. Est locus quem uulgo Podium Regale in-
 cola uocant, quem sepeferant Galli, dum scalis multis allatis
 cum se intercepturos Hispani ex urbe progressi existimant,
 plusquam ducentis caesis, multis uulneratis, magna clade
 accepta in urbem compulsi sunt. Nec longè Gallicæ aberant
 copiæ, eo fiebat ut uariis quotidianisq; decursionibus utrin-
 que certaretur. Erant molæ circa Magdalena locum, quæ
 una die quinquies nunc ab Hispanis, nunc à Gallis occu-
 patæ tandem Gallis cessere. Duo faseli quibus stipendia
 Gallis aduehebantur, parum absuit quin adcurrente hoste
 interciperentur: sed Italo serius occurrente bolus is ereptus
 ex hostium faucibus. Calendis sextilibus, dum temere ho-
 stes irrita Gallorum socordia, in uineas proximas dilabun-
 tur, adcurrentibus Gallis multi fatigati, pauci capti: sed fu-
 gientibus suis Hispani opem ferentes fugam cohibuerunt.
 Addit alij decem Gallicos equites captos: ita permutatione
 inita captiuos utrinque receptos. Impleuit Chaloniū suspi-
 cione eques unus Italicus captus, qui Fabritium Maramiū
 affirmabat Lautreco recepisse liberum introitum ea parte
 quam presidio seruabat. Cum appareret indicium falsum
 esse, Fabritius qui captus fuerat liberatus est, uerè an falso
 accusatus incertum. Camillus frustra per dies aliquot Man-
 fredoniam oppugnauit, Petro Aluigo Farneseo cum Cæsa-
 rianis acriter urbem tuente. Referunt quoque exteri scri-
 ptores pluribus uerbis classis Neapolitanæ direptionem,
 cuius supra meminimus: & Doriæ ad Cæsarem transitū,
 cuius transitum uelant, & ob Sauonæ libertatem in Genuë-
 sium damnum tributam: & ob alij præfecturam maris à
 Ludouica destinata, & ob illustres homines captiuos à Re-
 ge, à Philippo Doria repetitos: interim tamè fatères Alpho-
 si, Vastij, Dauali, & Ascanij Columnæ captiuorum suspiris
 Arnol. Ferroni de rebus

& pollicitationibus pellectum Doriā in Casarianorum
 partes. Narrant iidem, cum Lautreco, factore & corruptio-
 ne aquarū orta peste, occubuisse Michaëlē Angelum Salu-
 tianum, & Aluigum Pisanum, qui Venetorum copiis præ-
 positus erat. Egressum è Neapoli Fabritium Maramum: à
 quo multæ urbes à Gallis captæ, receptæ sint. Post cladem
 Gallorum, Bernardinus Baleritanus celeriter adcurrit ad
 Clementem Stāgam, qui Regis nomine toti huic præfectura
 à Lautreco præpositus fuerat. Is è Betonte (quod & Bi-
 tuntum uocant) mouens, dissimulata clade quasi Lautrecus
 Neapoli recepta potiretur, uana spe omnes implebat: Bari-
 letōq; munito se cōtinebat. (id alij passim Barolū uocāt) cer-
 tiorēmq; clam facit Camillum Vrsinū Manfredonia absti-
 neat, eoque ad se contendebat. In Calabria Comes Burel-
 lus Casarianis uariè collectis occurrit Simoni Romano: cō-
 gressūque tumultuaria pugna hominem fugat. Huic occur-
 rere auxilium laturo cum Gallorum Venetorumque turmis
 aliquot Boutierus & Federicus Caraffa: hi quoque inco-
 lumes dissimulata clade Bariletum contendebant. At rumor
 uires die acquirens, peruaserat in oppidanorum aures cla-
 dus accepta: ita illi introitu urbis exclusi. Hos Stanga insi-
 mulabat quasi parum constantes, sparsos ab hoste rumores
 dictitans: mox sibi diffidens arce se continebat. Eandem
 aluerat dissimulationem Vrsinus Camillus, & Tranium
 peruenerat. At Stanga irritatus Bariletanorum cōtumacia,
 clandestina porta reliquos excipiens è castro impetum in
 oppidanos facit: direptisque rebus omnibus & captiuis
 abductis, ingenti præda suos pauit. At Boutierus Cruceus
 & Federicus Caraffa, captiuos remisso pretio liberos reddi
 iusserunt. Cū miles Italus nō pareret, Gallicus cum Bou-
 tiero Italisque proceribus multos obtruncauit. Interea Stā-
 ga, Boutierus, Caraffa, Simon Romanus, Morettus, Calau-
 Gestis Gallorum Lib. VIII. E e

resus, Angelus Calaufesius, Nicoletus Corsus, Iacobus Bossus Corsus, Carbo Aquitanus Vassariorum suppraefectus de summa rei deliberant: constiuuntque quando difficile esset cum his copiis hosti occurrere, direptus fanis & aliis locis, praeda abacta inde sese clàm proripere. Multa fana expilata: ab Antonij fano temperatum, quasi is igne tutus sese uindicaturus esset. Interea Borellus auctus Casarianorum copiis è Calabria mouit, & Rubos & Quadratam peruenit. Rentius Gallorum collectis reliquiis Bariletum peruenit ad Stangam: locoque munito quiduis passurus uidebatur antequam deditionem faceret, cò ex Andria peruenerat Borellus. Is dum incautius equo uectus, intuitus qua parte commodius urbs obsideri posset, machina ex urbe emissa occubuit: relatusque est Andriam magno Casarianorum desiderio. Alarco interea in Borelli locum peruenit, Bariletum obsessurus. At Caraciolus, Caraffa, Simon Romanus, & plerique alij in Canusium procurrètes, pecore multo abducto urbem laborantem, còmeatu subleuarunt: Quadratamque idem Simon obsidere cœperat, ni paratiores Casarianos nactus, soluere obsidionem coactus esset. Interea Veneti classe instructa, Gallis qui ad Bariletum cum Rentio sedebant, auxilium tulere. Erat cum Veneta classe Ionas Nauarchus Gallus: cui ipsi uni, tot nobiles eruptiones, dum obsidet Masiliam Borbonius, quas alij Stifaco, alij Barbessiano adscribunt, acceptas Masilienses ferunt: huius hortatu soluit Veneta classis è Barileto: ubi & Dominicus Bembus adfuit, aut certè classis eius. Hi Molfetam oppidum maritimum progressi, mox que irruentes in muros, erectis signis Gallicis oppidanos perterritos fudere: partaque praeda & multis captiuis abductis potiti sunt. Decessit tamen ea in oppugnatione Federicus Caraffa: uulneratus alter quoque magni nominis Ionæ Comes, quem à patria & corporis

Arnol. Ferroni de rebus

exiguitate

exiguitate Vasconem paruum uocabant. Regressi deinde
 Bariletum iidem Nardi nomine loca insignita depopulati
 sunt: atque ibi classis Gallica cum auxiliis Gallicis praestò
 fuit: quo factum est ut uicina loca undique in Gallorum ue-
 nerint ditionem. Id intuitus Alarco, conscriptis copiis mo-
 nit ex Andria circa Tranium. Ioannes Conradus Vrsinus
 & Simon Romanus Brundisium classe obsidebant: urbèq;
 positi direptis passim omnium fortunis sunt. Arx munitior
 uidebatur, nec priore alterò ue impetu expugnari pctuit. Id
 intuitus Simon Romanus, pergit ad locum contemplandù.
 Dum incautius disquirat qua parte collocari aptius possint
 machinae bellicae, breui machina emissa prostratus est: im-
 matura morte à Gallis iuxta ac Venetis deploratus. Interea
 Orensius mittit cum ualidissimis copiis Ferdinandù Gon-
 zagam: hic è Quadrata uariis excursionibus Gallos & I-
 talos qui ad Bariletum & Tranium sedebant, fatigabat. Ed
 tandem contendit ipse Orensius cum Alphòso Vastio, Da-
 ualo, Fabritio Maramo. Rentius & Galli urbè acrius mu-
 nierunt. Ad illi intuiti oppugnatione abstinuerunt. Erant Bari-
 leti multae Gallicae & Aquitanicae cohortes, sed longis uigi-
 liis attenuatae, & ad paucitatem redactae. Cossi, Veneti
 multi, cum Rentio Cerro, Ioanne Veturio, Stanga, Caracio-
 lo, Camillo Conrado Vrsino, hostes in Grauinà & Mat-
 teram sese receperunt: uidebanturque Galli duce Cerro latius
 euagari, ni Venetorum societate amissa, qui cum Casare re-
 dierant in gratiam, acceptis maritimis aliquot oppidis rur-
 sus compulsi essent Bariletum. Ibi exagitatus est Corsorum
 seditione Rentius, cum stipendiorum solutionem tumultuo-
 sissime efflagitarent: ut iam in seditiosos machinas aliquot
 emitti Rentius iuberet, ni prudenti cunctatione eius qui
 tormentis praepositus erat, dilata re, tandem irae sedatae es-
 sent. Fuitque Rentij laudata constantia, qui urbem pulsus

undique Caesarianis eò usque tutatus sit, donec iussu Fran-
 cisci Regis literis acceptis de pace inita cū Caesarianis cer-
 tior fieret. Hac ab exteris scripta referre libuit, quando qui-
 busdam nostratia omnino sordescunt. Addunt idem, dum
 Nauarrorum Regis frater cum Rupifocaldio classe uectus
 esset in castra Gallica ad Lautrecum, salutatione utrinque
 reddita ingemuisse Lautrecum: rogasseque adolescentem,
 quis cum lanista ad talem lanienam emisisset. At quo tem-
 pore pugnatum est ad Landrianum, Itali scriptores initiū
 fugae à Germanis & Gallis ortum uolunt: culpa planè li-
 berare Paulinum, qui parum sollicitus fuerit de hostium ad-
 uentu, nemo posset. Sed Galliae omnia in deterius audita,
 Regem angebant: & liberorum captiuitas & belli tadium
 utrunque principem ad mitiora inclinabant. Feruente ad-
 huc bello, nobiles aliquot aulicos, qui formandae pueri-
 tiae liberorum regiorum dati erant, procul ab his Caesar a-
 mādauit, plerosque ferreis uinctos compedibus in triremiū
 suarum dedit remigia: ex quibus quidam, captis his tri-
 remibus à Mauris, Tunete oppido à Caesare recepto, stipem
 mendicantes in Galliam rediere. Causam pratexit Caesar,
 quòd didicisset Iacobi Belliuultū coniuratione tentata re-
 deundi in Galliam consilia. Ea indignitate motus Rex, ca-
 ptos aliquot ex Hispanis, triremibus quoque suis addixit:
 nec uerò prius liberauit quàm liberata parte suorum qui
 manus Maurorum euaserant. Abhorrebat Caesar à pacis
 consiliis, Burgundiam semper petens. At Mercurinus Cat-
 tinarius, unus è purpuratus pontificiis libero homo ingenio,
 Sequanorūque ex postulationibus admonitus, qui belli
 calamitate oppressi uidebantur, hac oratione Caesarem ad
 pacem accendit benignissimè auditus. Ego nisi scirem qualis
 modestia Caesarem admonendum suscepi, non hoc uterer
 dicendi genere, quod neque tua, neque mea modestia satis
 Arnol. Ferroni de rebus dignum

„ dignum esse uidebatur. Me tu perlongo interuallo propè
 „ memoria, primum hominem nouum iurispræfectum, quiq;
 „ sacro illo tuo scrinio præfesset designasti: atque ita designasti,
 „ ut tantus honos, uirtute potius oblatius, quàm ullis precibus
 „ efflagitatus uideatur: Id ego tam illustre tuum beneficium
 „ Cæsar, cum ad ingenij mei tranquillitatem duxi semper es-
 „ se permagnum, tum ad curam diligentiamque multo ma-
 „ ius. Versantur enim Cæsar in animo meo multa & graues
 „ cogitationes, quæ mihi nullam partem, neque diurnæ, neque
 „ nocturnæ quietis impartiant, & tuendæ tantæ dignitatis
 „ & officij decorisque tanta dignitate digni conseruandi. Ac
 „ cætera neglecta tueri possim, casum, imprudentiam, necessi-
 „ tatem afferre: fidele cõsiliium nisi dederim, & te ipsum Cæ-
 „ sar decipio, & me ipsum indignum tali magistratu astrin-
 „ gam notæ sempiternæ. Video te abhorrere à pace. At Se-
 „ quani tui iam queruntur exhaustos sese tributis: Hispani
 „ ingemiscunt ad collationem: Italia propè direpta. Hybreas
 „ olim, Asia cum M. Antonius duplicaret tributa, si potes ait,
 „ M. Antoni, duplex tributum uno anno exigere, id quoque
 „ æquissimum fuerit te posse: ac si possis, Asia impertiri, dupli-
 „ ces ut uno anno æstates, duplices quoque autumnos illa ha-
 „ beat: Talentum multa millia Asia pependit. Quæ si nõ ac-
 „ cepisti, exigito à quæstoribus tuis qui acceperunt: sin cùm
 „ expensa tibi fuerint, iam profusa euolarint, ecquid causæ est
 „ quin tot pecuniis exhausti perierimus? Valentinianum Cæ-
 „ sare[m] narrat Ambrosius sacer author, si quid hoc ad rem
 „ pertinet, cum admoneretur, noua indiceret uectigalia pro-
 „ uinciis, hæc respondisse: Præterita nequeunt soluere, noua
 „ quo pacto sustinebunt? An tantum honoris mihi ideo dela-
 „ tum, ut quo iure, qua iniuria, unus ego fisco tuo locupletan-
 „ do studerem? Vnus ego diripiendos tibi Sequanos tuos, ue-
 „ xandas omnium fortunas consulcrem? Certè iam expilati

„ sunt : iam negant fortunas suas talibus tamque crebris in-
 „ dictionibus satis esse, Ne here, ne Caesar committe, ut quem
 „ patrem illi ascuerunt, quem principem, ipsi expilatorem
 „ sentiant, & quiduis potius quam custodem. Summa illa
 „ fuerit: Locupletes Sequanos cum habueris, satis ipse locu-
 „ ples eris: sin exhauris illos, periculum esse ne Gallicum illi
 „ dominatum, quo tot annis carent, ultro optent. Liberalitate
 „ illi proavorum tuorum recreati, si iam à te uexantur, milite,
 „ exercitūque fretus, coercere potes corpora, ingenia non po-
 „ tes: Itaque si me audis, uel minus iustam pacem aquisimo
 „ bello praeferes. Exhausti cum essent ambo pecuniis, ad pa-
 „ cis conditiones reditum est: ea composita est soluto ingenti
 „ pretio pro liberorum redemptione. Remissaque à Casare
 „ Burgundiae petitione, Cameracique sancita, ed conuenienti-
 „ bus Margareta Caesaris amita, & Ludouica Regia matre.
 „ Post multum tempus procrastinantibus Casarianis redditi
 „ Regū liberi pecunia illis Baionae appensa. Regū liberi cum
 „ prope Fontem Rapidum uenissent, inde retro perducti sunt,
 „ ita iubente Velasco magistro equitum Castulorense ut mul-
 „ tum Annae Mommorantio laborandum fuerit in his celeri-
 „ ter recipiendis, causante Hispano uel nummos minus fide-
 „ liter appensos, uel retractum ex itinere Hispanum facialem
 „ ad Regem missum. Ducta in Galliam Eleonora Caesaris so-
 „ ror, absenti Regi dederat prius Caesar spōsalia, misso in Hi-
 „ spaniam legato Regio Francisco Turreo Regulo Turenē-
 „ sium Rex Burdigalae diutius cum liberorum reditum expe-
 „ ctasset, agere tulit Casarianorum procrastinationes. Vbi au-
 „ dit Baionam appulisse, obuiam profectus, non longe à Mō-
 „ te Marsano Aquitaniae oppido, apud Veriense cœnobium
 „ Vestalium, quas à diuæ Clarae sacris uocant Clareas, uxo-
 „ rem nocte celebratis nuptiis duxit. Bononiā cum esset pro-
 „ fectus Caesar ad insulas imperij accipiendas, Gallicum sœ-
 „ Arnol. Ferroni de rebus dus iterum

dus iterum renouatum est: aliquotque annis Galliam pace
 frui contigit, quibus nihil admodum memorabile gestum
 est: nisi quoddam interea adnitente Gabriele Grandimontano
 cardinale Clemens Pontifex Massiliam magno comitatu
 ad Regem peruenit. Ibi multa inter Pontificem & Regem
 agitata dicuntur. Nupsit tandem Catharina Medicea sum-
 ma indolis puella Henrico Aureliorum Duci, uni è Regiis
 liberis. Regnum is postea felicissime est moderaturus &
 humanissime. Rex præter cœnobicia aliquot pontificiis attri-
 buta, annuas quoque pēsiones constituit: & gemmam no-
 bilem quæ prætium omne superabat, quæ Tholosæ in eccle-
 sia diuo Saturnino sacra asseruabatur, Pontifici petenti de-
 dit. Pōtifex in eius gratiam Claudium Giurium & Stuar-
 di fratrem Scotum, & Odonem Collignium Castellioneū
 adolescentem ornatissimum, dedutum optimis studiis, &
 Ioannem Venatorem Lexouiorum antistitem, summa ho-
 minem innocentia & pietate, cui & commissa est Regiæ
 munificentia, & in egenos erogationis dispensatio, purpu-
 ratorum cardinaliumque numero adscripsit. Romam re-
 uersus Pontifex liberam donationem episcopatum, cœno-
 biorum, aliarumque præfecturarum ecclesiasticarum Regi,
 sublatis electionum priuilegiis, prærogatiuisque concessit.
 Lutetiæq; multi interea uiolata persuasionis damnati sunt,
 uiuique exusti: Cæsarq; per suos apud Germanos inuidiā
 conflans Regi, dissiparat in multos è Germania animaduers-
 sum: contenderēque cœperat, ne Gallica legatio Germanico
 conuentui interesset. Itaque scriptis literis Rex suspiciones
 diluens, neque in Germanum ullum animaduersum, neque
 obrectatoribus suis fidem habendam ostendebat. Interea
 Clemente pontifice non sine ueneni suspitione extincto,
 Alexander Farnesius, qui se Paulum tertium dici uoluit,
 Pontifex designatus est. Atque is Rodolpho Pio ad Regē,
 Gestis Gallorum Lib. VIII. Ee iij

Et Gaspare Contareno cardinale in Germaniam sapissime
 misso fidem faciebat futurum, uti mox concilium sacrosan-
 ctum toties à Germanis petitum induceretur. Indixitque
 primùm ad Mantuam, inde ad Veronam, postremò multos
 post annos ad Tridentum. Sed uel Regibus, Casarèque ip-
 so, uel ipsomet Pontifice, purpuratisque dissimulantibus, ha-
 etenus irrita omnia fuere. Atque is ab omni dissensione cū
 semper abhorruisset, Columnenses tamen tot bellis attriuit,
 auitis ut castris oppidisque eis cedendum fuerit. Idem in
 Perusinos seuerus et acer, edoctus tenere suspensos legatos
 principum, abundans uerbis, sui negotij bene gerens. Reli-
 qua qua pertinent ad Pontificatum, prudenter administras:
 sedulusque, si quis unquam, in principum dissidis compo-
 nēdis. Paulò antea fato functa est Ludouica Sabaudia ma-
 ter regia, ex morbo qui multos annos eam torserat. Accidit
 uerò ut Ludouica spei plena esset ob pollicitationes Braillo-
 ni medici magni nominis: itaque etsi graui morbo, aestu, fe-
 brique iactaretur, minus intenta uidebatur ad suprema
 munera exequenda. Margarita Valesia filia, hanc admo-
 nuit spem aliò collocaret: illa Braillono inclamato et aliis
 qui Regem à se abduxerant, animum ab omni alia cogita-
 tione ad Deum placandum traduxit. Et post aliquot annos
 Antonius Pratianus iurisprefectus, uel cancroso ulcere, uel
 igne sacro decessit, cui nondum animam agenti pecuniam
 supellectilemque omnem auream atque argenteam Rex
 asseruari iussit. concessit tamen Pratiani liberis oppidorum
 aliquot fructus maximos et opimos, donec quicquid id es-
 set aris alieni, dissolutum esset. Anno quoq; millesimo quin-
 gentesimo tricesimo quinto, Lugduni plebs ad seditionem
 proruit. Iubebat Rex uti propugnacula urbis munirentur.
 Quærebatur ratio qua ad nummos peruenirent. Exquisitis
 multorum sententiis placuit eorum consilium, qui in singula

vini dolia tres nummos Gallicos imponendos suadebant,
 in certum usque tempus. Plebs percita annonæ caritate, ir-
 ruit primum in Campegū domum: direptaque ea in Marini
 & Gimbrī mercatorum opulentorum. Pomponius Triul-
 tius cū magistratibus iram plebs permulsi, comitem se eis
 professus futurū ad undique eruendū triticū: circumductus
 is à plebe in sacra loca, & priuatorū domos, ubi fx de quæ-
 dam patrata. Interea clam decreta quæstio in seditiosos.
 Admonitus Rex tota de re Boutierum eò misit, qui de se-
 ditiosis supplicium sumpsit. Franciscus Sfortia Carolū Mer-
 uelium regium apud se legatum comiter admissum, tandem
 occidi indicta causa iussit, agitata consilia in se proponens.
 Quo scelere Rex & indignitate contumelia percitus, diu
 hac de re apud Cæsarem exposulauit. Henricusque Angliæ
 Rex, ob diuortium cum Catharina uxore à Pontifice nega-
 tum, illi apertus esse hostis cæpit, palàmque instituta ma-
 iorūque sanctiones reiicere, Thoma Moro & Ioanne
 Rossensi qui decretis eius æquum esse negabāt obtempera-
 ri, necatis. Atque is eo tempore male apud suos acceptus
 cum esset, gliscrētque iam popularium seditio, popularium
 motus sedauit. Parabat interea Cæsar classem & robore
 copiarum & omni apparatus genere instructissimam: nec
 regis legatis unquam aperire uoluerat, quò proficisceretur.
 Quæ causa fuit uti Rex consilia agitata crederet de Masilia
 intercipienda Barcinone diu in anchoris cum stetisset, mox
 cum ingenti apparatu soluit: rogauitque Regis legatum,
 admoneret Regē ut absenti sibi fides eius & amicitia per-
 inde ut præsentī constaret: nec quicquam rerum interea in
 Italia moliretur. Cæsar cum tantis copiis primum in Balea-
 res insulas, inde Leonis Giro superato Sardiniam peruenit.
 Ex ea profectus ad portum Phari, quem Farium uocant,
 appulit: mox in Gouletam locum munitissimum: quem lo-

cum tribus locis quadraginta continuos dies oppugnauit,
 uix & suis & hostibus respirandi spatio tributo. Nam
 Itali parte una, parte alia Hispani, mari autem Andreas
 Doria cum classis robore & tormentis emisit, & omni op-
 pugnacionis genere obsessos terrebant: tãdemque post qua-
 dragesimum diem ui perumpentes munitiones, simulatio-
 ne extractis è propugnaculo barbaris, locum caesis eis occu-
 parunt: ibi octo dies cum refecisset exercitum, Tunetum per-
 uenire parat: id nouem millibus à Goulleta abest. Qua ad
 urbem peruenitur, hinc stagna & aqua: inde oliueta: me-
 dio itinere inter oliueta & aquas pergūt Caesariani. Aria-
 denus Aenobardus qui regnum superioribus annis inuase-
 rat, ad aduentum Caesarianorū copias contraxerat, ut mul-
 titudine, ita robore Caesarianis impares: ratus tamē siti Ca-
 sarianos fatigatos, medio se in itinere intercepturū, ad eum
 locum quo putei aliquot siti sunt, illis occurrit. At illi ordine
 pergentes, nihil aduentu hostium perterriti sunt. Numida
 nunc cedere, nunc aduersis equis congregi, implicare &
 perturbare Caesarianos parant: illi ex oliuetis machinis le-
 uibus emisit fortissimum quemque è barbaris prosternere.
 Ita hostes post breue certamen in loca se munita recipiunt.
 Caesar circa puteos hos pernoctauit. Sequenti die instructus
 copiis Tunetum proficiscitur. Erat ipse in prima acie cū qua-
 tuor millibus Hispanorum ueteranorum, cum totidem Ita-
 lorum ueteranorum millibus, equestribusque copiis è sua fa-
 milia comitatiue. Media acies è quatuordecim millibus
 Germanorum cōstabat: qui & ipsi calones, lixas, reliquaq;
 castrorū impedimenta asseruabant. Extremam aciem cum
 sexdecim Hispanorū, quorū maior pars è tyronibus constab-
 bat, ducebat Fernandus Daluadus Toletanus Dux Alba,
 cū duobus millibus equitū, quibus Regulus Bondegarus è
 familia Mendosarum praepositus erat. Eratque dies sacer

Magdalena, cum repente obuiam ciuibus uenientibus, intellexit Cæsar Aenobardum fuga sibi consuluisse: castrum à Christianis qui captiui asseruabantur teneri. Itaque in urbem peruenit, & Alzachenum Tunësem Regem, quem & Muleasemum uocant admonuit, nihil esse quòd urbem diripiendam militi daret: se curaturum ut aliquot stipendiis solutis salua urbe illi esset consultum. At ille uel suorum rebellionem ulturus: uel per speciem belli potentiorum opes direpturus, orare cœpit Cæsarem, urbem militi prædæ daret. Ita immissi Cæsariani oppidanos cædere, prædam undique auertere: si qui in manus uenerant, obtruncare: direptaque urbe arcem recepere. Alzachenum in regnum Cæsar restituit. Inde Gouletam rediens quam sibi uolente eo retinuit, præsidioque firmauit, uictor in Siciliam appulit. Ex eo prælio, & quòd superioribus annis ad Viennam profectus erat, Solymanumque obsidionem soluere cœgerat, cæsis etiã multis ex eius exercitu, magna gloria apud omnes fuit. Cũ interea Cæsariani Regem apud exteros traducerent, quòd Solymani legatos liberaliter honorificèque excepisset: ipseque uicissim ad eum legationem misisset: quòdque cum eo factus sancisset. Ad quæ Rex respondebat, accepisse item & misisse legatos ad Turcam & Cæsarem & Ferdinandum: ut mirum sit quòd sibi licere putant, cur in se uelint reprehēdi. Cum uideret Cæsarem id agere ut fortunis omnibus eũ euerteret: cũ uideret se à Solymano ita urgeri, ut differre nõ posset, quin uel se illi pacatum fore promitteret, uel hostem experiretur, adactum esse necessitate cum Solymano placabiliore hoste depacisci inducias. Verum istas inducias ea ratione se depactum, ut quoad eius fieri potuit, Christianis in uniuersum consuleretur. Sed magis antea irritatus Cæsar putabatur, quòd Ferdinando Cæsaris nomine bellũ in Huldanicum Vuirtembergæ Ducem gerente, Huldanicum pecu-

niis Rex iuisset: nam aureis nummis Gallicis militi ab Hul-
 darico persoluta stipendia didicerat. Quæ ipse ita refellebat,
 quasi emisset ab Huldarico Montis Pellicardi comitatum fi-
 duciaria uēditione. Quem porro in usum uerteret nummos,
 sua nihil interfuisse: & antiquo fœdere quod cum Germā-
 nis intercedat, si spoliato homini succurrisset, non protinus
 uiolata cum Cæsare postea inita fœdera. At Rex interea se-
 ptem legiones in Gallia conscripsit: quibus lustratis belli iā
 consilia agitare cœpit. Et plane male simulatam amicitiam
 dissui aperte æquius fuerat, erumperēque concoctas diutius
 odij inter utrumque faces: dum cōtinuum inter æquales di-
 scordia malum utrumque ad ueteres simulationes reuocat.
 Sed occultiora Cæsaris odia & consilia: Gallica consilia
 priusquam res adornata essent, ipsi Cæsari notissima. Atx
 est Lumea quæ nō longe abest à Maseriis & Cedano. Lu-
 meus olim Gallo amicus ad Cæsarianos transierat. Rex iu-
 bet obsideri arcem, accitis etiam machinis è Remis: At Lu-
 meus Marchiani opera, reconciliata cum Rege gratia, Ce-
 danum uenit ad eum salutandum, postea tamen irritatus
 posterioribus bellis aperte Cæsari fauit. Mortuo interim
 Francisco Sfortia, in Carolum Sabaudianum belli procella
 uersa est: quem soror consanguinitate mutua Gallo, uxor
 Cæsari affinitate deuinxerat. Atque, ut interim uxorū mo-
 ribus dediti sunt uiri, totum se à Galli amicitia iampridem
 auerterat Sabaudianus, Cæsarem sequutus, uicarius impe-
 rij designatus fuerat: ipseque Cæsaris amicitia cum fœderi-
 bus omnibus sibi cautum esset, sese securum putabat. Eius
 belli hæ causæ relatæ sunt. Fuisse Amædeum primum Ducē
 Sabaudie: huic Ludouicū, Ludouico Amædeum alterū, A-
 mædeo huic Philippum successisse: nupsisse Philippo Mar-
 garetam Ducis Borboniorum filiam, ea lege matrimonio
 adiecta, ut qui ex eo nascerentur, si contingeret Amædeum
 Arnol. Ferroni de rebus Philippo

Philippo superstitem esse, hi Philippi patris loco Amædeo
 auo ad eas ditiones resque peruenirēt, ad quas Philippus si
 uixisset, successurus erat. ex Philippo natos Philibertum, qui
 sine liberis decessit, Carolum qui eo tempore Sabaudia im-
 perabat: Ludouicam Francisci Regis matrem, quæ Margari-
 tæ matris una hæres ex lege matrimonio adiecta, Philip-
 pi patris loco Amædeo auo succedere debeat, in omnia quæ
 censeantur eo iure ut diuidi possint inter hæredes, & cadere
 possint in fæminas: quæ omnia cum uindicarit Carolus, iure
 matris iuste repetiisse Regem. Ad hæc: Niceam & Villã-
 francam & Taurinorum oppida in fide Comitum prouin-
 ciæ fuisse: quæ omnia Sabaudiani occuparint: ut & arces
 & uicos complures ex Salaßiorum principatu, qui Del-
 phinatus Viennensis est in cluētela. Eam Rex sibi fuisse bel-
 li causam proponebat. Sunt qui putent quo tempore Cle-
 mens Pontifex Massiliam uenit, uoluisse Regem cum eo ad
 Niceam conuenire: sed recusante Sabaudiano, dilatatum con-
 uentum, translatumque in Massiliam: unde Rex exarserit
 iracundia auersissimoque semper postea ab eo animo fue-
 rit. Narrant & Pium II, Pontificem Romanum longo an-
 tea tempore diris execrationibusque obstrinxisse Sabaudiani
 familiam, quo ex tempore pessum pedetentim ierint res eo-
 rum. Id ut uano rumore dissipatū est, ita ut fama est inter-
 dum ueri nuntia, originem sumpsisse potuit ex eiusdem Pij
 scriptis: Is enim scriptum reliquit, cum apud Mätuam con-
 uentum ageret, Regesque hortaretur ad bellum Turcis indi-
 cendum, Sabaudianum Ducem, qui multa promiserat, inter
 primos repertum fuisse, qui spem auxiliij præcideret. Eius
 filium adolescentem Ludouicum ea arrogantia usum, cum
 esset Mantuæ proximus, ut nollet inuisere Pontificem, ita à
 se prædictū, ut & ille regnū Cypri dotale amitteret (quod
 & paucis postea mensibus accidit) & frustra quoque pul-
 gestis Gallorum Lib. VIII.

sus opem ab aliis peteret, quam pater Reipublicæ Christianæ negasset. Alij, quod se Carolus Sabaudianus totum ab eius amicitia ad Cæsarem transiens auerterat: accidebátque sæpe ut Gallis è Mediolano redeuntibus iniuria inferretur, potiore eam causam belli referūt. At Cæsar eo animo & consilio Regem in Sabaudianum mouisse aiebat, ut hoc adumbrato, maiora consequentis belli momenta tegeret: & Allobrogum & Taurinorum agros, Insubrium finibus cōiungeret: commodiorémque & ad inuadendos Insubres expeditionem, & ad receptos tuendos facilius præsidium haberet. Rex Diuione agens, postea quam morbo graui liberatus est, huius belli consilia Philippo Chabotio tribuno maritimorum impellente inuit: Heluetiorum etiam opera usus, qui Genuates male Sabaudiano placatos, ad se iam pelliciebant. Missus est ad Sabaudianum Gulielmus Poietus eo tempore præses senatus Parisiensis, qui res maternas, Niciã, aliãq; oppida repeteret. Atq; is feroci oratione usus, cū Sabaudianus negaret sese rebus à maioribus suis longissimo tempore possessis cessurum, nec esse cur Rex iudicē sibi aut recuperatorem ferret, apud quem secum interdicto contenderet, nec ex iure manu confertum uocaret, sibi mox ferro res repetens ueterem amicitiam renuntiaret, potius uero arbitrum æquum ex amicorum albo ferret: proinde libenter compromisso se curaturum in Pontificem aut alium quemuis minime suspectū, uti Regi salua essent sua iura, maxime Sabaudianum turbauit. Eo enim dygresso mox Chabotius cum multis equitum peditūmque millibus adesse nunciatur, uix ut Sabaudiano fugiendi locus, indēque sese propiendi daretur. Is itaque & Cambrienses, & Sabaudianos reliquos ubique præsidii impositis recepit. Mox in Taurinos profectus, Thurinum, Fossanum, ac pleraque alia oppida ditone tenuit: Pedemontanãque omnem regionem,

Arnol. Ferroni de rebus

qua

qua Sabaudiano parebat exceptis Vercellis. At Antonius
 Læua, qui Caesaris iussu Mediolano præerat, dum hæc para-
 ri uidet, repente Vercellis leue imponit præsidium, Casarem
 tota de re admonens: proinde pacis consilia simularet, do-
 nec contractæ essent copię. Contractis copiis & Vercellas
 & Mediolani principatum sartum se illi rectumque præ-
 staturum. Caesar ad Paulum Pontificem scribens, arbitrio se
 eius pacis cum Rege de Mediolano reddendo initurum cõ-
 ditiones recepit. Proinde mitteret è suis fidelissimum unum
 aliquem: interea ne quid miles in ulla Mediolanensis agri
 urbes grassaretur. Ea cum celeriter ad Regem essent perlata,
 misit ille Ioannem Lotharingum Cardinalem ad pacis con-
 ditiones recipiendas. Interea Chabotius copias Vercellis ad-
 mouebat. In eius castra misit Læua qui denuntiarent ei,
 Vercellas antiquum esse patrimonium Mediolanensium
 principum: dum ineuntur pacis cõditiones, iniquum esse in
 agrum Mediolanensem impetum fieri. Ita Lotharingi con-
 silio factum, uti à Vercellis copiæ Regis reuocarentur. Nam
 is interdictum à Rege aiebat, ne quid Galli quod in re aut
 possessione esset, Caesaris attingerent. Alij aiunt Chabotium
 suoapte usum consilio, copias à Vercellis reuocasse: ob quæ po-
 stea in odium Regis grauissimum incurrerit. Nam Vercellis
 receptis (quod alijs ei facile, alijs difficile tunc uolunt) ad Me-
 diolanum recipiendum facilior patebat uia. Heluetij etiam
 percusso Sabaudiano ad eius spolia detrahenda aduola-
 uerunt: Geneuatéque in libertatem factionésque suas asse-
 ruerunt. At Caesar de Mediolano reddendo consilia cum re-
 gis legatus iniens, nunc uni ex liberis Regis eo se cessurum
 aiebat. Nominatõq; à Rege Hérico Aureliorum tunc prin-
 cipe, usum fructum eius principatus cedi sibi à Rege uole-
 bat: ac ne quidem sibi, at ei ex liberis cui daretur. Quæ cum
 Rex reciperet, cõtractis iam à Læua copiis, cum admonitus

esset nihil instare periculi, totus repente auersus est à pacis
 tandu simulata conditionibus. Ipse etiam Laua Franciscū
 Salasiorum principem, quem fama erat ad Regem profici-
 sci, uti postea Taurino praeficeretur, in suas iam partes pelle-
 xerat. Atque is Lugdunum postea profectus, redeunte iam
 Chabotio cum imperio, circa Fossanum missus: sed adiun-
 ctis aliis multis aequali cum imperio. Caesar è Neapoli Ro-
 mam profectus magnifice excipitur, diuq; concoctum odiū
 male dissimulans tandem effudit. Nam cum Pontifex &
 reliqui omnes patres existimarent eum à pacis non abhor-
 rere conditionibus, repente nihil nisi praelia sese meditari
 ostendit. Conuocatisque patribus & legatis principum &
 populorum si qui adfuerunt Romæ, acerba hac oratione &
 fucata in Regem, qui iam spe in Mediolanum peruenerat,
 „ usus est. Cum pleraque, Pontifex Maxime, Patres conscri-
 „ pti, à maioribus nostris prudenter decreta sint, tum nihil
 „ laudabilis, quā quod uos ipsos & sacris DEI OPTI-
 „ MI MAXIMI, & Romanae quoque urbis moderato-
 „ res esse uoluerunt: ut nobilissimi & integerrimi uiri sacra
 „ pie sanctēque tractando, & rempublicam hanc optime ge-
 „ tendo, imperij decus honorēque tuerentur. Ac maiores
 „ quidem nostri, rationes semper coniunctas cum uobis ha-
 „ buerunt: sibi id persuadentes, quantuscunque esset imperij
 „ decor, per uos magnificentiorē reddi: uosque ad parem
 „ curam imperij tuendi & augendi hortantes. Quod si ullo
 „ tempore factum est, hoc quidem certe faciundum fuit. Sci-
 „ tote enim hodierno die statuendum uobis esse, utrum post-
 „ hac uiolentos alienorūque principatuum inuasores hor-
 „ tari ipsi debeatis, ad uiolenter occupatas restituendas res,
 „ an etiam sacrorum istorum uestrorum authoritate tueri
 „ malitis. Etenim si illi funesta illa sua arma, propagando-
 „ riumque finium immensam cupiditatem, quam legibus no-

„ stris defendere non possunt, sacrosancta ista uestra authori-
 „ rate tueantur, alij ritus, alij Pontifices, alia sacra quærenda:
 „ ad quæ confugientibus ne quiritandi quidem locus sit reli-
 „ ctus. Sin autem pro uestra dignitate & prudentia ea quæ
 „ ab aliis occupata sunt reddi æquum censeatis, erit ratio cur
 „ decreta uetera patrum nostrorum in ornatissimis homini-
 „ bus, & sanctissimis, ad pontificatum sacrasque dignitates
 „ præficiendis, iure & tueri & laudare debeamus. Atque e-
 „ quidem si est fortis Imperatoris, cum omnia auxilia labefa-
 „ ctari conuelli que uideat, ferre opem reipublicæ, oppressos
 „ recipere, consulere publicæ tranquillitati: est etiam sanctissi-
 „ morum atque integerrimorum patrum, quales uos omni tẽ-
 „ pore extitistis, intercludere omnes uolentiarum uias: tollere
 „ faces seditionum & simultatum: hos, qui secus faxint atque
 „ legibus uestris in rite rebus repetendis statutum est, uobis
 „ hostes decernere. Qua in re quem non moueat Caroli Sa-
 „ baudiani exilium? qui ferro & armis & exercitus robore
 „ tot urbibus, tot castris, laribus etiam patriis cedere coactus
 „ est? Quare labor in hoc uindicando ac tuendo sit ille quidẽ
 „ meus: studiũ uerò in homine nobilissimo restituẽdo cõmune
 „ mihi uobiscum esse debet. Ita enim constituere debetis Pa-
 „ tres conscripti, hæctenus causam nullam neque grauiorem,
 „ neque magis afflictam potiùsque à uobis suscipiendam, ne-
 „ que ab Imperatore uindicandam ad uos esse delatam. Agi-
 „ tur uerò nihil aliud in restitutione Sabaudiani, Pontifex
 „ Maxime, quàm ut nulla sit posthac in imperio dignitas: in
 „ uobis nobisque præsidium cõtra arma funesta: nullum per-
 „ fugium, miseris à potētioribus expilatis, pulsis, uexatis. Sed
 „ quando Franciscum Galliarum Regem audio sperare ali-
 „ quem se aditum ad aures uestras esse habiturum: & quos-
 „ dam queri dum affinem unum ex meis tueor, potentissimũ
 „ me Regem eundemque affinem in me prouocare ruptis fœ-

„ deris legibus , uiolatâque affinitate : respondebo non illius
 „ quidem uerbis , quibus ille nullis usus est, sed uiolentiæ, fa-
 ctisq; Rege indignissimis : Cuius equidem uiolentiæ ex-
 ercitationem cum incredibili audacia , tum etiam perpetua
 securitate muniiuit: docebôq; semper ab hoc uno ruptas &
 fœderum & amicitie leges , à me uerò persanctè hæctenus
 cultas & constantissime retentas. Atq; ut incipiã ab initio,
 & extrema prioribus cõferam: (omittam etiã quo astu in
 clientelam Ludouicus Rex à Maximiliano auo meo rece-
 ptus sit Mediolanensis principatus, iniecta spe certissima
 matrimonij nostri cum Claudia filia.) quis apud uestri or-
 dinis homines de Francisci Regis autoritate industrius:
 quis apud exteros sapius egit? quæ tanta contentio? quæ cū
 proximis similtas, quam ego non pro nostra amicitia susce-
 „ perim? susceptam reclamante etiam Maximiliano auo ad
 „ extremum perduxerim? Quis uerò ignorat, dum Heluetiorũ
 bello ille implicaretur, & contenderet Maximilianus Cæ-
 sar auus re ipsa, dilectione pater, uti aliò per Gallie fines
 exercitum in eum mouerem, constantissime id me renuisse?
 Neque uerò is ipse negabit, quin audita eius Mediolanensi
 uictoria, profligatisq; Heluetiis gratulatus ei sim de tanta
 uictoria: ut miraretur familiares nostri quid accepto uicto-
 riæ nuntio tantopere lætaret, Henrico etiam Nãsonensi Co-
 mite ad eum misso. Nec uerò temporaria fuit ea gratulatio:
 fœdera inuicem pepigimus arctissima, quibus ego filiam
 eius sanè quàm libenter uxorem accipiebam. Atqui hanc
 totam coniunctionem conspirationemque nostram certi ho-
 mines calumniis confictisq; uanis rumoribus diremerunt:
 hortantes eum ad insulas imperij Maximiliano defuncto
 nobis præripiendas, quas tamen Germanorum ope ad me
 „ deferri uidebat. Ita multis ad deprauandum paratis, splen-
 „ dore honoris obiecto suspicionibus, eorundem & confictis

„ sermonibus exacerbatus ille, totum se ab amicitia nostra
 „ auertit. Iamque ab eo tempore quo uterque imperium am-
 „ biremus, inter nos obrectatio quædam nata est: etsi legato
 „ apud me suo interea hanc honoris petitionem saluis fæde-
 „ ribus amicitiaque nostra futuram receperat. Videte ut fa-
 „ cta uerbis responderint. Vbi uidet me cunctis suffragiis Cæ-
 „ sareum renunciatum, obsides à me flagitat pecunia nomine,
 „ quam curatores mei rectorisque adolescentie pacti fue-
 „ rant regni Neapolitani ergò. Ac mox defuncta filiola, cum
 „ qua mecum matrimonium pactum fuerat, inicit nouam
 „ mentionem de Renata uxoris suæ sorore ducenda. Expe-
 „ ctabam quorsum ea obsidum efflagitatio tenderet. His ne
 „ putatis eum contentum? Imò uerò legatis missis in Germa-
 „ niam illos quidem in me acuebat: illos ad libertatem uoca-
 „ bat: profusus ut nouarum rerum initium mihi expectandū
 „ fuerit, nihil gliscientem iam seditionem compefcuissem. Quin
 „ & Robertum Marchianum eodem tempore in fines meos,
 „ & Henricum Alebreti principem, submissis ualidis equitū
 „ peditūque copiis, in Nauarrorum regnum immisit: co-
 „ ctus sum tandem ab instituta mea cum eo amicitia desili-
 „ re, & cum Leone Pontifice agere de meis finibus tuendis,
 „ ueterique imperij patrimonio recipiendo. Ita expulsis Gal-
 „ lis è Mediolano, cum ille ipse cui tantos spiritus adesse uide-
 „ tis, captiuitate mei iuris esset factus, nihil durius in hominē
 „ bello captum cogitauit: at potius quo pacto reconciliata in-
 „ ter nos amicitia perpetua esset: captiuum in Galliam remisit,
 „ pacta ei sorore in matrimonium. Et fuerat quidem indica-
 „ tum nobis antequam ipse dimitteretur, prædixisse eum, ubi
 „ liber ad suos redisset, nequaquam se fæderis leges serua-
 „ rum. Ita mox reuersus, fædera Madriliensia fregit: authór-
 „ que fuit fæderum Italicorum quæ ad me Italia pellendum
 „ ipse ille primus cum Pontifice Clemente, Francisco Sfortia,

„ Venetis, Hērico Britannia Rege iniūt: contractisque quantū
 „ nunquam antea copiis, Lautrecum in Italiam misit: qui &
 pleraque Mediolanensis principatus loca recepit, & Ge-
 nuenses subegit, spēque iam deuorans Neapolitanum re-
 gnum, uirum fortissimum Neapolim misit: ubi quæ strages
 Gallorum fuerit, ipsi recordamini. Admonitus tandem &
 bello fessus, fisci que inopia coactus resipiscens, rursus noua
 fœdera proposuit: quæ & ipsa à me recepta sunt Samaro-
 brinensi conuentu. Restituti que ei liberi obsides: quibus re-
 ceptis renouatisque fœderibus apud Bononiam, cum Ga-
 briele Grandimontano eius apud me legato. Cùm Viennā
 solymanus obsideret, ego autem in communem hostem no-
 strā persuasionis expeditionem pararem, pro ueteri reconci-
 liatāque nostra amicitia petū, tuuaret me nummorum par-
 „ te qua posset: quod ille tam præcise negauit, prorsus ut exul-
 „ ceratum eius animum agnoscerem. Neque uerò clanculum
 à rebus nouis abstinuit. Scitis enim ipsi Marauillium lega-
 tum eius, quòd nouis rebus studeret, Mediolani cæsum: to-
 tāque Germania submissos qui uarie in me homines exti-
 mularent. Nam bellū quidē Vuirtebergicū suo arc gestum,
 ne ipse quidem negare solitus sit, Hactenus audistis ab illo
 in pace bellum, in bello pacem quæsitam: uidistis hominē,
 in uado sollicitum, in rebus letis obnunciatorē, & qui quā-
 libet ratum auspiciū omine incommodo dirimere solitus
 sit. Præterea quod grauiter me tulisse non inficio, aliquot ex
 meis bello captos, triremibus addixit, nec prius soluit quàm
 ego multos liberarem, quos ipse querebatur remigiis meis
 addictos. Per Dinteuillanum quoque Italicos aliquot prin-
 cipes sollicitauit: nihil opinor aliud captans, quàm ut uos li-
 bertate per me parta priuaret. Iam uerò quid commemorē
 „ Sabaudianum affinem meum, propinquum eius, in mei cō-
 „ tumeliam fortunis omnibus spoliatum, nullo iudicio, non
 Anol. Ferroni de rebus rùe

„ ritè repetitis rebus? Cum tamen eum ipsum non ignoraret
 „ fœdere Samarobrinenſi adſcriptum. Ferebam ego te iandu-
 „ dum Franciſcæ Rex, ferebam: aliquando animum commo-
 „ tum ad ulciſcendas tuas iniurias reuocabam ipſe & refle-
 „ ſtebam. Cedebam amicitia: dabã multa affinitati: tribue-
 „ bam omnia publicæ tranquillitati: diſtrahi me nolebam à
 „ bello Turcis inferendo. At ubi uideo nullum tibi te ſtatuerè
 „ modum, urgeri me ſentio ad conatus tuos comprimendos.
 „ Sabaudiani iſthæc principatus occupatio, quorſum tendat
 „ agnoſco, ut facilior uia pateat ad Mediolanum recipiendũ.
 „ Quid ille ſperet, & quò animum intendat aperte intueor,
 „ diſfluentem copia rerum omnium, & ſeſe ignorantem, ut
 „ retunderem iandudum admonitus ſum. Sabaudiani di-
 „ tionem occupauit, ut ad Mediolani principatum inter nos
 „ controuerſum hoc corollarium adderetur. Verùm hoc quod
 „ iandudum factum decuit, certis de cauſis ut facerem adduci
 „ non potui. Nunc denique obuiam tibi eundem eſt, cum tan-
 „ dem neminem eſſe uideam quin agnoſcat fœdera omnia à
 „ te uiolata, iniuſte affinem meũ tot urbibus oppidisque ſpo-
 „ liatum. Atque ego quidem ita exiſtimo, patres conſcripti, ſi
 „ de pacis conditionibus inter nos non cõueniat, è re eſſe Chri-
 „ ſtianæ reipublicæ, noſtras ut lites controuerſiãſque ſingulari
 „ ipſi certamine dirimamus. Nec tamen in eam partem hæc
 „ accipi uelim, quaſi nulla ſit ſpes inter nos concordia. Ego
 „ quidem contendam atque enitar, ne quis publicæ paci de-
 „ fuiſſe me queratur. Nam Regem ipſum expletum Sabau-
 „ diani miſeriis, ad æquas fortè uenturũ pacis conditiones nõ
 „ deſpero. Quòd ſi neglexerit, cum & uetera & noua omnia
 „ fœdera ruperit, cum nullo iure Sabaudianum inuaſerit, cũ
 „ iudicio animi certo perpetuum ſe hoſtem imperij declararit,
 „ ſpero futurum uti reſpreſſos eius conatus audiatis. Vos qui-
 „ dem facta noſtra comprobare æquum fuerit: reuocare ho-

„ minem ab instituto ueteri aliorum opprimendorum . Ego
 „ quantum cura, diligentia, uiribus contendere potero, enitar
 „ ut libertatem uestram tuear: afflictamque fortunam affinis
 „ mei uindicem . Hæc ille cum dixisset, Pontifex hortatus est
 „ eum ad pacis conditiones ineundas: sibi persuasum dictitans
 „ esse futurum uti æquis cõditionibus acceptis, ab armis Rex
 „ discederet. Caesar præcidit omnem spem pacis, ni Allobro-
 „ gica oppida & Subalpina nuper occupata, Sabaudiano
 „ redderentur . Eam Cæsaris in se orationem cum intellexisset
 „ Rex, longo postea interuallo missis ad Pontificem legatis,
 „ has literas dedit quibus sese purgabat illi, Cæsarisque ora-
 „ tioni responderet. Eas cum sciam à Rege ipso dictatas, ma-
 „ luit historiæ ueritatem secutus huc adscribere, quàm nouas
 „ ipse rationes orationis sue comminisci . Sunt autem hæ Re-
 „ gis literæ. FRANCISCVS GALLIARVM
 „ REX PAVLO PONTIFICI MAXIMO,
 „ CARDINALIBVS, LEGATIS, SENATVI-
 „ QVE ROMANO. S. Maximè uellem, beatissime
 „ Pater, amplissimi Cardinales, & diuersarum gentium cla-
 „ rissimi Legati, tum præsentem mihi adesse contigisset, quum
 „ istuc Carolus Cæsar, ea quæ illi mecum intercesserunt, longa
 „ oratione uobis commemorauit. Commodius enim ad singu-
 „ la capita respondissem, neque suspensa nunc iudicia uestra
 „ tenerentur, oratione tantum alterius percepta . Sed quoniã
 „ id mihi non licuit, exstimaui mihi esse scripto satisfacien-
 „ dum, ad ea duntaxat, in quibus non tam res mea, quàm
 „ honos agitur: quòd uos rei ueritate ante oculos proposita, fa-
 „ cilis in quo totum contineatur iudicium, intelligatis. Quã-
 „ quam id ipsum quoque, quàm mihi sit futurum difficile, nõ
 „ ambigo: quòd quum neq; Cæsar legatis apud se meis, illius
 „ suæ orationis exemplum tradere, neque legatus eius, quæ de
 „ scripto mihi recitauit, eorum mihi describendorum copiam
 „ Arnol. Ferroni de rebus facere

„ facere uoluerit : ego ad ea tantum respondere possum , quæ
 „ uel ipse memoriæ utcunque commendauit , uel meorum ad
 „ me literis sunt perscripta . Sed me in iis difficultatibus , tuæ
 „ me, beatissime Pater, æquitate, relictissimi que iudicij persua-
 „ sio, & quam de illo uestro amplissimo confesso opinionem
 „ concepi, plane recreant ac reficiunt : magna ut me spes te-
 „ neat fore, ut nudæ ueritatis causa, etsi ob has difficultates
 „ iniquo imprimis loco constituta, tamen aditum ad omnium
 „ & singulorum aures omnium affectuum uacuas inueniat.
 „ Ac ne diutius expectatione uos teneam : Sanè Caesar, dum
 „ quæ à se faciunt, amplificare oratione : contra quæ à nobis,
 „ aut subterfugere reticendo, aut obscurare dicendo uoluit : mi-
 „ hi eius quam texendam suscepit historia dimidiam tantum
 „ partem attigisse uisus est, atque ex tota causa, id quod sibi
 „ commodum esse iudicauit, elegisse. Veluti (nam & ego o-
 „ mittam uanam spem nuptiarum cum Claudia iniectam,
 „ quam & ille sibi omittendam putauit) dum ab eo exordi-
 „ tur loco : quòd quum ego primùm ad regni hereditatem sum
 „ uocatus, illustrissimum uirum Anaxonensem Comitem ad
 „ me miserit, retinendæ firmandæ que inter nos amicitia gra-
 „ tia, simul meminisse debuit, se à nobis reiectum eo tempore
 „ non fuisse, quo potissimum hæc amicitia inter nos concilia-
 „ tio, magno sibi futura erat (uti certe fuit) praesidio : ut scilicet
 „ (quod maxime omnium rerum cupiebat) è manibus se sub-
 „ duceret Margaritæ amicitia sua, & ab aui Maximiliani (qui
 „ tui eius tutelam ingrati & inuiti administrabat) potestate at-
 „ que imperio creptum assereret. Atque dum adicit (id quod
 „ ego etiam tum ex legati apud se meis literis intellexeram)
 „ se acceptis de uictoria mea, de que receptione Insubrum nu-
 „ ctis, non minorem cepisse animo uoluptatem, atque ex alia
 „ quacunque re fuerit accepturus : cur me sperare non debuit,
 „ si par illi successus contigisset, eodem in se beneuolo futurum

„ animo? qui quàm illi eius rei memoria obstrictum esse me
 „ sentirem, nunquam prae me dissimulanter tuli? Sed hoc meo
 „ iudicio subiicere non debuit, se tum auo Maximiliano mo-
 „ rem non gessisse, à quo scilicet, ut dum ego eo bello implici-
 „ tus essem, aliunde mihi bellum inferret, urgeretur. Nanque
 „ ut hoc ne aggrediretur, obligatum se iurisiurādi atque exi-
 „ stimationis periculo intelligebat. Adde, quòd eodem ipso
 „ illo tempore, ego egregiam illi, & ex animo nauabam ope-
 „ ram: neque mihi antea esse conuiescendum putauī, quàm
 „ ut ille Hispanias omneis (quæ non adeò lubentes illum Re-
 „ gem accipiebant) dicto sibi audientes habuerit. Nec cuius-
 „ quam ego quā ipsius stare uelim testimonio, quid tum ego,
 „ quid legatus meus à me ita iussus, ex ipsius commodo uti-
 „ litatēque susceperit atque perfecit: fauorūque meus & au-
 „ thoritas quantum rebus ipsius opis atque incrementi attu-
 „ lerit. Addit subinde, pacti sibi cum altera filiarum mearum
 „ matrimonij mentionem. Ego uerò persancte me asseuero,
 „ quum ad me de obitu earum allatum est, non maiorem ex
 „ patrio sensu dolorem cepisse, quàm quòd ereptam mihi hęc
 „ uidebam arctioris cum illo amicitia conciliationem. At
 „ quum subdit, eo tempore quo ego & illi ad imperij digni-
 „ tatem unā uterque aspiraremus, subortam primū inter
 „ nos fuisse quandam ueluti obtrectationem, & similtates
 „ subinde natas: quanquam ego tamen eius apud me legatos
 „ sæpenumero professus erā, me perinde hęc honorum peti-
 „ tionem existimare, atque si eandem uterque puellam am-
 „ biremus: meque adeò (ut cunque res casura esset) in eadem
 „ uelle cum ipso amicitia integra inuiolatāq; permanere. Ego
 „ proculdubio iis me uerbis apud eius legatum usum esse non
 „ negabo, neque non orationi meæ uoluntas consentiebat.
 „ Quod uerò quaeritur, ubi Caesar fuit renunciatus, me obsi-
 „ des ab eo flagitasse, non contentum ad amicitia nostræ fir-

„ mamentum superioribus fœderum uinculis: ad hæc nouam
 „ illi matrimonij mentionem cum Renata meæ uxoris soror-
 „ re iniicisse: nihil dissimulanter fateor, à me omnes esse initas
 „ rationes, ut hæc nobis amicitia sancta esse posset atque sem-
 „ piterna. Atque adeò, si cùm filiarum mearum natu maior
 „ mihi fato erepta esset, altera tam tenera atate, ut nuptiarũ
 „ expectatio diuturnior esset futura, ego nihil mihi humana-
 „ rum rerum prius agendum esse iudicaui, quàm de renouã-
 „ da (nam ea res noua non erat) cum Renata matrimonij mē-
 „ tione: perspicuũ ne hoc facere Carolo potuit, me quacun-
 „ que posset fieri ratione, retinendæ eius amicitia studioissi-
 „ mum fuisse? Nec aliò spectant, quam hic ipse obiectat, obsi-
 „ dum efflagitatio. Etenim quòd annua centena nummũm
 „ aureorum millia, quæ mihi ex fœdere Neapolitani regni
 „ ergò pactus erat, diutius quàm par erat debebantur: Ego,
 „ ne concidente fide ob dilatam multorum annorum pensio-
 „ nem, amicitia quicquam decederet, obsides aut potius præ-
 „ des esse mihi flagitandos duxi: quos utique petiturus non
 „ eram, si ad constitutam diem mihi Carolus nomē dissolui-
 „ set, poterat enim id nomen expunctum esse multorum fide,
 „ qui expromissores se offerebant ultro quò fidem eius libera-
 „ rent. Cuius procrastinatio tamesi paulo mihi diuturnior
 „ uisa est, non adeò tamen ex ea commotus sum, ut (quod ip-
 „ se quiritat) ego uel in Germania quicquam aduersus eum
 „ per legatum meum sollicitauerim, uel Robertum Marchia-
 „ num ulla ratione in eum concitauerim. Mandaueram equi-
 „ dem legato meo, ubi sacri Romani imperij ordines, quibus
 „ cum me tum peruetus amicitia, tum principatus Mediola-
 „ ni ratio sociarat, per occasionem mihi salutaret: meque ostē-
 „ deret non ignarum esse, quænam mea esse deberet, & cum
 „ illis societas, & erga illud ipsum sacrosanctum Romanum
 „ imperium obseruantia. Et legatus quidem ille meus in co-

„ mutatu etiamnum agens meo, sanctissimè deiecit, se præter
 „ rea nihil quicquam in Germania molitū esse. Quòd si aliàs
 „ fecisse conuincatur, proculdubio nec uolente, nec sciente me,
 „ nec impune laturus, id fecerit. In Robertum autem, ego Ca-
 „ roli oratori etiam auxilium si rogarer ex fœdere, me laturū
 „ obtuli: & militem quem Robertus in regno meo insciente
 „ me conscripserat, statim ubi ad aures meas permanauit, gra-
 „ uissimus edictis reuocaui, nec id sine magno Roberti incom-
 „ modo, qui præter spem ab eo milite nudatus, haud ignobi-
 „ les arces non ita multo post ui ac deditioe captas amisit.
 „ Nauarrorum autem Regi Henrico quòd tulerim auxilium,
 „ mihi hoc criminofum esse minime potest. Etenim is fœde-
 „ ribus, quæ Carolo mecum intercedebant, diserte hoc exce-
 „ ptum erat, nisi certo præfinitoque tempore illi cum eodem
 „ Rege conueniret, ego quæ alio ex fœdere Henrico debebam
 „ auxilia, rogatus ferre possem: idque etiam fide in Carolum
 „ integra & inuiolatis quæ inter nos iecta essent fœderibus.
 „ Itaque auxilia Henrico tuli, sed Carolo præmonito: atque
 „ ita tuli, magis ut mihi uerendum sit, ne Henrici conquestio,
 „ quòd serius, quàm Caroli accusatio, quòd tulerim, improbi-
 „ tatis sit maculam allatura. Cùm tot fuerint causæ quæ me
 „ saluis etiam cum Casare fœderibus, ut ei opem ferrem im-
 „ pellere & potuerunt, & uerò debuerūt. Quibus ex rebus,
 „ beatissime Pater, uosque amplissimi Cardinales & clarissi-
 „ mi legati, satis (mea quidem sententia) intelligitis, nullius
 „ nos culpæ ex hoc priore bello affines dici aut haberi posse.
 „ De fœdere autem Madriliensi, quod uocant, apud Mantuā
 „ Carpetanorum iecto, iam toties ac tam abundè à nobis di-
 „ ctum est, ut tam sæpe dictum dicere, mihi esse superfluum
 „ uideatur. Tantùm hæc constanter affirmabo, uirum bello
 „ captum (id quod apud omnes constat) si postea quàm de re-
 „ demptione pepigit, adhibita custodia obseruatur, liberadè
 „ Arnol. Ferroni de rebus fidei

» fidei reum non esse. Ego uerò non modò toto itinere, ex quo
 » id fœdus ictum fuit, sed etiam ad Fontem rapidum, quo
 » primùm ex loco sum liber dimissus, etiam maiore quàm dum
 » essem Mantuæ, præsidio ac diligentia obseruabar: adeò ut
 » obstructam illis fidem habuisse, qui diligentia suæ potius
 » quàm fidei meæ confidebāt, nullo iure condemnari possim:
 » imò liber & cum libertate fidei, atque sine ulla obligatione,
 » me ad meos receperim: multum me iis debere arbitratus,
 » qui plurimū operæ studiique ad consciendum reditū meū
 » contulissent. Quare quod addit Cæsar, fuisse sibi antequam
 » ego dimitterer, indicatum, ex me plerosque audiuisse non
 » seruatiū iri eius pacis & fœderis cōditiones: ego id me dixis-
 » se nō dissimulabo: uidebam enim eiusmodi esse conditiones,
 » quas seruare neque si poterā, debuissim, neque ut uellē, po-
 » tuissim. At fœderis Italicis societas, à qua sibi ut liberos mihi
 » meos restitueret, denunciatum fuisse inquit, eò cōtracta fue-
 » rat, ut per eam Cæsar ad æquiores adduceretur conditiones,
 » & redemptionis meæ pretio contentus esse uellet. La tre-
 » canam uerò expeditionem, sicut omni assueuratione confir-
 » mo ad liberandum captiuitate Pontificem initio susceptam
 » fuisse, ad quod maiorum meorum exempla me inuitabant:
 » ita fateor me liberato eo, & Cæsare ita pertinaciter omnes
 » recusante cōditiones, omnis ut spes pacis iā sublata esset, op-
 » portunitatē hanc, ex adornati iam exercitus occasione, am-
 » plexum fuisse. In quo bello, si quod obiecit Cæsar, occu-
 » buit Lautrecus dux fortissimus, imò (quod dissimulare ne-
 » queam) bona pars exercitus fœdè periit: tamen negare non
 » poterit, quin si Deo Optimo Maximo uisum fuisset, ita meū
 » exercitum à pestilenti clade, sicut ab hostium ui adhuc fe-
 » cerat, defendere, aliò atque inclinauerit, rem omnino incli-
 » naturam fuisse. Porrò Samarobrinensis conuentus indictus
 » quum fuisset, ad ea mitiganda, quæ in Madriensi pactione

„ iniqua nimis, neque tolerabilia uiderentur, non modò nihil
 „ mitigatum est, sed adiectæ aliæ præterea non minus iniquæ
 „ conditiones: quas ego tamen accipere sum coactus, quòd me
 „ tæderet indignæ ac diuturnæ liberorum captiuitatis, quorù
 „ calamitas ex dulcissima commendatione naturæ, mea mihi
 „ calamitas esse uidebatur. Quod uerò me ille facit in uado
 „ sollicitum, & ueluti dirarum obnuntiatorem: Vtinam uero
 „ accidat resipiscerent, ut tandem quibus ego obnuntio eò co-
 „ natus eius spectare, ut libertate omnium conculcata, domi-
 „ nationem sibi ille immensam per aliorum ruinas compareret,
 „ cuius rei iam ab adolescentia dedit ille documenta maxi-
 „ ma, eruptura aliquando in perniciem eorum, quorum ille
 „ uiribus aduersus nos abutitur. At mihi prius omnia Deus
 „ Optimus Maximus eripuerit, quàm illud iudicium quod
 „ non modo Cæsari concesserim, ut Regia aliquid maiestate
 „ indignum patrans, fasces illi submisisse uidear: at ne patri
 „ quidem meo, si reuiuiscat, ut patietè me Gallicã maiestatem
 „ minuat. Ego quidem is sum qui contumeliam tam grauitè
 „ feram, quàm diligenter caueo iniuriam ne cui faciam. Quæ
 „ igitur præclarus ille uindex libertatis, seruitutem omnium
 „ expectans hætenus molitus est, in eam partem accepi, ut
 „ mirabiliter offenderer. Auxit dolorem fœdus clandestinum
 „ cum multis Italiæ Regulis ipsoque Sabaudiano, qui uicinũ
 „ mihi mallet Cæsarem quàm se ipsum propinquum meum.
 „ Instabat ille acrius, perfecitque ut nisi de uetere mea senten-
 „ tia depelli mallet, & existimationis meæ, & salutis curã
 „ abiicisse uiderer. Saluti meæ consului. Vicinum inimicum,
 „ delicias Cæsaris, ad Cæsarem compuli. Inclusum illud odiũ
 „ multarum in me contumeliarum effudi. Missus est contu-
 „ meliæ sanguis: nihil postea residuum apparebit. Ac quan-
 „ quam multis artibus ita eum conualuisse uidebam, ut nunc
 „ Respublica ad resistendum imbecilla esset, ferebam tamen.

.. Quæ cum ita sint, nunquam uel in maximis rei gerenda op-
 .. portunitatibus, ut à pactione discederem, aut in eam quic-
 quam offenderem, adductus sum. Imò uerò, quo tempore
 Turcarum exercitus bellum in Austriam circumtulit, (ad
 cuius me rei mentionem Cæsar reuocat) ego Balansono, qui
 ab eo missus, cataphractos equites & pecuniariū à me fla-
 gitabat subsidium, quanquam de pecuniis quidem non as-
 sensi, quòd nummularius non sim, à quo pecunias flagitare
 Cæsar debeat, cui tum satis esse oportuit, quòd uicies cen-
 tena millia nummum aurcorum à me recens accepisset, ta-
 men obtuli liberaliter. Quòd maiores mei, quibus nihil un-
 quam est præscriptum, ubi de suo aduersus hostem religio-
 nis ageretur officio, præstare sunt soliti, id me perlubentem
 .. esse Christianæ reip. præstaturum: ut copias scilicet meas
 .. omnes (etsi multæ mihi tum proponebantur à bello quiescē-
 di occasiones) tamen ipse præsens uel ad tuendam Italiam,
 cui tum etiam Turca imminebat, uel aliò quouis, & quæ-
 cunque rei postularet necessitas educerem: ita tamē, ut Cæ-
 sari nihilominus principem, ea in expeditione locum non
 grauaret ex officio cedere: ac ne suspectæ cuiquam essent ui-
 tes meæ, potiozem exercitus mei numerum ex milite Ger-
 manico conscribere. Quòd si eò uocatus fuisset, eo procul-
 dubio descensurus eram apparatu, bonam ut partem eo ex
 bello accepturus fuerim uel gloriæ uel periculi. Iam quod
 attinet ad Bononiense fœdus, atque Marauillij cædem, mei
 apud Franciscum Sfortiam legati, non uideo quare Cæsar
 horum mentionem facere hoc loco uoluerit. Nam Bononiensē
 quidem fœdus quem ad finem ictum fuerit, plane omnes
 recordamini. At Marauillij cædes, etiam ut ille quicquam
 aliter molitus sit, atque illum decuerit, (id quod minimè mi-
 .. hi persuadeo, certè nullum à me huiusmodi habuisse man-
 .. datum scio) tam indigna tamen fuit, tam sceleris & nefan-

„ di flagitiū plena, ut antea nunquam existimauerim Franci-
 „ sci factum à Cæsare probatum iri: qui quo amplius atque
 „ latè patens habet imperium, eo plurium legatorum opera,
 „ atque apud plures ut indigeat, necesse est. Quanquam (ut
 „ uerum ingenuè fatear) ubi me intellexi de tā immani scele-
 „ re, apud ipsum Cæsarem, affinem ac fœderatum meū, Fran-
 „ cisci uerò dominum, à quo tam atrocem acceperam iniuriā,
 „ frustra querimoniam detulisse, commotus sum sanè: neque
 „ dissimulabo, nihil quicquam unquam mihi accidisse tam
 „ improuisum ac inopinatum, quàm hoc turpissimum sfortiæ
 „ facinus laudatorem Cæsarem habuisse. Quod subinde Cæ-
 „ sar obiectat, à me præter Samarobrinense fœdus, quædam
 „ aduersus eum in Germania esse constituta, atque inita con-
 „ silia, maximèque bellum Vuirtembergicum meo ære fuisse
 „ gestum: Primum hoc iterum profiteor atque agnosco, me in
 „ Germaniam legatos sæpenumero misisse. Nam & ego, &
 „ maiores mei, coniunctas semper habere uoluimus cum Ger-
 „ manis principibus & ciuitatibus rationes. Etiam nostra
 „ memoria uisum est, quamuis inter se Cæsares & Galliarū
 „ Reges bello contenderent, Germanicæ tamen & Gallicæ
 „ nationum amicitiam, ac societatem non ideo fuisse dissolu-
 „ tam. Tum à me pecunias esse Vuirtembergæ Duci nume-
 „ ratas, nunquam inficiatus sum. Ex eo enim Montis Pelli-
 „ cardi oppidum emeram, quod is tamen anno uertente (ut
 „ inter nos conuenerat) refusa pecunia redemit atque recepit:
 „ me non perlubente profectò, qui oppidum illud quàm pe-
 „ cuniam mihi maluissem: in quos autem usus ille pecuniam
 „ esset cōuersurus, nunquam ad me pertinere arbitratus sum.
 „ At hoc magis miror, non fuisse hoc loco à Cæsare præter-
 „ missum, de quo ego quàm honestè queri possit non uideo:
 „ aliquot uidelicet ditioni eius subditos homines, bello à meis
 „ captos, diutius fuisse in triremibus asseruatos. Simul enim
 „

.. meminisse illum oportuit, quàm indignè meos tiremum
 .. suarum addixisset remigiis, præter æquum & honestum,
 ac per summam iniuriam, à liberorum meorum obsidum
 famulatu comitatūque ui abstractos. Simul suos cum fa-
 teatur statim meis ab se missis, per me quoque fuisse libera-
 tos, ignorare non potuit, à se ipso moram fuisse, quo minus
 ipse suos quoq; maturius ex me reciperet. Quod adicit in se
 quosdã ex Italia principes viros, à me fuisse per Dinteuil-
 lanū sollicitatos: Ego id mihi certè nō facile persuadeã, cū q̄
 nullum à me Dinteuillanus mandatum ea de re acceperit,
 tum quòd nullum mihi cum Casare bellum intercederet.
 Quòd si mihi aliquot insignes ex Italica nobilitate uiri me-
 reant, haud uideo quemadmodum Casar initorum in se
 .. consiliorum, aut uiolatorum fœderum insimulare me hoc
 .. prætextu possit. Qui si uoluerit, dum tam creber est in com-
 memoranda libertate Italiae per se restituta, hoc interim I-
 talicæ nobilitati iugū imponere, ut ab eo cū recesserint, mor-
 talium nulli dare nomen audeant: hoc certè fuerit libertatē
 eorum simulatione propugnationis expugnare, ac re ipsa
 seruitutem, mentito nomine libertatis imponere. Atque ut
 iam ad Mediolani principatū ueniamus: sape mihi Cæ-
 sar per legatos ad me suos significauerat, nisi fidem ipse Frã-
 cisco Sfortiæ iam obstrictam habuisset, eum se principatum
 mihi omnino traditurum fuisse. Itaque mortuo Francisco,
 sublatòque eo excusationis prætextu, quum uenisse tempus
 uiderem, deesse mihi ea in occasione nolui. Misi, qui eum
 principatum mihi à Casare repeterent. Significauit ille, sese
 uni ex filiis meis æquiore animo traditurum. Aureliorum
 ducem nominauit, in quem ut ego potius quàm in aliorum
 quemuis hunc trãsserri principatum cuperem, multa me
 .. & magnæ rationes inuocabant: quas quoniam ego non ad
 .. regni mei pacificationem tantummodo, sed ad totius etiam

„ Christianæ reipublicæ pacem, ocium & quietem pertinere
 „ maximè arbitrabar, Cæsari explicandas & commemorã-
 „ das curavi: etiam atque etiam rogans & obsecrans, ut quæ
 „ sua esset ea de re mēs, animi status, & cogitatio, mihi aper-
 „ tē & ingenuè indicare uellet: quemadmodum & ego mea
 „ omnia consilia candidissime, citràque omnem dissimula-
 „ tionem eius oratori exposueram. Tandem post multas ul-
 „ tro citròque nuntiorum & literarum misitationes, orator
 „ eius acceptus (ut aiebat) ea de re mandatis, Cæsarem mihi
 „ asseueravit postulatis meis assensisse, tantùm ut principatus
 „ eius usufructu cederem, quem deberi mihi contendebam.
 „ Nolui hanc unam reliquam usufructus controuersiam re-
 „ tinendæ inter nos amicitie moram ullam afferre. Cessi, re-
 „ nunciaui, Cæsarem animi ac sensus mei certiozem feci, plane
 „ ut iam nihil uideam, quod pacem inter nos & amicitiam
 „ impedire possit, modò quæ legatus eius est pollicitus, ea di-
 „ taxat præstare Cæsar, & caueri sibi æquis tantùm & ho-
 „ nestis conditionibus uelit, quemadmodum eo ipso tempo-
 „ re, quo hæc inter nos tractabantur, se facturum affirmabat:
 „ atque si alias proponeret, satis signi se daturum, se nolle o-
 „ mnino ut inter nos conueniat. Igitur dici non potest, à me
 „ stare quominus pax inter nos fiat, quum in easdem ipsas
 „ conditiones, quæ mihi sunt ab eius legato propositæ descē-
 „ derim: à quibus ipse si decesserit, omnis in eum neglectæ
 „ pacis culpa, nulla in me residebit. Ego enim retinendæ pacis
 „ tam sum & fui studiosus, ut etiam superiori tempore, quo
 „ nec mihi Cæsar, nec liberis meis Mediolani principatum re-
 „ stituit, nihil aduersus eum molitus sim. Imò quo tempore
 „ Turcicus exercitus in Austriam mouit, non modò à bello
 „ quieui, sed copias etiam meas (ut nunc dicebam) obtuli. Et
 „ cùm Cæsar expeditionem adornaret in Africã, ego (ut ipse
 „ uoluit) cum omnibus pacem colui: & quod facere tum po-

„ teram minore (quàm nunc obunente Italiam Cæsare) im-
 „ pendio meo & periculo, à repetendis & recuperandis meis
 „ abstinui, nec conuellere ea uolui, quæ tum facile potuere cõ-
 „ moueri, cum multi ex Italiae proceribus oppressi illius iu-
 „ go iam extollere caput, & aliquando iniecta spe aduentus
 „ nostri recreati, se erigere inciperent. Contudi hac parte ani-
 „ mum & fortasse uici, si per Cæsarem liceat. Qua in re tuam
 „ in primis conscientiam Paule Pont. Max. implorare mihi
 „ libet. In cæteris uerò omnibus, quæ ad Christianæ reipubli-
 „ cæ quietem & commoda pertinent, nulli concedere uelim
 „ Christianorum principū, ut ea maiore quàm ego, persequa-
 „ tur affectu ac studi, cuius mei instituti esse possunt iudicia,
 „ solida satis & expressa, Gallorum meorum mores ac disci-
 „ plina. Quamobrem, beatissime Pater, uosque amplissimi Car-
 „ dinales, & clarissimi Legati, ea satis omnibus nota patien-
 „ tia, qua mihi factas iniurias hucusque tuli: hæreditaria mea
 „ filiorumque iura, iam tandiu per alios me ferente occupata:
 „ interdictum, ne quid mei, quod in re aut possessione Cæsaris
 „ esset, attingerent: copiarum mearum à Vercellis de medio
 „ quasi iam desponsæ ac destinatæ uictoriæ cursu reuocatio,
 „ & statius in castris, ne quid tumultus excitaretur, colloca-
 „ tio: constituendæ pacis amplissima & libera facultas Car-
 „ dinali Lotharingo permissa: usus fructus, de quo memini ces-
 „ sio, satis omnia declarant, pacè ne an bello iura mea obtri-
 „ nere maluerim. Neque uerò sanctitati tuæ mirum hoc loco
 „ uideri debet, si quod sentio liberius profiteor. Nam si occu-
 „ pator alieni, quiritari audet interim ac dolere: ego quid fa-
 „ cere debeam, qui tam ampla patrimonia uideam mihi ac
 „ liberis meis per iniuriam auferri, & nostra cum ignominia
 „ retineri? Quod uerò ad Sabaudia Ducem pertinet, non ui-
 „ deo qua ille se tueri aut defendere ratione possit, apud quæ
 „ toties expostulatum sit, à quo toties flagitatum rationem ut

.. inire mecum uellet de iis rebus, & quas à maioribus suis
 .. nullo iure occupatas, meo damno possidebat, & quas hæ-
 .. reditario iure pertinere ad matrem meam, ambigit: c nõ po-
 .. terat: quas quum ipsa dum uiueret, sæpe ad eum certos uiros
 .. repetitum miserit, cum mandatis (ut sororem decebat) hu-
 .. manissimis. Ego item ab eius morte, uiros meorum iurium
 .. peritissimos, quiq; iis disceptatoribus qui sunt illi à consi-
 .. lio, ea singularim exponerent, sæpe misi. In quo ego quum
 .. tandiu nihil profecerim, necessario mihi ueniendum ad ar-
 .. ma fuit. Qua in re uerò nihil à me peccatum est in ea scæ-
 .. dera, quæ cum Casare mihi intercedunt: quibus etsi prohi-
 .. berer, ut ne cum ullo Italico principe aduersus illum consi-
 .. lia communicem, non uideo qua ratione bellum istud Allo-
 .. brogicum ad se spectare Casar arbitretur, uel ad eam cau-
 .. sam ullo modo pertinere: quum interim exercitus meus (uti
 .. nunc dicebam) nihil earum rerum ne attigerit quidem, quæ
 .. ab eo rescuerint quo iure quæ ue iniuria possideri: atque ut
 .. ne id facerent, disertè à me fuerit omnibus interdictum. Ne-
 .. que enim si fœdere Samarobrinensi Sabaudia Ducis men-
 .. tio inter Casaris fœderatos iniecta est, ideo tamen earum
 .. rerum quas is ad me pertinentes occuparet, ius in eum esse
 .. translatum intelligo. Nam neque is eo in fœdere, uelut qui
 .. cum iniretur, intercedit: neque uox de rebus meis quæ ab
 .. illo tenerentur ulla eo in conuentu missa est. Itaque ex ui-
 .. eius fœderis, neque cedi, neque renunciari potuerunt. At qui
 .. ego & antea speraui semper, & nunc etiam spero fore, ut
 .. Carolus pro necessitudine affinitatè que nostra, meam po-
 .. tius iure ac legibus nitentem, quàm iniquam Sabaudiensis
 .. causam sibi esse suscipiendam ducat. Quanquam hoc ego
 .. tamen uideo (quod satis mirari non possum) caterorum, qui
 .. & ipsi armis in Sabaudiensis bona inuasert, factum à
 .. Casare non reprehendi, duntaxat reprehendi meum, qui cū

illo sim maximis uinculis & propinquitatis & necessitu-
 dinis coniunctus, & ea tantum recuperare uelim, in quibus
 luce clarius ius habeam, & non nisi ritè repetitis rebus ar-
 ma ceperim. Atque adde beatissime Pater, paratus sum san-
 ctitati tuæ, si hoc ita libuerit, iura mea omnia ex tabulis au-
 theticis explicare: ut quæ dico nihil penitus à uero discrepa-
 re intelligat. Quòd si ille in animū induxerit suū, quæ mea
 sunt, mihi reddere, ego uicissim, si quid à meis praterea occu-
 patum est, non grauabor illi restituere. Quare desinat ali-
 quando Casar nobis præscribere quid moliri audeamus: de-
 sinat nostra fœdera cum Sabaudiano communicare: de-
 sinat si quæ ab illo occupata sunt repetimus, de suo aliquid
 detractum opinari. Desinat sperare nos Mediolanum repe-
 tētes à progressu arcere, à reditu refrenare, occupatis Salas-
 sioram ipsiusque Sabaudiani oppidis, & arcibus, quas iā
 spe hauserat. Non succumbam eius conatibus, experiarque
 & tentabo omnia, neque desistam abstrahere à seruitio Cæ-
 saris regnum nostrum. Est mihi tanti huius inuidiæ falsæ
 tempestatem subire, dum modò à Francis meis huius nefas-
 riæ seruitutis periculum depellatur. Iam quod Casar inquit,
 si de pacis inter nos retinendæ conditionibus non possimūs
 conuenire, è re atque commodo fore Christianæ reipublicæ,
 nostras ut controuersias singulari certamine dirimamus:
 Ego quum hæctenus, si quis uitæ meæ splendori notam ul-
 lam allinere tentauerit, abundè mihi satisfecisse uidear: &
 quum hæc duelli à Casare commemoratio, uoluntatis tan-
 tum declaratio, non etiam prouocatio esse uideatur, aut de-
 coris atque honestatis nostræ oppugnatio: Ego, inquam,
 breuiore esse nostros enses existimo, quàm ut congre di tā-
 to interuallo disiuncti possimūs. Quòd si nos propius occa-
 sio aliqua stiterit (id quod credibile est omnino futurum, si
 res ad arma redierit: egoque ut ita accidat sanè quàm lu-

„ benter dabo operam) atque si tum Cæsar eandem retineat,
 „ quam nunc se habere ostendit decertandi mecum uolunta-
 „ tem, meque tum ad certamē prouocauerit, non recuso, quin
 „ si ex estimationis meæ defensionis defuero, prohi me atque
 „ graues uiri, inter profligatæ famæ homines repudient: id
 „ quod mihi acerbius futurum esset, quàm certamen ipsum
 „ formidolosum: A qua sententia si me abduci uideat Cæsar,
 „ ab eo sponsione me laceßi non inuitus audiam, iusto eum
 „ sacramento mecum eo nomine contendere, maxumque ex
 „ iure conferere tabellis obsignatis uolo, ei que hic uadimonium
 „ polliceor, quod lubentissimè obibo. Sed quod subinde Cæsar
 „ declarauit nihil accusandi, aut suggillandi mei causa se di-
 „ xisse: neque dicta sua ita uelle à quoquam accipi, quasi o-
 „ mni pacis spe sublata, iam classicum ueluti cecernerit: Ego ue-
 „ rò non minimam ea ex re uoluptatem me cepisse profiteor.
 „ Porro hæc sunt, beatissime Pater, amplissimi Cardinales, &
 „ clarissimi Legati, quæ apud uos commemorari uolui, non
 „ accusatoricè, aut lædèdi cuiuspiam animo, sed purgandi mei
 „ causa: ut que omnes intelligant, quàm ego in publicæ pacis
 „ studia, commoda reipublicæ, propensissima sim uoluntate,
 „ atque omnem ad arma cum Cæsare deueniendi culpam à
 „ me semper abfuturam, sicut adhuc abfuisse perspiciant: id
 „ quod omnes sine ulla dubitatione iudicaturos spero & cõ-
 „ fido, quicumque secum diligenter reputauerint, ad quas ego
 „ me continendæ pacis studio demiserim conditiones. Ferunt
 „ Ioannem Bellaium legatum Regium, cum exprobraret Cæ-
 „ sar Regi fœdera cum Solimano inita, multis uerbis liberè eï
 „ respondisse, fregisseque summo Purpuratorum silentio Cæ-
 „ saris fastum. Illi ut demceps nimia imperij propagandi
 „ cupiditas Carolo Cæsari. Exceptus Neapoli & Romæ ma-
 „ gnificè, incitatisque Itatorum uocibus, iam spe Galliã hau-
 „ serat: triumphos Iulij Cæsaris meditabatur. Augebant sp̃e
 „ Arnol. Ferroni de rebus undique

undique plaudentes Italiae urbes. Naque à Roma decedentem Senenses omni honorum genere profuso exceperunt: atque eo loco obuium habuit Ioannem Lotharingum cardinalem, qui ad sedandas controuersias ad Pontificem mittebatur, atque is cum Caesare collocutus, non alienum à pacis conditionibus putabat: praesertim qui non ut purpuratum unum è multis, sed ut Regem ab eo se exceptum uideret. Inde Florentiam Caesar perueniens ab Alexandro Medice Florentinorum Duce, Florentinaeque omni nobilitate hilariter exceptus, Lucam peruenit. Vbi iterum è Roma redeuntem Lotharingum (quippe mutatis saepe iumentis redierat) obuium habuit. Caesar Forum Nouum, ille classe in Galliam rediit. Ex Foro Nouo accito iam Germano milite, Hispanoq; instructo exercitu pergere cepit: Placentiam peruenit, obuiasque habuit Sabaudiani & Sfortiae nuper fato functi uxores. Sabaudiana mariti exilio suoque mota, uariè in Gallum accendit Casarem. Inde Mediolanum perueniens consilia omnia belli inuit, misso Antonio Laeva, qui Fossanum urbem occupatam ualido Gallorum praesidio oppugnaret. Ipse interea Astæ commoratus, oppugnationis euentum expectabat. Antonius Pratius Cardilacus, cui Mompesatio cognomen, Fossanum praesidio sepserat. Laeva, immixtus militibus, emissis ex urbe aeneis tormentis, oppugnationem eo deferere die coactus est: ad motis machinis sequenti die, cum strata muri parte facilem aduuum suis putaret, maiore ui opus uidens, distulit oppugnationem: interea tamen per strages iacentium, urbem sese introiturum iactitas. Sunt qui addant (sed incerto authore) cum iterum refecta moenia strauisset, ac ingenti multitudine lignorum fasciumque è uirgulis contracta, fossas repleuisset, Gallos ex urbe pice sulphureoque igni uirgultorum fascibus immisso lussisse eam oppugnationem: simul Mompesatius ad omnia

Gestis Gallorum Lib. VIII. Gg iij

intentus, globis æneis uariè Casarianos infestabat. Læua
 ubi uidet uim frustra esse, ad pactiōnes uenit: liberum exitū
 pactus cum omnibus sarcinis prædæque: quod Mompesatio
 non placebat. Sed multi spe prædæ conseruādæ, ad hæc no-
 bilissimus quisque sibi ob ignauiam metuens, recipiebat eas
 conditiones. Et iam his conditionibus urbem Casariani re-
 cipiebant, nisi Sabaudiani uxor, quæ gratia apud Casarem
 multum ualebat, parentandum suis cæde Gallorum uoluis-
 set. Quid enim, si alieni principatus inuasores, qui primi op-
 pugnatī sunt, præda onusti in Galliam redeant, non ausuros
 eos in posterum? ita iussus iterum Læua urbem oppugnare.
 Et iam annona urbē deficiebat: & sulphurei pulueris copia.
 Sed cum edicto Mompesatiū ingens pretium addictum esset
 eis, qui sulphureum puluerem in urbem inferrent, repente il-
 latus in urbem ingens numerus. Quo factum est, ut Læua
 oppugnationem non tentarit: ad Casarem scripserit, nisi his
 conditionibus urbem reciperet, futurum uti nunquam ea
 potiretur. Nam Capillatus quidam natus ex urbe, cui Vil-
 lario nomen Tholose proxima, ueluti transfuga exceptus,
 penuria annonæ non se quidem transfugisse, (nam ea abū-
 dare Gallos simulabat) sed ob patratum facinus in Gallis
 simularat, quæ causa fuisse uisa est multis, uti mox Casar de-
 ditionis leges acciperet. Misso à Mompesatio ad Læuam Io-
 anne Santiaferio, cui cognomen Sanctimartino, qui & ipse
 perbellè simularat ad Franciscum se missum Salasiorum
 principem, sciscitatum uerè ne ad Casarem transfugisset:
 quæ enim causa tot rebus Fossano instructo? Vnde factum
 est, ut Læua ante Casaris aduentum cupidus urbis recipien-
 dæ, pacis æquas conditiones proposuerit, receptis tantum
 equis maioribus, qui ipsi ut deditiōnis lex seruaretur mensi
 sunt, intra octauum diem. Sed Læua in Mompesatium &
 Gallicos multos proceres ea humanitate usus est, equos ut
 Arnol. Ferroni de rebus his

his etiam maiores seruaret. Multi intra octo dies tritico frumentoque equos maiores affatim pauerunt, detracto potu aliquot dierum. Cæsariani ignari doli, cum equis receptis potu eos satiari non uiderent, primum admirati sunt: mox fæda strage multis potu nimio necatis, dolos sensere. Ad Cæsarem quidam profecti spirantem Gallix excidium nacti sunt, quippe aut sese unum è Germanis miserrimum, aut Franciscum Regem unum è Gallis infimum futurum iratus dixerat. Suadebat Læua Cæsari, Taurinos oppugnaret. At Cæsar iam Galliam spe uorans, sciens urbem munitam, neque Gallo paratas adhuc copias, in prouinciam Narbonensem per Niceã sibi properandum putauit. Ita pergit ualido instructoque exercitu qui ex Germanis, Hispanis, Italisq; constabat: nihil ut neque ualidius, neque instructius nostra ætate uisum periti rerum æstimatores contendant. Primam aciem ducebat Fernandus Toletanus Dux Albæ: ea robore Germanorum & Hispanorum constabat. Mediæ aciei præfectus fuerat Alphonsus Daualus. Equites cum flore nobilitatis sequebantur duce Antonio Pymentelo proximo Cæsare. Extremũ agmẽ ducebat Ioannes Fernandus Mauricus: uelites excursorésque attributi Ferdinando Gonzaga, qui magna celeritate copias prætergressus, infesta omnia iam Gallis reddebat. His tantisque Cæsaris copis sese adiunxit Andreas Doria, cum ueteranis Italis aliquot militibus, è Genua profectus, unã cum Salernitano: hi Antipoli urbe prouinciæ expilata, Massiliensem oram infestabant. Ferunt Hispanos ceu ad certam prædam cõtendentes, Galliam ingressos, obuolutos genibus Cæsaris, prostratosque inuicem gratulantes uisos Cæsari, qui agros Gallix feracissimos uberrimósque eis attribueret. Quasi summo in imperio id esset æquius quod potentius. Et quò certior esset Gallix inuasio paratiórque Cæsari: uno eodemque tempore ea dum

Gestus Gallorum Lib. VIII. Gg iii

à Cæsare parantur, actis raptim multis Burgundionū Germanorumque millibus, Henricus Nansous in Gallia Belgicæ parte, quæ Cæsaris imperio parebat, Peronam urbem inuadere cepit: ea capta Lutetiæ admoturum se copias iactitans, uel solùm cum uictore exercitu, uel adiuncto Cæsare: cui uictori adiuncturum sese copias palàm ferebat. Simul eodem tempore cum Franciscum Salasiorum principem ad Cæsarem transfugisse hostes uideret, nihil nisi Gallia excidium expectabant. Cæsar instructo exercitu properans obuiam neminem habuit, donec peruenit ad turrim cui Domina cognomen. Ibi caduccatore præmissio qui denuntiaret, ni se dederent extrema passuros, id tantum auduit, deditionem ne expectaret: denique, pro fide se ruituros. Itaque admotis machinis pediticque Hispano, qui turris occupandæ curam receperat, toto die continuata oppugnatione, multis Hispanis cæsis, in quibus fuit Garzilassus Larzegus, homo rei militaris peritissimus, tandem arx ui recipitur. Qui in præsidio relictæ erant, ferè omnes in oppugnatione necati, pauci atque hisaucū supplicio affecti. Inde uentum ad Aquas Sextias, eum locum attribuunt multi Aquæsi ciuitati, quam destitutam à Gallis Cæsar ingressus est. Rex apud Viennam consilio de summa rei habito, salutaria eorum audiens consilia, qui expectandos Helucios & peditem Aquitanicum aiebant: ad quem scribendum Henricus Rex Nauarræ iam pridem missus fuerat. Dum paratur copia, trahendi belli consilia probauit: atque ut à tergo tuta omnia relinqueret, Franciscum Marchianum, & Philippum Dammartinum Comitem præfecit Peronæ, excepturos Nansoum. Cæterum imminens ei cura de Cæsare erat, quem nondum Auenionē Diuentiamque trāsisse sciebat. Anna Mōmorantius summa rei præficitur. Ioannes Paulus Rentius Cabellionem mittitur, cum delecta equitum peditumque

Arnol. Ferroni de rebus manu,

*manu. (hunc locum Cabelliorum coloniam ueteribus fuisse
 prodidere.) Ianus Caraciolus Melphitanus princeps, &
 Ioannes Boneuallius Arelatum: Antonius Pratius Mom-
 pefatius, & Antonius Rupifocaldius, cui Barbefio cogno-
 men, Massiliam. Castra non longe ab Auenione posita: ubi
 & Helueticorum & Germanorum & Aquitanorum cum
 Francisco Calmontio Lausuno, Narbonensium Gallorum-
 que plus quàm triginta peditum millia, equitū lectissimus
 numerus appulit: Summo ordine à Mommorantio locata
 copta. Castris locus is delectus, quem neque Cæsar ui ex-
 pugnare, & situs munitione & militum robore deterritus,
 neque eo à tergo relicto latius uagari audebat. Igne ferroq;
 prouincia uastata à Mommorantio: si quid usui hosti esse
 posset, corruptum: sterile ac inops solum & uacuum relictu:
 ficus & uineas aiunt summo consilio minimè corruptas. fa-
 melico & egenti hosti, ut ad cibum in præsens collaturas,
 ita expleto ac sub dio recumbenti parum salubres. Quòd si
 Cæsar nondum accitis à Gallo auxiliis Auenionem occu-
 passet, multo omnia Gallus duriora futura creditum est. Ac-
 cidit ut Monteianus & Boysius & Ioannes Boneuallius,
 qui paulò antea missi erant ad ludificandos hostes, uariè
 Cæsarianos exciperent. Ferdinandus Gonzaga cum mille
 quingentis leuibus equitibus Transium arcem occupans,
 cum Monteianum & Boysium uico quodam proximo ex-
 cubare audiret, eò mox aduolans, & Boysium & Mon-
 teianum multis necatis captos abduxit. Boneuallius uicum
 sciens parum aptum ad hostem repellendum, eadem nocte
 longius secesserat. Interea Cæsar ad aquas Sextias rationem
 inibat, si quo tandem pacto pontem ædificans Druentiam
 tranaret. Sed cum obnoxium se Gallorum incursionibus
 uideret, consilium abiicit. Et paucis post diebus, cum molas
 circa Druentiam ædificasset, ob tantas copias alendas, Pau-
 gestus Gallorum Lib. VIII.*

lus Rentius è Cabelione cum delecta Gallorum manu pro-
diens, molas deiecit: iamque aduentante Gallico equitatu,
prodeuntibusque Hispanis, aliquot horis, uariis excursioni-
bus decertatum est, non sine hostiũ cæde, multis etiam His-
panis captis. Ante aliquot dies Turnone occubuit Franci-
scus Valesius unus è Regis liberis, maximus natu, regno
successurus. Veneno sublatum multi credidere, idque passim
tota Gallia uulgatum. Rex ipse literis ad Germanos scri-
ptis, tam execrandi facinoris administrum fuisse Sebastianũ
Monticuculanum Comitẽ scripsit. De eo supplicium apud
Lugdunum sumptum est: isque ab aulico concilio damna-
tus est. Hunc prodidere in ipso articulo supplicij, & priua-
tim & publicè professum, authores sibi fuisse patrandi hu-
ius facinoris Antonium Lauam & Ferdinandum Gon-
zagam: seque primũ à Ferdinando multis oneratum pro-
missus, quò tollendos uiros aliquot primarios susciperet, ad
Cæsarem esse intronissum: à Cæsare esse rogatum de regij
cibi & potus ratione: ad Antonium Lauam, ut quæ ille
imperaret exequeretur, missum: Lauam ut Regem primũ,
& ex suis aliquot ueneno tolleret mandasse. Caterum Cæ-
sarem nihil grauius toto eo bello accepisse aiunt, quã huius
facinoris in se relationem: palàmque contestatum, maluisse
se toto prius priuari imperio, quàm uel leuissimam rationẽ
talis ueneficij adornandi inire. Francisco a dolenti tollen-
do ecquid ueneno opus fuisse, qui grauissima æstate è Tur-
none longissimè uagatus, æstu siti que exagitatus, mediõ-
que in itinere identidem haustu aquæ refrigeratus fuerit,
qui & aulicarum amore arderet: alioqui magnæ indolis,
ingenij que ad rem militarem paratissimi. Cæsar interea A-
relatum obsidere parabat: sed dissuadente Laua dilata op-
» pugnatio. Ibi inter oppidanos & milites ingens orta sedi-
» tio, quam multi à Ioanne Arfaco Aquitano excitatam uo-

„ lunt, ob coniectos in carcerem aliquot gregarios milites, qui
 „ Italos aliquot Regi militantes obruncarant: uix ut à lo-
 „ anne Carmalio, cui Fuxeo cognomen, Aquitanorum pe-
 „ ditum præcipuo ductore milites temperarint. Vincti impetu
 „ facto liberati sunt: ob quæ parum absuit, quin de milite se-
 „ ditioso supplicium sumeretur. Arfacus & plerique alij ni
 „ fuga sibi consulissent, malè mulctati fuissent. Eodem loco
 „ idem Fuxeus igne ex sulphureo apparatus temerè concepto
 „ perustus, magnum adiit periculum: uixque tandem obie-
 „ cta chlamide, beneficio militis seruatus est. Iam Casaria-
 „ nos annona deficiebat, sæda lues stragèsque hominum &
 „ equorum: id Caesar intuitus Massiliã obsidere cœpit. Egres-
 „ so è castris Casare obuiam undique Gallici equites excur-
 „ rentes, acriter cum Casarianis pugnam inierunt. Sed acci-
 „ derat priori die, ut egressi aliquot Gallici equites, in qui-
 „ bus fuere Gaspar Pognacius Regius, Philippus Lanus
 „ Roccechalius, Gasto Riuerius Aquitani, excepti ab equi-
 „ tatu Cæsaris circuirentur. Itaque uulnerato Philippo La-
 „ no, dum sese nostri recipiunt, mixti hostes in urbem fere-
 „ bantur, nisi Galli portis exclusi fuissent. Lanus paucos
 „ post dies ex uulnere obiit. Sed Caesar qui ad Fanum Lazari
 „ properabat, cum emissa ex urbe machina prostratum unū
 „ è pueris suis aulicis uideret, ne uisa qui dem urbe, obsidionis
 „ consilium seposuit. Interea & Margareta Valefia Regina
 „ Nauarra, & Rex in castra peruenere, acclamante milite
 „ educeretur in hostem. Et planè constat non alias instructio-
 „ res uisas copias, non paratiores ad dimicandum. Tot exteræ
 „ nationes ea concordia fuere, nihil ut auditum sit quod ul-
 „ lum commoueret: nisi quod inter Aquitanos & Heluetios
 „ ob uina intercepta leue certamē, sed prudentia ducū mox si-
 „ pitum. Veritus Caesar ne instante iam hyeme opprimeretur:
 „ ad hæc consternatus Antonij Læuæ morte, admonite

raprim milite, uasis minimè conclamatis, præmissis antea machinis bellicis maioribus, inde sese per Niceam & Villamfrancam proripuit. Ipse è Villafranca Genuam contendit. At Ioannes Carbo, cui Mompesatio cognomen, & Ioannes Paulus delecto equitum robore extremum agmen carcebant. Multi quos metus fugientes morabatur, necati, excepti multi uiarum ignari, sauciorum multi à rusticis ipsis obruncati: maior tamen pars exercitus salua rediit. Ex eo tempore Mommorantius summa gratia apud Regē flagrare cupit: aliquot post menses Magister equitum à Rege renunciatus. Quò Cæsar celerius abiret, factum est etiã Regis prudentia. Nam is ad Cæsarem Fulgosum scripserat, daret operam collecta quãta posset militum manu, res Genuensium tentaret: ita apud Mirandulam à Guidone Rangonio collectis hominum octo millibus, quibus adiuncti sunt Canis Gonzaga, Federici Boij Gonzagæ nepos, & Fulgosus, latè agros Cæsarianorum populati, non longe ab Alexandria illi perueniunt. Ergo fugam meditans Cæsar, ad Fulgosum opprimendum præuerti commodius ratus, leuem armaturam præmisit, naualesque copias Doricæ, ut improuisa hosti superuenirent. Iam Fulgosus Genuam oppugnabat, iam uexilla Gallica fixerat maxibus ferè occupatis, cum repente aduentu Doricæ & Cæsarianorum, partam ferè urbem deserere coactus est: admonitus etiam à Gallis instare Cæsarem cum totis copiis. Ita & Canis Gõzaga & Fulgosus cum Rangonio obsidionem soluerunt. Cæteri proximos montes occupauere, nequicquam sequentibus Cæsarianis. In multos Genuenses, qui conscjputabatur urbis Fulgoso regio nomine tradendæ, uariè quæsitum: multi damnati, multorum bona publicata. Sed & Fulgosus & Canis, aliorumque discordia, magno impedimento fuit ad res accelerandas. De Francisco Salasiorum principe,

Arnol. Ferroni de rebus

qui

qui hoc bello pro trās fuga à Gallis traductus est, uariè proditum est: at duces Gallici initio suspectam eius fidem habuere: & Michael Antonius Salasiorum princeps, fratris iunioris animum à Gallo auersum saepe conquestus est. Is Casare in Gallos aduentante cum Ioanne Villebono, Mompesatio, Tiercelino, Ioanne Sanctiasterio deliberat, adueniente Antonio Læua, commodius ne sit, uel Ceuilanum, uel Conium, uel Fossanum præsidio immisso tueri: quippe distrahî copias inutile uidebatur. Placuit deligi Fossanum: nã & arx urbem munitiorem reddebat, & propugnacula quædam. Decretum est uti Mompesatius Villebonus, Franciscus Salasiorum princeps, in urbem introeant. Sequenti die cum hi introiissent, excepto Francisco de quo iam illi dubitabant, missus est ad eum Ioannes Sanctiasterius, is cuius supra meminimus, cui Sanctimartino cognomen. Hic ad eum perueniens, meditantem altâque suspiria trahentem nactus, se missum ait à Mompesatio ecquid placeret Fossanum, uti decretum erat, tueri, paratos reliquos, multum spei in eius aduentu constitutum. Ille attonito similis, Mihi uerò ait commodius, si Conium tueamur. Sed hæc præsens mox docebo: Nec plura locutus, sequenti die ad Casarē se proripuit. Ab Antonio Læua ad quē postea dū Fossanū obsidetur, Sanctiasterius missus est, apertè sibi renuntiatū aiebat, toto prius biennio quæsuisse Salasiorum principem occasiones ad Casarem transeundi. Alij indignatum, quòd pro regis nomine abrogato, Cabotio parère cogeretur: simul seductum à Læua, qui ei nuptias conciliabat, per quas Montserratensem principatum Casar ei redderet, ad Casarem aiunt transfuisse. Quo tempore Casar relicto Thurino per Niccam in Galliam inuasit, Thurino præerat Claudius Ennebaldus prælatus à Philippo Cabotio, Montciano, qui & ipse urbis custodiam affectarat: prudensque fuit consilium

Cabotij, qui ubi Lotharingum ad Casarem proficisci uidit, ad pacis tentandis conditiones, mox Thurino muniendo qua propugnaculis extruendus, qua fossis, qua aggeribus totus incubuit. Ibi Listenaius uulnere accepto, & brachio comminuto in excursione militari, post aliquot dies decessit, qui magnam sui concitabat opinionem. Casare Genuam reuerso, tentatae sunt pacis conditiones, at frustra. Is deinde in Hispaniam redit, relicto Alphonso Daualo Mediolani. Is mox collectis Hispanorum Italarumque copiis, nouas res moliri cepit. Principio Quersuum urbem oppugnare frustra cepit: mox auctis copiis rediens, urbem deditione facta recepit: inde Dalua peruenit, quam & recepit. Id Galli intuiti, parte alia aliquot & urbes & castra expugnauere. At Daualus suos hortatus Querasum obsedit: praerat oppido Casar Fulgosus. Post aliquot dierum oppugnationem, multis caesis, in quibus fuit Luianus Bartholomaei Aluiani filius, Fulgoso inde cum suis omnibus saluo emisso, urbs ab hoste recepta est. Nec cessabat interea Salastiorum princeps Franciscus, qui nuper ad Casarem transfugerat: isque Quarayum interea Gallis extorserat: atque ita utrinque accensi sunt, ut media hyeme acrius bello urbibusque oppugnandis incumberent. At ea astate qua Casar in Galliam peruenerat, in Belgica Gallia minus ei ex animi sententia res cecidere. Namque Henricus Nansous, quem Anaxonensem Comitem uocabant, cum uiginti quinque hominum milibus, sex equitum millibus, qui ex Menapiis ac Cliuensibus contracti erant, cum Casari uictori circa Lutetiam occurrere se putaret, falsus est. Id Regis industria factum, qui antequam Casari occurreret, ualidus praesidius omnia loca sepsit, adhibitis ubicunque strenuis hominibus. Circa Morinos Bernuliensem Canaplum e Crequiorum familia: ad Montroluum ipsum Crequium: ad Dompieruum Miherna:

ad Dourlanum Bouchanneum, constituerat: Borbonio Vindocinensi, & Claudio Lotharingo Guysio summa imperij tradita: uiderent, agerent, ne quid toto eo tractu, cui Picardiae & Campaniae nomē inditum est, hostes nocerent. Sed hi cum exiguis copiis occurrere hosti non poterant, tantum extremū agmen carpentes uariè eos infestabant. Nansous instructo exercitu gradicns ubique prædam abigebat: incendiis omnia fœdabat. Tuptignium arcem castis qui in præsidio erant, recepit. Arcis custodem (quando locum extra militarem disciplinam asseruarat, nam ita militari disciplina uolunt cautum, quasi ceteræ res parum grata in bellis sint aut pia) ad portam arcis necauit. Ad Guysiam mox urbem perrexit, (ea est hodie munitior) desertâ urbem occupare expilatis omnibus, ut & Ribemontium. Mox ad Fanum Quintini peruenit: (id alijs Sanctoquinu uocant) nactusque situm urbis & audaces oppidanos, & qui intus in præsidio erant ad Peronâ perrexit, Lacus parte una ingens urbem alluit: urbs modica, arx paruula, turris potius quâ castri nomē retinens: sed cincta mœnibus satis ualidis, quæ fossis quas aqua alluunt, cinguntur. Expugnata Perona nõ difficilis uia ad Lutetiâ patebat: idq; Rex intelligens, Marchianū & Philippū Bolauillierium, cui Dãmartini comitis nomē passim inditum, homines probatæ fidei & rei militaris peritos urbi præposuerat, cū duobus peditū millibus, quibus Sarcusus & Saissenallus præerāt. Sape hostes post quassata mœnia in urbē irruerunt semper pulsī: ut plumbus locis cū impetū facerēt, multū laborandū fuerit ducibus, ne quid urbi accideret. At oppidani ipsaq; mulieres ultrò militū munere fungebātur, murus deiectus: latè multi tormētōrū impetu discerpti, ut accidit Tãsteo Burdigalensi. Nansous ubi uim malè uidet succedere, cuniculis castrum tentat adoriri. Sed ea in re contrariis actis cuniculis opera & ingressus Gallorum Lib. VIII.

dustria Dammartini, inanis eius fuit conatus: exitiosaque
 nimia industria & cura Dammartino, qui intra ipsos cun-
 niculos prouens, magnum sui desiderium reliquit. Ita post
 longum tempus soluta obsidio est. Ciues ob strenuam ope-
 ram, tributis in aliquot annos à Rege liberati. Laudatur ea
 in obsidione uirtus & scribæ Peronensis, & Lanÿ cuiusdã,
 qui Cæsarianorum impetum soli sustinuerunt aduersus in-
 numeros, dum interea Gallici milites imparati adcurrunt.
 Sed & commendatur Claudius Lotharingus Guysius,
 qui cum omnes aditus armati hostes obsedissent, trecentis
 militibus immisis obstupefactos ac perterritos Peronenses
 recreari: equites quidem Francisci, strato muro corpora ne-
 gauere sese obiecturos hosti: Itaque ciuibus ipsis hæ partes
 suscipiendæ fuere. Eodem tempore Domirius unus è Cæ-
 sarianis, ex multis copiis quæ Hisdini erant, apud Casaria-
 nos lecto fortissimo quoque Fanum Requierij uicinum in-
 tercipere conatus est. Intromissi mox ibi centum pedites: sed
 hostis recens parum aberat quin uiperrumperet. At mulie-
 res ipsæ pice aquisque calidis & feruentibus admotis,
 mœnia scandentes uiris admixta, ita uirorum officio fun-
 ctæ sunt, ut re infecta multis cæsis redire coacti sint. Sed
 & à mulieribus uirili habitu dimicantibus, extorta hosti
 duo uexilla. Alter ex Cæsarianis Regnauillus, cum in Bo-
 noniensem agrum uicinum incurrisset, Desuernensem uicũ
 cum castro expugnauit. At Odoardus Biesius qui Bononiæ
 præerat, acceleratis nocte itineribus, cum lectissimis copiis
 aduentans, sepsit recumbentem cum suis Regnauillanum.
 Itaque cum locus esset inutilis ad uim experiendum, admo-
 uerenturque machinæ, qui se uictorem crediderat uictus est:
 ipseque captiuus cum suis omnibus Bononiam abductus
 est. Cognita hoc bello Biesij uirtus, quem & Rex prius in
 consilium uocarat, deliberaturus quo pacto Casari occur-

reret, atque is post aliquod tempus tribunus militum designatus est. Eadem hyeme, qua supra Daualum multa moliri docuimus, Iacobus Scotorum Rex in Galliam ueniens, magnificè exceptus est. Data est ei in matrimonium Margareta Regis filia: quæ post aliquot menses in Scotiam perueniens, insigni mulier uirtute, extincta est. Nuptiæ Lutetia ea pompa celebratæ, quasi una ea cura Regem maneret, cum interim in Pedemontanorum finibus Daualo occurrendum potius fuisset. Sunt tamen circa id tempus Centrones, quos Tarantafios uocant, à Francisco Borbonio Paulino Comite, & Gulielmo Fustembergo ui expugnati, prædæque ingens abacta: ubi etiam Federicus Fuxeus Candalius Comes adfuit. Eucrunt autem Gallici equites ab iis sæpe direpti, in quibus & aliquot ex alis Maugironi. Constanum eorum oppidum tum miserè incensum. Sunt & apud eosdè duo fana, Fanum Petri Mosterij, Fanum Iacobi Montani. Posterius hoc fanum, quod & oppidi nomen retinet, munitum postea est à Gallis: quo & lacus uicinus & amnis præterfluit. Constanenses in Maugironi militum ferociam, quasi fuissent omni diritate teterrimi, multa postea effuderè. In eius loci oppugnatione laudata est solertia Zachariæ Castetiæ, qui in lacum mento tenus progressus, hostes globulus fistula ferrea emissis feriebat. Carolus Consius Aquitanus ex Santonum nobili familia, tum Thurino præerat: huic Burto uulgaris cognomen est. Certior factus Casale minus diligèter asseruari, incitatusque ciuium aliquot promissis, qui ægè Mantuanum in urbem tum aduentantem excipiebant, frequentes milites silentio noctis educit. Galli signo dato celeriter occupant urbem: ut Hispani custodes qui castrum munitissimum præsidio tenebāt, ut se è Gallorum manibus eriperent. salui tamen castrum, quod ab arbe separatum est, urbèque ualidius ingressi, per Mantua-

num, Daualum, qui tum Astæ militem reficiebat, certio-
 rem de urbe capta faciunt. Is integra nocte cum septem aut octo
 hominum millibus, nec uentis nec imbris deterritus, eò
 mox aduolat: sensere Galli hostium aduentum, ex urbe ne
 prodirent deliberatum est: nam auxilium expectare se Bu-
 rius aiebat ab Guydone Rangonio, qui author urbis inter-
 ciptendæ fuerat. Committitur tota urbe prælium ipso Bu-
 rio atriter dimicante, leuibisque aggeribus ut tempus
 postulabat diductis. Post longum certamen uicti Galli, mul-
 ti capti, ex captis multos aiunt liberaliter dimissos. Ipse Bu-
 rius captus, eo prælio fortitudinem militis, & prudentiam
 ducis ostentans. Nam si percussis Gallis Daualus instisset,
 haud dubiè Thurinum in summum uertebatur discrimen.
 Diuerso euentu à Casarianis parte alia pugnatum. Nam
 cum Franciscus Salasiorum princeps Carmagnolam ur-
 bem intercipere pararet: etsi numero Casariani superiores
 erant, loco tamen freti Galli, irruentes multis caesis depulere:
 Rauellum quoque tentantes, plerisque desideratis inde sese
 proripuere. Ea urbs sita est loco plano: arx eo tempore non
 admodum munita: ipse cum duabus machinis qua parte
 sita sunt arcis porta, cum murum sterneret, & minus aptè
 uideret tormentorum magistrum ictum dirigere, tormentum
 ipse suo loco diduxit, directurus ictum quàm commodius ui-
 debatur. Dum hæc tentat pila plumbea circa humeri partem
 superiorem ictus concidit, haud ita longe à materna domo.
 Annus agebatur millesimus quingentesimus tricesimus
 sextus, cum ad Ambianum contractis lectissimis copiis, ubi
 cum decem Germanorum millibus Gulielmus Fustember-
 gus Comes adfuit, & Anna Mommorantius: deliberauit
 Rex in Belgicam Galliam progredi: adfuerunt plusquam
 triginta reditum millia, equitum septem. Cum his copiis
 Rex progressus, Auchium mox expugnauit, deditione uo-
 luntaria

luntaria loco recepto. Inde Hisdinum contendit. Vrbs mox impetu facta, cum Casariani deditioem recusarent, expugnata est & direpta. Casus tamen in oppugnatione Dunchius, & Helius uulneratus, ambo rei militaris habitus non imperiti. Casariani sese in arcem uicinam recepere sanè quàm munitissimam. Ad motæ machinæ nihil proficiebant: rari inuentebantur, qui se ad eam inuadendam accingerent, ob perpetuum strepitum hostilium machinarum, a quibus multi passim prosternebantur. Vnus tamen inuentus Brondasius Cauderoto uico Aquitanico in Vasatum præfectura natus, qui constantissimè murum subiens, impetitus plusquam mille leuibus machinis saluus redierit, & ui expugnari posse locum docuerit: ob quæ à Rege multis mox sit donatus muneribus. Circa prata uicina erat turris ingens arci imminens. Iam multos dies frustra Rex consumpserat: aderantque à Britannix Rege legati qui eum admonerent, locum esse naturâ inexpugnabilem, ob quæ iam rumor percrebruerat totis castris soluturum Regem obsidionem. Redibat tum è captiuitate Casarianorum Carolus Consius, cui Burio cognomen: atque is à Petro Nauarro edoctus, in cuniculis agendis multum solentix comparasse uidebatur. Huius consilio, ea turris quam diximus cuniculis actis, prostrata est aliqua ex parte. Simul per biduum ad motæ machinæ ad aliam turrim, quæ diui Christophori nomē retinet. Quæ dum Casariani uident, ac iam apertum ad irruptionem locum, diffidere sibi cœperunt. Castrensium qui à Rutio missus loco præerat, ad Regē de deditioe acturus uenit cum aliis Casarianis. Conuenit uti saluis omnibus & rebus & impediētis illi abirent. Ita locus receptus munitissimus: quæ quidam ui expugnari primùm potuisse, alij, nisi sibi hostes diffisi uoluntaria deditioem fecissent, inexpugnabilem uolunt. Receptus autem est mense Aprili millesimo quingentesimo Gallorum Lib. VIII. H h 4

tesimo trigesimo septimo. Rex arci Sarcusum praefecit, & Piennem attribuit ei duobus peditum millibus & aliquot equitibus. Comes Sanxerrius iunior in eius oppugnatione casus est, & Pombrianus Spurius. Inde ignobilibus aliquot locis receptis, Fanum Pauli ab hoste relictum Rex munire coepit: id passim Sanctopaulinum uocatur: loco munito Ioannem Toteuillanum, cui Villebono cognomen, cum Moyencurtio praefecit: his attribuit peditum duo millia, eorum qui militabant sub Martino Diuetotio, Renato Sancti-aubino, & Salleo. His ita constitutis, cum Bethuni oppugnatione, uicinariūque aliarum urbium difficillima uideretur, Rex in Galliam dissoluto exercitu rediit. Interea Casariani instructo exercitu (cui Comes Bureus, Darfcotus, Aurengius filius Anaxonensis Comititis, Despinogus, Rentius interfuere) cum triginta peditum, sex equitū millibus passim uastare Gallia fines coepere: & uidentes Fanum Pauli parum munitum, eò mox adcurrerunt, toto triduo admotis machinis quassatae sunt munitiones: impetus saepe in urbem factus. Gallici duces occurrere, modò hostem pellere, modò tanta multitudine fatigati, loco parum fidere. Tertio die eo impetu hostes in urbem irruere, ut post aliquot horas ui loco potiti sint. Moyencurtius cum diutius impetū eorum sustinuisset, unà cum fratre multisque aliis casus est: Salleus ita uulneratus, ut post paucos dies occuberit: Villebonus captus est. Hostes Fano pauli direpto Hisdinū ueniunt, ueriti tamen loci munitionem, Montrolium contendunt. Canaplius è Crequiorum familia maior natus, eò mox missus est cum aliquot equitibus, & sexcentis peditibus: urbs uasta maiorem numerum desiderabat. Illi instare, ad mouere machinas, excidium urbi minitari. Itaque deditione facta, conuentum uti saluis omnibus urbs dederetur. Leges foederis h. o. res uiolantes, & expilarūt Gallicos milites, &

urbem diripere: nec contenti, urbem igne passim tectis immisso delere uoluerunt. Ita urbs fœdo incendio consumpta. Tenta uere hostes Dampierreum arcem, cui Miherueus præerat expugnare: at frustra multis amissis rediere, uico prius expulato. Rex interea ad nouas scribendas copias Henricum filium, & Annam Mommorantium Ambianum misit: ubi quotidie nouæ copię conueniebant. At Casariani Morinorum urbem Tarauennam adorti, ualde in expugnanda laborabant. Præerat Morinis Bernulienfis Crequius è Canaplorum familia: iam quassata parte mœnium irruptionem minabantur. At Crequius ubique occurrere, lapsa reficere, aperta aggeribus factus ad motisque uirgultorum fasciculis, & sulphureo puluere, ita hosti obstare, nihil ut minus quàm de irruptione cogitarêt: & machinæ bellicæ ita emittebantur ex urbe, ut strages hostium non leuis fieret. Et iam obsessi integrum mensem obsidionis incommoda pertulerunt, nihilominus fatigati: tantum Bernulienfis Delphinum qui apud Ambianos erat, admonuit, sulphureum puluerem omnem iam consumptum: daret operam ut in urbem intromitteretur, alioqui periculum esse ne hostes ui loco potiantur. Diu deliberatum est quid agendum esset. De consiliij sententia Claudius Ennebaldus cum lectissimis equitū turmis, peditibus trecentis, quibus Brandasius præerat, curâ sibi sumpsit cum sacculis breuibus sulphureo puluere onustus, quos singuli & equites & pedites ferrent, in urbem introeundi. Nec mora, ut deliberatum est, frustra hoste iter impediente, in urbem peruenit. Recreati eius aduentu oppidani, præsertim cum a Delphino maximus quotidie scribi copias ostenderet, quæ soluere hostes obsidionem cogerent. Brandasius cum suis in urbe relictus est. Hostes ignari eiuscæ expeditionis, arbitrati id quod erat futurum, ut redirent in castra Gallica, qui eò contenderant, diligentius

uas sepserere: quod in tanta multitudine non difficile illis fuit. Itaque redeuntem Ennebaldum cum suis interceptere, captiuumque abduxere, cum Honorato Sabaudiano, Pienneo, Huguilleo, Ludouico Præposito, cui Sensaco cognomé, & multis aliis. Interea cum Delphinus cum lectissimis copiis adesset, actum de concordia. Ea ad Bomium inita est, usque ad decimum mensem, non tamen ut commearent utrinque mercatores: tantum ut utrinque interea bello abstineret. Ita è Morino illi abiere. Ennebaldus deinceps gratia apud Regem multum ualuit: designatusque tribunus militum, liberatusque è captiuitate. Hunc saluum redire potuisse alij aiunt, cum è Morino profectus esset, nisi adulescentes aliquot rei militaris ignari, ultro hostes excitassent, occasionemque sequendi dedissent. Ioannes Bertrandus præses Parisiensis, cum prius in Germaniam missus esset, tunc in urbes Allobrogum seditionum incedens flagrat, Regio nomine ueniens, humanitate sua flexit, reuocauitque ad officium ruentes. Sic enim imperium temperabat, humanitatem grauitati miscens, ut illis non ingratus dominatus Franciscus uideretur. Hæc ideo adscripsi, quando semper illud M. Catonis probaui, qui præclarius scripsit mansuetudine & innocentia imperatoris, quam ui militum prouinciam conseruari. Paulo antea in aulam perferebantur quotidie tristiores tumores de Francis pulsis: qui quam sine authore essent, non deerant tamen qui mox eos exciperent, & scriptis ex aula literis undique dissiparent. Id edicto coercitum; latiusque Rex fuerat prohibiturus, ni à Petro Castellano ueteris historia fuisset admonitus, quæ id prohibentes Amycla silentio feruntur peruisse. Ipsum Bertrandum eodem tempore factione quorundam ad Cambriam Allobrogum urbem narrant ab hoste unà cum urbe interceptum. Sed cum aduentare copie Regis narrarentur.

tur, placatis etiam & emissis hostibus, industria illius & liberalitate, seruatam urbem. Circa ea tempora Humerius Albam in ditione Monteferratensi hosti ademit, & Cherascum. A Busco oppido submotus est, ita repente ut panico terrore oppressum multi crediderint: alij id in Conij oppugnatione accidisse aiunt. At Alphonsus Vastius, quem & uocant ab auunculo Daualum, interea in Pedemontanorum finibus, post Quiersium expugnatum, multaque alia loca ut supra ostendimus, passim agros populari cepit: unde annonae inopia laborare Gallos erat necesse. Et quando Humerium, qui è Thurino in Galliam peruenerat, redire cum expeditis copiis fama erat, itinera ita sepsit, aditu ut urbis prohiberetur. Id Boutierius intuitus, cum progredi arduum, & tueri urbem salutare uideret Galliae, priuato consilio cum delecta militum manu Thurinum ingressus est: cuiumque animos ob annonae inopiam territos, solatus est. Irritus erat Dauali labor in oppugnando Thurino, & Pignerolo: itaque tentabat fame ad deditioem urgere. Rex à suis admonitus quo statu res essent, contracto ingenti exercitu, praemisso prius Henrico Delphino & Anna Mommoratio, expeditioni se adcinxit. Hostes eius aduentum ueriti, Susam mox urbem reliquere, quam occupabat Caesar Neapolitanus. Vastius inde Moncalerium peruenit, deliberans eo loco Regem expectare. Rex Taurinum (quod uulgò uocant Thurinum) profectus, magnificè excipitur. Castrum quoque Vilanum, quod ingenti praesidio Caesariani munierant, uis expugnatum est: multis caesis, dum Burius agit cum praefecto de deditioem, parte alia irruente à Gallo receptum. Inde Rex Moncalerium pergit: eius aduentu non expectato, urbe hostis cessit, omni re instructa: ac urbes finitimas praesidiis muniit. Dum Quiersium se recepit Vastius, sequentibus Gallis ita dimicatum est, ut Rex pugnam expectaret.

Sequenti die actum de induciis: hæc à Rege in tres menses concessa: instante hyeme, cum sciret & Quierisium & uicina alia loca egregie munita. Vastius pactus induciis, ad Regem salutandum profectus, amicissimè excipitur: eique omnè suam operam detulit, in perpetuæ pacis conditionibus cum Casare ineundis: quæ iam aperte utrinque tractabantur. Hyeme quæ secuta est, conuenere Regum oratores ad Leucatam: nec tamen pacis conditiones utrinque placere. Tantum dilata sunt in æstatem proximam, cum Põtifex Niceam uenturus esset. Mense itaque Iunio, anno millesimo quingentesimo trigesimo octauo, cum Casar non longè à Villafranca uenisset, Pontifex autem Paulus cum cætu purpuratorum Niceam, Rex ad Pontificem uisendum profectus, benignissimè excipitur parata extructaque temporaria domo, quæ in speciem castri nobilissimi esse posset. Eò Rex cum Pontifice uenit, comitatus aulicorum turba, & Gulielmi Fustembergii militaribus Germanicis turmis: iterum ad Pontificem atque iterum etiam profectus. Ad Casarem, qui intra myoparones suos bellicos, ripæ proximos desiderabat, Eleonora Regina soror, cum turba aulicarum profecta, põticulo fracto risum mouit Casarianis, qui aulicas aliquot repente consternatas ipsi a quis circumfusi metu liberarunt. Hoc eodem anno mense Nouembri annonæ caritate uexata Aquitania, & grauius proposito edicto Regio, quo genus id nummi, quo Aquitania abundabat, uelut parum iusti ponderis sublatum est: uulgus id genus nummi uocabat Vaccas Biarnenses: percutiebatur enim ad Morlanum oppidum, & alius Biarnensis præfecturæ locis. Insigne huius nummi Vacca, gentilitia insignia Biarnensium & Fuxcorum procerum, qui tum illis imperabant. Multi qui sinceros nummos è Burdigala, totaque ipsa Gallia ex portabant, inde quæstum ingentem nacli, relatus nummus minus probis

iudicio senatus damnati: & coacti sincera, iustique ponderis pecunia enumerata plebecula, quæ hisce Vaccis abundabat, nummos alios permutare. Tot propositis edictis Regiis, nummaria res nunquam constitui potuit, ut nobis quidem Francis Mario Gratidiano opus sit, quem C. Plinius Romæ instituisse scholam probandi nominis ait, ut ægrè fallere possent adulteratores nummi: tam iucunda plebi lege, uti Mario uicatim statuas dicarit: quanquam sunt apud nos & collegia huiusce rei, & iudices innumeri. Principio huius belli cum Georgius Monlucus scripsisset, pedites educturus eos in hostes, fratrique educendos commisisset, ù in oppidum Albignorum, cui insula nomen, peruenientes, cum moleste ferrent aditu se oppidi à ciuibus arceri, in oppidum peruenere: Libidine matronas uirginisque polluere. Vnde proscripti omnes postea à Rege, cum & iunioris Monluci precibus nullis adduci potuissent, quin secus atque in hostico prædarentur. Sic exitu posterioris belli à Bernardo Deueso conscripti pedites, ad Mōrauellum uicum Petrocoriorū, in rusticos grassati sunt: palamque acta omnia & quæstiones in reos decretas exussere, uexauerēque suos hostili ferocia. Hæc ut gesta esse narrant Gallici annales, bona fide apædimus. Cæterum exteri fere scriptores in rebus præsertim Subalpinis, eadem & præsius & diligentius & fidelius quoque multis retulisse uidentur: quæ nos quoque operæpretium facturi uidemur, si ut simpliciter prodita sunt, scripserimus. Ordiantur illi à Cæsaris in Narbonensem prouinciam irruptione, qui Andreæ Doriæ maritimum omne imperium, Subalpinum Salutiano decreuerit, Salmonem peditatui præfecerit, Cæsarem classe uectum, stipatum cætu nobilissimo, & Tuscorum cohortibus appulisse Veixuinū: ubi conuenerant terrestres copiæ omnes duce Laua, & Vastio Daualo, & Ferdinando Gonzaga. Processerat tamè Gestis Gallorum Lib. VIII.

longius cum leui equitatu Gonzaga, circa castrum duobus miliaribus proximum Versui. Ibi plures dies cum sedisset Caesar, consilio de summa belli habito, mox Gonzaga imperat Ioanni Chiaciario, proposito alis leuium equitum, exploret quid moliantur Galli, longéque procurrat. Is diligenter mandata curans, cum quinquaginta equitibus, nactus est Monteianum & Boysium. Ducebant hi ceterum cataphractos equites, octingentos pedites, qui iam agros urebant, ne prædæ essent Casari. Hæc ille Gonzaga renunciat. Ille summo diluculo pergit Gallos insequi, eductus secum duobus Germanorum milibus, mille Italis, cum infinito numero leuis equitatus. Fixit castra in oppidulum uicinum, quod tribus miliaribus distabat à Gallis, excitatisque suis prima luce, & instructis relicto peditatu, educit sexcentos equites, & in Gallos contendit. Medio itinere erant qui suaderent ne iter acceleraret, accerseret robur peditum. Alij dissuadebant, interposita mora elapsuros Gallos dicentes. Visum est commodius futurum, si ad extremum locum prope Breignollum oppidulum situm inter duos monticulos sese collocarent, aut longe ab hostibus, & renocarent eo loco pedites. Sequenti die Chiaciarius & Paulus Luxascus, uixdum illucescente aurora, acrius præcurrerunt cum leui equitatu. Repentéque superuenerunt excubiis Gallorum matutinis imparatis: tumultumque miscentes, effecere ut apud Gallos tumultuose ad arma conclamaretur. Nec desunt qui prandentes interceptos putent: alij maluit stertentes adhuc. Multi oppido egressi, celeriter in aduersos hostes incurrunt. Illi Gallicum impetum non tulere: celeriter ad suos se recipiunt. In Gallos longius progressos inuectus est mox Gonzaga cum omni equitatu, incitatus maxime oratione Chiaciari, & Valerij Ursini, cum multi expectandum peditem censerent. Pugnatur utrinque acerrime: æqualique Marte dimi-

catum est aliquot horis. Multi ex hostibus caesi, in quibus
 fuere Stephanus Dapnius Parmensis, & Polecanus Bo-
 noniensis. Procedente pugna, cum ferre ultra nostri tantam
 vim hostium non possent, qui imparati cum paratissimis
 congressi erant, cedebant Galli, instabant Hispani cum leui
 equitatu. Ita undique caesis Gallis multi sese proripere.
 Monteianus & Boysius capti. Sequenti die Lausa se cōiungit
 cum Gonzaga: deinde cum robore copiarū Caesar, à quo co-
 miter capti excepti sunt. Inde peruenit Caesar ad Fanū Mag-
 dalenæ, tandēque ad Aquas Sextias peruenit, castris in
 planicie fixis: ibique duos menses desedit, captans aliunde
 occasiones commodiores, quibus Gallia potiretur, quam
 iam spe hauserat. Iunio peruenerat ad Aquas Sextias. Mēse
 Augusto cupido eum incessit Massiliæ uidendæ. Vbi erum-
 pentibus Gallis uaria uelitationes facta, cum uideret fru-
 stra à se urbem tentari, uastatis omnibus agris, usque ad
 fossas Marianas & Arelatenses: clāse (ut supra produū est)
 cum prius ad Aquas Sextias rediisset, subduxit, cū undiq:
 rumor percrebriisset aduentare Regem cum florētibus co-
 piis. Eodem tēpore quo Caesar erat in Gallia, parte alia Tau-
 rini oppugnari cæpti à Medehino regulo Muso, quē & Mu-
 sonium uocant. Is cum duodecim hominū millibus, urbe se
 potiturum sperabat. Ei aderant Scalengus, Caesar Neapoli-
 tanius, Petrus Comes Beliosus. Præerat Taurino Regis no-
 mine Claudius Ennebaldus, cui aderat Carolus Consius Bu-
 rius Aquitanus, Marcus Antonius Cusanus, Ludonicus Bi-
 ragus, Lelius Marinus, & plures alij è nobilitate Gallica
 & Italica. Vrbs obsidebatur: utrinque erūpentibus Gallis
 magnis animis certabatur. Interea Thomas Picus Mirādu-
 lanus, cū duobus Germanorū millibus, & quingētis Italis,
 uastatis agris Mirandulanorū, copias suas Musonio iungit.
 Galli nihil eius aduētū cōmoti, crebris eruptionibus castra

hostium infestabant. Cusanus decoris avidus impetrat ab Ennebaldo ut sibi liceat cum suis Læliiq; turmis urbe egredi, futurum ut Seuilanum locum munitissimum imparato hosti extorqueat. Probatum consilium. Egressus urbe cum mille quingentis militibus, dum Seuilanum tentat, paratio-
 ra omnia quàm putarat nactus est. Fortiter impetum illi sustinere. Is se deiectum spe uidēs, populatus agros, in ecclesiam uicinam, ubi Casarianitelorum armorumque ingentem multitudinem congeßerant, ignem immittit, qui secundo uix die extinctus est. Non latuit Musonium Cusani audacia, suspitioneque affectus, infectis rebus inde moturum, Scalengo imperat eductis duobus peditum millibus (quorum maior pars è sclopetariis constabat) locum deligeret medium inter Taurinum & Seuilanum: unde in insidiis suos locans, in regredientem Cusanum impetum faceret, ac interclusos Gallos Italosque exciperet. Redeunt Cusaniani, sed maiore ordine quàm Scalengus putarat nec tamen uanus omnino hostium conatus. Vbi proximi fuere hostibus, Scalengus emissis leuioribus machinis eadem edere incipit. Res eo erat durior, quòd illi rursus in nemora se proripiebant. At ubi pedi pes utrinque collatus, ancipiti certamine acriter dimicatum est. Sed Scalengus procedente pugna inferior, antequam maior clades acciperetur, refugiebat ad castra: dum instat acrius Cusanus, cõfossus uulneribus corrui. Birago tamen urgente, passim hostes aut casi aut dissipati, in sua castra perfugere. Casi ex hostibus ducenti, ex Gallis Italisque centum & quatuor. Biragus & Lælius, Cusani corpus pompa Taurinum retulerunt. Ennebaldus illius morte commotus est, cum & summa prudentia esset, & intrepidus ad obeunda pericula. Interea Musonius certior factus, obsessus iam ad inopiã uenientibus, subsidio mox affuturum Guydonem Rango-
 Arnol. Ferroni de rebus NUM 78

nium cum lectissimis copiis, soluta obsidione peruenit Carginanum: inde in Astensem agrum profectus. Quo hæc agebantur tempore, parte alia Guydo Rangonius Casari infestior: quod neque Prospero, neque Fernãdo Daualo, aut Carolo Lanoio mortuo præfecturam ullam accepisset, qua dignissimus habebatur ob multa fortiter gesta, operamque Casari superioribus bellis datam. E Venetis profectus Mirandulam contendit, literis regis inuitatus ad Italicarum copiarum ingentem numerum conscribendũ. Ioannes Teus cum sexcentis Gallicis equitibus eò quoque uenerat, atque unã cum Galeoto Pico Mirandulano facillè Thomam Picũ Mirandulanum & Tamisum, qui Casaris nomine deliberabant de Mirandula intercipienda expulere. Illi (ut ostendimus) uastatis agris ad Musonium peruenere. Excitati multi ex Italica nobilitate Gallico nomine, certatim nomina dabant militaturi sub Rangonio ueterano duce. Superuenere codicilli regũ cum legato regio, qui summã imperũ detulerat Rangonio. Hunc sequebantur Galeotus Picus, Teus Sanctocelsus, Ioannes Thurinus Sansepulchrus, Ruelus Concordiensis, Caninus Gonzaga, Annibal Comes Nuolarus, Casar Fulgosus, Petrus Strosius. Comes Berlingerus, Caldora Reamus ad decẽ peditũ millia cõtraxere equitũ duo millia, at nõ Gallico numero instructorũ. Lustratio exercitu qui armis uarièq; contextis splendebat, peruenere Carpũ: inde Rexũ. Inde emensi agrũ Parmesem & Placentinũ, Stradellam, mox Vogheram, & Tortonã, tandem & Genuam hortante maximè Fulgoso. Missus caduceator qui cuius denuntiaret, redirent ad officium, ueterem Regem mitissimum, atque Gallicum dominatum reciperent. Responsum est non defuturos qui Casaris nomine urbẽ tucãtur. Rangonius sequenti die Canino Gonzagæ, Berlingerio, Ioanni Thurino imperat, parata omnia ad obsidendum

Gestis Gallorum Lib. VIII.

urbem habeant: parantur omnia: hinc Galli, hinc Itali urgent: admouentur uariis locis scilicet. Caesariani machinis, telis, hastis multos iam conscendenres deturbant. Binis horis anceps fuit certamen. Baptista Farina qui urbi tum praerat, adesse suis, instare quã premio eos uidet, cum praetoria cohorte adcurrere: dum incautius se exponit, necatus corrui. Hector Neapolitanus eo caso dum fortiter suos excitat, ipse quoque occubuit. Cùm parte alia nuntiatum esset, Augustinum Spinulam cum septem hominum millibus subsidio Genuensibus uenire, remissa est oppugnatio: Caesarianis animi aucti. Ex Gallis eo die centum partim caesi, partim uulnerati sunt: ex Caesarianis quindecim caesi, triginta uulnerati. Caesar, qui Rangonium non dubitaret Genuam oppugnaturum, prudenter eò praemisera Spinulam cum ualidis copiis. Eius aduentu, & quòd nihil mouebantur Genuenses, cum ille motũ aliquem ex tam uaria ciuitate sperasset, obsidionem quibusdam dissentientibus soluit: abactaque ex agris ingenti praeda, incensisque arcibus aliquot, mouere copias in agrum Astensem. Cùmque Astam uacuum uideret milite, inde panis cibariũ ingentem numerũ lucanico: uinque abduxere, parte suis diuisa, parte diuendita. Rangonius deinde Carignanum admouet copias: cingit locum obsidione, munitum illum quidem, at non talibus munitionibus quae hodie excitata sunt. Caesariani cum se tantis copiis impares uiderent, extremaque omnia semel oppugnato Carignano passuros, deditioem fecere. Ibi cum ingentem simile copiam nacti essent, partem curarant Taurinis aduehendam, qui iam penuria tritici fatigabantur. E Carignano deinde Carmagnolam contendit, quam Salasiorum reguli nomine tuebantur Caesariani: sed & ea intra paucos dies recepta est. praesidioque Gallico firmata. Haec circa finẽ Septembris gesta sunt anno M. D. XXXVI. Venit ille

Arnol. Ferroni de rebus deinde

deinde Pinarolum accersito Canino, Annibale Nuuolaro, Acciolo Romano, Antonio Maria Aueroldo: in hyberna eos cum suorum alis mittit ad Quiersum. Hi antea ea fuere arrogantia, ut neque Gallos neque Casarianos exciperent, tum libenter iugum ferre uisi. Mittit deinde Casarem Fulgosum cum mille pedibus & ducentis equitibus ad oppugnandam arcem munitam P. aconam, ibi praesidio relictus fuerat cum sex Itatorum signis Annibal Brancaccius Neapolitanus, & Alexander Cribellus Mediolanensis. Prima luce Fulgosus submissis suis acriter instabat, adcurrentibus undique Gallis Italisque si qua irrumperere possint, assidue alius super alios irrumperentibus. Annibal & Cribellus & ipsi cum suis forti animo pro munitionibus pugnabant. At dum undique premuntur, antequam omnes opprimerentur, multi erumpentes fugere, multi cæsi, multi capti una cum Annibale & Cribello: ingens præda parua. Eodè terrore qui Seuilano præerat perculsi, deditionem fecere. Arcis custodia donec Ennebaldus prorex consultus esset, Lælio & Berlingerio commissa: eo consulto, Petro Corso & Ioanni Thurino. In hisce excursionibus laudatur solertia eius militis qui plures ex hostibus balista feriebat quàm multi qui leuioribus in machinis emittendus solertissimi uidebantur. Iam Ennebaldus in Galliam redierat. Thurini custodia commissa est Carolo Burio, à quo mense Nouembri sequenti Casale oppugnatum est, ut antea scripsimus, eique postea extortum. Tantum addunt exteri scriptores Ioannem Gulielmum Bandram authorem fuisse Burio urbis interceptanda, cum iam præmissi in urbem essent à Mantuano, cui eum principatum Casar addixerat, qui ea curarent quæ ad eum magnifice excipiendum pertinerent. Addunt superuentu hostium casum Christophorum Aquitanici peditatus ductorem strenuum. Iam instabant hyberni dies. mense I-

Januar. anni M. D. XXXVII, hyems erat summa, tempestas perfrigida, imber frequentissimus. Reliqui omnes tentus se continebant, quibus frigorum uim pellerent, aut lenirent curas & animos oblitos laborum. At non Rangonius, Teus, Boutierius Gallicarum copiarum ductores remittebant animos à curis bellicis. Idem accidebat Alphonso Vastio, Daualo, Francisco Salutiano, Pyrro Columna, qui Caesarianis praeerant. Sedebat Vastius ad Pinerolum, submittebat undique exploratores. Mittit Rangonius ad Ruperem Caraiam Tortesanum Antonium cum duobus peditum millibus, & tredecim signis, qui locum hosti extorqueant. Nec latuit id Vastium: submittit suis auxilio cum ualidis copiis Franciscum Salutianum: atque is celeritate usus eodem tempore obseſis adfuit, quo aderat Tortesanus. Diu se utrinque globulis plumbeis emissis fatigauere, ubi multi & caesi, & uulnerati. Oppidani loco egressi acerbo ululatu Imperium identidem acclamantes (quæ uox Caesaris imperij cupidos eos ostendebat) unâ cum Salutianis in Tortesanum irruere, ut cedere ille coactus fuerit: ita tamen, nihil ut fugæ simile uideretur. Id Salutianus intuitus, urget cedentes acrius: tum demum uera fuga facta, multi necati, multi dissipati: ipse Tortesanus cum paucis elapsus, aggre ad suos peruenit: multi capti, inter quos Colla Squartus nobilis centurio, Zacharias Ariminensis caesus, quem & Zagechessam uocant. Salutianus ad Vastium redit cum opimis spoliis: summoque omnium plausu exceptus est. Hostes autem incredibili celeritate usi, parum abfuere quin Taurinos interciperent: prodierat enim ex Volpiano Ruffus Mōtanus, cum septem peditum millibus nocte obscura. Iamque illi propugnaculum, cui nomen Daugeum, occupabant, ni ex uigilibus unus insidias breui emissâ machina detexisset. Tū demum conclamatum undique ad arma. Ipse Boutierius

tum paucis stipatoribus iam propugnaculo hostes potitos inuenit. Illi dum tardius suos in ordinem cogunt, ex turri proxima summo artificio dilapsa machina effectum, ut simul occurrentibus undique Francis, pellerentur hostes propugnaculo: quo in periculo Taurinensium ciues magis de Francis quàm de se solliciti uisi sunt. Vltro omnia ad pellendos hostes offerentes, sed hæc postea accidere. Accessit Gallis altera clædes mense Februario. Cupiebat Rangonius à Cæsarianis Bargostum munitum pulsus illis uindicare. Annibal ^{Barger.} Brancaccius, quem supra captum ostendimus, elapsus è custodia peruenerat ad Vastium: isque cum trecentis pedibus Corsis, Sardis, Neapolitanis huic prapositus fuerat. Missi sunt ad eam oppugnationem Cæsar Fulgosus, Galeotius Malatesta, Petrus Strosius, Annibal Nunolarus, Ioânes Thurintus, digni omnes qui imperiis summis præessent. Castra Bargefo collata. Impediti Galli Italiq; munitionibus, multi pulsus uulneratiq; sunt. Brancaccius suos hortabatur memores pristinae uirtutis pugnarent: ita factum, ut multis desideratis satius uideretur supersedere oppugnatione. Cæsus est ex iis qui Regi militabant, Thomas Roncus uicarius alicæ attributæ Nunolaro. Tortesanus angebatur atque ardebat dolore uindicandæ cladis acceptæ ad Caratum. Recum Boutierio communicata obseruabat momenta omnia temporum, si quo tandem pacto ulcisceretur iniurias suas. Tandem cum obseruasset præter centum Hispanos pedites nullum inesse præsidium, A quitanis, quos ei Boutierius cû Zacharia Castetiaco attribuerat, Italisque eductis, summo diluculo summa ui infert suos in eum locum: ab hisque oppidanis celeriter concursus est, certatumque ab Hispanis ita acriter, ut à uiris fortibus in extrema spe salutis certari debuit. Tandem refractus portis, atque intromisissis A quitanis atque Italis, ingens cædes facta. Hispani omnes concisi;

oppidani necati, ager eorum flamma omnique contumeliarum genere uexatus, identidem acclamante Tortosano Italica cladis superioris se ultorem: irent nunc oppidani, & imperij infulas proferrent: insultas miseris, qui superiori bello superiores, pulso eo imperij nomen acclamarant. Salutianus interea ardebat cupiditate suorum oppidorum recipiendorum. Iam Monteianus, qui persoluto Casarianis precio, parum firma uoletudine redierat in Taurinos, urbi praeerat. Hic Carmagnolae praefecerat cum cohortibus aliquot Italicis Stephanum Balium. Accidit ad Taurinos, ut quem uis hostilis saepe erumpentem nunquam potuerat intercipere, quique quam expectationem sui concitabat ob robur singulare, eam sustinere acturi posse uidebatur, Castelpersius Aquitanus seditione intestina nonnullorum occumberet, hasta ab uno perfidissime uulneratus: cuius morte ita Aquitani commoti sunt, ut nisi Monteianus de reis supplicium sumpsisset, res parum ab futura uideretur a seditione. Interea Vastius Salutiano robore copiarum attributo, cum Caesare Neapolitano & Brunoro Comite permittit oppida eum sua recipere, pollicitus, ubi accerseretur, cum omni reliquo & peditatu & equitatu sese ad futurum. Instabat tum Martij mensis exitus: dumque Salutianus machinas dirigit, quibus arx Carmagnolae comodius euertatur, machina ex arce emissa necatus est. Hac exteri prodidere scriptores: Nos certiora supra scripsimus. Nec minus tamen Casariani commoti, dum acriter castrum oppugnant, loco necatis multis potiuntur. Stephano Balio in suu Vastij gula fracta est, reliqui captiui remis addicti: menseque Aprili sequenti a Comite Diepae Normano interceptae naues aliquot Casarianae, ex Indica nauigatione redeuntes, refertae mercibus laudatissimis. Mense eodem missi sunt a Rangonio Baptista Legus & Vincentius Strosius cum ualidis copiis, duabisque

acribus machinis maioribus ad castrum cui Brachirasco
 nomen, oppugnandum. Hispani cum diu impetum eorum
 sustinuisissent, & iam multis casis periclitaretur, arbitrio ui-
 ctorum res suas uitamque commiserunt: quo factum est ut multi
 à Rangonio Massiliam mitterentur ad remos adducti, quasi
 ulcisceretur contumeliam acceptam ad Carmagnolam. In-
 terea Caesar Fulgosus & Ioannes Paulus Cerus in aulam
 profecti, à Rege humanissime excepti sunt: moxque mutatis
 saepe equis celeri cursu ad Rangonium rediere. Hos ille mox
 cum Boutierio lectissimisque copiis mittit cum Latio Ma-
 rino, Vincentio Strosio, Baptista Lego, Galeoto Malatesta
 ad Bargelum arcem. Sedebat idem Annibal Brancaccius
 ad uim depellendam promptus, ad Gallos Italosque pel-
 lendos expeditus: sed is fuit impetus Gallici Italique mi-
 litis, qui se indignabatur pulsus superioribus mensibus, ut
 quanquam hostibus fortiter dimicantibus, multis tamen
 casis locum expugnarent, ipse Annibal Brancaccius fortissi-
 me dimicans captus est: ingens praeda parta. Latio pila
 plumbea sinistra ictus, post paucos dies occubuit. Giraldus
 quoque Camerinus, qui Regi militabat, circa caput altera
 pila impetitus, necatus est. Rangonius parum absuit quin
 iuberet Brancaccio gulam frangi, quasi eius caede parentan-
 dum uideretur manibus Stephani Balij & Lelij: sed Bou-
 tierij aliorumque precibus reuocatus, incolumem serauit.
 Bargelum Gallico praesidio munitum est: inde in Bonsum
 mouere Galli Italique: memorisque commilitonum saepe
 interceptorum, in multos acrius sauiere. Confecto bello, pa-
 catisque his locis Regi, Rangonius in aulam ad Regem sa-
 lutandum peruenit, a quo cultus est, ut eo splendore, digni-
 tate, fortitudine ueteranum ducem decebat, diuitiisque de
 rebus Italicis collocuti cum essent, rumor perccebruit quan-
 tum conniti animo posset, quantum labore contendere, tan-

tum facturum Rangonium, ut Casariani Italia pellerentur. Ille ex Gallia in Venetiam regressus cum esset, factum est ut immaturo eius interitu ea consilia perturbarentur: Eodem anno mense Iunio cum multis equitum pedumque millibus missus est Prator regio nomine Humerius, quem & Dumerium uocant, cui se coniungere Ioannes Paulus, Caesar Fulgosus, reliquique proceres Italici & Gallici, ad Puerinum. Ex eo loco infestis copiis in Vastium progreditur, pugnandi copiam facturum arbitratus. Ille imparem se sentiens, retro in Italiam peruenit: quo factum est, ut nemine obuio ingenti Galli præda potiti, arma undique circumtulerint: pelli que undique potuere hostes, ni Germani quos Humerius adduxerat, ad suum arbitrium omnia reuocantes, minus Humeri imperio paruissent: quo factum est, ut & illum in extremum pene discrimen insolentia sua perduxerint. Missi sunt Centallus & Comes Berlingerius ad Buschum oppugnandum, ubi præsidium inerant sexaginta ueteranorum Hispanorum cum triginta ueteranis Italici. Et quanquam acriter Galli instarent, obsessorum tamē robore & constantia cedere coacti sunt, caso etiam Marco Ascocolo ueterano. Peruenit deinde Humerius in Fanum Damiani, & ex eo in Albam urbem, quæ reguli erat Monferratensis. Qui absumpta annona cum diffidenter manitionibus, deditonem fecere. Mense Augusto mittit Humerius Casarem Fulgosum & Boutierium ad Cherascum oppugnandum: Septuaginta Itali, Hispanique totidem in præsidio erant. Cùmque à Gallis summo ardore oppugnaretur, qui in præsidio erant, contra telis, sagittis subeuntes impigre arcebant. Leuiorum tamē machinarum multitudine quæ à Gallis emittebantur, factum est, ut qui se conspiciendū præberet, uulnere mox accepto excederet: ita exteriorem Cherasci murum Galli subeuntes, loco potiuntur, multis caesis.

Rursus Humerius mittit qui Buschum oppugnarent: sed obfessi magno fortique animo temere subeuntes depulere, multus etiam caesis: in quibus fuere Annibal Nunolarus, & Gulielmus Finalis. Apparcbat Humerium non tam quid expediret cogitare, quàm freudentem indignabundumque ad ultionem accingi, cum mox allatum est adesse Daualum Vastium cum lectissimis copiis ad decem hominum millia, prater recentes Germanorum copias, quorum non minor erat numerus. Ita mox dispositis praesidius uelut rumore panico consternati Galli, se in loca munita recepere. Aderant cum Vastio Antonius Rangonius castrorum magister, Caesar Neapolitanus, Brunorus Braxianus, & alter Vincētinus. Exitu Augusti ad Quiersiū castra ab hoste fixa. Erant in praesidio Acciolus cum aliquot Italis, & Raymundus Bigorrus Aquitanus: stratique cum diutius essent muri, ut tandem hostes perrupere, multisque caesis Acciolum & Raymūdum captiuos abduxere. Vrbs ea sita erat loco opportuno, facileque muniri poterat. Sed Rex adduci nō potuit, ut impensam in rem utilem faceret: hostes itaq; muniere, deinceps ut Gallis desperandum sit eam se recepturos, nisi occasione oblata intercipere possint. Vastius cum abundaret copiis, ita milites partitus est, ut partem ad Moncalerium mitteret, partem ad Pinarolum: ipse cum robore staret ad Cherascum oppugnandum. Qui ad Moncalerium missi erant, admotis machinis quatiant muros, irruptioneque facta oppido potiuntur, non magna tamen strage facta: idque accidit circa initium Septembris mensis. Vastius ad Cherascum exercitu circumdato, summa uirrum petu casum uictoriae inuenturum. Cherasco praerant Linius Vrsinus Bartholomaei Daluiani filius, & Caesar Fulgosus. Cum strata esset pars muri, signo dato undique con-

Gestis Gallorum Lib. VIII. II ij

curritur, ingens clamor exoritur: alij succedere, alij sclopis
 Gallos impetere, pars eminus omni telorum genere pugna-
 re. Contra ea Liuius & Fulgosus, & Galli qui in praesidio
 erant, subeuntes temere depellere, aquam feruentem, picem
 uoluerunt: nec minor erat alacritas obfessorum, quam impetus
 obsidentium. Eo die re infecta Vastius multis caesis in ca-
 stra reuertitur. Sequenti die strato quoque muro, Casariani
 parant irrumperere. Galli obuiam ire: undique clamor, uulne-
 ra, neces. Liuius dum incautius se hosti exhibet, circa pe-
 ctus pila plumbea ictus, corrui. At pro diruto muro undi-
 que Fulgosus nouum refecerat: quo factum est ut uana ho-
 stium uires, uanus Dauali Vastij esset conatus. Sequenti die
 quingentos passus retrocedit Vastius: stat tamen sententia,
 donec loco potitus sit, nunquam cessurum. Fulgosus, si an-
 nona illata in tempore fuisset, facile impetus hostiles tulis-
 set. Id rescierat Vastius: itaque urgebat hominem: missus
 est Ludouicus^{Alouisus} Gonzaga Rodulphi filius in oppidum: cum
 honestae conditiones proponerentur, uisum est è re Gallica
 futurum, si loco cedant. Pactiones hæc inuita, abirent obse-
 saluis omnibus impedimentis, equis, armis. Ipse Fulgosus cū
 suis Pinarolum ire permetteretur. Si Rex eò perueniret intra
 decimum quintum diem, machina bellica omnes redderē-
 tur, sin minus, Casari cederent. His pactis, ille cum suis Pi-
 narolum uenit, quo amisso maius damnum passuri Galli
 uidebantur. Misit deinde Vastius qui Albam oppugnarēt.
 Præpositi erant urbi Iulius Ursinus, Vincentius Strozzius,
 Carolus Artigadius Aquitanus cum quingentis pedibus:
 unicuique tantundem fuisse alij uolunt pedum. Hi uel uim
 hostium metuentes, uel se impares tantis copiis agnoscetes,
 saluis rebus omnibus & ciuium fortunis, deditioem fece-
 re. Vastius celeriter copias Thurino & Pinarolo admouet.
 Nec loca ea munita satis commeatu fuere instructa. Tandē

Henricus Delphinus cum lectissimis copiis subsidio obseſis aduenit, qui ad eam inopiam uenerant, ut equorum carnibus non abſtinerent. Huius uirtute pulſi hoſtes Alba, Quierſio & Aſta munita oppidis ſe continuere, auidiſſimo Hærico pugnae cienda. Tandem pacta ſunt induciæ in decimū annum: interea bello capta uterque tueretur: niſi quod Sanctopaulinum Caſar cum quibusdam aliis reddere debebat. De Mirandula diu diſceptatum cum eſſet inter Galiotum & Thomam Mirandulanum, conuenit iudicium Rex inter eos reddi pateretur. Interea Mirandula quo tunc erat ſtatu, eodem eſſet. Cum ea ita pacti eſſent Reges, neque tam proximi unquam collocuti eſſent, mirari homines, male ominari de pace, ea in deterius rapere. At Caſar cum in Hiſpaniam rediret, uel fiduciam oſtentans liberali Rege non indignam: uel (ut alij uolūt) metu aduerſæ tempeſtatis motus, ultro ad Regem, qui ſedebat ad Aquas mortuas, quas & ſoſſas Marianas dicunt, miſit, uenire ſe ad colloquium, paratum dare fidem & accipere, non niſi datis dextris è re utriuſque ſibi uſum ne abiret. Exceptus eſt itaque à Rege humaniſſime, ſic ut cum paucis aulicis obuiam ei ueniens, in eius ſe Rex myoparonem coniecerit, abeuntem eodem pacto proſecutus ſit. Anno ſequenti deſuncto Antonio Burgo ſummo iuriſpræſecto, deſignatus in eius locum iuriſpræſectus Gulielmus Poietus. Hic mox regio nomine conſtitutiones plurimas edidit ad componendas lites non inutiles, ſi nihil præterea molitus eſſet. Caterùm dum fiſco augèdo quo iure, qua iniuria attentus, omnium hominum ordines nouis edictis, auitis, ueteribusque prærogatiuis ſpoliat: dum ſalinarium uectigal inſulis Santonum, Oloronſibus, Arueto, Bruoagio, A quitania que imponere: dum regio nomine ſenatus omnes Gallicos traducere, in ordinemque cogere uult, ſlagrare inuidia apud omnes cœpit. Exciderat iam è

Regis amicitia Philippus Cabotius tribunus maritimorū,
 Anna Mommorantio magistro equitum omnia admini-
 strante. Sed Regū liberi & Anna Pisseleua hominem fove-
 bant. Tandem delecti iudices è senatibus Gallicis dati sunt
 Cabotio, qui post varias relatas quæstiones in eum more
 maiorum statuerent. Volebat ille è iudicum numero reiicere
 Gulielmum Poietum iurispræfectum: idque poterat ob si-
 militates ueteres. At is peruerso exemplo, dum hunc ruentē
 uidet, & iam exclusum amicitia Regis: alterum uerò Mō-
 morantium iisdem se causis sperat posse in eundem scopu-
 lum impingere, fronte simulans sese maxime affluctis re-
 bus Cabotij fauere, idque recipit Pisseleuæ, id molitus est ut
 suffragia in reum periculosa ferrentur: agre ut tandem fa-
 ctum sit, ne capite mulctatus uitæ periculum subiret. Cæ-
 terū grauissime mulctatus est, uix ut opes omnes satis essent
 mulctæ fisco inferendæ. Acciditque, ut erat Rex. clementia
 diuina, ut remissis mulctis exauthorationēque omni, &
 restitutis bonis, quæ ita fisco addicta fuerant, nunquam ut
 inde auelli possent, rediret is in Regis gratiam, nec minus
 quàm antea gratia apud Regem ualeret: & aliquot post
 menses coactis rursus patribus decerni iusserit, non se mul-
 ctatum aut damnatum ob ullum aut perfidie in Regē, aut
 maiestatis crimen. Eo igitur in aulam reuerso, Poieti res la-
 bare cœperunt. Nam Mommorantius, cautius & pruden-
 tius aulicis sese rebus inuoluerat. Scio à Poieti assentatori-
 bus temere uulgatum, quasi is à Rege condonationem o-
 mnium rerum impetrasset, plura etiam adiciens quibus si-
 bi conscius non esset, nequando negotium sibi eo nomine
 inuidi facerent. Quos in eādē re codicillos Poietum, dū
 sigillo regio muniuntur, inspectantibus omnibus palàm le-
 gi iussisse, in odium Mommorantiū. Sed hæc paulò post confi-
 cta apparuit, cum ille Poieto undique quærente abstinentiã

suam probasset. Bohemigenus hominum uaga uolubiliq̄ue
 uita: ac potius fax hominum Bohemorum nomen ementi-
 ta, & Aegyptiorum furaces, & qui tenuiorum domos, &
 apothecas furacissimè scrutarentur, coniectorum nomine
 abutentes, coacti ex omnium nequam hominum colluue,
 Gallia abire iussi: ni parerent, aqua & igni eis est interdi-
 ctum. Agebatur annus millesimus quingentesimus tricesi-
 mus nonus, cum Gandauenses questi tributorum grauita-
 tem, uinóque uendendo indictam collationem, ad seditionē
 omnia uertunt, parati etiam sese Regi iungere. At is causa-
 tus pactas nuper cum Casare inducias, eorum fœdere ab-
 stinuit. Casar qui certior fiebat quotidie seditiosorum cona-
 tus augeri, periculúmque esse ne quid illi molerentur, in po-
 sterum constituit eò ex Hispania proficisci: breuior & fa-
 ciliior uia per Galliam patebat. Erat Regis nomine legatus
 apud Casarem Antonius Castrinouanus Tarbellorū Pon-
 tifex: per hunc Mommorantium certiore facit, ecquid pla-
 ceret Regi, si per Galliam Gandauum peteret. Simul agit cū
 Castrinouano, uti à Rege oretur, ne alia uia quàm per Gal-
 liam eò contendat. Mommorantius sperans congressum
 Regum toti Gallia non inutilem, id persuadet Regi. Ita scri-
 ptis literis & à Rege & liberis Regis, proceribusque Gal-
 licis, oratur Casar uti in Galliam ueniat. Rex tum ad Lo-
 chias ager sedebat, pessimo ulcere admodum intempestiue
 uexatus: uerùm eo tandem aperto, medicorum eorum qui
 manu curant chirurgiæ opera conualescere incipiebat. Cæ-
 sari ad Baionam occurrere Henricus & Carolus Regij li-
 beri: parati obsides manere, si quid ille dubitaret, aut alios
 ex nobilitate Gallica quæ frequens obuiam ierat, dare. Oc-
 currit & Mommorantius. Casar obsidibus recensatis unà
 cum eis Burdigalam uenit, magnifice ubique exceptus. Dū
 illi occurrunt Casari, multum ubique fuit quætelarum: nam

passum priuatorum equos sumentes aulici inuitis dominis,
 stomachum multis mouerunt: atque ut in aula nihil non pe-
 tulantiæ ad-est, iis quidem qui minus liberaliter instituti
 sunt, multi abeuntes equos abduxerunt nihil de pretio pa-
 cti. Cum Casaris uxor nuper fato functa esset, existimabãt
 multi affinitatem inter Reges nouam futurã. At illum alij
 antequam Galliam ingrederetur diserte cauisse aiunt, ne
 quid sibi dum esset in Gallia, aut de matrimonio nouo, aut
 de nouo ullo fœdere proponeretur. Rex cum ad Lochias
 Casari occurrisset, ubique gratulationes, supplicationes, pœ-
 pœ. Accidit Ambasiæ ut artifex quidam Casaris cubiculũ,
 igne per aliquot loca immisso, odoribus uariis implere uel-
 let, gratiisq; reddere: at fumus immissus in cubiculum er-
 rore artificis, ni ei reliqui occurrisset, nocere potuisset Ca-
 sari: qui eo sane nomine perturbatus est. Rex tota de re ad-
 monitus sese Casari purgans, miserum artificem rapi ad
 supplicium iubet. Casar artificis errore cognito, ueniam ei
 multis precibus petiit, ut de reo liberando uarie illi conten-
 derent: nisi Rex Casaris motus precibus, qui se non uenisse
 aiebat ad supplicia representanda, supplicium ei remisisset.
 Lutetiæ quoque exceptus magnifice, nihil ut pompæ in eo
 excipiendo omissum sit. Alter casus Lutetiæ excepit Casa-
 rem: nam Poietus stipatus aulico consilio, cum ad eum isset
 salutandum, & ob uestis longitudinem fecisset uti tabula
 lignea quæ parata erat ob ignem excipiendum, casu in Cæ-
 saris caput impingeret, non leuiter omnes territi sunt, atton-
 ito ob ictus grauitatem Casare, qui tamen mox dissimu-
 lans continuato prandio, sese postea secedens in cubiculum
 medico inspiciendum dedit. Abeuntem Regij liberi ad Va-
 lèrianum persecuti sunt, quos & ille magnifice eo loco ex-
 cepit. De Gandauis quæstione habita, multis proscriptis,
 supplicium sumpsit, castro etiam eorum sumptibus ædifi-

cato. Tentata sunt interea pacis conditiones per legatos. Caesar ex Zelandia & Hollandia regno constituto, Mediolanum simulabat se Carolo Aureliorum Duci, Regis filio redditurum, usufructu tamen retento, si filiam suam uxorem acciperet: eaque omnia liberis, si qui ex eo matrimonio superessent, addici uolebat: si liberi non superessent, ad suos redire. Ita Rex frustratus est spe Mediolani recipiendi, dum hae conditiones per Pelosium à Casare missum non placerent. Iamque is male consultum uolebat, qui sibi authores fuissent eius in Galliam recipiendi: qua causa abfuisse aula diutius Mommorantium suspicati sunt. Media in pace potentiores aulici alij aliis insidari coepere, & iam Cabotius Poietum iurispraeceptum Regi suspectum reddiderat: ut ille sibi metuens, cum nihil minus homines expectarent, sacris iniuriatus sit. In Germaniam Caesar ueniens, Sabaudiae Duci legatus Regis accusandi ob res sibi ablatas, potestatem dedit. At Regius legatus Petrus Raymundus diserte respondens benigne auditus. Paulò antea quam Mommorantius aula excederet, celebratae sunt simulatae illae nuptiae ad Castrum Heraldii, quod & Castrum Lerum uocant. Pictonum urbem inter Gulielmum Cluensem Ducem, & Ioannam Henrici Regis Nauarrorum, & Margaretae Valesiae Reginae Nauarrae reginaeque sororis filiam, non satis ex animi sententia & patris & matris, qui alias iam pridem conditiones filiae querebant. Delira fuit fabula, exagitata tamen: in scio Rege ab his actum cum Casare de ea paciscenda Philippo Caesaris filio: interceptum tabellarium à Carolo Grandimontano pontifice Burdigalensium, opera ea in re utente Ioannis Tardi, qui arci Mauleacensi praerat: missosque fasciculos epistolarum ad Regem, unde illi in eum male semper animati sint, etsi amicitiam congressu & vultu simulantes. Cum enim esset Grandimontanus regio nomine uicatus.

rius Regis Nauarrorum, cui Aquitanica prouincia data e-
 rat regenda, intra paucos post menses dederunt operam, uti
 in eius locum Carolus Consiliarius substitueretur. Ab-
 horret hoc à fide Regis Nauarra in Regem, pietate sororis
 in fratrem, beneuolentia eorum in Grandimontanum. Per-
 gunt tamen illi narrare, quasi causati ob sacerdotium minus
 ei licere quæ ad bellum pertinebât curare, tametsi ille aptis-
 simus omnium ad eam esset prouinciam, uel ob familie splē-
 dorem, ingenūq; huiuscemodi in rebus acumen: uel ob mul-
 tas cum Hispanis, qui male in Casarem animati erant affi-
 nitates: quibus efficiebatur omnium ut mox certior fieret, si
 quid Casariani molirētur. At recte sapientissimi homines
 prouidere, Deum magna exempla in caput inuenientium
 regerere: ut iustissima patiendi uice quod quisque excogita-
 rit alieno malo, sæpe excipiat suo. Nam Margareta ualesia
 Regina Nauarra, etsi ingenū omnibus dotibus quæ Regi-
 na dignæ erant, abundaret, pudicitia laude imprimis ex-
 celleret, nihil illi maius, nihil antiquius diuino amore esset,
 ea haberetur probitate, discordiarum ut & controuersiarū,
 inimicitarūque ea iudice omnes uterentur: diuinarūq;
 literarum pio studio flagraret: casta mens, pius animus, pu-
 dor, religio semper cū illa esset: nihil sibi ipsa cōcederet, quod
 quidem cum omnes leges, tum certe homines non concessis-
 sent: nihil proprium putaret Regina præter uirtutem &
 humanitatem: aliis duceret se natam plus quàm sibi: cultus
 literarum clara præstantiaque ingenia secum haberet: male
 tamen eo nomine audiebat, uano quorūdam rumore, quod
 locupletes filias patrum locupletum heredes, inuitis inter-
 dum parentibus, regio diplomate impetrato, quibus uellet,
 aut his qui è sua essent familia, aut alienis nubere iuberet. Id
 illi eo tempore à diis repositum esse parum æqui rerum æ-
 stimatores aiebant. Sed cuius non Regis, quantumuis inno-

centis, uita obnoxia est obirectationibus hisce ignarorum
 & ipsa maleuolentia ieiunorum? Illa quidem certe, etsi ho-
 mo nata erat, idq; una omnium optime meminisset, ita uir-
 tute praluxit reliquis Heroinis, exemplar ut habitura sint,
 ad quod sanctos mores componant. Fama est inuitam filia
 his nuptiis consensisse: impetrasseque matrem ob teneram
 aetatem & ualitudinem filiae, uti Cluensis horis aliquot
 tantum recumbenti similis lectulo assideret, nec tamen at-
 tentaret illius pudicitiam. Quae causa fuit, ut ruptis postea
 cum eo foederibus, matrimonij foedera, si quae fuerint, rupta
 irritaque fuerint: contestationibus etiam prolatis, quibus me-
 tus clare detegeretur. Quaedam interea immutata Poicti con-
 silio. Datus aulico consilio Praeses Vidus, Braeus, cum ue-
 tere instituto praesent Libellorum magistri. Sed postea Poie-
 to post aliquot annos damnato, Libellorum magistri in ue-
 terem possessionem restituti. Frudenter & illud sancitum, ne
 quis bona ullius antequam fisco essent addicta, dono a Re-
 ge peteret. Si quis petisset, is indignus liberalitate omni Re-
 gia haberetur, priuareturque rebus omnibus quocunque
 pacto donatis: Ne iurispraelectus sigillo Regio ea dona ob-
 signaret. Huic donationi uelut contra bonos mores facta,
 cognitor publicus intercessor esset. Dum haec in Gallia ge-
 runtur, ne reliquae quidem orbis partes in traquillo fuere. Na
 Solymanus Turca egre ferens Castellum nouum (quae est Dal-
 matiae ciuitas) sibi non ita pridem a Carolo Romanorum
 imperatore ui creptum esse: secumque reputans quanto suo
 cum periculo eiusmodi hostem in suo: fines irrepere, ac pede
 figere pateretur: quantum uero ere sua foret, si pulso ab im-
 perij sui terminis hoste urbem recepisset: his rebus uehe-
 menter commotus, nihil sibi antiquius esse duxit, quam in
 eam expeditionem omnes suas uires, omnem industriam,
 omnesque animi nervos intendere. Quae quidem cogitatio

cum altius animo in se disset, Viris suis consiliū omne aperit. Illi cognita eius animi agitudine, memorata interim iniuria quæ ei à Casare fieret, munitissimum locum occupante, ut quem nuper magna vi construendum munientiumque curauerat, quemque munitissimū totius regni propugnaculum esse uolebat, nonnihil etiam eius rationibus permoti, magnas terra marique comparandas esse copias suadent. Itaque Ariademum Aenobarbum ipse copiis maritimis præfecit: qui quidem breui oblata nauigandi occasione, rebus omnibus recte constitutis, secundis uentis tandiu prouectus est, donec Cifutes, homo rei naualis peritissimus, primo eius agmini (quod fere nauium uiginti septem numero constabat) præpositus, Castellum nouū attigit, anno Christi millesimo quingentesimo trigesimo nono, ad tertium idus Quintiles. Vbi dum Aenobarbum opperitur tardius insequentem, quædam Turcarū cohors aquandi causa se in continentem proripit. oppidani per exploratores admoniti hostes ad fontem (qui ab oppido mille passus abest) inermes constituisse, portis egrediuntur, cōsque nec opinantes adorti ad quingentos trucidant, reliquis fufis fugatisque. Cuius cladis certior factus Aenobarbus, quā maximis potest itineribus ad Castellū nouum, centū & nonaginta nauium classem ducit. Quò ut uenit, omnes suas uires omnesque copias ad obsidionē cōparat. Oppidani eius aduentu nihilo commoti, mœnia conscendere, uallum ac propugnacula tueri, se ad ciuitatem armis defendendā paratos ostendere, ac hostem è superiori loco facillè oppressuros non dubitare. At Aenobarbus ex ipsa classe tormentis machinisque depugnabat: cuius impetum oppidani parui pendere, si sibi res eū eo in mari tantum esset. Sed per idem fortè tempus eodem cōtenderūt Ballibeches, Ollābas, & Mustaphas Sanguiachī, quos Byzantio absens Aenobarbus terrestribus copiis per

Boslynam ductandis praefecerat: ac singulos quindenis Ianizarorum millibus duces constituerat. Ad hac accesserunt Molarcharum & Marthelotarum triginta quinque millia, quos suis ipse nauibus uexerat. Quae omnis multitudo octoginta millibus armatorum constabat. Castra ad radices urbis facta, uallo & aggere munita: circumsepta exercitu maxima. Cumque rari hostes apparerent, Turcis signum praely quotidie dari placebat. Aenobarbus tamen (quod nisi uitrum fortium morte parari uictoria non poterat) dandum non censebat: sed quonam modo in sua potestate uenire posset oppidum, doloque aut pollicitationibus ciues capi, tacitus animo uolebat. Cum uero hac ratione conficere non posset, facialem cum his mandatis ad Franciscum Sarmientanum Caroli legatum mittit: Aenobarbum, si oppido per eum potiat, singulos oppidanos cum denis aureis incolumes dimissurum: sin autem uictoriam suam expectet, omnia extrema passuros, Sarmientanus ad haec respondit, facere munifici imperatoris liberalitatem, sibi suisque auro opus ne sit. Enim uero fidem dedisse se, nemini in deditioem uenturum oppidum, nisi Carolo Imperatori, qui id iure belli possideret: qui si dedendum mandet, dediturum: sin minus, omnes hostium impetus in defendendo perlaturum. Quod ideo respondit audacius, Lazaro Albano expeditorum equitum magistro, Ioanne Boschayno, Marchino Monghiano, Roscio, Sanza Friano, Oliuero Burgundione, Mandoza, Lodoico Sandalio, Anano & Mascheffa hominibus perspecta uirtute & spectata fretus, quos Carolus ex omnibus Hispanis atque Germanis potissimum elegerat, qui singulis ueteranorum cohortibus praessent, urbemque omni obsidione liberarent. Atque his quidem Sarmientiani responsis commotus Aenobarbus, in continentem descendit locum urbis expugnandae commo-

ferocitate, multisque suorum cladibus percussus, ubi nihil aliud urbis saluti relictum uideret, supplicationem Deo Optimo Maximo decernit, suosque urbem lustrare iubet: ac proposita hostibus Christi cruce, inuocatoque eius auxilio, moenia confidenter tueri ac defendere. Quod oppidani cum rite egissent, eo ipso die ueluti pro sacris aris appetituri, portis omnibus erumpunt, hostesque tanta ferocitate, tantaque animi alacritate adoriuntur, ut perturbatis eorum signis confusisque omnium animis, ad quatuor millia trucidarint: ipsi paucis suorum deperditis, in urbem se incolumes receperint. Iduum sexto, cum crescentes Turcarum copia paulatim oppidanorum uires frangerent ac debilitarent, Aenobarbus ex duobus transfugis quo in loco res oppidi essent cognoscit: armatos ex acri illa oppugnatione paucissimos superesse: praesidium superius de septingentorum decem propugnatorum numero nunc tantum à triginta defendi. Quibus quidem cognitis perspectisque rebus, Aenobarbus oppugnationi rursus uehementissime instare, et iam suum esse oppidum credere. Ac statim quidem suis moenia conscendere, urbemque perturbare; denique omnes nunc uires effundere imperat. Vsusque tormentis multis, multis sagittariis magno labore suo, magna molestia sumptuque sociorum, cedentibus undique tanta multitudini oppidanis, urbem in suam potestate recipit. Quod oppidani animaduertentes, eius exercitum muro undique circumfundi, uallo desiliunt, forumque praesidii causa occupant, ubi omnibus hostium telus subditi, misere uulneribus consciebantur. At Sarmientanus ubi fuga nullum locum relictum esse uidet, unà cum Lazaro et Mascheffa, et Ioanne Boschaino, in propugnaculum inferius confugit. Quem gregarii quidam tanta cladi superstites insequuti, et barbaris obuiam facti, omnes ad unum trucidantur. Ipse uero cum iis praefectis et

oppidanis modò treccētis, munitionem eam incolumis occupat. Sed ubi de se suisque actum uidet, barbarosque acerrimè instare, ueritus ne quid in se grauius statuerent, in Aenobarbi se potestatem dedit, eius ut ferunt, misericordia fretus. Ianixari & Molarchæ quò melius suorum manibus parentaretur, omnes hostium reliquias extinguēdas, ac radicibus extirpandas censebant. Verùm Aenobarbus, quòd remiges deerant, dedititios in triremes suas miserè enecados coniecit. Sarmientanum autem unà cum paucis praefectis, unctum ad Solymanum abstrahi iubet. Interea uictores praedae instare, omnes adium fores effringere, sacra profanare, omnia diuina humanaque permiscere. Denique nemo non eorum omni praedae genere onustus, in patriam reuersus est. Sic florentissimum oppidum paucis post diebus, quam à Casare, Venetis adiuuantibus, occupatum fuerat, à barbaris receptum direptumque est. Et iam serebat belli semina inter Casarem & Franciscum discordia: quæ maxime creuerunt, ob Casarem Fulgosum & Antonium Rinconum, ab Alphonso Daualo circa Padum interceptos. Et hos fama est à Rege ad Solymanum missos, priuatorum habitu clanculum progredientes agnitos, mox captos, seuerissimamque prius quaestione habita excruciatos, ac deinde necatos. Mansit id odium repositum altius apud Regem quàm credi posset. Expostulauit cum Casare eo rem ad Daualum reiiciente. Daualus ad singulare certamen prouocare se simulabat omnes, si qui essent qui tacite eum facinoris arguerent. Et plane incertus adhuc erat tantisceleris author, ni Gulhelmus Bellaius Langæus certissimis probationibus in Daualum rem omnem reiecisset. Non tamen rupta sunt fœdera, Casare ad Argieram proficiscente: cuius conatus & ellici apparatus quorsum tenderent, diu incertum fuit. Misso amen ad Regem Philippo Mauro cum pontifice Aurégio,

Arnol. Ferroni de rebus   expeditionem

expeditionem eam Regi significauit, intereaque eum ad pacem hortatus est. Eius autem expeditionis hæc fuit occasio. In Germania Cæsar, cum inter Ferdinandum fratrem, & Ioannis filium qui Pannoniam proxime rexerat, contentionem de iure regni exortam esse comperisset: & hūc Turcas in auxilium suum adsciuisse, Ferdinando fratri exercitus sui partem mittit, quo hostes ingressu prohiberet. Interim ipse ne Christiana respublica ab eiusmodi hostibus sibi quicquam metueret, de bello in Turcicos fines transferendo cogitauit. Quod antequam susciperet, tenendam sibi necessariò Africam existimauit, ne Turciam petens, infestū hostem perpetuūque, Hispanis terrorem post tergum relinqueret. Igitur in eam expeditionem animum appulit, magnūque nauium numerum comparat, quibus exercitum in Africam traducat. Coactō exercitu, dum res frumentaria expeditur, Cæsar Lucæ cum summo Pontifice consilia belli communicat. Vbi dum esset, ad eum Rex legatos misit, daret operam Fulgosi & Rinconi sibi nomine satisfaceret: idni faceret, suo se iure suas iniurias uindicaturū. Cæsar quasi ignarus, ea sibi curæ futura respondit. His ita gestis rebus, ipse nactus idoneam ad nauigandum tempestatem, suos soluere, ac in Baleares insulas progredi, seque ibi operari iubet. Ipse deinde instructa nauium sex & triginta longariū classe, ex Aphrodisio soluit, ut in Corsicam trāsmitteret. Quæ cum appropinquaret insulæ, tanta tempestas subito coorta est, ut nulla earum cursum tenere posset: sed aliæ eodem unde erant profectæ referrentur, aliæ in aliam partem insulæ magno sui cum periculo deicerentur. Itaque remis contendit, ac cum aliis septem nauibus insulæ partem tenuit eam quæ in Italiam uergit. Quò cum reliquæ sedato mari appuissent, Bonifacium Cæsar petit oppidum & natura loci & opere instructum. Nam qua parte id non interluit mare,

Gestis Gallorum Lib. VIII. K lꝛ ũ

clauditur muro, duabusque turribus munitum est, quæ op-
 pidum, ab externa vi defendant. Casar ex eo post biduum
 soluit, & in Minoricam contendit, quam altero biduo atti-
 git: ac deinde in Mahonem portum prouectus est. Atque
 hic quidem cum classis bidui tempestate detenta esset, ta-
 men secundo dein uento Maioricam faciliè tenuit. Quò cum
 uenisset, centum & quinquaginta onerarias naues ab Ita-
 lia missas comperit: eodémque Fernandum Gonzagã Siciliae
 proregẽ trirèmes septem adduxisse. Ac Casar quidẽ quin-
 decim longas ex Hispania & alias quamplurimas expe-
 ctabat, quas tamen in Africam iam peruenisse ei nunciatũ
 est. Quo audito ipse eodem contendit, & ad Argicram, ur-
 bem Africae maritimam peruenit: ubi naues comperit ad-
 uentum suum anteuertisse, ac eam continentis partem te-
 nuisse, quæ est propius solis occasum, procul ab urbe decem
 fere millibus passuum. Ipse autem paulo longius progres-
 sus duodecim naues præmisit, quæ tutiorem à tempestate
 receptum explorarent. Quem quidem nactus, in eum se lo-
 cum recepit, ex quo totum urbis situm faciliè posset intueri.
 Postero die cum æstus maritimi ingrauescerent, soluit inde,
 locumque tenuit qui uëtis minus esset obnoxius. Quò dum
 pergitur, duæ naues Turcicae, quæ (ut ex captiuis postea cõ-
 pertum est) explorandi: exercitus apparatusque bellici cau-
 sa missæ fuerant, in Casarianos forte, nec opinãtes inciderũt:
 quarum altera depressa est, altera ad terram euasit. Dum
 hæc ita geruntur, Casar Fernando Gonzagã & Iacobo
 Bosso præcipit, littus ut nauicula præterlegant, ac sibi renũ-
 tiant quã sit exercitui optimus in terram egressus. Quod cũ
 fecissent, Casar nullis resistantibus loco opportunissimo mi-
 lites exposuit. Exercitus autem qui nauibus egressus est, hic
 erat numerus: Peditum uiginti duo millia ex Hispania, Sici-
 lia, Neapoli, Germania, Italiaque omni coacta: præter Cæ-

*saris domesticos, & eos quos equites Rhodij nauibus suis
 sustulerat numero quadringetos. Equites præterea Cæsaris
 quadringenti, ac septingenti ex Hispania euocati. Pedites
 ut primum continentem petiuerunt, sese summa animi ala-
 critate expediunt ad excipiendos hostes, qui crebras in eos
 excursiones faciebant. At Cæsariani machinis ita eos repel-
 lebant, ut in proximos montes coegerint. Inde ad urbem pro-
 grediuntur copia. Cùmque Hispani qui à Fernando Gon-
 zaga ducebantur, in acie prima collocati essent, mediam
 Cæsar dirigebat, in qua Germani constituti fuerant. Italis
 autem & equitibus simul Rhodiis præerat Camillus Co-
 lumna. Inter hæc Numidæ Cæsaris signa telis infestabant,
 ad quos ipse repellendos tres Hispanorum turmas misit.
 Quod cum cernerent hostes occupatis montium iugis, eos
 ascensu detrudere conabantur: sed ipsi suo loco depulsi ac
 breui cedere coacti sunt. Cæsariani, dū pari certamine res ge-
 ri potuit, magnum hostium numerum pauci sustinuerunt. Sed
 ubi signa legionum appropinquare cæperunt, quæ his au-
 xilio ueniebant, paucis amicis se in proxima castra confe-
 runt. Quibus receptis, Cæsar exercitum propius urbem mo-
 uet. Ac quoniam Numidæ eius copias ex superiore loco sine
 magno suo periculo facile premebat, per commodum uisum
 est eos è montibus depellere, quod locus esset constituendo
 primo agmini ualde opportunus. Quibus occupatis, Cæsar
 postea exercitum omnem in trianguli formam redegit, ac
 urbi circumdedit. Ipse autem locus magnum afferebat suis
 ad salutem momentum: si enim ab hostibus fortè incesse-
 bantur, illos facile in urbem repellebant. Inter hæc cum o-
 mnia à Cæsare rectè procurata prouisaque essent, tanta subito
 actam repentina imbrium ac uentorum uis rotam illam
 nocte exagitauit, ut militibus qui sine impedimentis nau-
 bus egressi erant, uires atque animum penè ademerit. Eoac
 Gestis Gallorum Lib. VIII. K l̄ iij*

tempore, & longas naues quibus Cæsar exercitum transportadum curauerat, quasque in aridum subduxerat, æstus complebat, & onerarias, quæ ad anchoras erant deligatæ, tempestas affluetabat. Quod cum animaduertissent hostes, impetu factò uigilias Cæsaris opprimunt, aliꝝ in munitiones tela coniciunt. At Cæsariani quanquam uentis admodum aduersantibus, tamen hostes repulerunt: qui quidem paulò longius regressi sunt, ut illos in insidias apto loco factas perducerent: nec spe falsi sunt, in eas enim illi incidere. Barbari à superiore loco Cæsaris exercitum omni telorum genere incessabant, atque ascensu prohibebant. Non tamen frequètes irruerant, sed rari equis circuncurrebant, ut eius ordines perturbarent, quo factò plures paucos circumsistunt ac interficiunt. Eo die magnus peditum equitumque barbarorũ numerus urbè egressus est: quem cum Cæsariani ad portas usque oppidi consequuti essent, tormentis machinisque bellicis nõ sine magna sua clade ac detrimento excepti sunt. Itali uerò Cæsarianis immixti sese fugæ mandāt, equitibus Rhodis ad portas urbis relictis, paucis cum Italiae proceribus, qui fugam à uirtute sua abhorreere existimabant. Ii igitur ubi se ita afflictatos uident, ab urbe recedūt, ac in angustiorem se locum recipiunt, unde plurimorum impetum pauci propulsare possent. Quod cum uidissent hostes, in tumulos, qui eo loco imminebant, pedites immisere, qui illos lapidibus & telis lacerarent. Et magnum quidem illorum numerum (eos præcipuè quibus arma deerant) confoderunt. Reliqui tamen tam foriter restiterunt, ut hostes indignati tã paucos tantam eorum multitudinem sustinere, rem cominus gerere, ac quos singulares conspexerant, incitatis equis impeditos adoriri cœperint. Sed aliꝝ à Cæsare auxilium expectantes, forti animo illorum incursum ferebant: longiusque hastilibus faciliè quam plurimos confodiebant, quòd nudi

in acie uersaretur. Qua re perspecta, Barbari ab latere aperto in uniuersos tela conuicere, multisque grauissimè sauciatis omnes ordines perturbare. Interim Caesar tempore opportunitissimo cum omni Germanorum manu suis auxilium tulit: quod conspicati hostes in eius agmen machinas coniecerunt, quarum impetu & ipse penè extinctus est. His ita factis, cum laborantibus suis subsidia summississet, se suosque in castra recipit. Desiderati sunt eo die equites Rhodii octo, Germanorum atque Italorum non magnus numerus. Dùm res Caesaris ita duriter terra marique exagitantur, Numidæ opprimendi eius occasionem nacti, magna cum manu eam littoris partem occupant, qua Caesaris militibus in terram esset egressus. Cuius rei certior factus Caesar, duo Hispanorum millia egredientibus auxilio misit: quæ res deserendarum nauium causa fuit. Itaque fluctibus absorptæ sunt centum & triginta. Quibus fractis, reliquæ cum essent funibus, anchoris, reliquisque armamentis amissis ad nauigandum inutiles, magna (id quod necesse erat accidere) totius exercitus perturbatio facta est. Neque enim naues erant aliæ, nisi paucae, quibus reportari possent: & omnia decræt quæ ad reficiendas naues erant usui: & quod præterea omnibus constabat, res quibus ali exercitum necesse est omnes periisse: omniâque peditum impedimenta desiderari, quibus corpus tegi, & ab iniuria temporis defendi posset. Ad hoc accedebat, quòd ingrauescens in dies maris impetus, maximum equorum numerum, magnam rei frumentariæ copiam, eaque tormenta quæ ad nauium defensionem urbiumque oppugnationem comparata sunt, omnia denique quibus instructus debet esse exercitus, absorpserat. Quibus acceptis incommodis, Caesar cum frumento, comeditique omni se undique prohiberi uidet, equis quoque os è nauibus eduxerat, milites triduo refecit, ac præsentem inopiam

quibus potuit subsidiis tutatus est. Verum ubi militum vires cibariorum inopia diminui, atque incommoda in dies augeri, ac ita fortunam inclinari uidet, ut sui magna necessariatum rerum penuria conficerentur, eam urbis Argieræ oppugnationem in proximam æstatem contulit. Itaque milites reducere instituit. Ac dum Itali Germanique in naues imponuntur, ipse Hispanos (quorum fidei & uirtuti multum tribuebat) in armis consistere iubet, ac prima oblata nauigandi occasione naues conscendere. Quorum qui primi soluerunt, longius à periculo absuere, reliquis tempestate detentis. Anterim Cæsar naues Rhodias sequutus, Burgiam appulit. Postero die quæ illud peruenerat, certior factus est per triremes, quæ ad Argieram cum quibusdam nauibus relicte erant, eas fluctibus ad littus eiectas, ac labefactatas, milites autem qui continentem tenere potuerant, cum se in hostium potestatem desperatione adducti dare uellent, à Numidis interceptos, atque omnes ad unum necatos fuisse. Delira fuit fabula, exagitata tamen uulgi rumore, & immodicos imbres, & maris procellas magicis carminibus Mauri cuiusdam harum præstigarum non ignari, accidisse. Barbari quidem diis suis tantam uictoriam acceptam referebant. Sic olim narrat Dion Marco Antonio Cæsare bellum in Quados gerente, Arnuphim magum Aegyptium, qui unà cum Marco erat, Mercurio demonibusque inuocatis per eos pluuiam extorsisse, si cui libet fabulis fidem adhibere. Nam CHRISTIANORVM oratione id impetratum alij auctores prodidere. In procinctu horum bellorum Ioannes Danguo, qui Vicecomitis Diepensis nomine notior est, ornata classe latius uagatus, uariè Cæsarianas naues ex Indica nauigatione redeûtes interceptabat. Ille quidem aut qui pro eo excubabant superioribus bellis, nauis insigni quæ Sacram uocabant usi, innumeras laureas uictoriasque nauales

uales retulere, quæ ad extremum succedentibus parum rebus, Angonis familiæ utilitatis nihil, decoris, cuius auida sunt magna ingenia, plurimum attulere.

ARNOLDI FERRONI RE-
RVM GALLICARVM

LIB. IX.

HAUDITA multò post turbari cœpta fœdera inter Casarem & Franciscum Regē cœpere: alter enim alterius potentiam suspectam habebat. Et Casaris consilia ut callidiora, & occasionem commodioris belli expectantia erant: ita ob res Africano bello accisas, quietiora eo fuerunt tempore. Rex eo tēpore bellum orsus est, quo neque satis à re nummaria paratus erat: & si induciarum tempus expectasset, Gallis maximo usui fuisset. Quippe eo tempore abundabat Gallia frumentis, uinis, pecoribus: hostes eorum inopia premebantur, qui si bellum dilatiū esset, ingētem pecuniarum numerum in Gallia reliquissent. Sed dolor quem rex conceperat ob Antonium Rinconum, & Casarem Fulgosum casos, maximè eum ad belli consilia acceleranda stimulabat. Simul Philippus Cabotius, & alij aulici ea potentiam Gallicam uerbis augentes accelerarunt. Margareta Valesia, & Henricus Nauarrorum Rex ubi tacitum Regem belli cōsilia agitare uident, instare apud Regem, uti bellum ad Nauarrorum regnum recipiendum transferretur. Id quæ cum se illi impetrasse putarent, accidit ut Rex Ioannem Mompesatium Carbonem, uicarium copiarum Regis Nauarræ rogaret, ecquid sentiret de bello, & Pompeluna recipienda. Ille si belli consilia cōuertantur, in-

Gestis Gallorum Lib. IX.

structissimis esse copiis, & magno apparatu opus respondit, ne idē accideret quod Andrea Fuxeo paucis antea annis: non enim esse sine ualidis copiis intra alterius munita praesidia ueniendum. At Rex qui decem tantum millia perditum cum turmis aliquot equitum ab aliis sufficere credidisset, cum Carbonis consilium eis non imprudens ostendisset, mutato consilio aliud bellum transtulit. Ob qua & Margareta Valesia & Rex Nauarrae in Carbonem male animati sunt: adhuc tamē bello ad Perpenianum moto, sperantes partem copiarum regiarum ad sua recipienda uenturam. Rex iam ob aduersam ualetudinem morosior euaserat, longēque à pristina comitate abierat: ut eo tēpore captanda fuerint tempora iis, qui ab eo aliquid uellent impetrare: & minus libēter facietias & scōmata ferebat. Interea fuit hoc ueluti belli praeludium, cū Rex ad Mariam Caesaris sororem, qua Burgundico regno praerat, per legatos peteret, Sanctopaulinum oppidum uti induciarum tempore conuenerat, reddi: cum Morinorum Pontificis iurisdictionē, quam Caesariani interuenterant, pontifici suo restitui uellet. Maria iam bellum parati sentiens, qua sit Caesaris de Sanctopaulino uoluntas, ignorare se aiebat: petendum id esse à Caesaris legato, qui in aula regia esset. Non posse se Morinensem iurisdictionem hoc momento temporis reddere inconsulto Caesare, cum à Pontifice Romano tota ea controuersia nuper misso ad Caesarem diplomate, sopita sit. Et intenta mulier ad arma repellenda, eodem tempore edicto sanxit, ut qui Caesaris parteis non sequerentur, aut Burgundia uicinisque prouinciis excederent, aut uita & bonorum iacturam paterentur. Hoc tempore ferunt uitulum bina capita gestantem prodixisse, & antea puellam bina quoque capita efferentem. Id prodigiū esse simile, & uero prodigium dirū esse professi sunt, quo significaretur rerum omnium perturbatio.

batio, imperaturumque principem latius, quasi duobus regnis coniunctis. Quae in re euentus deceptos ostendit inanes hosce augures. Aderat iam anni millesimi quingentesimi quadragesimi secundi mensis Iunius, cum iam omnia bello feruere caeperunt. Bellum passim conclamatum ob Caesarem Fulgосum & Rinconum caesos. Atque horum quidem mortis causam Alphonfus Daualus sustinebat: re quidem uera nemo dubitabat, quin iussu Caesaris caesi essent: eoque Valentinum antistitem ad Caesarem pergentem Lugduni Rex intercepterat, quem aliquot post menses liberum emisit. Consilium Regis fuit, ut uariis e locis Caesarianos pelleret, dubitantesque ubi moles belli uerteretur, fatigaret. Ita Carolum Aureliorum principem in Leucorum fines cum copiis raptim coactis immisit, Claudio Lotharingo Guysio comite, qui iuuentutem ardentiolem si opus esset, moderatione sua leniret. Ille Danuillum oppidulum adoritur. Oppidani & Gallos ridebant, & irruentes acriter depellebant. Sequenti die admotis omnibus copiis, oppidum expugnatum est: praeda militi concessa, ob Gallicos milites publice ab hoste supplicio affectos. Aurelius oppidanos qui ad aras confugerant, seruari incolumes iussit. Inde in Iuorium contedit. Erat locus munitissimus: tuebatur locum ualido Caesarianorum praesidio Gillius Deluentius. Admotis machinis pars muri deiicitur. Hostiles machinae ita ex Iuorio assidue emittebantur, ut parum absuerit quin Aurelius dum incautius locum explorat, harum impetu caderet, caeso milite cui proximus erat. Itaque acrius Galli oppugnationi intendere: hostes ubi Gallorum impetum uident, deditioe facta, loco Aurelio cessere. Ita Iuorium receptum, quod ualido praesidio Galli nequicquam Caesarianis oppugnantibus, toto hoc bello retinere. Qui ex praesidio emissi erant, excepti postea a Longouallio caesi. Fuit Iuorium olim uicus potius quam oppidum.

dum: at cum Marca uexaret oppidanos, captum est agi de muniendo loco & cingēdo propugnaculis. Viretonū quoque & Arlelonum receptum est. Accidit tamen ut dū Gallica copiae ad Arlelonum sese reficiunt, pars urbis magna ex parte confligaret: quod Aurelius moleste tulit, procacitate & temeritate militari id accidisse questus. Indignūque esse dicitans, qui Regio aere mererent, spe praedae ac rapinarum spurcissimè ad partem mendicitatis suae, urbes spolient. Itaque mox eductis militibus Luxemburgum uastam urbem oppugnare incipit. Eò ad eum perueniunt Germanorum copiae, quas Longouallius ex Cliuensibus, & tota Germania unà cum Martino Rossenio tribuno Geldrensi eduxerat; hi ex Rauesteno egressi, inuitis Caesarianis per eorum loca transiere. Sensere id Caesariani: itaque raptim coactis equitibus, & peditum numero illis obuiam uenere ad uicum Hochstrateum, Renato Chalonio Nansio suos ad certam praedam hortante. Ex puluere uterque sensit hostilem aduentū. Pugnatur aliquantulū acriter, donec Fládrorū, ex quibus maior pars hostiū constabat, uires labare cœperunt. Tū demū urgere Longouallius, instare Germani: ita illi fugati, ingens praeda abacta. Captus eo praelio uicarius copiarum Nansij: relata sex uexilla, mille quadringenti capti. In iis equites centum quadraginta, cum aliquot tormentis bellicis: Aurengius fugiens, Antuerpiam contendit: Longouallius cum Germanicis copiis aduolat Antuerpiam, tētans si quo tandem pacto urbe opulentissima potiri possit. Oppidanorum ingens fuit terror, ut in urbe opulenta, neque bellorum strepitum experta: parare tamen cœperunt quae spectarent ad tuitionem. Quod Galli & Germani intuiti, qui & tormentis & reliquo apparatu ad urbis oppugnationem necessario carebant, incensis suburbis, praedaeque ingenti recepta, abierunt. Suadebat Longouallius uti celeriter

ad Louanium, urbem nobilem & potentissimam, sed praesidio uacuum properarent. Sed dum praedae intenti Cluueses uicis expilandis occupantur, urbis potiundae occasio subleuata est. Prodiere ex urbe aliquot differendi cum Longouallio causa, atque inter se colloquendi. At cum ex urbe Fraci globis emissis uulnerati essent, qui colloquii gratia prodierant, in Galliam captiui sunt abducti. Itaque post longa itinera emensa, Maserias peruenere. Inde Longouallius cum iis copiis ad Aurelium, qui iam Luxemburgum oppugnabat, peruenit. Oppidani partim urbe egressi, partim subterraneis locis latitantes, urbem uacuum milite, Gallis reliquere. Ibi militi ingens praeda parata. Rumor iam manabat ad Antuerpiam aut Louanium aduolaturum Aurelium: sed neque paludes, quibus hi loci referti sunt, id sinebant: atque ut maxime sinerent, Rex filium iam ipse ex Luxemburgo reuocabat cum parte Germanicarum copiarum: quem tamen multi putabant, si copiis maioribus a Rege auctum accepisset exercitum, eas res gesturum quae Galliae utiliores essent: utriusque fuisse uno loco acerrime hostes impeti, quam copias uariis locis distrahi. Ad Tionuillum oppidum minutissimum missi qui deditioem suaderent: facessere iussi: cum appareret locum arte & situ inexpugnabilem. Non est uisa ratio Aurelio, cur eo loco implicarentur Gallicae copiae. Interea iussu Mariae Austriae, quae fratris Caesaris nomine Burgundiae imperabat, Burgundionum copiae mox & uiribus & numero praestantes, post Aurelij discessum ad Tuorium oppugnandum pergunt. Sed admotis machinis & tentata oppugnatione, cum uanos suos conatus uideret, inde sese propiciunt. Claudius Lotharingus uertus ne annonae inopia Galli, qui Tuorio in praesidio erant, ad deditioem si quando iterum urgerent hostes, cogerentur, commeatum affatim in eum locum induxit, recentisque milites ex Menapiis: parte

*alia in Belgica Gallia mense Augusto Antonius Borbonius Vindocinensis, attributo ei à Rege certo peditum equitum-
 ue numero, circa fanum Omeri, ignobilia aliquot castra diripuit. Et quando uidebat ex arce Tornehana uarias eru-
 ptiones fieri (nam locum munitum praesidio Casariani te-
 nebant) eò copias admouit. Casariani ueriti Gallicum im-
 petum, iam de deditone pacisci incipiunt. Petunt autem à
 Vindocinensitria, Primum ne receptum Tornehanum de-
 moliat: Deinde uti tormenta eis bellica educere salua li-
 ceat: Tum ut qui in praesidio erant, cum armis, impedimen-
 tis, sarcinisque omnibus, inde incolumes emittantur. Ille
 rem ad consilium refert. Tandem hostes ita responso dato
 admonet, licere eis loco cedere, atque inde abire incolumi-
 bus unà cum armis: nullas se alias leges deditoni adiectu-
 rum. Hostes recepta lege ea deditonis, Tornehano cedunt:
 eoque Galli potiti, summum rerum apparatus inuenere.
 Inde certior factus, uicinam arcem Montoyreum ualido
 praesidio Casarianorum teneri, nec longe cum expedita mi-
 litum manu adesse Rutium, eò contendit. Casariani Mon-
 toyreo Gallis mox cessere. Ibi tres aut quatuor dies Vindo-
 cinensis suos refecit. Rutius nondum suos ad bellum para-
 tos uidens sese in tutiora loca recipiebat. Ad eum Vindoci-
 nensis Helyum, Blaisencurtum, Scitimum cum turmis ali-
 quot suorum misit: qui Casarianos ex improviso adorti, ua-
 riè eos dissipauere, multos captiuos abduxere. Rutius fuga
 sibi consuluit: ille Tornehanum aliàque loca recepta, solo
 æquauit. Eadem ætate Gulielmus Bellaius Langæus, qui
 Legatus Regius Taurinus præerat, suos in prælum educès,
 Querasum oppidum in Pedemontanorum finibus, quod
 superiori bello Casariani Gallus extorserant, recepit. Et pla-
 nec etiam pacis tempore semper ea loca bello infesta fuisse,
 nunc Alphonso Daualo, nunc Casare Neapolitano, qui*

Volpiano præerat, nunc Sabaudiano ipso novos dolos quibus urbe potiretur parante: ut non minus induciarum tempore quam belli, copiam Regi alendam fuerint: cum hostium nunc instructo exercitu, nunc prædatorum copiis instructis, Taurinis imminerent. Accidit quodam die, ut rhedas quas fœno onustas in urbem introducebant, laterent armati homines, ut occupato ponte & aliquot locis, Cæsarianis qui in insidiis locati erant, irrumpendi in urbem esset facultas: & succedebat dolus. Cum unus è militibus circa pontem miratus torrhedas fœno onustas; lancea cepit pertentare si quid fraudis inesset: moxque fragore armorum audito, ad arma conclamaret. Alii uolunt laxata cathena qua pons sustinebatur, rhedas deiectas. Ita fraude detecta, armati miserimè necati sunt, dolique pœnas luere: reliqui detectum dolum uidentes, inde sese proripuerunt. Alio tempore Cæsar Neapolitanus, continuatè nocte dieque itineribus, prima aurora parum absuit, quin propugnaculum unum urbis occuparet: sed uigilum industria excitatis Gallis, emissis tormentis bellicis fugatus est. Denique multos ciues pecunia hostes saepe sollicitauere: quosdam etiam ex Gallicis militibus uti occultè in urbem aditum sibi præberent: quorum semper insidia detecta sunt, ac de improbis supplicium sumptum. In huiusce belli procinctu Gulielmus Poietus apud Gallos iurispræfectus, in carcerem conicitur: hac quidem ex causa, aut occasione hac arrepta, qua iam aulicis exosus aula excluderetur. Anna, quæ Stampca dicebatur & Pontieuria, ut ingratum Poietum oderat. Erat illi inimicissimus Philippus Cabotius tribunus maritimum, ob iudicium in se nuper latum. Eius gratia superbiæque commoti homines, & Regum liberi & Rex Nauarræ, reginæque & potentiores alii aulici, illi apertè inimici erant. Accidit ut Ioânes Renaldius unus è Petragorica nobilitate,

litem haberet sanè quàm molestissimam cum Ioanne Tilio scriba regio apud Lutetiam. Ealus (ut eo tempore, qui apud aulicos gratia ualebant, facile impetrabant) diuersis in senatibus Gallicis agitata. In aulico etiam consilio è Lutetiae etiam senatu diplomate regio extracta est, & ad Diuionensem tandem senatum reiecta. Cùmque diploma quoddam obsignandum esset, idque Rex imperasset, & à Giliberto Baiardo, qui à secretis esset Regi, Poieto esset allatum, iussit Poietus quaedam mutari. Id grauiter ferens Renaldius, ad Pontieuriam detulit: quæ Renaldium Regi eo die post coronam offerens, neglectum ait imperium Regis, nec potuisse impetrari à Poieto quod Rex iusserat. Vnde iratus Rex iusserit primum scrinia & sigilla Poieto auferri: mox frigidâ suffudentibus aulicis, abduci captiuum. Accidit & aliud: Cùm Renaldius per Pontieuriam impetrasset litteras à Rege ad Poietum, quæ acerbius urgerent eum ad obsignationem diplomatis, eas literas cum ille accepisset, casu accidit, ut eodem die salutatum iret Margaretam Valesiam Nauarra Reginam: cui frendens eas ostendit literas, indignatisque hæc addidit, At uos quidem mulieres omnia miscetis: Regina, quid salui esse potest, ubi mulierum consilio omnia geruntur? At Valesia cùm mulierum consilium tutum esse Poieto respondisset, & quaedam alia acerbius, digressa est ab eo. Re denique cum aulicis aliis potentioribus communicata, non putauit prætermittendam hanc Poieti superbi, uanique hominis, opprimendi occasionem. Circa uesperam cum circumfusi essent circa Regem aulici, refertur ad Regem quid Poietus oblocutus sit in eum. Conclamant aulici ferocitatem uiri ulciscendam. Rex, qui malè antea in eum animatus esset, primum quidem abigi iubet Poietum, aulique ei interdicti: sed cùm Henricus Rex Nauarra, & reliqui aulici qui reconciliari posse Regem uidebāt alio tempore Poieto,

patum aiunt tutum esse aula eum exigi, qui tot tabulas ad regni utilitatem pertinentes, sua ipse in potestate habeat. Proinde cautius esse, si periculoso hoc tēpore, consiliorum omnium bellicarū particeps, tuto loco asseruetur. Inssu Rex uti captus in Bituricensē arcē abduceretur, data eius capiēdi mox & abducēdi cura Ludouico Neuersio: qui lectulo decumbentem excitans, perturbatis omnium domesticorum animis, mox in Biturigas abducit. Is mox ad Regem & Philippum tribunum maritimarum & Franciscum Turnonium literas dedit, querelarum & miserationis plenas: quibus id tantum deprecabatur, uti molestia carceris liberaretur, nec tamen impetrauit. In eius locum suffectus mox Franciscus Monthelonus, praeses Parisiensis. Poietus per aliquot annos carceri inclusus uixit, agrē tandem impetrauit, ut more maiorum è senatibus delecti patres cogerentur, per quos iudiciū statueretur: qui tamen ipsi nominati sunt minimè in Poieti gratiam: diūque postea Petro Raimundo praesidi Rothomagensi homini graui & probato, negotiū datum, uti in Poietum quateret. Huiusq; demum anno millesimo quingentesimo quadragesimo quinto sententia patrum, ob peculatus crimen, diuenditōsque & uenundatos regios magistratus, & multa ad suum quæstum nundinationemque fæde patrata, multa grauisima, at pecuniaria tantum irrogata est: nisi quòd aperto capite adesse iussus est, dum sententia in eum lata recitatur. Cuius iudiciū exitum Rex acerbissimè tulit, & in eos qui ad eum missi erant ad iudiciū ei aperiendum (nanque ita illi decreuerant, ne quid prius proferretur, quàm Rex esset certior factus) effudit multa in iudiciorum corruptelam, in iudiciū huiusce cōtumeliam. Et parum sanè absuit, quin eo iudicio ille capite lucret, agrēque amici ferebant elapsum hominem, qui tamen perpetuo carceri eadem patrum sententia. addictus

erat, tametsi ea pœna illi remissa est. Atque hæc quæ multis post annis accidere, in hunc locum referre placuit, quando semel in Poieti mentionem incideramus. Principio huius belli, Rex exercitum ad Perpenianum urbem, quam Casariam pridem occupabat, instituit ducere, cōsilio Antonij Prati Mompesaci. Sed cum tardius coacta essent copiae, neque maturius propter itinerum difficultatem urbem obsedissent, inanis fuit oppugnatio. Et sunt qui tardius ab Henrico Regis filio eductas copias uolunt. Sed eum cum copiolis inermibus proficisci, & festinare indecorum inutileque fuisset. Maturius, exercitu nondum contracto, uenire non potuit, pugnae semper cupidissimus. Sunt qui ea parte urbem oppugnatam, qua Mompesacus dissuadebat, Claudio Ennebaldo authore uolunt: quem, cum huius oppugnationis munus suum esse uellet, parum fuisse uolunt æquum aliorum consiliis: & Mompesacum aiunt uanissime suasisse Regi, antequam robur exercitus cogeretur, utile futurum si ipse cum delecta equitum, peditumq; manu prius locum obsideret, itinera intercluderet: neglexisse id Regem. Oppidani cum spatium habuissent sese colligendi, milites instruebant, delectum cogebant, arma expediebant. Ioannes Congeus & Ioannes Ceruillio, qui urbi praesidio relieti erant, parata omnia ad obsidionem tolerandam habuerunt. Est Perpenianum mediocris ciuitas: loco superiori eminet Castellum Maius: (ita loco nomen.) Inde muri pars, claudens parte una urbem: est & Castellum alterius munitio- nis nomen, Castello Maiori minus. Ex ea muri parte inferiore quæ attingit Castellum Maius, est propugnaculum paruum & depressum, per quod tueri possunt mœnia. Ceruillionis consilio diruta est ea pars muri, ex urbe: mediòque ferè itinere extructum est aliud propugnaculum terreum. A tergo erat Fanum, quod & illi munierat instar propugna-

culi: ex quo loco uariè Galli afficiebantur. Nec longe ab urbe aliam munitionem extruxerant terream, quam nequicquam Galli frustra diruere conati sunt. Italicus eques latè uicinas regiones populatus est. Hispani ex urbe frequenter erumpabant. Leuia utrinque sæpe certamina, ut quodam die urbe egressi, machinas Gallicas aut abducere, aut obturare omnes tentarint, ni Brissacus cum delecta equitum manu superueniens, hostes in urbem coëgisset. Ibi ex nostris uulneratus Roquenius glande quidem ænea ab hoste circa brachium, at uariis aliis locis hasta, uel à Tristano Moneio uno ex nostris, dum irruit uelut in hostem, ut quidam uoluerit, uel ut nocte intempesta accidit, ab alio quodã. Et paucis antè diebus Cappusius, qui Galiotum Tenolacum manus sustentabat, tormento ictus necatus est: & uulneratus Iohannes Salignacus Burdigalensis: cum postea semper incommoda ualetudo, qua iam emeruisse uidebatur, oppressisset eum: & ipse quoque desideratus, Tenolaco prono in humù ruente illaeso, ut & Daciero, qui & ipse parum abfuit, ne alio tormento emisso opprimeretur: alio die ingens equitum certamen, ut multi utrinque desiderati sint. Captus unus è Cardurcorum nobilitate Antonius Cardilacus Bieulius: qui captum abduxerant, dum contendunt de captiuo, ad certamen ipsi uenerunt: id alter intuitus Cardilacum nequicquam sibi rætuentem gladio transfigit. Henricus Delphinus cum apud Congeum & Ceruillonem expostulasset per tubicinem de ferocitate militum, uinctos reos illi parati fuerunt dedere, refutante Delphino de his supplicium Hispani sumpsere: noui etiã milites in urbem immissi sunt, & Casar cum robore exercitus aduentare dicebatur. Interea Aureliorum Dux Carolus, ad fratrem è Leucis reuocatus peruenit. Rex toto obsidionis tempore, Salleis se non commouit. Cum frustra esset obsidio, placuit dissolui copias:

aduentante iam hyeme, uicina aliquot oppida à Iacobo Percario Escartio, & Ioanne Sanctiasterio direpta sunt. Itali & Aquitani seditione facta uix pugna aperta abstinuere, agrèque pulsatis Aquitanis sedata sedutio. Narbonensis prouincia à milibus Gallicis eo tempore uastabatur, uel multitudine ipsa militū, uel procacitate ipsa, ut oliuet a passim etiā excinderentur magno hominū dolore. Rex Mōpessulum, inde Tholosam, è Tholosa inuisit Margaretam Reginam Nauarra, sororem Neraci degentem, quam fama erat grauidam esse, & iam ad pariendum uicinam. Sed acciāt postea, ut ea pareret quod molā uocant. Mox Burdigalam, è Burdigala Angolismam & Cognacum peruenit. Cæsariani Luxemburgum receperunt: & iam instruetis copiis Pedemontanorum urbes uariè afficiebant. Eò missi à Rege, qui Cæsarianos ad sua tutanda reuocarent: quædam etiam eorum oppida oppugnarent, perterritosque in sua cogèrent. E Perpeniano in Subalpinum agrum transiere Regiæ copiarum, misso Ennebaldo: & circa finem Nouembris mensis cōuenere ad Carignanum. Ibi ad sexdecim inuenta hominum millia fuere. Ac ne tempus frustra tererent, properant ad Cunicum oppidum (quod & Conium uocant) oppugnandum. Huic præerat cū ualido præsidio Petrus Portius Vincentinus. Et quanuis acriter per singulos tres dies tentassent Galli Italiq̄ue irruptionem, frustra tamen fuit omnis conatus, impigrè obsistentibus Hispanis. Itaque rediere Carignanum, ubi septem peditū millia exauthorata sunt, quòd rapinis infestassent agros. Ibi cū EnnebalduS muri parte diruta, modicè iuberet Ossunum cum suis peruadere, ille autem comatulos & delicatos iocans deposceret, parum absuit res à dissidio acri, inter Ossunū & Thermum amicissimos: qui frustra proceribus admixtis ut in gratiam redirent, inter se cū consulissent familiari colloquio quæ utrū-

que angebāt, tandem in gratiā rediere. Est & frustra Quier-
 sium tentatum, multiq̄ue ex peditibus, machinis emissis cō-
 cisi: inter quos Petrus Faugierus Burdigalensis, cui Gorsio
 cognomen. Itali qui in patriam reditum parabant. cū in-
 stare uiderent Casarianos, deligunt certos sibi uelut itineriū
 duces. In his fuere Regulus Malaspinus, Iacobus Sanius
 Vicentinus, Aldrigus Venetus, Straismus Placentinus,
 Ioannes Andreas, Marinus Brixienſis, Franciscus Pa-
 cius Venetus, Aemylius Bolognetus, Giralduſ Frasccherus
 Alexandrinus: Carrerus & Frasccherus cum septingenti-
 bus peditibus noctu occuparunt Abruzum oppidum,
 haud longe ab Alexandria: nec diuturna ea fuit eis hęc
 sedes. Nanque Vastius Daualus intentus, in omnes oc-
 casiones, arceſiuit mox lectiſſima Casarianorum auxilia.
 Hi cum sexdecim hominum millibus, & septem tormentis
 maioribus mox adfuere. Daualus quassatis muris summo
 impetu irruit in oppidum. Et quanquam strenuē se tuenti-
 bus illis, dum recentes undique hostes submituntur, poti-
 tur oppido: ubi multi cęsi, multi capti. Frasccherus iubente
 Vastio, capite diminutus est: casus quoque est Pacius. Reli-
 qui Itali cum diu hac illac uagarentur, à Boutiero in arces
 uicinas aliquot, numerato stipendio distributi sunt. At Va-
 stius & Pyrrus Columna, cum septem peditum millibus,
 eductis quodque maioribus tormentis, multa castella igno-
 bilia, partim ui, partim uolūtaria deditioe recepere. Rediit
 deinde Astam Vastius. Galli Italiq̄ue, duce Petro Mario,
 Sanctoſecundano rursus cōuenientes, cęsis Casarianis rur-
 sus ea recepere: eāque & Carignanum muniere, annona
 copiosissime illata. Ex eo tempore bellum trahebatuſ oc-
 cupatione caſtellarum,munitionēque. Accidit ut Chincia-
 rius præfectus equitum alis leuibus Casarianis, ad Verōā
 negligentius sederet. Id Boutierius sentiēs, mittit Ludouiciū
 Gestus Gallorum Lib. IX. Ll ij

Biragum cum aliquot alis equitum, & Antonium Franciū
 cum trecentis peditibus, qui imparatum opprimāt. Hi sum-
 ma celeritate usi, Veroa occupata, ita oppressere Chincia-
 rium & Casarianos, ut impedimentis, armis, equis relictis,
 effusa fuga omnes sibi consulere coacti sint. Multi capri, plu-
 res uulnerati, præda opima parta. Acciderat uero antea,
 ut Gallis pulsus è loco cui Cana nomen, mitteretur ab hosti-
 bus Aldrigus Venetus cum trecentis peditibus, ad Marsa-
 lium arcem præsidio firmandam. Id oppidani intuentes,
 admonere Gallos, simul partem in oppidum excurrere iu-
 bent: partem aliam ipsi per subterraneum locum perducunt
 ad Marsalium. Aldricus cum ingressi Galli, Galliam undi-
 que acclamarent, multosque sternerent, parte alia ab aliis
 oppugnaretur, perterritus fugam adornabat: sed multis cæ-
 sis captus est per Fantonem, ac deinde Carolo Drotio tra-
 ditus, ex cuius custodia elapsus ad Vastium confugit. Nec
 multo post adcurrrens Vastium, oppidanorum agris uastatis
 omnes crudeliter necauit: tantum duos, quos perfidia prio-
 ris insimulabat, uinctos excelso loco pedibus suspendit, pi-
 lariumque ferrearum innumeris ictibus pendentes, à mili-
 te necari iussit. Mittit deinde Pyrrum Columnam ad Mon-
 deuium oppugnandum. Instructissima acie gradientem cū
 multis Hispanorum, Italarum, Germanorum millibus. Illi
 ad Agnellam consilio habito, prima luce uicos occupauerunt:
 ubi Galli in præsidio erant cum Ioanne Andrea, & Iulio
 Landriano. Landrianus captus est, reliqui Mondeuium
 peruenere. Carolus Drotius, quem & Drossum uocant,
 præerat Mondeuio cum Heluetiorum aliquot Aquitano-
 rumque cohortibus, Italicis que peditatu, cum Fátone, Pau-
 lo Miglio, Naldo, Bonio, Ioanne Regio Turcheto, Ioanne
 Andrea Marino: qui omnes Italici peditatus erant ducto-
 res. Aquitanici uero ductor erat Brianfouetus. Columna
 Arnol. Ferroni de rebus admonet

admonet Daualum, quibus copiis intellexerit Mondeuium munitum, maioribus uiribus opus esse. Ille mox eò aduolat cum lectissimis copiis, & decem & octo machinis maioribus. Ac primum quassantur multis locis mœnia, quippe tribus locis hostes machinas aptissimè collocarant. At erumpentes Galli Italiq̃ue, multis utrinque desideratis rediere, è Gallis Brianfoneto caso. Sequentibus diebus strato muro hostes irruere: sed à Gallis pulsî, multis desideratis, frèdente Vastio, eo die reditum est in castra. Iam acrius quassata erant mœnia: idq̃ue intues Drotius quibusdam dissentientibus deditioem facit saluis omnibus rebus. Hæc incidere in tertium diem Nouëbris, anno M. D. XXXVII. Vastius Mondeuium munit, & cum ualido prasidio imponit Ioannem Matthæum Longum. Vicina omnia castella, quorum usque ad octoginta multi numerum transferunt, ab eo quoque recepta, & prasidiis firmata. Pergit Vastius ad Carignanum. Præerat Carignano Petrus Ossunus Gallus & Acciolus: aderant & Franciscus Bernardinus, & Accollius. Hi impares se agnoscentes tantis copiis (neque enim iis munitionibus quibus hodie septum erat Carignanum) loco relicto constituere uariis excursionibus fatigare Casarianos. Dum abeuntes prosequitur Vastius, & Ossunus acriter dimicat, homo uetere Aquitanica, nobilitatèq̃ue ornatissimus, captus est. Culpam ipse retulit in Bernardinum, qui ut conuenerat, aut noluerit adesse, aut terrore impeditus fuerit: eoque nomine ad singulare certamen hominem prouocauit. Sed Rex duelli author esse noluit. Captus est & Magrinus. Vastius Pyrrum Columnnam & Felicem Arcium Germanum, & Sanctomichælem Hispanum praposuit Carignano, idq̃ue communit. Franciscus Rex per Boutierium certior factus nouis copiis opus esse, ex Heluetiis & Aquitanis collectum per-

Gestus Gallorum Lib. IX. Ll iij

ditatum subsidio suis misit: & ad XV hominum millia unà cum Italis habuit. Nec vastius quæ pararentur sentiens, disimulat accerere copias: octôque Germanorum millia è Germania exciuit. Interea mense Decembri accidit, ut Petrus Portius Vicentinus, dum cum Gallis congregitur uariis excursionibus, caperet eum qui Bargesio præpositus erat: nomen multi siluere, parcentes familia: Italum fuisse aiunt. Is captiuum posteaquam de pretio ingenti redemptionis conuenit Portio, pollicitus est daturum se Casari aut Portio Bargesum arcem: in eam rem obsides daturum filium & uxorem. Hæc pacta rata habuit vastius: his ille conditionibus solutus est. Euocatus Portius pergit ad Bargesum recipiendum cum ducentis pedibus, quinquaginta equitibus: admonetque alterum pactorum: ille præmittat uiginti pedes prius, consulit, his se arcem traditurum. Tum deniù uenturum Portium exploratis omnibus, nihil sibi sanctius esse fide, quam constrictam liberare uelit. Hoc ille maxime fidem fecit, quasi Portij utilitati consuleret. Præmittuntur uiginti quinque milites spectatæ uirtutis: hi omnes Bargesum aduenientes concisi sunt exceptis duobus. His duobus cum ferum, ignem, acerba omnia supplicia minitaretur, tandem factum est, ut spe salutis consequendæ reciperent, se quæ ille iuberet aut scripturos, aut elocuturos. Collocat eos in turriculam altiusculam: euocantur Portiani ad colloquium. His illi renunciant salua esse omnia, ne dubuarent arcem ingredi. Suadebat iterum Portio ingrederetur cum uiginti quinque equitibus, alij deinde admitterentur. Ipse interea suos, qui pilarum emittendarum peritissimi erant, in armis paratos esse iubet. Introducitur Portius, ut uidebatur, nec tamen introductus est, sed ab aliis qui exituri erant prope Bargesum stantibus honorifice exceptus, mox emissis pilis impetitus est. Nemo è Portianis fuit qui non aut occubret,

aut uulneraretur: ipse ita uulneratus est, ut mox exanguis desiderium sui relinqueret. Hic finis Portij, cuius fortitudo concitabat magnam opinionem apud Casarianos. Intere Galli reciperant ea castella, quæ prius occuparat Vastius. Iam circumagebatur initium anni M. D. XLIIII, tum Boutierius, Teus, Maurus Gabriel Mauri frater, Biragus, Carlous cum multis equitum, peditumque millibus in agrum Crescentinum petuere. Huic loco præerat Canus cum trecentis peditibus, ducentis equitibus Casarianis: atque is admotis machinis saluis rebus omnibus deditioem fecit. Properat Boutierius ad Liornum, quod & receptum est uoluntaria deditioe. Tandem admouit copias ad fanum Germ. ni, ubi Caranius cum Andrea tribuno, Petro Gasino, & multis aliis, firmoque equitata & peditatu relictus fuerat: qui cum robori suorum confideret, deditioe distulit: ubi sensit labare animos, deditioe facta emissus est: idque accidit mense Februario. Horum omnium bellorum apud Gallicos scriptores summum silentium. Exteri quædam prodidere: obruere tamen silentio multorum res fortissimè gestas: ut ius accidit, qui Gulielmi Bellai Langæi non meminere: in quo ea adfuerunt ornamenta, quæ M. Tullius in L. Lucullam congerit, magnum optimarum artium studium, tum omnis liberalis & digna homine nobili ab eo percepta doctrina. Tātus uerò fuit imperator in omni genere belli, præliis, oppugnationibus, totiusque belli instrumentis, & apparatu, ut ille Alphonfus Vastius Daualus post Ferdinandum Daualum acutissimus omnium imperatorum, hunc à se maiorem ducentem cognitum: quàm quenquam eorum quos uidisset, fateretur, Carolus uerò Casar plus se ab eo unius illius eloquentia, dum apud exteros legati officio fungitur pro Rege debilitatum fateretur, quam multorum robore, & animi magnitudine. Sed nec aut Dacierij, aut Terridi,

aut Aletrei, aut Thernū, aut Sanctouliani, aut Petri Of-
 funi, Monluci, Montigrundi, nisi rarissimè meminere, quos
 omnes clarissimos ipsi sciunt fuisse toto hoc bello Subalpi-
 no. Nec hæc eo scribo, quasi fidem abrogari uelim exteris scri-
 ptoribus: diligentiam illi maiorem plane quàm Gallici at-
 tulere: sed qui Gallicos exteris cõtulerit, meliora optimis, in-
 gens operæ pretium facturum uideretur: obiiciūt nobis ex-
 teri temeritatem, quàm & Gallis Iulius Cæsar maximè
 innatam ait, ut leuem auditionem habeant pro comperta.
 Obiiciunt iracundiam, aulæ immodicos fastus. Obiiciunt
 delicias: obiiciunt cunctationis impatiētes animos, fallique
 eos docent, existimantes fortitudinem pugnantium aper-
 ta inclarescere: cum cunctationem maturam, insignem ma-
 ioremque partem esse disciplinæ militaris ueteres prodide-
 rint. Obiiciunt omnibus bellis loca ad limites sita, aut an-
 nona, aut sulphureo apparatus summa eorum qui præerant
 incuria caruisse. Obiiciunt causarum forensium immorta-
 litatem, exordia causarum & praeludia longiora apud nos
 esse, quàm apud alios exitus, ipsosque etiam uictores è foro
 non nisi loculis exhaustis discedere. Iustitiæ interdum quasi
 uirginis elegantis, uenustæ & concinnæ lenocinium fieri ab
 iis, qui eius decus, aut potentia, aut gratia, aut opulentiæ
 prostituunt. Ab his aliisque in nos magna censura scriptis si
 absumus, uana sunt eorum conuiuia. Si more humani inge-
 niū interdum ad ea offendimus, enitendum ut quæ prodi-
 dere sapientissimi homines, præcepta de utilitate capienda
 ab hostibus, ea hac parte exerceamus & consumamus. Nec
 uerò silentio obruenda est mors Alexandri Tortij: is cister-
 nam Regis imperio, cum sepe à Cesarianorum insidiis li-
 berasset, Fanum Damiani intercipere parabat. Oppidani
 partim deditioem faciebant, partim deditiois consilia
 simulabant. Sic reuocato eo ex itinere, quasi ad oppidum

recipiendum, machinis emissis uulneratus ac deinde desi-
 deratus. Ioannes Nourrisierius Bicus, parum absuit ne cum
 Tortio opprimeretur. Ita Tortio ad summam gloriam et
 militaris florescenti, fraude hostium uita erepta est. Eo an-
 no senatus Gallici (quod sæpe fit, ubi nouorum bellorum
 tumultus audiuntur) iussu Regis prorogati sunt in totum
 annum, cum alioqui feriæ illis usque ad Martinalia stato
 tempore concedi soleant. Et Carolus Burius Baionam iussu
 regio missus, uisus est nescio quid occultè tractare de Fano
 Sebastiani urbe uicina, quæ Cesaris imperio paret, interci-
 pienda: sed uulgato mox consilio uani fuere conatus, & de
 Aquitania inuadenda moliri insidias Britannus iactaba-
 tur, cum tamen pacata omnia fuerint. Eodémque anno no-
 mine mutui exacta est passim ingens uis pecuniæ. Quinque
 Germanorum millia per Aquitaniam progrediuntur, sum-
 mo hominum terrore, minore tamen dispendio, nisi quòd
 insigniter dolia uini siccabant. Sanctones & Rupellani ob
 salmarium uectigal nuper à Rege constitutum, neque so-
 lutum aut admissum, hos in se mitti uerebantur: & erat
 Rex Rupellanis infensor, ob controuersiam quam semper
 stomachosè persecuti erant in Cabotium Iarnacum recto-
 rem urbis. Multi uincti, aliquot in carcerem coniecti. Sed
 ita res composita, uti ueluti theatro constituto Rex sederet
 cum aulicorum purpuratorumque comitatu, illi miseri ue-
 niam deprecarentur. Rex delicta omnia remisit: ac ne cui
 in posterum fraudi esset, sancit, ob ea quæ prius molitus erat.
 Eo anno Burdigalæ multi persuasionis uiolata nomine rei
 peracti sunt. Nam Poietus cum adhuc esset iurispræfectus,
 diplomate regio missus, certos è senatu ipso delectos, acres
 huic uni rei præposuerat: quæ res multorum odiorum semi-
 na alebat. Itaque Margaretae Valesiæ Reginae insigni pie-
 tate opera, diplomatis huius ui sublata, rediit ad uniuersum
 Gestis Gallorum Lib. IX.

*senatum sua cognitio. Iussuque ipso Regis mitigata paulu-
 lum reus pœna: nisi qui inuenti essent, qui Sacrosancti diui-
 corporis sacra illa mysteria conuellerent Casariani quo-
 que eadem hyeme in Gulielmi Cliuensium Ducis diuionem
 irruentes, loca aliquot expugnarunt: & Cliuensis sæpe cum
 Casarianis congressus, uictor rediit: nec tamen Hensber-
 gum oppidum ab his occupatum recipere potuit: & ad
 Nurembergum coactus proceribus Germanicis, cum legati
 Cliuensis præter eius mandatum inducias accepissent, re-
 pentè in Regis gratiam ab his fœderibus discessum est, irri-
 tato præter modum Casare. Duo ex purpuratorum cœtu
 utrinque ad Casarem & Regem à Paulo Pontifice missi.
 Frustra utrumque ad pacem hortati sunt. Instabat iam an-
 nus millesimus quingentesimus quadragesimus tertius, cum
 Rex uis omnes exhausto fisco quærens, quibus tantas a-
 leret copias, nouam iudicum decuriam senatibus Gallicis
 adiecit, acceptis ab utroquoque nummum aureorum duo-
 bus millibus, urbibus omnibus Gallicis nomine mutui ad
 alendas quinquaginta millium peditum copias, noua pecu-
 nia indicta est, ex aethaque. Narbonenses aduentantibus Cæ-
 sarianis magno in periculo se esse uerebantur: sed mox di-
 lapsis illis, uanus fuit timor. Baionenses simili metu conster-
 nati sunt, & suspectos habuere multos, quasi de urbe Cæ-
 sarianis prodenda. Cum enim illi repente aduenissent, ubi-
 que ad arma conclamatum est, iam direpto Fano Ioannis
 Lucensis. Satis constat uisos multos plusquam uiginti sca-
 las aliæque scerentes, quibus urbs interciperetur. Copiæ ut
 ex incrimibus coactæ, ita nisi maior uis occurrisset, satis pa-
 rata. Auxit terrorem Caroli Burū, qui regio nomine urbi
 præerat, absentia. Is hostium aduentu cognito, mox equo-
 rum celeri cursu arrepto, in urbem properauit, & aduenit
 inclinato iam die. Eò etiam aduenerunt nocte intempesta
 Arnol. Ferroni de rebus ducto-*

duces peditū, cum turmis aliquot militaribus: inter quos
 Alfarus, Allocus, Stephanus, quos oppidani ea nocte gra-
 uiora ueriti urbe excluderunt, inuito ipso Burio. Porta uero
 prope quam commeatus à Rege in urbem introducti erant,
 ea nocte aperta inuenta, socordia, ut putatur, ciuis Baionen-
 sis, cuius curæ mandata erat. Oppidani ignibus tota nocte
 accensis circa muros pernoctauerunt. Emissis ex urbe machi-
 nis bellicis, cum Casariani intercipiendæ urbis consilium pa-
 rum succedere uiderent, mox alio dilapsi sunt. Eo anno Na-
 ium oppidulum in Bernesibus finibus, igne caelesti immisso,
 maiori ex parte flagrauit. Henricus Nauarrorum Rex non
 solum Aquitaniæ, sed et Narbonensi prouincia, et eius
 tractus totius, qui adhuc prouinciæ nomen retinet, Prætor
 designatus. Nouos passim magistratus, nouas præfecturas
 Rex designabat, designatas rursus mox reuocabat. In Nar-
 bonenses cum Casariani iterum duce Francisco Bemuntio
 incursiones facerent, Mompesacus eduxit uiros acres: hos in
 insidiis collocans, multos palantes necauit. Bemuntium cum
 reliquis usque ad Perpenianum fugientes secutus, deliberans
 etiam de urbe obsidenda, ni pecuniæ inopia deterritus esset.
 Principio huius belli Anglorum fides suspecta erat Regi:
 nam illi Casarianos tacite iuuabant. Quæ eò causa Anglo-
 rum Regem Henricum uiolatis prioribus fœderibus impu-
 lerit, dubitatum est: nisi quòd prudentes rerum æstimatores
 semper uident illum inferiori sese callidissimè adiunxisse, uti
 semper ambos committeret, et Gallum et Casarem: et
 nihil prætermisisse, quantum facere atque eniti potuit, quin
 Gallum superiori bello à Casaris amicitia auocaret. Ipse
 interea augendo fisco intentus, expectaret occasionem op-
 portuniorem Gallo nocendi. Anglorum naues aliquot Hi-
 spanicis adiunctæ ad Fontem Rapidum in Gallos grassa-
 bantur, nec tamen agnita sunt, donec Aquitani nauem Hi-

spanicam se interceptisse rati, Britannicam agnouere. Ea cum Baionam perducere non potuisset ob fauces portus angustiores, ad Fanum Ioannis Lucensis perducta est. Hunc locum ab Ausonio Lucanicum uocatum multi falso putauerunt. Angli mox classe Hispanica instructi eò adueniunt, nauemque recipiunt: parati qui nauem interceptissent necare, ni Hispani qui ob uicinitatem multis huiusce similibus casibus obnoxij sunt, ex more uix tandem impetrassent, uti inermes capti ad suos redirent. Erat eo tempore apud Anglum Regis nomine legatus Rogerius Asprimontanus, quem Orteum à gentilitia domo uocabant. Cumque hic quereretur apud Henricum Regem infestari Britanniae oram à suis, responsum accepit à Rege, omnia sibi cognita, aperta, patefacta quae inierint Galli cum Scotis cõsilia: daturum se operam, ne illi in Scotiam adeant: pollicitationes omnes ad se delatas: curaturum se ne quid illi in se molirentur, & paucos post dies remisso in Galliam Asprimõtano, apertum sese hostem declarabat: antè tamen, ne belli minus iustam occasionem habuisse uideretur, per legatos petere cœpit annuam illam pensionem, quam Gallici Reges Britannicus ex pacto ob Aquitaniam pendebant. Rex qui uideret iam apertum hostem, etsi pecunia immensa hoc tempore redderetur, sua pecunia bellum sibi maius accessurum, consultò differebat solutionem. Ex eo tempore, & quòd cum Iacobo Scotorum rege congressi Britanni superiores redierant, & Rex Scotorum post paucos dies decesserat, tunc ueluti metu sublato apertus hostis, copiis in Flandriam traductis, Casarianis se adiunxit. Erat Iacobus Escartius Perucius apud Tarauannam Morinorum cum suis turmis militarijs. Hic cū suis prædabundus ex urbe egressus, hostibus occurrit numero superioribus, ad oppidum cui Hera nomen. Ut ex puluere utrinque hostes agniti, mox reuocati præcursores. Erant ho-

stes numero superiores: rati tamen maiores Gallicas copias adesse, taciti excepturi Gallos expectabant. Escartius confertos suos in exanguem hostem prorui iubet. Ibi post leuem dimicationem illi terga uerterunt. Multi caesi, centum ex equitibus cataphractis captiui abducti. Ibi Franciscus Lotharingus, cui Aumallo cognomen, cui & huius uictoriae laudem multi adscribere, adfuit, territosque hostes apparuit turmis Gallicis undique uariisque locis, ut passim quique excitati fuerant aduentantibus, cum tamen pauci adessent. Diuerso exitu eandem laureolam quaerens Sansacus à Maseriis egressus, ab hoste multis captus in urbem coactus est. Captiui utrinque liberaliter habiti, & a quo pretio liberati. Vindocinensis Bapalmium oppugnaturus copias adduxit. Ibi Ocimons Caesaris nomine arce praerat, in arcem sese recepit. At Gallo aduentante ita ex arce emissis machinis Gallos concidit, quo ut loco consisterent, prorsus non haberent. Itaque inde effusi sese recipiebant: cum & Caesariani arce egressi Gallos infestaret, ac nisi Gallici equitatus robore Galli subleuati essent, res prorsus infelicius cefsura fuisset. Interea Rex lectissimis copiis contractis, in MARIOLIENSE CARNOBIUM castra defixit. Ex eo loco uariè hostes Gallos infestare soluti erant: & diuèptis uicinis aliquot arcibus & oppidulis, incensisque & corruptis hostium segetibus, quas tempestiuè eis demerere non licuerat, ad LANDRISIUM oppidum pergit. Oppidanis quasi Gallos excepturi, primum impetum acriter sustinuerunt, & tota nocte emissis tormentis uariè Gallica castra infestabant. Sed summo diluculo urbe egressi, corruptis machinis, incensa etiam urbe, in uicinum nemus perueniunt, Caesarianisque se adiungere. Rex ad urbem uisendam profectus, praeter ducum sententiam muniendum locum curauit: celeriterque munito oppido praefecit Landam rei militaris peritissimum, &

Andream Montelambertium, quem Decium aut Panul-
 lierium notiori nomine uocabant, cum lectissimis cohorti-
 bus, uti eo loco Casari exultanti tanquam frenos iniiceret.
 Accidit ut quodam die, cum circa uicinum nemus cum au-
 licis aliquot obequitaret Rex, repentinæ hostium copia ui-
 derentur, quasi ad interceptum eum paratæ. Itaque mox
 ad arma conclamatatum est: & Rex in tutiora loca in castra
 se recepit. Delphinus cum Balneëses uicinos intercepturum
 se putaret, eò raptim peruenit. Illi ita acriter impetum uim-
 que depulere, ut illi mox inde abeundum fuerit, multis de-
 sideratis, in quibus fuisse narratur Alegreus. Rex in Fran-
 ciam late agris hostium populatis, redit, munito Landrisio.
 Ipse eo tempore Claudio Ennebaldo (qui in locum Cabotij
 defuncti tribunus maritimorum designatus fuerat) uteba-
 tur familiarissimè: ita prorsus ut aulici ordinis nullo fami-
 liarius, ut quæ ad bellicos apparatus pertinerent, illius ope-
 ra expediretur. Casariani interea tacite in ex nobio Guysia,
 urbis uicino, castra defixerant: rati se adiunctis Anglis, Guy-
 siam intercepturos, in quam Neuertius à Rege cum aliquot
 turmis prius immissus fuerat. Interea ex hostium copias for-
 tissimi quique ad Guysiam excurrerant, & urbis potiun-
 dæ spe oblata, frequentiores è castris ad urbem oppugnan-
 dam perueniebant. Galli qui urbi præerant, emissis tormen-
 tis bellicis Casarianos infestabant. At Iacobus Escartius
 uel admonitus à Neuertio, uel suos mittens ad agros hostiũ
 populandos, tormentorum sonitu motus, eos ad urbem tu-
 tandam emisit. Casariani cum leuis tantum equitatus ad-
 esset, cum ipsi imparati aduenissent, rati iustas Gallorum co-
 pias adesse, sensim in castra suorum uicina confugiebant, quæ
 ubi locata erant, Escartiani ignorabant: fugientibus instant
 Gallici equites, multis caesis, multis captis, sinem sequendi
 nullum faciunt, donec in castra hostium uentum est. Ibi

mox ad arma cum esset conclamatum, Franciscus Estensis
 Hercules Ferrariensis principis frater, admisso equo ad suos
 tutandos egressus est: at mox suis fugientibus immixtus
 cū Galli recepti cecinissent, inter reliquos captiuos abdu-
 ctus est. Petrus Strozius captum apud Guysiam agnoui-
 t, captiuumque sui iuris effecit. Interea à Ferdinando Gonzá-
 ga tubicines uenere, rogantes, saluum ne Galli Estensem re-
 cepissent. Ita ille agnitus in Galliam perductus est: libera-
 tus tamen post aliquot menses, reddito pro eo à Casaria-
 nis Gabriele Salutianorum principe: cuius captiuitatis ca-
 sum mox expediam. Has uictorias auspiciis Lotharingorū
 partas alij prodidere, ac de Francisco Aumallo Lotharingo
 narrant: hunc cum forte ex oppido uno rediret, & incidisset
 in equitatum omnem Casaris, conglobatis suis paucis cata-
 phractis equitibus, peruasisse per medios hostes fortissimi
 eodēque tempore Iacobus Albonius Sanctoandreas
 cum hostium equitibus, leuibus praeliis aliquot congressus,
 multis casis, uexilla quoque inde militaria aliquot retulit, ut
 & Renatus Carnutensium Regulus. Eodēque anno Rex
 ad se reuocatis copiis Luxemburgum, suos properare iubet:
 urbs obsessa ab Henrico filio magna diligentia. Casariani
 ueriti ne quid durius accideret, urbe ei ditionēque cesserunt.
 Ibi Franciscum Aumallum Lotharingum circa inferioris
 partem pedis, dum fossas explorat hostium, uulneratū pro-
 didere: adfuisseque cum lectissimis Italarum cohortibus Pe-
 trum Strozium, in quibus & fuerit Fabianus nepos Ma-
 ria Montū purpurati pontificū: Strozium cum suis & Gal-
 lica nobilitate instar plutei fixisse munitiones deiectis Ger-
 manis, ultro equitibus peditum munera sustinentibus: Cæ-
 sar in Gulielmum Cluensium principem progressus est. Ille
 quibusdam expugnatis oppidis, suorum usus consiliis, quasi
 uictus fidei se illius commisit, multatūque, & priuatus

Geldrensi principatu, uictoris leges genibus illius aduoluntus, quas uoluit accepit. Is aliquot ante dies quam deditio-
nem Casari faceret, quasi armis sese tutaturus, acceperat
quinquaginta nummum aureorum millia à Rege: ei quoq;
ioto hoc bello à Rege in singulos menses, ad alendas copias
suppeditata sunt uiginti quinque nummum aureorum millia.
Regem multi scribunt ad Luxemburgum exercitum eo ani-
mo traduxisse, uti procurata re frumentaria, quam posset ma-
ximis itineribus ad obsessum liberandum perueniret. Sed
cum de eius deditioe auditum esset, in Franciam mactum
redisse: arcem cui nomen Mons Ioannis, iisdem in finibus
Rex muniendam curauit. Parte alia in Salassariorum fini-
bus, Ludouicus Salutianus qui Casari militabat, in spem
ueniens occupandi paterni principatus, quem praesidio Re-
gis Gabriel Salutianus alter ex fratribus, relicto Adurensi
pontificatu possidebat, ad Rauellum raptissime contractis
copiis substitit. Vnus ex oppidanis, quo ille utebatur fami-
liarissime, inuitato ad cœnam Salutiano, cum in multam no-
ctem cœna extracta esset, consulto facile ei persuasit, ne ea
nocte in arcem munitissimam rediret: domi suæ pernocta-
ret. Primo diluculo adsunt Casariani cum Salutiani fratre:
oppidumque potiti, uinctum Salutianum alterum abduxere:
cum eodem exitu arce si se potituros crederent, repente Gal-
lici custodes emissis machinis, inde eos eiciunt. Ita Salutia-
nus captiuus abductus est, oppidum mox receptum. Is
postea in gratiam Ennebaldi tribuni maritimorum, qui pa-
cis & concordia inter Reges author fuit, reddito Estensi
liberatus est, nam & Ennebaldi filiam uxorem duxit, prius
sibi desponsam. Eodem anno Michael, quem uulgo Miche-
lotum uocabant, unus ex his qui nauticis myoparonibus
praerant, in spem uenit pecunia arcis Niceæ multo omnium
munitissima potiūda. Nam cum Castellano depectus fue-

rat, uti arx sibi traderetur: ille à Rege quatuor nummulum aureorum millia & opima uectigalia annua reciperet. Is igitur Michael quasi re explorata ad Regem ultro contendit: indicat quæ pactus esset. Ea cum Regi placuissent, ne res longius efferretur, dat literas Michaeli ad præfectos rei nauticæ, ut quod is imperaret, quâ ue myoparones bellicos mitti iuberet, eò contenderent. Cû his literis pergit ad Magdalonum Ornezanum & Bernardum Ornezanum, cui Samblachardo cognomen, Magdaloni nepotem. Magdalonus lectis Regiis literis deliberat cum nepote. Ille ut erat adolescens, & qui Michaëlem sub patre suo diu meruisse sciret, indignari cœpit: rem indignam, & ea re fœdam dicitare, cum puppim sibi clauumque superbè is uindicet, cui ne in sentina quidem inuito patre antea locus relictus erat: ignoto homini parendum, & ita parendum, ignari ut ipsi essent consilij. Magdalonus laudato nepotis ingenio, rusit pareret, & dicto audiens esset. Sic enim obtemperari Regi ita iubenti, non Michael: adornaret præsidij classem, futurum uti in tempore eum accerseret. Ita cum Michaële instructis quatuor bellicis myoparonibus proficiscitur. Diuersari cœpere tacitè circa eum locum, cui Cannarum nomen, non longe à Nicea. Ibi certior factus à Michaële, de tota re admonere hominem cœpit, uideret quid ageret: quem in locum res Gallicas protraheret: nihil se satis arcis Niceæ præfecto fidere: missa autem scapha ad præfectum Nicensem, ille accepta parte pecuniæ certiore iam facit Andream Doriã, qui paratus circa ea loca cû quadraginta nauibus agebat. Ergo communicato consilio, quò magis Galli fallerentur, prædaque locupletiori ipsi potrentur, mittit præfectus alteram scapham ad Michaëlem & Magdalonum, ostèdens certam esse deditiõnem. Caterùm uerise ne ipsi satis sint ad custodes arcis exigendos, arcemque tuendam: promde

accersendas esse bellicas alias naues milite instructissimas. Michael præfecti fidem laudare: Magdalonus dolum suspirari. Remex unus de classe Michaelis, orabat opinionem hanc falsam de Nicea dedenda remitteret, omnia se uidere ad perniciem profligata atque perdita. Vicit Michaelis sententia, uti scapham mittat ad Franciscum Borbonium Anguianum, qui ad Massiliam summæ rei nauticæ præfectus erat, uti mox nocte adesset cû lectissimis & myoparonibus & militibus. Anguianus lueris lectus, re cum amicis deliberata, cû duodecim nauibus magno noctis silentio soluit. Interea Doria ueritus ne Galli dolum sentirent, pergit ad Magdaloni naues intercipiendas. Ille cum Anguianum sibi subsidio uenisse putaret, remissius parare quæ pertineret ad classis defensionem. Ita magno impetu & celeritate machinæ bellicæ in Gallicas emissæ, imparatas oppressere. Magdalonus ipse circa coxam tormenti impetu acerrime uulneratus, quando tantæ hostium classis sese imparem agnoscit, remiges mox solui iubet, unumquemque sibi consulere: ipse malum nauis, uulneris oppressus dolore, amplecti. Vinculi soluti, pars ab hostibus oppressi, pars in mare desilientes fuga sibi cõsulere. Ipse Michael cû armis exuisset sese, & nauigando iam litus attingeret, ab adolescente quodam Aurelio, qui nauigationis expertus erat, prehensus, cû esset obeso corpore, mox cum eo depressus, & postea submersus inuentus est. Doria ubi insiluit in myoparones Gallicos, agnito Magdalono (quippe cû Regi militaret, familiaris ei fuerat, illiusque opera non leuiter usus) fratrem salutauit: lachrymantique similis deplorare cœpit uicem suam: quippe sane quam lubentissime amicissimo homini se consulturum: existimasse uerò futurum uti aut Leonē Strozium Capuanum flaminem, aut Vrsinum Anguillarium Comitem opprimeret: agrum mox Genuam perduci iubet, & humanissime

*accessit medicis, nihil sibi antiquius esse ostendit, quàm ut
 ualeitudinem amicißimi uiri fideliter curaret: nec uerò ad
 oblectandum hominem aliquid pratermisit At cum uulnere
 lethale esset, illè que obeso corpore, & parum sobrius, factũ
 est uti post quintum diem de euentu belli cum Doria disputa-
 tã, expiraret. Ille curato funere magnificè, corpus cũ myo-
 paronibus sex, Magdaloni familiaribus ad Tholonũ perfe-
 rendum summo splendore curauit. Interea oppresso Magda-
 lono, quò facilius Anguianus interciperetur, Doria prima
 luce nauibus suis insignia detrahi iubet. Anguianus prima
 luce iusserat adolescentem in antennarum molem subsilire.
 Is cum ingentem uim nauium se uidisse renuntiasset, detecto
 hostium dolo propere Masiliam redire cepit. Vento etiam
 adiutus Doria, ubi dolus nõ succedit, uim parat: Mox An-
 guianum insequitur, & usque ad Tholonum persecutum,
 emissis aliquot machinis uariè terruit: donec frustra uim se
 parare uidens, redire cepit Hi qui missi erãt ad Dorian ad
 Magdaloni corpus repetendum, in itinere obuium habuere
 Ariadenum Aenobardum, à Solymano cum instructissimis
 nauibus ad Regẽ missum. Ille morte illius audita, accusare
 cepit Rhegienses, quorum opera factum esset ne in tempo-
 re illi occurreret. Nam cum Rhegienses illius classem in-
 fetarentur, ipse quasi abiret, classẽ parauit: mox nocte in-
 tempesta rediens, prima luce expositis omnibus machinis
 bellicis, & urbem diripuit & incendit: captiuorumque in-
 genti numero abducto, in Galliam uenit, passim diuendis
 captiuis Christiana persuasionis. Antonius Estallinus Es-
 marus, quem uulgo Polinum uocabant, unã cum eo in Gal-
 liam rediit. cum esset in locum Fulgosi & Rinconi ad Soly-
 manum à Rege missus. Exequar deinceps perpetuo ordine
 quæ anno hoc ab Aenobardo unã cum Gallis gesta sunt. In
 hunc Rex & milites Turcas singulis mensibus multa nũ-
 gestis Gallorum Lib. IX. M m iij*

mum aureorum millia erogabat. Conueniunt cum eo duces Gallie, in quibus Franciscus Anguianus, Grinianus & ceterique alij fuere. Erant Gallis septem peditum millia, nec tantundem quidem, tamesi Rex ad octo peditum millia cōscripsisset: equites aliquot ex turmis Anguiani & Griniani. Visum est omnibus è re Gallie futurum, si Aenobardi aduentu consternatis hostibus arcem Niceæ, alioqui inexpugnabilem, hostij extorqueant. Itaque Galli cum Aenobardo Villamfrancam pergunt: nacti urbem uacua(m) (quippe iam oppidani inde sese proripuerant) si quid prædæ nacti sunt, prorsus diripiunt. Inde ad urbem Niceam contendunt, quæ non longe ab arce abest. Castris inter uineas uicinas locatis, acrius urbem incipiunt oppugnare. Eduxerat ex suis Aenobardus nauibus, ad quindecim hominum millia. Oppidani procellam iandudū præuidentes, parauerant omnia ad longam obsidionem. Ita per uiginti dies frustra ab Aenobardo & Anguiano urbs oppugnata: præsertim cum tormētis bellicis nihil hosti noceretur. Aenobardus iubet octo machinas ex nauibus, quæ ingentis erant magnitudinis, in castra aduehi: ut multa in Turcis desiderares, ita ad impéria quæcunque ducis capeßenda promptissimos agnouisses. Non ætas, nō nobilitas, nō militaris ulla dignitas, quin uilissimi calonis operarij, baiulli ue munere omnes fungerentur: si quando res exigebat, ullum excusabat. Ad motis machinis quassari cæpta sunt ualidius mœnia. Labefactato muro cum Turcæ in urbem irrumperent, acriter ab oppidanis excepti pulsique sunt. Inde sequentibus diebus admotis Gallicis machinis, maiore uistrata mœnia: ut tum demum oppidani deserenda urbis consilium inierint. Nec tamen impelli unquam potuere, uti deditionem Aenobardo facerent. In castra Gallica missus legatis in Gallorum se uenturos potestatem recepere, ita tamen uti in crastinum diem

facultatem haberent, sua omnia oppidani uel in arcem, uel alia uicina loca auerendi: mox urbs recepta est. Interea Caesariani certiores facti, periculum esse ne Galli arce quoque potiatur ob annonae penuriam, (naeque ingens multitudo ex urbe in arcem confugerat, & seposita & recodita cibaria consumere incipiebat.) Nicolaum Doriam cum myoparonibus aliquot bellicis summo silentio in arcem introduxerunt, qui celoriter allatis cibariis multorum mensium, eos qui arci praesidio relictis fuerant, & refecit & confirmauit. Hunc obseruans dum rediret classis Turcica, frustra persecuta est, submersis tamen quatuor eius myoparonibus. Interea Turcae Gallis admixti, accingunt se ad arcis oppugnationem. Et iam paratis ad omnia imperia, quantumuis durissima militibus, uidebatur succedere arcis oppugnatione: cum repente rumor totis castris manare cepit, ad futurum mox cum lectissimis copiis Sabaudianum adolescentem. Huic adiunctum Vastium cum robore Germanici Hispanicique exercitus. Is rumor unde ortum habuerit, incertum: & sunt qui ab Aenobardo ipso manasse uelint. Coguntur duces Gallici cum eo: de summa rei deliberant. Aenobardus suas esse partes ait maris ab excursionibus hostium tuendi. In Regis gratiam expositas in Niceam copias, urbe recepta non difficilem esse arcis oppugnationem. Si arce potiatur suorum tantum auxilio, aequum esse uti & eam suorum praesidio teneat: eligant Galli utrum malint, an quandiu in arcis ipse occupatus sit obsidione, maritima loca interim ipsi tueri: aut id si nolint, ipsi obsidionis cum Gallis munus recipiant: se illis interea maris periculum praestaturum: nihil se Caesarianos uereri, si ad arcis obsidionem relinquatur. At Grinianus & reliqui Gallici proceres, cum neque se alienae classis uellent committere, neque satis sibi esse uirium uiderent ad Caesarianos excipiendos, & arcem oppugnandam: ad haec

periculum esse, si ille arce Nicea cum suis potiatur, propugnaculo Ligustici maris munitissimo, consultius esse aiunt oppugnatione arcis relicta, inde abire: ita arcis obsidio soluta est. Turcæ cum ex Nicea quoque urbe abeundum sibi uiderent, uiolatis deditiois legibus, in miseros ciues grassari cœpere, captiuos abducere, ignem tectis immittere: latiusque furor eorum uagatus esset, nisi Grinianus quirigans, uiolari iuramentum diceret. Ita uix tandem à rapinis temperatum est: illud certum, Aenobardum cum robore Turcarum multis precibus contendisse ab Anguiano, urbis oppugnandæ cura suis permitteretur, quando ciues portis apertis hostilem uim expectarent. Turcas summo impetu deuolutos in urbem, sed fractos, concisos, pulsos secessisse. Id intuitum Anguianum sese cum equitum flore effudisse, ac uix perripisse in urbem. At Cæsar Cliuensi deuicto, cum nihil admodum toto hoc bello sibi ademptum uideret, nisi quod Landrisium oppidulum Galli præsidio sepeserant, uariæque ex eo loco suos infestabant, coacta ingenti manu Anglorum, Germanorum, Burgundionum, quoquo modo constituit Gallos Landrisio eiicere. Iam duobus mensibus frustra obsederant Cæsariani Landrisium, quod alij Landericum uocant. Namque Landa & Decius & Capella, qui oppido præerant, ita ad omnia intenti erant, quotidie ut ultro ipsi intra uallam & fossam Cæsarianos cogerent, nec temere eos ad oppidi oppugnationem prodire paterentur. Accidit ut quodam die audacius Galli in hostes progressi, in urbem redirent. Landa fugæ simulata suorum quasi occurreret, cum lectissimis turmis oppido egressus est: ferocissime Cæsarianis instantibus, mox illis loco cederet effusiores fugam simulans. Cæsariani futurum rati uti Gallis permixti oppido potirentur, acrius instare. At à Landa, signo ut conuenerat suis dato, ubi proximus oppido fuit, diuisis suis propere alia parte, hi quidem

Arnol. Etroni de rebus

dextra,

dextra, alij sinistra per alia loca à suis excepti sunt, Casarianus circa urbis portas relictis, in quos mox ex oppido machinae bellicae emissa, magnam eorum stragem edidere. Ita factum est ut Ferdinandus Gonzaga qui Casarianis praerat, suos intra uallum contineret. Commentitiae sunt fabulae eorum qui scripserunt, uti etiam Landa in castra eorum perueniens, machinam unam bellicam ex leuioribus abduxerit, abductam in eosmet emisit & in oppidum traxerit. Caesar circa Castellum diuersans, auxilia maiora, iustumque iam exercitum expectans, comiteatu omni Gallos priuabat. Instabat iam hyems: & necesse erat aut Galli in oppidum inferrent comiteatum, aut oppido hostes potirentur. Ad haec Caesar ipse in castra perueniens, uariè obsessos perterrebat: & ex monte urbi uicino ita tormenta in oppidum emittentur, uariè ut Gallos affici necesse esset, qui iam apparatus omnem sulphureum consumpserant: ut multi quidem putent Landam nisi à Decio, Renatoque Capella & aliis prohibitus fuisset, deditioem facturum. Venit interea ad castra apud Sanctoquintinum explorator unus è Casarianis Franciscani sodalitiij, qui & (ut exploratorum sunt ingenia) pro exploratore Gallico habebatur. Hunc Rex astutus, rogatum quanta essent Caesaris copia, ut uideret suadentem Landrisium deditioem, persancte iurat sese cum robore equitatus & peditatus mox Landrisio adfuturum, integrisque copiis pugnandi copiam Casari facturum. Id ille quasi exploratum ad Casarem retulit, donatus à Rege ducentis nummis aureis, uti tandem Casari suaderet in aciem cum Gallo descenderet: cum solo consilio annonae inferendae Rex properaret. Rex à Landa & Decio certior factus, fieri non posse ut post duodecimum diem oppidum tueantur, ex fano Quintini ad suos tutandos profectus est. Erant in exercitu Regis peditum, qui ex Heluetiis constabat, duodecim

Gestus Gallorum Lib. IX.

millia: Germanorum quinque millia: Belgarum & eorum qui ob clientelas nobiles, Regi milites præbere soliti sunt, decem millia: equitum plusquam sex millia: ultra mille ducentos leuis armatura equites, & cohortem prætoriam Regis, & Delphini filij: præter eos qui uoluntariam militiam secuti erant, quorum maximus fuit numerus. Primam aciem ducebant Franciscus Borbonius Paulini comitis nomine notior, & Claudius Ennebaldus tribunus militaris: ea constabat partim ex Germanis & Heluetiis, partim ex Heluetiis & Gallis qui Dacierio militabant. Mediam Rex ducebat, unâ cum Henrico filio natu maiore, cum robore Heluetiorum, cohortibus prætorijs, equitatusque Gallici flore: quibus etiam Odoardus Bieus tribunus militaris, quem alij Biesum uocant, adiunctus erat. Extremum agmen claudebat Antonius Borbonius Vindocinensis, cum Claudio Guysio. Leuis armaturæ equites nulli attributi sunt alæ, propterea quod quotidianis incursionibus, hostibus proximi uarie eos afficiebant: ut hac quidem parte Caroli Brissacci, Coffei, & Escartij Perucij, ut & toto hoc bello opera & industria non temere ab omnibus prædicata sit. Cum eo exercitu Rex Cambresium oppidulum profectus est non longe ab hostibus. Gonzaga ubi Regem tam proximum uideret, qui suos antea ob pabuli inopiam disperserat, in unum locum reuocat. Obsidebatur urbs ex loco cui Mormao nomen parte una, parte alia ex Falerio. Vterque Cesaris exercitus dum se ueretur imparem Gallicis copiis, in unum coactus. Cesar quoque ad Regis aduentum, ex Vanno se in castra contulit: atque ita proxima fuere magnorum principum copia, ut machinæ bellicæ ex unis castris in alia emitterentur. Cesar qui locum idoneum castris elegerat, expectabat uti Rex in eum prorueret. Vbi eum se castris continere uideret, castra longius mouit. Interea Rex per tres dies nequic-

Arnol. Ferroni de rebus

quam

quam mouentibus Caſarianis, commeatum omnem in urbem infert, ueſtes reliquaque neceſſaria ſulphureisumque omnem apparatus, ſeſſos milites qui diu obſidionis incommoda pertulerant reuocat, recentibus in eorum locum immiſſis: nobilitatis inſignibus omnibus, ſi qui eſſent plebei, imperitis: & condonatione omni delictorum, ſi quæ olim admiſerant, tradita. Interea leuia aliquot certamina quotidie fiebant: ubi pauci è Gallis deſiderati, excepto Ioanne Andoino Aquitano ſtrenuo homine. Laudata etiam Petri Strozij Florentini magnitudo animi. Amnis medius paruulus Gallica & Caſaris caſtra ſecabat. Priori die quàm Galli abirent, accidit ut aliquot equites progreſſi Caſarianos ad pugnam elicerent: alij autem circa amnem cum leuibus aliquot machinis deliteſcerent. Caſariani acriter pugnare, & iam alij alius ſuccedebant: ita Gallis inſtare uti iã cedere eos cogerent. Id intui qui in inſidiis, ignaris aliis ſeſe locarant, progredientes Caſarianos emiſſis leuioribus machinis, quæ circa cannas & iuncos deliteſcebant, partim necarunt, partim in fugam uerterunt. At Caſariani detecto dolo, cum robore exercitus è caſtris progreſſi ſunt inſtructa acie, ut iam paſſim utrinque ad arma conclamaretur: niſi Rex ſuos imparatos uidens, repente quatuor machinas bellicas ex maioribus, in hoſtes confertos emitti iuſſiſſet. Harũ aliquot ea arte emiſſæ ſunt, uti ſtragem eorum ederent non leuem, ordinẽſque perturbare inciperent. Ita illi cum Gallos paratiores uiderent, in caſtra regreſſi eo die ſunt: Galli quaſi ad certum certamen in craſtinum diem arma parare, incitati magnifica Regis oratione. Caſar quoque aucto exercitu ex Britannorum & Germanorum recentibus copiis, non detrectaturus erat certamen: ultro etiam forè ad id Gallos coacturus. Rex qui Landriſium munitum ita uideret, ne uis ab hoſte Gallis eſſet metuenda, relicto in urbe Iacobo

Veruino, non putauit esse necesse praelio contendere. Itaque circa crepusculum sarcinas praemittens, ignibus accensis, ostentata in crastinum diem summa praelii fiducia, media nocte uasis magno silentio conclamatis, instructa acie inde abiit. Caesariani discessu Regis cognito, cum essent locorum peritiosissimi, & Regi per uicinum nemus scirent transeundum, instructis copiis Regem persecuti sunt. Inita leuia utrinque certamina, in quibus è Caesarianis multi desiderati sunt. Erant in prima acie Delphinus, Vindocinensis, Paulinus, Ennebaldus. Hi prima luce data pugnandi copia, paucitate hostium contempta, ita in eos irruere, ut qui Gallos persequerentur, in fugam ipsi uerterentur, multi etiam necarentur. captique dicebantur Octauianus Fregosus, Ludouicus Daruellus & Rutijs: sed inter tumultus bellicos dum fugientes Galli persequuntur, elapsi. Sequebatur Rex cum robore exercitus primam aciem. Is ubi pontem transiit quo traicienda erant copia, substitit, uersusque ad hostes, aliquot frustra eos horas expectauit, qui quo magis eum persecuti erant, tanto maiorem his frustratio dolorem attulit: nanque illi in tuta loca iam traductis copiis uix eò peruenissent. Id Regis consilium Galli laudant: munito enim oppido quid aliud fuit necesse, quàm tot Caesaris copias eludere? At Caesar fugam uocabat, & pugnae detrectationem, dissimulans pugnae ancipitem aleam, quam semper uerebatur. Multi tamen ex his equitibus, qui postremi exierant, ab hoste impetiti. Captus Ioannes Lossus signifer alicuius Escartiane. Ita Rex saluus cum incolumi exercitu in Franciam rediit. Nec uero idem hic annus minus domi quàm foris quibusdam infestus fuit: à milite ipso Gallico multas iniurias accipiebat agricola. In hos iussu Regis Tribuni capitalium emissi sunt, uarie coercentes rapinas militum. Ob salinarium uectigal multi in iudicium uocati, multi damnati, qui inani

temeritate improbe contemptis edictis, alios acuebant: mutui nomine urbibus indictæ pecuniæ, idque prudenter cùm tantis hostium copiis obuiam eundum esset. Denique prætorium Andegauense Lutetia constitutum est. Vbi Ioannes Bertrandus præses Parisiensis æquus & moderatus, cùm alius à Rege datis iudicibus soletibus interdum præfuit: qui quæreret in eas familias, ad quas ex his rebus, quæ fisco Regi ue erant debita, aliquid improbe peruenisset. Horum humanitate multa sunt temperata, ut & Regis clementia. Ferruntur Hanequini & Leporei ob id damnati. Ex his quidam cùm postea questi exhaustos se pecuniis, magna uis pecuniæ regio fisco illata cum Rege transgessissent, accidit ut aliquo postea tempore, Rex fisci sui nomine, ueluti minoris iure utens, in integrum restitui uellet, & ad restitutionis cognitionem iudicandam, noui rursus iudices cogèrentur: Sed Rex neque ut restitueretur admodum curauit, neque iudicio restitutus est. De Raynerio etiam Gentili, regio apud Lutetiam inquisitionum præside, palam sumptum est supplicium, sordium reo, & ob uarias alias res illi crimini datus. Vulgus credit ob Poncherÿ regÿ quæstoris pridem damnati interuersas rationes & cautiones damnatum. Francisco Alemano cum esset dica scripta, ille innocetia sua probata, sanctioris consilij iudicio postea absolutus. In locum Francisci Montelonÿ nuper defuncti designatus, qui uicem iuris præfecti obiret, Franciscus Errantius Chemaneus, in gratiam Claudij Ennebaldi tribuni maritimorum. Noui magistratus palam designati: cùm quindecim senatores quibusdam locis priori anno solum essent designati, his quinque alij adiuncti. Designatio facta est maiori ex parte ex adolescentibus aut locupletibus: in quibus designandis nõ mores, non antea actæ uitæ dignitas quæreretur. Mixti tamen sunt multi reipublicæ non inutiles & eruditi: & cum uias

omnes quærendæ pecuniæ aulici quærerent, factum est ut Rothomagi, Burdigalæ, Tholosa, & passim in aliis senatibus noua Decuria patrum constitueretur, instar eorum quæ Lutetiæ libellis præesse dicuntur. At exhausto populo Burdigalæ, emptores desiderati: quo factum uti eo loco minus res succederet. At Rex eo erat in plebem animo, ut nisi adactus ad hæc non uenisset. Sed & prudentes rerum aestimatores, minus plebem Gallicam ledi uidebant, cum tot alenda essent copiæ, si eo pacto Rex ad nummos perueniret. Itaque cum necessitas id extorqueret, æqui boniq; omnia consulebant. Rex quoque interea multa prudenter constituebat: Velut illud, quod in hisce hospitibus quæ agris aut peregrinis dicata sunt, quasi hospitalitatis memoria renouata piorum hominum instituto. Hæc ipse ad ueterem ritum uti in pios usus opima ea sacerdotia erogaretur, curabat: iterum atque iterum edictis uariis propositisque sublata multorum intercessione, Senatus Gallici admodum probabant. Sed is est Franciæ genius, ut pleraque sanctè & prudenter sanciantur: mox uerò statuta nemo exequatur, ac toribus interdum Regiis, interdum ipsis conscriptis mollius indulgentiis, que res tractantibus. Atque in excitando atque acuendo Rege ad sancta ea edicta reuocanda, hortatio plurimum ualuit Caroli Marillaci, hominis doctissimi atq; humanissimi. Cũ hæc essent ita eo tempore constituta, Casar interea in Germaniam ad conuentus peragendos Spiram profectus: ubi primùm actum est uariis simulationibus distracta oratione de confirmandis his dogmatibus quæ in controuersia iam pridem uertebantur. Deinde cæpit auxilium in Regem Gallorum à Germanis petere subdola oratione: *Quamquam* (atebat) *non minus uobis ipsis, quàm mihi, quàm toti Germaniæ præsidium peto, aduersus eum Regem, cui iam pridem in mentem uenisset ideo regnum nobilissimum sibi*

Arnol. Ferroni de rebus datum,

datum, ut eius potentia, omnia repagula iuris, pacis, amicitiae, affinitatis perfringeret: ut vicinorum regum, principum, sociorum, populorum prouincias, suam praedam putaret. Vastatas iam suas prouincias, Germaniae proximas, quid superesse nisi ut in Germaniam conitendat? In causa sua periculum, quod in omnes uertitur, propulsandum. Ac ne uererentur delendi illius periculum esse, in tot laqueos iam irretitum Regem se tenere, quorum ex nullo unquam se expediret, nisi deleta Gallia: aut ita atrita, deinceps uel libentissime Germanorum iugum, ferre disceret. Germani proceres suadere Casari, Primum ipsi suas controuersias componerent: deinde si minus res succederet, armis ipsi decernerent: ne miserentur Germani tantae cōtrouersiae. Quod olim factitarunt, Regum stipendia sequerentur, idque ex fide: habere se quosdam aditus amicitiae ad Regem, quos cur uiolarent, causam nullam subesse. Nam & illum ita iam pridem sibi recepisse, daturum se operam uti haec controuersia, coaëto patrum consilio, iudicarentur. Regis imperia haëtenus uisa plena & aequitatis & humanitatis, eo se uicino usos placido & beneuolo. Et aiunt nihil eo cætu Casarem aequi relaturum fuisse, nisi literas ostendisset à Rege ad se olim scriptas, quibus si ipsi inter se conuenisset, eum admonebat arma Germanorum ne uereretur: ea se auxilia equitum ei ad Germanos debellandos missurum, ut illi noua dogmata abiicere cogerentur. His literis permotos Germanos multi putarunt, ultro in Regem Casari in annum sequentem auxilia quanta uellet decreuisse. Et sanè Rex eam procellam quo pacto à se auerteret deliberabat. Itaque ad Casaris conatus elidendos miserat Spiram Ioānem Bellarium Cardinalem, Franciscum Oliuarium praesidem Lutetiae, qui postea summus iuris praefectus designatus est: & Africanum Maleium duxcite Rothomagenscm, summo Gestis Gallorum Lib. IX.

ingenio homines. Hi cœtu eo exclusi sunt, admoniti per literas, sibi redeuntes mox consulerent: ita quod superfuit, literis publice scriptis Regem purgauerit, in Casarem belli occasione uertentes. Narrabo hoc loco quæ paulo antea eadem hyeme inciderunt. Erat locus satis munitus, cui Marano nomen, unde facilis in Græciam traiectus. Ex eo cum Galli in Græciam aut ad Solymanum proficiscentes sæpe intercepti essent, Rex eum locum occuparat, nec Casariani recipiendi illius tum consilium abiecerant. Maranum uero receptum est à Gallis hoc pacto circa annum M. D. XLII. Bertrandus Sacchias Vdinus, familiaris ita erat ei qui Ferdinandi Romanorum Regis nomine præerat Marano loco munitissimo, nihil ut esset eorum familiaritate coniunctius: is ex ea familiaritate illius mores existimans, occasionem quærebat, qua in ditionem Regis redacto Marano, gratiam ab eo iniret. Confert ea de re cum legato Gallico apud Venetos Ioanne Monluco homine cum ingenio, tum etiam eruditione excellenti. Is stimulat hominẽ ad patrandum facinus: præmia quæ à Rege maneant, ostendit. Accersit Bertrandus in partem consiliorum Turchetum Bersanum: sciebat is opus esse Marano frumento. Conspingit Bertrandus sese onerarias duas naues frumento onustas eduelle inferre: hortatur præfectus id faciat. Parantur naues onustæ frumento in speciem, latitantibus interea armatis. Et iam progressi erant aliquantulum, dum quosdam pœnitere cœpit conatus audacissimi, nisi hi fuissent cõfirmati, & accensi præmiis à Ioanne Guercio Istro. Iam adsunt naues proxima, nunciat Bertrandus adesse frumentum. Dum intramittendo eo, porta aperitur, prosiliunt armati, Galliaeq; nomine acclamato, multis casis, multis captis, præfectoque abducto, loco potiuntur. Sed qui eo potiti erant, ob paucitatem hominum quotidianis excubiis obeundis attenuaban-

tur: simul vicini Bertrandi perfidiam insimulabant. Quin
 & Turchetus conspirationis particeps, cum Demetrio Graeco,
 Baptista Salo & Montano consilium ineunt de opprimendo
 Bertrando. Nicolaus Torreus frustra conatus est Gallis locum
 eripere. Nam Sineo opem ferente & legato Regio, uani eius
 suere conatus. Interea dū è Marano egreditur Bertrandus,
 porta illi occlusa est à Turcheto, co nomine quasi cum
 Casarianis noua iniret consilia. Ferunt pilis plumbeis
 fistula ferrea emissis, eum impetum uitasse periculum in
 fuga. Is Venetias ad Regios profectus, humanissime exceptus
 est. Cum Torreus instaret Gallicis, qui Marano praerant,
 legatus Regius egit cum Scipione Constantio, uti industrij
 homines mitterentur expensis Regiis ad Maranum. Delecti
 sunt Syluester Ronigus & Pamphilus Curtinaldus. Sed
 iactati maris tempestate cum essent, noua eis ineunda
 suere consilia. Tandem industria legati & Antonij Pontiorum
 Reguli, & Eschenai cui Vanleo cognomen, qui per ditionem
 Ferrariensis collectos milites eò misere. Torrei conatus
 uani suere, introductis militibus & com meatu. Hilarius
 sineus & Valdeus excitis nomine Gallico undique auxiliis,
 uicina aliquot loca diripere. Anteus dum strenue quidem
 & diligenter, sed animosius quam cautius ex insidiis
 profiliens caedem edidit, Gallicorū glande ferrea ictus
 occubuit. Interea Venetorum aliquot myoparones, quorum
 praefecti erant Bernardus Sagredusius, Philippus Bragadnus,
 & Thomas Venierus, & Iulius Motenechius, & com meatu
 & propugnaculis, ut instrueretur Maranum effecere,
 eoque Regis nomine Raymondus profectus est, & ad
 componendas discordias inter Bertrandum & Turchetum.
 Accersitus est Turchetus à Regio legato, eiusque hortatu
 alteri alter conciliatus est, tamen si uerque, iactitaret
 haud immemorem se amico conciliato,

haudquaquam per omnia fidendum . Rex postea Maranum Petro Strozio donauit: is id uendidit Venetis, Rege nõ ignorante, triginta millia nummũm aureorum, qui ducatorum nomine uulgo notiores sunt: sed & quinque millia pro machinis à Venetis tradita. Rex Ferdinandus in Casariis gratiam aut suam utilitatem, terra marique eum locum oppugnare cœpit. Monlucus qui apud Venetos Regis nomine legatus erat, à Venetis id impetrauit, ut eorum nauibus, nautis, commeatu subsidium obsessis mitteret . Naues duæ commeatu onustæ in eum locum introductæ propugnaculum, quod sibi hostes circa uicinam insulam constituerant, direptum, soluta obsidio. Casariani media hyeme duce Gulielmo Fustemberg, Arelonum & Montem Ioannis diripuerunt. Luxemburgum ita obsedere, ut periculum esset, ne uir aut commeatus inopia Galli facerent deditiõnem: Longouallius urbi præerat. Celeriter contractis copiis (quibus præfuerunt Ioannes Melphitanus princeps, & Claudius Dampetrus) eò concursus est. Commeatus affatim in urbem introductus. Fustembergus cum suorum copiis cedere coactus. Pauci Moratorum, cum iam Fustembergus in tutiora loca se recepisset, necati: alio tempore Petrus Strozius eandem urbem seruauit commeatu immisso, erogataq; propria pecunia in stipendia militum. Natus circa hæc tempora filius Henrico Delphino, cum Catharina Medicea magni ingenij, magnæ uirtutis femina, eius uxor multo antè tempore nullos liberos cupienti marito procreasset. Ea nata patre Laurentio Medice & matre Galla, nobilissima orta Bononiensi familia, consanguinitate proxima Regiæ familia. Mater illi extincta una cum patre Laurentio . Ante finem anni uertentis, extremo spiritu exanguis & confecta, filiolam hanc peperit . Ita uisum superis, seruarietur ea ad Franciæ nobilissimam sobolem propagandam . Nato filio

Arnol. Ferroni de rebus

patres

patres lustrici adhibiti Rex ipse, Carolus Aureliorum Dux & Margareta, Regij liberi. Parte alia cum Daualus instructo exercitu, nullis imbribus deterritus, media hyeme Susam aliâque loca occuparet, instaret iam Taurino Rex etiâ collectis copiis, quibus Frânciscum Borbonium Anguianum præfecit, eò misit, qui Sabaudianos mox & Cæsarianos extortis his oppidulis quæ receperant, ad sua reuocauit. Et sane temporum iniuria minus utrisque licuit totis copiis pugnare: munitæ utrinque arces. Ac nihil quidem deliberatius fuit Cæsari ineunte uere, quàm Regnum Gallicum modis omnibus subuertere. Id quò maturius perficeret, Vastio ingentes è Germanis & Italis adiunxit copias, uti primo quoque die Taurino & Sabaudia Gallos pelleret, in Lugdunensem etiam præfecturam inuasurus, si res feliciter succederet. Ipse Cæsar parte alia instructissimo exercitu Galliâ inuaderet: parte alia Henricus Britannia Rex, post expugnata alia oppida sese Cæsari coniungeret ad Sueßiones: ambo coniuncti Lutetiam expilarèt, regnumque Gallicum partirentur. Tantis Cæsaris conatibus quò obuiam iretur, constituerat Rex triplici instructo exercitu utrisque occurrere. Nec tamen id aulicis moderatoribus placuit, uel quòd minus instructa uiderent omnia ad tantas alendas copias: uel quòd satius esse putarunt, urbibus oppidisque munitis tantas hostium distrahi copias. Cum tamen instaret Daualus, circa Taurinos Borbonio Anguiano raptim instructis copiis ei fuit occurrendum: & si altero, eòque iusto exercitu, occursum iidè fuisset Anglis, minus forte eò peruenisset belli alea quòd peruenit. Sed cum illis numerosæ essent copiae, reliquum fuit in urbium oppidorumque munitione spè reponere. Illæ quoque ingètes & instructissimæ copiae, quæ circa Iallonum ut Cæsari occurreretur paratæ, tardius omnino contractæ sunt. Instabat iam sacer ille dies excitati

à mortuis CHRISTI OPTIMI MAXIMI, cum Anzuianus Carignanum oppidū à Caſarianis munitum oppugnaret. At cum ille circa Carmagnolam diuerſaretur certior factus eſt ad eſſe Caſarianos cum Daualo. Erant in Caſaris exercitu ad decem & octo peditum millia: ex his nouem millia Germanorum quos Caſar recentes Daualo miſerat, duo millia ueteranorum Hiſpanorum, ſeptem Italorum millia: mille ducenti equites leuis armatura. Anguianus ſuas quoque mouere cœpit copias, ut Caſarianis pugnandi poteſtatem faceret. Erant in eius exercitu quindecim peditum millia: equitum, ſed lectiſſimorum & ueteranorum, duo millia: reliqua pars exercitus circa uicinas urbes diſpoſita fuerat. Itali & Heluetū proceres pugnandum non eſſe putabant. Gallici contra: hique mouebantur & rerum omnium inopia & oratione Regis, qui denunciaret ſi redirent in Galliam, futurum uti omnes pro hoſtibus haberet. Deliberatum eſt an eo die fieret hoſti pugnandi copia. Aderant in cōſilio Boutierius, Teus, Paulus Thermus, Doſſunus, Langeius, Santalus, Droſius, Biragus, Eſcarius, Dāpetrus, Iammus Sanctoſiulianus. Statutum eſt eo die educendos tantum equites, uti experirētur ecquid animi hoſtes ad prælium afferrent. Educti equites Caſarianos offenderunt circa locum Syrexollas nomine. Iam inſtabant præcuſſores. Reliqui ita utrinque congregari cœperunt, ut pœniteret Anguianum quòd non omne robur exercitus eduxiſſet: ſed hoſtes conſtituti locis infimis minus commode uidebant quales eſſent Gallica copia. Ita eo die poſt uaria equitum certamina, in caſtra reditum eſt. In ſequentem diem parata omnia utrinque totis caſtris, uelut ad certum certamen. Primo diluculo inſtructa acies Gallica. Prima acies commiſſa Boutierio cum equitibus, & Thermo cum ducentis equitibus leuis armaturæ, Mauro Monaldo cum ducentis aliis Arnol. Ferroni de rebus equitibus.

equitibus. Ioanni Teo attributi pedites Gallici. Ipse An-
 guianus mediæ aciei præerat, comitatus Galioto Ienolaco,
 quem Dacierium uocabant: Crussolo, Ossuno, Montrenillo,
 equitibus ducentis leuis armaturæ, Heluetius ad quatuor
 hominum millia, unâ cum machinis septem bellicis eximia
 magnitudinis. Extrema acies cõmissa Claudio Dâpetro &
 Carolo Drotio, adiunctis etiam Italis & Gruerensibus (hi
 sunt fœderati Gallo non longe à Geneuatibus & Heluetiis
 distantes, quos alij Veratris & Rhetis adscribunt) nec ho-
 stes detrectauere certamen, maiore ordine progressi. Certare
 cœpere utrinque equites uariis excursionibus æquo certa-
 mine. Sed dum emissæ è Gallis machinæ terrentur hostes, iu-
 bet Daualus Germanicas copias, ex quibus robur exercitus
 constabat, in Galios progredi. Illi strenue mandata curantes
 summo impetu in Gallos inuecti sunt, cassis æquis & ma-
 chinarum ductoribus: puluerem quoque machinarium in-
 cendère. Itali & Gruerenses, ubi machinas uidet direptas,
 fuga sibi consulere coacti sunt: ut iam de toto præly exitu
 omnes dubitarent. Id Boutierius & alij intuiti, primæ aciei
 robur cum robore mediæ aciei miscentes, magno impetu in
 Germanos feruntur. Constabant Germanorum primæ co-
 piæ ex hastatis: Gallicæ etiam ex hastatis, tunctis his qui
 in leuionibus tormentis emittendis periti habebantur: hi in
 Germanos proruentes, tres eorû gradus prorupere & dissi-
 pauere. Ita equites Gallici à latere progressi, magnam eorû
 stragem edidere. Simul Heluetij eo robore inuecti sunt, per-
 turbatisque insistere, ut post unâ aut alteram horam omnes
 dissiparentur. Anguianus incautius in hostes progressus,
 cedere coactus est: nactus autem equites Casarianos fuga
 sibi consulentes, & uicinum nemus occupare parantes, ce-
 leriter in perturbatos inuectus, magna ex parte eo concidit.
 Sunt qui putent Boutieriû, cum se mediû inter Hispanos

Et Italos qui Caesarianis militabant opposuissent, Italosque eo pacto pugna cohibuisset, multum momenti ad uictoriam attulisse, Hispanos à prima acie in extremam tránsisse, cum tamen se existimarent ueteranis Gallis occursum, Boutierij et aliorum prudentia ita eis occursum, ut parata omnia inuenirent. Et sane constat peditum Gallicorum uirtutem eo die magnopere cognitam. Ex Gallicis equitibus multos caesis aequis, strenuè peditum munere functos: inter quos numerantur Boniueti tres fratres: horum maiorem natu, specimen fortitudinis eximia, reliquosque praebuisse constat. Sed et Italos et reliquos qui iam fugam captarant, redintegrata pugna ad pugnam rediisse. Sed et longis Germanorum hastis ita obuiam itum est, ut et breuioribus hastis et gladiis accincti Galli primos eorum ordines dissiparent. Constat et Daualum, Vastium, Caesarem Neapolitanum, et Guoetum, cum nihil tentatis rebus omnibus haberent in quo acquiescerent, suorum uiribus diffisos in fugam apertam effusos. Caesa hostium septem millia, capta duo millia: desiderati quoque multi ex Gallicis equitibus, et peditum ductoribus. In iis Molla, qui eo die splendidis armis ornatus, magnam stragem edebat hostium, uicissim ab eis impetitus acriter, cum pro Teo eum haberet, qui eo die parum splendide instructus in pugnam prodiit, his usus armis quae ueluti nigrum colorem referrent, cum suum unius caput peti haud ignoraret. Fuit is Molla ex uicinis locis eius praefectura Gallica quae uetus prouincia nomen retinet. In primo ipso agmine et ordine praefecti ipsi. Horum uicarij, signiferi, et qui recentes ex aula primi nominis uenerant, fortissimi quique et magni nominis collocati. Sancto iulianus et Fourlius Heluetius praerant. Dum à suis reuocatus redit Anguianus, Fenuascus primus in Hispanos inuectus est, qui sese proripiebant in caenobium quod Casenouum

Arnol. Ferroni de rebus uocatur.

uocatur. Itali & qui Caesaris, & qui Gallorum stipendia secuti erant, effusa fuga se dedere, hostes in Astam fugientes à Cisternensibus direpti. Cæsus est eo pralio Moncaldus ex Armeniacorum nobilitate, Passinus, Descrotius, Chemantius, Doynus, Monsalleus signifer alic Crussolli. Galiotus Dacierius acriter uulneratus est. Nam cum in pediatu hostium satis leuiter armatus proruisset, qua parte leuiter armatus erat, circa axillas & poplites, hastis impetitus corruit, & post aliquot dies desideratus est. Adrianus quoque Lustracus, quem Mortedantium uocabant, inter saucios pro mortuo relictus postea conualuit: sed ita ut resideret semper uis uulnerum. Plusquam octingenti equites Gallici desiderati: in quibus multi ex pratoria cohorte Anguiani. Vastius & Caesar Neapolitanus altius in montes uicinos fugientes non sequentibus Gallis, suorum parte amissa, & à uicinis intercepta, Astam peruenere. Thermus dum effusus quàm decet, Vastium sequitur, saucio equo ipse captus est. Anguianus ad Carignanum progressus, opere munitissimum totum locum exercitu circumuenit. Et quando parua uictoria interceperat ingentes commeatus, quos Daualus in eum inferre uolebat, dat operam ne parte ulla commeatus inferatur. Præerat Carignano Pirrus Columna, quorum maiores Caesaris ditioni plurimum addiderant. Is etsi consumpto omni commeatu, tres tamen menses ea usus est abstinentia. Ad extremum per multos dies ea usus patientia in fame toleranda, ut Anguianus multis diebus, & laboribus consumptis, anxius dubitavit omitteret ne oppugnationem, quando frustra hætenus esset: an expectaret donec hostes compulsi fame, deditionem facerent. Per multos dies fame tolerata, cum etiam frustra locus morituris qui asseruarent, in Gallorum esset uenturus potestatem, deditio facta est his legibus, Vti abiret Pirrus Columna cum

Gestis Gallorum Lib. IX. Nn ii.

suis, sex complicatis vexillis, nec tympana pulsarētur donec
 ipsi Padum pertransissent: nec ullus ex toto eo numero ante
 quinque menses in Regem arma ferret. Ita Carignanum
 in Gallorum uenit potestatem: quem locum Daualus uelut
 propugnaculum munitissimum futurum, in Gallos maxi-
 mis impensis munierat. Interea Strozius & Petilianus, &
 Palauicinus, qui è Mirandula contractas turmas aliquot
 ad Anguianum ducebant, intercepti, à Vastio dissipati sunt.
 Sed missis ab Anguiano mox rei militaris peritis homini-
 bus, benigne curati, & recreati in castra perueniunt. Addū
 alij cum Daualo congressos, cū modo uictorem se puta-
 rent Daualo intercepto, modò equitum paucitate uictos,
 Daualum ipsum ad Mediolanensem principatum tuendū
 reuocatum. Quo factum est ut Anguianus Monferraten-
 sis principatus, Tei maxime usus industria, etsi nullas bellicas
 machinas aduexisset, oppida aliquot arcēque oppugnaret,
 & reciperet: & nisi ueteranis ad Regem missis ad Mallonū
 castra collocantem impeditus fuisset. tentaturus esset Me-
 diolanum. Sedebat Anguianus castrāque locarat non lon-
 gè à Carignano, eo loco quem incolæ Poyrinum uocant: ubi
 tumultus ortus inter Helueticos & Italos, quæ fuit causa ut
 Italos unā cum Ossuno ad alia loca tutanda Anguianus
 remitteret. Ipse cum robore exercitus ad Quersiu peruenit:
 ubi obuicis & prodeuntibus hostibus leuiter certatū, donec
 hi in urbem sunt reuocati. Ab oppidanis interea in Gallos
 multæ emissa machinæ. Vnde Galli in uicinum fanum se
 recipiunt. Id ut expugnarent hostes, urbe egressi sunt, Gallis
 iam dilapsis. Teus tamen cum Gallicis copiis expugnauit
 sandanium, agrè id ferente Vastio. At Cæsar collectis plus-
 quam octoginta hominum millibus, partem copiarum mi-
 sit ad Luxemburgum oppugnandum. Præerat Franciscus
 Taugius Luxemburgo, atque is quidē uel quod desperaret

Arnol. Ferroni de rebus

auxilia

auxilia, aliis bellis implicato Rege: uel quòd locum uastum multis incurfionibus patere uideret, fuis fame iam laborantibus, deditionem fecit. Vbi plusquam quadraginta machinæ bellicæ ingentes ab hofte receptæ funt. Franci iactitabāt commeatus inopia deditionem factam, pecunia Regia à Regiis quibusdam præfectis auersa, aut ab aliis. Inde Cæfar diu circa Metensium fines uersatus, infesto exercitu in Commarfium progreditur: oppidulum erat ab ipfifmet Gallis incensum: arcem aiebant munitam à Carbone Italo, & Ransa campano: sed admotis machinis ui expugnata m arcem. Carbo & Itali qui in præfidio erant, necati: namque ei infensus erat Cæfar, quòd Stenai muniendi Regi author fuisset. Inde Lignium (id aliū Ligniacum uocant) admotæ copiæ. Eò Rex ubi ea uia grassari uidet Cæsarianos, miserat Eschenaium: simul Brienneus Comes & Roscidus fratres, Luxemburgorum auitum cognomē retinentes, qui Ligniaci dōmini erant, in urbem peruenerant, post arcis aliquot dierum oppugnationem, Cæsariani loco potiti sunt. Vulgo ita iactitatum, cū una parte aliū arcem tuerentur, alia ab his intromissos Cæsarianos: ut tota Gallia Brienneus & Roscidus & Eschenaius falso pro transfugis habiti sint. Alij ui putant receptum locum, quem in conualle montibus undique interclusum facile expugnari potuisse: captiuos eos abductos, nec nisi pretio ingenti recepto dimissos. Et sane illi restituti sunt, culpa in alios translata. Mox ad Sancto diserium properatum est. Vrbi præerant Landa & Sancerruus. Cæsariani in celeritate omnem spem reponētes, magno clamore Burgundione milite oppugnationem oppidi deposcēte, urbem circumstant: summa alacritate mœnia inuadunt. Contrà ea Galli globis depellere irruentes, proximos necare, murum tentantes aliò deuoluere. Ferdinandus Gonzaga cū acerrime rem geri à Burgundionibus uideret, Gulielm. &

Fuſtembergum cum Germanorum cohortibus mittit, uti recentes oppugnationem redintegrarent. Landa cum ualida manu in confertiſſimos irruens, picem sulphure tædaque mixtam emittens, multis necatis ab oppugnatione hoſtes ſubmouit, functus eo die fortis uiri munere. Gonzaga dum animaduertit, niſi expugnetur oppidum, multum apud exteros de Caſaris magnitudine detractum iri, qui cum tanto exercitu hæſiſſet ad oppidulum nunquam antea munitum, tertiam parat oppugnationem, hinc Hiſpano, hinc Germano, hinc Burgundione milite fretus. Sed cum Galli magno impetu hoſtes excepiſſent, cum foſſas ita uirgultorum faſciibus, pice, sulphure, tæda, igneque ardenti complaſſent, ut illi dolum non metuerent, ſumma ui irruentibus hoſtibus, factum eſt ut multi in foſſas irruentes miſere armati peruſti ſint: multi priorum calamitatis admoniti ceſſerint, irritaque omnis ea oppugnatio fuerit, Renato Aurengio pila ferrea iccto & necato, cuius mortem acerbiffime uisus eſt ferre Caſar. Eam oppugnationem dum adornant Caſariani & Landa, qui toto die nocteque inſomnis manſerat excitatus arma induit, machina temerè ab hoſte emiſſa in faciem icctu cadente necatus eſt. Quo fit ut ad Ludouicum Sancerrium huius oppugnationis gloriam referant: qui & tota ea oppugnatione strenui ducis munere functus ſit, ut retrocedere Caſariani coacti ſint: interea tamen diligenter curantes ne quid uſquam commeatus in oppidum inferretur. Narrant Sancerrium, dum Caſariani omnibus uiribus parant irruere in oppidum, delectos milites glandibus plũbeis emittendis aptiſſimos, ducentos delegiſſe. Hi in propugnaculum planum, quod alij Icnographum uocant, certo numero conſcendentes glandibus emiſſis uarie Caſarianos occurrentes fatigabant: hiſ alij integri atque alij ſuccedentes, dum identidem multos ex hoſtibus uulnerant, emittendi

in hostes finem nullum fecerunt, donec Casariani mediocribus machinis admotis, multis prius tamen desideratis, eos arcuere. Huius propugnaculi altera pars demissior erat, atque ita depressa, ut hostium conspectui haud esset obnoxia: ita qui integri succedebant eo loco oneratus leuioribus tormentis, in alteram celeriter transibant. Existimabat Rex eo loco implicitum Casarem satis esse: at mox post paucos dies sulphurei pulueris inopia audiit aut deditionem faciendam, aut eò iustum exercitum mittendum. Sensit Gonzaga qua parte laborarent oppidani. Itaque dum acrius urbem oppugnatiū uenit, pactus est cum Sancerrio, Eschenaio & Hieronymo Marmo intercedentibus, nisi intra diē octauum copia à Rege uenissent, quæ Casarianos cogere quatuor milliaria retro cedere, ut Galli urbem dederent, unà cum machinis, exceptis duabus, totoque cōmeatu. Interea maneret unus è Casarianis cum Sancerrio, qui caueret ne quid à Gallis annonæ corrumpetur: Galli instructo exercitu, tubis occinentibus, cum omni ea supellectile quæ equo uehi posset, abirent, & perducerentur in tuta loca. Obsides darentur sex è nobilitate Gallica: hæ conditiones referrentur ad Regem. Rex agre audiit eas conditiones: certior tamen factus periculum esse ne his spretis duriores ferrentur, his subscripsit: ita decimo septimo die Augusti è Sancto-diserio abut Sancerrius instructa acie: captiui utrinque ut & conuenerat, redditi. Sancerrium multi uolunt uiri strenui munere, si quis unquam, in urbe tuenda functum, at commeatus sulphureique pulueris inopia coactum, deditionem fecisse. Ferdinandus admonitus Vitriaco Carolum Brissacum Cossieum cum aliis aliquot equitum, minus hostilem impetum uerentem desiderare, nocte intēpesta delecto ex exercitu fortissimo quoque eò adcurrit: nactus Brissacum cum suis imparatum, in eos irruit. Cum esset ad arma con-

Gestis Gallorum Lib. IX.

abductis: in quos hostes parū memores casuum humanorū, insolenter de bacchari fuissent, ni praefectorū imperio prohibiti fuisset. Interea Caesar copias nō lōge à Chalonio (quod & alij Cauillunum uocant, alij Cathalanum) collocat circa fanum Virginis, cui à Spina nomen inditum est. Franciscus Neuersius ad eam urbem missus fuerat cum ualido praesidio. Antromissa etiam hæc alæ equitum, quæ Ioachimo Chabaneo Curtono attributa erant. Curtonus cum suis ex urbe progressus, uariè Casarianos infestabat, atque ita ut si quodam die frequentiores ex urbe prodissent, male res Casari fuisset successura. Proruentibus undique hostibus in urbem quidem rediit, uti accessis suis copiis, ita Casarianis illius animi mirantibus: quos & ille perpetuis incursionibus, ne locum excelsum uicinum urbi occuparent, acerrime urgebat. Caesar hæc intuitus, simul auidus Lutetiae diripiendæ, Cauilluno relicto, circa urbem progressus est. Hunc secuti Gallici equites extremum agmen laceffentes, ubi multum trinke desiderati. Præcipue uerò Casariani pugnam simulant, emissa breui machina, cui pistoleo nomen, plerosque cædebant, inde mox sese proripientes. Ibi Franciscus desideratus Lascous, cui Sauinaco cognomen, è Fano Emilij oppido uicino Liburnensibus Aquitanis, & prius Bordesus ex Bourdiloni familia, & antea quoque Escartius uulneratus. Rex ubi uidet eò uentum, uti aut Lutetia relinquenda, aut retinenda armis esset, necessariò copias ad Iallonum contrahit: eò mittit Henricum & Carolum liberos cum Claudio Ennebaldo. Simul adfuerunt equites Gallici & pedites, & Heluctij pedites ad uiginti hominum millia. Totus exercitus octoginta millium hominum fuisse dicitur. Eò confluerunt ueterani è Taurino ab Anguiano missi, & qui obuiam Anglo parte alia ierant. Angebatur Caesar Matronæ impedimento: nanque uadi tentandi, qua parte traducerentur

tur copia, paucignari erant. Gulielmus Fustembergus prima uigilia suos ex uico educens, solus cum molitore uicino, aut rustico quodam homine quem excitarat, dicitur uadum pertentasse. Dum minus res succedit, aiunt ab his militibus, qui circa ea loca ex Ennebaldi turmis praesidio locati erant, excubias agentibus, suomet indicio proditum & captum. Nam cum rogaretur cuius esset, qui ex radiis lunae, in signe Ennebaldi, quod milites gestare soliti erant, pro insigni eodem quo Caesariani utuntur acciperet, professus est uelut indignans se Gulielmum esse Fustembergum. Illi quasi ei gratulantes captum hominem, & deorum hominumque fidem implorantem, ad Delphinum perducunt. Alij solum dum uadum pertentat, suamet uoce agnitum aiunt, dum tesserae militaris se ignarum ostendit. Is ad Delphinum perductus, constanter asseuerabat futurum, ut eodem die Caesar in Gallos irrueret: & erat uerisimile, si is uti constituerat, Germanorum turmas uado eduxisset, futurum uti parte una ille, alia Caesar in Gallicas copias irruerent: totoque eodem die uisae sunt Caesaris copiae, quasi pugnandi potestatem Gallus facere uellent. Caesar interea cum per plures dies castra uno & eodem loco fixisset, & Galli ad Ialalonum stantes ignorarent quid moliretur, misit interea Delphinus delectos ex suis impigros homines, & in his Ioannem Sanctiasterium, & Sanctimartino Linensi cognomen fuit, (erat is uicarius earum turmarum quae attributae fuerant Escartio, tum ex uulnere agro) uti iter illius explorarent. Illi tota nocte profecti, obuios habuere Caesaris exploratores, simul & ualidas copias. Sed dum maiorem numerum suspicantur, pugna abstinuerunt, atque explorantes quo essent statu res Caesaris, abeuntem nacti sunt, at ita abeuntem uti castra eodem statu manerent: non tentoria euersa, non carri abducti: arma etiam etsi igne corrupta, relictas. Conie-

Etura augurabantur Galli, aut dolo ita instructa castra relicta, ut Gallis adcurrentibus & ignaris doli, imponeretur: aut ita consilia instituta Caesaris, ut aut ad Rhemos, aut Parisienses oppugnandos, relictis aliis rebus omnibus, contenderet. At Delphinus, ut erat magno fortique animo, tota&q; ipsa Gallica copia, simul Heluetij studio ardebant pugnae cum Caesarianis conferendae. Rex tamen literis ad Delphinum scriptis, disertè imperabat: ne ad belli aleam perduceret summam rerum, suam quoque rem agi, ad quem Regnum mox sit peruenturum. Caesare deuicto superesse integras Anglorum copias. Caesarem Lutetiam contendentem ipse tantum anteuerteret. Interea etiam Borbonius Rupisorius è Maseris in castra ueniens, à Caesarianis captus est, magno omnium dolore. Matrona fluit è uicina Campania in Brià, dum fluit: est pratum ingens ex Chalonio usque ad castrum Tierrium (quod & castrum Theodorici uocant) atque ibi quidem parte una uidetur Haya, parte alia Esparnayum: hac Galli ordine militari incedebant, illac Caesariani. Matrona ipsa uelut curriculum inter tantas erat copias, & rarè utrinque fiebant excursiones, nisi si qui leuioribus machinis emissis progredientes, mox ad suos se recipiebant. Veriti Galli ne Esparnayum urbem omnibus rebus instructam hostes occuparent, praemonitis duobus antea diebus oppidanis, urbem incenderunt. Illi ad castrum Tierrium contenderunt. Quod cum Galli ob breuitatem temporis munire non possent, à Caesarianis direptum fuit. Inde usque ad Meldenses excursiones fiebant ab hostibus quotidianae. Suesiones quoque interea direpti. Contendebat Caesar Lutetiam: anteuertebat iter atque obseruabat Delphinus. Parisienses quasi urbe iam capta, solum uertere, supellectilè omnem bonaque auertere: mulieres, adolescentes, artifices, quàm cuiq; usum, se recipere: itinera omnia uehicularum onusta.

Et iam pestus grassari incipiebat in oppidanos: iam grassatores circa itinera nihil intactum relinquebant, plena omnia tumultus, qua uia Autelia, qua maritimo cursu quo Rothomagum ibatur: nec sulphureo ullo apparatu arces erant instructæ, nisi eo quæ in ipso belli prociuctu ex Aquitania aduehebat Renatus Sanctomorius: in quo excipiendo multi, dum ratibus incautius se effundunt, præcipitati. Huius appulsu Rex fiduciam prælij ostentare uisus. Paulo antea Delphini filius, eductus è saltu Vicenensi, donaria diuùm ex æde Dionysiana, ex sacro Lutetia sacello etiam translata. Omnino nihil uisum unquam perturbatius. Eò Rex, misso prius Ioanne Melodunensi Cardinale, & cum is parum esset plebi gratus, Claudio Lotharingo Guysiano, ciues ad officium reuocabat: & circa Mommartrensem locum satis excultum, ea iam opera instituebat, ut Cæsarianus occurreret. Ipse etiam Lutetiam contendens, plebem cõsolatus est. Muniebat urbem, uti cum instructo alio exercitu, cui liberi eius præerant, simul Cæsari obuiam iretur. Iam pacis mentio iniecta inter Reges fuerat, Gabriele Cosmano Hispano, uno è sodalium Dominicanorum cõtu, utrinque in castra uicina cursitante. Hunc Gallici scriptores putant in eam rem à Ferdinando Vngariæ Rege delegatum, alij à nepte Cæsaris, quæ Lotharingiæ principi nupserrat, simul ab aulicis aliquot potentioribus inscio Rege missum, pacis putant authorem fuisse illum Galli pugni auidi, agrè cursitatem intuebantur: uix ab eo manus temperaturi, ni Ennebaldus prohibuisset: qui & ipse cum Francisco Errantio Chemantio, iurisprefecti locum tenente, in castra hostium uenit. Tandemque inita est pax his conditionibus quæ diu latuerunt, donec Cæsar eas uoluit à senatibus Gallicis omnibus cõfirmari: inter cetera adiectum, nuberet Carolus Aureliorum Dux, aut nepti Cæsaris filix Ferdinandi, aut filix

Casaris, idque Casaris arbitrio. Esset in potestate: em Casaris si filiam accepisset, Flandriam, & Burgundia domo quaedam alia loca ei dare. Si neptem accepisset, Mediolanum sibi haberet, retentis artibus Mediolanensi & Cremonensi. Rex Sabaudiano loca bello occupata redderet, exceptis Mommelaino & Pignerolo, quae retinere posset donec integra Mediolani possessio ad filium pervenisset. Extremo hoc bello utrinque captae arces oppidaque redderentur, captivi utrinque liberarentur. Carolus Nullius libellorum magister, notatus ad foedera sancienda ab Ennebaldo, dissentientem Cosmanum quibusdam in rebus acerbissimis verbis fregit. Nimis iracunde hoc quidem & valde acriter. Sicut autem haec foederi adiecta. Pax aeterna inter Casarem, & Sarianos, & Regem Francia, ac Regios esto. Qui sub eorum imperio sunt, liberè simul negotiantur. Quae & à Casare & Rege occupata sunt, post ad Niceam pactas inducias, utrinque restituunt. Sui eodem iure utuntur, siue ea occupata sint cis alpes, siue trans alpes: loca occupata, arces, oppida, quo nunc sunt statu, uterque reddito. Machinas ne abducito. Annonam recipito. Darscotho Duci saluum suum ius maneto hisce in rebus quas repetit ad Lignium: ut ei ius ex bono & aequo dicatur Rex iubeto. Vergiis hisce in rebus quas repetunt ad Sanctodisierum idem ius maneto. Sabaudiano & suis, quae post inducias easdem ablata sunt, eodem statu quo nunc sunt restituito. Viduae Monferrati, Ducique Mantuano quae post easdem inducias erepta sunt reddito, eaque omnia bona fide Rex curato: Stenaium Rex Lotharingo Duci eo onere clientelae, quo pater possidebat, restituito. Si quid illi offenderint in iura clientelae, de eo statuendi ius Casari esto. Rex munitiones si uolet demolitor, redigito tamen eo statu quo erant ante pactiones de eo initas cum Duce Lotharingo. Rex iura omnia prerogatiuasque, quae

„ habet in cœnobio dominióque Goscensi à se abdicato. Vt his
 „ pareat, Rex Cardinalem Melodunensem, Ducem Guysia-
 „ num, Comitum Lauallum, Hunaudaium obsides dato. Ob-
 „ sidibus receptis Casar mox quæ ab eo restituenda sunt, re-
 „ stitui iubeto. Comitatus Carolosius uti à Casare possideba-
 „ tur ante bellum affectum, Casaris esto. Dabit uero operam
 „ Rex in communi hoste & fraudando & fatigando. Iura
 „ omnia actionesque, si quas habet hisce in rebus quæ à Cæ-
 „ sare Casaris ue nomine possidentur, nominatim uerò in re-
 „ gno Terraconensium, & Neapolitanorum, pensiones, reli-
 „ quias ue eo nomine si quas debitas contendit, quocumque
 „ hæc titulo quibuscumque pactionibus debeantur, à se abdi-
 „ cato. Rex Casari quæcunque obsequia debita, iurâ ue pa-
 „ trocinij, professiones, iusurandum fidei, omnèque supremũ
 „ dominium, fines summæ ditionis, potestatem summæ &
 „ ultimæ cognitionis, quam olim exercuit in iudiciis, imperiũ
 „ summum, & quæcunque iura supremi imperij, quæ olim
 „ exercuit in Flandros, Casari suisque reddito. Idem in Insula
 „ Donaya & Orcheio statuito. Hæc Casar coniuncta Flan-
 „ dria possideto. Cõtractus pactiones ue circa ea aliter initæ,
 „ irritæ esto. Rex quicquid ei iuris competit, ratione Tornaci
 „ & Tornacensis ditionis, Motaignũ, Fani Amãdi, siue id alio
 „ iure supremo, siue his uiribus quæ Regalia uocant compe-
 „ tat, in Casarem transferto, siue id competat in locis pro-
 „ phanis, uel sacris. Hæc coniuncta Flandria, Casar posside-
 „ to. Rex Casari omnia iura, actiones, cognitiones summi im-
 „ perij, quæ olim in Atrebatibus exercuit, donato. Regia quoque
 „ iura, potestatem nominandi coaptandique in locum uacui
 „ sacerdotũ Pontificatusque, Casari dato. Quæ tamen loca sa-
 „ cerdotiæ, sita sunt intra fines Francici imperij, ab hac ces-
 „ sione excipito: Qui in Casaris ditione sunt eodẽ iure ututor.
 „ Tarauanna Monnorũ, & quæ in regno Francico possidēt

„ Pontifices Casariana ditionis, Ligniū, Morducheliū, Bono-
 „ nienſium uici, Aleſteū, Fanum Michaelis, Heliū, Harguiū,
 „ Ameneū, Eſtrailliū, Morleſum, Sempium, Roqueſum, Cle-
 „ cluium, Securiū, Thillerondium, Neuſuilliū, Eſtreſum, eodem
 „ quo prius iure Rex poſſideto. Ea ab hac conuentione exci-
 „ piūtor. Qui in Caſaris ad Artheſiū ditione ſunt, liberi ſunto
 „ dum negotiantur, exportantq; in Artheſium res in Frācia
 „ emptas à iure dominū, his portoriis quæ extraneis imperā-
 „ tur, ſiue exitu regni, ſiue aliter: modo tamē ueſtigaliū redē-
 „ ptoriis caueant, ad promiſſorēſque & conſpōſores eo no-
 „ mine dent, eas ſe merces erogaturos apud Artheſios, idque
 „ bona fide. Rex ſi quid iuris in principatu Geldreſi, & Zut-
 „ pheno obtendit, id Caſari iure quo optimo tribuito. Caſar
 „ quoque hiſce in rebus quas Rex Francia poſſidet, ſi quid
 „ iuris obtendit, hoc Regi cedito: niſi hiſce in rebus quæ hiſce
 „ conuentionibus excipiuntur. Perona, Mondiderium, Roya,
 „ Bononia, Guynæ, Ponthienum oppida, & dominia ad So-
 „ monam undique ſita, eodem quo nunc iure Rex poſſideto.
 „ Non tamen comprehenduntor hoc fædere Tornehanum,
 „ Andrebūſum, Brenedaum, & quæ aut nunc Caſar poſſi-
 „ det, aut ante initia huiſce belli poſſidebat. Si quid coniun-
 „ ctum eſt Frācis ſceptris, ſiue id lege Salica, ſeu alio iure, qua-
 „ tenus hoc fædere id comprehenſum, leges abrogantor. Qui
 „ ſub Caſaris imperio ſunt, ſeu ad Luxemburgū, ſeu ad Lem-
 „ burgum, Artheſium, Hamaldum, Auſtrabanum, Namurū,
 „ ſiue apud Flandros, Burgundiones, Geldrenſes, Iuptenſes,
 „ Friſios, Vtrichteos, Salanos, Maluos: ū licet in Francia nati
 „ non ſunt, liberi parentibus ſucceduntor hiſce in rebus, quas
 „ in Francia poſſidebant. Francis quoque idem ius ſucceden-
 „ di in rebus ſitis in Caſaris ditione eſto. Si quid donatum
 „ eſt uel creditum utrinq; ob fiſco bona addicta, ratione belli
 „ nuper moti, id neque datum neque creduum uterq; habeto.

„ neque eo nomine in posterum actionem dato. Si quid præ-
 „ rogatiua nomine olim tributum est Franciæ populo in Cæ-
 „ sari oppidis, id illis seruat. Hæc fœdera à Delphino, con-
 „ uentibus Francicis, curia Parisiensi, aliisque curiis, Rex cõ-
 „ firmari iubeto: eiusque rei ergo cognitori publico Rex mã-
 „ datum mittito. Idque in libris actorum tabulisque curiæ
 „ præscribito. Eadem Cæsar apud supremos suos iudices per-
 „ agito. Hæc uti fiant, Cæsar à se abdicato iura omnia, si quæ
 „ ei competunt in Burgundia eam partem, quam Rex possi-
 „ det. Aussonum, Fanum Laurentij, Auxerrensis, Matisconij,
 „ Barium situm ad Sequanam: eaque ut rata habeat Philip-
 „ pus filius, facito. Quo uerò radices omnes discordiarum eucl-
 „ lantur, diuturnaque pax sit, pactum esto matrimonium in-
 „ ter Carolum Aureliorum ducem, Regis filium, & Mariam
 „ Cæsaris filiam, aut filiam Ferdinandi Regis Romanorum:
 „ idque arbitrio Cæsaris. Eamque is deduci iubeto, & tradi
 „ intra quartum mensem, à die initi huius fœderis. Recipito
 „ autem in se, fidemque esse sua iubeto Cæsar, quicquid fratris
 „ nomine pollicetur. Quod attinet ad eius filiam, si nubat fi-
 „ lia Cæsaris Aureliorum Duci, huic doti dicito Cæsar, datoque
 „ matrimonij nomine, principatus Brabantium, Geldrensem,
 „ Luxemburgensem, Lemburgensem, Flandrensem, Hollan-
 „ dum, Zelandum, Haynaudum, Ardenssem, Namurum, Zut-
 „ penssem, Frisium, Vtricheum, Vresillum, Groemuhemum, ac
 „ quæcunque alia hisce in locis possidet. Doti quoque dicito
 „ Comitatus Burgundia, Carolum & quæ his iuncta nexa
 „ ue sunt, quibus illa suo iure propriaque autoritate utitor
 „ fruitor, iure quo optimo, eiusque hæredes, si qui ex eo matri-
 „ monio nascantur. Post Cæsaris mortem, hæc ut rata habeat
 „ Philippus filius, Cæsar spondeto: ob eaque à conuentibus
 „ eiusce loci iusiurandum exhibere eis, eorumque liberis, Cæ-
 „ sar iubeto: ac uterque ucteres patriæ prærogatiuas suis con-

„ seruare iurato: Rectores quoque ipsi constituentur à Casare
 „ interea, eaque administrabunt quæ pertinet ad ea loca, post
 „ initum matrimonium tali eis attributa mox potestate, quæ
 „ è re patriæ uisurus est futuram Casar. Hæc ut rata sint, Rex
 „ & suo, & Delphini, & Margareta filia nomine, remittit
 „ Casari omnia iura actionesque, quas obtendit sibi compe-
 „ tere in Mediolani receptionem, & Mediolanensem princi-
 „ patum. At si, quod Dñ auertant, ea liberis nullis susceptis ex
 „ hoc matrimonio decedat, tunc Aurelius quæ hoc matrimo-
 „ nio tributa sunt, restituito: atque in hac specie redito Rex ad
 „ ea iura quæ sibi uult competere ratione repetendi Medio-
 „ lani. Casari quoque salua sua iura manento hisce in rebus,
 „ quæ ob imperij iura & alias conuentiones competere sibi
 „ uult. Tunc quoque ad ea iura redito Casar, quæ ratione Bur-
 „ gundia ei competunt, & ad ea quæ ob Aufsonam, Fanum
 „ Laurentij, Auxerrensens, Matisconenses, Barium, obtendit.
 „ Quòd si Casar secundo loco natam filiam Ferdinandi fra-
 „ tris, nuptum det Aurelio, tunc dato Aurelio Mediolanensem
 „ principatum: admittitque eum Casar ut clientem, nomine
 „ eorum & masculorum filiorum: liberatorque tum Ferdi-
 „ nandus onere dotandæ filia. Idque matrimonium si dissol-
 „ uatur, maneto huic filia dos constituta centum millium nu-
 „ mium aureorum. Ac si ea ante Aurelium decedat nullis su-
 „ sceptis liberis, aut quibus ille sit superstes, ea in specie pro-
 „ fessio fiet Mediolani principatus. Ergo, pro Aurelio & libe-
 „ ris masculis naturalibus & legitimis, quos poterit suscipere
 „ ex alio matrimonio, modò tamen cum bona uenia Casaris
 „ uxorem accipiat: atque ex ea familia quæ Casari, aut si is
 „ decesserit, Ferdinando, aut Philippo Casaris filio, nõ ingra-
 „ ta sit, implebitur id matrimonium. Cum filia Casaris, si ita
 „ uisum sit, Casari intra quatuor alios menses, posteaquam
 „ uoluntatem suam Casar patefecerit: si filiam Ferdinandi
 Gestis Gallorum. Lib. IX. Oo ij

elegerit, impletor intra octauum mensem, posteaquam ita
 Caesar statuerit. Mediolaniquè imperium dator intra o-
 ctauum mensem post eam electionem. Quo uero tempore
 dabitur Aurelio Mediolanum, is constituito in arcibus &
 propugnaculis præfectos, & custodes non ingratos Cæsa-
 ri, & quorum fidem ipse suspectam non habeat: uique ius-
 iurandum præstanto, quo fidem suam obstringent Casari.
 Huic potestas esto si uolet, & quoad uolet retinendarum
 arcium Mediolanensium & Cremonensium. Tuncque red-
 ditus arcibus, reddito unà Rex Mommelianum & Pigne-
 rollum. Cum utrauis harum contrahat matrimonium Au-
 relius: quæ hisce in locis quæ doti dicta sunt, Cæsar dederit,
 erogarit, uterque seruato: æs alienum horum gratia contra-
 ctum dissoluito. Testamentum Philippi Casaris patris, &
 quæ Cæsar in pia legata erogarit, impleto. Si filia Casaris
 Aurelio nubat, habeto Aurelius Aureliorum, Boiorum, En-
 golismensium, Castri Heraldi principatum: utque ex his us-
 que ad centum millia libellarum annui redditus deductis
 impensis Aurelius percipiat, Rex curato. Ex his si tantum
 non possit exprimi Aurelio, his Alenconiorum principatum
 adiungito. Si liberos masculos Aurelius non susceperit, filia-
 bus (idque unicuique harum) dos centum millium nummū
 aureorum constituta esto: donatio propter nuptias filia Cæ-
 saris, si ea nubat Aurelio, & superstes ea huic mæserit, qua-
 draginta millia libellarum esto. Filia Ferdinandi si ea nubat,
 triginta millia libellarum: eamque donationē hæ percipiun-
 to in bonis datis Aurelio, deductis impensis omnibus, ubi
 perfectum fuerit matrimonium cum filia Casaris, eaque uo-
 cata in administrationem. Rex reddito & restituito Sa-
 baudiano Duci eodem tempore quæ ab eo occupauit, ante
 ad Niceam pactas inducias, siue Transalpes, siue Cisalpes.
 Ne quid ex his Rex retineto. Demolitor si uolet propugna-
 Arnol. Ferroni de rebus cula,

„ cula, ea tamē quo statu erant antea restituito: si aliud ineatur
 „ matrimoniū, eadē restituito. Quo tēpore tradetur Mediola-
 „ nū Aurelio, iisdē quibus supra conditionibus retinetō. Rex
 „ si uolet Mōmelianum & Pignerollū, si Casar arces Cremo-
 „ nensem & Mediolanēsem retineat. Ne rursus Rex in Sa-
 „ baudianū bellū moueto, neq; oppida eius occupato sub spe-
 „ cie iuris cōtrouersi, donec de iure cognitū sit, rite agitata cō-
 „ trouersia, uel secundū conuentiones initas inter Francos &
 „ Sabaudianos, uel ex bono & aequo, uel arbitrio lite dirē-
 „ pta. Hisdinū quo nunc est iure, eodem Rex possideto. Casa-
 „ riani tamē utūtor ueteri possessione, nec eos praesentes ullus
 „ in uerba Regis iurare cogito, semperq; eo in iureiurādo fidē
 „ obstrictā Casari excipito. Neq; his uetato ubicunq; uolent,
 „ fructus ex eo loco perceptos auerere. Rex Anglā, si uolet,
 „ huius fœderis particeps esto. Rex tabulas ueteres quæ per-
 „ tinent ad dirimēdas cū eo cōtrouersias, & industrios homi-
 „ nes, per quos hæ sopiantur controuersia, ad Casarē mittito.
 „ Si cū eo sui prius nō trāsegerint, Hērico Nauarrorū regi bel-
 „ lum mouenti in Casarē, Rex ne auxiliū ferro. Dotē & do-
 „ nationē propter nuptias constitutā Eleonora Regina, Del-
 „ phinus ratā habeto: siue ea in Francia degat, siue extra Frā-
 „ ciam. Rex ad Casarē mittito eam cōtestationē, qua Ioanna
 „ Nauarri Regis filia, inuitā se pepigisse cōtendit matrimoniū
 „ cum Cleuēsi, uoluntatēque eius & sententiā apertā, ecquid
 „ ei placeat id matrimonium. Mittito uterq; ad limites Regni
 „ spectata fidei homines, qui dirimāt utrinq; eas cōtrouersias
 „ quæ saepe occurrunt in limitibus. Hæc pacta sancta sunt:
 „ Francis & Casarianis perpetua manētō. Hactenus adscri-
 „ ptimus capita aliquot præcipua fœderis. Tristanus Mone-
 „ ius missus à Rege in Subalpinā regionē qui ex fœdere nu-
 „ per bello capta redderet: Quod factū est summo omnium &
 „ dolore & fremitu. Fœderibus paciscēdis adhibiti à Casare

Ferdinādus Gonzaga & Nicolaus Perrenorius Graulla: à Rege autē Claudius Ennebaldus, Carolus Nullius, & Glibertus Baiardus. Ipse Aurelius cum Ennebaldo Casarem in pacata loca perduxit. Vulgus ut ex ratione pauca, multa ex opinione aestimat, in multos quasi huius pacis male cōciliatae auctores multa passim diētravit: in quos & Franciscus Borbonius Paulin: fani Comes aeger morbo graui, acerbius inuectus est. Atqui recte à prudentibus diēctum est, Nihil esse scēdus quān cognitioni assertionem praecur-
 11 vere. Casarem peditatu, Regem equitatu superiorem fuisse
 12 credere: nec tutū putabat Rex media ipsa Gallia praelium
 committere. Vbi si quid paulo durius accidisset, direptioni
 hosti Lutetia patebat. Et quo die captus est Fustembergus,
 non ita Galli abundabant equitatu, qui postea lectissimus
 superuenit. Et planē nescias eo bello an ab hostibus, an ip-
 sismet miliibus Gallicis acrius sint agricola uexati. Cade-
 bant utrique greges armentorum: quodcunque nacli erant
 milites epulabantur. Edebant strages ubicunque sistebant
 uestigia: uastabant agros, diripiebant uillas, marēs fami-
 lias, uirgines adolescentulas abripiebant: ne à pueris quidē
 Italo milite, qui Regi militabat, abstinerent. Agrille Cam-
 panus & Belgicus, cui Picardiæ uulgatius nomen inditū,
 qui solebat esse cultissimus, cuius antea species ea erat, ut diū-
 cultus uideretur, omnes oblectaret; sic erat deformis atque
 horridus, ut uberrimis in prouinciis uertas passim deside-
 raretur. Ita euersi funditus aratores, relicti agri, non modo
 ex agris aratores & rustici eiecli, sed etiam ex ciuitatibus
 multi, ex ipsis prouinciis non ignobiles, bonis fortunisque om-
 nibus crepti, in Galliam ipsam, mox extremam Aequi-
 taniā sublatis secum miscro spectaculo infantulis, mendi-
 care coacti sunt. Dum ita Caesar in Galliam grassatur, Hen-
 ricus Angliæ Rex instructo exercitu, ubi plusquam adfuere

triginta hominū millia, parte alia in Belgica Gallia nūc Bononiā, nūc Montroliū urbes infestabat. Et Hēricus quidem Delphinus quandiu adfuit, etsi cum impari exercitu, uanos conatus eius reddebat. Eo in Campaniam reuerso, etsi Antonius Borbonius Vindocinensis, cum copiis leuibus nunc aliquot uexilla Anglis extorsisset, nunc annonam interceptisset, nunc cum turmis occurrentibus manus conseruisset, superiorque euasisset, non tamen tantæ eorum potentie obuiam ire potuit: eo factum est ut illi Montrolium, & Bononiam oppugnarent. Odardus Biesus, quem rectorem Rex iam pridem Bononiensibus dederat, uidens Bononiæ oppugnationem irritam futuram, quippe locum norat natura inexpugnabilem, uel ea ratione motus, uel sperans Montrolio nondum munito seruato, plus sibi laudis accessurū, Iacobo Concio Veruino genero Bononiam tuendam delegat: ipse Montrolium tuendum suscipit. Iam continuata multorum dierum oppugnatione circa Mōtrolium, domos strauerant Angli machinarum impetu: labefactarant ita muri partem, ut pateret militi in urbem aditus. Biesus etsi æger corpore, permultas noctes circa muri labefactatam partem lectica uectus mansit: simul paululum extra muros aliam munitionem pararat, quam temere illi adgredi uerebantur. Ita factum ut relicta parte copiarum, illi ad Bononiam peruenirent, adiunctis aliis. Ibi transfixa uicina terra, machinas murales frustra admouerant urbi: sed cum Veruinus tres menses oppugnationem sustinuisset, mortuo interea Corso, qui quadam ex parte ei comes adiunctus fuerat, cum aditus omnes ita intercepti essent, uti nequid usquā è Gallia audiret, labare cepit & sibi metuere, & per colloquia clanculum sibi consulere, tametsi annona in multos menses esset instructissimus. Rex interea Ioannem Bellaiū, unum è purpuratis pontificiis ad Angliæ Regem misit, spe-

rans solui posse obsidionem . At ille iam per suos cum Veruino de urbe dedenda pactus fuerat . Fama est præter aliorum qui deditioem extrahebant , in decimum diem , pepigisse eum in tertium : ementitumque sulphurei apparatus numerum , neque eo fædere ciuibus Bononiensibus consulisse , & in acerrima oppugnatione urbis interdum latuisse , abditum aliis locis . Ita factum ut nobilissima ciuitas , & inexpugnabilis , uel metu rectoris , uel perfidia aut ignauia , in potestatem eorum uenerit . Ipse rex quem pedibus ægrû , & sepulchro uicinum Galli dictitabant , urbem mox equitans ingressus sit summa hostium alacritate : qui tantis conatibus impetitam olim urbem , nunc demum in manus suas uenisse uidebant . Multi suspicabantur pecunia uictum Veruinum , deditioem fecisse . Auxit hanc suspicionem commitas hostis , qui quo die Galli Bononia egressi sunt , cum imbre gelido & asiduo milites uexarètur , humanissimè Veruinum excepit , reliquis sub dio pernoctantibus , nec satis tutis ab insolentia Anglorum . Multi consilium Odardi Biesi improbarunt , qui locum minus tutum suscepit , munitum adolenti genero reliquerit . Nanque Montrolio capto , spes erat id posse extorqueri ab hoste : at Bononiam receptã nūquam in Gallorum redituram potestatem inuitis eis uidebat . Multi quoque putarunt ab Antonio Vindocinensi admonitum Regem sæpius , si mediocres copias mitteret , repelli posse Anglos . Est autem Bononia & inferior , quam uocant , & superior . Bononia inferior , uicus non septus mœnibus ante Anglorum aduentum . Ibi sanum diuo Nicola sacratum , & aliud Fræciscanorum sodalium . Mare Anglicum uicum alluit : prope sanum sodalium , quod non longe aberat à mari , facillimus traiectus in Angliam . Abest à Bononia superiore centum fere passus , & eo quid fortè amplius : at Bononia superior , cincta mœnibus ualidissimis .

Ibi fossæ præ altæ muros ambientes. Totus ille locus sabulosus, ex eo genere, quod sabulum feruens maritimi homines uocant. Vnde Bononiæ nomen à feruenti sabulo, Gallico nōmine inditum putant, tamen si Bononiæ uetus esse nomen ex Ammiano Marcellino uideamus. his diutius præfuerat Ludonicus Fayeta: sed seditione orta inter milites & oppidanos, datus eis qui Regis nomine Biesus. Bononiam etiam uetusto nomine non desunt qui Gessoriacū uocent. Ibi inter cætera quinque turres magni roboris, haud ita excelsæ uti ladi ab hoste possint. Turris quæ à Virgine Maria nomen accepit, in Caletos prospectans, castrum instar turris munitissimum, quod minime ambitu muri septū est. Turris Porqueti, quæ aliàs Martinianæ nomen accepit, hæc duæ in Bononiensem agrum spectant. Turris Franciscana prospectās in Montroliū, & Bononiam inferiōrē. Turris alia per quā ingressus & egressus in urbē patet. Nam ex turri adnexæ arci nisi magnates haud temerè prodeunt. Ibi duo sacratia, alterū diuæ Virgini sacratū, ubi olim flamines, quos Canonicos uocāt Regulares, sanè apud eos sanctū & religiosum: alterū Vrsuari, & sacratium diuo Ioanni dicatū: & nō longe ab arce aliud Martino dicatū, unde & turris nomen accepit. Tēplum dicatum Virgini marie, augustissimo & religiosissimo in loco. Ibi lampades quatuor argenteæ, prope imaginem Virginis, tres aureæ. Simulachrum diuæ Mariae altera manu ostētans cor aureum, altera infantulū cōplexa, ostentans flores aureos, ubi carbunculus eximia magnitudinis uisitur. Pila quæ ante altare erāt opertæ argēto: multa alia certantia cum ueterum quamlibet eximio splendore & apparatu: quæ ita spoliata Angli reliquerunt, ornamenta ut uix fani pristina extent, ecclesiam etiam ipsam complanantes, ibi propugnaculum extruxere. Mirati sunt multi Bononiæ hanc deditionem: quæ quo pacto acciderit, ordine

repetendum est. Quæ ad urbem oppugnandam pertinebāt ab Henrico Angliæ Rege magna cura, & diligentia magna, & facultate, & copia multos ante menses erant constituta. Is paratis rebus iter fecit ex uico Marquiso (qui locus constitutus est inter Caletes & Bononienfes) in Umbautum uicum. Castra deinde locauit ad arcem Bononiensem: eo loco collocatæ sunt duodecim machinæ bellicæ, quæ emissæ & priorē murum (gemino enim muro locus sepiebatur) & posteriorem deiecere, ita tamen ut difficilis hosti aditus pateret. Sed & molem terream hostes excitauere, ubi & aliæ machinæ collocatæ sunt, sed minores, quibus & tecta Bononienfium, & qui per uicos uagarentur eliderentur. Tertio postea die admouit copias turri quæ Ordrea uocatur. Huic præerat Ioannes Finus Bononienfis, cum uiginti aliis. Turris ea comminuta est, cæsis qui in præsidio erant. Iacobus Contiuis id intuitus, ueritus ne ab hoste Bononia inferior occuparetur, emissis turmis aliquot militariibus, incendi iubet oppidum. Hi cum mandata curassent, factum est ut conceptus ignis latius uagaretur è porta Dunesa usque ad fanum Nicolai, peruenirētque haud longe à sodalium Fræscianorū cænobio. Id Angli uidentes, auxilio allato, oppidum ab incendio & flammis quadam ex parte liberauere: munierēque locum, & præsidio tenuere, collocauerēque circa officinam, ubi tingi panni solebant, quatuordecim alias machinas grauiores, quæ feriebant ea loca quæ sicæ erant inter turrim Virginis, & portam Duneam: totumque eum tractum uariè infestabant, cum & oppidum operibus munitionibusque sepsissent. Labefactata autem sunt mœnia ab hoste quatuor locis, præcipue: Primum circa fanum Ioannis: Deinde circa arcem, ubi deiectio muri tanta fuit, ut propugnaculum quod extra erat arcem, relinquendum fuerit. Tum & intra eum locum quo sita erant

ædes Caprei Bononiensis, & portæ cui Gaiola nomen. Denique ad turrim Francicam, ubi eo usque progressi sunt hostes, ut per cuniculum aditum molerentur, nisi Franci per Lignonum Bononiensem atterere properassent cuniculos. Ita factum, ut turris ea non corrueret, aperiretur uero & diffunderetur in duas ueluti partes. Hæricus Rex coactus ad Bolombargeum uicium equitatu, castra eo loco adiunctis etiam pedibus fecit, ut dirimeret Bononiensibus omnis auxiliū è Gallia spem. Ter autem oppugnata est urbs postea. Duæ impressiones uelut factæ, & tentandæ demum urbis gratia, uno eodémque die factæ apparuere. Ibi tamen multi ex Britannia albis uestibus induti, quibus ex lege damnatis Rex supplicium remisisse ferebatur, cæsi sunt cum temere murum subirent. Tertia impressio, quæ incidit in quartum diem mensis Septembris, ab hora octaua ante meridiem, in quartam horam post meridiem protracta est. Ibi septies succumbente hoste, recentes milites fessis submissi sunt: desideratiq; è Gallis trecenti, ex hostibus plusquàm mille quingenti. Desideratus est è nostris Philippus Corsus, homo Italus. Eo prælio aucti Bononiensium animi: gratiæ actæ Deo Optimo Maximo: supplicatio sacræ Virgini ad omnia altaria decreta. At Veruinus cum quid in Gallia ageretur ignoraret, tempus paucorum dierum, quo ei respirare licuit ab hostium oppugnatione, in magno officio & necessario sibi non ponendum putauit. At ex anguis & confectus, & territus hostium minis, an alius ex causis quæ postea exagitata sunt, legatos ad Henricum misit de deditione acturos. Missi sunt autem Ancelotus, Candelerus, & Pipomontius: his Henricus spem deditionis non ademittit, imperauit autem quæ uoluit. Legati cum in urbem rediissent, plebs id grauiter ferre, ut in Ancelotum saggita emissa uulneratum infausta omnia precaretur. Missi deinde Sambliotus &

Gestus Gallorum Lib. IX.

Defus, & Conlincurtius eas ratas habuere, Ioānes Poquus
 dissentit. Paucis ante diebus quā dederetur Bononia, plebs
 se lamentis dedere: ut in tanta face hominum alij salutis, alij
 conferuandæ urbis curam tactauerent. Annona quidem su-
 pererat: labefactatum murum plerique uerebantur, quem
 rimas iam agere & facile deuici posse uerebantur imbelles.
 Ante eas oppugnationes Conlincurtius fere centū pedites clā-
 culum in urbem submiterat, uigilias Anglorum fallens per
 sacerdotem Anglica linguæ gnarum. Hi noctu excepti sunt
 à ciuibus, scalis è muro datis, quibus ingrederentur. Dille-
 rius tamen sagitta fortuito emissa uulneratus est. Quo tem-
 pore egressi sunt è Bononia ciues & Fræci, Angli immemo-
 res iurisiurandi dati, cum imber grauis effluxisset, & impe-
 dimenta ciuium & militum diripere, & in Bononiensiu
 mulieres uolutati sunt. Cæpta est urbis oppugnatio die de-
 cimo octauo Iulij. Dedita autem urbs die decimoquarto
 Septembris, anno M. D. XLIIII. Henricus Britannia
 Rex, grauiter ferre uisus est inita cum Francisco à Casare
 fœdera. At Casar cum robore exercitus tardius illum pro-
 perasse aiebat spe prius Bononia munitissimæ urbis occu-
 pandæ, sibi que conferuandæ. Ob eam urbem receptā plebs
 Anglica Regem suum uerbis ad cælum extollebat, nullum
 tanti fuisse triumphum, nullam lauream partam à maiori-
 bus suis cum ea uictoria conferri posse fatebatur. Ex Cam-
 pania reuerso Casare, Delphinus cum robore exercitus, unā
 cum Carolo fratre, Ennebaldo & alius plurimis, Bononiam
 contendit. Vulgus putauit ad Bononiam intercipiendam:
 sed cum sciret ab eis munitam inferiorem Bononiam, ibi re-
 licta septem hominum millia, ad eos intercipiendos parabat.
 Nocte intempesta egressus castris, ex fano Virginis Escuel-
 la profectus, (est is uicus in Bononiensi agro) non tamen
 antequam illucesceret eò peruenire potuit. Galli & A qui-

tani pedites in Bononiam inferiorem impetum fecere, simul
 Itali. Sed dum prædæ intenti, minus imperia ducum exau-
 dirent, Angli ex superiore Bononia tumultum spectantes,
 acriter in Gallos proruerunt. Ibi Itali, quibus Comes San-
 ctosecundus, & plurimi alij præerant, nullis minis aut hor-
 tationibus induci potuerunt, uti in aduersum Anglum prodi-
 rent: at fugam ipsi capessentes, aliis quoque fugæ authores
 fuere. Heluetij, Rheti, Galli & Aquitani parati erant, quæ
 ducibus uisum esset, irrumpere. At cum tormentis ex supe-
 riore loco emissis prorui omnes possent, satius uisum est pu-
 gna abstinere. Delphinus circa uallem uicinam cum equi-
 tatus parte, fuit extra iactum teli cupidissimus pugnae cien-
 dæ, ut erat animo imperterritus. Simul imber maximus pri-
 ma luce sese effundens, Gallis maximo impedimento fuit: ut
 inde quidem, etsi hostibus non sequentibus, abeundum fue-
 rit, etsi plures ex hostibus desiderati sint. Sed eò res male
 successit, quòd cum se intercepturos hostes ipsi putarent, mox
 cedere coacti sunt. Nam nullis machinis auctis, Bononiæ
 superioris oppugnandæ non fuit consilium: nisi Angli ex
 superiori egressi, & in eandem à Gallis coacti, admistis
 Gallis in eam rediissent: quanquam Veruino authore im-
 petu factò, prius quàm munitur strata mœnia, recipi posse
 urbem multi uoluere. Ibi Fossolius, alter gener Biesi, fortiter
 pugnans interiit. Fuit toto eo itinere annonæ in castris in-
 opia. Eo anno mortuo Francisco Errautio Chemantio, &
 postea Poieto damnato, Franciscus Oliuarius summus iu-
 ris præfectus designatus est, in gratiam (ut putatur) Marga-
 retæ Reginae Nauarræ. Paulus Pontifex cum pacem uide-
 ret inter Casarem & Regem confirmatam, Tridentinū cœtū
 auspiciatus est. Huic adsuere è Gallia Antonius Filiolus
 Aquensis, Gulielmus Pratus Claromontanus, Claudius
 Chiseus Agattensis pontifex, missus & Petrus Danesius:

Is cætum admonuit, primum de doctrinis ea semel constituerent, publicèque proponerèt, quæ omnes ubiq; CHRISTI fidem professi sequerentur. Deinde ut vitæ morumq; in sacris hominibus disciplina, acerrima sacrorum Canonû norma dirigeretur. Denique ne præmia antea tributa Gallicis Regibus, imminui paterentur. Cum salinarium uectigal refrixisse uideretur, misso in Aquitaniam Antonio Boerio quæstore regio, & Pontio Brandoo senatore Parisiensi, repente acrius id exagitatum est. At Pontius dum apud Petrocorios edicto Regis exequendo uacat, orta plebis seditione, miserè & uulneratus & discerptus, traductusque per aliquot loca ignominiosissimè: nec quid aliud auxilio ei fuit nisi quod irritatum uulgus pro mortuo relinquens, occasionem ei inde se proripiendi dedit. Ob id in Petrocorios à Rege immissi milites, qui arbitrio suo uiuerèt: misso etiam Ioanne Cotelio libellorum magistro, summo homine ingenio, qui uariè in seditiosos quæsiit. Et planè merebatur eorû furor maiora, ni rex humanitate solita usus, subleuasset iacentes Hyeme quæ secuta est, multi ex his ueteranis qui è Taurinis Regis militiam secuti erant, ad Anglos transiere, cum stipendia multorum mensium eis à Rege soluta non essent. Anglorum aliquot naues ad Bononiam adcentes interceptæ, multi cæsi & necati, & capti. Et prius cum Angli magno impetu ad nouem hominum millia propugnaculi Regij, circa Bononiam munitiones impedirent, undique occurrentibus Gallis, duce Bieso magna hostium strages facta. Diuerso exitu, acri iam hyeme, cum Biesus maiore ut Anglis ad Bononiam commeatu instrucendam uenientibus occurreret, & impeditos in terram exeuntes se intercepturum crederet, illi diuersis locis exeuntes, & suis è Caletio, & Guynis admonitis, summa ui irruentes Gallos depulere multus necatis. quò intenderant peruenere: nec eâ contenti

uictoria, Ardeam urbem uicinam, quam sciebant parum
 commeatu plenam, obsidere iam incipiebant. Rex eo tem-
 pore ulcere graui & molesto exorto, uariè affectus est, ut
 de salute eius passim desperatum sit. Aperto ulcere paululū
 recreari uisus est: ita tamen ut per multos menses iacuerit.
 Claudius Dampetrus ad Ardeam tuendam missus est: cu-
 ius aduentu recreati oppidani, quòd Angli etiam obsidionē
 minus urgerent. Ineunte uere missus Lorgius in Scotiam, ad
 Anglo ea parte bellum inferendum: instructa numerosissi-
 ma classis, quæ in Angliã parte alia perueniret. Regū myo-
 parones è Massilia in Anglicum mare post aliquot menses
 peruenere: his præerat Leo Strozius, Antonius Escarlinus,
 quem Polinium uocabant, Samblanchardus & plures aliū.
 Imperium maritimum decretum Ennebaldo: nam & hic
 tribunus erat maritimorum, cuius in classes Gallicas &
 mare, summum est imperium. Parte alia Odardus Biesus
 terrestri itinere ad Bononiam oppugnãdam cum instructis-
 simo exercitu profectus est. Sed dum frustra uidet obsidionē
 futuram, locum interea deletum castris munire cepit, atq;
 inuitis Anglis ædificare. Eum locum uocauere Galli propu-
 gnaculum Bononiense, quòd uelut frontem aduersus Bono-
 niam tuentes, uariè in eos qui Bononiæ præsidio relictierãt,
 grassabantur: id frustra saepe Angli oppugnauerunt. Locū præ-
 sidio Galli tenuere. Angli nondum ornata classe Gallica,
 postquam Rex circa Argentatum uersatus, in portum nouū
 ad Normaniam, quem Gratia littus uocant, peruenit cum
 numerosissima classe, non longe ab eo loco usi sunt, ut tre-
 pidatum sit à multis. Id Petrus Strozius, Boutierius &
 Anguianus indignum rati, acceptis aliquot myoparonibus
 in hostem contendere. Illi emissa machina Gallos aliquot
 uulnerauerunt, mox inde sese proripientes. Interea Ennebal-
 dus soluit cum classe Gallica, eaque numerosissima & in-
 gestis Gallorum Lib. IX. Pp

structissima. Dum soluit nauis Gallica, una eximia magnitudinis nauarum ignauia incensa est, multique absumpti, quidam longius prouecti ab his: domus incensa, pecora abducta: ipse Ennebaldus classe se continuit, quæ optimè cursum confecerat. Et nisi qui in eum locum appulerant, mox ex eo se proripuissent, periculum erat ne hostes aquis passim immisis, Gallicam subuerterent classem. Aulsius Rhodius eques, qui Gallo militabat, cæsus est. Angli ita portus sepserant, ita littora munierant, ut ea magno periculo adirentur, simul exploratorum inopia, & eorum qui locorum essent periti, minus res Gallis succedebant. Anglica classis in locum tutissimum se receperat. Circa eam præteruecti Galli, cum hi loco se non mouerent, & ipsi pugna abstinerunt. Petrus Strozius putabat ui oppugnari debere: unde illi cum Polinno simultates postea fuere. Ita nulla alia re gesta, Ennebaldus cum classe omni in Galliam rediit, Lorgio interea apud Scotos haud melius Gallicas res promouente. Et iam pestis in terrestres copias grassari incipiebat, ut multi mortales absumpti sint. Ea pestis in aulicos ipsos grassari cæpit, totaque Gallia dispersa in Aquitaniam mox peruenit. Interea Dampetrus, qui ad Ardeam regendam præpositus erat, ferociâ Anglorum uidens, qui contemptus tot Regiis copiis in Bononiam terrestri itinere commeatum introduxerant, admonitis prius aliquot Gallicis proceribus, ut ad certum diem cum copiis adessent, intra certum locum certamini destinatum, ipse cum robore suarum copiarum ex Ardea egressus est, simul Angli ex Guinis locisque uicinis, numero superiores adfuerunt. Ibi per multas horas acriter dimicatum est. Hostes qui Gallicam paucitatem uidebant, ipsi pedetentim ad eorum numerum egrediebantur: mox, conferti ita irruerunt, ut passim dispersi Galli, qui cum Dampetro exierant, abirent. Dampetrus cum se fuga in Ardeam proripere incolumis

mis posset, caeso equo diu cum Anglis pugnauit, expectans
 eorum auxilium, quos sibi adfuturos credebat. Vbi uidet
 suos dispersos, auxiliij spem nullam subesse, cum admonere-
 tur fugae, satis id perspexit, si ipse fugiens Ardeam propera-
 ret, mixtos hostes facile secum in oppidum peruerturos. Ita-
 que diu immotus subsistens, cum Angli frustra eum captiuum
 abducere uellent, & a pedite quodam impetitus se exernis-
 set, ad extremum ictu breuis machinae, cui pistoleo nomen,
 ictus occubuit: alij uolunt hasta transfixum. Galli qui ei
 auxilium ferre debuerant, cum exploratorum ignauia in
 unum locum pro alio perducti essent, uel quod uerius est,
 tardius auxilium tulissent, ex anguem & paululum spiram
 natum sunt: sed in confertissimos hostes progressi, aliquot
 necatis, eos in sua loca fugarunt. Ex Gallica nobilitate multi
 spretis periculis excurrerant quotidie in Bononiensem agrum.
 Vbi saepe Antonius Viuonius Casteneraius machinis im-
 petitus obtulit se periculis, cum quodam die in uallum pro-
 gressus, perforatis hostium machinis rediisset. Afferebantur
 ex loco, cui Doyo nomen, terrestri itinere commeatus in Bo-
 noniam. Is locus haud ita longe a Caletibus abest, fertilitate
 agri abundans. Odardus Biesus ad eum locum uastan-
 dum profectus est: atque ei eò contendenti per Caesaris di-
 tionem iter fuit faciendum. Erat ibi propugnaculum satis
 munitum, quod asseruabatur praesidio aliquot peditum An-
 glicorum. Hi per exploratores de Gallorum aduentu ad-
 moniti, munitionibus auctis parabant eum locum tueri.
 Itaque Biesus machinas bellicas, quae fere milliario adhuc
 aberant, accelerari iubet. His minime expectatis, Ioannes
 Teus cum peditum robore acriter in hostes progressus, ne-
 catus quingentis Anglis, qui in praesidio locati fuerant, pro-
 pugnaculum occupat. Equites quoque iter accelerarunt,
 praecipue Escartius, Brissacus, Sansirus. Escartius etiam pra-
 egestus Gallorum Lib. IX. Pp̄ij

missus est explorandi gratia, quales essent hostium copiae. Is mox Biesum certiore facit ingentem adesse & peditum & equitum numerum, nec nisi proximis aliis, maiorem hostium numerum ueritus, in eos inuectus est: idque illi à Capella Bironio postea exprobratum. Angli ita sibi persuadebant, robur copiarum ad Bononiam relictum, adesse tantum cohortes aliquot Gallicas uastandi agri gratia missas. Biesus cum robore equitatus rectà ad eos contendit, comitatus sex machinis bellicis. Anglitum demum & numero & uiribus se superiores rati, referre ipsi pedem incipiunt. Galli acerrime in eos impetum faciunt. Resistentes adhuc & sese uicissim ad praelium cohortantes, progressi Gallici equites in fugam uertunt, dissipatos passim obruncant, eademque ferocia qua illi ubi essent superiores utebantur in Gallos, deditioe nulla admissa, passim nobiles & ignobiles obruncabāt: relata inde quinque uexilla militaria. Caesaria tria hominum millia, alij quindecim uexilla relata uolunt, caesa ad nouem hominum millia. Huic praelio & Neuersius, & Anguianus, & Tremolius interfuerunt. Anguianus ob uadi difficultatem ipse equo per manum educto, reliquis uiam ostentabat Gyrdus. Lauallus hasta, at modicè tamen, uulneratus est. Mox passim exusti agri, uilla direpta: ut ipse quidem fumus ab ipsis Caletibus uideretur. Hoc praelium uix instar fuisse decursionis leuis, multi uoluerunt. Menapū ab Anglo mercede conducti, unà cum aliis multis è Germanorum robore, ad sexdecim hominum millia, ad propugnaculum Bononiense euertendum iam proficisci putabantur: & Rex iam circa campaniam praemittebat robur copiarum, ut praelio decertarent, aut iter eorum impedirent. At hi cum per Caesaris fines transeundum esset, iussu Caesaris qui transitum negarat, uel quòd iam instaret hyems, ad suos rediere. Paulò antea Carolus Valefius Arnol. Ferroni de rebus relictiorum

reliorum Dux, Regis filius, immatura morte præreptus, magnum sui desiderium aulicis reliquit: ut enim implicitus aulicis delitiis uisus est, quod certè adolescentiæ condonari potuit, ita uigebant apud eum studia rei militaris. Nemo fortissimos centuriones, tribunos, duces, equites externos iucundius excipiebat: nemo ubi res exigebat, in laboribus patientior: nemo in largitione dum opus erat, effusior. Ille optime edoctus comprehendere militares homines amicitia, tueri obsequio, seruire rumoribus uentisque aulicis. Regem patrem ita sibi deuincire, & eos qui patri placerent, ut dubitares quorsum tantus patris aulicorumque amor progredi deberet. Ille uersare se, urgere ad tempus, ut potentiam iam eius gliscentem, & ad maiora quotidie progredientem uideres. Is ea ratione decepsisse creditus est. Grassabatur pestus in uicina ea loca, circa quæ Rex diuersabatur. Carolus cum Henrico fratre domum agricolæ ingressus est, etsi admonitus contagione pestis infectam, mox lusu iuuenili inductus ridere cepit & se & fratrem, qui in pestiferam domum introissent: simul ense in lectulū & culcitram emisso ludens, in fratrem excussas plumas uoluebat. Ex eo tempore putant mox peste infectum, & dum morbi uis ignorantibus medicis ignoratur, extinctum. Alij nimia exercitatione cum se otiosus exercuisset, uolunt necatum. Nec desuere qui uenenum adhibitum ab hoste suspicarentur: quanquam quid ita exultanti, ueneno opus fuit? Sed & circa penem ulcere uexatum iactauere hostes Gallici decoris: agitasse que noua fœdera cum Paulo Pontifice, iniecta spe matrimonij cum eius nepte, dotalique regno ex Italiæ parte nobilissima constituta. Huius morte Rex perturbatus est. Ipse una cum aulicis hac atque illac secedens, diuersi diuersa in loca, quoad eius fieri potuit, pestus contagionem euasere. Et hæc quidem ea gesta æstate sunt eius anni, qui fuit millesimus quingē-

*tesimus quadragesimus quintus . Anno sequenti uexata Aquitania peste : ut senatui Burdigalensi ad Liburnenses migrandum fuerit . Legati Germanorum ad Regem hyeme uenerunt , cupidi fœderis cum eo aduersus Casarem paciscendi . Sed Rex altiora ueritus , bono esse eos animo iubēs , ad suos remisit , nihil pactus aduersus fœderatum Casarē . Et iam ad Tridentum sacrosanctus cœtus cogebatur , cū tamen è Gallia pauci eò conuenissent . Angli dum Gallos Bononiense propugnaculum præsidio tenentes inuadunt , sæpe fusi sunt . Sæpe utrinque pugnatum minus iustis copiis , nūc ad hostes , nunc ad Gallos uictoria redeunte : ut Regi fides quorundam , qui in præsidio erant , suspecta fuerit , ueruo ne quid cum Anglo pacti essent . Missi sæpe ad Anglum legati , nullas æquas condiciones retulere . Tandem Ennebaldus missus , pacis utrunque Regem cupidum reddidit : cum tamen leuia certamina quotidie ad propugnaculum fierent , simul ad Ardeam , & uicina loca . Et Angli inter Caletos , & Bononienses aliud ipsi propugnaculum extruebāt , quo munito regium aliud extructum inutile esset . Vltro citroque cursitantibus legatis , tandem his conditionibus sequenti æstate pax inita est : Vti Henricus Rex Angliæ acciperet intra longum tempus . (quod fuit multis haud ita certum , addunt autem octauum annum) à Rege ingentem pecuniæ numerum , certis pendendum temporibus : accepta pecunia , mox Bononiam , uti à Gallis acceperat , redderet . Nata erat superiori hyeme Henrico Delphino filia , quæ tum demum parta postea pace , lustricis patribus adhibitis magnificè abluta est . Sed & eadem hyeme Anguianus , cui Francisco Borbonio nomen , interit . Cum enim exercitatione ludicra recrearet se in domus oppugnatione , unus arcam ligneam cepit præcipitare , qua , ut erat ingentis molis , in Anguianū prolapsa , ipse corruit magno sui desiderio relicto . Post ali-
 Arnol. Ferroni de rebus quot*

quot dies pax conuenit inter Reges, quam iniquis conditionibus uulgus conuenisse putabat, nec perit rerum ratam futuram existimabant. Ea aestate qua secuta est, nihil admodum magnificè domi gestum. Legati Anglorum Regis lautè accepti. Singulare certamen multa pompa inter duos Hispania gentis milites, spectante Rege & aulicis, peractum. Inde Ennebaldus in Angliam missus, classe eò peruenit, omni apparatu ab Anglo exceptus: ut etiam Eduardum filium magnæ indolis adolescentem, Regem futurum, obuiam mitteret, qui oratione breui eaque Latina, aduentantem excepit. Casaris cum Germanis contentiones libenter audita. Iniecta mentio foederis cum Carolo Sabaudiano ineundi. Rex Molinium, ex eo longius progressus, circa uicina loca, & Casarianus & Germanis, dum tacitus rumores sparsi in Casarem belli expectat, locum interea & arcem, cui nomen Maubertsons, prioribus bellis dirutam, sitam haud longe à Cedano munit. Huic Ioannem Lossium praeficit. Lautè autem plerisque in locis aedificari iussit, atque ita sane, ut immodicis substructionibus latatus uideatur. Missi sunt à Casare ad Regem legati, qui auxilium in Germanos peterent. Hi benigne auditi, sed praecisa spe auxilij, suo enim consilio bellum initum, suis uiribus exequeretur: nec ulro quaesitarum inimicitiarum quaereret socium. Missi & à Germanis oratores auxilium in Casarem petaturi: quibus responsum, spectatorem futurum Regem belli: nullam esse causam uiolandi iura cum Casare foedera. Vtrique cum essent peditatu potentissimi, equitum auxilia expectarant. Rex cum circa luttus quoddam non longe à Bononia portus noui fundamenti iaceret, repente irruentes Angli magno impetu operas disturbarunt. Id Rex dissimulauit, cupidus pacis: eoque factum est uti Ennebaldus ex Anglia mox rediret. Interea cum ad Vlmam urbem Galli aliquot nisi essent, multi

consultò à Rege missos putauere, qui Germanis auxilium ferrent: sed inde mox abeuntibus, neque è Gallia sese Rege mouente, raucus hic rumor factus. Solèt ferrià apud Gallos litigantibus apud senatus regios dari, à die quinto Idus Septembris ad diem Martinalium: ubi soluitur senatus, ex senatoribus legitur una decuria, quæ interea uice senatus iudicet capitales quidem causas omnes, ac ciuiles, quæ certam æstimationem non excedât. Ad eam decuriã eo anno Lutetiã sedentem cum delati essent plures uiolata persuasionis rei, in eos est seuerissimè animaduersum, ut quatuordecim uiui exurendi ad Meldenses remissi sint: multi uirgis cæsi, multi multa honoraria castigati, ubi & mulieres multæ adfuerunt criminis, ut aiebant, participes. Domus una solo æquata, ubi querebantur uiolari ueterem ritum sacrorum. Sed quibusdam ex eis qui uiui exusti sunt, cum palinodiam non recātarent, prius lingua exelcta: cum periculum esse seueri pũque iudices uererentur, ne eorum sermonibus plebecula moueretur. Hyeme quæ secuta est, Henricus Angliæ Rex animam emisit. Post eius mortè renouata fœdera cum Eduardo eius filio, qui adolescentulus regno præfuit. Eius funus Rex more regio curauit, pompa quæ adfuit. Nec multo post inuadente Regem ueteri ulcere, quo sæpe angebatur, cum sæpe conualescere uisus esset, tandem apud Rambuletum ritè more Christiano unctus, extinctus est. Is ea constantia pietatèque decepsit, ut iam euanescente uitali spiritu, Dei semper nomen piè inclamaret: & cum uox cum deficeret, animamque iam emitteret, identidem quasi lectulo digitis cruces insculperet, uisus sit. Ferūt ab eo, filio Regi futuro commēdatos familiares quosdam, & plebem Gallicam quæ se semper paratam exhibuisset, hanc humanitate sua comprehenderet, præcipuè uero nobilitatè, quæ in obsequio Regi exhibendo, omnes omnium charitates

una complexa esset. Petrus Castellanus hunc admonuit auerteret cogitationes ab aliis rebus, in Deum collocaret, ac ueluti mox euolaturus huic placando studeret, quod ille diligenter curauit. Henricus in sanum Germani Laiacū profectus est, aulāq; iampridem absentem Annam Mommorantium, uirum prudentem & industrium, mox ad se reuocauit: nouatīsq; prudentissimè rebus multis, specimen optimi principis dedit. Incidit autem mors Francisci Regis in ultimum diem Martij, anno imperitæ à Deo nobis salutis M. D. XLVI. Defuncto Regi PATRIS LITERARVM cognomen delatum. Sed & Henrico Rege studia recta à maximis uiris concelebrata enituerunt, industria præsertim Carole Lotharingi Guysiani, purpurati Pontificij, uiri excellentè ingenij magnitudine, & bene morati, qui nihil prætermisit quantum facere enitique potuit, quin ea in altissimo dignitatis gradu collocaret. Franciscus quidem Rex, primus omnino Regum Gallicorum, uidetur uitam umbratilem & delicatam eruditorum hominum, ex umbraculis otioque studiorum in solem & puluerem, & in omnes Reipublicæ functiones perduxisse. Testantur id eruditissimi uiri seriis negotiis præpositi, ab eoque honoribus aucti: quales fuere Ioannes Bellaius Cardinalis, Gulielmus Bellaius, Ianus Lascaris, Gulielmus Budæus, Lazarus Baius, Ioannes Ruellius, Ioannes Pinus, Georgius Armeniacus Cardinalis, Claudius Dispensius, Aemilius Ferretus, Vidus Braleus, Aemarus Ranconetus, I. Fraiseus, Renatus Bellaius, Ioannes Monlucus, Ioannes Guillardus Morterius, Aegidius Magister, Petrus Stella, Ioannes Fernelius, Franciscus Deloinus, Iacobus Spifamus, Michaël Hospitalis, Seguierius, Aubrius, Marrilacus, Ioannes Dauanjonus, Hugo Salelus, Iacobus Minutius, Gulielmus Pelliserius, Benedictus Theocrenus, Iulius Camillus, Petrus Castella-

nus, Georgius Selua, Petrus Danesius, innumerique alij. Neque mihi tantum relinquitor otij, aliena ut & extera scribam: neque dicatum Gallis laborem, aliorum rebus gestis institui impendere: & tamen ita bellum Germanicum, quod Francisco Rege captum, Henrico Rege uix tandem finem atque exitum habuit, cum Gallicis rebus cohæret, ut facturi operæ pretium uideamur, si & aliquid cõsumamus operæ in eo perscribendo. Ac Germanos quidem saepe literis suis admonuerat Rex, uiderent, cauerent sibi ab immodica Caesaris potentia. Cum eorum armis, aliis terrorem iniecisset futurum, ut nec quietos illos diu uersari pateretur: Sic omnia, quæ hoc bello accidere, præmonuit, ut facile prudentiam eius diuinationem uideamus fuisse. Neque enim eademum, quæ se uiuo acciderunt, futura prædixit: sed & quæ post mortem eius uenire, cecinisse, ut uates, uidetur. Id uerissimum esse deprehendimus, cum euolueremus uel Regis, uel aliorum iussu eius ad Germanos scriptas epistolas, uel habitas ad eos, aut scriptas orationes. Est igitur in oratione Regis, quæ ex castris ad Conteum Belgicæ uicum, die VII

Maÿ, M. D. XXXVII, ad Imperij ordines scripta hoc modo: Vos itaque per libertatem communem, per fidem atque amicitiam, atque necessitudinem, tum Christiani nominis tui generis ac sanguinis nostri obtestor. Vos per CHRISTI religionem, per pietatem obsecro, Viri amplissimi, ne Regis hic tantummodo nomen aut Francorum opinionem tentari existimetis: sed rem etiam uestram agi arbitremini, existimationis hic uestre, æquitatis, honestatis, utilitatis iudicium fieri. Hoc denique sollicitè nunc expectari, publicæ ne consilij uestri autoritate importunissimi homines, iniquitatum suarum atque iniuriarum autoritatem constituent, & sanciant: atque innocentie præsidia uobis conuenientibus intercludant, an potius istuc more à maioribus

Arnol. Ferroni de rebus uestris

„ uestris tradito, non nobis tantum, sed reliquis nationibus, sed
 „ consensui & concordia bonorum, & fidei denique, & a-
 „ quitatis cultoribus, spes aliqua iuris sui obtinendi reliqua
 „ sit. Hac etiam in causa existimetis impotentiam istorum,
 „ & insolentiam, per fortunarum nostrarum strages ad li-
 „ bertatis uestrae ruinam gradum sibi facere, aditum & uiam
 „ munire constituisse. Deinde alia epistola qua scripta est
 „ Lutetia Parisiorū, Calend. Febr. anno M. D. XXXIIII.
 „ hæc scribit. Ego uero amici, socij, ac fœderati ueteres, satis
 „ credo uos dudum illustribus argumentis perspexisse, quàm
 „ insidiosa sit, & quò tendat hæc in me perquam impudens,
 „ & commentitia criminatio: qua me deferri qui uolunt,
 „ proculdubio insensiores mihi non sunt quàm ipsis uobis, quàm
 „ ipsi toti Germaniæ. Quandi uenim hæc duratura est, Gallo-
 „ germanorum & Germanogallorum inter nos amicitia, in-
 „ firmiores futuros se perspiciunt quàm ut simul utrosque pos-
 „ sint opprimere. Sunt igitur in hoc toti, ut collidi nos mutuo
 „ faciant: utricunque parti male cesserit, suam fore occasiõem
 „ rati, quò infirmioribus utrisque effectis, in alterutros maio-
 „ re compendio bellum capeßant, & minore negotio confi-
 „ ciant. Deinceps in ea purgatione qua scripta est anno M.
 „ D. XLIIII. Omnes propterea hoc loco Germaniæ Prin-
 „ cipes & hortor & moneo, ut pro antiqua generis nobilita-
 „ te, fide, officio, & tot beneficiis confirmata cum Gallis socie-
 „ tate & amicitia, diligenter considerent quid sit tandem ex
 „ talium hominum consilijs sequuturum, neque se transuersos
 „ ab his aut illis rapi patiantur. Id uero diligenter imprimis
 „ perpendat, quod ad eos maxime pertinet: excidia Regnorū
 „ omnium, urbium, & populorum ruinas, testari nihil tam
 „ perniciosum in hominum uita posse accidere, quàm nimium
 „ unius hominis potentiam augeri: in quem cum certatim o-
 „ mnes omnia conferant, aureis se compedibus uinciendos
 „ Gestis Gallorum Lib. IX.

" præbent, neque sentiunt se sic undique cōstringi & illigari,
 " ut illis effugiendi potestas nulla detur. Quemadmodum
 " igitur Socrates se tam dementem futurum negat, ut leoni
 " barbam radere uelit, sic recte & consulto mea quidem sen-
 " tentia facient, si ita se totos Cæsari non dedant: cuius hæ ar-
 " tes sunt, ut tractari se tandiu patiatur, donec nullo discrimi-
 " ne in hostes & amicos grassari possit. Eodémque loco: Iam
 " omnes intelligere arbitror, Cæsare id unū agere & moliri,
 " ut specioso quodā titulo, Gallia, Daniaq; Reges petat: ex-
 " peditionis Burgundicæ aut Campanicæ prætextu, Heluetiis
 " & Lotharingis insidietur, quorum diuisiones ingenitā sibi
 " & auita cupiditate, spe deuorauit: ut faciliorem postea in
 " Lantgrauium, & alios principes illustrissimos sibi uiam
 " patefacere possit, & Regnum illud suum Germanorum,
 " quod iandudum sibi despondet, constituere, etiam si omni
 " eos humanitatis officio persequatur. Imò maiestatis suæ
 " fasces (quam sacrosanctam Diis & hominibus uideri uult)
 " submitteat, quò iis artibus irretitos, ad extremum sibi parere
 " cogat. Rursus alia epistola scripta anno M. D. XLV. Ven-
 " niet Cæsar Germani: ueniet succinctus armis uestris ad Gal-
 " liam debellandam. Regno auito, uestris auxiliis sperat me
 " posse labefactari: sed compositis mecum rebus, mihi credite,
 " non diu patietur quietam Germaniam. Ardet studio Ger-
 " mania labefactanda. Huius uoluntas paulisper reprimi
 " non in perpetuum comprimi potest. Cæsar itaque compo-
 " sitis cum Francisco Rege rebus, incubuit in Germaniam de-
 " bellandam, prætexens cupiditatem religionis sarcinanda &
 " componenda: apertèque in proscriptos Ioannem Federicū
 " Saxonem, & Philippam Lantgrauium, quasi maiestatis
 " damnatos, ob uiolatam Imperij maiestatem, sententiam
 " ferens. Atque ut id tempus uacuum periculo, aut periculi
 " expectatione relinqueretur, inducias prius cum Solymano

pactus fuerat. Ad hoc bellum euocati ueterani milites Cæsariani è Neapoli & Mediolano per Philippum Lancium, accersita auxilia à Paulo Pontifice, quæ conflato iam bello Octavianus Farnesius adduxit: Sed & à Cosma Medice Florentinorum Duce, & ab Hercule Ferrariensium Regulo, alijs quoque uenere. E Belgis & Pannonia & Germania, quæ illi fœderata remanebat, excita quoque aliquot hominum millia. Saxo & Lantgrauius, excitis ex fœderatis urbibus auxilia, copias quoque contraxere. Hi si Cæsarem ad Ratisponam, sedentem obsedissent, antequam undique aduenirent auxilia, nullo negotio bellum confecissent, aut Cæsarem in Viënam extrusissent: Sed uel paratiorem rati, uel ipsi imparati adhuc, aliam mierenationem. Fuit Cæsaris hac in re, totòque hoc bello cura, ut committens inter se proceres Germanos, alijsque alijs reddens suspectos, faciliorem sibi aditum pararet. Sebastianus Scertelius ex Augusta profectus, Saxoni fœderata & Fiessam & Clusam Cæsarianis ademit in ipso belli procinctu, eo consilio ut Pontificia auxilia quæ ex Italia ueniebant, aditu prohiberentur. Restabat Oenipons: sed Carolus Castrialtius, contractis lectissimis copiis, & Oeniponte Germanos prohibuit, & Clusam tandem interceptit. Iam Lantgrauius, & Federicus contractis multis hominum millibus Danouertum uenerant: Ramiâque recepta, quæ præsidio Cæsaris munita erat, Neoburgum uenere. Et iam Landishuto imminebant, oppido aptissimo ad belli cõsilia, ni Cæsar misso Pyrrho prius Columna locum occupasset. Eò uenere ad Cæsarem Italici milites à Pontifice, Cosma Medice, & Hercule Estensi missi: & qui euocati erant è Neapoli & Mediolano. Germanici frustrati Landishuti intercipiendi opinione, Ratisponam adcurrunt: plena erant castra exploratorum. Itaque certior mox factus Cæsar, aliquot cohortibus missis auertit

hostes ab eo consilio. Hi circa Ingolstadium rediere. Federicus & Lantgravius, castra munito loco posuere. Ibi leues utrinque decursiones: ubi Cæsar Neapolitanus lōgius euectus, parum absuit quin opprimeretur. Cæsariani multa de nocte cum Aluaro Sonda & Arzio, castra hostium tentauere. Sed Lantgrauio satis fuit eo tempore uim eorum arce-re. Farnesius & Itali dum quodam die insidiandi locū captant, ut inde in pabulatores impetum facerent, occupato prius à Germanis loco, & pulsī & fugati sunt. Velites tamen Itali latius excurrentes uariè eos fatigabant. Cæsaris toto hoc bello magna fuit diligētia. Vnus ille anteire agmē, locum castris deligere, noctu diūque astutia, ubi periculum poscebat, manu Lantgrauio & Federico Germanisque obniti, habitu nihil à gregario milite discrepans. Cibus illi idē qui reliquis, aptus idem in demulcendus militibus, peritūsq̄ consiliorum hostilium. Iam Lantgravius castra Cæsaris oppugnaturus, summo diluculo riuo trāsmissō, aduectisque machinis magno ordine progrediebatur, aptissimēque collocatis machinis, non paruam stragem edebat Cæsarianorum. Fertur & pila una in tabernaculum Cæsaris pro-ruens, summo terrori omnibus fuisse. Cū horis nouem cōtinuis emissæ machinæ intonuisent, in castra reditum est, procliuī iam in occasum die. Sebastianus Schertelius suadebat, dum uires essent integræ, Cæsariani perterriti fragore tormentorum oppugnarentur. Cæsar castra longiore uallo producto muniebat. Cæsariani sæpe congressi cum Germanis, è castris prodeuntibus, peritia equitandi & dirigendis glandibus plumbeis cum essent superiores, in castra eos compellebant. Erat uillula in qua Germani machinas fixerant. Cæsar aggerem fossamque iam munitis castris contra eum locum perducebat, ut iam castra castris collata uiderētur. Pergit iterum Lantgravius multis emissis machinis, in-

Arnol. Ferroni de rebus festare

festare castra Caesaris. Caesariani quoque cum Alphōso Vi-
 ue, uallo altero hostium transgresso, ad uillulam eam con-
 tenderunt: delerique potuerē illi ni obscura nox recipiētibus
 se auxilio fuisset. Caesar iam uillam occupare conabatur, ut
 ex eo loco castra illi mouere compellerētur. Illi rursus emissis
 machinis, castra illius quotidie oppugnare, ut inde detrude-
 rent Caesarem. Cū crebris noctibus ad arma conclamaretur,
 attenuata Germanorū corpora uigiliis uidebantur. Itaque
 Federicus & Lantgrauus castra mouere. Id & alio
 cōsilio fiebat, ut Buranum, qui cum lectissimis copiis ad Ca-
 sare perueniebat, interciperent: at ille à Caesare monitus
 deuiis itineribus profectus, incolumis ad eū peruenit. Ger-
 mani Neoburgū, deinde Danouertū peruenere, Lauingā-
 que oppidum opportunum ad annonam recipiendam oc-
 cuparunt. At Caesar Neoburgo potitus uoluntaria deditio-
 ne, emissis prius Germanis, quem locum tam opportunum
 miratus est à Lantgrauio non firmatum maioribus praesi-
 diis. Inde ad Vnedinguam contendit, eo cōsilio, ut hosti in-
 festam annonam redderet. Et quāquam podagra uariē af-
 fectus, par tamen uidebatur aduersissimo eo tēpore ad ca-
 pessenda bellica omnia munera: fixerat castra medio loco
 inter Vnedinguam & Morlinguā. At Lantgrauus lectas
 peditum aliquot cohortes, interea Norlinguā mittit: hae ad-
 missae cū essent, duriores uidebantur Caesarianis futurae belli
 ducendi rationes. Ipse quoque editioribus collibus occupatis,
 in tutiora loca traduxerat exercitum, frustrato Caesare ne-
 bula crassiore huius diei: qua maturius discussa, pugnandi
 copiam hosti facturus uidebatur, ultro etiam eos ad pugna
 forte prouocaturus. Cū se Saxo & Lantgrauus castris mu-
 nitis continerēt, uariē eos Caesar quotidie leuibus praeliis de-
 tinebat. Interea Farnesiū clāculū misit qui multa nocte, sū-
 mōq; silētio castris egressus, Danouertū interceptit. Eo postea

peruenit & Caesar cum integris copiis, eo cōsilio, ut Danubio potitus, infestiora omnia hostibus redderet, ita mox & Tilingua potitur, & Haistadio, Langinga, & Gudelinga. Lantgravius ad Giengam castra quoque mouit, loco munito, ut Caesarē ab Vlma occupanda reuocaret. Et iā ita uidebatur constituta belli ratio, ut castris subinde commutandis alter alteri insidiandi commodiores occasiones captaret. Cū fierent quotidie leuia praelia, Philippus Lanouius cum deleta equitum manu procurrens, eliciensque Germanos ad pugnam, cum à Caesarianis prius in uicino nemore positaessent insidia, multis casis in castra rediit. Parabat & nocte intempesta castra inuadere tunica ima armatum uelans militē. Sed cū duplicatas appareret hosti uigilias, paratōsq; eos ad uim excipiendam, irritus fuit conatus. Vexabantur tamē illi quotidianis decursionibus equitū, impetuque saepe facto in pabulatores, ut iam taderet eos belli suscepti, quod uix dum affectum, confectum sibi prius persuaseraut. Omninoque cū Caesaris callidi imprimis & acris, unius regeretur consilio exercitus, omnibus instructior erat ille rebus & apparatus quā Saxoni & Lantgrauū, quibus & à ciuitatibus aegre suppeditabatur pecunia: in castris tamen Caesaris magna, ob praedam auersam, seditio inter Hispanos & Italos facta est. Ea seditione & concitatione nūtiata, cum ei obuiam ire pararent centuriones & alij proceres, fremitu & clamore pulsī. Vni Albano aperta aures. Nanque is patria lingua eloquēs, & in militibus multū apud suos ualebat. Is ubi eas cōtrouersias, unde irarū extestebat ardor, minime uidet sedari & restingui, atque è cōuitiis ad manus irritatos transire milites, uincula iniici iubet authoribus seditionis. Eo acrius frendere miles. Solutisque uinculis extrema uis parabatur. Tum demum Caesar

Arno!. Ferroni de rebus

proruens,

prouens, nobilissimum quemque, & militari decore illustrem, ad restinguendam seditionem hortatus est, obtestatus etiam Deum, cuius nomine & patrocinitio induisset arma, Lantgranū potius copiis eam concitationem, hunc ardorem iniiceret: ita sopita tandem seditio. Caesar postea ad priora illa sua castra ad Lāngingnam peruenit: neque acerbissima hyeme & copiosissimis imbribus, madido militi respirandi otium tribuit. Et sane iam Lantgrauus praemiserat exploratores, qui situ castrorum animaduerso, renuntiarant futurum, ut loci iniquitate ille confuētaretur: atque idem & Caesar Albani monitu prauidens, castra iam commodiore loco proximo mouerat. Ex eo tempore infesta omnia Saxoni & Lantgrauio uisa sunt, illique solliciti: uisi sollicitos autem eos habuit, cogitatio cum officij tum periculi. Si dissoluerent hunc exercitum, uerebantur ne deessent foederatis: ne tot urbes opulentas fidem eorum secutas, Casari prodidisse uiderentur. Si manerent iisdem in castris, periculo proprio commouebantur. Nanque & Ferdinandus Caesaris frater, & Mauricius Saxo iam multas urbes Federici occuparant. Idem periculum mox Lantgrauum stimulabat. Cum enim caetera quae prudenter principio huius belli Caesar constituisset, constituta optimè uidebantur, tum illud uaserrime, quod Mauricio spe praedae inuitato, Federici ei oppida si quae bello occuparet, fruēda iure quo optimo maximo permetteret, iniecta etiam spe dignitatis praerogatiuaeque consequēda, Caesaris designandi. Ita iam occupatis à Mauricio multis oppidis, uidebantur illi ita conturbati, ut non explicarent quid esset optimum. Rationibus subductis, summam fecere cogitationum: tentandum per literas aequis ne conditionibus pateretur eos Caesar ab armis discendere: id si impetrari non possit, aequum esse cum tunica pallio propior sit, ad sua quemque tuenda redire. Scribuntur

itaque literæ ad Ioannem Brandemburgensem, qui & gratia & auctoritate apud Casarem ualebat, & magnis utriusque beneficiis ornatus, memor & gratus futurus uidebatur: sunt autem hæc literæ. FEDERICVS SAXONIAE DVX, ET PHILIPPVS LANTGRAVIVS HESSVS, FOEDERATIQUE GERMANIAE PROCERES, IOANNI BRANDEMBURGENSEI S. D. Cum & nobis conscj essemus quanti te faceremus, & tuam erga nos beneuolentiam experti essemus, non dubitauimus a te petere quod nobis petendum esset. Deos hominesque testamur, arma nos sumpsisse necessaria ex causa, cum nullo nostro merito proscripti simus. Casaris uel oppugnandi, uel contemnendi nulla unquam nos incesit cupiditas. Hunc itaque si prestatas nobis paulo æquiores, à nobis Germaniæque tota, non leuem es initurus gratiam. Et res eum & dies, & opinio hominum, & sua etiam natura, ut audimus quotidie leniorem facit. Eoque adducti sumus, ut de flagrare iras eius, purgari posse suspiciones, non desperaremus. Vidimus sæpe ferocissimos hostes positis armis fœdus pepigisse. Vidimus priuatas multorum similitates, obliteratas. Vidimus qui latus peterent, mox affinitate deuinctos. Neque exempla contentionum, neque euentus acerbi, quibus sese fœderati alius postea iugulandos subigendosque præbent, Casari tali ingenio prædito, commemorandi. Neque communis Germaniæ calamitas diutius deploranda, Neque uetera patrum nostrorum cum Austriaci fœdera, Neque superioribus annis pro Casare nostra grauisissima contentiones. Habemus potius communis utilitatis rationem, quam doloris nostri. Ardemus perpetuo incredibiliq; amore Germanici decoris tuendi. Hic nos amor, & subuenire olim impendentibus periculis grauisissimis, cum dimicatione capitis, & hoc ma-

xime tempore, cum omnia tela undique esse intentā in Ger-
 maniam cerneremus, subire hortatus est, atque excipere
 solos pro uniuersis. Idem nos in patriam pristinus animus
 cum Casare reducit in gratiam. Hic monet, submota digni-
 tatis ratione, ut & ferre conditiones æquas parati simus,
 quibus hæ sopiantur controuersæ, & ultero dextras porri-
 gamus Casari. At enim audimus, pergrauiter illum esse of-
 fensum: uoluntatem illius obstinatorem, & in hac iracun-
 dia affirmatiorem. Sed enim proh Delum atque hominum
 fidem, perque fortunam Germania, quis tam expers hu-
 manitatis? Quis Germanici decoris usque aded est hostis, ut
 ista aut ferre possit, aut non dolere? si ipsi per nos causam di-
 cere, cur nos ille proscripsisset, possemus, taciti euentum for-
 tuna expectaremus. At sumus proscripti, & hi, quibus pu-
 blicè sicut ceteris Germanicis proceribus, cum Casaribus
 uetustissimum est fædus: & hi quorum nomine proximis
 comitiis, amicitia nuper Gallico bello renouata est. At me-
 rito nostro ruptis à nobis fæderibus, postea proscripti su-
 mus, cum male de religione sentiamus? Cum imperij oppi-
 da aliquot uindicemus? Velet ille suos affectus religionis
 amore. Huius damnata ab eo ipsius cultores etiamus reli-
 gionis, tum cum fæderati, socij, amici uocabamur. An ille
 expectat ruinam nostram, dum exhausti opibus, bellum
 affectum Turcæ hosti ferocissimo tradamus? Cui ex nostra
 contentione magis quàm ex suis uiribus creuit audacia. In
 hunc hostem debellandum si attingi uult Casar, ultero mili-
 tes, pecunias, arma, equos, copias has omnes lectissimas, no-
 stris stipendiis militaturas, Casari offerimus. Hæc te æquum
 est Casari suadere, ut omisissis his bellis, quæ parum habent
 emolumenti, & decoris, optatissima pace Germania reddita,
 in hac toto animo, & cunctis opibus inclubar: ad quæ officili-
 tum Casaris uocat, religio hortatur, quæ in summum discreti-

„ men sepius adducta est. In hunc hostem ita ille anima-
 „ tus esse debet, sic tota mente incumbere ad hoc bellum, ut
 „ non satis habeat Turcas Hungariae Germaniaeque finibus
 „ repellere, sed constanter usque in intimas Asiae partes perse-
 „ qui: ut Bizantiis in libertatem assertis, Asiaeque & Aegypti
 „ opibus potitus, in sacra illa urbe, teste ipsa nostra salutis,
 „ praecipuoque nostrae religionis sacrario, uictor Deum ado-
 „ ret, & debitis sacrificiis pro tanta uictoria ueneretur. Sed
 „ nimis haec multa praesertim ad te, à quo uno omnium opti-
 „ mè haec cognoscuntur. Extremum illud est, ut patriam ad te
 „ allegemus, qua nec nobis ulla unquam res in uita esse debet
 „ charior, neque ipsi Casari. Haec qua tecum nobis commu-
 „ nis est, tecum agit de pace communi, de concilianda nobis
 „ Caesaris gratia. Quamobrem tibi sic persuadeto: Si per te
 „ nobis Casar conciliatus sit, nos sic existimaturos, cum auto-
 „ ritate tua, tum beneuolentia erga nos nobis, quod maxime
 „ cupierimus, contigisse. Brandenburgensis acceptis his li-
 „ teris, ut erant obsignatae, mox tabellarium ipsum cum ipso
 „ literarum fasciculo perduxit ad Casarem: ne quid forte ha-
 „ reret apud eum suspicionis. Lectas ei reddidit Casar, atque
 „ is orabat Casarem tandem aliquando cum illi respiceret,
 „ latas aequas condiciones ne aspernaretur: daret se ad lenita-
 „ tem uel propter ueterem humanitatem, uel suis id condo-
 „ nans precibus. Id si displiceret, iuberet quid uellet Fedenco,
 „ Lantgrauioque à se scribi. Fertur Casar omne tempus eius
 „ diei in acerrima & attentissima cogitatione posuisse. Dux
 „ cum fluctuaret huc & illuc, tandem uocato Brandembur-
 „ gensi, iubet praescribat ad Saxonem & Lantgrauium, hanc
 „ unam superesse conditionem qua eis à Casare feratur, ut se
 „ suaque omnia arbitrio misericordiaeque Caesaris tribuant. Id
 „ si fecerint, animaduersurum eum quid aequum sit eis condo-
 „ nari. Haec illi cum intellexissent, frustra que rursus colloquio.

locum petiissent, eadem semper Casare proponente, ad alias
 cogitationes traducti sunt. Fuere qui putarent Casarem sua
 dignitati potius consulturum si ad haec haud iniqua postu-
 lata respexisset. Alij rectius consuluisse sibi illum, qui armis
 uoluerit Germanos coercere. Impolita enim res & acerba
 si essent relicta (quales erant eo tempore) tamen futurum ut
 efferrent se aliquando, & ad renouandum bellum reuire-
 scerent. Sed ut ex cunctu prudenter id ille uisus est consuluisse,
 ita si quid incurrisset quod prope iam explicatam Ger-
 manici belli rationem perturbasset atque impedisset, pru-
 dentius fuisset Brandenburgensis consilium. Paulò antea
 uenerat missus ab his urbibus Germaniae liberis, quae Ca-
 sariana uocatur, legatus I. Sturmius ad Franciscum Regē.
 Is narrabat gentem Gallicam magna semper necessitudine
 cum Germanica coniunctam fuisse, ut aui quidem utrius-
 que gentis & proauū utramque ferè pro una eademque
 gente habuerint. Eam ueterem amicitiam, etsi nullis tabulis
 obsignatam, in gentis utriusque pectoribus impressam, lō-
 ga temporum serie egisse radices altius, quàm ut labefacta-
 ri haectenus potuerit. Casarem horrificum quoddam &
 nefarium, omni imbutum odio, bellum intulisse Germaniae:
 eam de libertate retinenda sollicitam, pro ueteri amicitia pe-
 tere à Rege, suscipiat causam foederatorum. Nam Caesaris
 quidem tantam esse insolentiam & fastum, non modo ut
 uocem, sed ne uultum quidem liberum possit ferre cuius-
 quam. Quòd si Rex satis superque esse sibi suarum curarum
 existimet, alienis implicari nolit, saltem ducentis millibus
 nummum aureorum mutuo datis, fiduciaria uenditione
 accipiat oppida aliquot. Ita futurum ut amicorum iacen-
 tium animum excitaret, induceretque in spē cogitationem-
 que meliorem. Non deesse, ne nunc quidem Casari animum
 ad opprimendam Galliam: at quia uires immaturas uideat,

" eam interponere moram, ut subacta Germania, eius uiribus
 " ea tutius molitur. In mentem ipse ea reuocaret, quæ olim ad
 " Germanos scripsisset, dilapsurum quâuncumque formida-
 " bilem hostem, si tantum auditu perceperit Gallos atque Ger-
 " manos, quæ gens aliquâdo eadem fuerit, nunc repetita me-
 " moria prioris aratus, iterum ueluti in unam stirpem coaluif-
 " se, uires communis salutis causa contulisse. Vt antea dissi-
 " mulauit Casar se hostem esse Germanis, ita postea dissimu-
 " laturum esse Francis hostem, donec oblata occasione impa-
 " ratos opprimere possit. Non illi solum in animo esse Germa-
 " nos, at omnem etiam Franciam in seruitutem redigere. Ita-
 " que Regi hominem in dies crescentem non negligendum,
 " neque alios intere & perire, & eueriti uidere, iucundum id
 " spectaculum tanto Regi futurum. At Rex & pacis nuper
 cum Casare confirmata rationes, & ueterem affinitatem,
 & fisci inopiam causatus, ueniam petiit si federatis hoc tẽ-
 pore non subueniret. Ad XI Calend. Decembr. Federicus
 & Lantgrauius castra mouere, ac pridie eius dies summa
 nocte machinis prius eductis, ipsi sequebantur, sequente
 Albano, qui extremum agmen carperet. Vrgete etiam Cæ-
 sare coniunguntur Germani. Albanus collem pugnae aptis-
 simum, desertum ab illis occupat. Occupant illi uicinum
 alium collem, muniuntque machinis: quibus fiebat ut tuti
 essent ab equitibus Casarianis undique procurrentibus.
 Venit & postea cum totis copiis nocte intempesta Casar in
 collem occupatum ab Albano. At Lantgrauius & Saxo
 pugna spe iniecta, accessis ignibus nocte ea longu iter emen-
 si, Prentio transmissis, ad Haydenâ peruenere frustrato Cæ-
 sare. Quo factum ut ille in uetera castra redierit. Ac ueritus
 ne illi in Franconiam peruenirent, Boffingam contendit.
 Boffingani mox & Ottingenses, & Norlingenses pace im-
 petrata deditionem faciunt, eorumque exemplum secuti

Dincelpulenses, & Rotemburgenses. Tam precipitato Cæsaris aduentu commoti Saxo & Langrauius, dissoluti copiis ad sua tuenda rediere. Halam quoque ciuitatem inter Sueuos opulentam mox recipit Cæsar. Ibi narrant Federicū Palatinum uenisse ad Cæsarem, ueniam petuisse à Cæsare quòd fœderatis equitum auxilia misisset: flebilibusque lacrimis cum culpa suam supplex deprecatus esset, ueniam impetrasse. Vlmenses quoque in fidem recepti. Dux quoque Wirtembergensis cum Cæsar ei immineret, maluit durioribus conditionibus pacem accipere, quàm ancipiti bellorum alex se committere. Huic imperata ducenta nummum aureorum millia, ademptæ arces tres munitissimæ, Aspergus, Scorendorfia, Cirttembergus, & annona referta, & machinis instructissima. Interea Francfordienses per Buranū sollicitati iugum acceperunt. Augustani quoque cum frustra petissent salua esse omnia, tandem arbitrio illius in deditiōe sunt redacti. Idem accidit Argentoratensibus. Iam Saxo pleraque oppida à Mauricio & Ferdinando occupata receperat: missum etiam à Cæsare Albertum Brandenburgensem, qui ad Rocliziam sedebat, intercepterat, uallēque Ioa-chima opulenta potitus erat, Bohemōsque in Ferdinandum concitabat. Erat ita constitutum, ut Mauricius & Ferdinā-dus ad Aegram, ciuitatem Bohemiæ, conuenirent cum Cæsare: ibi consilia belli exequerentur. Est omnino Bohemia Germaniæ limitibus inclusa: sylua Hercinia tanquam obducto muro undique cingitur. Albi fluuio media irrigatur, & Multauiā: ad huius ripam sita Praga urbs Regia, quæ male eo tempore in Ferdinandum animata fuit. Coniunctis copiis in Saxoniam primo uere missus est Albanus. Erat & in armis Saxo, dispositisque undique præsidiis sibi nō deerat. Ipsis Saxonibus insitum à natura armorum studiū, paratissimi ad bellica pericula adeunda. Ager uini minime

capax. Hordeum triticumque serunt, unde potionem, cui Ceruisia nomen indidere, uulgò conficiunt: ita fit ut uino oblato immoderatè utantur. Contendit Cæsar cum robore copiarum ad Misniam, uolebátque copiis in ulteriorem ripam traductis, pugnandi copiam illi facere. Sed mouetur cum uidet Saxonem Vitembergam adire. Ac cognoscens ab eius loci peritis, flumen uado transiri posse, nihil commotus periculo eo, quod imminebat ab hoste alteram ripam obsidente, summa celeritate constituit hostem intercipere. Id quo maturius fieret, imperat ut circa uicina dumeta & arbusculas mille è suis collocarentur, qui glandibus plumbeis emissis hostes terrent: ita futurum ut reliquis facilius occasio daretur in citeriore ripa occupanda. Summa difficultate traducuntur Casariani, hostesque à ripa submouentur. Saxo anxius suorum fuga, Vitembergam aut Torgam celerius cursu petebat. Hunc sequuntur equites Casariani, extremum agmen uariè carpentes. Saxo iam Cæsarem cum robore equitatus in se ferri uidens, Torga omissa, uel quòd huic diffideret, uel quòd proximis syluis occupatis, tutiorem sibi ad Vitembergam receptum putabat, sese proripiebat: emissis etiam leuibus machinis, quæ Casarianis aliquid de celeritate detraherent. Illi in Saxonem inuecti, dissipant funduntque illius copias. Saxo ipse uulnere accepto capitur, nec syluatus, undiq; procurrente Hungaro equite, nec satis paratus ad tantas Cæsaris copias excipiendas. Cæsar post aliquot dies Vitembergam, & multa Saxonis oppida recepit. Lätgrauius quoque tandem arbitrio se Cæsaris committens, supplex ueniam petiit, & quibus illi uisum est conditionibus depactus est. Deinde Comitius Augustanis, aliquot capita proposita sunt iubente Cæsare, quibus ostendebatur quo pacto in negotio religionis, donec ea certa atque definita essent Concilio, uiuendum esset. Hæc consentire aiebant

Arnol. Ferroni de rebus

Cæsariani

*Cæsariani cum ueteribus ritibus, præter capita aliquot quæ
 rata manebant donec aliud statutum esset. Id temporibus
 temperâdisque rebus alius Cæsar datû aiebat: ex Parisiensi
 eoque sacro & pio cœtu eorum, apud quos de diuinis re-
 bus agitantur quæstiones, non desuere qui palam scribe-
 rent, quòd nondum cœtus censuisset, nec Pontifex Roma-
 nus iussisset id præiudicasse, & ad arbitrium suum Cæsare
 temere reuocasse; tamen si Francisci Sfrondati purpurati pon-
 tificij, Federici Nauseæ Pontificis Viennensis pû hominis, &
 à factione Germanorum imprimis abhorrentis consilio, ea
 Cæsar statuisse sese iactaret. Postquam uictoria cõstituta est,
 ab armisque esset discessum, conuentionibus acceptus à Fe-
 derico & Lantgrauio, mirabantur Germani tam arcta cu-
 stodia diuturno tempore utrosque asseruari: Nec à Cæsare
 iustam debitamque gratiam referri Saxonica familie que-
 rebatur. Albertus & Ioannes, cum Maximilianus in cu-
 stodia pari Brugis detineretur, eius liberandi consilia ea in-
 iere ut neesse fuerit Flandris eum liberare. Ex eadem fami-
 lia prodire qui Erisios Cæsari non parètes edomucere. Ma-
 thiam Pannonia Regem fortissimum, Federico bellum in-
 ferentem, coercuere Federicus huius Federici patruus, si ue-
 ra sunt quæ ab Erasmo Roterodamo prodita sunt, cum re-
 nuntiatione omnium suffragiorum Maximiliano defun-
 cto, Cæsar certus designaretur, ipse maluit in Austriacam
 familiam transferre suffragia, designato hoc ipso Carolo
 Cæsare. Saxonum familiam quis non admiretur ita ruen-
 tem? Longitudo Saxonici imperij paulo antea fuerat à Frã-
 cis Germanis, usque ad Saxones imperio eorum parentes,
 ultra centum quinquaginta millia passuum: latitudo ab
 Albi usque ad Fontes Visurgis, cui loco Verra quoque no-
 men dedere. Lantgrauius, ut erat magno animo, sepe se
 suosque diris deuouit, qui ad Cæsarem transeundi authores*

fuere: parùmque absuit quin custodibus oppressus euolare è
 custodia, ita arctè obseruatus, ut uel uigilantem, uel dormi-
 tantem obseruarent recentes custodes omnibus horis. Ea-
 mus nunc, & aut dicamus beatos, quibus corpus bene cõ-
 stitutum sit, aut qui diuitiis, aut qui honoribus affluant, aut
 qui ipsi, aut quorum aui proauique, Casares obseruare so-
 liti sunt: unica contentione effluunt congesta tam multo-
 rum annorum merita. Relatum est paulò ante hoc bellum
 Germanicum, quod gessit Caesar aduersus Saxonem & fæ-
 deratos, natum esse infantem in pago quodam Francorum,
 cui exempto ex aluo matris, culter iacuit in uentre, eminen-
 te cuspide extra uentrem, qui & paulatim extractus sit. Id
 accidisse aiunt ad significandas mutuas cedes ciuium, qui
 uelut in uiscera sua ferrum postea strinxerunt. Paulò post
 aiunt in Heluetiis conspectos duos Leones in aere inter sese
 certantes, quorum alter alteri caput mordicus auulserit. Esse
 & multorum annorum historiam, in uisione Steuicensi, de
 his ipsis bellis Saxonibus, ubi postrema species sit Camelus
 bibens ex flumine. qua species significari Turcorum aduen-
 tus ad Danubium, aut Rhenum uideatur. Visa & mulier
 uenenum sputis eiiciens. Prodidit autem Chrysippus eadè
 in corpore uitia fieri, & à mali ueneni haustu, & corru-
 ptela quæ è corpore prodire potest: atque ex intemperie fe-
 bres ut oriuntur, ita ex putredine longius progressa, ueneni
 in nobis gigni posse. Nec desunt qui prodiderint religionis
 nomine, hoc in bello Germanico tegere & uelare solitum
 Casarem eam cupiditatem, qua Germaniam omnem fa-
 milia sua adiungere uolebat. Nam Germanis quos habe-
 bat plures in castris, dissidentes à piorum moribus, & Ger-
 manica lingua hymnos decantare, & concionatorem au-
 dire, & alia facere permittebat, quæ abhorrebant ab eccle-
 siastico dogmate. Neque urbibus deditionem pollicentibus

id præscribere, ut piorum dogmata reciperent. Vlnensibus quoque, Augustanis, Straburgensibus nominatim permiffum, hisce in rebus quæ ad religionem pertinerent, nihil ipse innouaret. Ea quoque dogmata, quæ postea sancita sunt, partim ex ritibus piorum, partim ex nouis dogmatibus, distrahendorum magis Germanorum gratia prodita uoluerunt: talémque depingunt Cæsarem, qualis is sit, apud quem auctoritas honestatis, utilitatis specie sit interdum superata. Id hoc bello indicasse eum uolunt ex Philippi Lantgrauij deditio: leges deditiois ita callide præscriptæ sunt, ut unius literæ apice supposito, ille deceptus. Conuenerat autem obsequio exhibito Cæsari, ille sine custodia liber emitteretur: pactiõni subscripturus erat Lantgrauius. At dum obsequium ille exhibet Cæsari, ueniámque deprecatur, tabula fœderis, Germanicæ dictioni dempto apice unico, immutata sunt: quibus ille postea subscripsit bona fide secum actum existimans. Mox uerò custodia se uidens septum, & uiolari quiritans leges fœderis, perpetuam tantum custodiam ademptam sibi intelligit. Proferuntur tabule subscriptæ: uerbumque unum Germanicum in aliud transisse uidet: pactiões perturbasse calliditate & periurio Cæsarianos clamitans: quin & aduersus fœderis leges postea in Machliniam abductus. At Cæsariani Lantgrauium negabant ex perduellium esse numero. Hostem uero fuisse communem omnium, qui sacra, qui prophana diriperet: cum hoc neque fidem debere, nec iusiurandum esse commune; Prætexi ab his nugas, & sine teste uanissime ea consingi. Quod si olim à Germanis parum abfuerit, quin Iulius Cæsar falleretur, si simpliciter specie Cæsares alios fefellerint, si se ipsi domesticis seditionibus assidue lacerant, non esse mirandum, si rationibus subductus fidem ipse illis non haberet. Verissimè à Velleio Paterculo de his scriptum, in summa feritate

uerfutissimos, natumque mendacio genies esse: ita non ueriti sunt illi patriæ obrectare, in qua multos floruisse tū acumine ingenij, tum admirabili scientia rei militaris uidemus. Principio belli huius Germanici ad Vicum Aquitanicum Pefenasum, à parturiente femina serpens emissus. Id olim accidisse prodidit C. Plinius: contigerit ne autem maiore quadam potestate, an ex uteri uitiis, & ea quam molam uocant male compacta, unde & monstra oriri prodidit Democritus, otiosorū disputationibus relinquendū. Sed & ex cruditate stomachi aliisque ex causis, in uentriculo hominis generari posse animal angui non dissimile, Erasistratus prodidit: quod & eodem tempore uidit Aquitania. In Gallia interea summa erat tranquillitas pacis & otij. Rex Henricus plenus pietatis, religiones publicas, & maiorum sacra instituta sancte tuebatur, bellicas curas aliis temporibus referuans: auspiciâque regni eius plena modestiæ, humanitatis, clementiæ, spem omnibus magnam afferebant summi solertiæ, summiæque industriæ: eiusque Regis, qui & retundere posset callida hostium consilia, & eos qui laudem honoremque Francicæ familiæ depeculati sibi uidebantur, ulcisci. Dū faxint, uelim, sedatis ut omnium principum Christianorum controuersis, incumbant illi in eam tandem causam, qua diuini nominis hostes contendant, respersâsque manus sanguine eorum ipsi prædicare postumus, aut placatos omnes beneuolentia coaluisse in eandem religionem Christianam: quam palmam utinam DEVS OPTIMVS MAXIMVS HENRICO REGI referuet, eumque ipsi uideamus in augustissimam illam Solimorum urbem cum insigni illa laurea inuehi. Quod ab eo quidem, quem ornatissimum agnoscimus, Regemque talem qualis & moderatissimus & fortuna optima esse debet, expectare iure optimo & possumus & debemus.